

УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКИ ФАКУЛТЕТ

Марија С. Недељковић

**СИНТАКСИЧКИ МИНИМУМ У НАСТАВИ
СРПСКОГ КАО СТРАНОГ ЈЕЗИКА**

докторска дисертација

Крагујевац, 2025

UNIVERSITY OF KRAGUJEVAC
FACULTY OF PHILOLOGY AND ARTS

Marija S. Nedeljković

SYNTACTIC MINIMUM IN THE TEACHING OF
SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Doctoral Dissertation

Kragujevac, 2025

Аутор
Име и презиме: Марија С. Недељковић
Датум и место рођења: 16. 04. 1993, Краљево, Република Србија
Садашње запослење: истраживач-сарадник, Центар за научноистраживачки рад, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Докторска дисертација
Наслов: <i>Синтаксички минимум у настави српског као страног језика</i>
Број страница: 330
Број слика: 185
Број табела: 16
Број библиографских података: 176
Установа и место где је рад израђен: Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Научна област (УДК): Филолошке науке (811.163.41'243'367(043.3) 37.091.3::811.163.41 (043.3))
Ментор: др Јелена Петковић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу
Број и датум одлуке Већа универзитета о прихватању теме докторске дисертације:
IV-02-303/3 од 27. 04. 2021.

Author
Name and surname: Marija S. Nedeljković
Date and place of birth: 16. 04. 1993, Kraljevo, Republic of Serbia
Current employment: research assistant, Center for Scientific Research, Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac
Doctoral Dissertation
Title: <i>Syntactic minimum in the teaching of Serbian as a foreign language</i>
No. of pages: 330
No. of images: 185
No. of tables: 16
No. of bibliographic data: 176
Institution and place of work: Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac
Scientific area (UDK): Philological sciences (811.163.41'243'367(043.3) 37.091.3::811.163.41 (043.3))
Mentor: PhD Jelena Petković, Full Professor, Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac
Number and date of the decision of the University Council on accepting the doctoral dissertation topic:
IV-02-303/3 од 27. 04. 2021.

Захвалница

На концу израде докторске дисертације јавила се жеља да се захвалим онима који су ме на овом путу, на разне начине, подржавали, па је он, испуњен љубављу, заједничким бригама и надама, постао остварљив.

Најпре, велику захвалност дугујем својој менторки проф. др Јелени Петковић. Хвала Вам на свим саветима, смерницама и сугестијама које су допринеле побољшању рада и велико Вам хвала што сте веровали у мене и онда када ја нисам. Велику захвалност дугујем проф. др Милки Николић која је допринела да заволим научну област којом се бавим, што је несебично делила са мном сва знања и искуства, као и литературу до које се тешко долази. Заједнички рад у настави допринео је изради ове докторске дисертације. Хвала и мојим професоркама – проф. др Сањи Ђуровић и доц. др Тамари Лутовац Казновац – које су ме разговорима бодриле да овај рад приведем крају.

Хвала доц. др Тањи Танасковић, др Мирјани Обрадовић и мср Марији Луковић што су ми омогућиле да обавим пилот-истраживање у Центру за српски као страни језик Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу. Прикупљени материјал и искуства колегиница су допринели реализацији емпиријског дела рада.

Хвала мојој Маријани Радић која је учинила да заволим српски језик и књижевност, која ми је својим примером показала да се успех рачуна само ако га радиш срцем и предано, која је веровала у мене од првих дана студија, па до овог тренутка, делила са мном сва искуства и свим срцем подржавала мој рад.

Најзад, највећу захвалност дугује својим родитељима – мајци Лели и оцу Слободану, који су увек веровали у мене и били ми увек само подршка на професионалном, и животном путу. Хвала мајци што је учинила да заволим књигу и бдела над њом заједно са мном. Хвала јој што је увек тражила позитивну реч и онда када је ја нигде нисам ни назирала. Хвала сестри Милицы и брату Николи који су ме целим својим бићем, уз велику помоћ, подржавали на дугом путу професионалног сазревања и својим примером подстакли да истрајем у остварењу својих циљева. Моја Милица је, у правом смислу те речи, увек била мој *ветар у леђа*. И дугујем безгранично хвала – мом Вукашину, мојој Искри и мом Стефану. Они су моја највећа инспирација и мотивација у тренуцима када се учини да је немогуће. Њима посвећујем овај рад.

Верујем да ће подршка и љубав, које су моје највеће богатство, допринети да не одустајем од својих снова, и да, увек изнова, стремим ка професионалном напретку.

Искри и Вукашину

САЖЕТАК

Предмет ове дисертације јесте утврђивање синтаксичког минимума у настави српског као страног језика на свим нивоима учења и усвајања страног језика (од А1 до Ц2 нивоа), на корпусу уџбеника (примарни корпус) и самосталних студентских/ученичких радова (помоћни корпус). Циљ је да се уоче граматички садржаји из области синтаксе српског језика заступљени у уџбеницима за српски као страни језик, као и њихова практична примена у дидактичким материјалима полазника, добијених током наставног процеса и спровођења завршног испита, као и посредством пилот-истраживања спроведеног за потребу израде докторске дисертације. Задатак ће бити утврдити граматички минимум који се тиче обраде: (1) координације и (2) субординације у српском језику. Тако ће у раду бити заступљена квалитативна анализа граматичких садржаја о независнословеним и зависнословеним реченицама у српском језику дата посредством примене структурно-дескриптивног метода. Биће разматрани модели простих реченица, као и све врсте сложених реченичних конструкција, а све у компаративном приступу са *Наставним програмом за учење и полагање српског језика*, којим се прописују садржаји за учење и усвајање језика на сваком од нивоа постигнућа, као и *Заједничким европским оквиром за учење, наставу и оцењивање језика*, у коме су дати стандарди и компетенције за учење и усвајање страних језика, што ћемо применити на усвајање српског као страног језика. Најпре ћемо дати теоријско-методолошки оквир за реализацију синтаксичко-методичке анализе уџбеника и самосталних ученичких радова, након чега ће уследити емпиријски део рада који се односи на квалитативне резултате анализе садржаја о синтакси српског језика. У резултату оваквог научног приступа добићемо попис синтаксичког садржаја неопходног за овладавање страним, српским језиком, од почетног (А1) нивоа, па све до нивоа владања језиком (Ц2). Након проведене лингвистичке, синтаксичке, и методичке анализе садржаја, покушаћемо да дамо методичке импликације за наставну праксу са циљем да се наставни процес (било посредно, или у дигиталном окружењу), као и процес самообразовања непрестано унапређују што и јесте циљ методике учења и усвајања страног језика.

Кључне речи: синтаксички минимум, српски као страни језик, координација, субординација, рецептивни корпус, продуктивни корпус, нивои постигнућа, методика наставе српског као страног језика.

ABSTRACT

The subject of this dissertation is the determination of the syntactic minimum in teaching Serbian as a foreign language at all levels of learning and acquiring a foreign language (from A1 to C2 levels), based on the corpus of textbooks (primary corpus) and independent student/pupil works (auxiliary corpus). The aim is to identify grammatical content from the field of syntax of the Serbian language represented in textbooks for Serbian as a foreign language, as well as their practical implementation in the didactic materials of the students, obtained during the teaching process and the final exam, as well as through pilot research conducted for the purpose of writing a doctoral dissertation. The task will be to determine the grammatical minimum regarding the processing of: (1) coordination and (2) subordination in the Serbian language. Thus, the paper will present a qualitative analysis of grammatical content on independent and dependent sentences in the Serbian language, by applying the structural-descriptive method. Models of simple sentences will be considered, as well as all types of complex sentence constructions, by taking a comparative approach with the Curriculum for Learning and Passing the Serbian Language, which prescribes the content for learning and acquiring the language at each level of achievement, as well as the *Common European Framework for Learning, Teaching and Assessment of Languages*, which provides standards and competencies for learning and acquiring foreign languages, which we will apply to the acquisition of Serbian as a foreign language. First, we will provide a theoretical and methodological framework for implementing syntactic and methodological analysis of textbooks and independent student work, followed by the empirical part of the paper, which relates to the qualitative results of content analysis on the syntax of the Serbian language. As a result of this scientific approach, we will obtain a list of syntactic content necessary for mastering a foreign language, Serbian, from the beginner (A1) level to the language proficiency level (C2). After conducting a linguistic, syntactic, and methodological analysis of the content, we will attempt to provide methodological implications for teaching practice with the aim of continuously improving the teaching process (whether indirectly or in a digital environment), as well as the process of self-education, which is the goal of the methodology of learning and acquiring a foreign language.

Keywords: syntactic minimum, Serbian as a foreign language, coordination, subordination, receptive corpus, productive corpus, achievement levels, methodology of teaching Serbian as a foreign language

САДРЖАЈ

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ.....	1
1.1. Синтаксички минимум.....	4
1.2. Предвиђени синтаксички садржаји у складу са прагом знања.....	5
1.3. Значај истраживања са становишта актуелности.....	8
1.4. Предмет, циљеви и задаци истраживања.....	10
1.5. Хипотезе истраживања.....	13
1.6. Методе истраживања.....	13
1.7. Корпус истраживања.....	14
1.8. Очекивани резултати.....	16
2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА.....	17
2.1. Приступ проблему.....	17
2.2. Преглед стања у научној области.....	17
2.3. Веза са досадашњим истраживањима синтаксе у српском као страном језику.....	21
3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА.....	23
3.1. Уџбенички комплети предвиђени за А ниво постигнућа.....	23
3.1.1. <i>Serbo-Croatian for foreigners. Book one</i>	25
3.1.1.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика.....	26
3.1.1.2. Лингвометодички текстови/предлошци.....	28
3.1.1.3. Радни задаци/налози.....	31
3.1.1.4. Закључне напомене.....	34
3.1.2. <i>Српскохрватски за странце</i>	36
3.1.2.1. Лингвометодички текстови/предлошци.....	37
3.1.2.2. Радни задаци/налози.....	40
3.1.2.3. Закључне напомене.....	42
3.1.3. <i>Научимо српски I</i>	45
3.1.3.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика.....	45
3.1.3.2. Лингвометодички текстови/предлошци.....	46
3.1.3.3. Радни задаци/налози.....	49
3.1.3.4. Закључне напомене.....	52
3.1.4. <i>Корак по корак српски</i>	54
3.1.4.1. Лингвометодички текстови/предлошци.....	55
3.1.4.2. Радни задаци/налози.....	58
3.1.4.3. Закључне напомене.....	59
3.1.5. <i>Учимо српски I: основни ниво</i>	61
3.1.5.1. Лингвометодички текстови/предлошци.....	62
3.1.5.2. Радни задаци/налози.....	65
3.1.5.3. Закључне напомене.....	68
3.1.6. <i>Српски језик за странце – реч по реч. Почетни течај</i>	70
3.1.6.1. Лингвометодички текстови/предлошци.....	71
3.1.6.2. Радни задаци/налози.....	74
3.1.6.3. Закључне напомене.....	76
3.1.7. <i>Говори српски да те цео свет разуме</i>	78
3.1.7.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика.....	79

3.1.7.2. Лингвометодички текстови/предлошци.....	81
3.1.7.3. Радни задаци/налози.....	88
3.1.7.4. Закључне напомене.....	91
3.2. Уџбенички комплети предвиђени за Б ниво постигнућа.....	93
3.2.1. <i>Serbo-Croat for foreigners. Book two</i>	95
3.2.1.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика.....	95
3.2.1.2. Лингвометодички текстови/предлошци.....	105
3.2.1.3. Радни задаци/налози.....	108
3.2.1.4. Закључне напомене.....	112
3.2.2. <i>Српски језик за странце 2</i>	118
3.2.2.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика	118
3.2.2.2. Лингвометодички текстови/предлошци.....	122
3.2.2.3. Радни задаци/налози.....	124
3.2.2.4. Закључне напомене.....	127
3.2.3. <i>Научимо српски 2</i>	129
3.2.3.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика.....	129
3.2.3.2. Лингвометодички текстови/предлошци.....	137
3.2.3.3. Радни задаци/налози.....	141
3.2.3.4. Закључне напомене.....	151
3.2.4. <i>Учимо српски 2: средњи ниво</i>	154
3.2.4.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика.....	154
3.2.4.2. Лингвометодички текстови/предлошци.....	157
3.2.4.3. Радни задаци/налози.....	163
3.2.4.4. Закључне напомене.....	167
3.2.5. <i>Српски за странце – више од речи</i>	170
3.2.5.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика.....	171
3.2.5.2. Лингвометодички текстови/предлошци.....	183
3.2.5.3. Радни задаци/налози.....	189
3.2.5.4. Закључне напомене.....	198
3.2.6. <i>Аз буки 3: српски језик за више нивое</i>	200
3.2.6.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика.....	200
3.2.6.2. Лингвометодички текстови/предлошци.....	221
3.2.6.3. Радни задаци/налози.....	230
3.2.6.4. Закључне напомене.....	235
3.2.7. <i>Говори српски да те цео свет разуме 2</i>	237
3.2.7.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика	238
3.2.7.2. Лингвометодички текстови/предлошци.....	242
3.2.7.3. Радни задаци/налози.....	247
3.2.7.4. Закључне напомене.....	254
3.3. Уџбенички комплети предвиђени за Ц ниво постигнућа.....	257
3.3.1. <i>Говоримо српски. Уџбеник српског језика за странце</i>	259
3.3.1.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика.....	262
3.3.1.2. Лингвометодички текстови/предлошци.....	265
3.3.1.3. Радни задаци/налози	271
3.3.1.4. Закључне напомене.....	273

3.3.2. <i>Супер српски</i>	273
3.3.2.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика	278
3.3.2.2. Лингвометодички текстови/предлошци	279
3.3.2.3. Радни задаци/налози.....	282
3.3.2.4. Закључне напомене	283
3.4. Додатни дидактички материјал – приручник (граматика).....	285
4. АНАЛИЗА ПОМОЋНОГ КОРПУСА.....	285
4.1. Тестови студената са завршног испита	286
4.1.1. А1 ниво постигнућа.....	286
4.1.2. А2 ниво постигнућа.....	288
4.1.3. Б1 ниво постигнућа.....	291
4.1.4. Б2 ниво постигнућа.....	293
4.1.5. Ц1 ниво постигнућа.....	294
4.2. Тестови формирани за потребе пилот-истраживања.....	296
5. МЕТОДИЧКЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ЗА НАСТАВНУ ПРАКСУ.....	300
5.1. Методичке импликације проистекле из анализе уџбеника.....	300
5.2. Методичке импликације проистекле из анализе тестова са завршног испита.....	301
5.3. Методичке импликације проистекле из анализе тестова формираних за потребе пилот-истраживања.....	302
6. ЗАКЉУЧАК.....	303
7. ИЗВОРИ.....	305
8. ЛИТЕРАТУРА.....	305
9. ПРИЛОЗИ.....	316
9.1. Прилог 1 – тест за А1 ниво постигнућа.....	316
9.2. Прилог 2 – тест за А2 ниво постигнућа.....	319
9.3. Прилог 3 – тест за Б1 ниво постигнућа.....	322
9.4. Прилог 4 – тест за Б2 ниво постигнућа.....	325
10. БИОГРАФИЈА АУТОРА.....	330

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Специфичности учења и усвајања страног језика дуго су предмет истраживања лингвистичара, али и методичара наставе. Читаве публикације, као и појединачни научни радови, студије и прикази, чине корпус који служи проучаваоцима глотодидактике за унапређење наставе страног језика и проналажење што бољих метода и дидактичких материјала за квалитетније и динамичније учење и усвајање страног језика. Термини *учење* и *усвајање* нису синонимни јер се *учење* одвија у настави, а *усвајање* се одвија у средини у којој се говори одређени језик, тј. у интеракцији са говорницима матерњег језика. Страни језик се не учи пуким усвајањем теорије граматичких правила, нити готових граматичких модела, већ се теоријске поставке претачу у практичну примену чији је основни циљ стицање комуникативне компетенције и овладавање језиком на свим граматичким нивоима – почев од фонетике/фонологије, преко морфологије, лексикологије, па све до синтаксе и лингвистике текста.

У зависности од тога да ли се страни језик учи из чисто филолошких, научних побуда, или као језик струке, или је циљ усвајања језика на комуникативном плану (услед друштвено-економских прилика полазника), током студентских размена или једносеместралног/двосеместралног учења језика (у оквиру центара за учење српског као страног језика или летњих школа и курсева), настава мора бити прилагођена потребама потенцијалних корисника. Поред добро осмишљеног наставног процеса, кључну улогу при учењу и усвајању страног језика, примарно, имају уџбеници, али и други дидактички материјали (које најчешће осмишљавају сами предавачи, или за то користе приручнике њима намењене), а који би требало да служе и самообразовању исто онолико колико дају погодности у наставном процесу. У зависности од тога ком нивоу учења страног језика су намењени уџбеници, као и дужини трајања наставног процеса, дозира се количина граматичког садржаја неопходног за развој рецептивних и продуктивних језичких вештина. Како се повећава ниво познавања страног језика, тако се усложњавају и граматички садржаји, па се, на Ц2 нивоу познавања језика готово не може ни уочити разлика између оног ко је језик учио као страни, и матерњег говорника, али, без обзира на то, највиши ниво познавања страног језика се не може у потпуности изједначити са матерњим језиком. Међутим, да би се до познавања језика на највишем нивоу дошло, мора се почети од најједноставнијих фонетско/фололошких, морфолошких, лексичких и синтаксичких знања, која ће допринети доброј основи за учење новог, страног језика. Како синтакса српског језика представља најсложенији део граматике, и у настави српског као страног језика посебну пажњу и време изискује обрада садржаја о реченицама – и простим, и сложеним и вишеструкосложеним, координативног и субординативног типа. У том случају у наставном процесу предавачима је потребна добра потпора у виду дидактичких средстава како би оставарили што боље резултате. А да би се до добрих резултата дошло неопходно је да постоји усклађеност између потреба корисника, али и наставног плана и програма, заједничког европског оквира и уџбеника. Зато ћемо овом приликом настојати да осветлимо у којој мери постоји склад између наведених докумената и наставног процеса тј. дидактичких средстава, у првом реду уџбеника, који се највише користе, како у настави, тако и у процесу самообразовања. Управо ови резултати ће нас довести до формирања синтаксичког минимума српског као страног језика, почев од А1 па до Ц2 нивоа. Видећемо на плану садржаја (квалитативна анализа) које граматичке јединице из области синтаксе су заступљене на свим језичким нивоима, како се синтаксичка знања ускожњавају и који су

задаци најдоминантнији када је увежбавање синтаксе у питању. Као помоћно средство и добар извор синтаксичких појава које анализирамо, служиће нам лингвометодички предлошци/текстови, па ћемо дати методичке импликације како да их на што адекватнији начин искористимо у наставном процесу.

Иако је данас, упливом савремених дигиталних метода, веб-алата и апликација, и у традиционалној настави дошло до измена, а све са циљем да се поспешу мотивација и активност полазника, неизоставно наставно средство јесте уџбеник, па макар био он и електронског типа. Управо због тога ћемо сегмент рада посветити уџбеницима српског као страног језика, с обзиром на то да они чине примарни корпус истраживања – у првом реду због дидактичког обликовања, њихове макро и микро структуре, с обзиром на то да методика наставе српског као страног језика изискује специфичне методе и поступке приликом формирања лекције у уџбенику, па се претпоставља да је дилема сваког од аутора уџбеника српског као страног језика дозирање граматичког садржаја, као и осмишљавање различитих типова задатака којима се проверава научено. Уџбеници морају бити структурирани тако да помажу и предавачима, и полазницима, али и онима који српски језик уче у процесу самообразовања. Колико је осмишљавање садржаја уџбеника захтеван посао за ауторе, сведочи нам и дисертација А. Новаковића *Полифункционалност уџбеничког комплекта за учење српског као страног језика* (2020а), као и две монографије истог аутора: *Увод у методiku наставе српског као страног језика* (2022а) и *Фрагменти о методици наставе српског као страног језика након Другог светског рата* (2024а). Такође, подробна истраживања на пољу уџбеника страног језика дала је К. Кончаревић у књизи *Савремени уџбеник страног – руског језика (структура и садржај)* (2002), као и у појединачним радовима (в. Кончаревић 2003; Кончаревић 2007). С обзиром на то да су се различити аутори већ детаљно бавили истраживањем специфичних одлика уџбеничких комплекта за учење страног језика, у нашем раду ћемо се специфичним одликама уџбеничких комплекта бавити само у оној мери која доприноси утврђивању синтаксичког минимума у настави српског као страног језика.

Динамика учења и усвајања страних језика зависи од мноштва фактора: (1) граматичка блискост матерњег језика са језиком који се учи као страни, (2) старости полазника, (3) пола, (4) занимања и (5) мотивације за учење. Ови фактори, појединачно и удружено, у великој мери утичу на динамику учења и усвајања страног језика, па се у оквиру центара за учење српског као страног језика и током организовања летњих курсева и школа језика настоји да се формирају што хомогеније групе, како би се наставни процес што успешније реализовао. То се постиже увођењем иницијалног тестирања¹ које би требало да буде показатељ нивоа знања полазника, а које се спроводи код студената који су директно или индиректно, пре почетка наставе, били изложени српском језику (услед приватних или професионалних околности). Наведене факторе имали су у виду и аутори уџбеника, граматика и приручника при формирању дидактичких материјала који се користе за учење српског као страног језика, с тим да су они у већој или мањој мери били, или су и данас, погодни за примену у наставном процесу и процесу самообразовања. Научна, уџбеничка апаратура за учење српског као страног језика располаже богатим корпусом, чији су издавачи домаћи, али и страни, па тако имамо уџбенике писане на српском и енглеском језику, или двојезично (домаћи издавачи) или на језику земље у којој се српски учи на академском или факултативном нивоу (страни издавачи, попут оних из Пољске,

¹Више о тестовима/тестирању при учењу и усвајању страног језика видети у: Шоами 1993; Браун 2004; Новаковић, Татар 2021.

Русије, Бугарске, Румуније, Украјине и других земаља)². Важно питање у историји проучавања страног језика, као и услед потребе да се унапређује наставни процеси, јесте статус српског језика у иностранству (Италија, Француска, Немачка и друге)³. Уџбеници страних аутора и појединачни радови који говоре о статусу српског језика у лекторатима и центрима за учење језика ван граница наше земље сведоче о распрострањености учења српског језика као страног, али и о потешкоћама са којима се предавачи, али и студенти/ученици сусрећу у наставном процесу.

Како је учење страног језика увек интеркултурно – поред усвајања граматике језика који се учи као страни, увек се усвајају и интересантне чињенице о историји, традицији, обичајима, празницима и културним навикама/стереотипима тог народа⁴, управо овакви текстови доприносе бољој мотивацији за учење, а бивају и добри извори за граматичку, односно синтаксичку анализу, а сви анализирани уџбеници их садрже и у раду ћемо их називати лингвометодички текст/предлог. Управо ће ови текстови, поред теоријских садржаја који чине микроструктуру (лекцију) уџбеника, допринети учењу и усвајању синтаксе српског као страног језика кроз сва декларативна знања о језику. У раду ћемо овакве текстове проучавати са лингвистичког, синтаксичког аспекта, а мање као екстралингвистички фактор при учењу српског као страног језика. Видећемо у којој мери они могу послужити за усвајање нових знања из синтаксе српског језика, али и за (у)вежбавање научених. То, наравно, не умањује значај ванлингвистичких фактора у настави страног језика, што је показано у истраживањима бројних аутора. За нашу анализу значајније ће бити да истражимо потенцијал текстова за синтаксичку анализу, него колико они доприносе знањима о историји и традицији српског језика, као и мотивацији за учење.

Структурна организација докторске тезе *Синтаксички минимум у настави српског као страног језика* подразумева први део са уводним напоменама и теоријским оквиром истраживања, у другом делу су дату резултати примењено-лингвистичке анализе корпуса (примарног и помоћног) и трећи део јесте закључак уз приложен попис извора и литературе. Сваки од ових делова састоји се од поглавља и потпоглавља који детаљније описују тему задату насловом. Најобимнији део рада чиниће синтаксичка анализа примарног (уџбеничког) корпуса и помоћног корпуса који чине самостални ученички/студентски радови (настали током завршних испита и пилот-истраживања).

У првом поглављу говорићемо о предмету рада, циљевима, задацима, хипотезама, методама истраживања, опису корпуса и претходним истраживањима. Теоријски део рада односи се на дефинисање синтаксичких појмова неопходних за синтаксичку анализу примера у корпусу, као и за утврђивање количине садржаја о синтакси српског језика присутних у уџбеницима за српски као страни језик. Колико се лингвистичке и методичке пажње посвећује уџбеницима сведочи и чињеница да се *теорија уџбеника* појавила као

²О специфичностима учења и усвајања српског језика у словенским земљама видети у: Лашкова 1996; Бурзан 1996; Дончева 1997; Дункова 1998; Зенчук 2002; Јармак 2002; Дункова 2002; Лубаш 2005; Бошњаковић, Станковић 2007; Зенчук 2007; Бечева 2007; Пожгај Хаџи, Балажић Булц 2011; Савова 2011; Ђукановић 2022.

³Статус српског језика у иностранству предмет је интересовања следећих аутора: Елејмајер Животић 1996; Смољска 1996; Иванова 1997; Пападрианос 1997; Зенчук 2002; Стипчевић 2007; Бањанин 2007; Георгини, Мустакидис, Меритас 2007; Цидилко 2011; Карашњски, Савицка 2011; Јамасаки 2011; Стојичић, Мутавџић 2011; Јелић – Кубудиру 2011; Стојичић 2018; Стефановић 2022; Грбић 2022; Дурбаба 2022.

⁴Више о културологији у настави и уџбеницима страног језика/српског као страног језика видети у: Зенчук 2007; Драгићевић 2011; Кончаревић 2011; Иванова 2011; Николић 2016; Николић 2021; Раковић 2019в, Спасић 2019в, Новаковић 2024.

наука интердисциплинарног карактера⁵. Методичари с правом сматрају да је уџбеник обавезна и по правилу главна компонента масовног учења (Ненезић 2019: 84). Да би уџбеници обезбедили **језичку компетенцију** (знање граматике) и **говорну компетенцију** (грађење реченице према моделима) мора се пажљиво осмислити њихово дидактичко обликовање како би они били адекватно наставно средство. Али, поред ове две компетенције, уџбеник ипак не обезбеђује **комуникативну компетенцију** (комуникацију на страном језику), па је зато неопходан наставни процес да би се свака од неопходних компетенција у учењу и усвајању страног језика реализовала на што бољи начин. Како циљ наставе подразумева овладавање језиком тј. стицање језичке комуникативне компетенције, која обухвата три компоненте, које подразумевају знање и вештину употребе: (1) **декларативна знања** – знања о језику, способност коришћења језичких ресурса (познавање и примена језичких правила) и (2) **процедурална знања** – вештина употребе језика у конкретном комуникативном чину (функционална употреба лингвистичких ресурса у комуникацији и то у различитим видовима интеракције).

Централни и најобимнији део рада биће посвећен емпиријском истраживању за чије потребе се детаљно анализирају дидактички материјали коришћени у настави српског као страног језика. Да би се постигла прегледност, овај део рада делимо у две целине: (1) навођење резултата анализе уџбеничког писаног дискурса и (2) навођење резултата анализе писаног дискурса самосталних ученичких радова. Као додатак овом делу рада биће наведени и утицаји нејезичких фактора за усвајање синтаксе српског језика, као и значај адекватно дидактички обликованог уџбеника (на макро и микро плану) и лингводидактичких текстова за овладавање синтаксичким компетенција – у погледу препознавања структура и коришћења нормативно прихватљивих исказа. Централни део рада пратиће и методичке импликације за наставну праксу проистекле из спроведеног истраживања.

Општи закључак истраживања изложићемо, са предлозима за будућа, емпиријска, тематски сродна истраживања, у четвртом поглављу. Списак коришћених извора и литературе даје се у шестом поглављу, након чега следе додаци у форми прилога.

1.1. Синтаксички минимум

Комуникативне вештине при учењу страног језика заснивају се на способности формирања реченица. Тако се са обрадом синтаксе креће још на почетку учења српског као страног језика, али се садржаји термилошки не именују. Почев од најједноставнијих, најчешће упитних реченичних конструкција, у оквиру дијалога, усвајају се модели које полазници усложњавају како учење српског као страног језика одмиче. Формирање реченица на почетку учења страног језика (на А1 нивоу) има само комуникативни циљ – да се пренесе одређена информација, а реченице служе за сналажење у свакодневним ситуацијама полазника⁶ – на факултету, у продавници, у ресторану итд. Тада се не поштују ни ортоепска, ни ортографска правила српског језика, па се полазници оглушују о

⁵ Више о теорији уџбеника видети у: Ненезић 2019.

⁶ У раду ће се под лексемом *полазник* сматрати ученик или студент, али не и нужно само ученик или студент, већ и сви они који уче српски као страни језик (независно од институције или начина учења – уживо или онлајн).

граматику, али се и без обзира на то остварује комуникативни чин. Матерњи говорници их, на неки начин, разумеју и могу да им пруже помоћ при обављању свакодневних активности.

Већ са преласком на А2 ниво постигнућа од полазника се захтевају одређена синтаксичка знања – како у говору, тако и у писању, па се почиње са усвајањем везника координативног и субординативног типа, чиме се са просте прелази на сложене реченичне конструкције – полазници почињу да повезују клаузе и формирају реченице. У томе им помажу знања стечена из области морфологије, а тичу се глагола (и основних глаголских облика: презента, перфекта и футура I), као и падежног система српског језика (посебно при формирању синтагми и предлошко-падежних конструкција). Овом приликом се нећемо бавити морфосинтаксом српског језика (усвајањем падежа – деклинационих форми и значења и глаголског система српског језика) с обзиром на то да се теза *Унутарјезичке грешке на почетним нивоима учења српског језика као страног* Б. Бабић бави: (1) грешкама у творби глаголских облика, (2) грешкама у конгруенцији између субјекта и предиката и (3) грешкама у употреби падежних облика.

Полазну основу за формирање синтаксичких конструкција чине лични глаголски облици с обзиром на то да они чине предикат без кога реченица не може да постоји. Она се састоји од клауза (структурног дела, компоненте реченице), што је свака предикатска реченица у саставу сложене реченице. Свака полипредикатска, најмање двопредикатска конструкција, јесте сложена реченица. Почев од А1, па и током А2 нивоа учења српског као страног језика полазници усвајају моделе простих реченица: (1) VF_{impers} или Р (нпр. *Грми. Сева*), (2) N₁ + VF или S+P (нпр. *Милан чита. Лежиши*), (3) N₁ + VF + N₄ или S+P+O (нпр. *Милан чита новине*) и (4) N₁ + VF + N_x или S+P+AD (нпр. *Ми летујемо у Црној Гори; Они се осећају добро*). Поред ових потврдиних форми, с обзиром да су лингвометодички текстови дијалогског типа, усвајају се и интерогативне и одричне реченице. Њима се остварује најједноставнији комуникативни процес. Како наставни процес одмиче, на Б1 и Б2 нивоу, полазници се оспособљавају за формирање сложених реченица координативног и субординативног типа, док се на Ц1 и Ц2 нивоу постигнућа очекује формирање дискурса сатканог од вишеструкосложених реченичних конструкција. За комуникативни чин теоријска синтаксичка знања нису неопходна, али за нијансирање у комуникацији, на семантичком плану, али и на плану ортографије, она имају велику улогу. Управо теоријске поставке доприносе адекватној употреби везника (и координативног, и субординативног типа), стицању способности да се клаузе повежу асиндентски или полисиндентски, као и да се адекватно употреби тип зависне реченице у зависности од тога коју она синтаксичку функцију треба да обави. Можда се неће свака од врста зависних и независних реченица у српском језику у уџбеницима именовати, али ће готово све, у зависности од нивоа знања, бити заступљене – било у саставу микроструктура уџбеника или делова који се тичу граматичких резимеа, као и у ревизијама. У следећем поглављу размотрићемо који би синтаксички садржаји требало да буду заступљени у уџбеницима у зависности од прага знања.

1.2. Предвиђени синтаксички садржаји у складу са прагом знања

У настави/учењу/уџбеницима српског као страног језика, као и код других страних језика примењује се *Заједнички европски оквир за живе језике*. То је документ који садржи стандарде компетенција које се односе на овладавање језиком. Намењен је свим учесницима

процеса учења и наставе: ученици, наставници, просветна администрација, аутори уџбеника.

ЗЕО даје опис постигнућа за поједине нивое владања језиком и то једино за вештине употребе језика, док граматика и лексика нису издвојене. Постоји шест нивоа владања језиком – А1, А2, Б1, Б2, Ц1, Ц2. Вештине употребе језика деле се на: (1) **рецептивне** – разумевање усменог говор (=слушање) и разумевање писаног говора (=читање) и (2) **продуктивне** – усмено изражавање – учествовање у разговору (=говорна интеракција) и повезано говорење (=продукција говора), као и писано изражавање. **Нивои компетенција (за језичке вештине) према ЗЕО** дате су на основу дескриптора – опис постигнућа (компетенција) на појединим нивоима владања језиком, дати за сваку вештину употребе језика (слушање, читање, усмено изражавање, писано изражавање). У овом сегменту рада ћемо размотрити шта се на плану синтаксе очекује од полазника да знају након сваког од прага знања кроз који пролазе приликом овладавања страним/српским језиком⁷.

На А1 (почетни ниво) од полазника се очекује да се служи једноставним изразима и простим реченицама, да уме да опише људе које познаје и место где живи (продукција говора), а што се писаног изражавања тиче: (1) може да напише кратку разгледницу, нпр. у виду поздрава из места где проводи одмор и (2) може да попуни формулар, нпр. у хотелу, у коме се траже лични подаци: име, презиме, држављанство, адреса.

Ниво А2 (средњи ниво) подразумева, када је продукција говора у питању, способност да простим реченицама и једноставним средствима описује своју породицу и друге људе, статус и образовање, садашње и претходно запослење. Писано изражавање подразумева да ученик/студент/полазник може да: (1) напише једноставне и кратке поруке и забелешке и (2) напише кратко, једноставно лично писмо, нпр. да захвали на нечему.

Б1 ниво (праг ниво) у продукцији говора обухвата способност: (1) изражавања једноставним средствима како би испричао неки догађај, искуство, сан, надања, стремљења и (2) може да исприча анегдоту, преприча неку епизоду из књиге или одломак из филма и изрази сопствене реакције. Писано изражавање на овом нивоу синтаксички подразумева могућност да: (1) састави једноставан сажет текст о блиским темама или темама из сфере личног интересовања и (2) напише писмо у коме говори о личним искуствима и запажањима.

Б2 ниво (напредни ниво) на плану синтаксе у продукцији говора подразумева се: (1) говори дуго и прегледно о великом броју тема из сфере свог интересовања и (2) говори о неком актуелном дешавању и објасни предности и мане различитих могућности развоја ситуације. Што се писаног изражавања тиче, на овом нивоу се компетенције прилично усложњавају. Наиме, већ и сама синтаксичка знања добијају на сложености, па тако се након овог нивоа знања стиче способност да: (1) пише дуго и прегледно о великом броју тема из сфере свог интересовања, (2) напише есеј или извештај да би саопштио неку важну информацију или да би указао на сопствено мишљење о некој теми и (3) напише писмо у коме даје лични печат догађајима и искуствима.

Како се праг нивоа знања повећава, тако се усложњавају и граматичке компетенције. Ц1 (самостални ниво) подразумева, при продукцији говора, могућност да презентује и опише јасно и опширно комплексне садржаје, повезујући блиске и сродне теме,

⁷ Истицање синтаксичких знања предвиђених за сваки од нивоа постигнућа омогућили су наставни материјали на предмету *Усвајање српског као страног језика* (Докторске академске студије, Филолошко-уметнички факултет, Универзитет у Крагујевцу). Професор на предмету: др Милка Николић, редовни професор.

продубљујући одређена питања и завршавајући своју дискусију на адекватним закључком. Када је писано изражавање у питању на овом нивоу стичу се следеће синтаксичке компетенције: (1) може да напише јасан и добро структуриран текст и да изрази сопствене ставове, (2) може да састави комплексна писма, есеје или извештаје, наглашавајући одређена гледишта и ставове које сматра битним и (3) може да прилагоди стил писања према особи којој пише.

Када је Ц2 ниво (ниво владања језиком) у питању, синтаксичке компетенције у оквиру говорне интеракције подразумевају да: (1) без проблема учествује у сваком разговору или дискусији, подједнако му одговарају идиоматски и уобичајени језички обрти, (2) се изражава течно и прецизно са префињеним осећајем за језички стил и нијансе у значењима речи и реченица и (3) у случају да нешто није добро исказао, вешто проналази начин да превазиђе ситуацију. Говорна продукција на овом нивоу односи се на компетенције да може јасном аргументацијом и течним излагањем, прилагођавајући сопствени израз ситуацији, на логичан и смислен начин да уобличи изражавање и да наводи и подсећа слушаоце на битне детаље. Писано изражавање тиче се могућности: (1) да састави јасан и стилски уобличен текст, (2) да саставља сложена писма, изештаје или чланке, јасне структуре, наводећи читаоца на прави пут и битне детаље и (3) може да напише критику на осврт неког књижевног дела или стручног текста.

Наведени изводи из *Заједничког европског оквира за живе језике* показују нам усложњавање синтаксичких компетенција како се повећава и ниво познавања страног/српског језика. Од полазника се очекује да се и у говорној, и у писаној реализацији синтаксичка знања примењују уз поштовање граматичких правила српског језика. Тешкоћу свакако представља говорна реализација више него писана јер у краћем временском периоду треба формирати клаузе и уланчавати их у реченице – треба направити адекватан избор свих конституената, да би форма била у складу са садржином. Како мислити на страном језику није исто што и говорити, и писати, у даљем раду ћемо видети како садржаји уџбеника на свим нивоима доприносе развоју наведених компетенција.

Наставни програм учења и полагања српског језика (Центар за српски као страни језик, Београд, 2004) на другачији начин даје попис граматичких садржаја које треба обрадити, у зависности од нивоа учења српског као страног језика. А1 ниво постигнућа подразумева умеће да: (1) састави просту именичку, глаголску и придевску синтагму са правилном конгруенцијом (слагање у роду, броју, падежу и/или лицу), нпр. *добар студент, доброг студента, добром студенту, ...; нова књига, нове књиге, новој књизи...; лепо село, лепог села, лепом селу, ...; Милан је учио; Милица је учила*; (2) састави просту реченицу или једноставније облике сложене реченице, нпр. *Милан учи српски језик у Институту. Мој отац ради у болници, а мајка ради у школи* и (3) уме да састави упитни, одрични и потврдни облике реченице, нпр. *Да ли си ти студент? Јесам. Да ја сам студент. Нисам. Не, ја нисам студент*. На овом нивоу се не дају примери за придевску ни глаголску синтагму. Дају се примери за именичку синтагму и именски копулативни предикат. На А2 нивоу, у сегменту који се односи на синтаксу, полазник уме да: (1) састави просту именичку, глаголску и придевску синтагму са правилном конгруенцијом (слагање у роду, броју, падежу и/или лицу), (2) уме да састави просту реченицу или једноставније облике сложене реченице и (3) уме да састави упитни, одрични и потврдни облике реченице. Овде се не дају примери за придевску нити за глаголску синтагму. На А1 нивоу, такође, нису били дати ови примери, а дати су примери за именичку синтагму и именски копулативни предикат.

Када је Б1 ниво у питању ситуација је нешто сложенија. Наиме, на овом нивоу учења српског као страног језика полазник уме да: (1) састави именичку, глаголску и придевску синтагму са правилном конгруенцијом (слагање у роду, броју, падежу и/или лицу) – [Овде је иста ситуација као на А2 нивоу: не дају се примери за придевску ни глаголску синтагму. На А1 нивоу, такође, нису били дати, а били су дати примери за именичку синтагму и именски копулативни предикат.]; (2) састави сложене реченице са одговарајућим везником; (3) уме да састави упитни, одрични и потврдни облике реченице; (4) уме да употреби дуплу негацију у реченици, нпр. *Он ништа не ради*; (5) уме да на одговарајући начин сложи глаголска времена и начине у сложеној реченици (футур други + футур; потенцијал + потенцијал); (6) уме да пребаци реченице из директног у индиректни говор, нпр. *Милан је рекао Марији да иде у продавницу*; (7) уме да конструише зависне реченице са одговарајућим везницима: временске, односне, изричне, кондиционалне (са везницима **кад** и **ако**), намерне, узрочне, последичне итд.

На Б2 нивоу, компетенције подразумевају све претходно наведено, уз нове које се односе на способности: (1) уме да користи синонимне предлошко-падежне конструкције, нпр. Милан стоји **испред куће** = Милан стоји **пред кућом**; (2) уме да састави сложене реченице са одговарајућим везником; (3) уме да састави упитни, одрични и потврдни облике реченице, **правећи разлику између и–и/ни–ни**; (4) уме да на одговарајући начин сложи глаголска времена и начине у сложеној реченици, (5) уме да пребаци реченице из директног у индиректни говор; (6) уме да конструише зависне реченице са одговарајућим (**синонимним**) везницима: временске: **Кад** сам ушао у кућу скинуо сам мантил = **Након што** сам ушао у кућу скинуо сам мантил; месне односне: Ово је град у којем сам рођен = Ово је град где сам рођен; кондиционалне (сва три степена услова): **ако** + футур други, **кад** + потенцијал, **да** + презент или перфекат; намерне; узрочне; последичне; супротне (*иако, упркос* итд)⁸

Ц1 ниво подразумева следеће компетенције: правилна употреба свих синтаксичких облика стандардног језика, па се полазник не разликује од говорника коме је српски језик матерњи. Грешке су готово неуочљиве, па не утичу на семантичку вредност исказа. Исто се наводи и за Ц2 ниво – полазник се готово и не разликује од изворног говорника. Последња два нивоа прага знања, која подразумевају овладавање језиком, не пружају детаљан увид у то шта се све на синтаксичком плану очекује. Али, на основу ових извода можемо закључити да се од студената/ученика очекује да у потпуности владају граматичким системом српског језика, а када је синтакса у питању и систем координације, и систем субординације морају бити усвојени како би се све компетенције на највишим нивоима знања задовољиле. Полазник правилно употребљава све независне, и све зависне реченице, адекватно користи везнике, и уланчава клаузе у вишеструкосложене реченице. У даљем раду ћемо видети колико учбеници доприносе овом процесу, као и које се потешкоће јављају приликом формирања синтагми, клауза и реченица узимајући у обзир самосталне студентске/ученичке радове.

1.3. Значај истраживања са становишта актуелности

Досадашња литература из области граматике и методике наставе српског као страног језика даје увид у лексички и граматички минимум (на свим језичким нивоима) кроз

⁸ Реч је о допусним реченицама, па није погодан термин *супротне*.

анализу дидактичких уџбеника и појединачних ученичких радова. Акцент је стављен на формирање једнојезичног речника који бива основа за формирање двојезичног речника. Успешност усвајања морфолошких граматичких начела српског језика дат је кроз анализу грешака у писаном дискурсу студената који су српски језик учили као страни. Посебно се разматра нормативна употреба падежних облика, као и творба глаголских облика.

Предложено истраживање у оквиру теме *Синтаксички минимум у настави српског као страног језика* даће детаљан преглед синтаксичких садржаја у уџбеничким комплетима и приручницима, као и квалитативну и квантитативну анализу степена усвојености знања из српског језика након најмање једносеместралног похађања наставе. Резултати спроведеног истраживања даће увид у комуникативне компетенције полазника српског као страног језика с обзиром на то да комуникативни чин захтева преношење одређене информације, а оне се остварују формирањем реченичних конструкција. С обзиром на то да је реч о писаном дискурсу, формирање реченичких конструкција захтева и поштовање ортографске норме српског језика, па ће спроведено истраживање дати увид у најчешће грешке полазника при формирању синтагми и реченица.

Актуелности предложене теме доприноси и невелик број радова који за предмет истраживања има синтаксу српског као страног језика. Спроведена анализа синтаксичких садржаја допринеће утврђивању обима теоријских оквира у уџбеничким комплетима, као и поткрепљености адекватним примерима. Покушаћемо да утврдимо појаву „сврсисходних скокова” у реализацији садржаја из синтаксе, као и однос присуства теоријских поставки о систему зависних и независних реченичних конструкција (свих типова), синтаксичким функцијама појединих конституената, и читавих реченица (морфосинтаксички план), као и моделе простих, проширених, сложених и вишеструкосложених реченица. Кроз евалуацију типова задатака за проверу синтаксичких знања, процениће се који типови задатака посебно погодују остварењу наведеног циља – овладавању синтаксичким компетенцијама.

Спроведено истраживање допринеће допуни разматрања граматичких знања српског као страног језика на још једном нивоу – синтаксичком. Утврдићемо која су синтаксичка знања неопходна за преношење семантички и нормативно прихватљивих конструкција. Иако је мотивација за учење српског као страног језика углавном комуникативни чин (комуникација са матерњим говорницима и сналажење у новој, нематичној средини) за писани дискурс је значајна употреба нормативно коректних исказа, посебно за оне полазнике који ће знања из српског језика користити и у образовном процесу (не нужно филолошком, већ и другим научним областима с обзиром на то да је пракса одвијања наставе на Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу, при Центру за српски као страни језик, показала да интересовање за похађање курса српског језика показују и студенти економије, машинства, археологије).

Методичке импликације за наставну праксу, формиране на основу синтаксичке анализе самосталних ученичких радова (тестова за завршни испит или теста формираног за потребе истраживања) послужиће као дидактички материјал за будуће предаваче, али и извор идеја за реализацију наставних садржаја из синтаксе српског језика. Увид у резултате анализе даће преглед потешкоћа при усвајању синтаксичких знања у настави српског као страног језика што може користити предавачима као смерница шта у наставном процесу ваља променити како би се остварио циљ учења страног језика – стицање језичке комуникативне компетенције и овладавање језиком на свим граматичким нивоима.

1.4. Предмет, циљеви и задаци истраживања

У докторској дисертацији бавимо се утврђивањем синтаксичког минимума у настави српског као страног језика, на нивоима од А1 до Ц2. У истраживању ћемо испитати минимална синтаксичка знања неопходна за развој продуктивних и рецептивних језичких вештина оних који српски језик уче као страни, а који у процесу образовања користе уџбенике, похађају или су похађали наставу у Центру за српски као страни језик или се изван граница Републике Србије баве учењем и усвајањем српског као страног језика. Утврђивање минимума синтаксичког знања биће засновано на процени теоријских поставки, затим на лингвистичкој анализи примера, који илуструју одређену синтаксичку тврдњу, као и на анализи задатака/радних налога којима се процењује степен усвојености теоријских знања из синтаксе српског језика, а вежба практична примена наученог. С обзиром на то да синтакса српског језика представља најкомплекснији део граматике, овладавање знањима из области синтаксе подразумева довољан ниво предзнања из других граматичких области, а у првом реду морфологије и лексикологије, па ће у великој мери од значаја бити и морфосинтаксичка, као и семантичка анализа примера која ће послужити као помоћни критеријум при анализи реченичних конструкција.

Учење сваког страног језика, наиме, може се поделити на две области, и то на: (1) учење језичких система (на свим језичким нивоима – почев од фонетско/фонолошког, преко морфолошког, синтаксичког и текстуалног) и (2) стицање језичких вештина. Усвајањем система неког језика усваја се граматика и вокабулар (Бјелаковић 2007: 261). Најпре ћемо испитати количину синтаксичких садржаја присутну у уџбеницима који се користе од А1 до Ц2 нивоа учења српског као страног језика, а након тога разматрати продуктивне језичке вештине засноване на писаном дискурсу – самосталних ученичких радова – завршних тестова (примењених на академском нивоу) и тестова формираних за потребе пилот-истраживања. Тестови са провером наученог из области синтаксе српског језика, прилагођени сваком од нивоа прага знања, биће део помоћног корпуса. Тестирање ће бити реализовано у Центру за српски као страни језик Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу. Задаци/радни налози биће одабрани у складу са дидактичким материјалима који су коришћени у наставном процесу, као и са оним што је прописано *Наставним програмом за учење и оцењивање српског као страног језика*. Резултати тестирања ће нам дати увид у синтаксичке компетенције студената, као и у најчешћа оглушења о синтаксичку норму српског језика. Управо ће ови закључци допринети формирању методичких импликација за наставну праксу, које ће, надамо се, допринети побољшању наставног процеса када је обрада синтаксичких садржаја у питању.

Концепт методике наставе страног језика или концепт *глотодидактике*⁹, „као системског скупа наставне праксе и учења језика, и трагања за методама које дају најбоље резултате, представљали су преокупацију наставника и стручњака примијењене лингвистике током читавог 20. вијека” (Крајишник 2016: 7). Почети научног бављења методиком наставе српског као страног језика везују се за шездесете године ХХ века, па се тако у часопису *Учитель* (1. јун 1896. године) проналазе први записи о учењу српског језика, а први научни скуп – *Настава српскохрватског језика као страног* – одржан је 5. јануара 1984. године на Институту за стране језике¹⁰. Од тада, па све до савременог доба, настава страних језика заокупља пажњу педагога, лингвиста и методичара наставе, што је дало

⁹Све је фреквентнија употреба овог термина видети Вучо 2009; Дурбаба 2011.

¹⁰Више о историографији бављења српским као страним језиком видети у: Новаковић 2022;

резултате у виду научних радова и публикација, који се у највећој мери баве анализом грешака, дескрипцијом реализације наставног процеса у земљи (центри за учење српског као страног језика) и иностранству (лекторати), као и анализом уџбеника¹¹ и усвајања појединачних граматичких система (лексичког и морфолошког) у настави српског као Л2¹². Поред наведеног важно је напоменути да су предмет бројних научних радова савремене методе¹³ и дигитални алати који се примењују у наставном процесу. Како је циљ методике наставе да наставу непрестано унапређује, осавремењује и чини примамљивом за учење странцима, покушаћемо да дамо методичке препоруке за наставну праксу које могу допринети успешнијем и динамичнијем овладавању српског језика на синтаксичком плану, а посредством усменог или писаног дискурса.

Како је за овладавање страним језиком неопходно утврђивање његових специфичности на свим нивоима, методичари српског као страног језика имају задатак да осмисле методе за реализацију наставног процеса, као и да процене која су најадекватнија наставна средства за постизање жељеног циља, а који подразумева овладавање језиком, тј. стицање језичке комуникативне компетенције, као се наводи у *Zajedničkom evropskom okviru za učenje, nastavu i ocjenjivanje jezika* (2002). При евалуацији граматичких садржаја у уџбеницима за учење српског као страног језика од значаја ће бити упоређивање са захтевима датим у оквиру *Zajedничkog evropskog referentnog okvira za jezike – Tabela za samoprocenu* (2004–2020), као и у *Наставном програму учења и полагања српског језика*¹⁴ (2004). Развоју језичке комуникативне компетенције доприноси учење и усвајање синтаксе једног језика с обзиром на то да се реченичним конструкцијама остварује комуникативни процес – и у писаној, и у говорној реализацији, с тим да писана комуникација у већој мери захтева и поштовање норме српског језика. С обзиром на то да корпус дисертације (и примарни, и помоћни) чини писани дискурс, један од задатака биће да утврдимо најчешће грешке при формирању реченичних конструкција, као и да дамо препоруке како да се оне што успешније отклоне како би се неометано реализовао наставни процес.

Различити дидактички материјали доприносе реализацији наставног процеса, а поједини су дидактички обликовани тако да могу послужити и у процесу самообразовања. Једну од кључних улога у реализацији програмских циљева и садржаја наставе страних језика свакако има уџбеник (Радичевић 2009: 335). Дидактичко обликовање садржаја уџбеника за српски као страни језик, од А1 до Ц2 нивоа, и на макро, и на микро плану, представља захтеван процес који се темељи на складу између онога што је предвиђено *Наставним програмом учења и полагања српског језика* и реалним комуникативним потребама. Уџбеници и приручници за учење српског као страног језика, објављени у Србији и иностранству, на српском или енглеском језику, или на оба, имају у својој

¹¹Најкомплекснија публикација која се бави проучавањем уџбеника јесте докторска дисертација Александра Новаковића *Полифункционалност уџбеничког комплекта за учење српског као страног језика*, одбрањена на Филозофском факултету у Нишу, 29. 4. 2021. године.

¹²Л2 подразумева први језик који се учи као страни, а матерњи језик говорника се бележи као Л1.

¹³Предмет докторске дисертације Наташе Спасић, одбрањене на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 14. октобра 2021. године, под менторством проф. др Милке Николић, редовно професор, јесте примена „обрнуте учионице” у настави српског као страног језика на примеру поредбених и начинских конструкција (2021).

¹⁴ Центар за српски као страни језик у Београду донео је 2004. године *Наставни програм учења и полагања српског језика*. Измењена и допуњена верзија доступна је на сајту Филолошког факултета у Београду (<https://learnserbian.fil.bg.ac.rs/programs.php>) чији су аутори В. Крајишник, Н. Маринковић, Н. Стрижак и Б. Николић.

садржинској структури, готово као најдоминантније елементе, реченичне конструкције (било у форми везаног текста, дијалога, појединачних примера или кроз задатке/радне налоге). У оквиру микроструктура уџбеника постоје сегменти из области граматике српског језика, па ће задатак бити да утврдимо присутне наставне садржаје из синтаксе српског језика, као и поткрепљеност теоријских поставки адекватним примерима који илуструју дату граматичку појаву.

Како је за синтаксу сваког појединачног језика најбитнији структурно-граматички критеријум, најпре се на том плану испитују нужне реченичне структуре, тј. нужни реченични чланови без чијег навођења није могуће пренети минималну информацију. Два позната универзална структурна ослонца јесу субјекат и предикат при чему је (као и у свим словенским језицима) предикат у већој мери обавезан за структурирање реченице, будући да концентрише основне врсте граматичке информације (Лашкова 2007: 461). У раду један од задатака биће да се утврде модели реченичних конструкција – од простих до вишеструкосложених, независних и зависних реченичних структура, при чему ће се разматрати и позиционирање конституената, као и поштовање норме српског језика. У раду ћемо размотрити моделе реченица са предикатима, чију функцију врше глаголи, придеви или друге врсте речи, остварене у комбинацији са облицима помоћног глагола *јесам*. Поред овога, задатак у раду биће и да утврдимо обим теоријских поставки о синтакси српског језика – који су садржаји присутни у уџбеницима и на који начин су презентовани.

У складу са наведеним, основни циљеви истраживања су следећи:

- (1) Испитати обим теоријских садржаја из области синтаксе српског језика у дидактичким материјалима предвиђеним за учење и усвајање српског као страног језика од А1 до Ц2 нивоа постигнућа;
- (2) Испитати колики је минимум синтаксичког знања након најмање једносеместралног похађања наставе српског као страног језика од А1 до Ц2 нивоа – на плану теорије и праксе;
- (3) Утврдити моделе реченичних конструкција у писаном дискурсу – на структурном и граматичком плану, кроз системе независних и зависних реченичних конструкција (са свим типовима), као и на плану сложености – од простих до вишеструкосложених реченичних конструкција;
- (4) Утврдити најчешће грешке при формирању синтаксичких конструкција – размотрити морфосинтаксички план у творби реченичних структура;
- (5) Утврдити подобност лингводидактичких текстова за синтаксичку анализу;
- (6) Испитати наставне методе и наставна средства погодна за обраду садржаја из синтаксе српског језика у настави српског као страног;
- (7) Дати методичке импликације за наставну праксу на основу резултата спроведене лингвистичке анализе и
- (8) Испитати да ли дидактичко обликовање уџбеника/других наставних материјала утиче на усвајање синтаксичких одлика српског језика.

1.5. Хипотезе истраживања

Истраживање у раду се заснива на следећим хипотезама:

- (1) Синтаксички садржаји су присутни у довољној мери (с тим да поједини приручници дају оскудан/преобиман синтаксички садржај) да представе синтаксичке одлике српског језика у дидактичким материјалима за учење и усвајање српског као страног језика у складу са нивоима постигнућа: А1 – почетни ниво; А2 – средњи ниво; Б1 – праг ниво; Б2 – напредни ниво; Ц1 – самостални ниво и Ц2 – ниво владања језиком;
- (2) У уџбеницима се појављују „сврсисходни скокови” у изучавању синтаксичких одлика;
- (3) Штампани дидактички материјали за учење и усвајање српског као страног не прате доследно оно што је прописано за област Синтакса *Наставним програмом учења и полагања српског језика* и *Zajedničkim evropskim okvirom za učenje, nastavu i oцsenjivanje jezika*;
- (4) Формирање синтагми и реченица представља значајан сегмент у усвајању граматике српског као страног језика с обзиром на то да се њиховом употребом остварује комуникативни чин уз преношење информација;
- (5) Најчешће синтаксичке грешке у самосталним ученичким радовима јављају се на морфосинтаксичком плану и
- (6) Успех у усвајању српског као страног језика зависи од индивидуалних карактеристика оних који српски језик уче као страни (филолошки и нефилолошки профили).

1.6. Методе истраживања

Истраживање проведено током израде докторске тезе припада групи квалитативно-квантитативних примењено-лингвистичких истраживања. Теоријско-методолошки приступ везан је за анализу писаног уџбеничког дискурса и дискурса самосталних ученичких радова. Упоредним методом размотрићемо у којој мери синтаксички садржаји у уџбеницима српског као страног језика на свим нивоима постигнућа доприносе практичној примени знања и процесу евалуације – било да је у питању образовни поступак или стицање сертификата. Без обзира на то што је почетак седамдесетих година XX века донео експанзију АВГС метода, методичари који су се подробније бавили испитивањем овог метода утврдили су да он сузбија креативност полазника, као и да нема великог утицаја на развој комуникативног приступа на коме се, у садашње време, све више инсистира када је настава страних језика у питању. Управо ћемо због тога у синтетичком делу рада покушати да дамо методичке препоруке за примену савремених метода и поступака када је настава синтаксе српског као страног језика у питању.

Компаративним методом испитаћемо поклапање синтаксичких садржаја у уџбеницима и садржајима који су прописани *Zajedničkim evropskim okvirom za žive jezike* и *Наставним програмом за учење и полагање језика*. Квантитативне методе биће примењене у делу истраживања које се односи на приказ постојећег стања, док је инструмент (тест за

процену синтаксичких знања) дизајниран за потребе истраживања. Стога се истраживачки поступак спроводи анализом писаног дискурса уџбеника и тестирањем.

У синтетичком делу рада биће дате методичке импликације за наставну праксу. Компаративним методом утврдићемо подобност лингводидактичких текстова за синтаксичку анализу (у погледу сложености и тематске структуре). Управо лингвистичке (синтаксичке) анализе садржаја (и примарног, и помоћног корпуса) допринеће формирању препорука за стицање нових, у унапређивање стечених знања и вештина у учењу и настави српског као страног језика.

Сложеност методологије изучавања српског као страног језика чини и утицај екстралингвистичких тј. нејезичких фактора на учење и усвајање граматичких знања српског као страног језика. Значајна за наставу српског као страног језика је и институцијална подршка – спровођење наставе при факултетима, Центрима за учење страних језика, Лекторатима, летњим школама језика. Поред ове подршке, важна је и довољност и добра дидактичка обликованост материјала који се користе у наставном процесу, па ћемо компаративним методом утврдити дидактичку (не)подобност уџбеника, који чине корпус истраживања, за образовни процес, а у првом реду за усвајање синтаксичких знања српског језика неопходног да се задовољи праг знања на свих шест нивоа.

1.7. Корпус истраживања

Корпус истраживања смо поделили у две групе:

- (1) **примарни корпус** (рецептивни корпус) – уџбеници и приручници за учење и усвајање српског као страног језика од А1 до Ц2 нивоа. Уџбеници су објављени у Србији и иностранству, а писани на српском или енглеском језику, или на оба.
- (2) **помоћни корпус** (продуктивни корпус) – аутентични материјали полазника (тестови са завршног испита и тестови формиран за потребе истраживања, садржинско и структурно обликовани у складу са провером обима синтаксичког знања предвиђеног документима – *Наставним програмом за учење и оцењивање* и *Zajedničkim evropskim okvirom za žive jezike*). Испитаници су полазници курсева српског као страног језика при Центру за српски као страни језик Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу. Пилот-истраживање спроведено је у Центру за српски као страни језик Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу, током академске 2024/2025. године.

Уџбеници који чине корпус истраживања су:

А НИВО ПОСТИГНУЋА

- (1) Slavna Babić, *Serbo-Croatian for foreigners*, Beograd: Kolarčev narodni univerzitet, 1969.
- (2) Божо Ћорић, *Српскохрватски за странце*, Београд: МСЦ, 1987.

- (3) Isidora Bjelaković, Jelena Vojnović, *Naučimo srpski 1*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 2004.
- (4) Маша Селимовић Момчиловић, Љубица Живанић, *Српски за странце – реч по реч. Почетни течај*, Београд: Институт за стране језике, 2007.
- (5) Наташа Милићевић Добромиров, Љиљана Ћук, Наташа Радуловић, *Учимо српски 1: основни ниво*, Нови Сад: Азбукум, 2011.
- (6) Мирјана Даниловић, *Корак по корак српски*, Београд: Корнет, 2011.
- (7) Јулија Шапић, *Говори српски да те цео свет разуме*¹⁵, Београд: Vizartis, 2023.

Б НИВО ПОСТИГНУЋА

- (1) Slavna Babić, *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, Kolarčev narodni univerzitet, Beograd, 1984.
- (2) Гордана Вићентијевић, Љубица Живанић, *Српски језик за странце 2*, Београд: Институт за стране језике, 2007.
- (3) Миливој Алановић, Исидора Бјелаковић, Наташа Бугарски, Јасмина Дражић, Марина Курешевић, Јелена Војновић, *Научимо српски 2*, Нови Сад: Филозофски факултет, 2007.
- (4) Наташа Милићевић Добромиров, Љиљана Ћук, Наташа Радуловић, *Учимо српски 2: средњи ниво*, Нови Сад: Азбукум, 2011.
- (5) Смиља Здравковић, Љубица Живанић, Бранимир Путник, *Српски за странце – више од речи*. [Средњи течај за странце], Београд: Институт за стране језике, 2012.
- (6) Наташа Милићевић Добромиров, Биљана Новковић Аџаип, Милица Кричковић, Сања Секач, *Аз буки српски 3: српски језик за више нивое (Б1+Б2)*, Нови Сад: Азбукум, 2020.
- (7) Јулија Шапић, *Говори српски да те цео свет разуме 2*¹⁶, Београд: Храбар, 2024.

Ц НИВО ПОСТИГНУЋА

- (1) Јелица Јокановић Михајлов, Весна Ломпар, *Говоримо српски. Уџбеник српског језика за странце*, Београд: МСЦ, 2001.
- (2) Наташа Милићевић Добромиров, Биљана Новковић Аџаип, *Супер српски: српски језик за странце, високи ниво*, Нови Сад: Азбукум, 2016.

ДОДАТНИ ДИДАКТИЧКИ МАТЕРИЈАЛ – ПРИРУЧНИК

- (1) Павица Мразовић, Зора Вукадиновић, *Граматика српског језика за странце*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.

¹⁵ Овај уџбеник може да се користи до Б1 нивоа.

¹⁶ Овај уџбеник је гранични – одговара до нивоа Б2/Ц1.

Примарни корпус (уџбеници) и помоћни корпус (тестови и приручник) указаће нам на обим синтаксичких садржаја предвиђених за учење и усвајање језика од А1 до Ц2 нивоа, и то двојачко: (1) разматрањем синтаксичких садржаја који су представљени у уџбеницима и (2) истицањем постигнућа полазника након завршеног учења на одређеном нивоу. Тако ћемо осветлити теоријске и практичне примере у дидактичким материјалима (уџбеницима), које треба као синтаксички садржај (наставну јединицу/лекцију) укључити у наставни процес, и типове синтаксичких компетенција стечених након процеса учења односно показане резултате у процесу евалуације на крају курса српског као страног језика.

1.8. Очекивани резултати

Имајући у виду претходно наведено, очекује се да анализом у дисертацији дођемо до следећих резултата:

- (1) Синтаксички садржаји у уџбеницима за српски као страни језик у великој мери прате прописани ниво синтаксичког знања за постизање прага на датом нивоу, док у појединим уџбеницима/приручницима/граматикама теоријске поставке премашују прописани оквир.
- (2) Формирање синтаксичког минимума знања неопходног за реализацију писаног дискурса и остваривање комуникативног чина писаним путем уз употребу нормативно прихватљивих синтаксичких конструкција.
- (3) Дескрипција наставних садржаја који се односе на презентовање синтаксичког система српског језика – система независних и зависних реченица, свих појединачних типова и свих модела у погледу сложености.
- (4) Утврђивање значаја добро дидактички обликованог уџбеника српског као страног језика (на плану садржаја и структуре) за успешније усвајање синтаксичких знања.
- (5) Грешке студената на синтаксичком плану најпре се односе на позиционирање реченичних конституената (синтаксички критеријум) и на употребу нормативно исправних облика конституената и одређивање синтаксичке функције (морфосинтаксички критеријум).
- (6) Разноликост лингводидактичких текстова доприноси лакшем усвајању синтаксичких одлика српског језика, као и мотивацији за учење српског као страног језика.

Нејезички фактори утичу на усвајање синтаксичких знања српског језика – сродност синтаксе српског језика са синтаксом матерњег језика говорника у великој мери ће скратити процес учења. Али, уз динамичан наставни процес, мотивацију полазника, употребу граматички квалитативно богатих дидактичких средстава и полазници који потичу из земаља чији граматички систем није сродан српском језику могу да овладају језиком, у чему ће свакако помоћи динамичан наставни процес.

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

2.1. Приступ проблему

Учење и усвајање страног језика заснива се на савладавању граматике, у првом реду лексике као њеног саставног дела. Али, да би лексичке јединице биле у служби комуникативног процеса, морају се уланчавати и формирати клаузе и реченице. Однос према месту и улози граматике у настави страног језика може бити тројак: а) наставник (или уџбеник) даје објашњења и представља правила на матерњем језику студената, и то на самом почетку курса, да би, како курс одмиче, та објашњења и правила исказивао на страном језику; б) наставник не мора давати граматичка објашњења и правила, али он на сваком часу са студентима интензивно увежбава задатке који служе стицању граматичке компетенције и в) наставник може у потпуности одбацити и објашњавање правила и системско увежбавање задатака (уп. Маринковић 2016б). Међутим, то није једноставна операција и немогуће ју је остварити у наставном процесу – било да је у питању непосредна настава, настава на даљину или процес самообразовања. Од уџбеника се очекује да и полазницима, и наставницима, пруже потпору у наставном процесу, па је од изузетног значаја дидактичко обликовање ускладити са потребама корисника.

У раду ћемо синтаксички минимум разматрати са два аспекта: (1) **чисто синтаксичког** (и у примарном, и у помоћном корпусу) и **методичког**. Први подразумева примену синтаксичких знања српског језика и формирање синтаксичког минимума за све нивое учења и усвајања страног језика (од А1 до Ц2 нивоа). Методички аспект, пак, пружа методичке импликације за наставну праксу проистекле на основу резултата проведене лингвистичке анализе. Методика наставе страног језика је интердисциплинарна грана примењене лингвистике, а поред лингвистике обухвата и психологију, педагогију и социологију и њима сродне научне дисциплине. Синтаксички аспект ће подразумевати попис свих синтаксичких јединица које се спомињу у уџбеницима (било теоријски, или се на њих указује кроз примере клауза и реченица, или у оквиру радних налога/задатака), док се њихова присутност у лингвометодичким предлошцима подразумева, с тим да ће наш задатак бити указати на њихову сложеност која се повећава како процес наставе одмиче.

Методичке препоруке ће, примарно, бити намењене предавачима, али ће послужити и будућим ауторима уџбеника српског као страног језика. Када овладају језиком, и полазници могу користити приручнике, али и дате препоруке како би у процесу самообразовања исправљали своје говорне и писане реализације српског језика.

2.2. Преглед стања у научној области

Док је методика наставе страног језика на српском говорном подручју у великој мери истражена научна област примењене лингвистике, посебно кроз радове који користе контрастивну анализу између страног језика и српског (објављених на матерњем језику или језику који се учи као страни), методика наставе српског као страног језика јесте релативно млада научна дисциплина. У Србији постоји научни скуп *Српски као страни у теорији и пракси* посвећен изучавању српског као страног језика, који се одржава сваке четврте године од 2007. године (без прекида) у организацији Филолошког факултета у Београду. Као резултат научноистраживачког рада настали су зборници радова *Српски као страни у теорији и пракси* (2007), *Српски као страни у теорији и пракси II* (2011), *Српски као страни*

у теорији и пракси III (2016) и Српски као страни у теорији и пракси IV (2020). На Филолошком факултету у Београду постоји предмет *Српски језик као страни*, док је на Филозофском факултету у Новом Саду на мастер студијама могуће одабрати студијски програм *Српски као страни језик*. Добру базу за истраживачки рад на пољу српског као страног језика пружају и Центри за српски као страни језик при Филолошком факултету у Београду, Филозофском факултету у Новом Саду, Филозофском факултету у Нишу и Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу. Управо рад предавача у наведеним центрима подстиче филологе да спроведу истраживање на корпусу који чине дидактички материјали предвиђени за наставу српског као страног, као и да дају методичке импликације за наставну праксу. Међутим, готово сва истраживања се заснивају на методичким радовима, док лингвистичких радова о настави српског као страног језика има у знатно мањој мери.

Најобухватније анализе српског као страног језика чине одбрањене докторске дисертације: В. Крајишник *Лексички минимум српског као страног језика* (2005, Филолошки факултет, Београд), Б. Бабић *Унитарјезичке грешке на почетним нивоима учења српског као страног језика* (2016, Филозофски факултет, Нови Сад), Н. Маринковић *Граматички минимум у настави српског као страног језика* (2016, Филолошки факултет, Београд), А. Новаковић *Полифункционалност уџбеничког комплета за учење српског језика као страног* (2021, Филозофски факултет, Ниш) и Н. Спасић *Примена модела обрнуте учионице у обради јединица с поредбеним и начинским значењем у настави српског као страног језика* (2021, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац). Значајан прилог проучавању специфичности учења и наставе српског као страног језика представља монографија *Лексички приступ српском као страном језику*, ауторке В. Крајишник, објављена у едицији *Језик, књижевност, култура*, књига 8 (Београд, 2016, стр. 295). Ауторка приступа обради лексичке грађе као отвореном и тешко прегледном систему, а лексичке јединице, с обзиром на њихова творбена, функционална и валентна својства, групише у одговарајуће микросистеме. Део монографије чини и презентовање резултата анализа добијених на основу проучавања српског као страног језика са различитих лингвометодичких аспеката: теоретског, експерименталног и статистичког. У резултату је настао корпус лексичког минимума за страни језик који броји 1829 лексичких јединица. Б. Бабић идентификује унитарјезичке грешке систематизујући их према језичким нивоима и типовима, морфолошким и синтаксо-семантичким моделима, а затим описује грешке и узроке њиховог настанка. Резултати анализе су изложени према језичким нивоима, граматичким категоријама, учесталости појављивања грешака и првом језику студената, да би се тако показало које грешке су одлика говорника само једног полазног језика, а које су заједничке говорницима различитих или можда чак свих полазних језика (уп. Бабић 2016: 3). Разматране грешке у дисертацији су: (1) грешке у творби глаголских облика; (2) грешке у конгруенцији између субјекта и предиката; (3) грешке у употреби падежних облика. Корпус чине радови прикупљени у *Центру за српски као страни језик* (при Одсеку за српски језик и лингвистику) на Филозофском факултету у Новом Саду у раду са студентима на А1 и А2 нивоу постигнућа. Н. Маринковић на нивоу уџбеничког дискурса врши анализу граматичких садржаја. Анализа уџбеника се састоји од прегледа свих појединачних лекција и граматичких структура које су заступљене у текстовима тих лекција (у сваком од уџбеника појединачно). Други део анализе се састоји од статистичке обраде ексцерпираних података, која је урађена по лекцијама, по појединачним уџбеницима и збирно за све уџбенике (Маринковић 2016а: 6). Увидом у садржај и структуру ове докторске дисертације

утврђујемо да пружа попис граматичких садржаја, док појединачни садржаји нису детаљније наведени, па за наш рад може бити значајна у погледу стања граматичких садржаја у уџбеничкој литератури. У овој научној области значајно место заузима и монографија Ј. Дражић *Минималне лексичке и граматичке структуре у српском као страном језику* (2008). Комбинујући језичке (фреквентност употребе лексема, њихова дистрибуција, диспонибилност, обухватност и савладивост) и нејезичке критеријуме (потребе корисника, циљеви, учење језика и узраст циљне групе), Јасмина Дражић је као примарни корпус ове монографије користила праг знања српског језика, као и уџбеник *Naučimo srpski – Let's learn Serbian*, при чему је оправданост присуства лексема потврдила у лексичким пописима словеначког и енглеског прага знања (Киш 2009: 687). По речима аутора који су приступили приказивању ове монографије, студија праћена једнојезичним речником представља „одличан модел за израду речника сличне намене или пак двојезичног речника намењеног одраслим полазницима курса који уче српски језик као страни” (Киш 2009: 689). Још један квалитет ове студије огледа се у могућности да она буде добар темељ за израду уџбеника и другог наставног материјала с обзиром на то да модерна настава страног језика захтева употребу адекватних наставних средстава – добро дидактички и садржински обликованих, са циљем да их корисници могу примењивати и у процесу самообразовања.

Појединачни радови засновани на истраживању методике наставе српског као страног језика имају за циљ расветљавање теоријских поставки специфичних за ову примењену лингвистичку дисциплину, а које се односе на наставнике и наставна средства у процесу учења/усвајања српског као страног језика (Станковић 2002; Станковић 2003; Маринковић 2003а; Маринковић 2003б; Мркаљ 2007; Миловановић 2007; Вучо 2009; Јовановић 2011; Дурбаба 2011; Велимирац 2016; Крајишник 2016). Аутори наводе методичке импликације проистекле из наставног искуства на неком од факултета у иностранству на коме се изучава српски као страни језик, а чију основу чини теорија из методике наставе страног језика. Сличном тематиком баве се и радови који узимају културу као значајан фактор у учењу и усвајању српског као страног језика (Кончаревић 2005; Зенчук 2007; Раичевић 2009; Драгићевић 2010; Вељковић-Станковић 2011; Стрижак 2016; Несторовић 2011; Раковић 2019в). Истраживања наставног процеса у иностранству дала су резултате који се односе на значај повезивања елемената културе и језика у успешном учењу и усвајању страног језика на свим језичким нивоима. Презентујући садржаје из српске културе, развија се и усваја најпре лексика полазника, али се на занимљив начин упознају и са традицијом народа чији језик уче. Наведене теме имају посебан значај у мотивацији за учење страног језика.

Посебна пажња у научноистраживачком раду из методике наставе српског као страног језика посвећена је одабиру лингводидактичких текстова (Смољска 2002; Несторовић 2007; Дурбаба 2004; Перишић 2016; Матрусова 2016; Поштић 2016; Вељковић Станковић 2016) у наставном процесу и дидактичких материјала који се при томе користе. Аутори наводе могућности примене жанровски разноликих текстова, у првом реду текстова књижевноуметничког функционалног стила, као и публицистичког, административног и разговорног функционалног стила.

Важан сегмент наставног процеса и методике наставе страног језика је дидактичко проучавање уџбеника, на макро и микро плану. Садржинско и структурно добро обликован уџбеник олакшава наставни процес, па његово обликовање представља захтеван процес ауторима како би се прописани садржаји прилагодили лингвистичким потребама оних који

српски језик уче као страни. Захтеви које треба да испуни уџбеник страног језика предочени су у монографији *Савремени уџбеник страног језика: структура и садржај* К. Кончаревић (Кончаревић, 2002). У њој је детаљно размотрена садржинска и структурна организација уџбеника који треба да удовољи захтевима наставе страног језика. Поред ове монографије која и сама може послужити као теоријски уџбеник о дидактичком обликовању уџбеника, појединачни радови се баве анализом појединачних теорија (Точанац 2003; Кончаревић 2003; Ненезић 2009) и уџбеника за учење и усвајање српског као страног језика (Димитријевић 2003; Бонковски 2016; Пантић 2013; Раковић 2019б), у светлу глотодидактике, али и контрастивно – уочавањем сличности и разлика између уџбеника за српски као страни језик и неког другог страног језика (Новаковић 2016; Новаковић 2017). Методици наставе српског као страног језика научни допринос дали су бројни радови и монографске публикације А. Новаковића¹⁷. Било да су проистекле из самосталног истраживачког рада аутора или у коауторству, тематски се ослањају на проблеме са којима се предавачи сусрећу у наставном процесу, уједно осветљавајући и историју проучавања српског као страног језика у нашој земљи. Монографије *Увод у методiku наставе српског као страног језика* (2020), *Уџбенички комплет у настави српског као страног језика* (2022) и *Фрагменти о методици наставе српског као страног језика након Другог светског рата* (2024) јесу својеврсни уџбеници који врло приступачним језиком, а опет научно, предочавају све тешкоће са којима се предавање и усвајање српског као страног језика суочавало. Ове публикације пружају и богат извор методичких импликација и указују на важност да се методиком наставе српског као страног мора бавити, како са лингвистичке, тако и са екстралингвистичке стране с обзиром на то да „методика наставе српског као страног језика представља врло одговоран, изазован и креативан позив, јер је реч о теоријској, практичној и интердисциплинарној науци” (Новаковић 2024: 13). Унапређењу наставе српског као страног језика допринела је публикација *Кажинут* (Новаковић 2024и), истог аутора, која представља радну свеску за српски као страни језик (А2). Она се може применити у наставном процесу, али и у процесу самоевалуације кад већ ученици прођу читав курс учења српског као страног језика на А2 нивоу.

У савремено доба, научним радом из области српског као страног језика баве се ауторке Н. Спасић¹⁸ и Ј. Перишић¹⁹. Н. Спасић истражује чисто начинске и поредбене конструкције у српском као страном језику, бави се мотивацијом студената, обрадом функционалних стилова, културологије, веб-алата, прозидијског система, док се Ј. Перишић бави колокацијама у настави српског као страног језика, применом књижевног текста у настави српског као страног језика и уочавању традиционалног и савременог у уџбеницима српског као страног језика. Ауторке, свака из свог домена истраживања, доприносе

¹⁷Аутор А. Новаковић поседује импозантну библиографију о методици наставе српског као страног језика, али донекле и о методици наставе енглеског језика, а њу чине радови: Новаковић 2024а; Новаковић 2024б; Новаковић 2024в; Новаковић 2024г; Новаковић 2024д; Новаковић 2024ђ; Новаковић 2024е; Новаковић 2024ж; Новаковић 2024з; Новаковић 2024и; Новаковић 2024ј; Новаковић 2024к; Новаковић 2024л; Новаковић 2023а; Новаковић 2023б; Новаковић 2023в; Новаковић 2022а; Новаковић 2022б; Новаковић 2022в; Новаковић 2022г; Новаковић 2022д; Новаковић 2022ђ; Новаковић 2022е; Новаковић 2022ж; Новаковић 2021а; Новаковић 2021б; Новаковић 2020а; Новаковић 2020б; Новаковић 2019; Новаковић, Јаћимовић 2023; Новаковић, Судимац Јовић 2024; Новаковић, Митровић 2022; Новаковић, Јовић 2022; Новаковић, Митић 2024; Новаковић, Стошић 2022; Новаковић, Јањић 2023; Новаковић, Костић Каличанин 2023; Новаковић, Костадиновић 2022; Новаковић, Јањић 2020; Новаковић, Мијајловић 2018.

¹⁸Средојевић, Спасић 2016; Спасић 2016а; Спасић 2016б; Спасић 2016в; Спасић 2019а; Спасић 2019б; Спасић 2019в; Спасић 2021.

¹⁹Перишић 2016; Перишић 2019; Перишић 2020; Перишић 2021; Перишић 2022; Перишић, Дражић 2023.

унапређењу наставе српског као страног језика, и указују на потешкоће са којима се полазници, али и предавачи, у наставном процесу сусрећу.²⁰

2.3. Веза са досадашњим истраживањима синтаксе у српском као страном језику

На основу претраге литературе, лингвистичка анализа синтаксичких садржаја у уџбеницима за српски као страни језик од А1 до Ц2 нивоа и дидактичким материјалима који су припремили наставници или радовима полазника била је предмет незнатног броја радова. За овај рад ће значајни бити појединачни радови који се баве истраживањем усвајања знања из синтаксе српског језика, као и анализом грешака при употреби граматички исправних облика лексема (морфолошки аспект) или творби глаголских облика. С обзиром на то да ће предмет нашег рада бити лингвистичка анализа морфосинтаксичког и синтаксичког плана (било да се ради о синтагмама или реченичним конструкцијама, појединачним примерима или у дискурсу) и утврђивање синтаксичког минимума у настави српског као страног језика на нивоима од А1 до Ц2, сродност теме показују четири научна рада: *Негација у српском као страном језику* Ј. Петковић, М. Николић, *Модел просте реченице у уџбеницима српског као страног језика за А ниво* М. Раковић 2019б, *Упитне реченице у уџбеницима српског као страног језика за А ниво* М. Раковић 2019г и *Реченична структура у писаном дискурсу студената на почетном нивоу учења српског као страног језика* М. Раковић 2020б, *О стилистичким и синтаксичким карактеристикама текстова у уџбеницима српског као страног језика за Б ниво* М. Раковић 2021 и *Грамматички садржаји о сложеним реченицама у уџбеницима српског као страног језика за А ниво* М. Раковић 2022. Пописани радови представљају пионирске покушаје синтаксичке анализе писаног уџбеничког дискурса и дискурса самосталних ученичких радова – завршног испита студената за процену нивоа постигнућа након реализованог наставног процеса (једносеместралног или двосеместралног) и стицање сертификата о владању српским језиком.

Као модели граматичке анализе примера у уџбеницима, лингводидактичким текстовима и радовима студената у Центру за српски као страни језик послужиле радови *Модални глаголи и њихови перифразни еквиваленти у настави српског језика као страног* Ј. Ајдановић, *Грешке у творби облика партиципа актива на почетним нивоима српског као страног* Б. Бабић, *Грешке у употреби облика локатива на почетним нивоима учења српског језика као страног* Б. Бабић, *Усвајање надежног система у настави српског језика као страног (почетни ниво)*, Ј. Војиновић, *Предлошка значења у настави српског језика као страног: случај предлога у и на* Д. Кликовац, *Дистрибуција граматичких категорија у настави српског као страног језика* Н. Маринковић, *Моционски суфикси у уџбеницима српског језика као страног* А. Петровић, *Лексички аспекти у српском као страном језику* В. Крајишник. Наведени радови, поред анализе конкретних језичких појава, у одређеној мери дају преглед методолошког приступа лингвистичкој анализи када је методика наставе српског као страног језика у питању.

Циљ рада који се односи на испитивање подобности лингводидактичких текстова за уочавање синтаксичких облика дискурса и модела реченичних конструкција биће заснован

²⁰ Специфичним одликама учења и усвајања српског као страног језика, истичући неки од граматичких или методичких потенцијала и садржаја, баве се радови: Николић 2024а; Николић 2024б; Раковић 2019а; Раковић 2019б; Раковић 2019г; Раковић 2020а; Раковић 2020б; Раковић 2021; Недељковић 2022; Недељковић 2024.

на резултатима анализе радова који за предмет имају представљање типова текстова који се користе у наставном процесу (њихове предности и мане) и разноликост – од књижевноуметничких текстова до текстова забавног карактера (Смољска 2002; Несторовић 2007; Дурбаба 2004; Перишић 2016; Матрусова 2016; Поштић 2016; Вељковић Станковић 2016). У резултате наведених радова инкорпорираћемо и критеријум дидактичког обликовања уџбеника као важан у усвајању граматике српског језика као страног. Наиме, добра структурна и садржинска организација на плану микро и макро структура допринеће лакшем овладавању теоријским и практичним знањима из области синтаксе српског језика, а самим тим и употребне вредности стечених писаних компетенција – смањиће се грешке при формирању синтагми и реченица. Самим тим ће се олакшати комуникативни чин и пренети одговарајућа информација на адекватан начин. Поред испитивања типова лингводидактичких одлика текстова у уџбеницима српског као страног језика и тестовима за евалуацију (који се користе у завршном испиту или су формиран за потребе истраживања), испитаћемо и типове задатака који служе за проверу синтаксичких знања. Бавићемо се структурним одликама задатака (да ли захтевају допуну, самостално формирање реченичних конструкција, трансформацију облика, кориговање ортографских грешака и сл.) и процењивати подобност одређеног типа задатка за усвајање синтаксичког знања што ће показати резултати анализе дискурса.

Теоријске поставке из синтаксе српског језика, као темељ за спровођење анализе синтаксичких одлика присутних у уџбенику (на теоријском плану и примерима синтаксичких појава) биће предочене на основу коришћења синтаксичке литературе домаћих аутора (Ивић 1963; Ковачевић 1996; Ковачевић 1997; Ковачевић 1998; Ковачевић 2004; Ковачевић 2007; Ковачевић 2009; Ковачевић 2015а; Ковачевић 2015б; Ковачевић 2017; Танасић 2005; Пипер 2005; Николић 2012; Николић 2014; Николић, Петковић 2015; Петковић 2007; Петковић 2009; Петковић 2011; Петковић 2015; Петковић 2018; Петковић, Николић 2019; Поповић 2005) и појединачних радова страних аутора (Лашкова 2005). За предложену тему од посебног значаја биће граматички приручник за учење српског као страног језика – *Грамматика српског језика за странце* П. Мразовић, З. Вукадиновић. Упоредним методом ћемо испитати количину садржаја из синтаксе српског језика у уџбеничкој литератури за учење српског као страног језика и наведене граматике. Такође, применом истог метода утврдићемо подобност дате граматике за процес самообразовања при учењу српског језика.

За формирање корпуса за истраживање значајни су били радови који се баве пописом литературе која се користи у наставном процесу при *Центрима за српски као страни* или *Лекторатима* у иностранству, а један од таквих радова је *Уџбеници и приручници српског језика као страног* К. Ђорђевић, као и радови и монографије А. Новаковића који се баве анализом уџбеника српског као страног језика, а о којима је било речи раније. Наведена литература послужиће и као увид у преглед досадашњег стања дидактичког материјала – статистички ћемо сагледати присуство уџбеничких комплеката и додатних материјала предвиђених за учење српског као страног језика од А1 до Ц2 нивоа. Испитаћемо подобност наведених дидактичких средстава за примену у наставном процесу (процењујући квалитативне и квантитативне одлике граматичких садржаја из области синтаксе) и процес самообразовања.

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Синтаксичке одлике уџбеника српског као страног језика биће разматране хронолошки: по нивоима знања (од А1 до Ц2 нивоа), али и по години издања (почев од најстаријих, па до најмлађих уџбеника. С обзиром на то да је дидактичко обликовање уџбеника за страни језик далеко комплекснији задатак него структурирање уџбеника за матерњи језик, управо због природе потенцијалних корисника, уџбеници нису садржински преобимни, а показују готово уједначену структуру – у њима проналазимо теоријске садржаје о граматички српског језика, лингвометодичке предлошке, задатке/радне налоге, ревизије. Настојаћемо да у уводним напомена сваког од анализираних уџбеника укажемо на њихову структуру и граматички садржај, након чега ће акценат бити на синтаксичким садржајима и могућностима да се они користе у обради синтаксе српског језика.

Увидом у литературу која се бави анализом уџбеника са методичког аспекта, утврдили смо да се уџбеници који чине примарни корпус користе у наставном процесу – било да се он одвија посредно или путем онлајн платформи. Они подједнако помажу предавачима, као и ученицима/студентима/полазницима да усмере образовни процес и стварају добре основе за надограђивање знања.

Настојаћемо да укажемо на присуство синтагми (именичких, придевских, глаголских, прилошких), свих модела простих реченица и сложених реченица – координативног и субординативног типа. Очекујемо да ће се сложеност синтаксичких конструкција мењати са нивоом знања на коме се настава одвија. Видећемо и које су најчешће тешкоће при формирању нормативно прихватљивих исказа, као и у којој мери су аутори уџбеника одступили од постигнућа предвиђеног за тај ниво. Тако ћемо моћи да укажемо на то колико су прописане компетенције инкорпориране у садржинску структуру уџбеника, а колико садржаји и реченична сложеност одступају од њих.

Анализа синтаксичких садржаја уџбеника биће дата у виду три одељка: (1) **теоријске поставке о синтакси српског језика**; (2) **синтаксичке конструкције у оквиру лингвометодичких текстова/предлога** и (3) **синтакса у задацима/радним налозима**. Предмет рада неће бити синтакса падежа (деклинационе форме и значења) и глаголских облика, али ћемо се кроз предлошко-падежне конструкције и предикате бавити и овим морфосинтаксичким планом. Без обзира на то, главни задатак ће бити утврдити синтаксички минимум у настави српског као страног језика без кога рецептивна и продуктивна учења језика не би била остварена на сваком од нивоа постигнућа.

3.1. Уџбенички комплети предвиђени за А ниво постигнућа

Наставним програмом учења и полагања српског језика Центра за српски као страни језик (Београд, 2004) прописано је шта од граматике треба усвојити на А1 нивоу и какве компетенције се стичу након завршеног курса. Овом приликом ћемо навести шта је предвиђено за морфолошки и синтаксички ниво с обзиром на то да се ове области сусрећу у морфосинтаксици – грани лингвистике која је значајна за формирање реченица.

Након положеног завршног испита на А1 нивоу, када је морфологија у питању, студент: (1) разликује врсте речи и основне типове промена – именице (род, број, падежи; врсте – властите, заједничке), заменице (род, број, падежи; енклитички облици само у комуникативним изразима типа *Дај ми, Хвала Вам*; врсте – личне, присвојне, упитне,

показне), придеви (род, број, падежи; врста – описни, антоними најчешће коришћених придева (*висок/низак, црн/бео, добар/лош*), бројеви: род; врсте бројева – основни, редни), глаголи (основни глаголски облици (најфреквентнијих глагола), инфинитив на *-ти* и *-ћи*, презент, перфекат, футур; помоћни глаголи, али не и глаголске енклитике), предлози: најфреквентнији са значењем места, времена, узрока, друштва (*од, до, из, у, на, код, са, због*), прилози: најфреквентнији са значењем места, времена, начина, количине (*овде, тамо, где, лако, полако, данас, пуно, мало*); везници: најфреквентнији (*а, и, зато што*); речце: потврдна, одрична, упитна (*да, не, да ли*) и узвици (необавезно).

Чини се да је на синтаксичком плану најмање захтева с обзиром на то да је у питању А1 ниво, па се од студента очекује да: (1) уме да састави просту именичку, глаголску и придевску синтагму са правилном конгруенцијом (слагање у роду, броју, падежу и/или лицу) – *добар студент, доброг студента, добром студенту; нова књига, нове књиге, новој књизи; лепо село, лепог села, лепом селу; Милан је учио; Милица је учила* (дају се примери само за именичку синтагму и именски копулативни предикат); (2) уме да састави просту реченицу или једноставније облике сложене реченице, нпр. *Милан учи српски језик у Институту; Мој отац ради у болници, а мајка ради у школи* и (3) уме да састави упитни, одрични и потврдни облик реченице, нпр. *Да ли си ти студент? Јесам; Да, ја сам студент; Нисам; Не, ја нисам студент.*

Када је провера усмених способности у питању, на А1 нивоу постигнућа предвиђено је (а тиче се синтаксе) следеће: (1) читање – уме правилно да реализује реченичну интонацију (упитну, узвичну, обавештајну), (2) разумевање прочитаног – а. разуме једноставан и лексички ограничен текст, што се проверава одговарањем на питања која се односе на текст и б. може да да своје мишљење о појединим деловима текста (у зависности од текста) и (3) конверзација – може да учествује у једноставној конверзацији (разумевање питања, давање одговора, постављање питања) о задатој теми (лични подаци, место становања, школовање, спорт, куповина, слободно време итд.)

Након положеног завршног испита на Б2 нивоу, студенти/ученици стичу следеће компетенције из области морфологије: (1) разликује врсте речи и основне врсте промена унутар њих (**а. именице:** род, број, падежи; врсте: властите, заједничке, **збирне, градивне;** именице женског рода на консонант (најчешће коришћене): *реч, љубав, радост, младост* итд.; именице које означавају вршиоца радње на суфикс *-лац:* *читалац, гледалац* итд; деминутив (најчешће коришћени): *књжица, кућица, прозорчић, каменчић* итд. **б. заменице:** род, број, падежи; енклитички облици само у комуникативним изразима типа *Дај ми, Хвала Вам* итд.; врсте: личне, присвојне, упитне, показне, **неодређене; в. придеви:** род, број, падежи; врсте: описни, **присвојни** од личних имена (*Миланов, Маријин* итд.), **градивни; компарација;** антоними; **г. бројеви:** род; врсте бројева: основни, редни, **збирни; падежи** (оних бројева који имају падежне облике); **д. глаголи:** граматички род и број; основни глаголски облици (најфреквентнијих глагола), инфинитив на *-ти* и *-ћи*, презент, перфекат, футур; **императив** (*напиши, седи, прочитај* итд.); **трпни глаголски придев** (најфреквентнији: *купљен, продат, ожењен, удата* итд.); **глаголске енклитике** (помоћних глагола) и њихова позиција у реченици; **глаголски вид** фреквентнијих глагола – перфективни и имперфективни глаголи (*сести/седети, писати/написати* итд.); **предлози:** најфреквентнији са значењем места, времена, узрока, друштва; **ђ. прилози:** најфреквентнији са значењем места, времена, начина, количине, **узрока; е. везници:** раставни, саставни, поредбени, погодбени, узрочни итд; **ж. речце:** семантички најреализованије: потврдна, одрична, упитна (*да, не, да ли*), за **показовање:** ево, ето, ено;

и. узвици: *jao, joj, ux, ma*. На све наведене стечене морфолошке компетенције, надовезују се синтаксичке, а тичу се: (1) уме да састави просту именичку, глаголску и придевску синтагму са правилном конгруенцијом (слагање у роду, броју, падежу и/или лицу)²¹; (2) уме да састави просту реченицу или једноставније облике сложене реченице и (3) уме да састави упитни, одрични и потврдни облике реченице.

Што се усмене реализације тиче, А2 ниво подразумева: (1) читање – а. уме да прочита једноставан текст без тешкоћа, без обзира на писмо; б. уме да правилно реализује реченичну интонацију (упитна, узвична, обавештајна); (2) разумевање прочитаног – а. разуме прочитан текст, што се проверава одговарањем на питања која се односе на текст; б. може да повеже ситуацију из текста са неком другом ситуацијом; в. може да да своје мишљење о појединим деловима текста (у зависности од текста) и (3) конверзација – а. може да учествује у једноставној конверзацији (разумевање питања, давање одговора, постављање питања) о задатој теми (лични подаци, место становања, школовање, куповина, спорт, слободно време итд.); б. може да објасни шта је рекла трећа особа и в. може да преприча неки догађај или да опише неку ситуацију (уз ограничену лексику и често понављање истих речи).

Уколико се у обзир узме све што је предвиђено *Наставним планом и програмом*, направљеним у складу са *Заједничким европским оквиром за живе језике*, задатак у раду ће бити да утврдимо колико је дидактичко обликовање уџбеничких комплета у складу са наведеним компетенцијама. Видећемо на који начин свако од њих доприноси развоју синтаксичких (морфосинтаксичких) компетенција на почетном нивоу учења и усвајања српског као страног језика.

3.1.1. Slavna Babić, *Serbo-Croatian for foreigners*. Book one. Beograd: Kolarčev narodni univerzitet, 1969.

Уџбеник Славне Бабић најстарији је од анализираних током израде ове докторске дисертације. Одабрали смо прво издање уџбеника зато што смо желели да укажемо на изворну форму и садржај, са циљем да осветлимо почетке дидактичког обликовања уџбеника за учење српског као страног језика. Овакав избор ће нам помоћи при компаративној анализи читавог корпуса за основни (А) ниво када су синтаксички садржаји у питању.

Свака од микроструктура организована је на идентичан начин. Њу чине: (1) лингвометодички текст, кога прати речник (изузев у првој лекцији која је посвећена писму, фонетици и акцентологији српског језика), (2) изводи из граматике српског језика (објашњења су дата на енглеском језику) и (3) вежбања. Значајни сегменти ове макроструктуре су: (1) кратка ревизија граматике (*Short Revision of Grammar*), (2) решења вежбања, по лекцијама (*Key to Exercises*), (3) списак скраћеница и (4) речник. Управо ови сегменти помажу предавачима, али и полазницима зато што на једном месту имају сажету читаву граматичку и лексичку структуру о којима је било речи у уџбенику, па у оквиру овог уџбеника проналазимо „граматички” и „лексички” минимум на А нивоу учења српског као страног, који ће помоћи у формирању синтаксичког минимума.

²¹Овде се не дају примери за придевску ни глаголску синтагму. На А1 нивоу, такође, нису били дати, а дати су примери за именичку синтагму и именски копулативни предикат.

3.1.1.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика

Синтакса српског језика усваја се кроз све наставне јединице које се тичу граматике при учењу и усвајању српског као страног језика. Синтаксичка знања готово да није неопходно учити изоловано, с обзиром на то да при обради свих других граматичких садржаја (глаголских времена, врста речи, падежа) ми имамо примере дате граматичке појаве у оквиру реченице. Најпре се сусрећемо са синтагмама, да би се потом формирали модели простих реченица, па и сложених (на овом нивоу координативног типа, али и временских, узрочних и намерних реченица).

Специфичним овај уџбеник чини то што су сва граматичка објашњења дата на енглеском језику што у великој мери олакшава коришћење уџбеника у процесу самообразовања. Већ у првој лекцији спомиње се термин реченица, када се уведе упитне реченичне форме. Примери простих реченичних конструкција јављају се током обраде падежних облика, па тако уочавамо примере: *Бојан једе сладолед; Он гледа кроз прозор; Вера пије црну кафу; Оне играју коло; Он пије бело пиво*. Видимо да су у оквиру ових простих реченица заступљене синтагматске јединице (*црна кафа, бело пиво*), са именицом у функцији главне речи, с тим да се јављају и придевске и прилошке синтагме. Најдоминантнији модели простих реченица су: (1) $N_1 + VF + N_4$ или $S+P+O$ (нпр. *Милан чита новине.*) и (2) $N_1 + VF + N_x$ или $S+P+AD$ (нпр. *Ми летујемо у Црној Гори; Они се осећају добро*).

Једнопредикатске реченичне конструкције јављају се у оквиру теоријских поставки о садашњем времену. Наиме, ту имамо форме презента, у једнини и множини, за сва лица следећих глагола: *трести, кренути, пити, читати* и *радити*. Након ове табеле следе упитне и негативне форме презента, дате, такође, у форми реченица: *Читате ли? = Да ли читате? / Шта читате (ви)?* и *Ја не читам = Не читам*.

Када се обрађује генитив наводе се следећи модели простих реченица: *Видим Ђорђа Савића; Он је студент права; Ово је капут ваше жене; Бил је студент прве године; Он је без шешира; Уша је из Италије*. Управо овде имамо употребљену именичку синтагму *студент права* са неконгруентним атрибутом, али су овакви примери мање фреквентни у односу на примере са конгруентним атрибутима (*Он пије бело пиво; Она пије црну кафу*).

У обради датива (XI лекција) поред модела простих реченица – *Дај Ани ову књигу; Иди кући; Идите према Калемегдану* – уочавамо и зависне (изричне) реченице – *Реците Бојану да једе*. Слични примери се појављују и када се обрађује акузатив са предлозима *на* и *у* – *Ставите књигу на сто; Бојан иде у школу; Вера је у позоришту*, док се зависне реченице уочавају приликом говорења о конструкцији *да+презент*, као у примеру: *Волим да идем у биоскоп* или кад се говори о везнику *да* у зависним клаузама – *Идем да купим нов намештај* или *Морам да идем*. Овим примерима претходи граматичко објашњење, дато на енглеском језику, а гласи: „*да* иза кога следи садашње време у зависној клаузи може се користити да покаже сврху или намеру” (уп. Бабић 1969). Управо ово теоријско објашњење уводи функцију везника *да* у систему зависних реченица. Овакви модели реченица јављају се и код говора о перфективним и имперфективним глаголима, код објашњења да „када се перфективни глагол комбинује са другим глаголом са циљем да искаже намеру, жељу, заповест и томе слично, обично се односе на будућност. Могу се појавити у подређеним реченицама које уводе *да* и садашње време” (уп. Бабић 1969), као у примерима: *Идем да купим књигу* и *Морам да устанем рано*.

Модели простих реченица прате и теоријске поставе о инструменталу, па ту уочавамо примере: *Пишем оловком; Доручкујем с Вером; Имам часове средом и суботом; Идите Француском улицом; Авион лети над мостом; Аутомобил је пред кућом; Он седи за столом.* Сличне моделе простих реченица уочавамо код обраде партитивног, квалитативног и временског генитива – *Дајте ми воде; Узмите хлеба и сира; Хоћете ли још мало грашка?; Колико има чаша на столу?; Попио сам шољу кафе; Био сам у Загребу месец дана; Он долази у Београд сваке суботе.* Наиме, ауторка настоји да сва теоријска објашњења поткрепи адекватним примером, и то позиционирањем у одговарајући контекст, а не изоловано. Управо такав манир даје могућност полазницима да све граматичке специфичности усвајају одмах у оквиру реченичних структура, а не изоловано од њих. Тиме се постиже развој синтаксичких компетенција, у писању, али и у говору.

Пример именичке синтагме јавља се код објашњења акузатива множине именица и придева: *велики прозори, велике зграде, велике ствари, велика поља.* Затим следи прво теоријско објашњење о реченици (XVIII лекција). У питању су изричне реченице које су се појављивале у претходним лекцијама, али нису именоване. Сада је за њих дато следеће објашњење: „глаголи који указују на мишљење, суд, уверење, изјаву или менталну перцепцију могу бити праћени зависном реченицом која почиње везницима: *да (како, што).* Такви глаголи су: *рећи, казати, говорити, причати, видети, чути, осећати, мислити, веровати, чинити се*” (уп. Бабић 1969). Ауторка даје концизна, али информативна граматичка објашњења, чиме студентима сугерише уз коју врсту глагола могу употребити ове зависне клаузе. Све то поткрепљује примерима: *Мислим да он воли парадајз; Чули смо да имате одлична вина; Он каже да не може доћи,* чиме уводи и врсту речи *везник* – у овом случају субординативног типа. У XIX лекцији ауторка се надовезује на ово тако што уводи претходно споменут везник *што*, уз објашњење да се користи „*после глагола осећања и осећаја и после безличних реченица, као што су добро је, мило ми је, жао ми је* итд. и често показују узрок. Обично се преводи на енглески инфинитивом, али се може превести и као *то*”. Наводе се примери: *Радујем се што вас видим; Извините што сам задоцнио; Жао ми је што (он) није дошао; Добро је што си дошао.*

Најједноставнији модел простих реченица (N₁ + VF или S+P) заступљен је код обраде футура. Примери таквих реченица су: *Ја ћу читати; Он ће доћи; Читаћу; Купићу; Ја ћу вам купити.* У овом делу уџбеника не изостају ни примери за упитну и одричну форму – *Хоћемо ли ићи на Авалу?; Када ћете доћи код нас; Нећу доћи; Нећемо ићи; Нећу ићи кући; Нећу да идем кући.*

Компарација придева тачније прилога пропраћена је употребом простих реченица: *Ја идем брзо; Бојан иде брже; Марко иде најбрже.* Такође, обрада императива пропраћена је моделима простице реченице, потврдног и одричног типа: *Сеци!; Лежимо!; Хајде кући!; Хајдемо у шетњу!; Не разговарај; Не плашите се; Нека он не пева; Немој свирати; Немој да свираш.* Употреба дужих форми личних заменица праћена је примерима реченица: *Дајте њему ову књигу, а не њој; Одвешћу вас до ње; Њега ћемо упитати.* Уочавамо да у првом примеру има координације на синтагматском, а не на реченичном нивоу, а уведена је посредством супротног везника *а*.

У оквиру XXIII лекције појављује се чисто синтаксичко, граматичко објашњење, независно од других граматичких појава у српском језику. Овде уочавамо теорију, а не само примере који одређену морфолошку или морфосинтаксичку специфичност прате. У питању су безличне реченице, први модел простих реченица. Даје се граматичко објашњење: „*безличне реченице садрже безличне глаголе. То су реченице у којима није изражен*

субјекат, али се односе на дату ситуацију; на енглеском се то често изражава помоћу *it*. Безлични глаголи се употребљавају само у трећем лицу једнине. Примери за овај тип просте реченице су: (а) глаголи који изражавају природне појаве – *Грми; Сева; Дува*; (б) уз глагол *имати* – *Овде има много цвећа; Сада нема цвећа; Било је много сунчаних дана*; (в) прелазни глаголи који показују непријатан физички осећај – *Боли ме глава; Боли ме стомак*.

Безличне реченице могу садржати именски предикат у чијој функцији је придев или именица са копулом. У овом случају логички субјекат може бити изражен у дативу или акузативу – *Данас је хладно (топло); Облачно је; Сунчано је; Време је да идем кући; Мило (драго) ми је; Жао ми је; Хладно ми је; Топло ми је*. У оквиру истог граматичког објашњења јављају се и модели реченица који претходе слагању са негативним изјавама садржаним у њима. Такве су реченице: *Нисам уморан. Ни ја; Не пушим. Ни ја*. Ова неслагања представљају исказе, а не реченице, али њима претходе модели простих реченичних конструкција.

Увидом у граматичке/теоријске садржаје у овом уџбенику можемо закључити да се теоријски обрађују само имперсоналне реченице, док се све остале реченице јављају само кроз моделе – у оквиру обраде других морфолошких садржаја, најчешће падежа с тим да се предлошко-падежне конструкције јављају у оквиру реченица, а не као појединачни примери. То не чуди с обзиром на то да је у питању А ниво постигнућа, с тим да на предавачима остаје да их, са теоријског аспекта, објасне студентима/ученицима зато што се са синтаксичким структурама сусрећу од самих почетака учења језика. У томе им, у одређеној мери, могу помоћи и лингвометодички предлошци који чине микроструктуру готово сваког од уџбеника, што ћемо видети у оквиру следећег поглавља.

3.1.1.2. Лингвометодички текстови/предлошци

Улога лингвометодичког текста незаменљива је јер се граматички садржаји изучавају на основу непосредне језичке праксе (Јоцић 2011: 23). У наставном процесу готово бива неизоставно средство, с тим да методички захтеви учења и усвајања српског као страног језика подразумевају одређена прилагођавања истих. Наиме, на почетном нивоу учења страног језика лингвометодички предлошци користе се за увежбавање читања, најчешће, и овладавање синтаксичким конструкцијама које им омогућавају свакодневну комуникацију с обзиром на то да су текстови дати у форми дијалога. Тек уз интервенисање предавача/наставника лингвометодички предлошци могу бити искоришћени за учење граматичких правила, изузев случајева, а таквих има у анализираном корпусу, где су граматичке појаве које се обрађују маркиране у тексту, па видимо да су предлошци конципирани тако да олакшавају учење одређеног граматичког правила. Размотрићемо како су лингвометодички текстови конципирани у овом уџбенику, тј. како се њихова структура, па самим тим и реченица, мењала од почетка до краја уџбеника.

Као што је већ напоменуто, у почетним лекцијама дате су дијалогске форме лингвометодичких текстова. Синтаксичке конструкције у њима су модели простих реченица с тим да имамо неглаголске форме предиката – *Југославија је република; Ми смо Југословени; Ја сам Енглец; Ово је наша ћерка Биљана; Бил је Американац; Биљана и Мира су сестре*. Затим се њихова структура усложњава, па имамо примере координације: *Ја сам Југословен, а Вера је Југословенка; Ја сам Индијац, а Уша је Индијка*. И у недијалогским формама, тј. у везаном тексту, имамо сличне реченичне конструкције: *Београд је леп град;*

Сава и Дунав су реке; Данас су сви одсутни; Данас је недеља; Бродови су на Сави; Бил и Јусуф су у парку. Наведени примери су модели простих реченица са неглаголском компонентом у функцији предиката, с тим да су честе и форме са глаголским предикатом, попут: *Игра ногомет; Не игра; Она игра тенис; Куца једно писмо; Она пије црну кафу; Он гледа кроз прозор.*

Сложене реченице координативног типа уочене су у следећим примерима: *Бил игра ногомет, а Јусуф не игра; Вера пије црну кафу, а Ђорђе пије пиво; Недељом смо обично код куће, али вечерас сви излазе; Обично читам новине и неку књигу, или пишем; Она иде у канцеларију у 15 до 7, а почиње да ради у 7 сати; После доручка Вера иде на пијацу, а онда спрема ручак; Она је слободна пре подне, а у школу иде после подне; Затим чекам Биљану, а онда ручамо заједно; Спремам часове, преводим или пишем; После вечере читамо или гледамо телевизију; Они су сада у ресторану и седе за столом; Причала сам са једним познаником, па ми је време брзо прошло; Сваки дан возим кола са коњима и одлазим до једне или друге реке, и ловим рибу.* Видимо да се најчешће јављају саставне (са везницима *и* и *па*) и супротне (са везницима *а* и *али*) реченице, али не изостају ни раставне (са везником *или*). Интересантно је да се у оквиру ових синтаксичких конструкција координативног типа јављају парцелације, као у примеру: *Сваки дан возим кола са коњима и одлазим до једне или друге реке, и ловим рибу.* Овим синтаксичким поступком постиже се пауза у изговору, али и сегментација синтаксичке конструкције што доприноси лакшем разумевању изговореног.

Честе су синтагме у оквиру реченица, чиме се оне садржински, али и синтаксички, усложњавају. Највише је именичких синтагми, али не изостају ни придевске и прилошке. Примери именичких, вишеконституентских, а не само двоконституентских синтагми су: *наши нови студенти; нови мост; велика река; леп град; велики југословенски вајар; политички, привредни и културни центар; нов и модеран аеродром.* У овим примерима уочавамо конгруентне атрибуте, с тим да има и примера са неконгруентним атрибутима: *фабрика шећера, фабрика пива, фабрика намештаја, фабрика трактора.* Иако се током наставног процеса говори о атрибутима, претпостављамо да се не говори о њиховим врстама тј. бар у овом уџбенику нема теоријских поставки о синтагмама у српском језику. Прилошке синтагме су такође честе: *врло много; врло добро.* Најмање фреквентне су придевске синтагме, попут примера *веома разуђена.*

Поред сложених реченица координативног типа, у лингвометодичким текстовима има и реченица субординативног типа. Такве су конструкције са начинским/поредбеним зависним клаузама, као у примерима: *Он гледа девојке како играју коло; Он гледа Бојана како чита.* Фреквентне су изричне реченице са синтаксичком функцијом објекта, најчешће уведених везником *да*, али и везником *како*: *Замолите Јусуфа да отвори ону боцу пива; Замолите Азру да ми купи кутију цигарета; Замолите Биљану да нам да писаћу машину; Погледајте како лииће пада; Чини ми се да ће киша.* Налазимо их и у оквиру вишеструкосложене реченичне конструкције, као у примеру: *Он воли да иде у биоскоп и да гледа сваки нови филм, али не воли да учи; Недељом волим да сам код куће и да се одмарам; Вера и ја волимо да читамо па имамо много књига.* Видимо да су претходне реченице у вишеструкосложеној повезане везницима координативног типа – *и* и *па*. Честе су и временске реченице: *Кад је Вера код куће, обично седи у наслоњачи поред пећи и чита неку добру књигу; Ево вам број нашег телефона па нам телефонирајте кад сте слободни; Кад је лепо време, идем пешице; Кад дођем кући, изведем Горана и свог пса у шетњу; Биљана учи енглески, и кад научи своју лекцију, иде на час енглеског; Кад не излази и Биљана иде рано на спавање, јер мора да устане у шест сати; Кад смо јутрос пошли, било је тако*

топло и сунчано. Временске реченице су лако уочљиве с обзиром на то да су у вишеструкосложене реченичне структуре уведене са *кад*.

Поред временских реченица уочавамо и месне (што се чини није својствено граматичким садржајима планираним за почетни ниво учења српског као страног језика): *На зиду су велике полице где се налазе југословенске, енглеске и руске књиге; Јуче сам била у Галерији фресака где сам видела копије; Милица и ја смо већ неколико дана на селу где проводим један део свог годишњег одмора*. Чини се да објашњење оваквих реченица захтева помоћ предавача с обзиром на специфичности значења синтаксичких компоненти уведених упитном речцом *где*. Студенти/ученици морају да праве разлику, када је значење у питању, између чисто месних реченица и односних уведених истом упитном речју, с тим да се стиче утисак да овај граматички сегмент треба да буде уведен тек на Ц нивоу постигнућа. На овом нивоу остаје само да се о њима говори са семантичког аспекта, док се специфичности на синтаксичком плану овом приликом не спомињу.

Систем зависних реченица употпуњава се намерним и узрочним реченицама. Примери попут: *Идемо у ову радњу да нешто купимо; Дођите да нас посетите да видите наш нови стан; Био је у Србији да види неке манастире; Дошао је у Југославију да види ваше манастире; Пожуримо да нас киша не ухвати* – илуструју намерне реченице. Примери узрочних реченица су: *Београд има изванредно леп положај, јер лежи на рекама Сави и Дунаву; Не знам да ли ће ме разумети, јер сам писао на енглеском језику; Сада имају више задругара, јер су почели да гаје шећерну репу, а то захтева више радне снаге*. Уколико се у наставном процесу сада користи овај уџбеник предавачи морају скренути пажњу ученицима/студентима на промену у ортографији када је писање узрочних реченица у питању. Наиме, по новом *Правопису*²² испред узрочних реченица уведених везником *јер* не треба писати запету. Оваква напомена предавача доприноси овладавању и ортографским, поред синтаксичких правила.

Чини се да је најкомплексније студентима/ученицима објаснити односне реченице, које су у овом уџбенику, фреквентне. Могуће је њих придружити обради наставног садржаја *Атрибут*, с обзиром на то да је њихова синтаксичка функција, углавном, атрибутска, што потврђују и наредни примери: *Студеница се састоји од три цркве које су саграђене у XII, XIII и XIV веку; Сопотани се налазе близу једног лепог и интересантног места које се зове Нови Пазар; На Сави има неколико мостова који спајају Београд са Новим Београдом и Земуним; Ја сам видела само Калемегданску тврђаву која је из 18. века, и Римски бунар; Посетила сам само сајам књига који је био веома интересантан; Писао сам једном Енглезу који долази у јулу на акцију; Недељом и празником има много омладине која се смуча*. С обзиром на то да су сви примери уведени упитно-односно заменицом *који*, претпостављамо да ће полазници на основу ње и препознати ове врсте зависних реченица. Чини се да је значајно усвојити овај тип зависних реченица с обзиром на то да у великој мери доприносе дескрипцији чиме се остварује жеља, у комуникативном чину, да се једном синтаксичком конструкцијом пренесе што више информација.

У синтаксичком смислу, интересантне су и парцелације, које се дефинишу као „својеврсно интонационо и позиционо издвајање језичке јединице која на логичком плану посматрања исказа чини кохерентну целину са смисаоном целином у односу на коју се сада интонацијом и позицијом језички аутономизује” (уп. Радовановић 1974). Парцелацију уочавамо у следећим реченицама: *Сваки дан возим кола са коњима и одлазим до једне или*

²² У српском стандардном језику функционишу правила дата у *Правопису* Матице српске из 2011. године, па смо њега консултовали при извођењу наведене методичке препоруке.

друге реке, и ловим рибу; Ја сам видела само Калемегданску тврђаву која је из 18. века, и Римски бунар. Први пример илуструје парцелацију независне клаузе, док је у другом у питању парцелација реченичног синтагматског члана. Парцелати ће током читања, или говора, бити и интонационо одвојени од остатка дискурса на шта ће полазницима указати предавач. Чини се да на почетном нивоу, коме припада анализирани уџбеник, нема простора да се, у теоријском смислу, говори о парцелацији и њеним специфичностима – наводећи све врсте парцелата и њихове примере. Та наставна јединица остаје да се обрађује на неком од наредних, виших, нивоа знања.

Полазницима могу бити конфузне вишеструкосложене реченице, посебно оне које садрже реченице и координативног, и субординативног типа. Такви примери су: *У Београду има много историјских споменика, али нема много споменика који су стари преко три стотине година; Води га на ливаду у близини куће, а каткад иде и на друге ливаде са сеоским девојчицама и дечацима који воде стада оваца и јагњади на пашу; Отац и мајка вас много поздрављају и радују се што ћете доћи на лето.* Чини се да су овакве реченице у корпусу дате са циљем да се оствари што бољи комуникативни чин – оне су веома информативне за саговорнике/слушаоце, а у оквиру једне синтаксичке структуре преноси се више информације одједном. То доводи до економичности у самом лингводидактичком тексту, али је често за њихово разумевање неопходан рад предавача током наставног процеса. Чини се да такве реченице полазници неће моћи да усвајају као готове моделе, али ће им послужити као добра основа за овладавање синтаксичким компетенцијама на вишим нивоима. Ипак, највише до изражаја долазе синтаксичке конструкције у оквиру радних налога/задатака, па ће о њима посебно бити речи у наредном поглављу.

Анализом дела микроструктура уџбеника који садрже лингвометодичке текстове/предлошке уочили смо да у њима, за разлику од теоријских поставки, има разноврснијих синтаксичких структура. Коришћењем овог уџбеника студенти се упознају са реченицама координативног и субординативног типа, с тим да је њихова сложеност прилагођена потребама и компетенцијама оних који уче и усвајају српски језик као страни на А нивоу. У оквиру ових сегмената уџбеника студенти имају могућност да виде на који начин се могу уланчавати реченице, тј. који су везници адекватни да се употребе у зависности од типа реченице која се уводи. Без обзира на то што су теоријске поставке изостале, лингвометодички текстови/предлошки могу послужити студентима у процесу самообразовања јер нуде готове моделе простих и сложених реченица.

3.1.1.3. Задаци/радни налози

Може се рећи да се у сегментима који се тичу задатака/радних налога може највише научити о синтакси просте и сложене реченице баш зато што се оне јављају изоловано. Специфичним овај уџбеник чине радни налози са захтевом да се преведу реченице са енглеског на српски језик. Управо у оваквим задацима очекује се да полазници покажу лексичке, али и синтаксичке компетенције с обзиром на то да превод треба што прецизније да одговара оригиналу. То, полазницима, не представља баш једноставан задатак, али пошто су такви радни налози присутни од почетка до краја уџбеника, тј. свака лекција их садржи, стиче се утисак да ће пред крај курса, уз коришћење овог уџбеника у наставном процесу, овладати овим компетенцијама.

У оквиру сваке микроструктуре од студената/ученика се захтева да у сваком типу задатка одговоре употребом адекватних синтаксичких конструкција, па се тако од њих очекује да: (1) одговоре на питања – захтев да се формирају реченице; (2) пребаце реченице у одрични облик; (3) ставе реченице у упитни облик; (4) саставе питања за следеће одговоре; (5) саставе реченице од задатих речи; (6) преведу реченице и (7) вежбају реченице. Овом приликом наводимо неке од захтева за сваки од наведених типова задатака:

- (1) *Какав је град Београд?; Ко је Иван Мештровић?; Који страни језик учи Бојан у школи?; Колико има студената у учионици?; Кад почиње филм?; Из којег је века Калемегданска тврђава?; У коме је рату Београд нарочито страдао?; Кога је Звонко позвао на вечеру?; Знате ли да возите кола?; Зашто је Биљана морала да оде до своје другарице?; Где ради Иванов отац?; У чему је Иван уживао кад је пролазио кроз Руговску клисуру?; По чему су познате словеначке планине?;*²³
- (2) *Играте ли шах?; Учимо ли сада руски?; Студирају ли они технику?; Ми смо Французи; Наши студенти су Американци; Улази у собу; Нека иду у биоскоп; Журите се. Доцкан је; Заборавимо шта нам је рекао;*
- (3) *Наши студенти су Американци; Ви сте наставник; Били сте у Дубровнику; Видео је копије фресака у музеју; Отишли су кући; Било је лепо време; Купили сте новине; Била је у манастиру Студеница; Затворио је прозор у купатилу; Написали сте писмо;*
- (4) *Из Америке; Не волим; Немам; Не видим га; Ваше жене; Он живи у Загребу; Не живе; Он руча са Биљаном; Она седи за столом; Иде на час енглеског језика; Седе пред кафаном; Идемо у позориште; Он воли чај са лимуном; Понедељком, средом и петком; Зато што не може рано да једе; Они су на столу; Нисмо; Лепо и топло; Бојан и његови другови; Оне су у Народном музеју;*
- (5) *Он – студирати – у – Београд; Она – студирати – медицина; Ја – јести – чоколада; Ви – гледати – моја сестра; Они – говорити – руски;*
- (6) *Our students are not Yugoslav; Biljana is Bojan's sister; I am your new teacher; Are they Englishmen or Americans?; Why aren't Ann and Henri in school? Because it's Sunday; She says there are nice buildings in Belgrade; I've told the students to buy this book; He was telling us about the monasteries in Serbia and Macedonia; How many children have you? Two; Are you married, Ann? No, I'm not; Their parents work in the cable works; Are you free at seven o'clock? Yes, I am; Must you go now? I'm afraid so (I'm afraid I must); Come and see a nice picture; I live on the first floor; Do you want to go to a coffee bar?*
- (7) *Била сам јуче у Галерији фресака; Јесте ли били јуче у Народном музеју?; Да ли је Вера купила разгледницу?; Данас нисам била у канцеларији; Нисмо знали да је он на путу; Читајте ову књигу; Молим вас, дајте ми кључ од аутомобила; Реците му да добро учи; Замолите га да отвори прозор; Какво је време данас? Лепо и топло; Хоћу да купим малу лампу; Иду да купе ормар за књиге; Питајте га да ли има нови календар; Морамо да учимо нову лекцију; Идем да телефонирам Биљани; Могу ли да узмем ваше перо?; Дођите да видите наш нови стан.*

Примери бр. 1 тичу се радног налога/задатка који налаже да се одговори на постављена питања, а одговори се налазе у лингвометодичким текстовима/предлошцима. Наиме, ово су задаци за разумевање прочитаног, али без обзира на то од ученика/студената

²³ Ови радни налози се тичу разумевања прочитаног.

се захтева да формирају реченице. Они тада уче по моделу јер се одређени делови, ако не и читаве конструкције, јављају у самом дискурсу с тим да поједини примери захтевају и самостално формирање реченица. У таквим примерима се очекује формирање синтаксичких конструкција на основу запамћеног тј. употребом лексема и уланчавањем синтаксичких јединица како би се формирала адекватна конструкција. То поред лексичке и синтаксичке компетенције захтева и морфосинтаксичку с обзиром на то да ваља употребити ортографски коректну предлошко-падежну конструкцију уз поштовање принципа конгруенције. Тако да, без обзира на то што се на први поглед чини да полазници при решавању ових задатака имају готове синтаксичке моделе које само ваља преписати ипак има и захтева који се тичу самосталног рада ученика – употребити правилно реченицу са поштовањем лексичких, морфосинтаксичких и чисто синтаксичких правила.

Примери бр. 2 илуструју захтев да се од потврдних реченичних конструкција формирају одрични облици. Тако се полазници вежбају још једној компетенцији – да адекватно употребљавају одричну речцу *не* и све њене варијанте. Наиме, у свакодневной комуникацији ће се од полазника очекивати да одговоре одрично, па су, из тог разлога, ови типови задатака значајни још на почетном нивоу учења српског као страног језика. На примере који носе и упитност у себи (*Играте ли шах?*; *Учимо ли сада руски?*; *Студирају ли они технику?*) може се одговорити само са одричном речцом *не*, али када треба формирати одричан облик мора се употребити читава синтаксичка конструкција чиме се вежбају компетенције формирања реченица.

Примери бр. 3 илуструју употребу упитних синтаксичких форми. Сваки од наведених примера може да буде решен коришћењем упитне речце *да ли* и дела који је наведен већ у потврдној реченици, с тим да се и ту од полазника очекује употреба ортографски коректних исказа. Наиме, неопходно је користити пермутацију делова реченица како би се формирале адекватне синтаксичке конструкције, као у примеру: *Наши студенти су Американци – Да ли су наши студенти Американци?* Када савладају коришћење упитних синтаксичких форми савладају се све три компетенције при формирању реченица – потврдних, одричних и упитних. Тиме се комуникативне компетенције студената/ученика повећавају, па мотивација за учењем постаје већа, а сналажење у свакодневним комуникативним ситуацијама постаје боље.

Примери бр. 4 се надовезују на захтеве под бр. 3. Наиме, сада се захтев односи на то да се на основу понуђених одговора саставе питања. У овом задатку долазе до изражаја компетенције стечене решавањем претходних примера с тим да су сада они сложеније природе. При решавању ових задатака креативност полазника долази до изражаја (с обзиром на то да се на одговор *Не волим* може понудити много варијанти питања), као и разумевање текста, избор лексема и синтаксички прихватљивих исказа. Иако се, бар на почетном нивоу, од студената не очекује да без грешке употребе реченице, предавачи се током наставног процеса труде да грешке сведу на минимум како би разумевање њихових исказа било једноставније, а самим тим и комуникативни чин.

Примери бр. 5 тичу се формирања реченица на основу задатих речи. Лексеме су дате, али их ваља употребити уз поштовање свих ортографских правила српског језика. Наиме, од полазника се захтева да глагол у реченици употребе у одговарајућем времену тј. да формирају предикат у реченици, као и да употребе предлошко-падежну конструкцију. Решавањем ових примера до изражаја долазе морфосинтаксичке компетенције. У питању су само модели простих реченица са глаголским предикатима, али стицање ових компетенција биће добра основа за формирање сложенијих синтаксичких структура.

Примери бр. 6 представљају најсложеније радне налоге у овом уџбенику. Они се тичу превода реченица са енглеског на српски језик. Поред добро употребљених лексичких јединица треба употребити и предлошко-падежне конструкције, као и синтагме са правилном конгруенцијом. Може се рећи да су ови радни налози најзахтевнији за студенте/ученике, али ће њихово решавање постати једноставније како уџбеник буде одмицао с обзиром на то да свака микроструктура има овај радни налог. У оквиру њих треба превести упитне, одричне и потврдне реченичне конструкције, па би се могло рећи да су у њима сажета сва граматичка знања стечена током коришћења овог уџбеника, па могу послужити као својеврсна ревизија.

Примери бр. 7 служе за увежбавање синтаксичких конструкција. Није прецизно наведено у самом захтеву да ли је реч о вежбама писања, читања или говора, али уз интервенисање предавача ова врста радних налога може послужити у све три сврхе. У оквиру овог задатка дати су модели простих реченица, али и сложене реченичне конструкције (координативног или субординативног типа). Када ураде ово вежбање (било да су само прочитали, објаснили значење, преписали или поновили ове реченице), полазници стекну увид у врсте реченица у српском језику и начине њиховог формирања. Предавач може да захтева да се ове реченице преведу на енглески језик како би извршио евалуацију разумевања прочитаног/изговореног. На овај начин, као и у претходно анализираном радном налогу, студенти/ученици уче адекватну употребу везника за одређени тип реченица. Тако стичу нове синтаксичке компетенције које ће им олакшати комуникативни процес у свакодневним сусретима са матерњим говорницима српског језика: на факултету, у ресторану, у продавници итд.

Након увида у све типове радних налога/задатака датих у уџбенику С. Бабић можемо закључити да њихово решавање у великој мери доприноси развоју синтаксичких компетенција, и то са различитих аспеката: (1) увежбавање простих и сложених реченичних конструкција (координативног и субординативног типа) – *Видео је копије фресака у музеју или Дођите да видите наш нови стан*); (2) формирање упитних и одричних форми; (3) састављање реченица од задатих речи и (4) превођење. Све наведене синтаксичке компетенције бивају добра основа за стицање граматичких компетенција на вишим нивоима прага знања – управо ће умеће формирања једноставнијих реченичних структура (потврдног, одричног или упитног типа) допринети уланчавању у вишеструкосложене реченичне конструкције на вишим нивоима учења српског као страног. Тада ће, уз адекватну употребу везника, моћи да формирају ортографски прихватљиве синтаксичке конструкције.

3.1.1.4. Закључне напомене

Како смо за анализу одабрали најстарије издање уџбеника *Serbo-Croat for foreigners* Славне Бабић можемо рећи да он чини почетке изучавања српског као страног језика. Дидактичко обликовање овог уџбеника захтевало је прилагођавања у односу на граматичке уџбенике за учење српског као матерњег језика. Требало је ускладити разуђен граматички систем српског језика са потребама полазника на А нивоу постигнућа. Што се синтаксичког нивоа тиче, његов минимум при коришћењу овог уџбеника разматран је кроз три сегмента сваке микроструктуре: (1) теоријског дела; (2) лингвометодичких текстова/предлогака и (3) радних налога/задатака.

У оквиру теоријских делова сваке од микроструктура чисто се синтаксички садржај тицао обраде имперсоналних реченица, док су остали синтаксички садржаји могли да се усвоје кроз мофолошке и морфосинтаксичке јединице. О синтагмама се сазнаје при обради акузатива множине именица и придева, а најједноставнији модели простих реченица дати су при обради футура.

Лингвометодички текстови/предлошци, иако углавном дијалошког типа, пружају увид у моделе простих, али и сложених реченичних конструкција – координативног и субординативног типа. Без обзира на то што је њихова улога најпре лексичка јер се усвајају нове речи и изрази, добар су извор реченица које се могу користити у комуникативном процесу. Најчешће су форме реченица координативног типа, с тим да пружају увид у неглаголске предикате. У предлошцима су честе синтагме (именичке, али и придевске и прилошке), као и реченице субординативног типа – начинске/поредбене и изричне реченице.

Радни налози/задаци пружају увид у изоловане примере реченица, па се стиче утисак да након њиховог решавања полазници имају увид у синтаксички систем српског језика. Науче да формирају потврдне, одричне и упитне реченице. Поред вежбања писања и говора, радни налози у овом уџбенику тичу се и провере разумевања прочитаног. Најкомплекснији задатак у оквиру свих микроструктура овог уџбеника тичу се превођења, па се њиховим решавањем поред лексичке стичу и синтаксичке компетенције. Од ученика/студента се захтева да што верније преведу реченице са енглеског на српски језик. Реч је о потврђним, одричним и упитним реченицама, а по структури простим и сложеним. Радни налог који се тиче вежбања реченица има вишеструки значај с обзиром на то да се њиме могу вежбати говор и писање, али и учити модели реченичних конструкција. Али, без обзира на то што уче готове моделе, примена реченица у комуникативним процесима бива евалуирана на основу усвојености синтаксичких компетенција.

На основу проведене лингвистичко-методичке анализе овог уџбеника може се направити синтаксички минимум који ћемо представити у табели бр. 1:

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	Имперсоналне реченице	/
Лингвометодички текст/предложак	Именичке, придевске и прилошке	Сви модели простих реченица	Координација (саставни, раставни и супротни однос) и субординација (изричне, намерне, поредбене, односне, узрочне, временске и месне)*
Радни налози/задаци	Именичке, придевске и прилошке	Сви модели простих реченица**	Координација (саставни, раставни и супротни однос) и субординација (изричне, намерне, поредбене, односне,

			узрочне, временске и месне)
--	--	--	--------------------------------

* У лингвометодичким текстовима проналазимо вишеструкосложене реченице

** Уводе се неглаголски предикати

Табела бр. 1: Синтаксички минимум уџбеника *Serbo-Croat for foreigners* Славне Бабић

3.1.2. Божо Ћорић, *Српскохрватски за странце*, Београд: МСЦ, 1987.

Још од 1971. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду своју делатност спроводи Међународни славистички центар, који сваке године, до данас, организује семинар познатији као *Скуп слависта*. Одувек је за потребе овог семинара било неопходно обезбедити приручнике као што су уџбеници српскохрватског/српског језика за странце, граматике српскохрватског/српског језика за странце, двојезичне речнике и сл. Управо је *Српскохрватски за странце* Б. Ћорића први такав уџбеник, па је прилагођен потребама учесника који похађају овај семинар – долазе из различитих земаља, различитог су филолошког образовања и неједнаког познавања српскохрватског/српског језика. Таква је ситуација и у Центрима за српски као страни у нашој земљи, где долазе студенти/ученици из различитих, словенских и несловенских земаља, са минималним знањем српског језика или без икаквог знања српског језика, па им овај приручник и предавач могу помоћи у наставном процесу.

Уџбеник Б. Ћорића конципиран је тако да се посредством слика долази до решења задатака. Бројне илустрације праћене су речима, синтагмама и реченицама, без теоријских објашњења. Што се граматичке теорије тиче, дата је само у оквиру прве лекције када се описује фонетско/фонолошки систем српског језика, док се све остале граматичке специфичности усвајају без икаквих теоријских објашњења. На основу обима граматичког садржаја који се тиче синтаксе српског језика уочићемо да ли је теоријски садржај неопходан, или се може овладати синтаксом на почетном нивоу и без њих.

Уколико погледамо читаву макроструктуру уџбеника, она се састоји од готово структурно идентичних микроструктура, с тим да је за његово успешније коришћење неопходна помоћ предавача. Наиме, потпуни почетници ће са потешкоћама користити овај уџбеник, па је од пресудног значаја добро вођење предавача током наставног процеса.

С обзиром на то да у овом уџбенику изостају теоријски делови, синтаксичке садржаје ћемо испитати у оквиру лингвометодичких предлогака/текстова и радних налога/задатака. Ни лингвометодички текстови, ни радни налози у овом уџбенику нису дати у форми која се очекује. Наиме, лингвометодички текст, у почетним лекцијама овог уџбеника, чини неколико (најмање две, а највише пет) реченица које су контекстуално повезане, али не чине дискурс већ само примере граматичке, у првом реду морфолошке, појаве која се ученицима/студентима жели објаснити. Задаци, пак, не садрже текст са објашњењем шта се од полазника захтева да ураде, већ су само дати примери на основу којих треба допунити низ. Зато је, поново, неопходно сугерисање предавача како би се задаци успешно решили.

Без обзира на то што немамо класично постављене задатке, они нам пружају увид у синтаксички систем српског језика – почев од синтагми, па све до реченица координативног и субординативног типа. Како већ од пете лекције крећу лингвометодички текстови, најпре

у форми дијалога, а касније и везаног текста, видећемо који типови напоредних односа доминирају, као и које су све врсте зависних реченица присутне у овим текстовима.

3.1.2.1. Лингвометодички текстови/предлошци

Лингвометодички текстови су до пете лекције конципирани тако да илуструју просте синтаксичке структуре са неглаголским предикатима, а тичу се овладавања заменицама у српском језику. Прва лекција садржи следеће реченице: *Шта је оно? – Оно је лопта; – Ово је шешир? – Ово није лопта. – Да, то је шешир, то није лопта; – Ово је Ваш шешир? – Не, то није мој шешир; – То је његов шешир; – Ко сте Ви? – Ја сам Новак Вуковић; – Ти си Игор? – Не, ја нисам Игор; – Да ли је то лопта? – Не, то није лопта, то је шешир.* Ове једноставне синтаксичке конструкције, углавном са неглаголским предикатима, пружају увид полазницима у моделе потврђених, упитних и одричних реченица. У овом сегменту доминира употреба упитних речци и заменица, па имамо примере: *– Је ли ваша кућа овде? – Јесте. Наша кућа је број 3; – Где је ваша капија? – Она је ту. То је наша капија. – Ваша капија је висока; – Јесу ли Игор и Дарко тамо? – Јесу. Они су тамо. И њихова мачка је тамо; Где су наши кишобрани? – Ваши кишобрани су доле.* Примери показују да се током усвајања упитних речци и заменица полазници сусрећу са реченицама које имају неглаголске предикате.

Након четврте лекције, у сегменту који се тиче ревизије, постоји дијалогски текст који садржи асиндентско низање реченица (*Киша пада, дува ветар...*) и парцелацију (*Ту је кишобран. И кишни мантил је ту*), док су од пете лекције дијалогски и везани текстови саставни делови микроструктура уџбеника. Тада се синтаксичке конструкције усложњавају, па имамо моделе простих реченица: (1) *Живели!; Нисам; Пушим; Ћутим; Волим, наравно; Жедан сам; Журим;* (2) *Ви грешите; Деца излазе; Радник ради; Зидар зида; Лекар лечи; Глумац глуми;* (3) *Гледам децу; Радим у Титограду; Гледам текст; Време пролази; Зора касни; Чекам жену;* (4) *Нада носи на послужавнику цезву и шоље; Лежим у једној модерној београдској болници; Мој Новак увек пише кратка писма; Живим с мајком; Станујем близу; Са балкона имам леп поглед на град; Пишем писмо Ивану; Чека Вас у кафани; На њему не живе људи; Гледам свој лик у огледалу.*

Примери сложених реченица координативног типа су: (1) саставни напоредни однос (најчешћи је везник *и*) – *Новак узима шешир са пода, вади цигарете из шешира и ставља их на сто; Отварам коверат и вадим писмо из њега; Људи полако ходају и тихо говоре; Новак шета око чесме и слуша шум воде која тече; Седим у аутоу и чекам Нађу која на пијаци купује воће и поврће; Нада је гледала рачун и давала новац; Вода извире из извора, тече по Земљиној површини и тако прави поточић; Река тече својим коритом и улива се у неку већу реку, у неко језеро или у неко море; Идете овом улицом право до Трга Републике, прелазите Трг Републике и стижете до Коларчеве улице; Код семафора дигните поглед и пред собом ћете угледати хотел 'Москву'; Затим прилази умиваонику, одвија славину за топлу и хладну воду и тако добија млаку воду; Дрво ће се преполовити и пасти на земљу; Младић се бесно окрене и напусти салон;* (2) раставни напоредни однос (употреба везника или) – *Они полако шетају ходницима или стоје у групи и тихо разговарају;* (3) супротан напоредни однос (чешће је у употреби везник *а* него везник *али*) – *Не види се добро адреса примаоца, износ нисте написали словима, а испред имена града нисте написали поштански број; Ви пушите, а ми не подносимо дим; Поздравља Новака, али Новак ћути; Од више*

поточића настаје поток, а од више потока настаје речица; Плућима дишемо, а мозгом мислимо; На шпорету се у великом лонцу кувала супа, а у шерпи се кувало вариво; Стари бицикл ћемо ставити у подрум, а возићу само нови бицикл; Овде се много ради, а мало се игра.

Однос координације присутан је и на синтагматском, а не само на реченичном нивоу. Напоредни однос међу синтагмама уочавамо у примерима: *Река тече својим коритом и улива се у неку већу реку, у неко језеро или у неко море.*

Када је систем субординације у питању, као и у претходно анализираном уџбенику најфреквентније су временске реченице, али не изостају ни изричне, односне, месне, узрочне, намерне и допусне. Примери временских реченица, једноставно препознатљивих по везницима *док* и *кад* су: *Пушим кад нисам сама; Значи, кад радите ви сте у Титограду, кад не радите, Ви сте у Цетињу; Кад лифтови раде, идем лифтом; Кад долазим у Београд, увек одседам у 'Балкану'; Кад је леп дан, кад је лепо време, тада лепо видим ушће Саве у Дунав; Када сте у дугој улици ви морате знати број куће; Док шета, размишља: куда да иду вечерас?; Док је Нада гледала пиће на полицама, ја сам премештао намирнице из корпе у колица; Док сам вадио ствари из колица, благајница је писала цене на каси; Кад нарастеш, нећеш бити мршав; Кад гледамо, видимо величину, облик и боју свега око себе; Док су они куповали, ми смо спремали стан; Док је обувао ципеле, зазвонио је телефон; Улазећи у купатило, он пали светло јер је у купатилу мрак.* Последњи пример илуструје кондензацију реченичне конструкције употребом глаголског прилога садашњег (*улазећи*) уместо временске зависне клаузе (*док је улазио у купатило*). Без обзира на то што није експлицитно наведена, у питању је временска реченица.

Изричне реченице, као и у претходно анализираном уџбенику, уведене су везником *да*. Примери изричних реченица су: *Не волим да говорим о операцији; Предлажем да идемо у Козару или Балкан; Он не воли да чека; Размишљам о томе на кога личим.* Узрочне реченице су подједнако честе као и изричне. Уочавамо примере: *То је дуго трајало јер су колица била пуна; Људи су одувек насељавали обале језера јер су језера богата рибом, а земљиште око језера је плодно; Улазећи у купатило, он пали светло јер је у купатилу мрак.* Месне односне реченице уведене су прилогом *где*: *Извор је место где река извире, а ток је пут којим река тече; Ушће је место где се река улива у већу реку, језеро или море; Одатле се преноси у место где се одржавају такмичења и тамо гори на стадиону за време Игара.* Нешто фреквентније у односу на већ споменуте врсте зависних реченица су односне реченице. То не изненађује с обзиром на њихову атрибутску и апозитивну синтаксичку функцију, чиме се у комуникативном и писаном дискурсу постиже да се више информација, што детаљније, пренесе у оквиру само једне синтаксичке конструкције, што је за полазнике пожељно, али са друге стране захтева вежбање и интервенисање предавача како би се овакве реченице усвојиле на адекватан начин. Примери односних реченица, уведених упитно-односно заменицом *који*, су: *Најдужа река на свету је Мисисипи, која се налази у Северној Америци; Дунав, који протиче кроз више европских земаља, дуг је две хиљаде девет стотина километара; Има људи који имају проблема са буђењем, па навијају будилник; Али, има људи који имају проблема и са спавањем; Он пажљиво прати све спортске догађаје који се приказују на телевизији и о којима се пише на спортским странама разних новина; Пет разнобојних олимпијских кругова, који се налазе на застави олимпијских игара, симболично представљају пет континената; Игор је добио писмо од свог рођака Славка који живи на селу.* Примери намерних и допусних реченица нису

фреквентни, али уочавамо следеће реченице: *Читај даље, идем да се играм; И јутрос се рано пробудио иако је био уморан.*

Условних реченица има више него намерних и допусних, а то су: *Ако не устанемо рано, краве почињу мукати, волови рикати, кокоши кокодакати, свиње роктати, овце блејати, пилад пијукати, пас лајати...; Ако дозвољаваш, ја бих платила кафу; Али, ако хоћеш да ти ја помогнем, ти само стрпљиво чекај.* Уведене су репрезентативним везником ако, али се њихово значење мора објаснити током наставног процеса.

Поред конструкција и клауза, на синтаксичком плану ваља рамотрити синтагматске јединице. Најочљивије су именичке синтагме, са конгруентним и неконгруентним атрибутима. Примери именичких синтагми су: *добре воћне сокове; београдска железничка станица; чудесни прстенови; Земљина другарица; васељенски дуг; свемирских мора; васионских гора; велико старо стабло; поспани вратци; ђубасте шеве; чај од камилице; модерна београдска болница.* Видимо да су синтагме вишеконституентске, а не само двоконституентске, како се очекује с обзиром да је уџбеник из реда дидактичких средстава који се користе на почетном (А) нивоу постигнућа. Претпостављамо да се током наставног процеса о синтагмама говори када се обрађују придеви иако се оне термилошки не именују, па већ тада полазници стичу основу за семантичко идентификовање таквих конструкција, па самим тим ће их препознати и у контексту лингвометодичких текстова/предлога.

Специфичним овај уџбеник чини присуство текстова који припадају књижевним жанровима. Наиме, на крају уџбеника дате су песме Григор Витеза (*Нема за мачке школе*), Душана Радовића (*Лав и Мали живот*), Мирослава Антића (*Плави чуперак*), Драгана Мраовића (*Сунчев систем*), Цана Андреовског (*Прољеће*), као и прозни текстови Езопа (*Црв и лав*), Душана Ковачевића (*У вези са оним и Погрешно име*), Бранка Ћопића (*Изокренута прича*), Мирка Петровића (*Часовничар*) и Ранка Маринковића (*Руке*). Са лингвистичког аспекта интересантно је испитати пословице које су дате пред сам крај уџбеника. У овим текстовима књижевноуметничког функционалног стила уочавамо следеће синтаксичке конструкције: *Не питајте шта је јео; Док га Брана једног дана није гумом избрисао; Док неко пије – ја пијуцкам; Док неко гризе – ја само грицкам; Док неко бодје – ја само боцкам; Док неко пева – ја певуцкам; Док неко дрема – ја дремуцкам; Док неко ради – ја радуцкам; Видећеш шта – кад једног дана чуперак нечије косе туђе мало у твоју главу уђе, па се умудриш, удрвениш, па мало-мало па ... поцрвениш, па грицкаш нокте и кријеш лице, па шаљеш тајне цедуљице, па нешто куњаш, па се мучиш, па учиш – а све којешта учиш; Измешаш роткве и ромбоиде, измешаш ноте и пирамиде; Измешаш лептире и градове и спортове и ручне радове; Мирко угаси телевизор; Лав је спавао у пећини; Праскозорје се јавља; Спасоје буди петлића Почучу; Наједном је дунуо јак ветар и пред лавову пећину оборио велико старо стабло; Покушао је да одмакне дрво; Опет су почели да причају; Младић се бесно окрене и напусти салон; Аксентије је гледао час сина, час унука, док му није позлило од нејасног и напорног разговора, тресну штапом по столу, продера се; Тек је брдо изишло иза сунца, а кревет скочи из пространог чиче, навуче ноге на опанке, стави главу на капу и отвори кућу на вратима; Чича стави раме на сјекиру и намигну бабом на своје око; Кућа се препаде, ускочи у бабу и заборави кључ вратима, а сирото дрво поти се на чичу и горе се ухвати граном за руке дочекујући двориште да дојури у вука; Спасоје устаје из кревета, излази у двориште и застаје под високим дрветом; Мама каже да је најбоље за Спасоја да буде колар; Док је дрво младо, можеш га савијати како хоћеш; Добра овца много не блеји, али много вуне даје.* У систему зависних реченица доминирају изричне,

а независних је највише саставног типа. Координација је успостављена везницима *и, а и али*, с тим да има примера са асиндентским низањем: *Лупни крилима, кукуричи!; Два пута мери, трећи пут сеци; Тражила сам те телефоном, нисам те нашла*. Интересантни су примери са понављањем везника *и*, на почетку синтаксичких конструкција: *И кравату везивала; И стављала капљице; И браду бријала*. Овакву врсту понављања, њен интонациони, и семантички значај мора објаснити предавач како би полазници стекли увид у улогу понављања везника током низања реченица – да се посебно нагласи семантика изреченог/написаног.

Када су лингвометодички текстови/предлошци у питању може се закључити да су у уџбенику Б. Ћорића они богат извор модела синтаксичких конструкција. Сви модели простих реченица заступљени су у овим текстовима, али не изостају ни реченице сложене структуре – и координативног, и субординативног типа. Наиме, највише је модела простих реченица N_1+VF+N_4 или $S+P+O$ и N_1+VF+N_x или $S+P+AD$, сложене реченице координативног типа су најчешће саставног напоредног односа, док су најфреквентније зависне клаузе временске, а њих по фреквентности прате изричне и односне реченице. Тако се стиче утисак да се коришћењем ових делова уџбеника полазници/студенти/ученици упознају са најједноставнијим синтаксичким јединицама (синтаagmaма именичког типа), као и најкомплекснијим (вишеструкосложене реченице са независним и зависним клаузама). Свако лингвистичко и семантичко проучавање оваквих синтаксичких конструкција захтева теоријска објашњења предавача без обзира што она нису саставни део уџбеничке структуре. То захтева одређена прилагођавања у складу са потребама корисника и онога што је прописано за почетни ниво постигнућа. Чини се да ће највећи број објашњења захтевати значења појединих синтаксичких конструкција, као и њихова функцију у комуникативном, усменом или писаном, процесу. На основу свега наведеног, а без обзира на садржинску структуру лингвометодичких текстова/предлогака, може се закључити да се овај уџбеник не може користити у процесу самообразовања када су граматички садржаји из области синтаксе у питању, али представља богат извор синтаксичких конструкција које се могу лингвистички анализирати и вежбати у самом наставном процесу.

Како су теоријски делови изостали у овом уџбенику, са синтаксичким специфичностима се полазници упознају кроз читање лингвометодичких текстова/предлогака, па је њихова разноликост погодовала таквом процесу. Студенти усвајају готове моделе простих и сложених реченичних конструкција, док њихово увежбавање следи у радним налозима/задацима. Тако ћемо у наредном поглављу размотрити на који начин радни налози могу допринети овладавању синтаксичким компетенцијама на А нивоу постигнућа.

3.1.2.2. Радни задаци/ налози

У уџбенику *Српскохрватски језик за странце I* уочавамо специфичности при дидактичком обликовању радних налога/задатака. Наиме, они прате лингвометодичке текстове/предлошке, као и ревизије које се јављају после сваке четврте лекције. И њих је заиста велики/довољан број када је у питању једно дидактичко средство какав је уџбеник с тим да они немају уобичајену поставку задатка тј. објашњење шта се од полазника/студената/ученика очекује. Уместо ње дат је по један урађен пример на основу кога полазници треба да наставе низ. Нисмо сигурни да ли би студенти на овом нивоу

постигнућа могли самостално да решавају задатке с обзиром на то да ће бити у ситуацији да затраже објашњење како је урађен тај пример, можда шта он значи и која се граматичка појава њиме испитује. За одговор на сва ова питања неопходно је ангажовање предавача који ће својим питањима и објашњењима подстаћи полазнике на размишљање и мотивисати их да ураде задатке до краја. Сада ћемо видети који су све типови задатака заступљени у овом уџбенику и на који начин они доприносе стицању синтаксичких компетенција.

Међу првим радним налозима јавља се допуна реченица на основу фотографија и започетог низа: *Ко је ово (то, оно)? – Ово (то, оно) је мушкарац;* *кључ;* *жена;* *кућа;* *дете;* *дрво;* *дечак;* *чоколада*. Ово су били примери потврдних исказа, а затим се појављују варијанте са упитним (*– Да ли је ово (то, оно) жена? – Да, ово (то, оно) је жена; Је ли ово (то, оно) кућа? – Да, ово (то, оно) је кућа; Је ли ово (то, оно) шпорет? – Не, ово (то, оно) је телевизор; Да ли је ово (то, оно) болничарка? – Не, ово (то, оно) није болничарка, ово (то, оно) је болничар*. Након овог типа задатка следи задатак са понуђеним одговорима које треба варирати тако што ће их користити у реченицама нпр. *– Да ли је то лопта? – Не, то није лопта, то је шешир, па се на основу овог примера мењају лексеме – а. лопта – шешир; б. Игор – Дарко; в. име – презиме* и сл. У оквиру друге лекције проналазимо употребу саставних везника *и* и *ни*, па су дати примери синтаксичких конструкција са неглаголским предикатима: *Ограда је висока : И дрво је високо; Милан није овде : Ни Марија није овде*. На крају ове лекције појављује се радни налог са захтевом да се од задатих речи формирају реченице, с тим да синтаксичке конституенте треба адекватно и позиционирати: а. *седам, то, куће, број, је – То је кућа број 7; б. овде, Милан, је; в. Новак, и, висок, је; г. број, тамо, је, два; д. Костић, сам, ја, Нада; ђ. је, мачка, тамо, њихов; е. ваш, који, је, ограда*. Синтаксички захтеви односили су се и на трансформисање читавих реченица у множину, као у примеру: *Ја сам професор – Ми смо професори; Ти си студент; Он је мој пријатељ; Она је студенткиња; Ја сам унутра; Ти си овде*. Већ у четвртој лекцији се појављују примери са везницима *али* (*Тај капут је модеран, али је скуп*) и *јер* (*Ви сте у продавници јер напољу пада киша*), као и упитне речце *кад* (*Све је скупо кад сте студенти*), па се њихова употреба проверава на крају лекције, у задатку да се употребе *јер, али* и *и* у реченицама: а. *Ова хаљина је лепа, је дуга широка; б. Оне су у клубу напољу дува ветар; в. У излогу су кошуље хаљине*. Исти тип задатка нашао се на крају ревизије, па имамо примере: а. *Џемпер је квалитетан, је скуп; б. си студент, све је скупо; в. Ти си у кући напољу пада киша*. Варијација овог типа задатка тиче се разликовања везника *а* и *и*, као у примерима: а. *Новак је професор, Милан је лекар; Милан је лекар Марко је лекар; в. Зора има шешир, Нада нема шешир*.

Синтаксе се тичу задаци који се односе на трансформацију реченица на основу задатих примера – мења се форма, али значење мора да остане исто, као у примеру: *Ја сам из Титограда – Живим у Титограду; а. Ја сам из Сарајева; б. Он је из Загреба; в. Она је из Новог Сада*. Ученици не смеју семантички да мењају реченицу, али морају да мењају синтаксичке конституенте, па самим тим синтаксичке конструкције добијају нову форму.

Задатак са временским реченицама уведене предлогом *док* захтева формирање реченица на основу примера: *Док сам ја паркирала, ти си улазио, зар не?*, а одговор би био: *Да, док си ти паркирао, ја сам улазила*. Слични примери су: а. *Док сам ја гледао ТВ, ти си читао, зар не?*; б. *Док је он говорио, она је слушала, зар не?*; в. *Док смо ми улазили, ви сте излазили, зар не?*; г. *Док су они тражили место на паркингу, ми смо куповали, зар не?* Овде се захтеви односе на промену лица која извршавају одређену радњу, с тим да временски оквир реченице остаје исти тј. понављају се временске зависне клаузе.

На основу свега неведеног можемо закључити да радни налози/задаци у уџбенику Б. Ћорића доприносе увежбавању готових синтаксичких модела, док самостално формирање реченица – и координативног, и субординативног типа – изостаје. Наиме, сви задати модели служе ученицима/студентима да овладају синтаксичким компетенцијама јер се ради о примерима на основу којих ученици, самостално, треба да формирају своје. Али, без обзира на то већина задатака се тиче допуњавања одређеним синтаксичким конституентом, док нема задатака за самостално формирање синтаксичких конструкција – као што су краћи дискурси који чине везани текст са смисленим реченицама на задату тему. Оно што отежава самостални рад у овом уџбенику тиче се изостанка теоријских поставки задатака. Наиме, задаци не садрже објашњење о решавању већ се на основу по једног урађеног примера наслућује каква решења задатака треба пружити. Тако студенти увежбавају моделе са различитим граматичким појавама у српском језику, али такви задаци им не пружају могућност учења формирања синтаксичких конструкција, већ само понављање већ готових модела. Ту онда немамо развој продуктивних језичких вештина, али запамћивање реченица, и са семантичког, и са синтаксичког аспекта, може да допринесе комуникацији у неким будућим ситуацијама. Стога, употреба овог уџбеника може допринети овладавању синтаксичким специфичностима српског језика, али је неопходно да предавач, током наставног процеса, отклони све недоумице студентима како би успешно обављали радне задатке.

У односу на претходно анализирани уџбеник где су типови задатака били веома уједначени у оквиру свих микроструктура, у уџбенику Б. Ћорића то није случај. Наиме, овде се уједначеност не тиче поставки задатака, јер очекиваних ни нема, већ само оних примера у којима се очекује допуна синтаксичким конституентом (где се одражавају граматичка правила српског језика) или одговарајућом лексемом како би се реченица семантички испунила. Без обзира на то, примери пружају могућност да се увежбавају реченице иако се они уче готово као модели. Интересантни, и за полазнике корисни, примери тичу се употребе везника координативног типа с обзиром на то да се од ученика захтева да у реченици употребе везник који неће нарушити њену семантичку структуру. Синтаксичке компетенције стичу се посредством слика, па се може рећи да су слике помоћна дидактичка средства у оквиру уџбеничке структуре која доприносе овладавању синтаксичким знањима. Сваки задатак почиње примером који је тачно урађен на основу кога студенти/ученици/полазници решавају остале примере. Без обзира на то што је у питању учење по моделу, овакво овладавање синтаксичким компетенцијама допринеће бољој комуникацији полазника. С обзиром на то да су теме заступљене у овом уџбенику разнолике, поред овладавања граматичким правилима лексичко богаћење је на завидном нивоу. Изненађује честа употреба временских, изричних и условних реченица у радним налозима, с тим да се оне уводе употребом репрезентативних везника (*кад/док, да и ако*), па им форму и значење студенти лако препознају – и у писаном, и у говорном дискурсу.

3.1.2.4. Закључне напомене

Уџбеник Божа Ћорића јесте један од првих уџбеника за учење српског као страног језика проистекао из потреба Међународног славистичког центра и радионица које се свако лето организују од 1971. године. Иако није имао узор при дидактичком обликовању, аутор је макроструктуру уџбеника организовао готово уједначено, од почетка до краја, с тим да

се садржаји усложњавају. Почев од једноставних реченица, са неглаголским предикатима, преко система координације (саставног, раставног и супротног напоредног односа), па све до система субординације (у првом реду временских и изричних реченица).

Илустрације (фотографије) су ефикасна нелингвистичка средства у овом уџбенику. Посредством њих се формирају синтаксичке конструкције – увек треба описати, било да је реч о једној, или више реченица – оно што се види на фотографији. Управо су на почетку уџбеника илустрације имале улогу при обради заменица у српском језику, али тада се уводе и просте реченичне конструкције, попут примера: (1) *Ћутим; Волим, наравно; Жедан сам;* (2) *Ви грешите; Деца излазе; Лекар лечи;* (3) *Гледам текст; Време пролази; Зора касни;* (4) *Са балкона имам леп поглед на град; Пишем писмо Ивану; Гледам свој лик у огледалу.*

С обзиром на то да у овом уџбенику изостају теоријски сегменти, извори модела простих и сложених реченица јесу лингвометодички текстови/ предлошци и радни налози/задаци. Иако различити по форми (од свега пар реченица, па до везаног текста), лингвометодички текстови пружају увид у синтаксички систем српског језика. У њима проналазимо асиндентско низање простих реченица (*Киша пада, дува ветар...*) и парцелацију (*Ту је кишиобран. И кишни мантил је ту*). Координацију срећемо и на синтагматском, а не само на синтаксичком нивоу. Пример напоредног односа на синтагматском нивоу јесте: *Река тече својим коритом и улива се у неко већу реку, у неко језеро или у неко море*. Примери именичких синтагми, са конгруентним и неконгруентним атрибутима, су: *добре воћне сокове; београдска железничка станица; чудесни прстенови; поспани врапци; ђубасте шеве; чај од камилице; модерна београдска болница*. Иако је на А нивоу постигнућа очекивано да синтагме буду именичке (што потврђује корпус) и дво конституентске, лингвометодички текстови у овом уџбенику имају велико број примера вишеконституентских, именичких, синтагми. Оне доприносе овладавању лексиком, али и способностима уклапања у шири, синтаксички, усмени или писани, контекст.

У лингвометодичким текстовима/предлошцима у овом уџбенику не изостају ни зависно сложене реченице. Систем субординације полазницима се представља кроз примере изричних и временских реченица, док су месне, намерне, допусне и условне реченице ређе, али су у питању репрезентативни примери дате врсте, па се њихове форме и семантика могу усвајати посредством ових примера. Изричне реченице се уводе посредством зависног везника *да*, као у примерима: *Он не воли да чека; Размишљам о томе на кога личим*. Примери узрочних реченица су чести као и изричних, па имамо: *Људи су одувек насељавали обале језера јер су језера богата рибом, а земљиште око језера је плодно; Улазећи у купатило, он пали светло јер је у купатилу мрак*. Прилогом *где* уводе се месне односне реченице: *Извор је место где река извире, а ток је пут којим река тече; Уиће је место где се река улива у већу реку, језеро или море*. Ређи су примери намерних, условних и допунских реченица, али се на основу њих може стећи увид у то какве су по структури и значењу ове врсте зависних реченица. На основу свега наведеног можемо закључити да су лингвометодички текстови у овом уџбенику богат извор синтаксичких конструкција – простих и сложених, координативног и субординативног типа што донекле може надоместити одсуство теоријских поставки. Полазници имају пред собом готове моделе синтаксичких конструкција, али њихово савладавање допринеће употреби у свим будућим комуникативним ситуацијама. Студенти морају имати изграђене и синтаксичке, и лексичке, и семантичке компетенције како би реченице употребљавали на адекватан начин. На основу примера екцерпираних из корпуса може се стећи увид у синтаксички систем српског језика, а реченична структура је прилагођена почетном (А) нивоу постигнућа.

Радни налози/задаци прате сваку лекцију, али њихова необичност се огледа у томе што немају теоријска објашњења задатака, већ отпочињу примером како треба урадити или су дате лексеме којима треба наћи место у оквиру синтаксичке структуре. Најфреквентнији су задаци који се тичу употребе везника напоредних односа, као и трансформација синтаксичких структура. У таквим реченицама се мења форма, али значење мора да остане исто, као у следећем примеру: *Ја сам из Титограда – Живим у Титограду*. Задатак са временским реченицама уведеним предлогом *док* захтева формирање реченица на основу примера: *Док сам ја паркирала, ти си улазио, зар не?*, а одговор би био: *Да, док си ти паркирао, ја сам улазила*. Иако се на овај начин увежбавају скоро готови модели реченица, радни налози/задаци у овом уџбенику доприносе развоју рецептивних и продуктивних синтаксичких компетенција. Мора се напоменути да успешније решавање задатака изискује активан рад предавача током наставног процеса – његова улога ће допринети отклањању свих недоумица, као и динамичнијем процесу учења.

На основу проведене лингвистичко-методичке анализе овог уџбеника може се направити синтаксички минимум који ћемо представити у табели бр. 2:

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	/	/
Лингвометодички текст/предложак	Именичке	Сви модели простих реченица	Координација (саставни, раставни и супротни однос) и субординација (изричне, временске**, месне, намерне, допусне и условне***)
Радни налози/задаци	Именичке	Сви модели простих реченица*	Координација (саставни, раставни и супротни однос) и субординација (изричне, временске**, месне, намерне, допусне и условне***)

* У лингвометодичким текстовима проналазимо вишеструкосложене реченице.

** Најфреквентније су ове врсте зависних реченица.

*** Месне, намерне, допусне и условне.

Табела бр. 2: Синтаксички минимум уџбеника *Српскохрватски језик за странце 1* Божо Ћорић

3.1.3. Isidora Bjelaković, Jelena Vojnović, *Naučimo srpski 1*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 2004.

Из новосадске Летње школе српског (као страног) језика проистекао је уџбенички комплет *Начимо српски 1* који чине – уџбеник и радна свеска. По својој дидактичкој структури и садржају прилагођен је дужини трајања курса, где је предвиђено да се током сваког часа обрађује по једна лекција из комплета коју доследно прате задаци дати у радној свесци. Ауторке уџбеничког комплета, и саме учеснице у наставном процесу, уџбенике су прилагодили потребама својих полазника – осмислиле занимљиве теме за лингвометодичке текстове, кратке граматичке садржаје, као и задатке који их прате – како у самом уџбенику, тако и у радној свесци. Садржаји су дати у форми стрипа, са доста илустрација које мотивишу полазнике, али им помажу и при овладавању садржајима из граматике и лексике српског језика.

С обзиром на то да уџбеник *Начимо српски 1* садржи теоријске сегменте, лингвометодичке текстове/предлошке и радне налоге/задатке, у оквиру сваке од наведених делова уџбеника ћемо разматрати синтаксичке садржаје. Испитаћемо на који начин сваки од њих доприноси развоју синтаксичких компетенција и формирању синтаксичког минимума у настави српског као страног језика.

3.1.3.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика

Теорија о граматици српског језика у овом уџбенику дата је концизно – једноставним реченицама, са графичким представама парадигми и навођењем одговарајућих примера. Наиме, с обзиром на то да је прилагођен потребама полазника који српски као страни језик уче на А нивоу постигнућа, уџбеник није „оптерећен” теоријским поставкама, али их има довољно да се успешно овлада одређеним граматичким садржајем.

Када су теоријске поставке о синтакси српског језика у питању, у овом уџбенику се у самом садржају наводе три врсте клауза – релативно-месна клауза, интенционална клауза и кондиционална клауза – реални услов – с тим да се у оквиру самих лекција оне термилошки не именују (изузев у случају интенционалних клауза), већ се само наводе примери. Тако је у оквиру осме лекције наведен пример релативно-месне клаузе који гласи: *Желе да оду на неко мирно место где могу да се одморе од свега*. Овај пример интенцира формирање дијалога између чланова породице и радника у агенцији са циљем да се обезбеди туристичка понуда.

За разлику од претходно анализираних врста клаузе, када је реч о интенционалној клаузи она се, термилошки, наводи и у оквиру садржаја, уџбеника, и у оквиру саме микроструктуре. Након подналова следи навођење начина на који се ова врста клаузе гради: $S_1 (V) + CI (Conj. /da/ + V /potencijal/)$ / $S_1 (V) + CI (Conj. /da/ + V /prezent/)$, након чега следе примери интенционалних клауза: *Лаје да би одвратио непознате посетиоце* / *Иде у град да купи нову јакну* / *Да би одвратио непознате посетиоце, он лаје*. Наведене клаузе посебно су истакнуте италиком, што полазницима додатно сугерише како да такве клаузе препознају у наредним дискурсима, било говорним, било писаним.

На исти начин као релативно-месна клауза, у уџбенику се у оквиру десете (последње) лекције наводи парадигма за грађење кондиционалне клаузе. Термилошки се она наводи у оквиру садржаја, али се у оквиру микроструктуре наводи само у форми парадигме: (Ако

+ презент) + (футур, императив) – реалан услов. Пре навођења парадигме и након ње нема наведених примера већ су у питању задаци чијим решавањем полазници треба да усвоје условне реченице. Тако су дати само модели, а њихова употреба и семантика усвајају се током решавања задатака.

На основу свих наведених примера можемо закључити да су теоријске поставке о синтакси српског језика у уџбенику *Научимо српски 1* И. Бјелаковић, Ј. Војновић сведене на минимум, али веома значајне током процеса самообразовања. Без обзира на то што теоријске поставке нису дате у форми краћег дискурса (како се обично очекује), у којима се описују граматичке појаве о синтакси српског језика, наведене парадигме су добар пример како се на једноставан начин могу усвојити комплексни синтаксички садржаји. С обзиром на то да наведене парадигме прате примери, управо овакав начин дидактичког обликовања доприноси учењу по моделу, али отклањање свих врста недоумица у вези са грађењем релативно-месних, интенционалних и кондиционалних клауза могу учинити само предавачи током наставног процеса. Претпостављамо да је избор ових синтаксичких садржаја узроковала комуникативна потреба потенцијалних полазника, било да је реч о писаној или усменој реализацији, а с обзиром на то да су ауторке уџбеника имале у виду потребе потенцијалних корисника проистекле из њиховог учешћа у наставном процесу током Летње школе српског језика.

3.1.3.2. Лингвометодички текстови/предлошци

Како је уџбеник *Научимо српски 1* намењен учењу и усвајању српског као страног језика на А нивоу, као и у претходно анализираним уџбеницима, лингвометодички текстови/предлошци су различите структуре – почиње се са појединачним синтаксичким конструкцијама, преко дијалога, па све до везаног текста. С обзиром на то да се структура текстова мења како лекције одмичу, мења се и сложеност синтаксичких конструкција. У овом одељку ћемо видети како се та сложеност мења у зависности од типа текста у коме се јављају. Већ је напоменуто да су графички елементи у оквиру микроструктура овог уџбеника специфични. Наиме, сав текст дат је у виду „облачића” који подсећају на стрип. Чини се да овакав начин представљања текста доприноси мотивацији за учење, али и бољем запамћивању садржаја јер се излази из очекиваних форми које подсећају на строго учење граматичких садржаја. Сада ћемо видети које све синтаксичке информације пружају лингвометодички текстови у овом уџбенику и како се синтаксички минимум овог уџбеника разликује од претходно анализираних.

Најпре ваља напоменути синтагме које се јављају у оквиру ових лингвометодичких текстова/предлогака. Реч је о двоконституентским, али и вишеконституентским (троконституентским) синтагмама, где је именица у функцији главне речи: *револуционарна музика, нови имици, традиционално гостопримство, елегантно тамно одело, уредна кратка коса, чувени будимпештански мостови, велика породична кућа*. Зависне чланове именичких синтагми чине придеви, па их полазници могу препознати с обзиром на то да се са овом врстом речју упознају у почетним лекцијама уџбеника. Понека од њих се памти као устаљена синтагма (*нови имици, уредна кратка коса, велика породична кућа*) коју могу користити у будућим, свакодневним комуникативним ситуацијама.

Уџбеник отпочиње текстовима које чине једна, а највише три синтаксичке конструкције, по структури једноставни модели простих реченица, без предиката, или са

именским и глаголским предикатом. Имају за циљ да уведу полазнике у вештине обављања основних комуникативних процеса. Иако их чине само две или три реченице, оне на неки начин имају форму дијалога – *Ми смо професори српског језика. Добро дошли!; Добар дан! Ја се зovem Љиљана. Како се ви зовете?; Ђао, ја сам Наташа; Зовем се Јелена; Здраво, ја сам Исидора, а ово је Миливој.* Ауторке су покушале варирањем семантички истих садржаја употребом различитих синтаксичких конструкција да покажу на који начин све може да се врши упознавање и представљање. Након ових реченица појављују се сличне форме са упитном заменицом *ко* и упитним речцама *да ли / чији*: *Ко је Јуриј Шахин?; Добро. А да ли сте ви госпођица Чон Хјон?; Да ли је ова књига твоја? – Не, није моја!; Чија је ова књига? Књига? – То је моја књига; Да ли је ово стан Николајевића?; Да ли је Тамара код куће?* Након ових кратких реченичних форми следе реченице које су дате у оквиру везаног текста, али он, опет, није обиман. У њему се налазе реченичне конструкције са предикатима и без њих. Наводимо примере: *Здрaво! Зовем се Лорето. Моја земља је Шпанија, а град Хуеска. Ја сам професорица. Радим на факултету у Новом Саду. Предајем Шпански језик. Волим да кувам.* Посредством ових и њима сличних реченица, полазници се упознају са моделима простих реченица: (1) $N_1 + VF + N_4$ или $S+P+O$ – *Ја играм фудбал; Зато учим српски језик; Предајем енглески језик; Волим спорт* и (2) $N_1 + VF + N_x$ или $S+P+AD$ – *У Новом Саду живи и моја сестра; Живим у Лондону; Радим у школи као професор; Обично устајем у 7 сати; Стално праве шале на наш рачун; У Лондону живим у великој породичној кући, а овде у изнајмљеном стану.*

Лингвометодички текстови/предлошци засићени су примерима реченица без предиката. Наиме, готово да сви дијалошки текстови у овом уџбенику садрже ову врсту синтаксичких конструкција. Неки од примера су: *Бушену вотку; Шприцер; Мхм... А Ви?; Нажалост, не. Само нес и еспресо; Онда краћи еспресо и чашу киселе воде; Заједно; Хвала!; До виђења!; Кх, кх ... Добар дан!; Пријатно, Ђини; Из Јужне Кореје, из Сеула. А ти?.* Семантички се овакве врсте реченица могу разумети само у оквиру ширег контекста тј. у оквиру дискурса, док се изоловане могу памтити само као модели, без великог синтаксичког и семантичког потенцијала. Овакви синтаксички искази највише доприносе формирању концизних, економичних одговора на постављена питања са циљем да се постигне што брже преношење информација.

Као и у претходно анализираним уџбенику, овде проналазимо асиндентско низање реченица напоредног односа. Неки од примера таквих реченица су: *Лезите на леђа, ставите руке за потиљак; Његовим улогама одушевљавају се љубитељи позоришне уметности, за њим тинејџерке уздишу....* Управо овакве синтаксичке конструкције доприносе усвајању компетенције низања више реченичних конструкција без употребе било ког везника. Овакво низање, пак, не доприноси неразумевању текста, већ показује полазницима да није неопходно увек употребљавати везнике како би се боље разумео текст.

Када су зависносложене синтаксичке конструкције у питању, у лингвометодичким текстовима овог уџбеника не изостају ни реченице координативног, ни реченице субординативног типа. Примери координације су: *Живим у Грчкој, а овде студирам и тренирам; Изволите и задржите кусур; Волим да једем рибу и волим тестенину; После подне се понекад одмарам, а увече често идем у биоскоп или у ресторан; Ја већ дуго живим у Новом Саду и познајем њену породицу; Радим као туристички водич и често путујем; Купамо се и сунчамо по цео дан; Обично не стигнем да доручкујем, али увек имам довољно времена да попијем кафу; После ручка се одмарам и гледам ТВ; Прво бих ишла у Париз, а затим бих посетила Марсеј и Ницу; Пробе почињу око 10 сати пре подне, а завршавају се*

до 14 часова. На основу наведених примера видимо да су најфреквентнији везници напоредног односа *и* и *а*, док се нешто ређе јавља везник *али*. Остали везници напоредног односа (*па, те, ни, нити, него, но, већ, само, једино*) нису уочени у анализираном корпусу што не чуди с обзиром на то да је реч о почетном нивоу учења српског као страног језика.

Што се субординације тиче, као и у раније анализираним уџбеницима тј. њиховим лингвометодичким текстовима, најбројније су изричне реченице, док не изостају ни временске, односне, месне, узрочне, намерне и условне. Примери изричних реченичних конструкција су: *Волим тенис и волим да се шетам; Обожавам да кувам, а Шпанија је позната по доброј кухињи; Волим да носим чудне капе и шарене мараме; Исто тако у слободно време волим да пешачим или да се шетам*. Изричне реченице се уводе репрезентативним везником *да*, па се очекује да ће их полазници лако препознати у оквиру вишеструкосложених реченичних структура, као и у везаном дискурсу.

Временске реченице су, такође, уведене препознатљивим везником *кад(а)*. Примери таквих реченица су: *Када путујем облачим се спортски; Међутим, када идем у ресторан, волим или да се шетам; Млади могу да живе сами само кад се венчају; Кад се вратим кући кувам ручак*. Њихова синтаксичка функција у свим наведеним примерима јесте прилошко-одредбена тј. прилошка одредба за време. Тако посредством ових реченица полазници усвајају и њихове синтаксичке функције.

Како је реч о лингвометодичком тексту/предлошку, поготово оном у форми везаног текста, очекује се присуство односних реченица с обзиром на то да је њихова функција, у семантичком смислу, да посредством дескриптивног метода пренесу што већи број информација значајних за комуникативни чин. Неки од примера таквих односних реченица су: *Људи који воде рачуна о облачењу, нарочито они који су запослени и раде и по 8-9 сати, воле да обуку нешто од природних материјала; Препоручујемо га породицама које станују у мањим градовима; Ја, у ствари, не знам ниједног глумца који не воли овај посао; Наиме, од 1694. почело је да расте насеље цивила (Срба, Немаца, Јевреја, Грка, Мађара...) које у то време називају предграђе Петроварадина или Раџка Варош Прекодунавска*. Синтаксичка функција односних реченица јесте атрибуцка и апозитивна. За разлику од односних, месних зависних реченица, има знатно мањи број, па смо у анализираном корпусу уочили пример: *Волим да читам руске класике, а у слободно време идем на пливање или са девојком и друштвом одлазим на Дунав, где шетамо или седимо на сплавовима*.

Условне, узрочне и намерне реченице се појављују као појединачни примери, мање фреквентни у односу на изричне, временске и односне синтаксичке конструкције. Примери су: (1) условне – *Ако желиш, можемо отићи заједно*; (2) узрочне – *У сваком случају, веома сам задовољан јер коначно могу да живим сам; Нови Сад историчари убрајају у млађе градове, јер је основан пре 300 година* и (3) намерне – *Прати господара у стопу да би му показао љубав и оданост*. Наведене синтаксичке јединице имају функцију прилошких одредби за услов, узрок и намеру.

Неочекивано је да се у дискурсу који је намењен за учење и усвајање српског као страног језика на А нивоу појаве вишеструкосложене синтаксичке конструкције. За њихово семантичко и синтаксичко разумевање неопходан је рад предавача током наставног процеса. Наиме, уколико се у први мах не могу разумети у целини, неопходно је да се рашчлане на саставне синтаксичке компоненте како би полазници могли да разумеју информације које се њима преносе. Неке од таквих конструкција су: *Преко дана бих се шетала поред Сене, а увече бих одлазила у чувене ресторане да пробам чувена француска вина и уживам у француској храни; Јелена иде у туристичку агенцију да покуша да пронађе*

нешто што свима одговара. У свом саставу ове реченице имају и клаузе координативног, и клаузе субординативног типа, па се може рећи да представљају синтезу раније стечених синтаксичких компетенција. Када науче особине координације и субординације на појединачним примерима, лако ће их уочити у вишеструкосложеним реченичним конструкцијама. За њихово семантичко разумевање неопходно је ангажовање предавача, па се чини да се у процесу самообразовања оне не могу усвајати.

3.1.3.3. Радни задаци/налози

Како је улога радних задатака/налога таква да се њима проверавају стечене граматичке компетенције, у овом уџбенику они су саставни део сваке микроструктуре. Наиме, радних налога има довољно како би се увежбало све оно о чему је било речи у лексичким и граматичким сегментима лекција. Задаци су различитог типа – од допуњавања реченица и табела, преко формирања различитих граматичких форми на основу задатих примера, па све до самосталног формирања синтаксичких конструкција. Проверавају се све синтаксичке форме: потврдне, упитне и одричне, па се управо неки од првих радних налога тичу трансформисања потврдних реченица у одричне: *Зовем се Раул; Ја се зовем Петар; Ти се зовеш Лорето; Она се зове Магда; Он воли да се шета; Лорето студира српски језик; Ми играмо фудбал у Новом Саду; Ја сам професор по занимању; Волим да путујем и да читам књиге; Морам да учим; Дете воли да се игра*, као и да се од задатих реченица формирају упитне форме: *Ја сам Карен; Он је из Грчке; Она је из Америке; Ми смо из Канаде; Они су из Јапана; Ана и Наташа су из Украјине; Јанис и ја смо из Грчке; Елен и ти сте из Немачке; Радим на факултету; Студирам енглески језик; Живимо у Лондону*. Путем ових задатака полазници уче како да од потврдних реченичних конструкција направе одричне и упитне.

За развој синтаксичких компетенција и стицање синтаксичког минимума при учењу и усвајању српског као страног језика значајни су радни налози који се тичу формирања реченица од задатих лексема. Овакви задаци подразумевају двоструке захтеве: (1) употребити лексеме у адекватном падежном (уколико су у питању именске речи) или конјугацијском облику (уколико су у питању глаголи) и (2) лексеме позиционирати у оквиру синтаксичке конструкције како би се добио семантички прихватљив исказ. Тада се од полазника не очекује познавање само граматичких (синтаксичких) компетенција, већ и семантичких, а неки од таквих примера су: а. *Како – Ви – зовете се*; б. *сте – Милица – да ли – Ви*; в. *је – ко – Рајић – госпођа*; г. *Петер – да ли – си – ти*; д. *Се зовеш – како*; ђ. *ја – не – Том – сам*; е. *се – зовеш – како*; ж. *зовем се – не – Петер*. Веће ангажовање полазника при формирању реченица захтева се радним налозима који се тичу давања одговора који се формирају на основу разумевања прочитаног. Без обзира на то што се тражени одговор већ налази у оквиру лингвометодичког текста на почетку лекције, ученици треба самостално да формирају реченицу и њоме искажу семантички исправан одговор. Неки од таквих захтева су: (1) *Да ли је Лорето професорка? Где она ради? Шта предаје?*; (2) *Да ли су Ђини, Том и Јанис студенти? Шта Ђини студира?* и (3) *Шта је Микеле по занимању? Шта сте Ви по занимању?* У оквиру других лекција проналазе се варијације оваквих захтева у зависности од теме којом се бави лекција, па имамо примере: а. *Да ли пијете кафу? Колико шољица кафе пијете дневно? Од чега то зависи?*; б. *Да ли волите да читате књиге? Колико књига*

месечно прочитате? и в. Да ли волите да једете сладолед? Колико сладоледа поједете дневно?

Већ на крају друге лекције проналазимо сличан, али комплекснији радни налог. Наиме, од полазника/студената/ученика се захтева да напишу кратак састав о некој особи и да при томе користе ћирилицу. У том случају се од полазника захтева да потпуно самостално формирају реченице и добију кратак текст који ће бити и синтаксички, и семантички адекватан. Затим у наредним микроструктурама уочавамо сличне радне налоге – од полазника се очекује да замисле да се налазе у одређеним ситуацијама и да на основу тога саставе дијалоге, а неки од примера су: а. *Замислите следећу ситуацију: Позивате пријатеље на роштиљ и треба да набавите храну и пиће. Саставите списак неопходних ствари, а затим реците шта треба да купите или б. Неки рођаци изненада долазе код Вас на вечеру. Погледали сте у фрижидер и видели да је празан. Морате брзо до најближе продавнице. Замислите ситуацију у продавници и саставите дијалог са неким из групе.* Као и претходно наведени примери, ови задаци захтевају самосталност полазника при формирању синтаксичких конструкција које чине дијалог настао подстакнут одређеном комуникативном ситуацијом.

У оквиру каснијих лекција у уџбенику, појављују се исти задаци (слика бр.1), само што се теме мењају (описати најинтересантнији поклон):

8. Који је поклон за Вас био најинтересантнији (испричајте када је то било)?

Zamislite da živite sa Vašim prijateljima na ostrvu iz snova. Ispričajte kako bi izgledao Vaš život: gde biste živeli, šta biste radili, šta biste jeli...

Zamislite da ste neka poznata ličnost. Kako bi izgledao Vaš život? Čime biste se bavili? Da li biste bili zadovoljni ili ne?

Šta biste uradili kada bi Vas napala banda huligana na ulici? Da li biste pobjegli ili biste pokušali da se odbranite?

Šta biste prvo uradili kada biste dobili milion evra na lutriji?

Zamislite da se od nekog bogatog rodaka nasledili jahtu. Kuda biste putovali?

Слика бр. 1: *Научимо српски 1*, И. Бјелаковић, Ј. Војиновић, 113. страна

Како лекције одмичу тако се сложеност радних налога/задатака мења. Појављују се исти захтеви, али се њихова тежина мења. Наиме, од полазника се очекује да саставе питање на основу подвучених речи у реченицама: *Гледам филмове свако вече; Једам брескве сваки дан; Срећем Светлану сваки дан; Волим Милоша; Ово је за тебе; Волим да пијем лимунату; Мислимо о њему; Разговарамо о Драгану; Размишљам о Мири.* Такође, треба саставити реченице на основу задатих речи (слика бр. 2), па наводимо пример како је то дато у оквиру лекције у овом уџбенику:

Sastavite rečenice.

Ujutru } često / ponekad / nikad / obično : jedem / pijem / volim / ne volim...
U podne }
Posle podne }
Uveče }

Слика бр. 2: *Научимо српски 1*, И. Бјелаковић, Ј. Војиновић, 54. страна

Видимо да су у оквиру овог радног налога дате могућности комбиновања лексема, па се добија већи број синтаксичких конструкција, а самим тим се преносе и различите семантичке информације, па се овакви модели реченица могу користити у будућим комуникативним чиновима. Овоме слични (слике бр. 3 и 4) су и следећи задаци:

Upotrebite ponudene речи i opišite jedan Vaš radni dan. Pišite ćirilicom.

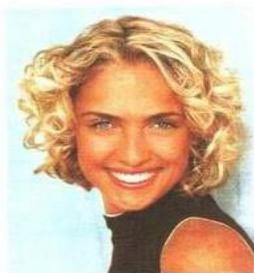
doručkovati ručati večerati tuširati se kupati se ići na posao
ići u prodavnicu obući se/oblačiti se читати новине plivati igrati
gledati televiziju ići u restoran spremati stan ići na piće
ići u bioskop ići u posetu šetati se

Слика бр. 3: *Научимо српски 1*, И. Бјелаковић, Ј. Војиновић, 54. страна

13.

Upotrebite понуђене речи и опишите ликове на фотографијама.

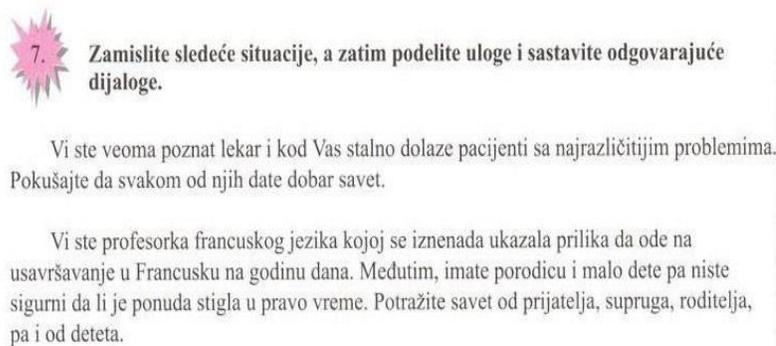
коса: плава смеђа црна дуга кратка
плавокос, -а, -о смеђокос, -а, -о
црнокос, -а, -о

Она има црну косу. Она је црнокоса.

Слика бр. 4: *Научимо српски 1*, И. Бјелаковић, Ј. Војиновић, 62. страна

Када се употребе све задате речи (слика бр. 3), добиће се краћи текст. Његовим решавањем полазници уче да комбинују лексеме, да употребе њихове граматичке облике (а не само да препишу или изговоре канонски облик дат у табели), као и да формирају дискурс дужи од једне или две реченице. Тада се синтаксичке компетенције додатно развијају, а видимо да овладавање њима захтева знање свих претходно усвојених граматичких специфичности српског језика. Сличан овом јесте и пример бр. 2 који подразумева да се формирају реченице којима се описују фризури са слике, па имамо развој синтаксичких компетенција посредством илустрација. За разлику од претходног задатка где ће спој реченица дати дискурс, овде добијамо појединачне синтаксичке конструкције, моделе простих реченица, али се они могу употребљавати у неким наредним комуникативним ситуацијама. Пред сам крај уџбеника (слика бр. 5), када су све граматичке специфичности предвиђене за учење српског језика на А нивоу дате полазницима, појављује се радни налог који се такође односи на самостално формирање реченица:

7. Zamislite sledeće situacije, a zatim podelite uloge i sastavite odgovarajuće dijaloge.

Vi ste veoma poznat lekar i kod Vas stalno dolaze pacijenti sa najrazličitijim problemima. Pokušajte da svakom od njih date dobar savet.

Vi ste profesorka francuskog jezika kojoj se iznenada ukazala prilika da ode na usavršavanje u Francusku na godinu dana. Međutim, imate porodicu i malo dete pa niste sigurni da li je ponuda stigla u pravo vreme. Potražite savet od prijatelja, supruga, roditelja, pa i od deteta.

Слика бр. 5: *Научимо српски 1*, И. Бјелаковић, Ј. Војиновић, 152. страна

Приликом решавања овог задатка полазници показују све синтаксичке компетенције које су стекли, али и њихова креативност и машта долазе до изражаја. Све лексеме које су усвојили сада треба граматички исправно употребити, па формирати семантички прихватљиве исказе. Ови типови радних налога доприносе систематизацији синтаксичких знања, а њихова примена, било у писаној, или говорној форми, доприноси развоју комуникативних компетенција.

3.1.3.4. Закључне напомене

Уџбеник *Научимо српски 1* И. Бјелаковић, Ј. Војиновић дидактички је прилагођен потребама учења српског као страног језика у оквиру Летње школе српског језика. Овај уџбеник је синтаксички тако обликован да се усвоје основне реченичне форме које се могу варирати у зависности од теме о којој се говори или пише. Лингвометодички текстови су најбогатији извор синтаксичких знања, док их понека теоријска поставка, као и радни налози допуњују.

Када су теоријске поставке о синтакси српског језика у питању, у овом уџбенику се појављују само три врсте реченица, а то су: релативно-месна клауза, интенционална клауза и кондиционална клауза (реални услов), с тим да се у оквиру самих лекција оне не именују терминолошки (изузев интенционалних клауза), већ се само наводе примери. Њихову граматичку обраду током наставног процеса мора усмерити предавач с обзиром на то да нема текста којима се описују ове врсте реченица, већ су дати само примери. Ове клаузе се именују у садржају уџбеника, па запамћивање мора, такође, поспешити предавач.

Када је систем координације у питању, интересантно је да се у овом уџбенику појављује асиндентско низање реченица (низање независних реченица без употребе везника) – *Његовим улогама одушевљавају се љубитељи позоришне уметности, за њим тинејџерке уздишу...* Модели простих реченица јављају се у оквиру лингвометодичких текстова – (1) $N_1 + VF + N_4$ или $S+P+O$ – *Волим спорт* и (2) $N_1 + VF + N_x$ или $S+P+AD$ – *Радим у школи као професор*. Координација се уочава и на синтагматском, и на реченичном нивоу, а доминирају вишеконституентске (именичке) синтагме – *велика породична кућа, елегантно тамно одело*.

Када је субординација у питању у лингвометодичким текстовима овог уџбеника најбројније су изричне реченице, док не изостају ни временске, односне, месне, узрочне, намерне и условне. У дискурсу који је намењен за учење и усвајање српског као страног језика на А нивоу обично се не појављују вишеструкосложене синтаксичке конструкције с обзиром на то да је за њихово семантичко и синтаксичко разумевање неопходан рад предавача током наставног процеса, а такве су конструкције попут: *Преко дана бих се шетала поред Сене, а увече бих одлазила у чувене ресторане да пробам чувена француска вина и уживам у француској храни*. На основу наведених примера уочавамо да су лингвометодички текстови/предлози извори модела простих и сложених, независних и зависних реченичних конструкција. Примери реченица без предиката су веома фреквентни, али њихова адекватна употреба захтева рад предавача током наставног процеса.

У оквиру свих микроструктура уџбеника налази се велики број радних налога/задатака којима се испитују синтаксичке компетенције полазника. Највише је задатака са трансформисањем потврдних реченица у одрични и упитни облик. Нешто сложенији задатак тиче се формирања реченица на основу задатих речи. Тада треба именице подвргнути деклинационом процесу, а глаголе процесу конјугације, а након тога сваком од синтаксичких конституената наћи место у оквиру синтаксичке структуре како би се добио семантички прихватљив исказ. Најсложенији синтаксички задатак односи се на самостално формирање реченица и њихово уланчавање у текст: *опиши свог најбољег пријатеља; напиши нешто о својој породици; напишите шта ћете радити сутра*. Решавање ових задатака подразумева развијене синтаксичке компетенције, али и машту и креативност како би оно што се изговори или напише било разумљиво слушаоцима.

На основу проведене лингвистичко-методичке анализе овог уџбеника може се направити синтаксички минимум који ћемо представити у табели бр. 3:

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	/	Релативно-месна клауза, интенционална клауза и

			кондиционална клауза (реални услов)
Лингвометодички текст/предложак	Именичке	Модел простих реченица – (1) $N_1 + VF + N_4$ или $S+P+O$ и (2) $N_1 + VF + N_x$ или $S+P+AD$	Координација (саставни и супротни однос) и субординација (изричне, временске**, месне, намерне, допусне и условне узрочне***)
Радни налози/задачи	Именичке	Модел простих реченица – (1) $N_1 + VF + N_4$ или $S+P+O$ и (2) $N_1 + VF + N_x$ или $S+P+AD^*$	Координација (саставни и супротни однос) и субординација (изричне, временске**, месне, намерне, допусне и условне***)

* У лингвометодичким текстовима проналазимо вишеструкосложене реченице.

** Најфреквентније су ове врсте зависних реченица.

*** Месне, намерне, допусне и условне.

Табела бр. 3: Синтаксички минимум уџбеника *Научимо српски 1* И. Бјелаковић, Ј. Војиновић

3.1.4. Мирјана Даниловић, *Корак по корак српски*, Београд: Корнет, 2011.

Уџбеник *Корак по корак српски* М. Даниловић у великој мери се разликује од претходно анализираних. Намењен је учењу српског као страног језика на А нивоу, али су граматичка објашњења дата на енглеском језику. Може се рећи да је у овом уџбенику дат највећи број теоријских поставки о граматици српског језика, а све теоријски објашњено поткрепљено је примерима.

Дидактично обликовање уџбеника слично је претходно анализираним, па сваку микроструктуру чине: (1) лингвометодички текст/предложак, (2) теоријски део и (3) радни налози/задачи. Овај уџбеник занимљивим чини то што је „главни јунак” свих методичких текстова Стив Бонд (странац у Београду) и усвајање граматике и лексике тече тако што он пролази кроз различите фазе прилагођавања на живот у Србији. Све животне ситуације у којима се налази описане су у текстовима, па се полазници могу поистовећивати са њим и своја излагања модификовати по узору на његова.

Иако је овај уџбеник богат теоријским поставкама о граматици српског језика, синтаксички садржаји нису доминантни тј. нема их, па ће поглавље које се тиче теоријских поставки о синтакси српског језика изостати. Међутим, лингвометодички предлошци и радни налози служе полазницима за стицање синтаксичких компетенција. Лингвометодички текстови структурисани су посредством синтаксичких конструкција

различитог типа – просте и сложене, независне и зависне реченице, па полазници/ученици/студенти стичу увид у синтаксички систем српског језика. Радни задаци/налози прате теоријске поставке, па ћемо у наставку рада видети колико сваки од делова микроструктура уџбеника може допринети развоју синтаксичких компетенција и формирању синтаксичког минимума у настави српског као страног језика.

3.1.4.1. Лингвометодички текстови/предлошци

Лингвометодички текстови/предлошци у уџбенику *Корак по корак српски* М. Даниловић разликују се по сложености – на почетку се налазе дијалогски текстови док касније преовладавају везани текстови. Како се њихова сложеност мења, мења се и сложеност синтаксичких конструкција које их чине. Најпре морамо поменути синтагматске јединице којих има велики број у овом уџбенику. Наиме, већ у оквиру друге лекције (*У кафеу*) имамо дате лексеме које се односе на пиће или храну, и уз њих придеве који их ближе одређују. Њиховим комбиновањем настају именичке синтагме са конгруентним и неконгруентним атрибутима. Неки од примера су: *кафа – турска, домаћа, са шећером, са млеком, без шећера; чај – руски, зелени, црни, воћни, са лимуном, са медом; вода – газирана, негазирана; сок – од јабуке, од кајсије, од брескве; вино – црно, бело; пиво – точено, домаће, страног; сендвич – са сиром, са шунком, без сира, без мајонеза и колач – од чоколаде, воћни.* Поред наведених примера уочавамо још и следеће, двоконституентске, синтагме са именицом у функцији главне речи: *велики град, лепа зграда, стара кућа, мали трг, нови стан, нова банка, гриловано поврће, пекарски кромпир, морска риба, пуњене паприке.* Након ових следе и примери троконституентских синтагми у којима је именица, такође, главна реч: *велики, стари град; велики, лепо парк; лепа, стара зграда; велика, стара зграда; висока, нова зграда; врло добар ресторан; лепе, слатке јабуке.*

Након што смо уочили најмање синтаксичке јединице, синтагме, реченице без предиката – *Добро јутро, Здраво, Довиђења, Изволите, Пријатно, Није лоше, Хвала, добро, Врло добро, Ево Питера.* Наведени примери се користе као поздравне речи или одговори на постављена питања са екскламативним призвуком. Саставни су део готово сваког комуникативног процеса, па их полазници усвајају на самом почетку учења српског као страног језика. То су готови синтаксички модели и како такви се и усвајају. Њихова структура може да се мења, али семантички су то слични искази.

Пре него што буде речи о моделима простих реченица, у корпусу проналазимо велики број реченица са неглаголским предикатима. Неки од таквих примера су: *Заузета сам; Слободна сам; То је велика, стара зграда на углу; Нажалост, нисам слободан; Недеља је; Ово је мали поклон за тебе; Он је симпатичан и паметан; Крајем недеље сам обично уморна.* Овакве синтаксичке конструкције се уочавају углавном у лингвометодичким текстовима након којих следи обрада придева. Тако се полазници сусрећу са њиховом синтаксичком функцијом, а она се тиче именског дела предиката. У наведеним примерима синтаксичку функцију неглаголског предиката врше и именице.

Како је реч о уџбенику намењеном учењу и усвајању српског као страног језика на А нивоу, модели простих реченица јесу најдоминантније синтаксичке структуре. Као ни у претходно анализираним уџбеницима, не уочавамо први модел (Vf impers), али су зато сви остали модели присутни. У корпусу проналазимо: (1) N₁ + VF или S+P – *Одмарао се; Туширам се; Облачим се;* (2) N₁ + VF + N₄ или S+P+O – *Спремам доручак; Пијем кафеу; Једем јаје; Учим српски; Говорим француски и енглески; Имамо сендвич са шунком и са сиром и*

(3) $N_1 + VF + N_x$ или $S+P+AD$ – *Идемо у ресторан 'Опера'; Устајем рано (ујутро); Радим у канцеларији; Говорим мало; Свако вече Стив чита новине и књигу.* Усвајајући моделе простих реченица полазници/ученици/студенти се истовремено упознају и са синтаксичким функцијама њихових конституената, с тим да се они, због припадности почетном нивоу, термилошки не именују, већ их предавачи током наставног процеса семантички објашњавају. Управо увежбавање варијанти модела простих реченица може допринети синтаксичкој компетенцији уланчавања више реченица у оквиру једне синтаксичке структуре, па тако настају вишеструкосложене реченице. Значајне су за комуникативни чин с обзиром на то да се једном реченицом преноси више информација одједном, па се постиже економичност у излагању.

Поред простих реченица, богат корпус чине независноложене реченице. Најфреквентнији везници напоредног односа су *и*, *па* и *али*, док се спорадично јављају *а* и *или*. Примери координације су: (1) везник *и* – *Стив Бонд ради у Београду и учи српски језик; Сада живим и радим у Србији; Седимо у бапти, пијемо вино и разговарамо; Тешко је радити и учити језик; Он чита новине и слуша радио; Он је правник и ради у адвокатској канцеларији; Некада пије две шоље кафе и чита новине;* (2) везник *па* – *Други студенти су сада његови пријатељи, па често заједно иду на пиће после часа;* (3) везник *а* – *Пре подне радим, а после подне имам госте;* (4) везник *али* – *Разумем много, али говорим мало; Тешко је разумети сваки програм, али је интересантно гледати; Говорим врло мало али разумем много;* и (5) везник *или* – *Код куће ради на компјутеру или учи српски језик; Увече спрема вечеру или иде на вечеру у ресторан.* Семантику везника напоредног односа мора објаснити предавач током наставног процеса како би их полазници адекватно употребљавали. Анализирајући наведене примере уочили смо једну правописну недоследност. Наиме, у оквиру појединих примера везнику *али* претходи запета, док у појединим истог типа она изостаје. Како не бисмо збуњивали полазнике, морамо током наставног процеса образложити зашто се у неким реченицама јавља запета, а у неким она изостаје. То ћемо аргументовати чињеницом да интонација битно утиче на присуство или одсуство запете испред везника супротног односа *али*. Ово, условно речено, „слободно” писање запете односи се и на писани, и на усмени дискурс – писањем интерпункцијског знака или паузом у говору.

У систему координације интересантни су примери асиндентског низања независних реченица. Примери су: *Он телефонира, чита документа, има састанке; После вечере Стив се одмара, чита књигу, слуша музику; Скијала сам се, шетала, одмарала...; Вечерамо заједно, играмо се са Анком, гледамо телевизију.* Без обзира на то што је низање реченица без везника стиче се утисак да то не утиче на разумевање текста. Овакав начин формирања реченичних конструкција доприноси економичности изражавања.

Субординација се јавља готово у истим врстама реченица као у претходно анализираним уџбеницима. У уџбенику *Корак по корак српски* најдоминантније зависноложене реченице су временске и односне, након чега следе изричне, условне, узрочне, месне и намерне. Временске реченице уводе се везницима *кад(а)* и *док*, па их полазници препознају. Такви су примери: *Када сам слободна, волим да шетам поред реке; Када је празник или одмор, породица је заједно; Он воли да слуша када оне говоре јапански.* Временске реченице у анализираном корпусу имају синтаксичку функцију прилошке одредбе за време.

Односно-упитне и чисто односне (релативне) реченице честе су у анализираном корпусу. Упитно-односне реченице уведене су упитно-односно заменицом *што*, док су

чисто односне реченице уведене упитно-односном заменицом *који*. С обзиром на то да се полазници сусрећу са синтаксичком функцијом *атрибут* (иако га термилошки не именују) неће им стварати тешкоћу да са том синтаксичком конструкцијом поистовете и функције односних реченица. Примери уочени у корпусу су: *Келнерица је дошла и питала шта желе да наруче; Жао ми је што се твој одмор тако завршио; Вероватно је то разлог што се нисам пробудила на време; Није било места за датум који су они желели.*

Изричне реченице са синтаксичком функцијом објекта присутне су у нашем корпусу. Примери су: *Јован је рекао да може да му помогне; Стив жели да иде у ресторан са пријатељима.* Како су уведене реперезентативним везником *да* у везаном тексту ће их полазници лако препознати.

За разлику од претходно наведених примера, месне и намерне реченице се јављају спорадично. То су примери: (1) месне – *То је пријатан, мали ресторан где Стив једе домаћу супу, шпaгете или сендвич; Не знам где је боље* и (2) намерне – *Некада, Стив иде у продавницу да купи сендвич; Када сам на одмору, обично путујем у Енглеску, да видим породицу.*

Узрочне и условне зависне реченице се често уочавају у корпусу. Примери таквих синтаксичких конструкција су: (1) узрочне – *Он ретко говори српски у канцеларији зато сви причају енглески; Ја нећу бити у Београду, зато што морам да идем на кратак пут; Нисам купила новине на киоску зато што сам журила на аутобус; Он свако вече гледа телевизор зато што је то добро за учење језика* и (2) условне – *Ако не могу да идем на одмор у фебруару, можда могу да путујем у мају; Ако идем колима и нема гужве на путу треба ми око два сата до њихове куће; Ако си слободна, можемо да се видимо.* И једна и друга врста зависних реченица уведене су репрезентативни везницима *зато/зато што* и *ако*. Ни у једном забележеном примеру узрочне реченице не проналазимо везник *јер* него само *зато/зато што*. Ауторка је овом приликом направила значајан методички корак – да се не уводи нови везник с обзиром на то да он има исту семантику као и онај који је већ уведен. Чини се да на почетном нивоу није ни неопходно уводити више везника одједном с обзиром на то да они у оквиру исте врсте реченица не уносе семантичку разлику.

Ако се погледају синтаксичке особине које су дате у оквиру лингвометодичких текстова/предлогака може се закључити следеће: (1) уочавамо разноврсне примере синтагми – двоконституентске и троконституентске са именицом у функцији главне речи; (2) реченице без предиката; (3) моделе простих реченица (осим Vf impers.); (4) систем координације (и асиндентско низање независнослужених реченица) и (5) систем субординације (најдоминантније су временске и односне реченице, а затим следе изричне, узрочне, условне, месне и намерне). Како су текстови тематски базирани на живот Стива Бонда у новој, српској, средини, модели реченица се само проширују – уз семантичке варијације. Иако за уџбеник намењен учењу српског као страног језика на почетном нивоу није својствено да садржи вишеструкосложене реченице, овде их проналазимо, али они нису семантички оптерећени, па уз образложење предавача бивају јасни полазницима. Без обзира на њихову сложеност, семантички не долази до неразумевања текста. Видимо на основу свих наведених примера синтаксичких конструкција – реченица без предиката (исказа), модела простих реченица и модела сложених реченица (координативног и субординативног типа) – да се полазници упознају са синтаксичким системом српског језика у великој мери. Иако усвајају готове моделе које само варирају у зависности од комуникативне ситуације, полазници стичу и синтаксичке компетенције самосталног формирања: (1) синтагми, (2) модела простих реченица и (3) модела сложених реченица –

независнослужених и зависнослужених. Усвајање наведених модела синтаксичких конструкција ће у великој мери допринети успешном решавању радних задатака/налога који у себи садрже синтаксичке захтеве.

3.1.4.2. Радни задаци/налози

Радни задаци/налози саставни су део сваке микроструктуре уџбеника. Њима се проверавају граматичке и лексичке компетенције, а евалуација захтева активан рад предавача током наставног процеса. Када је уџбеник за учење страног језика у питању, дидактичко обликовање захтева уједначеност типова задатака након сваке микроструктуре, па можемо рећи да је овај дидактички принцип доследно спроведен у уџбенику *Корак по корак српски*. Типови задатака се тичу: (1) допуна – уписати адекватан облик (у зависности од врсте речи); (2) самосталног формирања одговора (ови задаци се тичу разумевања прочитаног) и (3) превођења (са енглеског на српски, и са српског на енглески језик). Сада ћемо видети у којој мери радни налози у овом уџбенику доприносе увежбавању синтаксичким компетенцијама и формирању синтаксичког минимума за учење српског као страног језика на почетном нивоу.

Самосталност при формирању синтаксичких конструкција највише се захтева радним налозима који се тичу одговарања на питања након лингвометодичког текста – то су задаци за разумевање прочитаног. Наводимо само неке од постављених питања: Ко је Стив Бонд?; Где он учи српски?; Које новине чита Стив?; Када Стив учи српски? (уз варијације које се односе на кориснике уџбеника: *Да ли учите српски?; Где учите српски?; Да ли читате новине?; Да ли слушате радио?; Да ли гледате телевизор?; У колико сати Стив Бонд устаје?; Када иде на посао?; У колико сати иде да спава?* (уз варијације које се односе на кориснике уџбеника: *У колико сати устајете?; У колико сати ручате?; Када идете да спавате?; Одакле је породица Јовановић?; Где они живе?; Шта ради Јован?; Шта Милена и Јован воле да раде када су слободни?*); (уз варијације које се односе на кориснике уџбеника: *Одакле сте?; Где сада живите?; Шта ви волите да радите?*). Одговоре полазници треба да пронађу у тексту, али морају и самостално да формирају реченице и исказе како би адекватно одговорили на постављене захтеве.

Да се не очекује само овладавање синтаксичким исказима који се односе на потврдне одговоре, показују нам задаци који се односе на формирање упитних и негативних форми. Пред полазнике се стављају задаци формирања упитних форми: *Стив Бонд живи у Београду; Он иде на посао пешке; Тања је секретарица Стива Бонда; Он учи српски језик зато што живи у Београду; Стивова канцеларија је велика и светла; Он учи српски свако јутро, од 9 до 11*. На ове задатке се надовезују захтеви који се тичу формирања негативних форми. Такви су примери: *Да ли је Стив Бонд Американац?; Да ли су они студенти енглеског језика?; Да ли сте ви у ресторану?; Купићу све што ми треба; Ми ћемо ићи у ресторан вечерас; Јован ће да путује следеће недеље; Гледаћемо телевизију сутра увече*.

Чест тип задатка односи се на превођење – са енглеског на српски или са српског на енглески. У питању су појединачне синтаксичке структуре, али и везани текст, као и дијалози. Неки примери превођења су: *Excuse me, how can I get to Kalemegdan?; The big market is near my house. I go there to buy fresh fruits and vegetables; In the morning he had two meetings and then he went for a lunch; He walked around the city centre for half an hour; He arrived home very late, around 10 in the evening; My favorite month is May*. Превођење иде и у

супротног смеру, па следеће реченице треба превести са српског на енглески језик: *U novembru je često magla; Kada je vreme sunčano, volim da sedim u bašti; Moja kuća je jugozapadno od Beograda; Kada ide na posao, Stiv nosi odelo, kravatu i košulju; Stivu dobro stoji tamno plava i zelena boja.* Иако се превођење као радни налог уводи како би се вежбале лексичке компетенције, овај задатак је важан и због синтаксичких компетенција. Треба све синтаксичке конституенте позиционирати тако да се добије семантички прихватљив исказ. Све врсте радних налога које имају синтаксичке захтеве – самостално формирање реченица на основу прочитаног, творба упитних синтаксичких форми, творба одричних синтаксичких конструкција и превођење – доприносе овладавању синтаксичким особинама српског језика.

3.1.4.3. Закључне напомене

Поред дидактичког обликовања, уџбеник *Корак по корак српски* М. Даниловић показује бројне специфичности у односу на претходно анализиране уџбенике. Сви лингвометодички текстови/предлошци прате живот Стива Бонда у Београду и његово учење српског језика. Њих најпре прате теоријски садржаји о граматици српског језика, након чега следе радни налози. Радни налози чине саставни део вежбања који се налазе увек након пар лингвометодичких текстова и граматичких објашњења, али их имамо и у сегменту који се зове мини ревизија – са текстовима за разумевање прочитаног (после 8. лекције) и седам корака (после сваке друге лекције) од 9. лекције, па све до краја уџбеника. Тако се у више наврата проверавају знања полазника, а овај уџбеник се може користити и у процесу самообразовања с обзиром на то да се на крају уџбеника налазе решења свих задатака, па тако полазници могу да изврше евалуацију.

Сва граматичка објашњења писана су на енглеском језику. Детаљно су описане све граматичке појаве, предвиђене за усвајање на почетном нивоу, поткрепљене примерима парадигми. Ипак, у овом уџбенику нису дати синтаксички садржаји. Није посебно издвојена ниједна врста независнослужених или зависнослужених реченица. Сви синтаксички садржаји дати су посредством лингвометодичких текстова и радних налога.

Лингвометодички предлошци извор су синтагматских јединица (двоконституентских и троконституентских) и синтаксичких конструкција координативног и субординативног типа, модела простих и сложених синтаксичких структура. Од модела простих реченица изостаје само први модел (Vfimpers.) док су сви остали модели присутни:

(1) $N_1 + VF$ или $S+P$ – *Туширам се; Облачим се;* (2) $N_1 + VF + N_4$ или $S+P+O$ – *Једем јаје; Учим српски* и (3) $N_1 + VF + N_x$ или $S+P+AD$ – *Радим у канцеларији; Свако вече Стив чита новине и књигу.* Дат је широк спектар могућности формирања синтагми у којима је именица главна реч попут: *морска риба, пуњене паприке и врло добар ресторан; лепе, слатке јабуке.*

Бројни су примери независнослужених реченица, а најфреквентнији везници напоредног односа су *и, па* и *али*, а нешто мање фреквентни јесу везници *а* и *или*. Примери координације су: *Он чита новине и слуша радио; Он је правник и ради у адвокатској канцеларији; Некада пије две шоље кафе и чита новине; Пре подне радим, а после подне имам госте* и *Говорим врло мало али разумем много.*

У систему координације занимљива је појава асиндентског низања независнослужених реченица: *Скијала сам се, шетала, одмарала...; Вечерамо заједно,*

играмо се са Анком, гледамо телевизију. Без обзира на то што у овим синтаксичким конструкцијама изостају везници то не ремети њихово семантичко разумевање.

Субординације је такође разуђена када је овај уџбеник у питању. Наиме, присутне су временске, односне, изричне, узрочне, условне, месне и намерне реченице. Специфичност овог уџбеника јесте присуство великог броја односних реченица чиме се постижу информативност и економичност у исто време. У сложене реченице уводе се упитно-односним заменицама *што* и *који*, па имамо примере: *Вероватно је то разлог што се нисам пробудила на време; Није било места за датум који су они желели*. Временске зависне реченице уводе се везницима *кад* и *док*, а узрочне само везником *зато што*. Изричне реченице су уведене везником *да*, условне везником *ако*, а месне везником *где*. Примери зависних реченица су: *Јован је рекао да може да му помогне; Не знам где је боље; Некада, Стив иде у продавницу да купи сендвич; Он воли да слуша када оне говоре јапански*. На основу наведених примера полазници могу да стекну увид у субординативни систем српског језика – којим везницима се уводе одређене врсте реченица и какве су њихове синтаксичке функције (чисто граматичке, али и семантичке) у граматичком систему српског језика.

Задаци су у овом уџбенику подељени у више сегмената: (1) прате лингвометодички текст (*reading comprehension*); (2) прате граматичка објашњења (*exercises*) или (3) део су 'корака' (вежбања која се налазе након сваке друге лекције након осме). Када је увежбавање синтаксичких компетенција у питању, највише је питања за самостално формирање одговора на основу прочитаног текста (разумевање прочитаног). Без обзира на то што се одговори крију у самом тексту, не изискују сва питања пуко преписивање и изговарање готових модела, већ модификовање синтаксичких конструкција што изискује поседовање синтаксичких компетенција полазника. Ову чињеницу потврђују захтеви који се односе да полазнике – да одговоре на иста питања која су се тичала и живота и рада Стива Бонда.

Други тип задатака односи се на грађење одричних и упитних синтаксичких форми. Дате су потврдне реченице, а на основу маркиране речи или читаве реченице, треба направити питање. Такође, од потврдних реченица треба формирати одричне реченице употребом речце *не* или негирањем глаголских облика. Све ове компетенције допринеће комуникативном процесу – било да је реч о писаном дискурсу или усменом изражавању. Развоју синтаксичких компетенција доприносе задаци који се тичу превођења реченица, па и читавог текста (дијалогског или везаног) са енглеског на српски, или са српског на енглески језик. Примери превођења појединачних реченица са енглеског на српски су: *In the morning he had two meetings and then he went for a lunch; He walked around the city centre for half an hour; He arrived home very late, around 10 in the evening*. Примери за превођење са српског на енглески су: *Temperatura vazduha je idealna, dvadeset stepeni; Volim kada pada sneg i sve oko mene je belo; Više volim da putujem u jesen, kada nema vrućine*. Превођење везаног текста, са енглеског на српски, даје се кроз овај и сличне примере: [...] *I have plenty of work in the afternoon. I make phone calls and read documents. After work I go home. I prepare dinner and eat around seven o'clock. After dinner I read a book or a newspaper. Sometimes I watch television or go to the cinema. Usually I go to sleep around eleven o'clock*. Без обзира на то што се овакав тип вежби првенствено користи за увежбавање лексике, адекватно позиционирање синтаксичких конституената битно је при решавању ових задатака, па се може сматрати да се они користе при учењу и усвајању синтаксе српског језика на почетном нивоу.

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	/	/
Лингвометодички текст/предложак	Именичке	Модел простих реченица – (1) $N_1 + VF$ или $S+P$, (2) $N_1 + VF + N_4$ или $S+P+O$ и (3) $N_1 + VF + N_x$ или $S+P+AD$	Координација (саставни, супротни и раставни однос) и субординација (временске, односне, изричне, условне, узрочне, месне и намерне)
Радни налози/задачи	Именичке	Модел простих реченица – (1) $N_1 + VF$ или $S+P$, (2) $N_1 + VF + N_4$ или $S+P+O$ и (3) $N_1 + VF + N_x$ или $S+P+AD^*$	Координација (саставни и супротни однос) и субординација (временске, односне, узрочне, условне, месне и намерне)

* У лингвометодичким текстовима проналазимо вишеструкосложене реченице.

** Најфреквентније су ове врсте зависних реченица.

*** Месне, намерне.

Табела бр. 4: Синтаксички минимум уџбеника *Корак по корак српски* М. Даниловић

3.1.5. Наташа Милићевић Добромиров, Биљана Новковић, *Учимо српски 1: основни ниво*, Нови Сад: Азбукум, 2009.

Квалитет уџбеника *Учимо српски 1: основни ниво* Н. Милићевић Добромиров и Б. Новковић у дидактичком и образовном погледу потврђују најновија издања уџбеника, међу којима је најсвежије из 2023. године. Прво издање овог уџбеника је из 1998. године, а од тада, па до данас је овај уџбеник доживео бројне систематске промене постајући функционално средство за учење и усвајање српског као страног језика на почетном нивоу. Другачијим га од осталих чини присуство визуелних средстава посредством којих се усваја граматика српског језика, али и увежбавају научени садржаји, и дају готови модели синтаксичких конструкција. Граматичка правила дата су посредством парадигми, док теоријски садржаји и објашњења у овом уџбенику недостају. Издвојене од остатка текста и задатака, парадигме су маркиране (дате у форми 'облачића') и одмах се полазницима сугерише да на те делове уџбеника треба да обрате пажњу. Граматички садржаји су концизни, али веома информативни, чиме се репрезентује граматички систем српског језика.

У овом уџбенику се срећу сегменти које није имао ни један до сада анализирани уџбеник. Наиме, реч је о речнику који прати сваку лекцију. Све нове лексеме садржане у лингвометодичком тексту дате су на српском језику, а затим у колонама еквиваленти на

енглеском, немачком и руском језику. Ове информације значајне су за процес самообразовања (очекује се да полазници знају неки од наведених језика). Можемо закључити да је овај уџбеник богат извор лексике, а на ком нивоу се развијају синтаксичке компетенције коришћењем овог уџбеника видећемо у наредном поглављу. С обзиром на то да уџбеник не садржи теоријске поставке о синтакси српског језика, видећемо каква знања пружају лингвометодички текстови и радни задаци.

3.1.5.1. Лингвометодички текстови/предлошци

Као и код претходно анализираних уџбеника, сложеност лингвометодичких текстова мења се како лекције одмичу, што је методички оправдано и пожељно. У уводним лекцијама ни немамо форму текста, већ су то изоловане реченице – питања и одговори. Већ тада се ученици/студенти сусрећу са формом реченице – било да је она без предиката или са једним предикатом у моделима простих реченица.

Како су синтагме саставни део реченичних структура, и једне од синтаксичких јединица, настојимо да их издвојимо из анализираних корпуса. За разлику од претходно анализираних уџбеника, у овом проналазимо и четвороконституентске синтагме, али опет са именицом као главном речју. Примери именичких синтагми су: (1) двоконституентске – *компликован живот, добра журка, лепа земља, најважније питање, велики књижевници, добри књижевници, успешне жене, старо писмо, грчко писмо, православна породица, породичан празник, заштитник дома, посебан дан, славски колач, позоришна академија, уметничка фотографија, необична места, традиционална јела, пуњена паприка, слатки купус, трке коња, сјајно место*; (2) троконституентске – *прво словенско писмо, велики српски просветитељ, јуниорска првакиња света, наш необичан живот, традиционално српско јело, велики куповни центри, једна нова реч* и (3) четвороконституентске – *међународни музички фестивал ЕХИТ, традиционални музички фестивал трубача, дуга кафа са млеком*. Наведени примери показују да су зависни чланови синтагми у функцији конгруентног атрибута, с тим да се спорадично јављају примери са неконгруентним атрибутима, попут: *заштитник дома, трке коња, јуниорска првакиња света, дуга кафа са млеком*. За разлику од именичких синтагми, којих има највећи број у анализираним корпусу, јављају се и примери: (1) придевских синтагми – *необично популаран, веома популарни, веома познати, веома образован, јако заузета, јако уплашени* и (2) прилошких синтагми – *веома дуго, веома давно, веома много, веома тешко*. Глаголске синтагме нису уочене, али оне нису ни предвиђене *Наставним планом и програмом* за А ниво постигнућа.

Уколико, најпре, размотримо просте реченичне структуре, морамо издвојити реченице без предиката, као и реченице са неглаголским предикатима. Акцент стављамо на ове две класе реченица с обзиром на то да их је велики број у анализираним корпусу. Примери за реченице без предиката су: *Добар дан! Здраво; Довиђења!; Ћао!; Добра журка?; Да, баш добра журка; Извините. Грешка; Компликован живот; Ох, како лепа земља; Да, конак – још једна нова реч!; Јако занимљиво!; Једноставно!; Као на филму; Најважнијим питањем у животу; Живот је чудан; Добро вино*. Први наведени примери се користе у дијалозима, док се примери попут – *Као на филму; Најважнијим питањем у животу; Живот је чудан* – не могу разумети без ширег контекста.

Како се усвајане реченичне структуре на А нивоу постигнућа међу собом не разликују много по сложености, већ само по структури, лингвистичку пажњу привлаче

неглаголски предикати. Наиме, с обзиром на то да се често јављају у комуникативном процесу, уче се као модели за обављање свакодневне комуникације – на факултету, у продавници, у ресторану и сл. Иако структурно једноставни, искази са неглаголским предикатима су веома информативни, а дати су посредством потврдних и одричних форми. Неки од таквих примера су: *Ово је Татјана; Не, ја нисам Стефано!; Моје име је Александра; Мој надимак је Сандра; Моје презиме је Петровић; Ја нисам студенткиња; Ја сам Српкиња; Мој момак је странац; Моји студенти су странци; Она је често заузета; Ретко је слободна; Ово је мој момак; Он је Немац; Србија је позната по великим научницима, добрим књижевницима и успешним женама; У августу у селу Гуча је традиционални музички фестивал трубача Гуча; Ово је, само на први поглед, једна обична породица; И сваки дан је леп!* Неглаголски део предиката чине именице или придеви, а такви примери омогућавају полазницима да умеју да говоре о себи и опишу своју породицу, свакодневне активности и изазове са којима се сусрећу у новој средини. Сродни већ поменути моделима, само са глаголским предикатима, јесу реченице: *Добро смо, хвала!; Како сте?; Живели!; Видимо се!; Наше маме и баке кувају сваки дан; Недељом банке не раде; Викендом се бави пливањем; И данас она мало личи на грчко писмо, алфабет; Ја радим као професорица.* Видимо да се у примерима појављују одредбе и допуне, чиме је проширен основни модел просте реченице.

Систем координације полазницима је представљен посредством везника напоредног односа, а чине их и више од две независне реченице, па тако имамо вишеструкосложене реченице. Доминантни везници напоредног односа су *и*, *а* и *или*. Примери независносложених реченица саставног односа су: *Они слушају и пишу пуно; Свића ми се храна и свићају ми се људи; Ради у Србији као новинар и учи српски; Устаје око пола осам, тушира се, облачи се и доручкује; Снимите га и дођите после код мене; Пили смо одлично вино и упознали дивне људе; Рано ујутру домаћин носи славски колач у цркву и тамо добија благослов; Током дружења они причају, смеју се и одмарају се.* Примери независносложених реченица супротног односа су: *На жалост, ја радим пуно, а учим мало; Касније су ученици Ћирила и Методија, на основу великих слова грчког писма, направили ћирилицу, а за специфичне словенске гласове слова су направили по угледу на глаголицу.* Примери независносложених реченица раставног односа су: *После ручка сви одмарају: читају новине, спавају или слушају музику.* Примери показују низање више различитих реченица напоредног односа: асиндентско низање је међу реченицама саставног односа, док се реченице супротног и раставног односа препознају посредством везника *а* и *или*.

Без обзира на то што не очекујемо сложене реченице субординативног типа, лингвометодички текстови у овом уџбенику их садрже. Наиме, како се лингвометодички текстови тичу свакодневног живота у новој, нематерњој, средини, као и српске културе и традиције, дескрипцију остварују управо сложене реченице. Оваквим избором лингвометодичких предлога остварује се методички принцип *учење посредством културе*, а синтаксичке компетенције се развијају кроз формирање различитих синтаксичких конструкција. Увидом у примере субординације у овом уџбенику, можемо рећи да се ни једна врста није појавила као доминантна, али да су, ако погледамо квантитативно, издвојене временске реченице. Затим, ту су односне, па изричне реченице, док је мање узрочних, условних, намерних и допусних.

Временске реченице се уводе везницима *кад* и *док*: *То је дан када сви имамо времена; Када је лето, много људи иде на излет или на плажу; Важно јој је да иде у природу када има слободног времена; Свака породица има само једног свеца заштитника и само један*

дан у години када слави славу; Када гости иду на славу, онда носе поклоне за домаћине; Кад иду у посету код пријатеља, поклањају вино, кафу, цвеће или чоколаду; Када је лепо време, људи воле да седе напољу, у баштама кафића и ресторана; Када желе да једу традиционалну храну, људи обично иду у ресторане који се зову кафане; Ми посећујемо њих када идемо у Србију; Док ми плешемо, Драган нас фотографише; Док стварамо, ми много учимо; Пиши ми кад имаш времена; Нервира ме кад их Петар остави на поду. Синтаксичка функција временских реченица јесте прилошка одредба за време.

Примери односних реченица су: *Више волимо храну коју кувамо код куће; То је типично војвођанско сеоско имање које има куће за живот, штале за животиње и њиве околне; Када желе да једу традиционалну храну, људи обично иду у ресторане који се зову кафане; Музичари који свирају на њој зову се тамбураши; Био је један од првих Европљана који је играо за НБА лигу у Северној Америци; Константин Велики, римски цар, основао је Константинопољ, град који се после звао Цариград, а данас се зове Истанбул.* Односне реченице су пожељне у лингвометодичким предлошцима с обзиром на то да се њима остварује дескриптивни процес.

Примери изричних реченица су: *Мислим да је важно да говорим српски језик; Она воли да путује; Ја радим као новинар и такође волим да путујем; Радим пуно и волим да живим овде; Увек кажем да је овде све дивно; Баве се спортом од малих ногу и воле да се такмиче; Странци мисле да Срби много једу; Можемо да се одмарамо, да се дружимо, да купујемо или да се бавимо спортом; Она ради пуно, али жели да живи здраво; После радног дана, важно јој је да се шета, слуша музику, бави се јогом и иде на плес; Њему ће бити драго да путујемо заједно и да видимо Србију; А мени се чини да ће бити лепо да прво видимо градове; А сада видим да сам знао само мало; Планирам да је изненадим; Једва чекам да чујем њен одговор; Људи воле да поклањају.* Изричне реченице у уџбенику Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић има синтаксичку функцију објекта.

Не често као временске, односне и изричне, али опет саставни део лингвометодичких предлогака јављају се узрочне, условне, допусне и намерне реченице. Узрочне се у корпусу препознају по везницима *зато што* и *што*. Примери су: *Учим српски зато што живим овде; Учим зато што радим овде; Извини што ти нисам писала пре; Сад ми је жао што нисам посветила довољно времена мојим пријатељицама; Зато су успели да осмисле прво словенско писмо.* Уз допусне реченице уочили смо само везник *иако*, као у примерима: *Иако није рођен у Србији већ у Америци, увек се такмичи за Србију; Иако живимо у иностранству, осећамо се овде као код куће; Иако су били Грци, Ђурило и Методије су знали словенски језик.* Условне и намерне реченице приметили смо само у по једном примеру: *Мојој мами се чини да ће бити дивно ако Петер прво види планине у Србији и Да би то успели, они су морали најпре да осмисле словенско писмо.*

Синтаксичке конструкције у анализираном уџбенику специфичним чини то што често отпочињу везницима. Неки од таквих примера су: *А сада видим да сам знао само мало; И данас она мало личи на грчко писмо, алфабет; И сваки дан је леп; Али, на крају све испадне добро; Али, они не говоре добро; Али, ми Срби обично нисмо дебели.* Да би овакве реченице биле синтаксички и семантички употребљиве, неопходан је рад предавача током наставног процеса како би студенти сазнали шта сваки од везника значи и какве врсте односа остварује са реченицама испред себе тј. у контексту. Тек тада ће их студенти адекватно користити с обзиром на то да избор везника битно утиче на семантику самих исказа.

Лингвометодички текстови/предлошци у уџбенику *Учимо српски 1: почетни ниво* су структурно и садржински прилагођени нивоу постигнућа коме су намењени. Без обзира на то, синтаксичке компетенције се могу стицати коришћењем овог уџбеника. Почев од најједноставнијих синтаксичких конструкција намењених поздрављању и давању основних информација о себи, као и постављање питања саговорницима, па све до вишеструкосложених реченица којима се описује нека личност или догађај, заступљени су у анализираном корпусу. Студенти усвајају моделе формирања синтагми (*уметничка фотографија, необична места, традиционална јела*), реченица без предиката (*Да, конак – још једна нова реч!; Јако занимљиво!; Једноставно!*), реченица са именским предикатима (*Ретко је слободна; Ово је мој момак; Он је Немац; Србија је позната по великим научницима, добрим књижевницима и успешним женама*), модела простих реченица (*Недељом банке не раде; Викендом се бави пливањем; И данас она мало личи на грчко писмо, алфабет*), као и моделе сложених реченица – координативног (*Ради у Србији као новинар и учи српски; На жалост, ја радим пуно, а учим мало; После ручка сви одмарају: читају новине, спавају или слушају музику*) и субординативног типа (*Свака породица има само једног свеца заштитника и само један дан у години када слави славу; Планирам да је изненадим; Једва чекам да чујем њен одговор; Зато су успели да осмисле прво словенско писмо; Мојој мами се чини да ће бити дивно ако Петер прво види планине у Србији; Да би то успели, они су морали најпре да осмисле словенско писмо*). Иако теоријска објашњења наведених модела реченица нису дата, уз усмено и писано увежбавање, могу се усвојити модели и успешно користити у комуникативном процесу.

3.1.5.2. Радни задаци/налози

Дидактичко обликовање радних налога у уџбенику *Учимо српски 1: почетни ниво* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић разликује се од претходно анализираних уџбеника. Наиме, већ од првих лекција у уџбенику од полазника се захтева самостално формирање реченица кроз дијалоге, и то на необичан начин. У оквиру једног задатка су дате лексеми које су спојене у један низ, а захтев је да међу њима направе границе. Након тога треба уз употребу добијених лексеми формирати дијалоге (слика бр. 6) – кроз питања и одговоре.

3. Podelite na reči.

- a)** dobro večekakostehvaladobroavinijeloše
- b)** dobrojutrokakosidobrojutromožeboljeatinisamdobro
- c)** dobardankakostezdravohvaladobrodovidenjavimidimose
- d)** ćaokakosiodličnoatimožebolje

Dobar dan.
Kako ste?

Слика бр. 6: *Учимо српски 1: почетни ниво*, Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 6. страна

Ових задатком се постиже двострука лингвистичка компетенција – уочавање лексеми и утврђивање њихове позиције у оквиру синтаксичких структура. Без обзира на то што су имали дате моделе реченица, требало је самостално формирати нове и уклопити их

у читав дијалошки процес. Овим задатком се стичу лексичке, синтаксичке и семантичке компетенције. Сличан овом задатку јесте налог да се од задатих речи направе реченице у оквиру дијалога (слике бр. 7 и 8). И овде је требало да се правилно позиционирају синтаксички конституенти како си се добио семантички прихватљив исказ.

Napišite dijaloge. Pazite na red reči.

a)

A: dobar si kako dan _____

B: loše a nije ti _____

A: sam hvala dobro _____

Слика бр. 7: *Учимо српски 1: почетни ниво*, Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 7. Страна

3. Napišite dijaloge. Pazite na red reči.

a)

A: ja Marija se zovem. ti se kako zoveš? _____

B: je ime moje Bojan. _____

A: mi je drago. _____

B: je mi drago. _____

Слика бр. 8: *Учимо српски 1: почетни ниво*, Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 11. страна

Синтаксичке компетенције се усвајају и кроз формирање одричних и упитних форми (слика бр. 9). Налог се тиче трансформације реченица употребом речи из заграде. Може се рећи да студенти пред собом имају готове моделе, али оне које треба формирати захтевају употребу одричних форми.

14. Napravite odrične rečenice.

primer: Ti si profesor. (student) Ti nisi student.

a) Ja sam Aleksandra. (Tanja)

ć) Milan i ja smo profesori. (novinari)

b) Ovo je Tatjana. (Aleksandra)

d) Tomaš je novinar. (profesor)

c) Ona je studentkinja. (profesorica)

dž) Boris i Tomaš su novinari. (studenti)

џ) Milan je profesor. (student)

џ) Tatjana i Elizabet su studentkinje. (profesorice)

Слика бр. 9: *Учимо српски 1: почетни ниво*, Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 14. страна

Када су упитне форме у питању, радни налог је такав да на основу наведених одговора треба формирати питање – _____? *Ернест је имао температуру;* _____? *Апотекарка му је дала аспирин и витамин С;* _____? *Купио*

је биљни чај. Сличан задатак (слика бр. 10) даје следеће примере за решавање: (1) _____? Не знам, вероватно сам појео нешто покварено. Мука ми је; (2) _____? Да, јако ме боли стомак; (3) _____? Последњи пут сам јео пре два сата; (4) _____? Био сам на рођендану код друга. На полазницима је избор свих конституената који чине упитну реченичну форму – почев од упитне речи, па до свих осталих које чине питање. Стицањем ове синтаксичке компетенције употпуњује се знање о творби потврдних, упитних и одричних реченичних форми које чине основ комуникативног процеса.

11. Поставите питања.

- А: _____?
- Б: Не знам, вероватно сам појео нешто покварено. Мука ми је.
- А: _____?
- Б: Да, јако ме боли стомак.
- А: _____?
- Б: Последњи пут сам јео пре 2 сата.
- А: _____?
- Б: Био сам на рођендану код друга.

Слика бр. 10: Учимо српски 1: почетни ниво, Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 79. страна

Радни налози који се тичу разумевања прочитаног саставни су део овог уџбеника. Њих прате и питања на која треба да одговоре сами полазници попут: *Да ли се Ви бавите спортом?*; *Којим спортом се бавите?*; *Колико често идете у биоскоп?*; *Колико често читате новине?*; *Колико често идете у шетњу?*; *Колико често се дружите са пријатељима?* Потпуну самосталност у формирању реченица захтевају радни налози који се тичу творбе краћег текста на задату тему/питање – *Опишите свој дан* (Минимум 80 речи); *Шта сте радили прошле недеље?*; *Шта сте радили за викенд?*; *Ово је моја земља* (Минимум 100 речи). Чести су и задаци који се тичу трансформисања реченица на основу дела који је подвучен – Било би добро да имамо већи стан. – Било би добро када бисмо имали већи стан; Било би добро да путујемо у Француску следеће лето; Било би лепо да се раније видимо.

На основу увида у радне налоге/задатке у уџбенику *Учимо српски 1: почетни ниво* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић можемо закључити да се у њему појављују задаци којих није било у претходно анализираним уџбеницима, као и они који се из уџбеника у уџбеник понављају и служе полазницима за стицање синтаксичких компетенција. Наиме, када су у питању задаци који се као нови јављају у овом уџбенику, већ од првих микроструктура уџбеника јављају се радни налози који се тичу самосталног формирања реченица, а односе се на употребу задатих лексема (било да су дате у непрекинутом низу или раздвојено) у оквиру синтаксичке конструкције – треба правилно распоредити синтаксичке конституенте. Захтеви се тичу формирања дијалога.

Без обзира на то што је уџбеник предвиђен за А ниво постигнућа, радни налози који се тичу формирања упитних и одричних реченичних форми бивају добри модели за стицање синтаксичких компетенција. Задаци се односе и на самостално формирање реченица на основу задате теме, која се тиче истицања неких информација о полазницима, одговарајући на задате теме – *Опишите свој дан; Шта сте радили прошле недеље?* или *Ово је моја земља*. На крају, синтаксичке компетенције стичу се посредством трансформисања реченица на основу подвучених речи, као у примеру: *Било би добро да имамо већи стан*. – *Било би добро када бисмо имали већи стан*. Овако се мења врста зависне реченице – од изричне постаје временска, али се значење реченице не мења.

3.1.5.3. Закључне напомене

Узимајући у обзир разлике у дидактичком обликовању уџбеника *Учимо српски 1: почетни ниво* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић у односу на претходно анализирани, можемо закључити следеће: (1) изостају теоријски садржаји о синтакси српског језика; (2) садржаји се усвајају посредством илустрација; (3) речник следи након сваке лекције (на енглеском, немачком и руском језику) што доприноси коришћењу уџбеника у процесу самообразовања; (4) лингвометодички текстови су засићени синтаксичким јединицама – почев од синтагми, па све до вишеструкосложених реченица и (5) радни налози подстичу самосталне синтаксичке активности полазника. У поставкама задатака појављује се термин *реченица*, али у уџбенику изостају сви теоријски садржаји о граматици српског језика, па самим тим и о синтакси. Сложеност лингвометодичких текстова се мења, како уџбеник одмиче, па ћемо пред сам крај уџбеника уочити вишеструкосложене реченице – координативног и субординативног типа. Они се тематски ослањају на дескрипцију српске културе и традиције, па је при дидактичком обликовању овог уџбеника испоштован методички принцип – учење посредством културе.

Када су синтаксичке компетенције у питању, односе се на: (1) формирање потврђених, упитних и одричних реченица, (2) грађење и употребу синтагми – више од двоконституентских (именичких, придевских и прилошких), (3) творба реченица без предиката, (4) грађење реченица са именским предикатима, (5) творба модела простих реченица и (6) творба сложених реченица – координативног и субординативног типа. Како многе реченице у анализираном корпусу отпочињу везником, полазници се упознају са њиховом синтаксичком и семантичком улогом у реченици. Најдоминантнији везници напоредног односа су *и*, *а* и *или* – *Током дружења они причају, смеју се и одмарају се; Касније су ученици Ђирила и Методија, на основу великих слова грчког писма, направили ћирилицу, а за специфичне словенске гласове слова су направили по угледу на глагољицу и После ручка сви одмарају: читају новине, спавају или слушају музику*.

Лингвометодичке предлошке информативним чине двоконституентске, троконституентске и четвороконституентске синтагме. Доминантне су именичке синтагме, док се јављају и придевске, и прилошке. Глаголске синтагме изостају и у овом уџбенику што не чуди с обзиром на то да се на овом нивоу учења српског као страног језика не планира њихова обрада. Управо именичке синтагме чине неглаголске предикате, па таквих је реченица у анализираном корпусу велики број. Без обзира на то што се синтаксичари не слажу по питању статуса реченица без предиката²⁴, називајући их исказима, а не

²⁴ О реченицама без предиката в. Деспотовић 2024.

реченицама, узећемо их у обзир при формирању синтаксичког минимума с обзиром на то да су управо оне прве са којима се полазници срећу током процеса учења и усвајања српског као страног језика.

Систем субординације заступљен је у уџбенику тако да се ни једна врста зависних реченица не издваја по фреквентности, али их има довољан број да представе систем зависних реченица у српском језику. То су: (1) временске (уведене везницима *кад* и *док*), (2) изричне – уведене везником *да*, (3) односне – уведене везницима *који*, (4) узрочне – *зато што* и *што*, (5) допусне – уведене везницима *иако*, (6) условне – уведена везником *ако* и (7) намерне – уведена везником *да*. Условне и намерне се појављују само у по једном примеру, док је осталих врста зависних реченица већи број.

Сложеност наведених синтагми и реченица мења се како одмиче уџбеник, па не изостају ни вишеструкосложене реченичне конструкције. Без обзира на то, њихова семантика није доведена у питање – рад у настави је показао да их полазници, углавном, разумеју без тешкоћа. Такође, нема асинденског низања реченица што, такође, доприноси лакшем разумевању прочитаног или изговореног. Како се у исто време увежбавају синтаксичке компетенције и усменог, и писаног изражавања, све то доприноси стицању знања о начинима формирања реченица – у првом реду распореду синтаксичких конституената као би се добио, и граматички, и семантички, прихватљив исказ. Радни налози проверавају стечене компетенције на разнолике начине – ангажујући у великој мери полазнике подстичући их на самосталан рад и активности у настави. Трансформисање реченица, формирање реченица посредством задатих лексема, као и самостално грађење дискурса, доприносе стицању синтаксичких компетенција. Када реченице увежбавају на више различитих начина, лакше ће их користити у комуникативном чину – било писаном, или усменом.

Илустрације, вишејезични речник у оквиру сваке микроструктуре и необични задаци подстаћиће ученике/студенте/полазнике да активно учествују у наставном процесу, али и у процесу самообразовања с обзиром на то да се овај уџбеник може користити у том процесу. Синтаксичке структуре су и граматички, и семантички, блиске потребама полазника, али и њиховим могућностима с обзиром на то да је реч о почетном нивоу учења и усвајања српског као страног језика. Необичним синтаксичке структуре у овом уџбенику чине честа отпочињања реченица неким од везника напоредног односа (*и*, *а* и *али*), али се оне семантички успешно усвајају уз рад предавача током наставног процеса. Значајно је да полазници усвоје семантичке разлике међу везницима како би их успешно користиле у свакодневной комуникацији. Међутим, словенским говорницима, чини се, тај 'реченични манир' неће бити необичан, док ће за несловенске говорнике то бити још једна 'зачкољица' у граматичком систему српског језика. Без обзира на то, уколико се буду бавили стилистиком српског језика, овакве компетенције ће доћи до изражаја.

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	/	/
Лингвометодички текст/предложак	Именичке*, придевске и прилошке	Реченице без предиката, реченице са именским	Координација (саставни, супротни и раставни однос) и

		предикатима и реченице са глаголским предикатима	субординација (временске, односне, изричне, узрочне, допусне, условне и намерне)
Радни налози/задачи	Именичке, придевске и прилошке	Модел простих реченица – (1) $N_1 + VF$ или $S+P$, (2) $N_1 + VF + N_4$ или $S+P+O$ и (3) $N_1 + VF + N_x$ или $S+P+AD$	Координација (саставни, супротни и раставни однос) и субординација (временске, односне, изричне**, узрочне, допусне, условне и намерне)

* У лингвометодичким текстовима се јављају троконституентске и четвороконституентске синтагме.

** Најфреквентније су ове три врсте зависних реченица, док се остале јављају у мањем броју примера.

Табела бр. 5: Синтаксички минимум уџбеника *Учимо српски 1: почетни ниво* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић

3.1.6. Маша Селимовић Момчиловић, Љубица Живанић, *Српски за странце – реч по реч. Почетни течај*, Београд: Институт за стране језике, 2007.

Уџбеник *Српски за странце – реч по реч. Почетни течај* М. Селимовић Момчиловић, Љ. Живанић намењен је учењу српског као страног језика на почетном нивоу – било да полазници то чине у природном окружењу или у другим говорним срединама. Уџбеник чини двадесет и четири лекције дидактички идентично обликоване – свака има А, В и С део. Обрада једне лекције предвиђена је за шест наставних часова, а после шесте, дванаесте и осамнаесте лекције следе ревизије. Граматички садржаји представљени су у табелама (у оквиру сваке микроструктуре), прате их адекватни примери након чега следе радни и домаћи задаци. Детаљнија објашњења граматичких особина српског језика дата су на крају уџбеника, у делу који носи наслов *Преглед граматике обрађене у лекцијама*.

Чини се да, уколико се у обзир узму методичке препоруке, дидактичка уједначеност уџбеника позитивно утиче на усвајање страног језика. Граматички садржаји су дати прегледно, са навођењем парадигми и довољним бројем примера да се стекну знања из фонетике, морфологије и синтаксе српског језика. Евалуација стечених знања врши се посредством радних задатака/налога с тим да је неопходно ангажовање предавача током наставног процеса како би се отклониле све недоумице које нису обухваћене садржајем овог уџбеника. Како уџбеник нема теоријске поставке о синтакси српског језика (изузев термина *пасивна реченица* датог у садржају овог уџбеника), видећемо колико лингвометодички текстови и радни налози доприносе формирању синтаксичког минимума у настави српског као страног језика.

3.1.6.1. Лингвометодички текстови/предлошци

Како се овај уџбеник састоји од лекција чију микроструктуру чине три сегмента, сваки од њих на свом почетку има лингвометодички текст. Синтаксички елементи низу се по сложености, с тим да су прилагођени потребама корисника – и на граматичком, и на семантичком плану. Реченице су дате, најпре, кроз дијалоге, након којих следе везани текстови који описују свакодневне комуникативне ситуације. Посредством лингвометодичких текстова усвајају се готови модели реченица, с тим да они бивају узор како треба формирати нове реченице – семантички и синтаксички блиске датим моделима, али које се могу користити у новим комуникативним чиновима. Полазећи од најједноставнијих синтаксичких јединица – синтагми, преко модела простих реченица, па све до модела сложених реченица, показаћемо које се све синтаксичке специфичности откривају употребом лингвометодичких текстова из уџбеника М. Селимовић Момчиловић и Љ. Живанић намењених за учење српског као страног језика на А нивоу.

Уколико пођемо од друге по хијерархији синтаксичких јединица, синтагми, у анализираном корпусу смо уочили именичке синтагме, које су: (1) двоconstитуентске – *нови студент, страни студент, мали град, лекција из биологије, интересантни градови, лекарска соба, домаће вино, централно грејање, капи за очи* и (2) троconstитуентске – *врло пријатно путовање; старе, лепе зграде; леп, велики стан; дуга, црна коса; лепа скијашки терени; врло интересантна књига; диван средњовековни градић; прастари народни обичај*. У наведеним примерима доминирају конгруентни атрибути, с тим да се појављују и неконгруентни, у појединачним примерима, попут: *лекција из биологије, капи за очи*. Међу синтагмама уочили смо и пример прилошке: *врло непријатно*. За разлику од претходно анализираног уџбеника у коме је било и четвороconstитуентских синтагми, овде је најсложенија троconstитуентска, али опет са именицом у функцији главне речи.

Пре прве лекције уочавамо реченице без предиката које полазнике уче поздрављању: *Добар дан, Добро јутро, Добро вече, Лаку ноћ, Здравео!* Таквих примера има и у првој лекцији: *Добро дошли!; До виђења!; У учионици; У клубу; У Београдској улици, на Славији; У граду; Нажалост, врло мало; Из Грчке*. Третирајући их као клаузе, или као реченице, овакви примери имају значајну улогу при стицању синтаксичких компетенција с обзиром на то да су управо ови примери први сусрети са синтаксом српског језика.

Реченице са именским предикатима, такође, честе су у овом уџбенику. Уколико погледамо примере: *Ово је Марко; Ово је Силвија; Студенти су у учионици; Први пут су у Институту; Марко је сам у соби; Силвија је у граду; Пре подне у продавници није гужва; Концерт је завршен; Он је новинар, а она је лекар; То је мали град близу Солуна; Весна је нова ученица; Хотел је у центру, у Булевару краља Александра број 12 (дванаест)*.

Најдоминантнији модели простих реченица су: (1) $N_1 + VF + N_4$ или $S+P+O$ и (2) $N_1 + VF + N_x$ или $S+P+AD$. Неки од примера су: *Учим; Дођи!; Добро, долазим брзо!; Обично учи сат-два сваког дана; Телефон звони; Не говорим добро српски; Породица Поповић живи у Београду; Ту они живе 10 (десет) година; Доручкују заједно у седам сати; Страни студенти и он разговарају пре часа; Она и Милица седе заједно на часу; Њихови родитељи пију кафу; Породица Поповић чека госте; Милица је у кухињи, једе колаче; Сваког дана имаш шест часова; Волим фудбал и музику; Моја девојка свира сутра на концерту; Путујем рано ујутру у Рим; Путујем сутра, рано ујутру; Нада шета по граду са пријатељицом; Много времена проводе са старим пријатељима; Марко ради у редакцији, а Силвија у болници; После подне уче српски језик*. Интересантним моделе простих реченица

чини то што се оне не појаљују увек по очекиваном моделу, као у енглеском језику, субјекат – предикат – објекат – прилошке одредбе, већ имамо примере: *Милица је у кухињи, једе колаче; После подне уче српски језик; Путајем рано ујутру у Рим*. Очекивано је да се ове реченице јаве у форми: *Милица једе колаче у кухињи; Уче српски језик после подне; Путајем у Рим рано ујутру*. Без обзира на овакав распоред конституената, чини се да овакве реченице не доводе до семантичких недоумица. Предавачима само остаје да такав распоред конституената објасне током наставног процеса.

Систем координације у овом уџбенику представљен је посредством саставног, супротног и раставног напоредног односа. Везник којим се уводе саставне независне реченице јесте *и*: *Седи и учи; Не знам добро биологију и имам тест из биологије; На паузи су седели у лекарској соби и разговарали; Вечерале су и гледале вести на телевизији; Дуго су разговарале и слушале музику; Ушао сам у собу и чекао неколико минута; Све помешати и пећи у пећници; Морате лежати и редовно узимати лекове; У целом свету људи играју разне игре на срећу и надају се да ће добити неку велику награду; Зваћу хотел и резервисаћу собу*. Уочени су и примери уведени везником *на*: *Није могао да хода на смо позвали хитну помоћ; Нога га је много болела па је добио инјекцију против болова*.

Супротни напоредни однос представљен је посредством везника *а* и *али*. Примери супротних независних реченица су: *Ја имам телевизор, али немам времена; Њу нисам видела десетак година, а њега сам јуче упознала; Пио сам чајеве и аспирина, али сада ме боли и стомак; Добре људе награђују, а зле кажњавају; Обично ручају у 3.30 (три и тридесет), а вечерају у 8 сати; После доручка Нада кува ручак, а Никола чита новине; Волим позориште, али не разумем довољно српски...* Важно је напоменути да се напоредни однос не остварује само на реченичном нивоу, већ и на лексичком, као у примерима: *Силвија је ишла полако, гледала је излоге и старе, лепе зграде; Они хране животиње, чисте кавезе и парк; Милица и Никола играју шах или читају*.

Примери реченица раставног напоредног односа, уведених везником *или*, су: *Милица и Никола играју шах или читају; После подне Милош слуша музику или свира гитару; Људи су шетали улицама или седели у ресторанима; Међутим, људи понекад изгубе кућног љубимца или га оставе*. Код разумевања напоредног односа међу независним реченицама важно је само да предавачи студентима објасне семантичке разлику међу везницима како би их они адекватно користили у комуникативном процесу.

Када је систем координације у питању, ваља споменути да се у анализираном корпусу појављује асиндентско низање реченица. Без обзира на то што се реченице нижу без везника, чини се да не долази до неразумевања реченичног садржаја. Примери оваквог низања синтаксичких конструкција су: *Људи раде, студенти су на факултетима, ученици су у школама; Цео дан бих се купала, спавала бих у хладовини испод палми; Не бих кувала, одмарала бих се по цео дан; Они хране животиње, чисте кавезе и парк; Верује се да свеци чувају породице, дају кишу, лече болесне; Силвија је ишла полако, гледала је излоге и старе, лепе зграде*.

Субординација у овом уџбенику представљена је посредством изричних, односних, временских, узрочних, условних, месних и намерних реченица. Највише је односних (релативних) реченица, затим следе временске и изричне, а након њих узрочне и условне, као и појединачни примери месних и намерних реченица. Важно је напоменути да су све врсте зависних реченица уведене репрезентативним везницима, па је њихово препознавање у лингвометодичким текстовима једноставно за полазнике. Примери изричних реченица су:

Жели да купи речник; Нада води да гледа филм на телевизији; Пријатељи желе да оду на пиће. Њихова синтаксичка у свим наведеним примерима је објекатска.

И у овом уџбенику уочен је велики број односних реченица, што не чуди, с обзиром на то да је улога лингвометодичких текстова да што концизније, а садржајније, изнесу оно што им је тема, а односне реченице служе томе да са што више детаља, у оквиру једне синтаксичке конструкције, опишу оно о чему се говори. Највише је таквих реченица уведених упитно-односног придевском заменицом *који*, док смо уочили један пример са упитно-односног именичком заменицом *ко* (*Ко жели боље да упозна живот и рад Вука Караџића може посетити његов музеј у Београду*). Остали примери односних реченица су: *Најчешће одлазимо у самопослуге које се налазе у близини; Запишите рецепт који вам се свиђа; Има много прича о животињама које су прешле дуг пут да поново нађу свог газду; Кућни љубимци су нарочито потребни деци која су често сама код куће док су њихови родитељи на послу; У врту раде људи који воле животиње и у њему проводе много времена; Булевар краља Александра је дуга улица која води од центра града према периферији; Понекад идемо код неколико породица које славе исту славу.* Синтаксичка функција примера уведеног упитно-односног заменицом *ко* је субјекатска, док је синтаксичка функција осталих примера (уведених упитно-односног именичком заменицом *који*) атрибутска. Иако се терминолошки не именују, полазници ће знати да ове реченице служе да детаљније опишу оно о чему се говори, и да је њихова синтаксичка функција управо таква – да посредством једне зависне, релативне, клаузе пренесу што више информација.

Поред репрезентативних примера временских реченица (уведених везником *кад(а)*), појављују се и друге граматичке форме које сугеришу да су у питању временске реченице. Наиме, када у оквиру сложене реченице уочимо глаголски прилог садашњи, он нам, у већини случајева, сугерише да се та клауза може заменити неком од реченица субординативног типа, а да се значење реченице не промени. У уоченим примерима, реч је о трансформисању у временске реченице. Уколико имамо примере: *Путујући по Европи почетком петнаестог века, многи историчари су прошли кроз Београд и Разговарајући о слави, стигли су код Поповића* – можемо их трансформисати у: *Док су путовали по Европи почетком петнаестог века, многи историчари су прошли кроз Београд и Док су разговарали о слави, стигли су код Поповића.* Видимо да при овом трансформисању реченица не долази до промене временског значења. Примери уведени везником *кад(а)* јесу: *Никола чека да се договоримо када идемо у Смедерево; Кад је лепо време могу да иду бродом и то је увек врло пријатно путовање; Кад путујем колима могу да станем кад сам уморан и могу да једем кад хоћу; Увек имам трему кад треба да одговорам.*

У анализираном корпусу уочавамо примере: (1) месне реченице – *Можемо да станемо кад хоћемо и где желимо*; (2) узрочних – *Међутим, они то не желе зато што не воле велики град; Зато Никола са породицом долази у Смедерево суботом или недељом да види оца и мајку; Крај семестра је близу и зато разговарају о испитима и оценама*; (3) условних – *Ако можеш, дођи код нас; Ако купиш „на више” – двадесет динара; Ако хоћеш, можемо вечерас заједно тренирати; Ако журите, најбоље је да скренете у ову малу улицу десно* и (4) намерне – *Зато Никола са породицом долази у Смедерево суботом или недељом да види оца и мајку; Скините се да вас прегледам.* Чини се да се ове врсте зависних реченица лако препознају у ширем контексту, тј. у оквиру лингвометодичког текста/предлошка.

Поред свега наведеног, лингвистичку, синтаксичку пажњу, завређују примери вишеструкосложених реченица. Неки од таквих су: *Волим да слушам музику, гледам*

филмове, али у Београду немам телевизор; Господин Поповић воли да шета с њима, а госпођа Поповић више воли да седи у башти с пријатељицама; Имам и ја, али кад почнем да говорим, заборавим на трему. Уочени примери вишеструкосложених реченичних конструкција састоје се од реченица координативног, и субординативног типа, али се чини да су семантички блиски већ наведеним врстама независних и зависних реченица у српском језику. Иако је уџбеник намењен учењу и усвајању српског језика као страног на А нивоу постигнућа, чини се да овакви модели реченица могу допринети обављању комуникативног чина у различитим ситуацијама – било да је реч о писаном, или усменом дискурсу.

Оно што овај уџбеник чини различитим од осталих јесте то што се свака лекција састоји од три лингвометодичка текста. Иако они нису обимни, како лекције одмичу, тако се и мења структура синтаксичког садржаја, па можемо закључити да су ови предлошци добар извор реченичних модела погодних за развој синтаксичких компетенција. Иако уочавамо једноставне моделе синтагми (са именицом у функцији главне речи) оне су чест, саставни, део реченичних структура. Затим следе реченице без предиката или реченице са именским предикатима. Комуникативна функција оваквих реченица огледа се у стицању синтаксичких и лексичких компетенција поздрављања и описивања људи и појава, као у примерима: *Добар дан!*; *Хао!*; *У граду*; *Из Грчке*; *Ово је Силвија*; *Први пут су у Институту*; *Марко је сам у соби*; *Концерт је завршен*; *Он је новинар, а она је лекар*; *То је мали град близу Солуна*.

Уколико у обзир узмемо моделе простих реченица и моделе сложених реченица (координативног и субординативног типа) можемо закључити да примери уочени у овом уџбенику доприносе стицању увида у синтаксички систем српског језика. Иако поједине просте реченице чине синтаксички конституенти који нису на месту на ком их очекујемо (по узору на енглески језик и устаљен распоред конституената – субјекат, предикат, објекат) чини се да ће њихов семантички садржај полазници успешно препознати. Најдоминантније су односне (релативне) реченице, док је нешто мање временских и изричних реченица, са својим препознатљивим синтаксичким функцијама – атрибута, прилошке одредбе за време и објекта. Спорадични примери узрочних, условних, месних и намерних реченица дати су тек колико да полазнике упознају са широким спектром зависних реченица у српском језику, али без мешања везника, како би их полазници усвојили без тешкоћа и успешно користили у комуникативном процесу.

3.1.6.2. Радни задаци/налози

Када погледамо дидактичко обликовање задатака/радних налога у овом уџбенику, видећемо да су они намењени за рад на часу, али и самосталан рад код куће. Тачније, они подстичу полазнике на активно учешће у наставном процесу, али и током процеса самообразовања. Саставни су део сваке микроструктуре уџбеника – у делу који се насловљен са *Вежбе* и *Домаћи задатак*. У овом поглављу ћемо видети на који начин радни налози из овог уџбеника доприносе развоју синтаксичких компетенција, али и формирању синтаксичког минимума.

Најучесталија врста радних налога, којом се вежба формирање синтаксичких конструкција, јесу они којима се проверава разумевање прочитаног. Такви су задаци: *Ко је у хотелу 'Метропол'?*; *Где ради Марко, а где је Силвија?*; *Шта жели да купи Силвија у граду?*; *Кад устају Никола и Нада?*; *Да ли они доручкују?* По истом принципу, формирана

су и питања упућена полазницима: *Имате ли времена за читате?; Шта волите да читате?; Да ли имате пријатеље у Београду?; Да ли знате да играте шах?; Гледате ли телевизију?; Можете ли да разумете људе на улици?; Можете ли да читате наше новине?; Можете ли да идете у биоскоп сваког дана?; Који град желите да видите?; Коју земљу желите да видите?* Први тип радног налога захтева усвајање готових модела реченица (које студенти проналазе у лингвометодичком тексту), с тим да поједини одговори нису само преписане реченице из текста, већ захтевају одређена прилагођавања. Други тип, питања усмерена ка полазницима/студентима/ученицима, захтевају самостално формирање реченица.

Самостално формирање синтаксичких структура уочено је и у задатку који се тиче грађења по једне реченице у презенту и перфекту, са глаголом *помоћи*. Такође, самосталност у формирању синтаксичких конструкција огледа се и у задацима: *Напишите где сте јуче били и шта сте радили; Напишите неколико реченица о Калемегдану; Напишите неколико реченица о себи; Како проводите слободно време у Београду (с ким, где, када...); Ваша породица (кога имате, где живе, шта раде)*. Сличан је и пример: *Напишите неколико реченица са предлозима у, на, са и прочитајте*. Један од радних налога тиче се избора три лексеме на основу којих треба написати три реченице: *светлост, област, болест, вест, јесен, ноћ, кап*.

Упитне реченичне форме проверавају се посредством следећих задатака: *Направите питања са какав, -а, -о и за следеће реченице – (1) Она је весела девојка; (2) Пас спава мирно; (3) Он је најмирнији пас у улици; (4) Лекције су тешке; (5) Странци лако науче да читају српски; (6) Београдски зоолошки врт је леп*. Сличан је задатак који се тиче формирања питања на следеће одговоре: (1) *Ја сам из Београда*; (2) *Обично устајем у 7 сати*; (3) *Ручају у два сата*; (4) *Учим три сата сваког дана*; (5) *Сада је 10.47* или (1) *Милица иде у школу са другарицом Весном*; (2) *Обично иду аутобусом у школу*; (3) *Волим да путујем бродом*; (4) *Суботом и недељом немам часове*, као и: (1) *Седамдесет одсто је вуна, а тридесет одсто је памук*; (2) *Картицом*; (3) *Осамдесет динара*; (4) *За ту салату су потребни кромпир, лук, уље, со и сирће*.

На основу наведених примера закључујемо следеће: (1) нема разноликих, нових типова задатака за стицање синтаксичких компетенција; (2) задаци подстичу самостални рад полазника и (3) творба упитних форми се проверава посредством наведених примера. Задаци за разумевање прочитаног не подразумевају само пуко преписивање модела (мада су одговори садржани у лингвометодичким текстовима), већ подразумевају граматички коректно употребљене конституенте – и граматички, и семантички то морају бити прихватљиви искази. Самосталност при решавању ових задатака највише се огледа у типовима који се тичу писања на задату тему. Решавање ових задатака подразумева избор лексеме које треба ставити у одговарајући граматички облик како би биле синтаксички прихватљиве. Што се тиче формирања упитних и одричних форми – теже је формирати упитни него одрични облик реченице. Када је реч о упитним формама, треба, најпре, одабрати праву упитну реч, након чега следи правилно позиционирање конституената. Међутим, формирање негативних реченичних форми тиче се само творбе одричног облика глагола, док остали реченични конституенти задржавају исте форме које су имали у потврдној. Ипак, највише синтаксичких компетенција се стиче посредством радних налога која се тичу формирања краћих дискурса, али за њихову евалуацију потребан је предавач, као и наставни процес.

3.1.6.3. Закључне напомене

Како би лакше и брже, а самим тим и успешније, усвајали страни језик, неопходно је да полазници имају адекватна наставна средства. Поред наведеног, пожељно је да уџбеник/наставни материјал могу да користе и самостално, што је случај са уџбеником М. Селимовић Момчиловић, Љ. Живанић – *Српски за странце – реч по реч. Почетни течај*. Наиме, дидактичку обликованост микроструктура уџбеника чини структурна уједначеност – свака лекција има три дела (а сваки од њих лингвометодички текст – везани текст, или дијалошки, обимнији или мањег обима), након чега следе вежбања и домаћи задаци. Уџбеник има и ревизије, као и преглед граматике српског језика на свом крају.

Када је синтакса српског језика у питању, ни у овом уџбенику нема теоријских садржаја о синтакси српског језика – ни у оквиру микроструктура, ни у оквиру прегледа граматике. Без обзира на то, посредством лингвометодичких текстова/предлогака могуће је стећи знања о систему координације и субординације, као и стећи основне синтаксичке компетенције – како формирати реченице (различите по сложености) уз адекватно позиционирање синтаксичких конституената (ортографски прихватљивих), а да се добије семантички прихватљив исказ. Управо примери дати у оквиру ових лингвометодичких текстова доприносе успешном обављању свакодневне комуникације – на факултету, у продавници, у ресторану, са пријатељима и сл.

У анализираном корпусу уочене су двоконституентске и троконституентске, у првом реду, именичке синтагме, и то: (1) двоконституентске – *интересантни градови, лекарска соба, домаће вино* и (2) троконституентске – *лепи скијашки терени; врло интересантна књига; диван средњовековни градић*. У наведеним примерима доминирају конгруентни атрибути, с тим да се појављују и неконгруентни (у спорадичним примерима), а исто важи и за примере прилошких синтагми.

За чин поздраљања корисне су реченице без предиката, уочене већ на самом почетку уџбеника: *Добро дошли!*; *До виђења!*; *Добар дан!*, а структурно исте се јављају у оквиру дијалога, у функцији локализатора: *У Београдској улици, на Славији; У граду; Из Грчке*. Без обзира на то да ли овакве синтаксичке структуре имају статус реченице, или су то пак само клаузе, значајне су за стицање синтаксичких компетенција – у првом реду у усменом изражавању. Поред наведених, честе су конструкције са именским предикатима, попут примера: *Пре подне у продавници није гужва; Концерт је завршен; Весна је нова ученица*.

Модел простих реченица чести су у анализираним лингвометодичким текстовима. Било да је реч о примерима који се састоје само од предиката (*Учим; Дођи!*), или о примерима који садрже прилошке одредбе и допуне (*Обично учи сат-два сваког дана; Телефон звони; Не говорим добро српски; Она и Милица седе заједно на часу; Моја девојка свира сутра на концерту; Путујем рано ујутру у Рим; Путујем сутра, рано ујутру; Нада шета по граду са пријатељицом*) – они омогућавају полазницима увид у моделе простих реченица у српском језику. Предавачима остаје да објасне синтаксички манир у нашем језику, а тиче се не строгог распореда синтаксичких конституената (субјекат, предикат, објекат), већ семантички садржај разуме иако распоред синтаксичких конституената није такав, као и примеру: *Милица је у кухињи, једе колаче*.

Саставни, раставни и супротни напоредни однос представљени су посредством независних реченица у овом уџбенику. Везници саставног односа су *и* и *па*: *Дуго су разговарале и слушале музику и Нога га је много болела па је добио инјекцију против болова*.

Независне реченице супротног напоредног односа уведене су везницима *а* и *али*: *Пио сам чајеве и аспирине, али сада ме боли и стомак; Пиши као што говориш, а читај као што је написано*. Напоредни однос се не остварује само на нивоу реченица, већ и на нивоу речи и синтагми. Раставни напоредни однос представљен је посредством везника *или* у примерима: *После подне Милош слуша музику или свира гитару; Међутим, људи понекад изгубе кућног љубимца или га оставе*. За успешно коришћење везника напредног односа неопходно је да се објасне семантичке разлике међу њима. Низање независних реченица без везника (*Цео дан бих се купала, спавала бих у хладовини испод палми; Верује се да свеци чувају породице, дају кишу, лече болесне*) не ремети разумевање прочитаног текста.

Врсте независних реченица у овом уџбенику су: (1) изричне (*Пријатељи желе да оду на пиће*), (2) односне (*Најчешће одлазимо у самопослуге које се налазе у близини*), (3) временске (*Кад путујем колима могу да станем кад сам уморан и могу да једем кад хоћу*), (4) узрочне (*Крај семестра је близу и зато разговарају о испитима и оценама*); (5) условне (*Ако журите, најбоље је да скренете у ову малу улицу десно*), (6) месне (*Можемо да станемо кад хоћемо и где желимо*;) и (7) намерних реченица (*Зато Никола са породицом долази у Смедерево суботом или недељом да види оца и мајку*). Највише је односних (релативних) реченица, затим временских и изричних, а након њих узрочних, условних, месних и намерних реченица. Све врсте зависних реченица су уведене репрезентативним везницима, па њихово препознавање у лингвометодичким текстовима полазницима не ствара тешкоће.

Поред свих наведених примера сложених реченица (координативног и субординативног типа), лингвометодички текстови су богат извор вишеструкосложених реченица. Такви примери могу послужити за сложеније синтаксичке анализе, али на неком од наредних нивоа постигнућа јер је са њихову граматичку анализу неопходно и више граматичког знања и компетенција.

У уџбенику нема много разноликих задатака којима се подстичу искључиво синтаксичке компетенције, али заједно са лингвометодичким текстовима/предлошцима чине богат извор синтаксичког знања. За стицање компетенција које се тичу формирања реченица, а самим тим и активног учешћа у комуникативном процесу, значајни су задаци за формирање краћих текстова на задату тему, као и одговарањем на питања насталих по узору на оне из текста. На њих треба одговорити из перспективе полазника. Студенти/полазници/ученици треба да изаберу три лексеме и да од њих направе три реченице. Такође, дат им је глагол (*помоћи*), па га треба употребити у реченицама (уз употребу презента и перфекта).

На основу свега наведеног, можемо извести синтаксички минимум дат у овом уџбенику:

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	/	/
Лингвометодички текст/предложак	Именичке* и прилошке	Реченице без предиката, реченице са именским	Координација (саставни, супротни и раставни однос) и

		предикатима и модели простих реченица	субординација (временске, односне, изричне***, узрочне, месне, условне и намерне)
Радни налози/задачи	Именичке и прилошке	Модели простих реченица – (1) N ₁ + VF или S+P, (2) N ₁ + VF + N ₄ или S+P+O и (3) N ₁ + VF + N _x или S+P+AD	Координација (саставни, супротни и раставни однос) и субординација (временске, односне, изричне**, узрочне, месне, условне и намерне)

* У лингвометодичким текстовима се јављају двоконституентске и троконституентске синтагме.

** Најфреквентније су ове три врсте зависних реченица, док се остале јављају у мањем броју примера.

Табела бр. 6: Синтаксички минимум уџбеника *Српски за странце – реч по реч. Почетни течај* М. Селимовић Момчиловић, Љ. Живанић

3.1.7. Јулија Шапић, *Говори српски да те цео свет разуме*, Београд: Vizartis, 2023.

Последњи у групи уџбеника за учење српског као страног језика на А нивоу јесте уједно и најмлађи – *Говори српски да те цео свет разуме* Ј. Шапић. Самим тим је и најсавременији и по свом дидактичком обликовању у потпуности прилагођен потребама потенцијалних корисника. Ванлингвистички елементи (илустрације, QR кодови, дописивања између предавача и студената/ученика) доприносе мотивацији за учење, али подстичу и активност у наставном процесу. Овај уџбеник има теоријске поставке (дате у форми кратких објашњења у микроструктурама), а читав граматички садржај дат је посредством табела, као и навођењем парадигми „расутих” по читавом уџбенику.

Специфичним овај уџбеник чине садржаји дати на руском језику – уводну лекцију, о изговору и акценту, чини неколико савета за познаваоце руског језика. *Реч аутора* је, такође, дата и на руском, и на енглеском језику. Уџбеник је писан ћирилицом, али не изостају ни задаци којима се подстиче усвајање латинице (свака лекција има део: *Мало латинице*). Интересантни сегменти уџбеника тичу се присуства жанрова из књижевноуметничког функционалног стила (песме српских песника) и музичке уметности (познате српске песме). Овакви садржаји привлаче пажњу читалаца, а посредством њих се остварује и методички принцип учења посредством културе. Сваки од текстова песме прати QR код, па више о њима студенти/ученици могу прочитати на интернету.

Лингвометодички текстови се структурно разликују, а тематски су сродни, лингвометодичким текстовима претходно анализираних уџбеника. Али, они су тематски и веома занимљиви с обзиром на то да садрже шaljиве садржаје из свакодневног живота, а насловљени су као познате фразе у српском језику – *Вози, Мишко!*; *Сто људи – сто ћуди*;

Врзино коло; Нек сте живи и здрави!; Златна рибица, Сваког госта три дана доста, Ко чека дочека, На врх брда врба мрда, Водио си живот буран, па остао некултуран, Ил' те зову Анка, ил' ти име Бранка, Кум није дугме, Сит гладном не верује, а има и текстова о српској историји, култури и традицији – *Свети Сава, Милева Марић, Краљица Наталија Обреновић, Слава, Божић је!, Празници у Србији, Христос васкрсе.* Проналазимо велики број везаних текстова, па су они богат извор модела синтаксичких конструкција. Видећемо на који начин теоријске поставке, лингвометодички предлошци, као и разнолики радни налози у овом уџбенику доприносе учењу и усвајању синтаксе српског језика на А нивоу, као и који синтаксички садржаји чине његов синтаксички минимум.

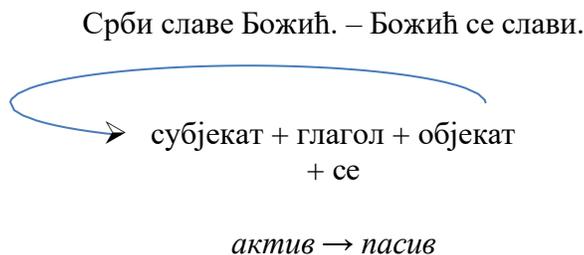
3.1.7.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика

На основу досадашње анализе уџбеника за учење и усвајање српског као страног језика на почетном (А) нивоу могли смо да закључимо да теоријских поставки о граматици српског језика готово да нема, а о синтакси, као најкомплекснијој грани, тек нема информација датих у виду теоријских објашњења. Међитим, уџбеник Ј. Шапић пружа корисницима одређене теоријске податке о граматици српског језика, с тим да они не чине посебан одељак у микроструктури, већ су дате у виду напомена – испред њих се налазе звезде или узвичник који на ванлингвистичком плану сугерише полазницима да на тај део лекције треба да обрате пажњу. Садржајнији су и графички уочљивији граматички садржаји дати у табелама и парадигмама, с тим да посредством одређених писаних објашњења можемо стећи знање и вештину употребе српског језика. Како нашу пажњу завређују синтаксички садржаји како би се формирао синтаксички минимум, у даљем раду ћемо видети који су то садржаји из синтаксе представљени, и теоријски, у овом уџбенику.

Што се теоријских садржаја из области синтаксе српског језика тиче, у овом уџбенику нема 'чисто' теоријских синтаксичких садржаја. Све што се наводи од синтаксе српског језика дато је посредством других граматичких садржаја.

Уколико погледамо теоријска објашњења за позиционирање енклитичких облика заменица, видећемо да се у том делу наводе изричне зависне клаузе, кроз објашњење: у *конструкцијама* 'глагол + да + глагол' *неакцентована заменица прати 'свој' глагол. Ако се заменица односи на глагол после 'да', она долази испред другог глагола: 'желим да га питам'.* Такође, при теоријском објашњењу свршених и несвршених глагола, уводи се термин *модалне конструкције*. Тада се наводи следеће синтаксичко објашњење: *Модалне конструкције и конструкције са два глагола могу да користе и свршене, и несвршене глаголе: 'могу да читам'/'могу да прочитам'.*

Када је требало објаснити разлику између активних и пасивних реченица, то је урађено посредством графичког приказа замене позиција субјекта и објекта:

Људи обележавају празник. → Празник се обележава. (Људи)
 Људи обележавају празнике. → Празници се обележавају. (Људи)
 Народ обележава празник. → Празник се обележава. (Људи)
 Народ обележава празнике. → Празници се обележавају. (народ)

Три врсте зависних реченица представљене су током обраде глаголског прилога садашњег. У питању су: (1) временска, (2) начинска и (3) узрочна. Примери реченица следе након објашњења: *Најчешће описује 'време' (истовременост са другом радњом), 'начин' и 'узрок', а обе радње обавља исти вршилац.* Примери зависних реченица представљени су посредством следеће схеме:

Када? (време)	Како? (начин)	Зашто? (узрок)
Прелазећи улицу, видео је нечији новчаник на путу. = кад / док прелазите улицу	Проводиш дане играјући игре! = тако што играш игре.	Искључила је светло мислећи да спавам. = јер је мислио да спавам

По истом принципу извршена је и обрада глаголског прилога прошлог. Укључивање граматичког садржаја о глаголском прилогу прошлом. Дато је граматичко објашњење: *Најчешће описује 'време' (радња пре друге радње, исказане предикатом), ређе – начин и узрок, а обе радње обавља исти вршилац.* Након овог објашњења следе примери:

Када? (време)	Како? (начин)	Зашто? (узрок)
Дошавши кући, наручио је фрулу. = кад/пошто је дошао кући	Професорка га је подржала, пославши му књиге. = тако / тиме / на тај начин што је послала	Дошао је у Србију, схвативши да му та земља недостаје. = јер је схватио.

На основу овог примера видимо да је посредством обраде глаголског прилога прошлог указано на узрочне, начинске и временске реченице. Зависним клаузама може бити замењен глаголски прилог прошли, а да се не поремети семантика исказа. Иако није реч о 'чисто' синтаксичком садржају, ове теоријске поставке и примери доприносе стицању синтаксичког знања и компетенција.

Теоријска објашњења дата у уџбенику *Говори српски да те цео свет разуме* Ј. Шапић репрезентују поједине граматичке особине српског језика. Та граматичка објашњења нису обимна, али су веома информативна и корисна за усвајање језика на почетном нивоу. Што се садржаја из синтаксе тиче, они нису 'чисто' синтаксични, али могу утицати на развој синтаксичких компетенција полазника. Кроз садржаје који се тичу позиционирања енклитичких облика заменица, преко садржаја који се тичу преласка активне у пасивну реченицу, или трансформисања глаголских прилога (садашњег и прошлог) у зависне клаузе (временске, начинске и узрочне), стичу се синтаксичка знања српског језика. Напомене које

следе након наведених примера трансформација реченица или појединачних конституената сугеришу у каквим комуникативним ситуацијама се они могу употребити, а за њихову евалуацију (било усмену, или писану) неопходан је рад предавача током наставног процеса.

3.1.7.2. Лингвометодички текстови/предлошци

Микроструктуру уџбеника *Говори српски да те цео свет разуме* Ј. Шапић чини више лингвометодичких текстова. Наиме, свака лекција отпочиње лингвометодичким текстом, а након њих следе један или два текста тематски њему сродна. Тако се формира кратка „прича” о неком догађају, ситуацији или личности. Оно што можемо приметити јесте већа синтаксичка разуђеност у односу на све претходно анализирани уџбеници. С обзиром на то да се тематски овај уџбеник ослања на опис специфичности српског живота, културе и традиције, требало је бирати синтаксичка средства која ће на најбољи могући начин репрезентовати све оно што је аутор замислио да каже – као важно и мотивишуће за учење и усвајање српског као страног језика. У овом поглављу ћемо поћи од једноставнијих синтаксичких структура (синтагми), преко модела простих реченица, па модела сложених реченица (координативног и субординативног типа), и све до вишеструкосложених реченица које не изостају у овом корпусу. Сваки од доминантних модела засићен је примерима у лингвометодичком тексту, па тако полазници стичу увид у синтаксички систем српског језика без обзира на то што теоријски садржаји изостају.

Лингвометодички текстови су грађени тако да полазницима представе део начина живота српског народа, као и да укажу на интересантне сегменте из српске културе и традиције. Тако видимо да је аутор настајао да и методички, и садржински прилагоди садржај потенцијалним корисницима. Уколико погледамо синтагме заступљене у текстовима, закључујемо следеће: (1) структурно нису оптерећење – најсложеније су троконституентске синтагме, са спорадичним примерима четвороконституентских (*са сјајном царском круном на глави и у великом стану на четвртом спрату*); (2) све су именичке, (3) атрибути су конгруентног и неконгруентног типа и (4) поједине синтагме су устаљене фразе у лексичком систему српског језика. Примери двоконституентских синтагми, у једнини и множини, су: *српска храна, српска шљивовица, кисела вода, нове речи, лепе девојке, високи младићи, диван човек, чудесна ноћ, насмејане улице, симпатичан младић, француски пријатељ, јефтина оловка, лака тема, лоша комуникација, интересантна понуда, скупа торба, лош интернет, досадно предавање, духовни рођак, дом за ванземаљце, ртањски чај, лековито биље, кауч на расклапање, златиборска лепиња, пита од хељде*. Видимо да наведене синтагме нису нужно дате са конгруентним атрибузима, већ да има оних и са неконгруентним, попут: *пита од хељде, дом за ванземаљце, кауч на расклапање*. Примери троконституентских синтагми су: *лепа тужна девојка, скривиште за смак света, панталоне пастелних боја, леви високи борови, дрвене златиборске куће, најфиније шаре од вуне*. И овде има неконгруентних атрибута, и то у примерима: *скривиште за смак света, најфиније шаре од вуне*. Без обзира на неконгруентне атрибуте, чини се да они не ремете разумевање.

Ако реченице без предиката третирамо као синтаксичке јединице, онда ће оне у оквиру лингвометодичких текстова да буду богат извор синтаксичких компетенција. У првом реду оне служе за успостављање основне комуникације, поздрављања, на почетку и на крају сусрета, а касније и као начин да се укаже на неко експресивно стање. Примери

реченица без предиката пронађени у корпусу разликују се од претходно анализираних по томе што често отпочињу неком експресивном речју, па тако имају и стилски ефекат, а не само синтаксички. Примери реченица без предиката су: *Добар дан!*; *Добро јутро!*; *Добро вече!*; *Здраво!*; *Ђао!*; *Довиђења!*; *Пријатно!*; *Само право!*; *Хвала лепо!*; *Контрола*; *Такси!* *Слободно?* *Трг републике!*; *Бео град!*; *И туристи!*; *И још много тога*; *О, не!*; *О! Српски?*; *И весело!*; *Срећно!*; *Уф, какав дан!*; *Триста грама?!*; *Плус јогурт?!*; *Средња, мајсторе!* Разумевање оваквих реченица није могуће изоловано, већ само у ширем контексту.

Синтаксичку пажњу завређују реченице са сложеним, неглаголским предикатима. Када је стицање синтаксичке компетенције у питању, овакве реченице су корисне и за синтаксу, и за морфологију српског (као страног) језика с обзиром на то да очекивана улога глагола у личном глаголском облику бива замењена неглаголском формом тј. имамо именске речи или синтагме у функцији именског дела предиката, док глаголски део чине енклитички облици помоћних глагола (*јесам*, *хтети* и *бити*). С обзиром на то да се овакви модели реченица често јављају у комуникативном процесу (и међу матерњим говорницима српског – на факултету, у продавницима у ресторану, на пијаци, у кафићу...), неопходно је да њима овладају и они који српски језик уче као страни. Неки од примера таквих реченица су: *Ја сам студент*; *Ја сам пензионер*; *Ја сам Енглец*; *Београд је баш леп град*; *Како је диван овај стари парк, како су дивни улица и трг*; *Београд – то су лепе зграде и паркови, улице и тргови, позоришта и музеји, цркве и храмови, реке и мостови*; *Београд – то су историја и традиција*; *Да, да, ја сам пензионер!*; *Моји џимери су странци*; *Његови часови су интересантни и забавни*. Наведени примери показују да међу конституентима има напоредног односа, па именски предикат не чини само нека именска реч, већ читаве синтагме (или више њих), као у примерима: *Сви путници су узбуђени и весели – и стари, и млади*; *Немања је млад, али веома добар професор*; *Београд – то су лепе девојке, и високи младићи, и клубови, и фестивали*. Видимо да је посебан стилски манир искоришћен при формирању ове врсте реченица, а то је употреба црте. Она у синтаксичку структуру уноси интонациону паузу, па самим тим има функцију да се синтаксички део, који након ње следи, посебно нагласи. Неопходно је објаснити полазницима како у усменом дискурсу реализовати употребу црте и која је њена функција у обављању комуникативног процеса – да се саговорнику скрене пажња на оно што се изговара. У овом случају је акценат стављен на интерпункцијске знаке који интонационо регулишу синтаксички уређену конструкцију – са правилним распоредом конституената.

Просте реченице у анализираном корпусу можемо разврстати у три групе: (1) $N_1 + VF$ или $S+P$ – *Жури*; *Селим се*; (2) $N_1 + VF + N_4$ или $S+P+O$ – *Правимо журку*; *Слушам досадна предавања*; *Волим српску храну и српску шљивовицу*; *Софија чека госте* и (3) $N_1 + VF + N_x$ или $S+P+AD$ – *Долазим из Украјине*; *Не разумем добро српски*; *Силазим на следећој!*; *Маша долази на час*; *Ана, Маша и ја седимо у кафићу*; *Живим у хотелу*; *Говорим српски само у школи*; *Бруно и његови џимери станују у једној високој згради на Новом Београду, у великом стану на четвртој спрату*; *После кафе идем на посао*; *Станујем близу посла*. Субјекти у наведеним реченицама су и експлицирани, и садржани, па предавачи морају полазницима објаснити да без обзира на то што није експлицирани, субјекат постоји у реченици. Синтаксичке функције осталих конституената су: предикат, објекат и прилошке одредбе и допуне.

Систем сложених реченица у српском језику је у овом уџбенику представљен кроз разгранату мрежу реченица – и координативног и субординативног типа. Можемо чак рећи да су сложене реченице заступљеније у корпусу у односу на просте. Координација је

представљена кроз следеће напоредне односе: (1) саставни – *Они сваког дана уче нове речи и не касне на час; Седи у соби и учи нове речи; Узима мобилни телефон и чита поруку; Софија слуша музику и спрема доручак; Много воли бабу и деду и често прича о њима; Мајк и његова жена Мара седе на тераси и разговарају; Бруно је одувек волео историју и много је читао о историји Француске; После посете пријатељима Бруно је дуго шетао градом и размишљао о Србији; Увече је дуго седео за рачунаром и правио план; Млади сада бирају за кума најбољег пријатеља, или пријатељицу и, наравно, сами дају име својој деци; Дарко је направио круг по музеју и поново пришао прозору; Дарко је ишао кући аутобусом и размишљао о лепој тужној девојци; Паја Јовановић је волео и ценио женску лепоту; Возач је стигао мало раније и чека планинаре; Сваке године нам долази Деда Мраз и доноси деци поклоне; На Велики петак се у Србији кувају и фарбају ускршња јаја; Јаја се разбијају и једу; На двор су често долазили гости и причали разне приче; Живео је 98 година и насликао чак 1988 слика!;* (2) супротни – *Не живи у центру, али никад не касни на час; Отварам пошту и читам мејлове, али телефон поново звони; Родио се 1859. године у Вршцу, а студирао је у Бечу;* (3) раставни – *Ручају или вечерају углавном код куће са породицом, а понекад и у ресторани са пријатељима* и (4) искључни – *Пре посла не доручкујем, само пијем кафу и слушам кратке вести на радију.* Наведени примери показују да се напоредни однос јавља и међу синтаксичким конституентима, а не само на нивоу клауза, као у примерима: *Ручају или вечерају углавном код куће са породицом, а понекад и у ресторани са пријатељима*; *Млади сада бирају за кума најбољег пријатеља, или пријатељицу и, наравно, сами дају име својој деци.* Овде је важно да предавачи објасне разлику између синтагми и реченица, како би се међусобно разликовале без обзира на то што се везници напоредног односа употребљавају у оба случаја – и када повезују клаузе, у систему координације, и када повезују лексеме или синтагме. У оба случаја значење везника остаје исто.

У односу на све претходно анализираних уџбенике, систем субординације је у овом уџбенику најразуђенији. Наиме, за сваку врсту зависне реченице налази се довољан број примера да се представи врста. Не може се са сигурношћу рећи која од врста зависних реченица доминира, али можемо рећи да су у вишеструкосложену реченицу уведене репрезентативним везницима, па их полазници лако препознају. Синтаксичке функције зависних реченица се не обрађују на овом нивоу постигнућа, али ваља полазницима објаснити у којим комуникативним ситуацијама треба употребљавати зависне реченице – дескриптивно, без употребе терминологије.

Примери изричних реченица су: *Мислим да не говорим баш добро српски; Ја мислим да не учим довољно; Он воли да ради и жели да види резултат; Воли да седи на овом месту; На крају је решио да пише блог под називом „Моја Србија“; На крају је одлучио да је јутро паметније од вечери; Срби су веровали да није добро прекидати кумство; Тако им поручујемо да они немају укуса за уметност; Све је то лепо, само не могу да замислим да неко други да име мојем детету; То значи да наше име говори нешто о нама; Прошли пут нисам стигао да видим други спрат.* Синтаксичка функција наведених примера је функција објекта.

За разлику од претходно анализираних уџбеника, у којима су се спорадично јављале месне реченице, лингвометодички текстови у овом уџбенику садрже довољан број како би се представиле њене специфичности. Месне реченице су уведене везником *где*, а њихова синтаксичка функција се прилошка – прилошка одредба за место. Примери месних реченица су: *На пример, слику Сеоба Срба почео је да ради након путовања по*

манастирима Фрушке горе, где је тражио податке о том догађају; Тамо где теку реке Јужна Морава и Велика Морава налазе се Родопске планине; Близу манастира се налази пећина у шуми где је живео монах – старац Зосима; Проверићу где има слободних соба; Дошао је у трпезарију где су вечерали радници; То је место где се дешава магија; Тада је донета одлука да се у Београду, на месту где су некада спаљене мошти Светог Саве, сагради велика црква; Након тога је отишао у Америку, где је и остао да живи и ради до краја живота; Где има људи, има и политичких дебата и трачева.

Узрочне реченице су уведене везником *зато/зато што*, али и везником *јер*. Примери узрочних реченица су: *Маиа је срећна зато што учи српски језик; Она учи српски зато што воли како он звучи; Учи и граматику, зато што воли да говори правилно; Зато два пензионера не журе, шетају полако; Не смеиш често да их посећујеш, јер кумови не смеју да се свађају; Зато родитељи увек пажљиво бирају име за своје дете; Жене на његовим портретима су увек лепе, зато што их је он тако видео; Зато Ива, кад је слободна, воли да проводи време у природи; Једе ти се нешто слатко зато што читамо о храни; Зато поклоне остави испод јелке док сви спавају.*

Зависне реченице из реда услова, уведене су везником *ако*. То је једини везник за представљање ове врсте реченица у систему субординације. Примери условних реченица су: *У неким азијским земљама људи и сада верују да је дете добило погрешно име ако много плаче; Мада, ја мислим да ће сви стићи до врха ако идемо полако; Ако питате Србе, они ће слегнути раменима; Ако желите нешто да пробате, само ме позовите; Ако желите да избегнете додатни стрес, купите карту; А ако хоћете да се осећате још боље, уступите место старијој госпођи или господину поред Вас; Ако аутобус стигне пре времена, они пожуре да увуку што више дима у плућа и задрже га тамо што дуже, чак и пошто ућу унутра; Ако везујете свој живот за Србију, морате се одлучити за који ћете од та два клуба навијати; Ако погоде резултат утакмице, могу да добију доста новца; Ако не погоде – губе новац; Ако будем имао среће да остварим барем неке од својих идеја, то ће бити добротворство за цело човечанство; Ако се те моје наде испуне, најслађа мисао биће ми та да је то дело једног Србина; Ако си у колу, играј!; Ако је жељени циљ постигнут, свако детињство и неразумно понашање је опроштено.* Синтаксичка функција условних реченица у наведеним примерима је прилошка одредба услова.

Веома често коришћеним везницима у свакодневной комуникацији – *кад(а)* и *док* – у лингвометодичке предлошке уведене су временске реченице. Њихова синтаксичка функција јесте прилошка одредба за време. Примери временских реченица су: *И ја волим када звоне; Када купујете бурек, треба да кажете колико грама желите; Таман док ја донесем пиће; На пример, када неког зову за кума, он ту молбу не сме да одбије; Свако од нас је добио име кад се родио; Волео је да ради понедељком, кад нема људи; Док је размишљао како да јој приђе, аутобус је већ стигао на следећу станицу; Кад је радио на портрету Јосипа Броза Тита, имао је већ више од 80 година!; Када је избио страшни Први светски рат, уметници су се нашли на фронту и постали ратни сликари; Кад варјачом умеси тесто, од њега касније настану дивне кифлице; Док се тренд здравог живота шири светом, Србија се тешко растаје од своје омиљене навике; Док скупим податке, док спремим презентацију...; Слушајући српску фрулу, заљубио се у српску народну музику; Пробудивши се, схватио је да му недостају други делови слагалице зване српска култура; Вративши се кући, одмах је наручио фрулу на интернету и почео је да учи да свира на њој. Поред везника *кад(а)* и *док*, глаголски прилог садашњи и глаголски прилог прошли најављују временске реченице. Реченице *Слушајући српску фрулу, заљубио се у српску**

народну музику и *Вративши се кући*, одмах је наручио фрулу на интернету и почео је да учи да свира на њој могу се трансформисати, а да не изгубе значење – *Док сам слушао српску фрулу, заљубио сам се у српску народну музику и Кад се вратио кући*, одмах је наручио фрулу на интернету и почео да свира на њој. Ова могућност формирања временских реченица мора се објаснити полазницима с обзиром на то да их они неће препознати као временске реченице у лингвометодичком тексту.

Баш као и месне зависне реченице, намерне се у овом уџбенику јављају више него у претходно анализираним, па полазници могу стећи увид у то када овакве реченице треба употребити у комуникацији. Примери намерних реченица, са синтаксичком функцијом прилошке одредбе за намеру, јесу: *Идемо да ручамо и да разговарамо о послу*; *Журим кући да пишем семинарски рад*; *Време је да направим паузу и да попијем кафу*; *Једва чекам да одемо у Голубац – да обиђемо сва та лепа места и да се упознамо са твојима*; *Јуче је Софија ишла на факултет да однесе професору свој мастер рад из биологије*.

Допусне зависне реченице су, такође, заступљеније у лингвометодичким текстовима овог уџбеника него претходно анализираних. Синтаксичка функција им је прилошка одредба допуштања, а све намерне реченице су уведене везником *иако*. Примери допусних реченица су: *Идем и ја, иако сам била тамо већ неколико пута*; *Иако су неки обичаји веома стари и долазе још из претхришћанских времена, смисао овог празника је да сви доживе присуство Бога у својој кући, кроз љубав, мир и радост празника*; *Иако је била одвојена од сина, Наталија га је подржавала и саветовала*.

Односна реченице су се често јављале и у раније анализираним уџбеницима. Претпостављамо да је њихова функција више практична (да се у оквиру једне синтаксичке структуре пренесе што више, детаљних, информација). Примери таквих реченица су: *Хајде да одемо у тржни центар да ти покажем торбу која ми се много свиђа*; *Он је аутор иконостаса за Саборну цркву у Новом Саду, као и неколико слика из живота Светог Саве, који је радио за Саборну цркву у Сремским Карловцима*; *Она својим стилем подсећа на слику Клода Монеа „Импресија рађања сунца”, којом је почео импресионистички покрет у Француској*; *Ко не може да иде даље, моћи ће да остане ту и да сачека остале*; *Сада се на многим планинама налазе одмаралишта, која посећују љубитељи прелепе природе, свежег ваздуха и рекреације*; *У Голупцу има једна стара тврђава, коју бисте могли да обиђете*; *Домаћице су обичне баке из Сирогојна које су некада живеле у таквим кућама, а сада одговарају на питања туриста*; *Народ није заборавио Саву, који је чувао српску веру и српску државу*; *Чак су и Турци, који су касније освојили Србију, знали колико Срби воле и поштују Светог Саву*. Синтаксичка функција реченица уведених упитно-односном заменицом *који* је атрибутска, док је функција односних реченица уведених упитном именичком заменицом *ко* субјекатска.

Ни у овом уџбенику се неретко употребљава асиндентско низање реченица. Уколико у обзир узмемо примере низања реченица без употребе везника, можемо закључити да овакав синтаксички манир ауторке не доводи до неразумевања текста. Примери асиндентског низања реченица су: *Бруно је вредан: он чита, пише, вежба, понавља..*; *У Вашој канцеларији седе партнери из Мађарске, чекају Вас већ сат времена*; *Сељаци су радили на њивама, садили жито, воће и поврће, чували овце* ; *Сава је много радио, бринуо се о црквама и манастирима, писао је књиге, путовао, обављао је за брата дипломатске послове, учио је свој народ*; *Извините, звони ми телефон...*

Стилским маниром може се сматрати то што многе реченице у оквиру лингвометодичких предлогака отпочињу везником. Странцима је, чини се, овај манир

веома чудан, с обзиром на то да се очекује да реченице отпочињу неком пунозначном речју. Као што је пре већ напоменуто, неопходно је да предавач предочи ученицима/студентима семантичке разлике међу везницима како би они могли адекватно да је употребљавају. Реченице које започињу везницима су: *И шта он мисли о теби; Али сада Бруно жели да вежба српски; Или да пробате пите са сиром?; Али, слажем се да је књига добар поклон и мушкарцу, и жени... И не свиђа ми се кад ме неко тако гледа; Али није много знао о историји Србије; Или можда „Србија очима једног Француза“; И још нешто: од кума се очекује вредан поклон; А онда се десило нешто невероватно: девојка је ушла у његов аутобус!; А удари грома су је порушили до темеља; И деца и одрасли долазе ту на зимовања и летовања; А близу Голупца се налази манастир Тумане; А ја сам чуо много занимљивости о манастиру Тумане; И закажите колегијум за 11; Или шета градским парком, занесен. У уџбенику *Говори српски да те цео свет разуме* не отпочињу само реченице везником, већ и клаузе (беспредикатске), као у примерима: *И једну питу са вишњама!; И једну воћну салату са шлагом!; А презиме?; Или српски језик.**

Сви наведени примери указују на то да је корпус богат и вишеструкосложеним реченицама, као што су: *Седе на тераси, посматрају пролазнике, разговарају и слушају старе српске песме; Сава је много радио, бринуо се о црквама и манастирима, писао је књиге, путовао, обављао је за брата дипломатске послове, учио је свој народ; Домаћице су обичне баке из Сирогојна које су некада живеле у таквим кућама, а сада одговарају на питања туриста; Ако аутобус стигне пре времена, они пожуре да увуку што више дима у плућа и задрже га тамо што дуже, чак и пошто уђу унутра.* Увежбавање оваквих реченица захтева додатни рад и предавача, и полазника, а чини се да ће се овакве реченице успешније реализовати у писаном, него у усменом дискурсу.

Лингвометодички текстови уџбеника *Говори српски да те цео свет разуме* Ј. Шапић разликују се од лингвометодичких предлогака претходно анализираних уџбеника – како структурно, тако и садржински. Тематски су разноликији, а посебну читалачку пажњу привлаче занимљиве фразе из српског језика, као и описи српске културе и традиције – дати посредством истицања обичаја, догађаја или личности. За реализацију оваквог садржаја било је неопходно укључивање разноликих синтаксичких структура.

Уколико почнемо од успостављања основне, прве, комуникације – упознавања, поздрављања (при доласку и одласку), исказивања основних импресија – видећемо следеће синтаксичке структуре: (1) реченице без предиката; (2) реченице са именским предикатима; (3) моделе простих реченица; (4) систем координације и (5) систем субординације. Синтаксичке конституенте чине једна или више синтагми, са именицом у функцији главне речи. Атрибути у оквиру именичких синтагми нису нужно конгруентни (*јефтина оловка, лака тема, лоша комуникација*), већ има и неконгруентних (*скровиште за смак света, најфиније шаре од вуне, пита од хељде*). За реченице без предиката карактеристично је то да често отпочињу узвиком, као у примерима: *О, не!; О! Српски?; Уф, какав дан!* С обзиром на то да синтаксичке конструкције овог типа често отпочињу и везником (*И туристи!; И још много тога*), можемо закључити да је такав начин формирања синтаксичких конструкција манир ауторке уџбеника.

Маниром обликовања синтаксичких конструкција могли бисмо сматрати и велики број именских предиката пронађених у анализираном корпусу. Примери таквих реченица су: *Да, да, ја сам пензионер!; Моји џимери су странци; Његови часови су интересантни и забавни.* Овакве реченице се могу користити за морфолошку и синтаксичку анализу с обзиром на то да именске речи улазе у састав овог предиката – и то не у свом канонском

облику, већ у оном који захтева синтаксички контекст (у зависности од тога коју предлошко-падежну конструкцију ваља употребити) да би се добио ортографски адекватна конструкција.

Најдоминантнији модели простих реченица подразумевају присуство објекта и прилошких одредби/допуна. Субјекат у овом реченицама је садржан или експлициран, а појављују се реченице само са предикатом у личном глаголском облику: *Журим; Селим се*. Примери осталих модела простих реченица су: *Софија чека госте* или *Ана, Маша и ја седимо у кафићу*. Очекује се да ове реченице буду употребљене на почетном нивоу учења српског као страног језика с обзиром на то да се користе при успостављању комуникације међу саговорницима. Једноставне су за запамћивање, а лексичко варирање полазници лако усвајају.

Сложене реченице српског језика су веома заступљене у анализираном корпусу. Без обзира на то што је реч о уџбенику који је намењен учењу и усвајању српског као страног језика на почетном нивоу, лингвометодички текстови су везаног карактера, са веома разноликим синтаксичким конструкцијама. Независносложене реченице су представљене кроз напоредне односе: (1) саставни, (2) супротни, (3) раставни и (4) искључни, што је новина у односу на претходно анализирани уџбеник. Везник саставног напоредног односа је *и*, док су везници супротног односа *а* и *али*. Раставни однос уведен је везником *или*, док је за увођење искључног односа употребљен везник *само*.

Ако узмемо у обзир све раније уочене зависне реченице можемо рећи да је у уџбенику Ј. Шапић заступљено највише врста зависних реченица. И свака од наведене врсте има довољан број примера. Тако су у корпусу уочене: (1) изричне (*Прошли пут нисам стигао да видим други спрат*), (2) временске (*Таман док ја донесем пиће; На пример, када неког зову за кума, он ту молбу не сме да одбије*), (3) месне (*Дошао је у трпезарију где су вечерали радници*), (4) односне (*Она својим стилем подсећа на слику Клода Монеа „Импresiја рађања сунца”, којом је почео импресионистички покрет у Француској; Ко не може да иде даље, моћи ће да остане ту и да сачека остале*), (5) узрочне (*Зато два пензионера не журе, иштају полако; Не смеи често да их посећујеш, јер кумови не смеју да се свађају*); (6) условне (*Ако погоде резултат утакмице, могу да добију доста новца*); (7) допусне (*Иако је била одвојена од сина, Наталија га је подржавала и саветовала*) и (8) намерне (*Журим кући да пишем семинарски рад*). На основу наведених примера полазници могу да стекну увид у систем субординације у српском језику – у употреби није велики број различитих везника за исту врсту речи, па ће их полазници препознати у лингвометодичким текстовима. Овакве реченице ће послужити као модели за грађење реченица у оквиру комуникативног процеса – било усменог, било писаног.

Вишеструкосложене реченице, такође, нису ретке у овом уџбенику. Асиндентско низање клауза у оквиру вишеструкосложених реченица може отежати разумевање, али увидом у примере из корпуса можемо закључити да низање без везника не узрокује неразумевanje текста. Дидактичко обликовање лингвометодичких текстова/предлогака уџбеника *Говори српски да те цео свет разуме* Ј. Шапић – садржински и структурно (синтаксички) доприноси да се овакви текстови могу користити за лингвистичку анализу на неком од наредних (Б и Ц) нивоа постигнућа. Садржински су тако конципирани да привлаче (читалачку) пажњу корисника, па се могу користити у наставном процесу. А уколико се користи у наставном процесу на А нивоу постигнућа, уз помоћ предавача, бива богат извор за стицање синтаксичких компетенција – почев од најједноставнијих модела реченица,

преко координације и субординације, па све до вишеструкосложених реченица које доприносе да се у једној реченици пренесе што више информација.

3.1.7.3. Радни задаци/налози

Сви дидактички елементи у овом уџбенику конципирани су на другачији начин у односу на раније уџбенике, и велики број (различитих) задатака доприноси развоју синтаксичких компетенција. Синтаксичка знања се проверавају на другачији начин – нема класичних задатака као у претходно анализираним уџбеницима. Радни налози су дати у сегментима: *Вежбамо*, *Разговарамо* и *Мало латинице* (у форми *Групе за српски језик – дописивање*). Видимо да се проверава и писана, и усмена комуникација, а обе захтевају формирање реченица. Усмена комуникација се проверава посредством следећих питања: *Да ли сте добар ђак?*; *Јесте ли Србин?*; *Је ли Ваш професор Енглеz?*; *Да ли сте уморни (лепи, гладни, љути)?* или *Хајде да поновимо делове дијалога. Један студент ће бити у улози професора, а други у улози студента или студенткиње из дијалога. Учимо да будемо љубазни.* Одговори на прву групу питања могу бити само кратке форме (са да или не), али могу бити и реченице, па је неопходан рад предавача како би полазници знали да ли су добро формирали реченице.

Други тип радних налога се односи на задатке за разумевање прочитаног. Након лингвометодичких предлогака појављује се неколико питања на која треба дати адекватан одговор. И они се налазе у одељку *Разговарамо*, па претпостављамо да подразумевају усмену комуникацију. Неки од таквих примера су: *Ко разговара на улици?*; *Шта пита новинар?*; *Шта је по занимању Мајк?*; *Ко је Немања?*; *Ко је господин Србојевић?* или *Шта учи Маша?*; *Шта Маша ради у соби?*; *Зашто Маша жели да учи српски језик?*; *Да ли мислите да је важно учити српски?*; *Да ли мислите да је Маша у праву?*; *Да ли знате шта значи реч 'већ'?* На основу наведених питања и увида у лингвометодичке предлошке из којих су проистекла питања, можемо закључити следеће: (1) одговори су садржани у лингвометодичким текстовима, али потребно је синтаксичко прилагођавање како би се формирала адекватна реченица – не постоје увек готови модели реченица и (2) питања која се односе на полазнике захтевају потпуну самосталност при формирању синтаксичких конструкција. Видимо да задаци за разумевање прочитаног захтевају одговоре који су садржани у лингвометодичким текстовима, али да подразумевају и одређена прилагођавања – на синтаксичком, и ортографском плану, па је неопходна евалуација изреченог.

Трећи тип задатака за проверу синтаксичких компетенција тиче се промене потврдних реченица у одричан облик, попут примера: *Он је наш професор*; *Ми смо у Београду*; *Наш језик је српски*; *Ти си мој комшија*; *Имамо кућу*; *Ти хоћеш да правиш палачинке*; *Знам тог господина*; *Данас је среда*; *Оне уче довољно*; *Уморан сам.* Овакви типови задатака не захтевају самостално навођење и позиционирање синтаксичких конституената, али управо овакви задаци ће допринети формирању синтаксичке компетенције навођења одричних реченичних форми.

Како је и упитна форма важна при обављању комуникације, у уџбенику има задатака којима се увежбава формирање питања. Пример таквог задатка тиче се творбе питања на основу задатих речи (назива држава и језика), а по угледу на пример: *Да ли говорите српски?/Говорите ли енглески? – Говорим српски, али врло мало. Добро говорим енглески.* У овом задатку полазници имају готове моделе на основу којих треба формирати питања.

Исти захтев (формирање питања) имају и задаци у којима је дат одговор, а полазници треба да направе питања на основу смисла. Такав је пример: *Зовем се Немања; Она се зове Милица; Он је професор српског језика; Не, то није моја књига; То је сат; Да, они су студенти; Добро, хвала!; Говорим српски!; У праву сте.* Када ураде овај задатак знаће на који начин треба да формирају реченице уколико им је неки од конституената маркиран у тексту. Тада је неопходно употребити адекватну упитну реч, али и остале конституенте позиционирати тако да се добије семантички прихватљив исказ.

Потпуна самосталност при формирању реченичних конструкција захтевана је у задатку чија поставка гласи: *Направите реченице од понуђених речи. Додајте глаголе сам, си, је, смо, сте, су тамо где је потребно.* Дати су примери: (1) *Ја, учити, српски;* (2) *Он, не, професор;* (3) *Ми, желети, радити, овде;* (4) *Овде, лепо;* (5) *Његова, објашњења, добра;* (6) *Она, и ја, живети, у Београду;* (7) *Домаћа кафа, лепа.* Варијација овог задатка је: *Направите реченице од понуђених речи. Користите облике једнине. Пример: Професор ради на универзитету.* А наведени примери су: (1) *Министар, волети, радити, у, министарство;* (2) *Гост, волети, седети, у, кафана;* (3) *Програмер, радити, на, рачунар.* Без обзира на то што су дати примери како треба формирати реченице, ови задаци захтевају морфолошка, синтаксичка и ортографска знања из српског језика. Треба дате лексеме позиционирати у реченици на адекватан начин (синтаксички аспект), сваку дати у одговарајућој форми – било да су у питању глаголи (конјугација) или именске речи (деклинација) (морфолошки аспект) и правописно прихватљиво (ортографски аспект).

Интересантан и за синтаксу користан задатак тиче се писања рецепта за: чорбу, салату од поврћа и воћну салату. Упутства су следећа: *Пишемо рецепт чорбе. Од чега се прави чорба? Треба да скувамо...* У овом задатку полазници, потпуно самостално, треба да заокруже причу тако што ће написати комплетан рецепт. Сличан овом задатку, такође задатак којим се подстиче самосталност при формирању синтаксичких конструкција, јесте задатак који гласи: *Проширите причу тако што ћете додати што више детаља у облику придева, прилога итд. Користите речи по свом избору.* Након овакве поставке задатка

следи кратак текст – *Случај у кафићу* – који ваља проширити употребом адекватних – и синтаксички, и семантички, смислених – реченица. Трећа варијанта оваквих задатака гласи:

Напишите нешто кратко о себи (где живите, шта радите, шта (не) волите, имате ли породицу...). Четврта варијанта оваквих радних налога гласи: *Допуните сваку реченицу објашњењем као у примеру (у садашњем времену). Погодите шта кога боли: Немања је отказао час јер не може да говори. – Немању боли грло./ Боли га грло.* По овом принципу треба допунити исказе за следеће примере: (1) *Дете је пало и ударило колена;* (2) *Идеш код зубара?;* (3) *Појео сам нешто лоше;* (4) *Фудбалер је ударио лакат;* (5) *Бака се цео дан држи за леђа!;* (6) *Туристи су обишли пола града;* (7) *Очи су ти црвене од рачунара;* (8) *Рамена су вам изгорела на сунцу.* Овај тип задатка идеалан је за вежбање узрочних зависних реченица.

Новина у односу на све претходно анализираних уџбенике тиче се радног налога који подразумева трансформацију активних конструкција у пасивне. Дат је пример: *Данас славимо славу. – Данас се слави слава.* Неке од реченица које треба трансформисати су: (1)

Положајник уноси Бадњак у кућу; (2) *Домаћин посипа под сламом;* (3) *Увече спаљујемо храстову грану;* (4) *Данас је 'црвено слово' – не смете да радите на црквени празник!;* (5) *Знам да ви у Грчкој обележавате Божић у децембру;* (6) *За славу тетка спрема ситне колаче.* Варијанта овог задатка тиче се трансформације реченица у супротном смеру – пасивне реченице треба променити у активне. Примери за такве реченице су: (1) *Пројекат је урађен;* (2) *Мозаик је завршен;* (3) *Храм је саграђен;* (4) *Зидови су подигнути;* (5) *Врата*

су закључана. С обзиром на то да је дат пример на који начин се врши трансформација реченица (у оба смера), и полазници имају готове моделе, требало би да једноставно формирају ове реченице.

Радни налози који се тичу трансформисања глаголских прилога – садашњег и прошлог – имају везе са синтаксом српског језика с обзиром на то да захтевају формирање зависних клауза. Наиме, у питању су: (1) узрочне, (2) временске и (3) начинске реченице. Такви радни налози гласе: *Преформулишите реченице користећи речи из заграда. Пример: Зорана је брзо отишла не желећи да смета (јер). – Зорана је брзо отишла, јер није желела да смета*, а неки од примера које треба трансформисати су: (1) *Сестра је научила шпански гледајући серије (тако што)*; (2) *Немојте користити мобилни телефон прелазећи улицу (док)*; (3) *Нервирао се мислећи да касни на авион (јер)*; (4) *Дала је отказ не размишљајући о будућности (а да при том)*; (5) *Будите опрезни путујући у иностранство колима*. Када реше овај задатак, студенти ће добити зависне реченичне клаузе и тако се упознати са системом субординације у српском језику.

На крају уџбеника појављује се још један тип радног налога који поспешује стицање синтаксичких компетенција – формирање текста на основу илустрација. Илустрацијама су представљене разнолике теме, а на полазницима је да опишу шта је све њима представљено. Тако треба описати: (1) о чему мисле чланови породице са слике (у облачићима је илустровано о чему свако од чланова мисли); (2) један радни дан; (3) тегобе човека на основу обележеног болног места; (4) разговоре – мајке и детета, шефа и запосленог, две пријатељице, оца и детета; (5) ток расправе старијег света – између пријатељица, између супружника, између пријатеља; (6) разговор између пацијента и психотерапеута; (7) шта радите кад имате времена; (8) ред људи испред банкомата и (9) комшилук у стамбеној згради. Без обзира на то што поспешују и развој лексичких компетенција, ови задаци доприносе развоју синтаксичких компетенција јер треба правилно позиционирати синтаксичке конституенте (уклопљене морфолошки, лексички и ортографски) како би се добио семантички адекватан исказ.

Ако се узму у обзир дидактичке карактеристике радних налога којима се испитују синтаксичке компетенције, можемо закључити следеће: (1) поставке задатака су другачије; (2) проверава се и писана, и усмена комуникација и (3) у оквиру поставки задатка се наводи пример како треба решити остале. Без обзира на то што се наводе примери и у лингвометодичким текстовима су садржани одговори, радни налози у овом уџбенику подстичу самосталан рад студената/ученика/полазника, а могу да се користе и у процесу самообразовања. Свака микроструктура овог уџбеника има радне налоге, па је велики број и задатака за проверу синтаксичких компетенција. Решавајући их полазници се оспособљавају да самостално: (1) формирају питања на основу маркираних синтаксичких конституената; (2) формирају одричне реченичне форме на основу потврних и (3) формирају краћи текст (било усмено или писано) на задату тему или на основу датих илустрација. Присуство илустрација у оквиру радних налога подстиче мотивацију за учење, као и активност у наставном процесу. Занимљиви задаци (без обзира на велики број захтева) ће подстаћи студенте да самостално долазе до решења, а успешности у раду ће допринети све смернице у уџбенику – било теоријског или практичног смисла.

3.1.7.4. Закључне напомене

Синтаксичка знања и компетенције се успешно, и садржајно, на различите начине, усвајају посредством уџбеника *Говори српски да те цео свет разуме* Ј. Шапић. С обзиром на то да је у питању савремени уџбеник, дидактичко обликовање се разликује у односу на претходно анализиране. Када се погледају, лекције не показују структурну уједначеност, међутим свака од њих садржи лингвометодички текст/предложак, вежбања и проверу латинице. Вежбања се тичу провере и писаних, и усмених компетенција, лингвометодичким текстовима се описују занимљиви догађаји и личности из српске историје, културе и традиције. Наслови текстова су веома занимљиви, а често се дешава да их чине читаве клаузе, попут наслова: *Вози, Мишко!*; *Сит гладом не верује*; *Хајдемо у планине*; *Ко чека дочека*; *Сваког госта три дана доста*. Већ сами наслови могу послужити предавачима за синтаксичку анализу.

С обзиром на то да већина анализираних уџбеника за учење српског као страног језика на почетном (А) нивоу не садржи теоријске, граматичке садржаје, чини се значајним то што се у овом уџбенику појављују теоријска објашњења за поједине граматичке појаве у српском језику. Граматичка објашњења су у потпуности прилагођена полазницима – нису обимна, али су веома информативна, и довољна за почетни ниво учења српског као страног језика. Што се синтаксе тиче, у уџбенику нема 'чисто' синтаксичких садржаја, али су они садржани у другим граматичким објашњењима, која се тичу употребе: (1) енклитичких облика заменица у комбинацији са глаголима при чему настаје сложени глаголски предикат (морфосинтаксички аспект); (2) активних и пасивних конструкција и (3) глаголских прилога (прошлог и садашњег) када се они могу заменити неком од зависних клауза (временском, узрочном и начинском), а да се не промени значење. Уз добро вођење предавача током наставе, могуће је успешно употребити дате теоријске садржаје за стицање синтаксичког знања и компетенција.

Поред садржинске разноликости, лингвометодички текстови поседују и синтаксичку разноликост. Наиме, у структуру текстова улазе различите врсте реченица: почев од једноставних (реченица без предиката, реченица са именским предикатима и модела простих реченица), преко сложених (координативног и субординативног типа), па све до вишеструкосложених реченица. Именичке синтагме су чести конституенти у реченица, па су погодне за морфосинтаксичку анализу. У њихов састав не улазе само конгруентни атрибути, па је потребно да предавач објасни како препознати зависне конституенте у синтагми када се они не слажу у роду, броју и падежу са именицом уз коју стоје.

За успостављање прве (основне) комуникације корисне су кратке реченице за поздрављање, а оне немају предикат, па ћемо их третирати као клаузе. С обзиром на то да се поједини текстови могу третирати као књижевноуметнички, не изненађује велики број реченица са именским предикатима. Просте реченице, такође, не изостају с тим да има више сложених реченица, и координативног и субординативног типа. Просте реченице се састоје само од глагола (где је субјекат садржан), има објекат или неко од прилошких одредби или допуна.

Систем координације уведен је следећим напоредним односима: (1) саставни, (2) супротни, (3) раставни и (4) искључни. Иако потврђен само у једном примеру, искључни напоредни однос се јавља у овом уџбенику, па је то новина у односу на претходно анализиране. Саставни однос препознајемо по везнику *и*, супротни *а* и *али*, раставни *или*, а искључни по везнику *само*.

Систем субординације је разгранатији у односу на претходне уџбенике уколико у обзир узмемо број уочених примера за сваку од врста зависних реченица. У анализираном корпусу препознајемо следеће врсте зависних реченица: (1) изричне, (2) односне, (3) временске, (4) месне, (5) узрочне, (6) условне, (7) допусне и (8) намерне. Све се јављају у оквиру појединачних реченица, или у саставу вишеструкосложених конструкција. Уведене су репрезентативним везницима своје врсте, али има и других граматичких облика који обављају везничку функцију – глаголски прилог садашњи у временским реченицама врши функцију зависног везника (*кад* или *док*).

Поред тога што су лингвометодички текстови у уџбенику Ј. Шапић богат извор синтаксичких конструкција – ако у обзир узмемо њихову разнолику структуру, радни налози у овом уџбенику могу послужити истој сврси. С обзиром на то да се захтева самостално формирање реченица, творба упитних и одричних реченица, као и трансформисање појединих граматичких облика у читаве зависне клаузе. Новина је то што се задаци односе и на трансформисање реченица из активног у пасивни облик, и обрнуто.

На основу свега реченог можемо закључити да уџбеник *Говори српски да те цео свет разуме* Ј. Шапић пружа велики број синтаксичких информација полазницима на почетном нивоу учења српског као страног језика. Дидактички је обликован тако да је једноставан за коришћење у самообразовању, с тим да је у неким сегментима неопходан рад предавача током наставног процеса. Након коришћења овог уџбеника полазници стичу увид у синтаксички систем српског језика и синтаксичке компетенције долазе до изражаја и у усменој, и у писаној реализацији/комуникацији.

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	/	Сложени глаголски предикати, зависне клаузе (време, начин и узрок)
Лингвометодички текст/предложак	Именичке (двоконституентске и троконституентске)	Модел простих реченица* – (1) N ₁ + VF или S+P, (2) N ₁ + VF + N ₄ или S+P+O и (3) N ₁ + VF + N _x или S+P+AD	Координација** (саставни, супротни, раставни и искључни однос) и субординација (временске, односне, изричне, условне, узрочне, месне, допусне и намерне)***
Радни налози/задачи	Именичке (двоконституентске и троконституентске)	Модел простих реченица – (1) N ₁ + VF или S+P, (2) N ₁ + VF + N ₄ или S+P+O и (3) N ₁ +	Координација (саставни, супротни раставни однос) и субординација (временске, узрочне и начинске)

* Реченице често започињу везником.

** У систему координације јавља се асиндентско низање реченица.

*** У лингвометодичким текстовима проналазимо вишеструкосложене реченице.

Табела бр. 7: Синтаксички минимум уџбеника *Говори српски да те цео свет разуме* Ј. Шапић

3.2. Уџбенички комплети предвиђени за Б ниво постигнућа

Наставни програм учења и полагања српског језика (2004), осмишљен на основу *Заједничког европског оквира за учење страних језика* и *Европског језичког портфолија*, дао је попис граматичких садржаја од А1 до Ц2 нивоа. Видели смо које су то граматичке компетенције из области морфологије и синтаксе неопходне за уме да разликује врсте речи и битне типове промена унутар њих: **а. именице:** род, број, падежи; врсте: властите, заједничке, збирне, градивне, **апстрактне**; именице женског рода на сугласник; именице природног мушког рода на вокал (*Небојша, судија, Павле*); **б. заменице:** род, број, падежи; врсте: именичке и придевске (нема прецизирања, а претходно су обрађене: личне, присвојне, упитне, показне, неодређене, али не и одричне и опште); енклитички облици личних заменица (датов и акузатив) и њихова позиција у реченици, нпр. *Видим га; Јавићу ти се сутра*; **в. придеви:** род, број, падежи; врсте: описни, присвојни (-ов, -ев, -ин, -ски), градивни, **временски, месни**; компарација; суплетивизам у компарацији придева (добар/бољи, зао/гори); **г. бројеви:** род; врсте бројева: основни, редни, збирни; падежи (оних бројева који имају падежне облике); **д. глаголи:** граматички род и број; глаголски облици: инфинитив (на *-ти* и *-ћи*), презент, перфекат, футур, императив, трпни глаголски придев; **футур други; потенцијал; глаголски прилог садашњи**; глаголске енклитике (помоћних глагола) и њихова позиција у реченици; безлични глагол **требати**; глагол **има/нема**; **ђ. предлози:** најфреквентнији са значењем места, простора, времена, узрока, друштва, **циља, начина** итд; **е. прилози:** најфреквентнији са значењем места, времена, начина; компаратив прилога; **ж. везници:** раставни, саставни, поредбени, погодбени, узрочни, **последични** итд; **з. речце:** семантички најреализованије: потврдна, одрична, упитна (да, не, да ли), за показивање; **и. узвици:** за исказивање емотивног стања.

На плану синтаксе, након завршеног Б1 курса, полазник уме да: (1) састави именичку, глаголску и придевску синтагму са правилном конгруенцијом (слагање у роду, броју, падежу и/или лицу) [не дају се примери за придевску ни глаголску синтагму, а на А1 су били дати примери за именичку синтагму и именски копулативни предикат.]; (2) уме да састави сложене реченице са одговарајућим везником; (3) уме да састави упитни, одрични и потврдни облике реченице; (4) уме да употреби дуплу негацију у реченици, нпр. *Он ништа не ради*; (5) уме да на одговарајући начин сложи глаголска времена и начине у сложеној реченици (футур други + футур; потенцијал + потенцијал); (6) уме да пребаци реченице из директног у индиректни говор, нпр. *Милан је рекао Марији да иде у продавницу* и (7) уме да конструише зависне реченице са одговарајућим везницима: временске, односне, изричне, кондиционалне (са везницима **кад** и **ако**), намерне, узрочне, последичне итд.

Када је усмена реализација у питању, након завршеног курса на Б1 нивоу, полазник: (1) уме да правилно прочита све словне карактере, без обзира на то да ли су изоловани или

у саставу речи; (2) уме да прочита текст, без обзира на писмо; (3) уме да правилно прочита текст, без обзира на **значање** и (4) уме да правилно реализује реченичну интонацију (упитна, узвична, обавештајна). Када је конверзација у питању (усмена реализација), полазник: (1) може да учествује у свакодневной конверзацији (разумевање питања, давање одговора, постављање питања) о задатој теми; (2) може да говори о познатим стварима и информацијама; (3) може да правилно опише неку радњу следећи временски и последични ток радње и (4) уме да објасни искуства, осећања и догађаје до извесних детаља.

Што се постигнућа на Б2 нивоу тиче, они подразумевају: (1) морфологија – (1) разликује врсте речи и типове промена унутар њих (**а. именице:** род, број, падежи; врсте именица; именице женског рода на сугласник; именице мушког рода на вокал и њихова конгруенција; **б. заменице:** род, број, падежи; врсте: именичке и придевске; енклитички облици личних заменица (датив и акузатив) и њихова позиција у реченици; **в. придеви:** род, број, падежи; врсте: описни, присвојни (-ов, -ев, -ин, -ски, **-ни**), градивни, временски, месни; компарација; суплетивизам у компарацији придева; **г. бројеви:** род, врсте бројева и њихова конгруенција у синтагми или реченици; падежи (оних бројева који имају падежне облике); **д. глаголи:** граматички род и број; глаголски облици: инфинитив (на -ти и -ћи), презент, перфекат, футур, императив, трпни глаголски придев; футур други; потенцијал; глаголски прилог садашњи; глаголске енклитике (помоћних глагола) и њихова позиција у реченици; безлични глагол **требати**; глагол **има/нема**; **ђ. предлози:** најфреквентнији са значењем места, простора, времена, узрока, друштва, циља, начина итд; **е. прилози:** најфреквентнији са значењем места, времена, начина, количине, [узрока]; [компаратив прилога]; **ж. везници:** уме да користи све релевантне везнике, као и њихове синонимне облике; **з. речце:** семантички најреализованије: потврдна, одрична, упитна; за показивање; **за наглашавање (баш, бар); за истицање личног става (вероватно, свакако, нипошто); за истицање супротности (међутим); и. узвици:** за исказивање емотивног стања.

Из синтаксе српског језика, након завршеног Б2 курса, полазник: (1) уме да састави именичку, глаголску и придевску синтагму са правилном конгруенцијом (слагање у роду, броју, падежу и/или лицу) [ни овде се не дају се примери за придевску ни глаголску синтагму, али су дати примери за именичку синтагму и именски копулативни предикат]; (2) уме да користи синонимне предлошко-падежне конструкције, нпр. Милан стоји **испред куће** = Милан стоји **пред кућом**; (3) уме да састави сложене реченице са одговарајућим везником; (4) уме да састави упитни, одрични и потврдни облике реченице, **правећи разлику између и–и/ни–ни**; (5) уме да на одговарајући начин сложи глаголска времена и начине у сложеној реченици; (6) уме да пребаци реченице из директног у индиректни говор; (7) уме да конструише зависне реченице са одговарајућим (**синонимним**) везницима: **а. временске:** **Кад** сам ушао у кућу скинуо сам мантил = **Након што** сам ушао у кућу скинуо сам мантил; **б. месне односне:** Ово је град у којем сам рођен = Ово је град где сам рођен; **в. изричне кондинционалне** сва три степена услова: **ако** + футур други, **кад** + потенцијал, **да** + презент или перфекат; **г. намерне; узрочне; последичне; супротне** (*иако, упркос* итд). [Ово су **допусне**, није погодан термин **супротне**.]

Усмена реализација испита тиче се: (1) читање – уме да правилно реализује реченичну интонацију (упитна, узвична, обавештајна); (2) разумевање прочитаног – **а.** разуме прочитан текст уобичајеног садржаја, чак и детаље; **б.** разуме новинске чланке, свакодневне штампане материјале и брошуре, као и лична писма у којима су изражена осећања; **в.** може да разуме упутства за коришћење појединих апарата; **г.** може да разуме књиге савремених прозних писаца, не разумевајући све детаље, али наслућујући њихово

значење из контекста; д. може да разуме стручне радове уколико му је граматика донекле позната; ђ. може да да своје мишљење о целокупном тексту и (3) конверзација – а. може да учествује у свакодневnoj конверзацији са таквом лакоћом и спонтаношћу да могућа потпуно нормална интерекција са изворним говорником; б. може да говори о непознатим стварима и информацијама, указујући притом на место које не разуме; в. може да правилно опише неку радњу следећи временски и последични ток радње и г. уме да објасни искуства, осећања и догађаје до извесних детаља.

На основу свега наведеног један од задатака у раду ће бити да утврдимо у којој мери су у складу *Наставни план и програм* и садржинска структура уџбеника (у зависности од времена када су настали – *Наставни план и програм* је требало да у обзир узме уџбенике пре 2004. године, а уџбеници писани након 2004. требало је у обзир да узму садржај који је прописан *Наставним планом и програмом*). Примарни циљ јесте, ипак, утврдити минимум синтаксичког знања неопходног за стицање комуникативних компетенција на Б нивоу постигнућа. Видећемо на који начин теоријски садржаји из граматике српског језика, лингвометодички текстови/предлошци и радни задаци/налози доприносе стицању синтаксичких компетенција.

3.2.1. Slavna Babić, *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, Kolarčev narodni univerzitet, Beograd, 1984.

Уџбеник *Српско-хрватски језик за странце*, књ. 2 С. Бабић јесте наставак истоименог уџбеника и истог аутора намењеног за учење и усвајање српског као страног језика на А нивоу. Управо смо се и одлучили за синтаксичку анализу овог уџбеника зато што он представља надградњу већ наученог – на плану писане и усмене реализације. С обзиром на то да је дат на енглеском језику, уџбеник се може користити у процесу самообразовања.

Уџбеник се састоји од 20 лекција, уједначене структуре. Микроструктуру уџбеника чине: (1) текст, (2) објашњења и (3) вежбе. Сваки од ових сегмената доприноси стицању продуктивних и декларативних знања при учењу српског као страног језика. Морфолошки и правописно адекватан исказ допринеће успешном усвајању синтаксичких компетенција и обављању усмене и писане комуникације.

Разматрањем овог уџбеника истражићемо: (1) који су теоријски садржаји о синтакси српског језика присутни у њему; (2) структурну организацију реченица у лингвометодичким текстовима/предлошцима и (3) на који начин радни задаци/налози доприносе стицању синтаксичких компетенција.

3.2.1.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика

Како се учење и усвајање страног језика подиже на виши ниво, тако се и граматички садржаји усложњавају. С обзиром на то да су стекли одређене граматичке компетенције, формирали одређени лексички фонд, створена је основа за усвајање термина из области синтаксе српског језика. При формирању теоријских објашњења, у садржаје су укључене и морфолошке одлике како би се на адекватан начин објасниле све синтаксичке

специфичности. Теоријске поставке су дате на енглеском језику што чини да се овај уџбеник може користити у процесу самообразовања.

Веома детаљно, а опет прилагођено нивоу постигнућа, објашњене су следеће синтаксичке појаве у српском језику: (1) имперсоналне (безличне) реченице; (2) условне зависне клаузе и (3) временске зависне клаузе. Имперсоналне реченице су представљене у два дела, а сваки од теоријских садржаја прате адекватни примери којима се доказују теоријске поставке јер је то управо реализација теорије у комуникативном чину. Више се о граматички води рачуна у писаној реализацији, али ни у усменој комуникацији не сме бити занемарена на овом нивоу постигнућа. У овом делу рада ћемо приказати оригиналну верзију теоријских објашњења (датих на енглеском језику), а након њих следи опис изнетог садржаја.

1. IMPERSONAL SENTENCES (1)

In impersonal sentences referring to a given situation, no subject is expressed. These sentences contain impersonal verbs which are used only in the third person singular neuter.

Impersonal sentences are formed with:

a. intransitive verbs expressing natural phenomena:

grmi — it is thundering	grmelo je — it was thundering
séva — it is lightening	sévalo je — it was lightening
dúva — it is windy	dúvalo je — it was windy

NOTE:

Compare the following sentences in which the verb is used personally:

Duvalo je vetar, or Vetar je duvao .	The wind was blowing, or It was windy.
--	---

b. transitive verbs denoting unpleasant feeling, the logical subject being in the accusative; this accusative is not felt as a possessive:

Boli me glava (zúb).	I've got a headache (toothache)
Boli ga stomák.	He's got a pain in his stomach.

c. **ima** — there is (are) — and **nema** — there is (are) not. (See Book One, Lesson 15.)

Ima li vetra?	Is there any wind?
Danas nema vetra.	There is no wind today.
Nema oblaka.	There are no clouds.

d. **treba** — need, ought to, have to. (See Lesson Seven.)

Treba nam kafa.	We need some coffee.
Trebalo je da kupim kafu.	I should have bought some coffee.

e. a predicate adjective with a copula (**je**). The logical subject may be expressed in the dative. (See Book One.)

Sunčano je , Oblačno je .	It is sunny. It is cloudy.
Bilo je oblačno.	It was cloudy.
Hladno mi je .	I am (feel) cold.

Слика бр. 11а: *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, S. Vabić, 41. страна

For the past action or state the perfect of **ima** in its impersonal form (**imalo je**, **nije imalo**) is seldom used. Instead **bilo je** or **nije bilo** is in frequent usage. This form of the verb "biti" is the perfect tense in the third person singular neuter.

Nije bilo vetra.	There was no wind.
Na nebu nije bilo oblaka.	There were no clouds in the sky.

But when "bilo je" or "nije bilo" is followed by the nominative case, the personal form is used and the participle agrees in number and gender:

Na jezeru je bio samo jedan čamac.	There was only one boat on the lake.
U čamcu su bile dve devojke.	There were two girls in the boat.

For the future action or state the future of "biti" is used in the third person singular (**biće**, **neće biti**):

Biće kiše (vetra).	There will be some rain (wind).
Neće biti snéga.	There will be no snow.

Слика бр. 11б: *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, S. Vabić, 42. страна

Избор теоријског садржаја о имперсоналним реченицама (слика бр. 11) у овом уџбенику чини: (1) дефинисање појма – *безлична реченица*; (2) начини творбе имперсоналних реченица и (3) практични примери. Безличне реченице су дефинисане као оне које се односе на дату ситуацију, а да се притом не изражава субјекат, а њих чини увек безлични глагол употребљен у трећем лицу средњег рода. Безличне реченице се формирају употребом: (1) непрелазних глагола који изражавају природне појаве (*грми, сева, дува*)²⁵, (2) прелазних глагола који означавају непријатне осећаје, а логички субјекат им је дат у акузативу, али се не понаша као посесиван (*Боли ме глава; Боли га стомак*), (3) глагола *имати* и *немати*²⁶ (*Има ли ветра?; Данас нема ветра.*), (4) глагола *треба* (*Треба нам кафа; Требало је да купим кафу*); (5) придева у функцији предиката са копулом *је* (*Сунчано је; Облачно је; Било је облачно; Хладно ми је*).

Видимо да је синтаксички садржај о имперсоналним реченицама у овом уџбенику дат веома концизно, али информативно. Наведени су све реченичне ситуације у којима се могу јавити безличне глаголске форме, што је аргументовано адекватним примерима. Дато је више варијанти семантички истоветних исказа, па је на полазницима да одаберу који ће користити у комуникацији. Навођењем више примера доприноси се компетенцији студената да могу да разлуче да је то семантички исти исказ као онај који су већ усвојили (семантички је исто: *Треба нам кафа ~ Требало је да купим кафу; Дувао је ветар ~ Ветар је дувао*).

4. CONDITIONAL SENTENCES

There are three kinds of conditional sentences: real, potential and unreal.

a. *Real* sentences express a condition that may or may not be fulfilled. The conditional clause is introduced by the conjunctions *ako* and *li* (if). The tense of the verb will be the same as in English, but the future perfect is used when the present with a future meaning is used in English. The future perfect can be replaced by the present of perfective verbs.

ako + {	the present
	the future perfect

Ako **bude** ~~padala~~ kiša, uzeću taksī. or If it rains, I'll take a taxi.

Uzeću taksī ako **bude** ~~padala~~ kiša.

Ako **ne dođem** do osam, nemojte me čekati. If I don't come by eight, don't wait for me.

Слика бр. 12а: *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, S. Babić, 58. страна

²⁵Након ових примера следи напомена која се тиче следећег: упоредите следеће реченице у којима се глагол користи у личном глаголском облику: *Дувао је ветар* or *Ветар је дувао ~ The wind was blowing* or *It was windy*.

²⁶Напомена која прати ове примере се тиче следећег: за прошлу радњу или стање перфекат од *има* у својој безличној форми (*имало је, није имало*) ретко се користи. Уместо њега *било је* или *није било* чешће се употребљава. Ова форма глагола *бити* је перфекат трећег лица једине средњег рода (*Није било ветра; На небу није било облака*). Али, када *било је* или *није било* прати номинатив, користи се лични облик, а партицип се слаже у броју и роду (*На језеру је био само један чамца; У чамцу су биле две девојке*). За будуће радње или стања, будуће време глагола *бити* користи се у трећем лицу једине (*биће, неће бити*) (*Биће кише; Неће бити снега*).

c. *Unreal* sentences express an action which is only imagined, but cannot happen; something that might have happened but did not or could not happen. They are clauses of present or past unreality. The conditional conjunction is *da* (if) followed by the present in conditional clauses of present unreality, and by the perfect in conditional clauses of past unreality. The verb of the main clause is in the conditional.

<i>da</i> + the present (present unreality)
<i>da</i> + the perfect (past unreality)

<i>Da imam para, kupila bih police za knjige.</i>	If I had some money, I'd buy some bookshelves.
<i>Da sam na tvom mestu, stavio bih ovde sliku.</i>	If I were you, I'd put a picture here.
<i>Da sam imala para, kupila bih police za knjige.</i>	If I had had the money, I'd have bought the bookshelves.

Слика бр. 126: *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, S. Babić, 59. страна

Други теоријски садржај из синтаксе српског језика тиче се обраде условних реченица (слике бр. 12а и 12б). У микроструктури уџбеника говори се о 3 типа условних реченица: реални услов, потенцијални услов и нереални услов. Први тип се односи на – праве кондиционалне реченице које изражавају услов који може, али и не мора, бити испуњен. Условна реченица је уведена везником *ako* и *li* (*if*). Време глагола ће бити исто као у енглеском, али се будући перфекат користи када се у енглеском користи презент са будућим значењем. Будући перфекат може се заменити презентом перфективних глагола (*Ако буде падала киша, узећу такси; Узећу такси ако буде падала киша; Ако не дођем до осам, немојте ме чекати*). Други тип се односи на – потенцијалне реченице које изражавају радњу која би се могла реализовати под одређеним условима. Условни везници су: *ako* и *kad* (*if*). Глаголи и у главној, и у зависној клаузи су у садашњем кондиционалу (*Ако би било лепо време, отишли бисмо у парк; Било би нам мило кад бисте дошли у суботу*). Трећи тип се односи на – нереалне реченице које изражавају радњу која је само замишљена, али се не може десити; нешто што се могло догодити, али се није догодило или се није могло догодити. То су клаузе садашње или прошле нестварности. Везник условне реченице је *da* праћен презентом у условним реченицама садашње нестварности и перфектом у условним реченицама прошле нестварности. Глагол у главној клаузи је у кондиционалу (*Да има пара, купила бих полице за књиге; Да сам на твом месту, ставио бих овде слику; Да сам имала пара, купила бих полице за књиге*).

5. THE TEMPORAL CONJUNCTION *DOK*

The temporal conjunction *dok* (while) introduces adverbial clause of time. The action of the verb in the main clause takes place simultaneously with that of the temporal clause.

On se snalazio u svim rečima dok ih je hvatao i bacaо na hartiju.	He coped with all the words while catching them and putting them down.
---	--

Слика бр. 13: *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, S. Vabić, 77. страна

Посредством везника *dok* уводи се теоријски садржај о временским реченицама (слика бр. 13). У уџбенику је дато следеће објашњење: *временски везник dok уводи прилошку одредбу времена. Радња глагола у главној реченици одвија се истовремено са радњом временске реченице. Ово теоријско објашњење прате примери: Он се сналазио у свим речима док их је хватао и бацио на хартију.* Концизно, али информативно и довољно за стицање умења творбе и коришћења временских клауза.

1. IMPERSONAL SENTENCES (II)

Impersonal sentences are also formed from:

a. An active verb in the third person plural excluding the speaker; the indefinite subject meaning *ljudi* (people) is understood. A *da* clause often follows the verb. In English the passive with *it* as impersonal subject is often used.

Kažu da je Mostar lep grad.	Mostar is said to be a beautiful city. (People say that Mostar is. . .)
Javljaju da je jaka kiša poplavila mnoge puteve.	Heavy rain is reported to have flooded many roads. (It is reported that heavy rain has flooded. . .)
Govore da će skočiti cena benzina.	It is said that the price of petrol (gasoline) will go up.

Слика бр. 14а: *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, S. Vabić, 80. страна

b. An active verb in the third person singular (the neuter gender with the active past participle) with the passive *se* referring to no particular person. In English an indefinite pronoun such as "one" or "you" ("on" in French or "man" in German) and an active verb are used, or the passive construction. The indefinite human subject is *ljudi* (people), *čovек* (man) or *neko* (someone). The predicate agrees with the object in gender and number:

Ovde se govori engleski.	English is spoken here.
Ovde se dobro jede.	You can eat well here. (One can eat. . .)
Ništa se ne vidi.	Nothing can be seen.
Ne ide se u Višegrad.	You don't go (One doesn't go) to Višegrad.
Danas se ne radi.	We don't work today.
Ovde se ne sme pušiti.	No smoking here.
Igralo se do tri sata.	We (people) danced till 3 o'clock.

c. Many active verbs with the passive *se* are frequently used in the third person singular with a noun or pronoun in the dative case. These verbs show a great desire or emotional state of the subject to do something. For example: *Spava mi se* means *Ja bih spavao*, or *Ja bih da spavam* (I'd like to sleep.)

<i>Nori se pije kafa.</i>	Nora is in the mood for a cup of coffee.
<i>Hansu se pušilo.</i>	Hans felt like smoking.
<i>Ne ide mi se u bioskop.</i>	I don't feel like going to the movies.
<i>Jedu nam se čevapčići.</i>	We fancy čevapčići.

Слика бр. 14б: *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, S. Vabić, 81. страна

Пред сам крај уџбеника појављују се нове информације о безличним реченицама (слика бр. 14а и 14б). Кроз нове три категорије представљен је садржај о безличним реченицама. Први тип се односи на: *глаголи радње у трећем лицу множине искључују говорника, а неодређени субјекат се разуме у значењу 'људи'*. 'Да' клауза увек прати глагол. У енглеском језику пасив са 'it' често користи као безлични субјекат. Ова теоријска одређења прате примери: *Кажу да је Мостар леп град; Јављају да је јака киша поплавила многе путеве; Говоре да ће скоčiti цена бензина*). Други тип употребе односи се на активни глагол у трећем лицу једнине (средњи род са активним партиципом прошлог времена) при чему се глагол не односи ни на једно одређено лице. У енглеском језику, неодређене заменице као што су 'он' или 'уоу' ('он' на француском или 'тап' на немачком). Неодређени субјекти су 'људи', 'човек' или 'неко'. Предикат се слаже са објектом у роду и броју. Примери оваквих реченица су: *Овде се говори енглески; Овде се добро једе; Ништа се не види; Не иде се у Вишеград; Данас се не ради; Овде се не сме пушити; Играло се до три сата*. Трећи тип употребе безличних реченица се односи на: *активни глаголи са пасивом 'се' често се користи у трећем лицу једнине са именицом или заменицом у дативу. Ови глаголи показују велику жељу или емотивно стање субјекта да нешто уради. На пример спава ми се значи ја бих спавао или Ја бих да спавам*. Ова теоријска објашњења прате и примери: *Нори се пије кафа; Хансу се пушило; Не иде ми се у биоскоп; Једу нам се ђевапчићи*. Овим садржајем је заокружена прича о безличним реченицама у српском језику. При обради овог граматичког садржаја начињен је добар методички поступак – дозирање. С обзиром на обимност и сложеност граматичког садржаја, ауторка се определила да исти подели у два сегмента чиме је постигнута: (1) свеобухватност и (2) лакше и брже савладавање датог садржаја.

Сви претходно наведени садржаји тичу се 'чисте' синтаксе, док су остали делови, које ћемо овим путем споменути, непосредно укључени у стицање синтаксичких компетенција. Један од таквих садржаја тиче се глагола којима је потребан други глагол као допуна (слика бр. 15). Допуна таквим глаголима су: инфинитив или конструкција *да + презент*. У енглеском језику се допуна често преводи герундом. Неки од глагола су: *почети, престати, моћи, морати, смети*, уз примере: *Киша је почела да пада; Киша је престала да пада; Можеш ићи*. У питању су модални или фазни глаголи који су непунозначни, па захтевају допуну у виду инфинитива или конструкције *да + презент* како би конструкција добила значење. Овом приликом се не употребљавају термини *модални* и *фазни глагол*, али то није ни неопходно да би се разумела њихова употреба. Овакви синтаксички конституенти чине сложени глаголски предикат.

VERBS REQUIRING ANOTHER VERB AS THE COMPLEMENT

Some verbs require another verb as their complement. The complement may be an infinitive or **da** + the present tense. In English the complement is often rendered by the gerund. Here are some verbs:

početi (to begin), **prestati** (to stop, to cease), **moći** (can, may), **morati** (must), **smeti** (to be allowed).

Kiša je počela da pada.

It has begun raining.

Kiša je prestala da pada.

It has stopped raining.

Možeš ići.

You can (may) leave (go).

Слика бр. 15: *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, S. Babić, 46. страна

У овом сегменту морамо споменути формирање пасивних реченица (слике бр. 16а и 16б). С обзиром на то да се често јављају и у писаном, и у усменом дискурсу, ваља им посветити пажњу, што је ауторка и учинила. Након што су у лингвометодичком предлошку дати примери пасивних конструкција, следи теоријско објашњење: *пасив се гради од глагола 'јесам' (у перфекту) или 'бити' (за футур или плусквамперфекат) и пасивног партиципа дотичног глагола*. Затим следе примери: (1) у перфекту – а. *питан (питана)* или *Ја сам питана*; б. *питан (питана) си* или *Ти си питан*; в. *питан (питана) питано је* или *Он је питан*; *Она је питана*; *Оно је питано* и (2) у футуру – а. *бићу питан (питана)*; б. *бићеш питан (питана)*; в. *биће питан (питана, питано)*. Презент глагола 'јесам' *праћен партиципом пасива који се користи као предикативни придев може означити презент пасива*. Након овог додатка, следе примери: *Он је тешко повређен*; *Брзина је ограничена*.

1. THE FORMATION OF THE PASSIVE

a. The passive is formed from the verb *jesam* (for the perfect) or *biti* (for the future and the pluperfect) and the passive participle of the verb concerned.

The perfect

1. <i>pitан</i>	(<i>pitана</i>)	<i>сам</i>	or	<i>Ја сам питан</i>	— (I have been asked)
2. <i>pitан</i>	(<i>pitана</i>)	<i>си</i>	„	<i>Ти си питан</i>	
3. <i>pitан</i>	(<i>pitана</i>)	} <i>је</i>	„	<i>Он је питан</i>	(<i>Она је питана</i>)
	<i>питано</i>			<i>Оно је питано,</i>	etc.

Слика бр. 16а: *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, S. Babić, 71. страна

The future

1. biću pitan (pitana) — (I shall be asked)
2. bićeš pitan (pitana)
3. biće pitan (pitana)
pitano etc.

Film je snimljen 1980. godine. The film was made in 1980.

Film će biti snimljen iduće godine. The film will be made next year.

h. The present tense of "jesam" followed by the passive participle used as a predicative adjective can denote the present passive.

On je teško povređen. He is badly hurt.

Brzina je ograničena. The speed is limited.

Слика бр. 166: *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, S. Babić, 72. страна

Након објашњења начина творбе и навођење примера пасивних конструкција, следи сегмент који се односи на следеће поставке пасив у вези са његовом употребом (слика бр. 17). Наводи се граматички коментар: пасив се користи много ређе у српскохрватском него у енглеском језику. Српскохрватски еквивалент енглеског пасивног глагола може бити: (1) *активни глагол у трећем лицу са речју 'се' која је овде у партиципу (а не повратна заменица) и може се спојити са скоро сваким прелазним глаголом; такав глагол има пасивно значење. Објекат је обично у номинативу (снимати ~ Снима се филм; приказивати ~ Данас се приказује Андрићева 'Госпођица')* и (2) *активни глагол у реченици која почиње објектом. Веома често таква реченица показује инверзију субјекта и предиката, што је уобичајени ред речи у српскохрватском језику. Ово објашњење прате примери: Овај филм је режирао Душан Вукотић; 'Госпођицу' је написао Иво Андрић; Главне улоге играју југословенски глумци.*

Овим садржајем се завршава обрада пасива у српском језику. На веома концизан, али информативан начин представљен је овај теоријски садржај. Све је аргументовано примерима, датим и на енглеском језику, па их полазници могу једноставно користити у процесу самообразовања.

2. THE USE OF THE PASSIVE

The passive is used much less frequently in Serbo-Croatian than in English.

A Serbo-Croatian equivalent of the English passive may be:

- a. An active verb in the third person with the word **se** which is a particle here (and not a reflexive pronoun) and can be joined to almost any transitive verb; such a verb has a passive meaning. The object is usually in the nominative case.

snimati

Snima se film.

A film is being made.

prikazivati

Danas se prikazuje Andrićeva „Gospodica“.

Andrić's „Gospodica“ is being shown (is on) today.

- b. An active verb in a sentence beginning with the object. Very often such a sentence shows the inversion of the subject and predicate, the normal word order in Serbo-Croatian.

Ovaj film je režirao Dušan Vukotić.

This film was directed by Dušan Vukotić.

„Gospodicu“ **je napisao** Ivo Andrić.

„Gospodica“ was written by Ivo Andrić.

Glavne uloge igraju jugoslovenski glumci.

The leading roles are played by Yugoslav actors.

Слика бр. 17: *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, S. Babić, 72. страна

Лош два теоријска садржаја се могу укључити у синтаксичка знања с обзиром на то да утичу на формирање реченица. У питању су: (1) партикула *ли* и (2) слагање са негативном изјавом (слика бр. 18а). За први садржај дато је објашњење: *партикула 'ли' се може користити у реченицама које су већ упитне. 'Ли' долази после упитних заменица или прилога и изражава чуђење или несигурност.* Дати су примери: *Колико ли је сати?; Ко ли је дошао?; Где ли су њих двојица?*

Други садржај је објашњен на следећи начин: *слагање са одричним исказима изражава се везником 'ни' праћеним субјектом.* Примери су дати кроз краће дијалоге: *А. Jeste ли уморни? Б. Нисам. А. Нисам ни ја или Ни ја, као и: С. Пушите ли?; П. Не пушим; С. А Ваш муж?; П. Ни он не пуши или Не пуши ни он.*

3. THE PARTICLE *LI*

The particle **li** can be used in sentences which are questions already. *Li* comes after interrogative pronouns or adverbs and expresses wonder or uncertainty:

Koliko li je sati?

Whatever is the time?

Ko li je došao?

Whoever has come?

Gde li su njih dvojica?

Wherever can the two of them be?

4. AGREEMENT WITH NEGATIVE STATEMENTS

Agreement with negative statements is expressed by the conjunction **ni** (neither, nor, not either) followed by the subject:

A: Jeste li umorni?

Are you tired?

B: Nisam. A vi?

No, I'm not. And you?

A: Nisam ni ja. or
Ni ja.

Neither (nor) am I.

S: Pušite li?

Do you smoke?

P: Ne pušim.

No, I don't.

S: A vaš muž?

And your husband?

P: Ni on ne puši. or
Ne puši ni on.

Neither does he.

Слика бр. 18а: *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, S. Babić, 53. страна

Партикула *ли* споменута је и у садржају који се односи на условне реченице тј. њену улогу у условним реченицама (слика бр. 186). *Партикула 'ли' се може користити у условним реченицама уместо везника 'ако'. Њено место је после глагола.* Дати су примери: *Упитате ли их... = Ако их упитате...; Упитате ли их како је у Риму, одговориће вам да је очајно.* Овим садржајем се употпуњују сазнања о улози партикуле 'ли' у синтаксичким конструкцијама.

3. THE CONJUNCTION *LI* IN CONDITIONAL SENTENCES

The conjunction *li* (if) may be used in conditional sentences instead of the conjunction "ako" (if).
Its place is after the verb:

Upitate li ih ... = Ako ih upitate ...

Upitate li ih kako je u Rimu, odgovoriće vam da je očajno.

If you ask them what it is like in Rome, they'll answer you (that) it is dreadful.

Слика бр. 186: *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, S. Babić, 63. страна

У овом сегменту рада смо настојали да укажемо на 'чисто' синтаксичке садржаје обрађене у овом уџбенику, али и на морфосинтаксичке и лексичке сегменте који битно утичу на формирање синтаксичких конструкција. Видели смо да синтаксичке садржаје у овом уџбенику чине: (1) безличне реченице; (2) условне реченице и (3) временске реченице. Након што су дати примери у лингвометодичким текстовима, следе теоријска објашњења, а све што је дато кроз теорију аргументовано је примерима. Садржај о пасивним реченицама нашао је своје место у овом уџбенику, с обзиром на то да су чести у писаној и усменој комуникацији. Управо овим конструкцијама се постиже кондензовање исказа, па су погодне за постизање економичности у комуникативном процесу. Слагање са негираним исказом обрађено је овим путем, а среће се често у дијалошким текстовима. Партикула 'ли' има двојаку функцију: (1) долази након упитних заменица или прилога и изражава чуђење и несигурност и (2) може се користити у условним реченицама уместо везника *ако*. Слагање са негираним исказима смо, такође, подвели под синтаксичке садржаје с обзиром на то да се и овакве синтаксичке конструкције често срећу у дијалошким текстовима, али задатак предавача је да објасне значење везника *ни*.

Сва теоријска објашњења дата су на енглеском језику што полазницима олакшава коришћење уџбеника. На основу свих наведених садржаја можемо закључити да је теорија прилагођена потребама потенцијалних корисника и да све поставке о синтакси српског језика могу послужити за развој синтаксичких компетенција.

3.2.1.2. Лингвометодички текстови/предлошци

Очекивано је да лингвометодички текстови/предлошци намењени усвајању српског као страног језика на Б нивоу буду сложенији од оних што су дати на А нивоу постигнућа – и на структурном, и на садржинском плану. Међутим, стиче се утисак да је лексички систем разуђен (тј. обogaћен новим лексемама), а остале граматичке области су добиле надградњу, у виду неких специфичнијих, сложенијих, граматичких садржаја. Текстови су и дијалогског, и везаног карактера. Тематски су разнолики – полазе од општих тема (које подразумевају сналажење у свакодневним комуникативним ситуацијама), али садрже и текстове из српске историје и културе. Овде проналазимо текстове из књижевноуметничког функционалног стила: *Има и горе, Пустило бих ја њега, али...*, *Три лењивца, Неспоразум, Лав и остале животиње, Курјак и пас, Микадо, Риба и девојка, У цара Тројана козје уши, Еро с онога свијета*. На овом нивоу постигнућа студентима/ученицима не ствара потешкоће разумевање текста, а занимљиви садржаји доприносе мотивацији за синтаксичку анализу садржаја. Ако почнемо од синтагми, преко реченица без предиката, модела простих реченица, па све до сложених реченица (координативног и субординативног типа) видећемо које синтаксичке компетенције се стичу на овом нивоу постигнућа – и како доприносе формирању синтаксичког минимума.

Још на А нивоу постигнућа студенти су се сусретали са синтагматским јединицама. Највећи број уочених синтагми био је именичког карактера (именица је била у функцији главне речи), док је сложеност подразумевала два, три и највише четири конституента. Имали су конгруентне и неконгруентне атрибуте, што је случај и у овом уџбенику. Синтагме су уџбенику С. Бабић су, такође, именичког карактера, а примери су: (1) двоконституентске – печено пиле, печене паприке, бело вино, кисела вода, пловне реке, планинске реке, дивни водопади, лепа кањони, каубојски филм, ђевапчићи са луком, од брдског јагњета; (2) троконституентске – печена млада јагњетина, црвене далматинске капе, стари културни споменици, страшно досадан филм, врела аутобуска станица, разноврсне природне лепоте, службеник Холандске амбасаде, моје место рођења и (3) четвороконституентске – најлепше блузе са народним везом. Зависни конституенти се у већини примера са именицом уз коју стоје слажу у роду, броју и падежу, док има и примера са неконгруентним атрибутима, попут: *Ђевапчићи са луком, блузе са народним везом*. Употреба оваквих синтагми стилски и садржински употпуњује лингвометодичке текстове/предлошке, а бивају и добри примери синтаксичких конституената.

Било да их третирамо као реченице, или као клаузе, реченице без предиката су саставни део лингвометодичких текстова/предложака. Њихова комуникативна функција тиче се поздрављања и отпоздрављања, и исказивања одређених експресија (среће, туге, одушевљења, разочарења и сл.), а синтаксичка служи за отпочињање писаног дискурса. Примери реченица без предиката су: *Хвала; А, тако; Па, добро; Код Калемегдана; Друга улица десно, а од семафора лево; Трамвај број два; Ено Нормана и оне Новосађанке; Елси; Таман посла; Душка и мене; Врло радо; Свакако; Одлично!; И добар ловац; О, Владо!; Какво пријатно изненађење!; Дивно!; Незаборавно вече!* Ове синтаксичке јединице необичним чини то што отпочињу везником или неким узвиком, као што су примери: *А, тако; Па, добро; И добар ловац; О, Владо*. Реченице без предиката се у овом корпусу управо препознају по овим елементима, и по својој једноставној, краткој синтаксичкој структури. Не могу се разумети без ширег контекста, изузев оних које се користе у свакодневној

комуникацији, попут: *Хвала; Дивно; Врло радо; Одлично*. И међу оваквим клаузама може да се јави напоредни однос, као у примеру: *Друга улица десно, а од семафора лево*.

С обзиром на то да су текстови књижевноуметничког карактера чести у овом уџбенику, не чуди присуство великог броја реченица са именским предикатима. Оне су стилски обликоване тако да привлаче пажњу читалаца, а чести су текстовни конституенти, па служе као модели за увежбавање, и усмене, и писане комуникације. Реченице са именским предикатима су: *Ја сам Холанђанин; Стокхолм је моје место рођења; Ја сам службеник Холандске амбасаде – преводилац; На жалост, та група је попуњена; Веома је привлачна девојка, је'лте?; Она ће бити ваша наставница; Никола Тесла је један од најчувенијих научника, највећи проналазач у области електротехнике и један од највећих проналазача свих времена*. Ове реченице су стилски ефектне, на овом нивоу сложености у односу на претходни, а саставни су део скоро сваке микроструктуре овог уџбеника.

Модели простих реченица су саставни део и овог уџбеника, али је њихов број редукован у односу на претходно анализирану групу уџбеника. Модели простих реченица уочени у анализираном корпусу су: (1) VF_{impers} или P – *Већ сева; Чујете ли.... грми*; (2) N₁ + VF или S+P (са експлицираним или садржаним субјектом) – *Видео сам; Разумем; И ветар је стао*; (3) N₁ + VF + N₄ или S+P+O – *Попуните пријаву; Изволите образац; Упитаћу неког пролазника...; Узећу такси; А ми једемо много кромпира?; Узмите двојку; Допишите му се*; (4) N₁ + VF + N_x или S+P+AD – *Обавештење о течају се налази на огласној табли; Учили сте српскохрватски пет месеци; И сиђите на првој станици; У Сплиту смо пили изврсно бело вино; А овде ћете пити врло добро црно вино; Отишли су на кафу у ресторан*. Уочавамо сва четири модела простих реченица, а они су чешћи у дијалошким текстовима него у везаним. И модели простих реченица отпочињу везницима (*И сиђите на првој станици; А овде ћете пити врло добро црно вино; И ветар је стао*), па се може рећи да је то манир ауторке. Предавачима остаје да објасне семантику везника, како би полазници ове реченице адекватно разумели и користили у комуникативном процесу.

Систем сложених реченица представљен је посредством: (1) координације и (2) субординације. Напоредни односи уочени у анализираном корпусу су: (1) саставни (уведени везником *и, па и те*) – *Лепо се одмарамо и уживамо у нашем дивном селу; Ја се доста шетам, мало помажем баки и Љубици, мало сликам, те ми време брзо пролази; Данас су нам увели телефон, па ћу јој се јавити; Тесла је живео и радио за мир у свету; Они седе за столом у кафани и причају* и (2) супротни (уведени везницима *а и али*) – *Завршио сам почетни течај у Холандији, а радио сам по књизи од...; Идите право овом улицом, а затим скрените у другу улицу десно; Они гаје поврће, кукуруз, живину, свиње, а имају и краве; Пуши претерано, али алкохол пије умерено; Пало је много снега па су сами носили инструменте, уморили се и накупили зиме*. Независне реченице су уведене репрезентативним везницима, а у оквиру једне синтаксичке структуре јавља се више везника напоредног односа што потврђује присуство вишеструкосложених реченица. С обзиром на то да су се са њима сусретали и током курса на А нивоу, лако ће их препознати у контексту и разумети њихова значења.

Субординација је заступљенија у анализираном корпусу што не чуди с обзиром на то да је уџбеник *Српско-хрватски за странце*, књ. 2 С. Бабић намењен учењу и усвајању српског као страног језика на Б нивоу. Не можемо са сигурношћу одредити најдоминантнији тип реченица, али можемо рећи да се готово све врсте зависних клауза појављују у овом уџбенику.

Полазимо од изричних реченица. Уведене су везником *да* и њихова синтаксичка функција је објекатска. Примери изричних реченица су: *Желим да се упишем на средњи течај српскохрватског језика; Мислим да идемо у погрешном правцу; Приметила сам да свет једе доста хлеба; Е, престала је да пада; Ја веома волим да се скијам; Е, па желим вам много среће у лову на медведе; Чуо сам да у Босни има великих шума*. Теоријски садржаји о овим реченицама уведени су посредством напомена о модалним и фазним глаголима који захтевају допуну у виду инфинитива или конструкције *да* + презент.

Временске реченице су у уџбенику С. Бабић уведене посредством истих везника како и у уџбеницима за А ниво, а то су *кад(а)* и *док*. Примери уведени везником *кад(а)* су: *Када попуните пријаву, јавите се професорки Ристић; Кад дођете до семафора, скрените лево; Било би нам мило кад бисте у суботу дошли на вечеру; Кад би овде ставила још једну, не би зид био празан*. Примери уведени везником *док* су: *Све су речи биле за њега једнаке, и у свима њима сналазио се са истом лакоћом док би их хватао и бацао на хартију; Док траје, нек траје, а после нек буде шта буде*. Поред ових примера, који су репрезентативни за дату врсту зависних реченица, у корпусу су уочени примери са глаголским прилогом садашњем. Ови примери су: *Бријући цара момак опази да цар има козје уши, али кад га је Тројан питао шта је видео на њему, он одговори да није видео ништа; Седећи у чекаоници, он се сада преслишавао како ће што краће и што јасније (а ипак што ласкавије по себе) испричати лекару свој случај*. Клауза *Бријући цара момак опази да цар има козје уши* могла би да буде замењена клаузом *Док је бријао цара момак опази да цар има козје уши*. Такође, клауза *Седећи у чекаоници* могла би да буде замењена клаузом *Док је седео у чекаоници*. Видимо да у наведених примерима глаголски прилог садашњи (*бријући, седећи*) имају синтаксичку функцију прилошке одредбе за време и могу бити замењени временском зависном клаузом, а да се не промени значење изреченог или написаног.

Релативне зависне клаузе су присутне у анализираном корпусу. Оне су уведене релативно-односног заменицом *који*. Уочени су примери: *Има лепих и интересантних слика које спрема за своју нову изложбу; Бети и Свен питају да ли могу сада да узму књигу коју сте им обећали; Тако је понављао у себи одговоре на питања која би му лекар могао поставити*. Синтаксичка функција ових реченица јесте атрибуцка.

Синтаксичку функцију прилошке одредбе за намеру имају намерне зависне клаузе. Примери намерних реченица нису бројни, али довољни да представе врсту зависних реченица. Све намерне реченице уведене су зависним везником *да*. Примери намерних реченица су: *Само мора да оде у апотеку по неке лекове; Да поручимо нешто за јело; Он ужива да вози бицикл или кола са коњима, и сваког дана одлази до реке да лови рибу; Да те пољубим...; Неки Турчин сврати с пута у поток, да се напије воде, па га ухвати хајдук*.

Узрочне реченице су у овом уџбенику мање заступљене него у претходно анализираним. Препознају се у корпусу по везнику *јер* који је овде одвојен запетом (због године издања уџбеника, 1991). Уколико би се данас овај уџбеник користио у настави, предавачи би морали указати полазницима на то да се правописно правило које се тицало употребе запете испред узрочне клаузе изменило, па да се сада она не употребљава. Примери уочени у корпусу су: *Можда хоће, јер свира флауту; Онда пожуре, јер немаш много времена; Нису се дуго шетали на Авали, јер је почела да пада киша*.

По фреквентности, сличне узрочним реченицама, јесу условне реченице. Уведене су у лингвометодичке текстове двама везницима – *ако* и *да*. Њихова синтаксичка функција је прилошка – прилошка одредба услова. Примери са везником *ако* су: *Ако не дођем до осам, немојте ме чекати; Ако буде падала киша, узећу такси; Ако си назебла, немој никуда да*

излазиш; Задоцнићу ако не пожурим; Ако ти је живот мио, не прескачи. Примери уведени везником да су: *Да је знала да си код куће, сигурно би дошла; Да га тада нисам купила, сада не бих могла, јер сам имала велике трошкове.*

Допусне зависне клаузе ћемо у анализираном корпусу препознати по везнику *иако*. Примери допусних реченица су: *Иако је Југославија претежно планинска земља, само једна петина њене територије прелази висину од хиљаду метара; Нисам баш све разумео, иако сам читао роман; Кров над главом је ту иако дува са свих страна.*

Примери месних реченица уведени су репрезентативним везником *где*. У корпусу смо пронашли следеће примере месних реченица: *Удахнем мало тог њиховог лековитог ваздуха, па поново сиђем доле у котлине где живе много краће, али много узбудљивије; Године 1884. одлази у Сједињене Државе, где је живео до краја свога живота; Ваљда су се уплашили да неће стићи кући преко планине јер је стегао мраз, па су се увукли у наш тор где смо имали овце; Не волим места где хвале ваздух и воду.* У анализираном корпусу месне реченице имају функцију прилошке одредбе за место.

Као једини репрезент своје врсте појавила се реченица: *Испричао је један човек са Златибора како су Цигани зачарали вукове.* У питању је начинска реченица са синтаксичком функцијом прилошке одредбе за начин. Без обзира на то што се јавља само један пример, ова реченица може послужити да укаже на њихове специфичности. Уведене су у реченични контекст прилогом *како*, па се по њему најједноставније и препознају.

У наведеним примерима зависних реченица доследно је примењено правописно правило које се односи на чињеницу да ако се зависна реченица нађе у инверзији, тј. пре независне (главне реченице) увек се одваја запетом. Ово правописно правило би требало полазници да примењују у писаном дискурсу, док се у усменој комуникацији употреба ове запете регулише интонацијом – прави се кратка пауза, па се тек након ње нижу нове клаузе у оквиру синтаксичке структуре.

Како лингвометодички текстови репрезентатују разговорни језик, али и поједине сегменте из српске културе (у првом реду књижевности) и историје, представљају богат извор различитих синтаксичких структура. С обзиром на то да се синтаксичке компетенције усложњавају како се мења ниво постугнућа, више је сложених (и то зависних) реченица, него простих. Поред основних модела простих реченица (са експлицираним или садржаним субјектом), са прилошким одредбама и допунама, имамо реченице без предиката (које су сложеније – у смислу броја лексема, него у уџбеницима на А нивоу) и реченице са именским предикатима. Напоредни односи представљени су кроз примере саставних и супротних реченица, док се систем субординације чине: изричне, временске, односне, узрочне, условне, допусне, месне и начинске. Правописно адекватно употребљени у корпусу (запетом је одвојена зависна клауза ако се нађе у инверзији) добар су пример синтаксичког система у српском језику. Уз помоћ ових текстова стичу се синтаксичке компетенције које су у складу са потребама и захтевима учења и познавања језика на Б нивоу постигнућа.

3.2.1.3. Радни задаци/налози

Уколико узмемо у обзир годину када је настао овај уџбеник (1991) не остаје нам ништа друго него да укажемо на чињеницу да се при дидактичком обликовању уџбеника тада водило рачуна да радни налози буду уједначенији и да вежбају оно што је у текстовима и кроз теоријске поставке полазницима у овом уџбенику дато. Уџбеник нема ревизије, али

без обзира на то сваку лекцију прати одређени број задатака. Ауторка је одабрала да задаци буду „класични”, па тако сваки лингвометодички текст прате задаци за разумевање прочитаног. Неки од примера таквих радних налога су: *Куда су кренули Елси и Норман?*; *Шта је Норман упитао пролазника?*; *Да ли ће скренути у прву улицу десно?*; *Куда ће скренути кад дођу до семефора?*; *Кога хоће Ловро да изведе на вечеру?*; *Шта је рекла Бети?*; *Где су се договорили да се нађу?*; *Куда је Душко предложио да иду после вечере?* Без обзира на то што су одговори на постављена питања садржани у лингвометодичким текстовима, од полазника се захтева да формирају синтаксичке конструкције чиме се проверава правилан распоред синтаксичких конституената чиме се постиже семантички прихватљив исказ.

Управо из оваквих задатака проистекла су питања усмерена на кориснике уџбеника, а захтевају самостално одговарање на питања. Обично се тичу истицања занимљивости из живота, а неки од таквих примера су: *Да ли вечерате код куће или у ресторану?*; *Хоћете ли сутра извести некога на вечеру?*; *Волите ли да играте?*; *Идете ли често у диско?*; *Излазите ли често увече?* С обзиром на то да је већина лингвометодичких предлога конципирана тако да описује занимљивости из живота младих људи у новој средини, чини се да овакви задаци управо доприносе – бољем сналажењу у комуникацији са матерњим говорницима, у различитом окружењу – на факултету, у ресторану, у продавници и сл.

Како се синтаксичке компетенције не проверавају само посредством потврдних реченичних форми, творба питања је важан сегмент при стицању синтаксичких знања и вештина. Један од радних налога се тичао постављања питања на основу датих одговора. Овај задатак усложњава чињеница да је неопходно одабрати упитну реч, а након тога и све остале конституенте – правописно адекватно употребљене, како би разумели питање и дали добре одговоре. Неки од примера су: (1) *Хвала, не могу. Доста ми је;* (2) *Пријају ми. Врло су добри;* (3) *Врло је добро. Пробајте;* (4) *Ја бих (пио) пиво;* (5) *Појео је два парчета;* (6) *Нећу, хвала.* Без обзира на то што делује да су одговори општи тј. да питања могу бити различита, а да одговори буду исти, чини се да полазници ипак знају на шта се тачно мисли с обзиром на лингвометодички текст који претходи задатку. Ипак, уколико изузмемо шире дидактичко окружење микроструктуре у овире које се појављују ови задаци, предавачи их могу користити и у другим комуникативним ситуацијама, па тако ови задаци бивају погодни за увежбавање синтаксе српског језика – синтаксичке структуре су исте, само се лексичко окружење мења.

Радне налоге у овом уџбенику специфичним чини то што сегмент *вежбање* (у свакој лекцији) отпочиње задатком: *Вежбајте ове реченице.* Овде се мисли на усмено увежбавање задатих реченица чиме се подстиче правописно исправан говор, али и стичу синтаксичке компетенције које ће допринети да се адекватно реализује и писани дискурс. За реализацију овог типа задатка неопходна је евалуација предавача како би се правилно изговарале речи и разумеле реченице. Неке од таквих реченица за вежбање су: *Он би хтео да нас изведе на вечеру;* *Лепо од њега што нас је позвао;* *Кога сте још позвали?;* *Ресторан је био пун света;* *Молим вас воде;* *Донесите нам боцу вина;* *Мој брат је годину дана млађи од мене;* *Срећни смо што смо поново заједно;* *Југославија се налази на Балканском полуострву;* *Одушевљен сам лепотом језера;* *Ако будем слободан, доћи ћу на вечеру;* *Јесте ли ми резервисали собу.*

Како је у теоријском делу лекције било речи о безличним реченицама, један радни налог се тичао провере знања о безличним реченицама. Односио се на трансформисање задатих реченица у безлични облик. Дат је пример како треба решити задатак: А: *Био је снаг на планинама;* Б: *Било је снега на планинама,* а примери које је требало решити су: 1. *Јуче*

је био ветар; 2. Била је магла на путу; 3. Била је киша, али није био снег; 4. Ветар је дувао. Након решавања овог радног налога полазници стичу компетенцију формирања безличних реченица о којима су већ стекли теоријска знања.

Такође, по истом принципу, пратећи теоријска објашњења, вежбају се условне реченице. Пример урађеног задатка је: *имати времена* ~ А. *Хоћете ли доћи у недељу?*; Б. *Доћи ћу ако будем имао времена*, а примери за решавање су: 1. *бити слободан* ~ *Хоће ли Владо и Гордана доћи на вечеру?*; 2. *имати пара* ~ *Хоће ли Олга купити полице за књиге?*; 3. *пада киша* ~ *Хоћете ли узети такси?*; 4. *(не) пожурити*: *Хоће ли Божо задоцнити на састанак?*; 5. *отићи до њега*: *Хоћете ли донети књигу од Боже?* Слични примери, за увежбавање условних реченица су: А. *Олга је купила тепих. Да ли је скуп?* Б. *Мислим да није. Да је скуп она га не би купила*, а примери за решавање су: 1. *Он је купио нов стан. Да ли је велики?* *Мислим да...*; 2. *Они су се преселили у нов стан. Да ли је мали?* *Мислим да...*; 3. *Ваша сестра је продала своја кола. Да ли су добра?* *Мислим да...*; 4. *Олга ми се није јавила. Је ли код куће?* *Мислим да...* Сличан претходним је и радни налог: Ц: *бити – лепо време*; А: *Владо, што јуче ниси отишао на излет?* В: *Отишао бих да је било лепо време*, а примери за решавање су: 1. Ц: *имати пара*; А: *Олга, што нисте купили онај црвени тепих?*; 2. Ц: *узети кредит*; А: *Што вас двоје нисте купили ону трпезарију?*; 3. Ц: *добити већи стан*; А: *Што се они нису преселили?*; 4. Ц: *имати времена*; А: *Што она није свратила до Олге?*; 5. Ц: *добити карте*; А: *Децо, што нисте отишли у биоскоп?* Након решавања ових задатака полазници ће моћи без тешкоћа да формирају условне реченице, и то на више различитих начина, али не долази до битних промена у семантици.

Задаци са захтевом превођења су веома корисни за стицање синтаксичких компетенција. Наиме, они се тичу трансформисања реченица са српског на енглески језик. Без обзира на то што је примарни циљ ових задатака провера лексике, ни синтаксичке вештине не изостају. Треба адекватно употребити синтаксичке конституенте, па ће се тако показати вредност овог задатка. Пример за превођење текста је: *Прошле недеље су ме Нада и Јован позвали на ручак у своју викендицу. Било нас је десеторо на ручку. Прво смо имали пилећу чорбу и гибаницу. Онда смо јели печено пиле од домаћих пилића, боранију, печен кромпир и разне салате: од парадајза, купуса и зелену. Затим смо имали изврсну питу од јабука. Сва су јела била укусна. Јованова мајка је одлична домаћица.* Код превода на енглески језик требало је правилно позиционирати конституенте тј. препознати којим лексемама одговара синтаксички конституент у реченицама на енглеском језику.

Самостално формирање реченица био је захтев у готово свакој микроструктури. Наиме, како је и у претходно анализираним уџбеницима писање (или говорење) на задату тему било фреквентно, у овом уџбенику је тај радни налог добио на сложености. Неке од тема су: *Позвали сте своје пријатеље на вечеру. Шта сте вечерали?*; *Ви сте у југословенском ресторану. Поручите ручак за двоје; Шта бисте купили у продавници народне радности?*; *Напишите писмо брату (сестри) – како сте провели неколико дана на селу?*; *Моја земља; Шта ви мислите о животу у граду?*; *Препричајте садржај неког филма; Ваш љубимац.* Како би се адекватно одговорило на задату тему, реченице морају да буду и граматички, и семантички прихватљиве. Евалуацију овог задатка мора да спроведе предавач.

С обзиром на то да су вежбане и потврдне, и упитне реченице, остаје да се вежбају одричне реченичне форме. Радни задатак се односио на то да треба одговорити целом реченицом у одричном облику, па је наведен урађен пример: А: *Да ли ме је неко звао?*; Б. *Нико вас (те) није звао*, а примери за рад су: 1. *Да ли је он нешто рекао?*; 2. *Хоће ли неко*

доћи да нам помогне?; 3. Јесте ли их негде видели?; 4. Да ли се она некуда жури?; 5. Јесте ли некога питали?; 6. Да ли је ваш отац некада пушио?; 7. Јесте ли нешто чули? Овај задатак не захтева само кратко одговарање, већ формирање читавих реченица.

Синтаксичке компетенције се стичу и решавањем задатка који подразумева састављање реченица од задатих речи. Појављује се неколико варијанти овог задатка. Прва варијанта подразумева састављање реченица од задатих речи, с тим да су речи позициониране већ, само ваља додати шта недостаје, као и употребити адекватан облик – било именских речи, било глагола. У првом задатку проналазимо примере: 1. *Та планина..... висок..... 1700..... метар*; 2. *Ово језеро..... широк..... четири..... километар*; 3. *Овде море..... дубок..... 21..... метар*; 4. *Овај мост..... дуг..... 257..... метар*; 5. *Она жена. висок. преко два. метар*. Наведени радни налог се више односи на употребу адекватних облика задатих речи (али опет је требало водити рачуна о позиционирању конституената), док следећи пример захтева потпуно самостално формирање реченица на основи задатих израза. Примери су: 1. *од два сата*; 2. *до два сата*; 3. *пре два сата*; 4. *око два сата*; 5. *преко два сата*; 6. *после два сата*. Још један од ових примера је: 1. *Потребан ми је*; 2. *Позвати у госте*; 3. *Резервисати*; 4. *Изнајмити*; 5. *Идућег месеца*; 6. *Уколико*. При решавању ових задатака нема једног решења, већ избор праве сами полазници. Можда ће прве мисли бити усмерене на оно што су прочитали у лингвометодичком тексту који претходи задацима, али ће касније одговоре моћи да варирају и да их употребљавају у будућим комуникативним ситуацијама.

Без обзира на то што се чини да се ауторка определила за „класичније” типове задатака, посредством њих се стичу синтаксичка знања и умења, које полазници успешно могу користити како при сналажењу у свакодневним комуникативним ситуацијама, тако и при реализацији писаног дискурса. Задатака је довољан број, у складу са нивоом постигнућа, па тако не изостају вежбања ни у једној микроструктури. Уколико пођемо од задатка који се налази на почетку радног дела свих лекција (*Вежбајте ове реченице*), па преко увежбавања упитних и одричних форми, па све до самосталне творбе реченица, а узимајући у обзир сложеност задатака, видећемо како се синтаксичка знања нижу једно за другим и претачу у синтаксичке компетенције потпуно у складу са граматичким (синтаксичким) захтевима које укључује Б ниво постигнућа. За што боље учење и усвајање страног језика на свим граматичким нивоима, неопходно је вежбање, па су зато радни налози важан сегмент микроструктура уџбеника.

Како су у овом уџбенику дате одређене теоријске поставке о синтакси српског језика (о безличним реченицама, условним и временским зависним клаузама, пасиву), задаци који након њих следе тичу се управо провере усвојених знања о синтакси српског језика. Како су, поред потврних, за комуникативни процес важне упитне и одричне реченице, такви типови задатака нашли су своје место у микроструктурама овог уџбеника. Задаци за разумевање прочитаног решавају се посредством увида у лингвометодичке предлошке. Без обзира на то што лингвометодички текстови садрже одговоре на постављена питања, неопходно је формирати синтаксичку конструкцију како би се адекватно одговорило захтевима – било по моделу из текста, било самостално, а све са циљем да се добије граматички и семантички коректан исказ.

Задаци за превођење текста доприносе препознавању морфосинтаксичких јединица и правилном позиционирању синтаксичких конституената како би се добио ортографски добар исказ. Како је распоред синтаксичких конституената у енглеском језику готово устаљен (субјекат, предикат, објекат, прилошке одредбе), у српском језику је релативно

„слободан” (јер инверзија не утиче на разумевање текста), па је на полазницима избор – и распореда и облика свих лексема у тексту који се преводи.

Самосталност у формирању реченица постиже се посредством два типа задатка: (1) састављање реченица на основу задатих речи и (2) писањем кратког текста на задату тему. У првом типу задатка имамо две варијанте: (1) дат је распоред речи само им треба одредити граматички облика и додати шта недостаје како би се добила граматички и семантички коректна реченица и (2) дати су изрази које треба употребити у формирању реченица. Одговор на овај тип задатка није један и коначан, већ постоје различите варијанте које граматички и семантички могу одговарати задатим формама. Полазници бирају конституенте за творбу реченица, а предавач врши евалуацију исказа.

Дефинитивно најзахтевнији радни налог за полазнике јесте формирање краћих текстова. Овим типом задатка проверавају се све стечене компетенције – на лексичком и (морфо)синтаксичком плану. Поред избора адекватних лексема, треба све синтаксичке конституенте дати у граматички исправним облицима. Како је реч о Б нивоу постигнућа, везани текстови треба да буду садржајнији и да имају све потребне конституенте како би се адекватно одговорило на задату тему.

Сваки од наведених задатака доприноси развоју синтаксичких компетенција. Како је у питању нови, напреднији, ниво постигнућа, тако се и задаци усложњавају, па се и синтаксичка знања повећавају. Успешном решавању задатака доприносе разноврсни лингвометодички текстови (који су богат извор синтаксичких конструкција, што различитих по сложености – просте и (вишеструко)сложене, што по врсти – координативног и субординативног типа), као и теоријски садржаји који су саставни део микроструктура. С обзиром на то да полазници након решавања ових радних налога умеју да саставе потврдну, одричну и упитну реченицу, да глаголски прилог садашњи трансформишу у зависну клаузу, да употребљавају безличне реченице и пасив, можемо закључити да употреба овог уџбеника доприноси доброј основи за стицање још сложенијих синтаксичких компетенција – уланчавање вишеструкосложених реченица у везани дискурс.

3.2.1.4. Закључне напомене

Уколико у обзир узмемо дидактичко обликовање и садржинску структуру уџбеника *Српскохрватски за странце књига 2 С*. Бабић можемо закључити да представља адекватан наставак уџбеника истог аутора и наслова предвиђеног за А ниво. Како је ниво постигнућа већи, тако је и већи и сложенији обим наставних садржаја предвиђен за овај ниво. С обзиром на то да сада имају добру основу за унапређење синтаксичких компетенција, брже и лакше ће усвајати нове садржаје.

Како има готово уједначену структуру свака од лекција, а писан је на енглеском језику, чини се да је полазницима овај уџбеник једноставан за коришћење у процесу самообразовања. Садржи лингвометодичке текстове, објашњења (граматике српског језика) и вежбања. Сваки од ових сегмената доприноси стицању знања из области синтаксе српског језика, па је могуће формирати синтаксички минимум проистекао из анализе овог уџбеника.

Како је Б ниво посвећен обради комплекснијих садржаја из граматике српског језика, теоријски садржаји доприносе лакшем савладавању градива. Иако делује да их нема много тј. да су прилично концизна, објашњења граматике су веома информативна и самим тим прилагођена потребама корисника. Уколико погледамо теоријске садржаје о безличним

реченицама, можемо закључити да се теоријски сегмент састоји од три деле: (1) дефиниције појма, (2) начина творбе и (3) практичних примера. Безличне реченице се граде од: (1) непрелазних глагола који изражавају природне појаве (*сева*), (2) прелазних глагола који означавају непријатне осећаје, а логички субјекат им је дат у акузативу, али се не понаша као посесиван (*Боли га стомак*), (3) глагола *имати* и *немати* (*Данас нема ветра*), (4) глагола *треба* (*Требало је да купим кафу*) и (5) придева у функцији предиката са копулом (*Било је облачно*). Садржај о безличним реченицама се допуњује пред сам крај уџбеника, где је употпуњена сфера употребе ове врсте реченица.

Систем зависних реченица представљен је посредством условних и временских реченица. У лекцијама овог уџбеника појављују се три типа условних реченица: (1) реални услов (*везници су ако и ли*), (2) потенцијални услов (*везници су ако и кад*) и (3) нереалан услов (*везник условне реченице је да* праћен презентом у условним реченицама садашње нестварности и перфектом у условним реченицама прошле нестварности, а глаголи и у главној, и у зависној клаузи су у садашњем кондиционалу). Посредством везника *док* уводи се теоријски садржај о временским реченицама, уз објашњење да овај везник уводи прилошку одредбу времена. Заједно са овим садржајем формирана је целина 'чисте' синтаксе.

Међутим, у овом уџбенику има теоријских садржаја који непосредно утичу на формирање синтаксичких компетенција. Наиме, такви садржаји доприносе да се једноставније формирају синтаксичке конструкције с обзиром на то да знања о овим морфосинтаксичким садржајима утичу на творбу синтаксичких конституената. Један од таквих садржаја тиче се глагола којима је потребан други глагол као допуна. Допуна таквим глаголима су: инфинитив или конструкција *да* + презент (*Киша је почела да пада*).

Још један од таквих садржаја тиче се пасивних конструкција. Полазници се са њима сусрећу често, како у писаној, тако и у усменој комуникацији, па је Б ниво постигнућа погодан за објашњење оваквих конструкција. Наведен је начин творбе (*пасив се гради од глагола 'јесам' (у перфекту) или 'бити' (за футур или плусквамперфекат) и пасивног партиципа дотичног глагола*), као и примери у перфекту и футуру (сва три рода). Напомена везана за употребу пасивних конструкција везује се за чињеницу да је он чешћи у енглеском него у српскохрватском језику.

Непосредно на усвајање синтаксичких знања и компетенција утичу садржаји који се тичу: (1) партикуле *ли* и (2) слагања са негативном изјавом. За партикулу *ли* наводи се следеће објашњење: *партикула 'ли' се може користити у реченицама које су већ упитне. 'Ли' долази после упитних заменица или прилога и изражава чуђење или несигурност (Ко ли је дошао?), а указано је и на њену улогу у условним реченицама где се може употребити уместо везника ако – Упитате ли их... = Ако их упитате...).* За слагање са негативном изјавом дато је објашњење: *слагање са одричним исказима изражава се везником 'ни' праћеним субјектом* (примери се наводе посредством краћих дијалога – А. *Јесте ли уморни?* Б. *Нисам.* А. *Нисам ни ја* или *Ни ја*).

Оно што овај уџбеник чини јединственим и једноставним за коришћење јесу теоријска објашњења дата на енглеском језику. На концизан, а веома информативан начин дати су садржаји из 'чисте' синтаксе, као и садржаји који се тичу непосредних утицаја на развој синтаксичких компетенција. Методички је добро спроведено дозирање теоријских садржаја, а полазницима Б нивоа постигнућа прилагођена форма синтаксичких садржаја. Све је концизно, али веома информативно – јасно и поткрепљено адекватним примерима,

па је овај уџбеник погодан за коришћење у наставном процесу, али и у процесу самообразовања.

Лингвометодички текстови у овом уџбенику прилагођени су потребама потенцијалних корисника – синтаксичка структура је сложенија у односу на претходни ниво, с тим да је најразуђенији лексички систем, а специфичније граматичке појаве (на морфолошком, морфосинтаксичком и синтаксичком плану) добиле су своје место у микроструктурама овог уџбеника. Тематска разноликост (теме везане за свакодневну комуникацију, као и за српску културу и традицију) додатно мотивише полазнике за рад, а дијалогски и везани текстови показују разноликост при формирању синтаксичких конструкција и омогућавају снажање у свакодневним комуникативним ситуацијама. Када су лингвометодички предлозици у питању, њих чине и текстови књижевноуметничког функционалног стила (дати на крају уџбеника), па чине још једну занимљивост која привлачи пажњу читалаца.

При анализи синтаксичких садржаја у лингвометодичким текстовима, у овом уџбенику смо, као и у претходно анализираним, кренули од синтагматских јединица. Синтагме су именичког карактера, а примери су: *планинске реке, леги кањони, каубојски филм, ђевапчићи са луком, печена млада јагњетина, црвене далматинске капе, врела аутобуска станица, разноврсне природне лепоте*, као и *најлепше блузе са народним везом*. Овакве синтагме (са конгруентним и неконгруентним атрибутима) стилски и садржински употпуњују лингвометодичке текстове/предлошке, а бивају и добри примери синтаксичких конституената, па се могу користити у комуникацији, било писаној, било усменој.

Реченице без предиката су саставни део лингвометодичких текстова/предлогака у овом уџбенику. Комуникативна функција оваквих конструкција тиче се поздрављања и отпоздрављања, као и исказивања одређених експресија, а синтаксичка функција се тиче начина отпочињања писаног дискурса. Неки од примера реченица без предиката уочених у корпусу су: *Трамвај број два; Таман посла; Душка и мене; Врло радо; Свакако; Каково пријатно изненађење!; Дивно!; Незаборавно вече!* Ове синтаксичке јединице често почињу везником или узвиком, па их то чини уочљивим у везаном или дијалогском тексту. Није их могуће разумети без ширег контекста, сем оних које се користе у свакодневној комуникацији.

Реченице са именским предикатима су честе у анализираном корпусу, а стилски су обликоване тако да привлаче пажњу читалаца, а служе као модели за увежбавање, и усмене, и писане комуникације. Неки од примера су: *Веома је привлачна девојка, је'лте?; Она ће бити ваша наставница; Никола Тесла је један од најчувенијих научника, највећи проналазач у области електротехнике и један од највећих проналазача свих времена*. Ове реченице су део скоро сваке микроструктуре овог уџбеника.

Модела простих реченица у анализираном корпусу мање је него у уџбеницима А нивоа што не чуди с обзиром да се усложњавају синтаксичке структуре како се прелази на виши ниво постигнућа. Примери модела простих реченица су: (1) *Већ сева; Чујете ли... грми;* (2) *Видео сам; И ветар је стао;* (3) *Изволите образац; Узећу такси; А ми једемо много кромпира?* и (4) *Обавештење о течају се налази на огласној табли; Отишли су на кафу у ресторан*. Уочавамо сва четири модела простих реченица, који су чешћи у дијалогским текстовима. Како и ове реченице често отпочињу везником, може се закључити да је то манир ауторке.

Сложене реченице представљене су посредством координације и субординације, па имамо независне реченице: *Ја се доста шетам, мало помажем баки и Љубици, мало*

сликам, те ми време брзо пролази; Идите право овом улицом, а затим скрените у другу улицу десно; Они гаје поврће, кукуруз, живину, свиње, а имају и краве; Пуши претерано, али алкохол пије умерено. Независне реченице су уведене репрезентативним везницима, па ће их полазници лако препознати у контексту и разумети њихова значења.

Анализа субординације отпочела је изричним реченицама. У овим лингвометодичким текстовима изричне реченице су уведене везником *да*, а њихова синтаксичка функција је објекатска. Неки од примера су: *Приметила сам да свет једе доста хлеба; Е, престала је да се пада; Чуо сам да у Босни има великих шума.* Теоријски садржаји о изричним реченицама уведени су посредством напомена о модалним и фазним глаголима.

Временске реченице су уведене посредством познатих везника *кад(а)* и *док*, а примери су: *Кад дођете до семафора, скрените лево; Било би нам мило кад бисте у суботу дошли на вечеру; Док траје, нек траје, а после нек буде шта буде.* Поред репрезентативних примера, у корпусу су уочени примери са глаголским прилогом садашњем, попут: *Седећи у чекаоници, он се сада преслишавао како ће што краће и што јасније (а ипак што ласкавије по себе) испричати лекару свој случај.* Глаголски прилог садашњи у сличним реченицама има синтаксичку функцију прилошке одредбе за време и може бити замењени временском зависном клаузом, при чему не долази до промене значења синтаксичке конструкције.

Релативне зависне клаузе су уведене релативно-односног заменицом *који* – *Бети и Свен питају да ли могу сада да узму књигу коју сте им обећали,* а синтаксичка функција оваквих реченица је атрибутска, а синтаксичку функцију прилошке одредбе за намеру имају намерне зависне клаузе.

Примери намерних реченица нису бројни, а уведени су зависним везником *да*, попут: *Да поручимо нешто за јело; Он ужива да вози бицикл или кола са коњима, и сваког дана одлази до реке да лови рибу; Неки Турчин сврати с пута у поток, да се напије воде, па га ухвати хајдук.* Узрочне реченице се препознају у корпусу по везнику *јер* који је овде одвојен запетом (због године издања уџбеника, 1991). Примери узрочних реченица су: *Онда пожурим, јер немаш много времена; Нису се дуго шетали на Авали, јер је почела да пада киша.* Условне реченице су, по броју јављања, сличне узрочним реченицама, а уводе се везницима *ако* и *да*. Неки од примера условних реченица су: *Ако си назебла, немој никуда да излазиш; Задоцнићу ако не пожурим; Ако ти је живот мио, не прескачи; Да га тада нисам купила, сада не бих могла, јер сам имала велике трошкове.*

Допусне реченице се у корпусу препознају по везнику *иако*, као у примерима: *Нисам баш све разумео, иако сам читао роман; Кров над главом је ту иако дува са свих страна.* Месне реченице уведене су репрезентативним везником *где*. Неки од примера су: *Године 1884. одлази у Сједињене Државе, где је живео до краја свога живота; Не волим места где хвале ваздух и воду.* У корпусу уочавамо један пример начинске реченице – *Испричао је један човек са Златибора како су Цигани зачарали вукове.* Иако се у корпусу јавља само један пример, ова реченица може указати на специфичност ове врсте. У реченични контекст уведена је прилогом *како*, па се по њему лако и препознају.

На основу свега наведеног можемо закључити да су лингвометодички предлошци богат извор синтаксичких конструкција и да с обзиром на своју тематску разноликост (почев од текстова разговорног функционалног стила, па до текстова књижевноуметничког функционалног стила) бивају мотивишући за рад поланицима. Како се са променом синтаксичких компетенција усложњавају и синтаксички садржаји, више је сложених (и то зависних) реченица, него простих. Поред основних модела простих реченица (са

експлицираним или садржаним субјектом), са прилошким одредбама и допунама, имамо реченице без предиката (које су сложеније – у смислу броја лексема, него у уџбеницима на А нивоу) и реченице са именским предикатима. Напоредни односи представљени су кроз примере саставних и супротних реченица, док се систем субординације чине: изричне, временске, односне, узрочне, условне, допусне, месне и начинске.

Иако овај уџбеник нема ревизије, садрже велики број радних налога погодних за стицање синтаксичких компетенција. Саставни део сваке микроструктуре уџбеника су радни налози који се тичу разумевања прочитаног и без обзира на то што су одговори садржани у лингвометодичким текстовима, полазници треба да формирају синтаксичке конструкције како би добили семантички коректан исказ. Овакви задаци су подстакли радне налоге са питањима усмереним на кориснике уџбеника, а тичу се самосталног одговарања на питања (из живота полазника). Овакви радни налози доприносе вежбању усмене комуникације и сналажењу при контакту са матерњим говорницима.

Како синтаксичка знања не подразумевају само потврдних реченичних форми, радни налози су се тицали творбе упитних и одричних реченица. У овом уџбенику сегмент *вежбање* (у свакој микроструктури) отпочиње задатком: *Вежбајте ове реченице* при чему се мисли на усмену реализацију задатих реченица. Посредством овог радног налога стичу се синтаксичке компетенције које ће допринети да се адекватно реализује и писани дискурс.

Један радни налог се тицао провере знања о безличним реченицама с обзиром на то да му је претходио теоријски садржај о безличним реченицама. Теоријска објашњења прате и радни налози за вежбање условних реченица. Превођење (са српског на енглески), као саставни део задатака за вежбање, веома је корисно за стицање синтаксичких компетенција. Иако је примарни циљ ових задатака провера лексике, ни синтаксичке вештине не изостају. Треба адекватно употребити синтаксичке конституенте што је важно за обављање комуникације.

Самосталност при формирању реченица захтевала се скоро у свакој микроструктури. У овом уџбенику је тај радни налог постаје сложенији, а неке од тема су: *Ви сте у југословенском ресторану. Поручите ручак за двоје; Моја земља; Шта ви мислите о животу у граду?; Препричајте садржај неког филма.* Задата тема ће бити реализована само уз помоћ граматички и семантички прихватљивих реченица.

Састављање реченица од задатих речи, такође, доприноси стицању синтаксичких компетенција, а радни налози имају више варијанти: (1) подразумева састављање реченица од задатих речи, с тим да су речи позициониране већ, само ваља додати шта недостаје, као и употребити адекватан облик – било именских речи, било глагола и (2) потпуно самостално формирање реченица на основи задатих израза.

Иако је ауторка одабрала „класичније” типове задатака, посредством њих се стичу синтаксичка знања и умења, које полазници успешно могу користити како при сналажењу у свакодневним комуникативним ситуацијама, тако и при реализацији писаног дискурса. Задаци који се налази на почетку радног дела свих лекција (*Вежбајте ове реченице*), увежбавање упитних и одричних форми, самостална творба реченица показују како се синтаксичка знања нижу једно за другим и претачу у синтаксичке компетенције потпуно у складу са граматичким (синтаксичким) захтевима које укључује Б ниво постигнућа.

Теоријске поставке о синтакси српског језика (о безличним реченицама, условним и временским зависним клаузама, пасиву) прате задаци који се тичу провере усвојених знања о синтакси српског језика. Задаци за превођење текста доприносе препознавању морфосинтаксичких јединица и правилном позиционирању синтаксичких конституената

како би се добио правописно адекватан исказ. Како је распоред синтаксичких конституената у енглеском језику готово устаљен (субјекат, предикат, објекат, прилошке одредбе), у српском језику је релативно „слободан” (јер инверзија не утиче на разумевање текста), па је на полазницима избор – и распореда и облика свих лексема у тексту који се преводи.

Самостална творба реченица подстиче се двама типовима задатака: (1) састављање реченица на основу задатих речи и (2) писањем кратког текста на задату тему, док је, ипак, најсложенији радни налог за полазнике формирање краћих текстова. Лексичке, (морфо)синтаксичке и синтаксичке компетенције проверавају се овим типом задатка.

С обзиром на то да је у питању Б ниво постигнућа, а радни налози су у складу са усложњеним граматичким садржајима, сваки од типова, на свој начин, доприноси развоју синтаксичких компетенција. Како је овај уџбеник писан на енглеском језику, могуће га је користити у процесу самообразовања. Успешност у решавању радних налога се постиже читањем разноликих лингвометодичких текстова који су богат извор. Успешном решавању задатака доприносе разноврсни лингвометодички текстови с обзиром на то да садрже реченице различите по сложености (просте и сложене) и по типу (координација и субординација), па полазници пред собом имају моделе употребе синтаксичких конструкцијама у различитим сферама употребе – у разговорном, али и књижевноуметничком функционалном стилу. Полазници након решавања ових радних налога умеју да саставе потврдну, одричну и упитну реченицу, да глаголски прилог садашњи трансформишу у зависну клаузу, да употребљавају безличне реченице и пасив, а евалуацију постигнутог врше предавачи. Тако закључујемо да употреба овог уџбеника пружа добру основу за стицање комплекснијих синтаксичких компетенција, а тичу се уланчавања вишеструкосложених реченица (независног и зависног типа) у везани дискурс што им омогућава стицање синтаксичких знања неопходних за обављање усмене и писане комуникације.

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	Безличне реченице	Условне и временске*
Лингвометодички текст/предложак	Именичке (двоконституентске, троконституентске, четвороконституентске)	Реченице без предиката, реченице са именским предикатима, сви модели простих реченица)	Независносложене реченице (саставног и супротног напоредног односа) и зависносложене реченице (изричне, временске, односне, намерне, узрочне, условне, месне, начинске)
Радни налози/задаци	Именичке	Сви модели простих реченица	Независносложене реченице

	(двоконституентске, троконституентске, четвороконституентске)		(саставног и супротног напоредног односа) и зависносложене реченице (изричне, временске, односне, намерне, узрочне, условне, месне, начинске)
--	---	--	---

* Поред „чисто” синтаксичких садржаја, у уџбенику се разматрају и садржаји који непосредно утичу на развој синтаксичких компетенција: (1) глаголи којима је потребан други глагол као допуна; (2) партикула *ли* и њена функција у кондиционалним реченицама и (3) пасив.

Табела бр. 8: Синтаксички минимум у уџбенику *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, S. Babić

3.2.2. Гордана Вићентијевић, Љубица Живанић, *Српски језик за странце 2*, Београд: Институт за стране језике, 2007.

Уџбеник *Српски језик за странце 2* Г. Вићентијевић, Љ. Живанић наставак је истоименог уџбеника намењеног учењу и усвајању српског језика на А нивоу постигнућа. Састоји се од осамнаест лекција, граматичког прегледа и речника. Намењена је учењу српског као страног на Б нивоу постигнућа. Дидактичка обликованост микроструктура је уједначена, а чине је лингвометодички текст, радни налози и граматичка објашњења и упутства. Уједначеност лекција доприноси једноставнијем коришћењу уџбеника, како у наставном процесу, тако и у процесу самообразовања.

Како у оквиру теоријских поставки уџбеника проналазимо синтаксичке садржаје, њихови практични примери су саставни део лингвометодичких текстова, а евалуација постигнућа врши се посредством радних налога. Како бисмо употпунили обим и садржај синтаксе српског језика предвиђених за обраду на Б нивоу постигнућа, размотрићемо како теоријски садржаји, синтаксичке конструкције из лингвометодичких текстова и разноврсни радни налози доприносе стицању нових, и унапређењу већ стечених синтаксичких знања и компетенција.

3.2.1.4. Теоријске поставке о синтакси српског језика

Разматрање о теоријским синтаксичким садржајима у уџбенику *Српски за странце 2* Г. Вићентијевић, Љ. Живанић отпочињемо чињеницом да су на веома концизан, али информативан начин представљени садржаји о синтакси српског језика. Увек се представљају на истом месту у лекцији и на идентичан начин (након наслова *Обавештења и упутства*), па их полазници препознају у микроструктурама уџбеника. Синтаксички садржаји су дати прегледно, са навођењем дефиниција, корелата и примера синтаксичке конструкције која се обрађује. С обзиром на то да доминирају садржаји о зависносложеним

реченицама у српском језику и њиховим корелатима, можемо рећи да су заступљени садржаји у складу са нивоом постигнућа коме је уџбеник намењен.

Анализу синтаксичких садржаја започињемо разматрањем везика *зато што*, *и*, *ни* и *а* (слика бр. 19). За сваки од наведених везника наводи се употреба: (1) *зато што* – у узрочним реченицама (да изразе узрок вршења радње у главној реченици); (2) *и* – у реченицама са потврдим обликом глагола; (3) *ни* – у реченицама са одричним обликом глагола и (4) *а* – везује супротне реченице. Граматичке коментаре прате примери, па тако полазници, на једном месту, имају све потребне информације о садржају, па ће везнике лако препознати у корпусу.

ОБЈАШЊЕЊА И УПУТСТВА

- 1) Везник **ЗАТО ШТО** се употребљава у реченицама које изражавају узрок вршења радње у главној реченици.
Жена је раније проводила много времена у кући **зато што** није била запослена.
- 2) Везник **И** се употребљава у реченици са потврдим обликом глагола, а везник **НИ** са одричним обликом глагола. Везник **А** везује супротне реченице.
У браку је важно **и** разумевање **и** поштовање.
Они нису робови **ни** куће **ни** деце **ни** повца.
Тата ради а мама остаје код куће.

Слика бр. 19: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 52. страна

У уџбеник се уводи садржај о безсубјекатским реченицама (слика бр. 20). Наведен је само један коментар – да је у њима глагол у трећем лицу једнине са заменицом *се*. Овде нема примера, али садржаји који су у непосредном окружењу, указују на ову врсту реченица. Интересантно је да ауторке упућују на граматичке садржаје у оквиру прегледа на крају уџбеника које треба поновити како би ове реченице препознали у усменој или писаној конверзацији. Да би се адекватно разумео синтаксички садржај о безсубјекатским реченицама, треба поновити садржаје о: (1) локативу именица и придева и (2) генитиву именица и придева.

ОБЈАШЊЕЊА И УПУТСТВА

- 1) У безсубјекатским реченицама глагол је у трећем лицу једнине са заменицом **СЕ**.
- 2) Поновите локатив именица и придева.
- 3) Поновите генитив именица и придева.

Слика бр. 20: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 63. страна

Систем субординације је у овом уџбенику представљен посредством везника. Најпре се разматрају временске реченице уведене везником *док* (слика бр. 21). Дата су два обавештења: (1) да уводи реченицу чија се радња дешава у исто време као и радња у главној реченици и (2) да глагол са везником *док* може бити замењен глаголским прилогом садашњим, уз једно ограничење – ако обе реченице имају исти субјекат. За све изречено се наводе и примери, па полазници неће имати недоумица како да их препознају и тексту, и адекватно користе у комуникативном и наставном процесу.

ОБЈАШЊЕЊА И УПУТСТВА

- 1) Везник ДОК везује временску реченицу чија се радња дешава истовремено са радњом у главној реченици.

Док су слушали драму, многи су се плашили.

- 2) Глагол са везником ДОК може се заменити глаголским прилогом садашњим ако је у обе реченице исти субјекат.

Док су слушали драму, многи су се уплашили.
Слушајући драму, многи су се уплашили.

Слика бр. 21: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 136. страна

Садржај о временским реченицама допуњује се информацијама о могућности да се везник *када* замени везником *пошто* (слика бр. 22). То се може десити у случајевима када везник *када* уводи временску реченицу у којој се радња дешава пре радње у главној реченици. Замена везника не доприноси промени значења исказа, па је тако на полазницима избор везника.

ОБЈАШЊЕЊА И УПУТСТВА

- 1) Ако везник КАДА везује временску реченицу у којој се радња дешава пре радње у главној реченици, уместо њега може се употребити и везник ПОШТО.

Када је цар примио поруку, питао је изасланика шта она значи.
Пошто је цар примио поруку, питао је изасланика шта она значи.

Слика бр. 22: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 175. страна

Поред временских, у уџбенику *Српски језик за странце 2* обрађују се кондиционалне, условне реченице (слика бр. 23). Најпре се говори о везнику *да* који захтева комбиновање перфекта (у зависној клаузи) и потенцијала (у главној клаузи). Тада кондиционална реченица указује на то да нису постојали услови да се изврши радња главне реченице. Све је аргументовано примером што доприноси творби сличних реченица у писаној или усменој реализацији језика полазника.

ОБЈАШЊЕЊА И УПУТСТВА

- 1) У кондиционалној реченици са везником ДА глагол у уводној реченици (може бити) у перфекту, а у главној у потенцијалу. У том случају кондиционална реченица означава да нису постојали услови да се изврши радња главне реченице.

Да је наставио да игра шах, био би одличан шахиста.

Слика бр. 23: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 165. страна

Садржај о кондиционалним реченицама се допуњује информацијама да условне реченице уведене везником *кад* могу бити замењене везником *да* (слика бр. 24). Ту су да означе немогућност да се изврши радња главне реченице. Наводи се пример са везником *кад*, а након њега следи пример са везником *да*, а они показују да не долази до промене семантике исказа ако се један замени другим.

ОБЈАШЊЕЊА И УПУТСТВА

- 1) Кондиционалне реченице уместо везника КАД могу имати везник ДА. Оне тада, обично, означавају немогућност. У уводној реченици (подвучена у примеру) не постоји услов да се изврши радња главне реченице.

Кад не би било ратних жарнига, акције за мир биле би непотребне.
Да нема ратних жарнига, акције за мир биле би непотребне.

У уводној реченици са везником ДА глагол је у презенту, а у главној реченици је у потенцијалу.

Слика бр. 24: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 193. страна

Разматрање теоријских садржаја о синтакси српског језика завршавамо морфосинтаксичким садржајем о глаголском прилогу садашњем (слика бр. 25) с обзиром на то да он може бити замењен зависном, у овом случају временском, клаузом, а да се при томе значење не промени. Након што је објашњен начин творбе, истакнуто је да глаголски прилог садашњи може да замени зависну временску клаузу под условом да је субјекат у њој исти као у главној реченици. Сви граматички коментари су показани кроз примере, а научено се проверава у радним налозима.

Глаголски прилог садашњи прави се кад се на треће лице мношине презента невршених глагола дода наставак - **ЋИ** :

(они) **иду + ыи = идући**

(они) **шетaju + ыи = шетajuћи**

(они) **сede + ыи = sedeћи**

Глаголским прилогом садашњим казује се радња која се дешава у исто време са неком другом радњом. Обе радње врши исти субјекат :

Сви žуре **идући** на посао.

Гледала сам излоге **шетajuћи** градом.

Vozeћи auto слушала је музику.

Глаголски прилог садашњи замењује зависну временску реченицу ако је субјекат у њој исти као у главној реченици :

Сви žуре **кад иду** на посао.

идући

Слика бр. 25: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 199. страна

Након свега наведеног, можемо извести следеће закључке: (1) теоријски садржаји о синтакси српског језика су представљени на исти начин (након наслова *упутства и објашњења*); (2) представљене су безсубјекатске реченице; (3) представљене су временске и кондиционалне реченице (са употребом различитих везника). То су били „чисто” синтаксички садржаји, док непосредном утицају на стицање и развој синтаксичких компетенција доприноси садржај о глаголском прилогу садашњем (с обзиром на то да може бити замењен временском зависном клаузом).

Добрим методичким поступком се сматра дидактичка уједначеност обликовања уџбеника, а под тим мислимо на идентичан начин представљања теоријског садржаја. Тако полазници знају да је у питању граматички садржај, па се уџбеник може користити у процесу самообразовања. Теоријски садржаји о синтакси су концизни, али довољно информативни, а наведени примери доприносе да их полазници препознају у везаном, или дијалогском тексту, у писаној, или усменој, реализацији језика.

3.1.3.4. Лингвометодички текстови/предлошци

Када су лингвометодички текстови у питању, најпре морамо споменути њихову тематску структуру. Наиме, појављују се теме сличне онима из претходно анализираних уџбеника (нека занимљиве теме из свакодневног живота, науке и уметности), али и о занимљивостима београдског живота, аутомобилима, здравом начину живота, потенцијалном сусрету са ванземаљцима. Са те стране они доприносе мотивацији студената за рад и активност у наставном процесу. Што се њихових синтаксичких конституената тиче, заступљене су јединице различите по сложености: од синтагми, преко модела простих реченица, па све до сложених (независних и зависних) и вишеструкосложених реченица.

Прво ћемо указати на синтагме. У корпусу се проналазе именичке синтагме, и то: (1) двоконституентске – *рибља чорба, бучан град, речна риба, кафанске приче, славни гости, скадарлијске кафане, поларни лед, драгоцен збирка* и (2) троконституентске – *велика зелена оаза, велика београдска пијаца, занимљиве кафанске приче, највећи светски центри, најугледније светске сале, најзапосленији југословенски амбасадор*. Синтаксичка функција зависних конституената је конгруентни атрибут.

Како је у питању Б ниво постигнућа, сложене реченичне конструкције су доминантније у односу на просте. Али, то не значи да модели простих реченица изостају. Уочени су следећи примери: *Један београдски часопис сваке године организује такмичење за титулу 'супер тата'; Традиционалне улоге мушкарца и жене данас се мењају; Брига о кући и деци постаје заједничка; Пробудио вас је ваши сопствени ујутрашњи часовник; Најлепша разонода била ми је шетња; Овај старац попео се на планински врх висок 4500 метара за само седам сати; Одушевљено су га поздравили*. Иако су у питању модели простих реченица, оне су веома информативне, па на адекватан начин употпуњују садржинску структуру лингвометодичких текстова.

Као и у ранијим уџбеницима, примере сложених реченица чине и независносложене, и зависносложене реченице. Систем координације чине реченице: (1) саставно односа – *Из вечери у вече, бојми су се окупљали у скадарлијским кафанама и дружиле уз музику и песму; Новинар је посетио једног од добитника ове титуле и разговарао са њим и са члановима његове породице; Израђивали су крила од перја и скакали са узвишених места; Чести су разни кварови, па долази до опасног зрачења* и (2) супротног односа – *Он је зарађивао, а жена је бринула о деци и о кући; Навикнути на све то није лоше, али су потребне промене; Мушкарци лакше упадају у незгоде, али их и лакше решавају*. На саставни напоредни однос указују везници *и* и *па*, док на реченице супротног напоредног односа указују везници *а* и *али*. Наведени везници су уведени још на А нивоу постигнућа, па их полазници препознају, али семантичку разлику међу њима мора објаснити предавач.

Систем субординације је разуђенији, што не изненађује, с обзиром да се усвајање и граматичких, и лексичких, и семантичких садржаја сада подиже на виши ниво, па се уведе и одређена нијансирања у језику. У уџбенику *Српски језика за странце 2* пронашли смо следеће изричне реченице: *Видећете да се налазите управо у њему; Покушао је да заборави своје невоље у пићу и дружењу са бојимима; Бура Јакишић, бојм, песник и сликар, одлучио је да више не пије; Паоло Солери, познати архитекта, покушава да реши проблем савременог становања; Није више необично да мушкарац очисти кућу усисивачем, да укључи машину за прање веша, да припреми неки специјалитет; Не покушавајте да поподневни умор савладате кафом или чајем; Организму је потребно да се одмори и ако је могуће лезите!*

Све изричне реченице уведене су везником *да*, а њихова синтаксичка функција је објекатска.

Односне реченице, уочене у корпусу, су у реченичну структуру уведене односном заменицом *који*. Неки од примера су: *У једном крају Аризоне он гради потпуно нов, необичан град који ће изгледати као једна велика грађевина; Понекад нисмо задовољни собом и животом који водимо; Први људи који су направили авион и успели да полете били су браћа Рајт; Печурке које беру продају, а од тог новца купују само оно што им је неопходно.* Синтаксичка функција уочених примера је атрибутска.

Како су обрађене и у теоријским садржајима о синтакси српског језика, временске зависне реченице су присутне у лингвометодичким текстовима овог уџбеника. Уведене су везницима *кад* (*а*) и *док*. Уочени су следећи примери: *Када дођете у ову улицу нећете се питати где је срце Београда; Када је лепо време, људи седе испред ресторана, посматрају пролазнике; Кад видим да жена вози, не прелазим улицу; Мушкарац скида шешир када му се приближава познаник; Једне ноћи, док сам се колима враћала кући, слушала сам музику са радија.* Синтаксичка функција ових реченица је прилошка – прилошка одредба времена.

С обзиром на то да су честе у комуникативном процесу, овом приликом ћемо указати и на узрочне реченице уочене у корпусу. У вишеструкосложену реченицу уведе се везником *јер*. Примери су следећи: *Панталоне су обично једнобојне јер се лако комбинују са сакоима и кошуљама; Стручњаци саветују да обраћамо пажњу на свој унутрашњи часовник јер ћемо тако живети здравије; Жене безбедније возе јер мање улазе у ризичне ситуације и мање изазивају саобраћајне несреће; Трећи су уздржани јер не могу предвидети како би људи реаговали у таквој, изузетној ситуацији; Родитељи су забринути јер деца много времена проводе уз њих.* Њихова синтаксичка функција је, такође, прилошка – прилошка одредба за узрок.

У теоријским, синтаксичким садржајима овог уџбеника, разматране су и условне, кондиционалне реченице. Иако су, кроз теоријске садржаје, дата међусобна смењивања зависних везника у оквиру условне зависне клаузе (*кад* и *да*), у корпусу проналазимо реченице уведене везницима *ако* и *да*. То су примери: *Ако волите воду, Београд се налази на две велике реке; Ако волите шуму, град има Топчидер и Кошутљак – велике зелене оазе; Ако вас интересују сафари и дивље животиње, ту је београдски Зоолошки врт!; Ако волите село, посетите неку од великих београдских пијаца; Ако сте почели да дремате, немојте се трудити да останете будни поред телевизора; Ако се ујутру пробудите пре времена, не нервирајте се!; Да се није уписала на Универзитет, дани би јој пролазили једнолично и празно.* Синтаксичка функција условних реченица је исто прилошка тј. прилошка одредба услова.

Последње разматране, али, за комуникативан чин и процес учења српског као страног језика, не мање значајне, су допусне реченице. Код свих уочених примере оне су у синтаксичку структуру уведене везником *док*. Примери су: *Иако има осамдесет пет година, Италијан Марко Роси је у одличној физичкој кондицији; Иако су слабије од мушкараца, жене боље знају да распореде снагу у трчању; Иако су ми пријатељи објашњавали законе аеродинамике, никада нећу схватити ово: како је могуће да се нешто тако тешко и гломазно, као што је на пример ДЦ-10 подигне у ваздух заједно са тонама пртљага, двеста осамдесет путника и три биоскопа.* Прилошка одредба допуштања јесте синтаксичка функција ових зависних клауза.

Синтаксичка анализа лингвометодичких текстова/предлогака тичала се истицања простих и сложених реченичних конструкција. Поред модела простих реченица (са

прилошким одредбама и допунама), систем субординације чине: (1) изричне, (2) односне, (3) временске, (4) узрочне, (5) условне и (6) допусне реченице. Све су уведне репрезентативним везницима, па се препознају у реченичној структури, а поједини примери могу послужити за синтаксичку анализу у наставном процесу.

3.1.3.5. Радни задаци/налози

Разматрање радних налога започињемо оним који подстичу полазнике да самостално формирају креће текстове. Дате су неке од тема: *Напишите кратак текст о неком интересантном делу вашег града; Напишите неколико реченица о Ђури Јакшићу; Напишите рекламу за свој ресторан; Напишите укратко шта мислите о својој физичкој кондицији; Напишите неколико реченица о томе који стил облачења волите; Које опасне ситуације се плашите као пешак. Опишите је кратко; Напишите укратко како бисте реаговали у сусрету са ванземаљцима; Напишите укратко шта вам је тешко у учењу српског језика; Напишите зашто учите српски језик; Напишите неколико реченица о вашем омиљеном уметнику.* Видимо да су теме разнолике и подразумевају да се полазници поистовете са главним актерима текстова који су читали и анализирали. Сада полазници треба да искажу свој став, а да при томе формирају граматички и семантички адекватне исказе. Нема строгог ограничења када је форма текста у питању (у смислу броја лексема), али су честе напомене да се формира краћи текст или да се укратко нешто опише. Евалуацију овог задатка врше предавачи.

Следећи тип радног налога тиче се употребе везника. Наиме, треба задате везнике (слике бр. 26, 27 и 28) употребити у реченици. У питању су везници *и*, *а* и *ни*, као и односна заменица *који* и зависни везник *где*. Полазници најпре треба да одреде коју врсту реченица уводе дати везници, а након тога и да их адекватно употребе у синтаксичкој структури. Овако се увежбава употреба везника, али и свих других конституената у синтаксичкој структури. Варијација овог типа задатка (слика бр.) тиче се захтева да се најпре формирају реченице са везником *иако*, а затим да се замене везником *упркос*. Ово је сложенији тип задатка с обзиром на то да полазници морају водити рачуна и о семантици тј. да промена везника не утиче на промену значења првобитног исказа.

III - Напишите три реченице и употребите везнике И,А,НИ

1. _____
2. _____
3. _____

Слика бр. 26: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Јб. Живанић, 44. страна

III - Напишите две реченице и употребите речи КОЈИ и ГДЕ

1. _____
2. _____

Слика бр. 27: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 33. страна

III - Напишите две реченице са ИАКО, а затим замените са УПРКОС

1. _____

2. _____

Слика бр. 28: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 88. страна

Варијација овог задатка тиче се употребе задатих конституената, али сада су у питању придеви. На основу задатих придева (слика бр. 29) треба формирати реченице. Семантички, синтаксички и ортографски оне у потпуности морају чинити прихватљив исказ.

III - Напишите три реченице. Употребите придеве: београдски, кафански, српски

1. _____

2. _____

3. _____

Слика бр. 29: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 22. страна

Тип задатка којима се стичу способности формирања синтаксичких конструкција тичу се свих задатих конституената које треба употребити у адекватним облицима и правилно их распоредити у синтаксичкој структури (слике бр. 30 и 31). Иако је овде полазницима ограничена слобода употребе конституената, њиховим правилним граматичким и ортографским облицима показате синтаксичка знања и компетенције полазника.

V - Napravite rečenice od sledećih reči

1. Mnogi / ubeđivati / mladi bokser / napustiti ring /.
2. Igrači / tvrditi / lopta / preći / liniju gola /.
3. Članovj komisije / pokušati / skloniti / bokser / silom /.
4. Obećati / bokser / promeniti / odluka / sudije /.
5. Bokser / naljutiti se / i odbiti / napustiti / ring /.
6. Fudbaler / reći / sudija / ne biti / gol /.

Слика бр. 30: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 100. страна

б) Од следећих речи направите реченице

1. /Корњача/себи/без/рећи/предах/грчати/.
2. /На/реченица/знак/је/упитна/питања/крај/.
3. /Кратка/о/животињс/басна/занимљива/је/прича/.
4. /Добити/гркач/награда/који/је/?

Слика бр. 31: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 172. страна

Следећи тип синтаксичког задатка у овом уџбенику тиче се завршетака реченица, док други подразумева да се реченице трансформишу тј. да се напишу на другачији начин. Први захтев (слике бр. 32 и 33) се односи на вежбање директног и индиректног говора. Други захтев (слика бр. 34) подразумева да се задата реченица напише на другачији начин, а да се при томе не промени семантика исказа. Иако други тип даје већу слободу полазницима да одаберу конституенте (са семантичким ограничењем), и први подразумева уклапање у клаузу која претходи како би се добио адекватан исказ. Посредством оба задатка се вежбају синтаксичке компетенције које се тичу: (1) преношења туђег говора – директно или индиректно и (3) формирања реченице на другачији начин (без семантичких промена).

III - Napišite ove rečenice do kraja:

1. Sudija je rekao: _____.
2. Bokser je odgovorio da _____.

Слика бр. 32: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 99. страна

III - Napišite tri rečenice

1. Došao sam u Beograd da _____
2. Nosim foto-aparat na put da _____
3. Idem u muzej da _____

Слика бр. 33: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 178. страна

III - Napišite sledeće rečenice na drugi način:

1. Čovek je napravio kompjuter. _____
2. Kasparov je pobedio mašinu. _____
3. Ona je kupila avionsku kartu. _____

Слика бр. 34: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 141. страна

Последњи тип синтаксичког задатка ученог у уџбенику *Српски језик за странце 2* Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, тиче се сажимања две реченице у једну (слика бр. 35).

Сажимање треба да се реализује посредством везника *да* и *када*. Наведени су примери како треба решити задатак, али то не умањује способност полазника да постигне економичније излагање.

II - Од две реченице саставите једну помоћу везника ДА и КАДА

Има много ратних жаришта у свету. Акције за мир су потребне.
Да нема много ратних жаришта у свету, акције за мир не би биле потребне.
Када не би било много ратних жаришта у свету, акције за мир не би биле потребне.

1. Милиони људи у Африци немају довољно хране. Умиру од глади.
2. Шри Чинмој се бори за мир у свету. Он зближава људе различитих народности, вероисповести и политичких опредељења.
3. Није свуда у свету мир. Мир је главна тема на многим међународним скуповима.

Слика бр. 35: *Српски језик 2*, Г. Вићентијевић, Љ. Живанић, 187. страна

Иако су наведени типови задатака углавном познати полазницима, с обзиром на то да су се са њима сусретали и на почетном нивоу учења језика, они дају нове примере и проверу новостечених синтаксичких компетенција. Углавном подстичу самосталност полазника при формирању синтаксичких конструкција. Евалуацију свих наведених радних налога мора извршити предавач.

У формирању краћих текстова долази до испољавања креативности полазника, па тако се у формирање реченице укључују ванлингвистички фактори. Тако се полазници оспособљавају да користе језик у различитим сферама деловања, било да је реч о усменој или писаној реализацији језика.

3.1.3.6. Закључне напомене

С обзиром на то да је *Српски језик за странце 2* Г. Вићентијевић, Љ. Живанић наставак истоименог уџбеника предвиђеног за А ниво постигнућа, може се рећи да у њему присутни синтаксички садржаји представљају надградњу већ стечених синтаксичких знања и компетенција. То показује уједначеност у дидактичкој организацији садржаја, али и то да се новим уџбеником указује на већ стечено, у виду коментара да се нешто обнови, како би се направила добра основа за стицање нових знања и компетенција.

Теоријски садржаји пружају највише информације о везницима и зависним реченицама. У микроструктурама се лако уочавају с обзиром на то да су одвојене од остатака садржаја увек на исти начин. Акцент је стављен на обраду временских и условних зависних клауза, уз замењивање везника, а да се семантика не промени.

Поред тога што указују на занимљиве садржаје (о екологији, правилном начину исхране, моди, пензионерима као студентима) лингвометодички текстови су погодни за синтаксичку анализу. Заступљени су примери именичких синтагми (двоконституентских и троконституентских), модела простих реченица, сложених реченица координативног типа (саставних и супротних), као и субординативног типа (изричне, односне, временске, узрочне, условне, допусне).

Евалуацији стечених синтаксичких компетенција доприносе радни налози. Они су и у овом уџбенику саставни део сваке микроструктуре, а међусобно се разликују по степену ангажовања полазника, али и предавача, при решавању/евалуацији. Примарни циљ јесте оспособити полазнике да самостално формирају реченице и уланчавају их у краће текстове, а након тога и трансформисати реченице (од две конструкције направити једну), затим довршити започете реченице или од задатих конституената формирати реченицу, а да се, у оба случаја, добију синтаксички, ортографски и семантички прихватљиви искази. Заједно са уџбеником који му претходи, и на који се и у овом уџбенику упућује (с обзиром на то да су дате смернице шта треба обновити да би се могло разумети оно што се учи као ново), уџбеник *Српски језик за странце 2* пружа богат извор теоријских садржаја о синтакси српског језика, примера реченица различитих по типу и сложености, као и радних налога којима се постиже евалуација, а полазницима и предавачима даје повратна информација шта треба изменити у наставном процесу како би се реченице формирале на што бољи начин и тако олакшале комуникативни процес полазника.

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	Безсубјекатске реченице	Систем координације* и систем субординације (условне и временске)
Лингвометодички текст/предложак	Именичке (двоконституентке и троконституенте)	Модел простих реченица	Систем координације (саставни и супротни однос) и систем субординације (изричне, односне, временске, узрочне, условне и допусне)
Радни налози/задачи	Именичке (двоконституентке и троконституенте)	Модел простих реченица	Систем координације (саставни и супротни однос) и систем субординације (изричне, односне, временске, узрочне, условне и допусне)

*Теорија о систему координације је у овом уџбенику представљен посредством везника.

Табела бр. 9: Синтаксички минимум у уџбенику *Српски језик за странце 2* Г. Вићентијевић, Ј. Живанић

3.2.3. Миливој Алановић, Исидора Бјелаковић, Наташа Бугарски, Јасмина Дражић, Марина Курешевић, Јелена Војновић, *Научимо српски 2*, Нови Сад: Филозофски факултет, 2007.

Уџбеник *Научимо српски 2* М. Алановић и групе аутора представља наставак истоименог уџбеника намењеног учењу српског језика на А нивоу. По истом принципу анализираћемо синтаксичке садржаје у овом уџбенику и видети у којој мери су они усложњени у односу на уџбеник намењен почетном нивоу постигнућа. Уџбеник је настао као производ рада при *Међународној летњој школи српског језика, културе и историје*, па је његово дидактично обликовање настало на основу искуства предавача (који су и аутори) у наставном процесу.

Иако је примарна употреба овог уџбеника на часовима летњег курса, он се може користити и у наставном процесу на факултетима и центрима за учење српског као страног језика. Дидактичко обликовање подразумева распоред садржаја у лекцијама што олакшава рад и предавача, и полазника. Структура сваке лекције је иста: (1) читање и разумевање; (2) вокабулар; (3) говорне вежбе; (4) слушање и разумевање, (5) писање и (6) граматика, док поједине лекције садрже и сегмент насловљен са – *мало забаве*. Уједначена структура лекција доприноси једноставније коришћење овог дидактичког средства – како у наставном процесу тако и у процесу самообразовања.

Видећемо на који начин су дозирани теоријски садржаји о синтакси српског језика, како лингвометодички текстови утичу на развој синтаксичких компетенција, као и у којој мери радни налози доприносе увежбавању стечених синтаксичких знања. Управо ће ови закључци допринети да се формира синтаксички минимум у настави српског као страног језика проистекао на основу анализе садржаја уџбеника *Научимо српски 2*.

3.2.3.1. Теоријски поставке о синтакси српског језика

Већ у четвртој лекцији уџбеника *Научимо српски 2* уочавамо теоријске садржаје из синтаксе српског језика. Овом садржају претходе, али и након њих следе, граматички садржаји из морфологије и морфосинтаксе српског језика који доприносе стицању компетенција које се односе на правилну употребу адекватних форми (било именских речи или глагола) и позиције синтаксичких конституената, као и усвајању ортографских правила како би се добио и граматички, и правописно, и семантички коректан исказ.

Први синтаксички садржај се односи на релативне (односне) реченице у српском језику (слика бр. 36). Након наслова следи пример: *Желим да се бавим оним што ме заиста интересује*, након чега следи радни налог који се тиче употребе корелатива *оно* и релативне заменице *што*. Након овог задатка следи објашњење: у функцији корелатива, поред заменице *оно* (н), у српском језику могу се појавити и заменице: *ово, то, нешто, све* (н). Садржај о релативним реченицама допуњен је на крају уџбеника, у сегменту који носи наслов *Граматика*, где су у форми табеле дата следећа граматичка објашњења односних реченица:

ODNOSNA (RELATIVNA) REČENICA

funkcija Cl _{rel}	veznici	primer
atribut	koji, -a, -e	Upoznao sam devoјku . O тој девојци sam ti priĉao. ↓ ↓ Upoznao sam devoјku o којој sam ti priĉao.
	ĉiji, -a, -e	Poslao sam pismo prijatelju ĉiji roditelji žive u Subotici. Razgovaraо sam sa poslodavcem u ĉијој firmi sam tražio posao.
	što	Uradi ono što moraš da uradiš. Razmišljala sam o onome o ĉemu si mi priĉao.
apozicija	koji, -a, -e	Podigao je desnu ruku, u којој je drжаo loptu.
komentar glavne reĉenice	što	Nije položio ispit, što nas je sve iznenadilo.

Слика бр. 36: *Научимо српски 2*, М. Алановић и др, 140. страна

Почев од синтаксичке функције, преко везника, па све до примера, представљене су односне (релативне) реченице. Како су најчешће синтаксичке функције односних реченица атрибут, апозиција и коментар главне реченице, за сваки од њих дати су везници, а примери су: (1) Упознао сам девојку. **О тој девојци** сам ти причао. → Упознао сам девојку **о којој** сам ти причао, (2) Послао сам писмо пријатељу **чији** родитељи живе у Суботици. → Разговарао сам са послодавцем **у чијој** фирми сам тражио посао, (3) Уради **оно што** мораш да урадиш. → Размишљала сам **о ономе о чему** си ми причао, (4) Подигао је десну руку, **у којој** је држао лопту и (5) Није положио испит, **што** нас је све изненадило. Примери су репрезентативни, са везницима који се често јављају у усменој, и писаној комуникацији, па се као такви препознају у лингвометодичким текстовима. Без обзира на то што је у питању сложенији садржај о зависним реченицама, чини се да, на основу овог табеларног приказа, а и с обзиром на то да је у питању Б ниво постигнућа, полазницима неће стварати потешкоће усвајање наведеног садржаја.

На основу табеле закључујемо да је теоријски садржај о односним (релативним) реченицама допуњен: (1) синтаксичким функцијама (објекат, апозиција, коментар главне реченице); (2) навођењем везника и (3) примера – за сваку синтаксичку функцију, и за сваки везник. Овакав приказ омогућава полазницима лакше савладавање, комплексног, граматичког садржаја, док га у овом форми полазници користе и у процесу самообразовања.

У оквиру исте лекције (само у сегменту *Читање и разумевање*) појављује се наслов *Објекатска реченица (индиректни говор)*. Овде се наводи само пример, без икаквог објашњења: *Да ли да идем на концерт или да останем код куће?* → *Не знам да ли да идем на концерт или да останем код куће*. Након овог синтаксичког садржаја следи радни налог, а тиче се трансформације реченица на основу наведеног примера – Марко: „Јелена, када ћеш доћи код мене?“ → Марко је питао Јелену када ће доћи код њега; Јелена: „Доћи ћу после подне.“ → *Јелена је рекла да ће доћи после подне*. Видимо овде претварање директног у индиректни говор тј. управног у неуправни говор посредством објекатских реченица. Иако теорија о овом синтаксичком садржају изостаје, примери су репрезентативни, довољан их је број и у комбинацији са радним налозима доприносе усвајању синтаксичке компетенције трансформисања управног у неуправни говор.

Након објекатских реченица следе временске (темпоралне) реченице (слика бр. 37). Ни ова врста зависних клауза није представљена посредством теоријског садржаја, али је зато дата шема творбе ове врсте реченица. Аутори су се определили да посредством творбене шеме и навођењем примера, упознају полазнике са овом врстом реченица, које су честе и у писаном, и у усменом дискурсу. Шаблон темпоралних реченица је следећи: S1 (V) + Cl_{temp} (Conj. *чим* /*пре него што* + V), након којих следе примери: **Чим** падне први снег, идем на грудвање. **Идем на грудвање чим** падне први снег; **Пре него што** бацимо парадајз, морамо да га згњечимо. **Морамо да згњечимо парадајз пре него што** га бацимо. Након ове схеме следе два радна налога: (1) употреба одговарајућег везника (*чим* или *пре него што*) и (2) употреба запета тако где је неопходно. Након ових задатака следи још једна шема: Cl_{temp} (Conj. *кад год* + V) – *Кад год сам напета, читам*. И након ове схеме следи радни налог који се тиче допуне реченица (усвојеним садржајем са везником *кад год*) тако да оне имају смисла. Граматички садржај о временским реченицама допуњује се преформулацијом реченица, као у схеми: ZA VREME + G = Cl_{temp}. (Conj. *док* + V), нпр. Не треба да причаш за време часа. = Не треба да причаш док траје час. Након ове схеме следи попис прилога и прилошких израза за време (увек, редовно, стално, често, ретко, данас, сутра, у јесен, лети, зимус, ујутру, увече) који ће допринети препознавању ових зависних клауза у писаном дискурсу. Граматички садржаји о временским реченицама (дати у микроструктури) допуњују се садржајима из табеле, датих на самом крају уџбеника, а која садржи: (1) тип временског односа (темпорална идентификација – симултаност, антериорност, постериорност, као и квантификација – дужина трајања и фреквенција), (2) везнике и (3) примере – са сваки везник и сваки тип временског односа.

VREMENSKA (TEMPORALNA) REČENICA

tip vremenskog odnosa		veznici	primer
temporalna identifikacija	simultanost	kad dok	Kad sam došla, on je već spavao. Nervirala sam se dok sam ga čekala.
	anteriornost	pre nego što	Pre nego što popijete lek, pojedite nešto.
	posteriornost	nakon što čim	Potpišite ugovor nakon što ga pažljivo pročitate. Odgovorila sam čim sam dobila tvoj mejl.
kvantifikacija	dužina trajanja	od kad(a)	Ne mogu da se smirim od kada sam to čula.
		dok	Izlaziću na ispit dok ne položim.
	frekvencija	kad god uvek kad	Odemo na kafu kad god se sretnemo. Uvek kad sam tužna, nazovem te.

Слика бр. 37: *Научимо српски 2*, М. Алановић и др, 141. страна

Пред сам крај уџбеника појављује се граматички садржај који се тиче исказивања узрока. Овај део граматичких сегмената специфичан је по томе што га не прате теоријска

објашњења, већ само: (1) упућивање на то да се прочита део о узроку у *Граматици* на крају књиге и (2) радни налози који се тичу допуне или настављања реченица. С обзиром на то да је дата смерница, видећемо шта је о исказивању узрока дато у одељку посвећеном граматички, на крају уџбеника. Као што је случај и са претходно анализираним синтаксичким садржајем, и овде су у употреби два термина (узрочна и каузална) како би се представила ова врста зависних клауза. Након самог наслова у загради је дато објашњење: *Сопј. јер, зато што, пошто, будући да, због тога што*. Њега прате следећи примери (издвојени, графички, оквиром од остатка текста): Због чега / зашто Маја није отишла у биоскоп? – Маја није отишла у биоскоп **јер / зато што / пошто / будући да / због тога што** је болесна. → **Зато што / пошто / будући да / због тога што** је болесна, Маја није отишла у биоскоп. Након пар радних налоза, уследило је навођење реченичних прилога *зато, стога*:

Он је био болестан. Имао је високу температуру и грозницу.

Зато /стога није дошао на посао.

На основу наведених схема и примера можемо закључити да је на веома репрезентативан начин изложен садржај о узрочним реченицама. С обзиром на то да након свих делова који се тичу „теорије” следе радни налози што доприноси бољем усвајању садржаја. У форми табеле, са веома јасним и прегледним садржајем (навођење везника, у постпозицији и препозицији, као и адекватних примера) представљене су узрочне (каузалне) реченице (слика бр. 38). У делу који се односи на зависне клаузе објашњено је о ком типу је реч, а у посебном одељку показано како се истиче узрок. Пример бр. 2 (**Зато што/пошто/будући да/због тога што** је болесна, Маја није отишла у биоскоп) показује да се зависна клауза, када се нађе на првом месту тј. у инверзији, одваја запетом, па је овом приликом усвојено то правописно правило.

UZROČNA (KAUZALNA) REČENICA

pozicija Cl _{kauz}	veznici	primer
postpozicija	<p>jer zato što zbog toga što pošto budući da</p>	<p>Maја nije otišla u bioskop jer/zato što /pošto/budući da/zbog toga što je bolesna.</p>
prepozicija	<p>zato što zbog toga što pošto budući da</p>	<p>Zato što /pošto/budući da/zbog toga što je bolesna, Maја nije otišla u bioskop.</p>

Слика бр. 38: *Научимо српски 2*, М. Алановић и др, 140. страна

Након узрочних зависних клауза, полазницима су приказане условне реченице (слика бр. 39). За њих не проналазимо теоријски садржај, али је њихова форма објашњена посредством примера и радних налога, с тим да је дата и смерница да се више о условним реченицама прочита у одељку *Граматика*, на крају уџбеника. Посебно су истакнуте (у оквиру (графички аспект) и болдирано) примери условних реченица (у микроструктури уџбеника) с тим да треба одабрати наставак реченице да се добије семантички прихватљив исказ. Тако имамо примере: **АКО** Гордана оде на интервју и добије посао – (1) напустиће садашњи посао и сталне муштерије; (2) имаће већу плату; (3) биће задовољна што је покушала; (4) упознаће нове колеге; (5) стећи ће нове муштерије – где први део реченице тј. условна реченица одређује који ће наставак реченице бити прихватљив, а да се добије семантички адекватан исказ. По узору на први пример, појављују се и примери: (1) **ДА** сам ја на Горданином месту – (а) ја би се сигурно пријавио/-ла на оглас; (б) ја не бих напуштао/-ла садашњи посао; (в) ја не бих пропуштао/-ла добру прилику; (г) ја бих ризиковао/-ла и напустио/-ла сталне муштерије; (д) бојао/-ла бих се да ризикујем и (2) **КАД** би ми неко пружио шансу за бољи посао – (а) одбио/-ла бих понуду, зато што се бојим промена; (б) најпре бих добро размислио/-ла шта могу да изгубим, а шта да добијем; (в) ја бих то пријавио/-ла јер волим изазове; (г) питао/-ла бих за услове рада и плату. Иако без теоријских садржаја, на адекватан и дидактички ефектан начин уведен је граматички садржај о условним реченицама с обзиром на то да су у питању полазници Б нивоа постигнућа и да није неопходно све дати теоријски објашњено како би се усвојио дати садржај. Ту су репрезентативни везници на основу којих се препознају условне (зависне) клаузе, а полазници бирају на који начин је најбоље завршити реченицу (и употребити независну клаузи) како би се добио семантички најкоректнији исказ.

Граматики садржај о условним реченицама у осмој микроструктури уџбеника *Научимо српски 2* допуњен је граматичким садржајем који је дат у виду табеле, у којој су дати: (1) типови услова – реалан, потенцијалан, иреалан; (2) везници – ако, уколико; кад; да; (3) комбиновање глаголских времена/начина – у зависној и независној клаузи (а то могу бити, у зависности од везника, следећа комбиновања: презент са футуром I и императивом, затим футур II са футуром I и императивом; два потенцијала; презент и потенцијал, као и перфекат и потенцијал) и (3) примера – у складу са везницима и комбиновањем времена и начина у обе клаузе – и у зависној (условној), и у независној реченици. Оба табела је веома информативна, а с обзиром на то да је намењена Б нивоу постигнућа, могуће ју је успешно користити иако има доста информација. Све је адекватно обележено, па имамо и графичке сигнале (болд) који указују на шта треба обратити пажњу када су творба и употреба ових зависних клауза у питању. Како су дате посредством везника *да* и *када* (који уводе и друге врсте зависних реченица – изричних, намерних и временских) предавачи морају објаснити семантичке разлике при употреби ових везника, као и образложе сферу употребе условних реченица – било да је у питању усмена, или писана комуникација. Након тих усмених објашњења полазницима ће бити јасна разлика у значењима истоформних везника, па самим тим ће бити олакшан процес самообразовања.

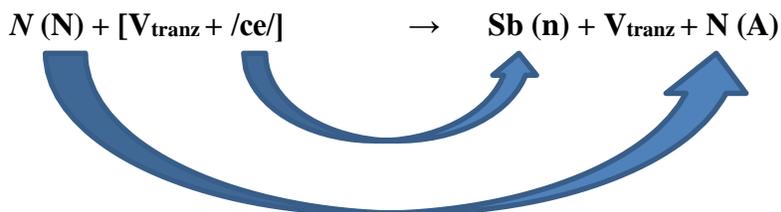
USLOVNA (KONDICIONALNA) REČENICA

Tip uslova	veznici	Cl _{kond}	S	primer
realan	ako ukoliko	prezent (Vimpf/pf)	futur I	Ako/ukoliko zna istinu, reći će nam. Ako/ukoliko dodeš pre osam, videćemo se .
			imperativ	Ako/ukoliko znaš engleski, prevedi nam dopis. Ako/ukoliko završiš rad, javi mi se.
		futur II	futur I	Ako/ukoliko budemo otputovali, pisaćemo ti. Ako/ukoliko budeš video Maju, pozdravi je.
			imperativ	
potencijalan	kad	potencijal	potencijal	Kad bih imala para, kupila bih nova kola.
irealan	da	prezent	potencijal	Da želiš , pomogao bi mi.
		perfekat	potencijal	Da sam čula tu vest, rekla bih ti.

Слика бр. 39: *Научимо српски 2*, М. Алановић и др, 139. страна

Претходно анализиране врсте зависних клауза чиниле су „чисто” синтаксичке садржаје, док поједини морфосинтаксички садржаји доприносе једноставније савладавању, већ самог по себи комплексног, садржаја из синтаксе српског језика. Један од таквих садржаја тиче се рефлексивног пасива – $N(N) + [V_{\text{tranz}} + /ce/]$. Одмах следи радни налог: *Прочитајте следећу реченицу, а потом одговорите на питање: За добијање струје употребљаваће се енергија сунца, ветрова и таласа.* → Ко ће употребљавати енергију сунца, ветрова и таласа за добијање електричне струје? Овај задатак прати следеће теоријско објашњење: У овим конструкцијама субјекат (односно пацијенс) обавезно је експлициран, а реченица је деагентизована, јер се морфема $/ce/$ третира као средство за исказивање уопштеног агенса:

Занимљиве књиге (N) радо **се** читају. → Људи радо читају занимљиве књиге (A).

Након ове схеме следи табела са примерима трансформисања активних у пасивне реченице:

не промени значење реченице. У табели су приказани: (1) начини творбе – (а) глаголски прилог садашњи – 3. l. pl prez. (Vimpf) + -ći → певajući и (б) глаголски прилог прошли – infinitivna osnova (Vpf) + -vši → uradi + -vši → urađivši; (2) кондензована значења – темпорално, начинско и каузално и (3) примери. Примери су: (1) глаголски прилог садашњи → темпорално: Видела сам те **враћајући се** с посла; начинско: Време су проводили **шетајући се** по планини; каузално: Уморила сам се **учећи** граматику и (2) глаголски прилог прошли → темпорално: **Вративши се** с мора, почела сам да радим; каузално: Покајала се **рекавши то**; начинско: Поздравио их је **одржавши** говор. Сваки од наведених примера глаголских прилога могу бити трансформисани зависним клаузама при чему не долази до промене у значењу синтаксичких конструкција.

PASIV
(Sb = Pacijens)

I PARTICIPSKI PASIV

N.(N) + Cop. + Part. Pass.
Ove godine na takmičenju mladih istraživača **nagrađena je Marija Mršić.**

II REFLEKSIVNI PASIV

N.(N) + SE + Vtranz.
Večeras se u gradu **otvara Sterijino pozorje.**

Agens:

1. **od + (strane) + G:**
2. **∅ + I (živo-):**
3. **u + L:**
4. **morfema SE:**

Petar je nagrađen **od strane škole.**
Nekoliko dana su mučeni **gladu.**
Zakon o visokom školstvu usvojen je **u Skupštini.**
Ta činjenica **se** često zaboravlja.

Слика бр. 40: *Научимо српски 2*, М. Алановић и др, 141. страна

GLAGOLSKI PRILOZI
GERUNDI

	građenje	kondenzovana značenja	primer
glagolski prilog sadašnji	3. l. pl prez. (Vimpf) + -ći	temporalno	Videla sam te враћајући се s posla.
	↓ pevaju + ċi	načinsko	Vreme su provodili šetaјући се po planini.
	↓ pevajući	kauzalno	Umorila sam se učeћи gramatiku.
glagolski prilog prošli	infinitivna osnova (Vpf) + -vši	temporalno	Vrativši се s mora, počela sam da radim.
	↓ uradi + vši	kauzalno	Pokajala se rekavši то.
	↓ urađivši	načinsko	Pozdravio ih je odrжавши говор.

Слика бр. 41: *Научимо српски 2*, М. Алановић и др, 142. страна

На основу увида у теоријске садржаје о синтакси српског језика у уџбенику *Научимо српски 2* можемо закључити да се проналазе: (1) „чисто” синтаксички садржаји и (2) граматички садржаји који непосредно утичу на развој синтаксичких компетенција. „Чисто” синтаксички садржаји се односе на усвајање знања о: (1) релативним (односним) реченицама; (2) објекатским реченицама (индиректни говор), (3) узрочним (каузалним) реченицама, (4) условним (кондиционалним) реченицама и (5) временским (темпоралним) реченицама. Сваки од садржаја представљен је у оквиру микроструктура, са кратким теоријским објашњењем или без њега, али са примерима и начиним творбе који су, графички, издвојени од осталих садржаја. Полазницима су понуђена два термилошка решења (временска/темпорална, узрочна/каузална, односна/релативна, условна/релативна), па је то још један од доказа да су у питању сложенији граматички садржаји што је у складу са нивоом постигнућа коме је уџбеник намењен. Употребом оба термина се смањује могућност неразумевања уколико се употреби само један од наведених, па ће их тако полазници увек препознавати – било да се употреби термин каузална или узрочна. Сви садржаји су допуњени информацијама датим на крају уџбеника. Веома репрезентативно, сажето, али информативно представљен је садржај о појединим зависним клаузама у српском језику. Како су наведене табеле, чини се да доприносе лакшем запамћивању и усвајању садржаја, па се овај уџбеник, када је теорија у питању, може успешно користити у процесу самообразовања.

Иако не утичу директно на стицање синтаксичких компетенција, граматички садржаји о пасиву и глаголским прилозима (герунду) на непосредан начин обликују структуру реченица. Наиме, рефлексивни пасив учествује у творби деагентизованих реченица, док партиципски пасив учествује у творби предикатских (именичких) структура. Глаголски прилози (садашњи и прошли) могу бити замењени зависном клаузом начинског, темпоралног или каузалног типа, а да се при томе не промени значење реченица. Приликом трансформисања глаголских прилога у зависне клаузе полазници се упознају и са правописним правилом употребе запете када се зависна клауза нађе у инверзији, па ови граматички садржаји, поред синтаксичких, утичу и на стицање правописних компетенција, неопходних за обављање комуникативног чина – и усменог, и писаног. Анализа граматичких садржаја из синтаксе српског језика допринела је увиду у количину садржаја предвиђену за Б ниво постигнућа када је ова грана граматике у питању. Сви садржаји, било директно или индиректно, доприносе развоју синтаксичких компетенција и допуњавању већ стечених знања из граматике српског језика.

3.2.3.2. Лингвометодички текстови/предлошци

Лингвометодичке предлошке уџбеника *Научимо српски 2* специфичним чини тематска структура. Наиме, како подстичу усвајање морфолошких, лексичких, синтаксичких, семантичких и прагматичких компетенција на Б нивоу постигнућа, тематика се не односи на садржаје предвиђене за свакодневну комуникацију, већ има уплива и тема из српске културе и традиције, у првом реду жанрова књижевноуметничког функционалног стила. Како ове теме захтевају да се на што сликовитији начин представе догађаји и доживљају, очекујемо да и синтаксичка структура буде разуђена. Чини се да текстови овог типа доприносе мотивацији студената/ученика за рад и активност у наставном процесу, па

се тако и граматички садржаји једноставније и брже усвајају. Које све врсте реченица чине структуру лингвометодичких текстова/предлогака видећемо у овом поглављу.

Као и у претходно анализираним уџбеницима, почећемо са уочавањем синтагми у микроструктурама овог уџбеника. Најчешће су, баш као и раније анализирани, именичке синтагме, различитих структура: (1) двоконституентске – *интересантних боја, млађи брат, брат од стрица, браћа од тетке, сестра од ујака, чешки таксисти, прашки градоначелник, лажна брада, тамне наочаре, енглески туриста, животна средина, неправилна исхрана, празнични ручак* и (2) троконституентске – *уобичајена туристичка рута, човеково слободно време, радна способност човека*. Као саставни делови синтаксичких структура, битно утичу на њихово обликовање. Видимо да су доминантне синтагме са конгруентним атрибутима (*млађи брат, чешки таксисти, уобичајена туристичка рута*), али не изостају ни неконгруентни атрибути (*брат од стрица, сестра од ујака*). Као важан елемент синтаксичких структура, о синтагмама се, бар када су ови примери у питању, може говорити при обради придева. Чини се да их на овом нивоу постигнућа студенти лако препознају и користе у писаној, и усменој комуникацији као знак нијансирања у језику што се овим граматичким садржајима свакако постиже.

Било да се посматрају као клаузе²⁷ или реченице, реченице без предиката су честе у лингвометодичким текстовима, па је издвајање примера неопходно за разумевање текста, као и за структуру реченица – било у току усмене, или писане комуникације. Ови примери се готово увек јављају у дијалогским текстовима с обзиром на то да представљају кратке одговоре на питања везаним за свакодневну комуникацију, али њима често и отпочиње, и завршава се комуникација. Примери таквих реченица су: *Добро; Хвала Вам пуно; До виђења; У реду; На првом спрату; Нема на чему; Пријатно; Презадовољан!; Наравно, за празничним ручком*. Претпостављамо да их на овом нивоу постигнућа студенти/ученици лако препознају и да им не представља проблема њихова употреба. Погодне су за упознавање и успостављање комуникације, па се веома често користе у разговору – како између познатих тако и између непознатих садржаја.

Још чешћи од претходно анализираних јесу реченице са именским предикатима. Без обзира на то што статус реченици дају глаголски предикати тј. глагол у личном глаголском облику, чести у писаном и усменом дискурсу јесу предикати који у себи имају неку од именских речи. Наиме, уколико у обзир узмемо именске речи са којима полазници имају контакт од самих почетака учења српског као страног језика, можемо рећи да на овом нивоу постоји могућност да адекватно усвоје нешто другачију синтаксичку функцију именских у односу на оно што се очекује – синтаксичка функција именског дела предиката. Ова врста предиката је по структури увек сложен, а примери уочени у корпусу су: *Они су пензионери; Мој брат и ја смо синови нашим родитељима, а наша сестра им је ћерка; Мој се тата зове Немања; Он има једног брата и то је мој стриц Миле; Били сте веома љубазни; И тако, било једном једно дрво...; И дрво је било срећно*. Овакве реченице битно утичу на дескрипцију у лингвометодичким текстовима/предлошцима, па их полазници лако препознају, а након тога и користе у комуникативном процесу.

Интересантне су, а и оправдане, не тако честе употребе простих реченица у анализираном дискурсу. Како је ниво постигнућа усложњен, тако је смањена и фреквентност простих реченица. Примери простих реченица у анализираном корпусу су: *Ивана има 23 године; Она ради као козметичарка у једном салону у центру града; Он ради у школи фудбала за децу; Посеје деда репу; Израсла репа голема, преголема; Она ће Вам*

²⁷ О статусу реченица без предиката било је речи у претходним деловима рада.

помоћи; И волело једног дечака...; Дечак је волео дрво... много, врло много; Пролазило је време; И дечак је одрастао; Дрво је све чешће самовало; Дрво је туговало. Како су се са њима чешће сусретали током наставе и учења на А нивоу постигнућа, ове реченице сада служе као основа за формирање сложенијих синтаксичких конструкција.

Писани дискурсе у овом уџбенику специфичним чине и реченице које отпочињу везником. То су везници напоредног односа *и, а и или*. Претпостављамо да, с обзиром на то да се ради о Б нивоу постигнућа, овакви почети реченица неће збуњивати полазнике и допринети неразумавању синтаксичких конструкција. Неки од примера таквих реченица су: *Или би се уз стабло попео, на грану сео, и јабуке јео, у слат; И дечак га је послушао; И опет су године пролазиле, а дечак се није појављивао...; И дечак посекавши гране с дрвета, однео их је кућу себи да сагради; И дрво је било срећно... ал' не баш сасвим, истински; А, ако се не пријавим, нећу никад отићи на море.* Како наведени примери указују на неку врсту незавршености – како мисли, тако и реализације, овакви примери би се могли искористити приликом вежбања – да се доврше реченице на граматички и правописно адекватан начин. Овим примерима можемо придружити асиндентско низање реченица, као у примеру *Седи, душу одмори, Стаде деда репу из земље чупати – повуци, потегни, ишчупати не може.* С обзиром на то да није велика сложеност синтаксичке конструкције, не постоји могућност неразумавања садржаја.

Сложене реченице у српском језику представљене су кроз координацију и субординацију. Обе врсте сложених реченица – и независне, и зависне – честе су у анализираном корпусу, па је усвајање ових модела поткрепљено адекватним примерима које проналазимо у лингвометодичким текстовима/предлошцима. Највише реченица координативног типа уведено је везником саставног односа *и*. Такви су примери: *Обожава цвеће и, као и ја, воли да путује; Мој млађи брат Милан има 13 година и иде у седми разред; Он се бави спортом и тренира кошарку; Ставио је лажну браду и тамне наочаре и глумио енглеског туристу; Дечак је долазио дрвету свакога дана и играо се са њим: скупљао је лист по лист правећи од лишћа круну и тако се као краљ шуме шумом шетао; Побери моје јабуке, дечаче, однеси их у град, и продај; Тако ћеш доћи до новца, и бићеш срећан; Дечак је то и учинио и дрво је поново било срећно.* Независна реченица уведена везником супротног напоредног односа је: *Један таксиста није имао таксиметар, а други је одбио да му наплати возњу у еурима по уобичајеном курсу.* На основу наведених примера можемо закључити да су најзаступљеније реченице саставног односа, док се реченице супротног односа јављају у спорадичним примерима.

Ако упоредимо присуство зависних реченичних клауза у односу на независне, уочавамо доминацију разноврсних зависних реченица. Како су у теоријским деловима микроструктура уџбеника обрађиване поједине врсте зависних реченица (односне, временске, условне, узрочне) не изненађује бројност зависних конструкција у лингвометодичким текстовима/предлошцима овог уџбеника.

Временске зависне клаузе уведене су везницима *кад* и *док*. На основу наведених, репрезентативних везника, полазници их лако препознају у везаном тексту. Примери уочених временских клауза су: *Кад уплатите овај износ на жиро-рачун, идите у студентску службу и тамо ћете добити индекс; Када је напољу хладно и кишовито, људи често своје слободно време проводе у игрању пикада; Све време, док шетамо по природи и удишемо диван планински ваздух, док седимо на тераси, пијемо кафу и слушамо домаћу музику, ја мислим на тебе; Понекад су играли жмурке, а кад би се уморио, заспао би у његовом хладу.* Поред наведених, репрезентативних, примера временских реченица, у

корпусу проналазимо и оне у којима неки од глаголских прилога (прошли или садашњи) имају улогу зависне клаузе тј. уколико глаголски прилог садашњи или прошли заменимо зависном временском клаузом, неће доћи до промене у семантици исказа. Један од таквих примера је: *И дечак је, посекавши стабло и направивши од њега лађу, отпловило на њој.* Овде имамо глаголске прилоге прошле (*посекавши* и *направивши*) који могу бити трансформисани на следећи начин: *И дечак је, када је посекао стабло и када је направио од њега лађу, отпловио на њој.* Чак се ни не мора реплицирати везник *кад* с обзиром на то да изостанак другог неће довести до неразумевања исказаног.

Да ли зато што су теоријски обрађене, или се уклапају у тематику лингвометодичких текстова, условне реченице су њихов саставни део. Поред најпознатијег везника којим се уводе условне реченице (*ако*), у корпусу су пронађени и примери са широко распрострањеним везником *да*, као и везником *кад*, којима се уводи условна зависна клауза. Примери условних реченица су: *Јавила бих се, али не знам шта губим ако напустим посао на којем сад радим; Ако се не јавиш, нећеш никад сазнати какву шансу можда пропушташ; Да сам на твојем месту, ја бих покушала; Ако га напустим, ко зна да ли ћу поново имати сигурно радно место; С друге стране, ако не будем покушала, кајаћу се; Кад бих добила тај посао, имала бих више пара; Ако добијем посао у том салону, зарадићу више новца; Ако зарадим више новца, отићи ћу на море...; Ако одем на море...; А, ако се не пријавим, нећу никад отићи на море; Ако имаш, пара ми дај!* С обзиром на широку распрострањеност везника *ако*, примери условних реченица се лако препознају у корпусу, док је за везнике *да* и *кад*, у функцију везника условних зависних клауза, неопходно објашњење предавача.

У корпусу смо уочили спорадичне примере месних и намерних зависних клауза. Месну реченицу смо препознали по везнику *где* (*Добро, ја не знам где се налази студентска служба*), а намерне по везнику *да* (*Даћу Вам оловку да запишете тај жиро-рачун; Хоћу да купујем ствари, да се забављам*). Иако их је мали број, ови примери могу бити репрезенти своје врсте зависних клауза.

Анализирани корпус показује често присуство изричних и односних реченица. Изричне зависне клаузе уведене су везником *да*: *Желела бих да се упишем на Одсек за српски језик и лингвистику; Хтела бих да разговарам са Љиљаном Ђук; Скупља камење интересантних боја и облика и тренутно има толику колекцију да се ми сви бојимо да ће нам се кућа једног дана претворити у пећину; Прашки градоначелник Павел Бем одлучио је да провери гласине да су таксисти чешке метрополе преваранти.* Синтаксичка функција ових реченица је објекатска.

Односне зависне клаузе су представљене кроз теоријски садржај, а уочени примери су: *Наиме, уобичајену туристичку руту од средишњег Староградског трга до дворца Храдчани, која је дуга само три километра, платио је 36 долара, што је чак шест пута више од уобичајене цене; Проблеми који настају су: стрес, напетост, гојазност, умор и слабљење читавог организма; Ко не ризикује, не профитира...; Код Срба је некад био обичај који се изводио само на Ускрс; Затим би скочио преко прага у дворштите, што даље може; Свако би се трудио да скок буде што дужи да би он и кућа што више напредовали у току наредне године; Пријаће и онима који се поста нису придржавали.* С обзиром на то да су наведени примери и теоријски објашњени, полазници ће их лако препознати у корпусу. Чест су део описа, па тако проналазе своје место у лингвометодичким текстовима.

Још једна врста зависне реченице за коју су дата теоријска објашњења јесте узрочна реченица. У корпусу се препознаје по везнику *зато*, а уочени су следећи примери: *Зато је*

за модерног човека веома важно да одабере неку врсту рекреације, која ће му помоћи да остане здрав и психички и физички; Зато нека се за васкршњом трпезом окупе сви и у здрављу и весељу наздраве празнику. Ова врста зависне клаузе се често употребљава и у писаној, и у усменој комуникацији, па је њихово усвајање и препознавање значајно за полазнике и неометано обухватање комуникативног процеса.

Све наведене врсте зависних клауза уочавају се и у вишеструкосложеним реченичним конструкцијама. Такви су следећи примери: *Попуните га, затим идите код продекана да Вам потпише тај документ и после тога идите у СУП да пријавите боравак; Све време, док шетамо по природи и удишемо диван планински ваздух, док седимо на тераси, пијемо кафу и слушамо домаћу музику, ја мислим на тебе.* Како су ове реченице подељене на мање клаузе, одвојене запетом, њихову семантику лако препознају полазници. На основу свега наведеног можемо закључити да синтаксичку структуру лингвометодичких текстова/предлога чине: (1) именичке синтагме – двоконституентске (*тамне наочаре, енглески туриста, животна средина*) и троконституентске (*убичајена туристичка рута, човеково слободно време, радна способност човека*); (2) реченице без предиката – *Пријатно; Презадовољан!; Наравно, за празничним ручком*; (3) реченице са именским предикатима – *Били сте веома љубазни; И тако, било једном једно дрво...; И дрво је било срећно*; (4) модели простих реченица – *Израсла репа голема, преголема; Она ће Вам помоћи; И волело једног дечака...; (5) систем координације – Дечак је долазио дрвету свакога дана и играо се са њим: скупљао је лист по лист правећи од лишћа круну и тако се као краљ шуме шумом шетао; Побери моје јабуке, дечаче, однеси их у град, и продај; Тако ћеш доћи до новца, и бићеш срећан* и (6) систем субординације – *Понекад су играли жмурке, а кад би се уморио, заспао би у његовом хладу; Ако се не јавиш, нећеш никад сазнати какву шансу можда пропушташ; Добро, ја не знам где се налази студентска служба; Хоћу да купујем ствари, да се забављам; Прашки градоначелник Павел Бем одлучио је да провери гласине да су таксисти чешке метрополе преваранти; Пријаће и онима који се поста нису придржавали, Зато нека се за васкршњом трпезом окупе сви и у здрављу и весељу наздраве празнику.* На основу свих наведених примера видимо да они представљају синтаксичку надградњу у односу на реченице које су биле присутне у лингвометодичким текстовима предвиђеним за А ниво постигнућа, јасно су представљене реченице различите по сложеност (просте и (вишеструко)сложене) и структури (независне и зависне). Чини се да на овом нивоу постигнућа, с обзиром на то да су овладали везницима, полазници/студенти/ученици успевају да препознају и независне, и зависне реченице у везаном тексту. Користећи лингвометодичке текстове уџбеника *Научимо српски 2* полазници стичу синтаксичке компетенције отворене за надградњу у наредном нивоу постигнућа.

3.2.3.3. Радни задаци/налози

Како је искуство синтаксичке анализе уџбеника до сада показало, радни налози су добар извор синтаксичких компетенција. С обзиром на то да су саставни део сваке микроструктуре, чини се да их има довољан број да се њима провери све оно што је посредство овог уџбеника научено. Када је синтакса у питању, вежбају се реченице и писано, и усмено, задаци подразумевају потпуну самосталност при решавању или има оних чији одговор подразумева угледање на дате моделе или допуну синтаксичких конструкција

одређеним реченичним конституентима. У овом делу рада ћемо представити све типове радних налога, који посредно, или непосредно, утичу на развој синтаксичких компетенција на Б нивоу постигнућа.

Специфичним овај уџбеник чини то што он отпочиње радним налозима тј. како се подразумева да полазници, чим користе овај уџбеник, имају одређено предзнање, није неопходна класична дидактичка структура уџбеника – лингвометодички текст/предложак, граматика и радни задаци/налози. Већ у првој лекцији учачамо радни налог који подразумева самостално формирање питања и одговора на основу прочитаног текста (слика бр. 42). Овај тип задатка представља варијацију задатка који се тиче разумевања прочитаног, али без обзира на то што су одговори садржани у лингвометодичком тексту који овом радном налогу претходи, полазници морају самостално да формирају упитне и потврдне реченичне конструкције.

3. Popunite prazna polja u tabeli pitanjima ili odgovorima.

Šta studira Marko?	Marko ima dvadeset godina.
	Svira bubnjeve i voli da putuje.
	Markova devojka se zove Snežana.
Šta je Markov otac po zanimanju?	Njegova majka je sudija.
Kako se zovu Markovi brat i sestra?	
Ko je Goran?	Goran radi kao fudbalski trener.
Šta radi Ivana?	Njegov mladi brat Milan trenira košarku.
	Gordana i Pavle su tatini roditelji.

Слика бр. 42: *Научимо српски 2*, М. Алановић и др, 7. страна

Други тип задатка се односи на формирање једне реченице од понуђене две, уз коришћење посесивног генитива. Овде се, у првом реду, вежба посесивни генитив, али се на непосредан начин стиче компетенција формирања једне од наведене две синтаксичке конструкције која треба да буде и граматички, и правописно исправна. Дат је пример: *Мој млађи брат има нову девојку. Она је веома лепа*, а одговор гласи: *Нова девојка мојег/мог млађег брата је веома лепа*. Неки од примера које треба трансформисати на исти начин су: (1) *Моја старија сестра има нови мобилни телефон. Он је веома скуп*; (2) *Мој добар пријатељ има сестру. Она се удаје*; (3) *Мој млађи син има новог друга. Он је веома безобразан*; (4) *Италијански ресторан у Пашићевој улици има новог власника. Он је мој добар пријатељ*. Након обраде релативних заменица, уследио је исти захтев: *Од две реченице направите једну сложену. Употребите одговарајућу форму релативне заменице у функцији везника релативне реченице*. Дат је пример: *Ти си ми поклатио књигу. Изгубила сам је.* → *Изгубила сам књигу коју си ми ти поклатио*. Примери за решавање су: (1) *Купила сам хаљину у суботу. Вечерас сам је обукла*; (2) *Купио је одело прошлог петка. Није га обукао вечерас*; (3) *Видела је момка у кафићу. Он јој се свидео*; (4) *Купио је сто у робној кући. Донео га је аутом*. Решавањем овог задатка подстиче се способност сажимања две реченице у једну, посредством посесивног генитива, а да се при томе не изгуби семантика исказа.

Трећи тип задатка подразумева формирање реченица посредством слика (слике бр. 42 и 43). Треба упоредити оно што се види на две фотографије. Задатак предавача јесте да их подстакне на формирају што садржајније реченице, са довољно информација које доприносе да се развијају синтаксичке компетенције.

(1)

15. Pogledajte fotografije i uporedite ih.

Слика бр. 42: *Научимо српски 2*, М. Алановић и др, 13. страна

(2)

20. а. Погледајте следеће фотографије и покушајте да испричате шта се десило.

Слика бр. 43: *Научимо српски 2*, М. Алановић и др, 95. страна

Тип задатка који се надовезује на претходни тиче се усмене дебате на тему *Једна група студената брани мишљење да је живот у породицама некад био бољи него сада, а друга мисли да савремене породице имају више предности*. Усмена дебата подразумева и решавање следеће ситуације: *У бутику сте купили шорц чији је иллиц покварен и пробушену лопту. То Вас је веома наљутило и одлучујете да се вратите у исти бутик да бисте заменили робу. Проблем представља продавачица. Она је веома нервозна и нељубазна. Ви имате рачун, али она покушава на различите начине да Вас убеди да робу не можете ни вратити ни заменити. Поделите улоге и импровизујте разговор служећи се неким од следећих реченица и израза (слика бр. 44).*

Ја се извињавам, али...
Будите љубазни па...
Надам се да можемо наћи неко решење...
Пошто видим да не можемо наћи заједнички језик, желим да разговарам са Вашим шефом...

Да видим... Па то није ништа...
Имате ли Ви уопште рачун?
Што нисте гледали кад сте куповали...?
Немам сада времена...
Јесте ли сигурни да сте овде купили лопту?
Ја се Вас уопште не сећам.
Купите лепак... Шта ће Вам лопта?

Поделите се у три групе. Свака група треба да замисли једну од наведених ситуација и да је реализује.

- а) Ви сте спортски коментатор. Слушаоцима ваше радио станице треба да пренесете шта се догађа у последњих десет минута финалне кошаркашке утакмице. Проблем је што навијате за тим који губи.
- б) Организован је конкурс за новог тренера фудбалске репрезентације Ваше земље. Потребно је да саставите план рада и тренинга за један дан, на основу којег ће бити одабран нов тренер. План можете организovati по узору на овај започети.
- в) Убедите своје пријатеље да је бокс безопасан и сигуран спорт. Ваши пријатељи имају много противаргумената.

Дневни план тренинга:

7:30 – буђење
8:00 – почетак јутарњег тренинга
8:05 – загревање
8:15 – грчање
8:45 –

Слика бр. 47: *Научимо српски 2*, М. Алановић и др, 47. страна

Још један пример формирања дијалога тиче се састављања одређених дијалога замишљајући следеће ситуације: (1) *Налазите се на железничкој станици и треба да позовете свог пријатеља на посао и да га замолите да дође по Вас. Међутим, његов колега се јавља на телефон и каже да Ваш пријатељ није у канцеларији или (2) Разболели сте се изненада и лекар вам је препоручио да не идете на посао. Позовите шефа и покушајте да му објасните ситуацију и да га замолите за три слободна дана.* Овим задатком се проверава комуницирање преко телефона, а проналазимо и варијацију: (1) *Девојка / момак која/-и Вам се свиђа позвала/-о Вас је на рођендан, али не бисте да идете сами. Зовете пријатеља, али не бисте да идете сами. Зовете пријатеља, али Вам његов брат каже да он није код куће;* (2) *Добили сте две улазнице за утакмицу и зовете пријатеља да иде са Вама, али он није одушевљен. Покушавате да га убедите и (3) Договарате се са пријатељем где ћете те вечери изаћи, где ћете се наћи, у колико сати.* На основу наведених тема за формирање дијалога можемо закључити да су веома занимљиве, да подстичу студенте/ученике/полазнике на активност, да се могу преточити у писани дискурс и да је за евалуацију неопходан предавач.

40. Zamislite situaciju.

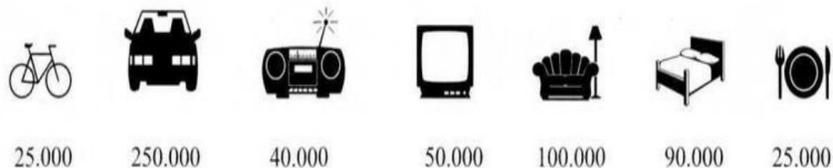
Pročitali ste oglas u novinama za posao u agenciji za nekretnine. Vi studirate ekonomiju i svaki dinar bi Vam dobro došao. Pored toga, dobro govorite engleski i španski jezik. Međutim, niste sigurni da li je to honoraran posao ili posao za stalno. Morate ih to pitati. Isto tako, zanima Vas da li je neophodno prethodno radno iskustvo (jer ga nemate). Ako je u pitanju honoraran posao, bili biste veoma srećni da ga dobijete.

Vaše pismo treba da sadrži od 100 do 150 reči i trebe da bude napisano odgovarajućim stilom.

Слика бр. 48: *Научимо српски 2*, М. Алановић и др, 56. страна

16. Замислите ситуацију. Ви и Ваш пријатељ добили сте 300.000 динара на лутрији. Желите да купите сваком по нешто (цене су дате испод слика). Саставите одговарајући дијалог.

Слика бр. 49: *Научимо српски 2*, М. Алановић и др, 63. страна

Пети тип задатка, са којим смо се сусретали и раније, при анализи ових уџбеника, подразумева формирање краћих текстова. Теме су се мењале тј. постајале су сложеније, али и обимност текста (од пар реченица до више стотина речи). Прва од таквих тема је: *Шта Ви желите Вашем брату, сестри, мами, тати, комишији, пријатељу, шефу...? Напишите кратак састав (50–100 речи), затим: (Замислите ситуацију) Отишли сте у Француску на месец дана да бисте учили француски језик. Смештени сте у једној породици. Напишите писмо пријатељу. Реците када сте стигли, где сте смештени, каква је породица у којој живите, какав је град... Ваше писмо треба да садржи од 100 до 150 речи.* Још један од примера је: (Замислите ситуацију) *Отпутовали сте у неко место и пишете свом добром пријатељу (девојци / момку) о утисцима. Ваше писмо треба да садржи од 100 до 150 речи и треба да буде написано одговарајућим стилем.* Још једна од оваквих тема, са налогом за формирање писаног дискурса, је следећа: *Опишите своју земљу, главни град, град у којем живите или град у којем бисте желели да живите. Ваш састав треба да има између 150 и 200 речи, затим: Полагали сте писмени испит на факултету и уверени сте да сте добро урадили. Резултати су били објављени тек после две недеље и тамо сте прочитали да нисте положили. Изненађени, разговарате са својим колегама и схватате да сте урадили исто као и они који су добили веома високе оцене. Покушавате да разговарате са професором, али он тражи писмено образложење жалбе. Ваше писмо треба да садржи од 100 до 170 речи и мора бити написано одговарајућим стилем.* Ту је и одговарање на постављено питање (аргументовано и саджајно): *Шта бисте Ви саветовали свакој особи? (Употребите императив или конструкцију: треба да...)* или *Напишите и сами рецепт за неко јело.* Чини се да оваква врста налога доприноси мотивацији и активности полазника, па да на занимљивији и бржи начин усвајају нове лексичке и граматичке садржаје подстакнуте овим задацима.

Сличан овом радном налогу јесте задатак који подразумева усмено одговарање на питање: (Одговорите усмено на следећа питања). *Које значење у Вашој култури има намигивање, једна подигнута обрва, кретање обрва горе-доле, шкиљење, превртање очима?; Који бисте гест употребили да покажете неком да Вам се допада? А да Вам је досадан? или Како волите да се облачите?; Да ли је занимање повезано са начином облачења?; Да ли начин одевања говори нешто више и о човеку?; Колико су маскенбали популарни у нашој земљи?; Да ли сте се икада маскирали? У кога (или шта)? Слична је пример и: Који је Ваш хоби?; Чиме се бавите у слободно време?; У чему уживате?; Шта Вам иде на живце? / Ко Вам иде на живце?; Када сте последњи пут пали с ногу? Ту су и*

питања: *Да ли Ви радо припремате јела?; Које је Ваше омиљено јело?; Да ли нам га препоручујете?*, као и: *Да ли сте и Ви имали непријатних ситуација у куповини? Испричајте.* Решавање овог радног налога подразумева евалуацију предавача.

Шести, сличан претходном, тип задатка подразумева употребу синтагми у оквиру реченица. У сегменту који претходи овим радним налозима наведене су синтагме, а треба их употребити у реченицама. То подразумева потпуно самостално формирање реченичних конструкција, да се добије адекватан граматички и ортографски исказ.

Седми тип задатка односи се на трансформисање реченица, по задатом моделу. У питању је радни налог који следи након обраде временских реченица. Дат је пример: Не треба да причаш за време часа. = *Не треба да причаш док траје час*, а примери које је требало решити²⁸ су следећи: (1) *За време паузе били смо на кафи*; (2) *Није ми било добро док је трајао концерт*; (3) *Спавао сам за време часа*; (4) *Било ми је досадно док је трајала представа*; (5) *Моји су живели на селу док је трајао рат*. Без обзира на то што је овде дато учење по моделу, требало је употребити везник временске зависне клаузе тако да реченични конституенти који након њега следе треба да буду граматички и правописно уклопљени у исказ који није изгубио/променио значење након трансформације. На овај начин се вежба употреба временских (темпоралних) реченица и варирају њени везници, у овом случају конструкција *за време* и везник *док*, како би се добили семантички истоветни садржаји. Овако полазници стичу компетенцију да исти лексички садржај изговоре, или напишу, на више начина – употребом различитих синтаксичких конституената.

Приликом увежбавања употребе глаголских прилога, захтеви се тичу трансформисања реченица. Дат је пример на који начин треба трансформисати реченице: (1) *Слушајући музику, ја уживам*. → *Док слушам музику, ја уживам*, и (2) *Рекавши то, окренуо се и отишао*. → *Кад је то рекао, окренуо се и отишао*. Реченице које треба променити по угледу на наведене примере су: (1) *Дошавши кући, свукао се и одмах легао у кревет*; (2) *Путујући по свету, упознали смо много пријатеља*; (3) *Схвативши где је погрешила, извинила се колегама*; (4) *Враћајући се са факултета, срели су другове*; (5) *Чувши то, отишао је без поздрава*. Овим радним налогом се само потврђује оно што су полазници имали прилике да уоче у лингвометодичким текстовима – да глаголски прилози (садашњи и прошли) могу бити замењени зависном клаузом (у овом случају временском), а да се при томе не изгуби семантика исказа. И овде је, доследно, примењено правописно правило које се тиче употребе запете када се зависна клауза (било са глаголским прилогом или везником) нађе у инверзији, мора бити одвојена запетом.

Захтев за трансформисање односио се и на измену пасивних у активне реченице. Није наведен пример како треба урадити овај задатак, али му претходи табела са трансформисаним реченицама. Примери за трансформисање су: (1) *Воће се једе два сата после јела*; (2) *Мост се гради*; (3) *Једу ми се колачи*; (4) *Лек се пије пре јела*; (5) *Ова се зграда градила три године*; (6) *За Божић се дају поклони*. Трансформисање из активних у пасивне реченице захтева се и у примерима: (1) *Прозор је затворен пре два сата*; (2) *Прозор је већ три дана затворен*; (3) *Разочаран је у живот*; (4) *Он је веома цењен, вољен и поштован*. Већ у следећем радном налогу захтев је било трансформисање у супротном смеру. Наиме, требало је од активних саставити одговарајуће пасивне реченице, као у примеру: *Ја бих слушала музику*. → *Слуша ми се музика*. На основу овог примера треба трансформисати следеће реченице: (1) *Људи обично ујутру пију кафу*; (2) *Неко зида нов тржни центар*; (3)

²⁸ Дате су, наизменично, реченица коју треба трансформисати и трансформисана реченица, а решавање задатка се односи на допуну онога што недостаје.

Ja бих јео *ћеване*; (4) *Човек често не зна истину*. Сличан пример подразумева да се на основу активних саставе пасивне реченице, али са додатком да то буду реченице у: (1) перфекту и (2) футуру, као и да се употребе одговарајуће одредбе за време тамо где је то потребно. Примери за решавање су: (1) *Из сефа банке лопови су украли 100.000 динара и 14 кг злата*; (2) *Жене су већ купиле све лепе кошуље и панталоне у том бутику*; (3) *Комисија ће одабрати најбоље радове и наградиће њихове ауторе*; (4) *Позната издавачка кућа објавиће следеће године сабрана дела Милоша Црњанског*; (5) *Баци су завршили школску годину прошлог месеца*.

Осми тип задатка односи се на завршавање реченица на основу задате речи. Тако имамо примере: (1) Ујутру.....; (2) Зимус.....; (3) Прекјуче.....; (4) С времена на време ; (5) Ретко.....; (6) У пролеће.....; (7) Лети..... Видимо да су полазницима понуђене само иницијалне лексеме, у формама временских прилога, а да се решавање задатка односи на комплетирање синтаксичке конструкције која је семантички складна са иницијалним конституентом. Исти тип задатка се појављује и након обраде узрочних (каузалних) реченица с тим да реченице отпочињу независном клаузом и везником зависне, узрочне клаузе, па је потребно реченицу допунити зависном клаузом. Такви су примери: (1) Нисам добила плату **јер**.....; (2) Уморан је **зато што**.....; (3) Закаснио је на испит **пошто** ; (4) Ваша молба је одбијена **будући да**.....; (5) Често се свађамо **због тога што** Сличан радни налог дат је пред крај уџбеника када се од полазника очекује да наставе следеће реченице (подстакнути стеченим знањем о узрочним реченицама): (1) *Нисам добила плату **јер** _____*; (2) *Уморан је **зато што** _____*; (3) *Закаснио је на испит **пошто** _____*; (4) *Ваш захтев је одбијен **будући да** _____*; (5) *Бебе у породилишту често плачу **због тога што** _____* Евалуација и овог радног налога препуштена је предавачима.

Затим је уследио радни налог који је подразумевао следеће: *Допишите реченице тако да цео исказ има смисла*. Дати су примери за решавање: (1) _____. **Зато** нисам могао да ти се јавим на време; (2) Нисам имала струје цео дан. **Зато** _____; (3) **Стога** сам мислила да је најбоље да ја дођем код тебе и да поразговарамо у четири ока; (4) Тамо је прилично топло и нема хлада. **Стога** _____. Видимо да је овде било неопходно написати скоро читаве реченице да би се добио смислен исказ.

Када је тема у лингвометодичким текстовима била *спорт*, дат је радни налог који се односио на то да се по узору на следећи пример саставе реченице: (1) *пливати – Мислим да је пливање најздравији спорт*; (2) *скакати – _____*; (3) *викати – _____*; (4) *мислити – _____*; (5) *читати – _____*; (6) *паркирати – _____* и (7) *одлучивати.....* Без обзира на то што је у овом радном налогу акценат на творби глаголских (девербативних) именица на основу наведених глагола, треба саставити читаву реченицу, па се овим задатком непосредно утиче на развој синтаксичких компетенција.

Приликом увежбавања условних реченица, радни налог подразумева допуну синтаксичке конструкције независном (главном) клаузом којој претходи зависна, условна клауза. Примери су следећи: (1) *Ако добијем посао у том салону, _____*; (2) *Ако се не пријавиш, _____*; (3) *Да сам на твојем месту, _____*; (4) *Ако не будеш покушала, _____* и (5) *Кад бих добила тај посао, _____*. Овде је доследно спроведена употреба запете што полазнике подсећа на правописно правило које се тиче обавезне употребе запете када се зависна клауза нађе на првом месту

тј. у инверзији (пре главне, независне клаузе). Сличан овом задатку јесте следећи: *Покушајте да се ставите у Горданину кожу и завршите њене реченице*. Реченице које треба завршити су: (1) *Да ми сад понуде и већу плату, ја _____*; (2) *Да сам знала, ја _____* и (3) *Да сам оставила јачи утисак, можда _____*. Полазници морају одабрати синтаксичке конституенте којима ће допуните започето, а да добију смислен исказ. Без обзира на то што су то само делови реченица, избор синтаксичких конституената и њихова адекватна примена (у граматичком, стилском и ортографском смислу) доприносе стицању синтаксичких знања неопходних за формирање сложенијих синтаксичких структура.

Творба синтагми подстакнута је радним налогом који подразумева да се од понуђених речи формирају синтагме. Дате су две колоне. У првој су понуђене лексеме: *одмор, зимовање, летовање, излет и екскурзија*. Синтагму треба направити комбиновањем са лексемама датим у другој колони: *у природи, у иностранству, на селу, на планини, на мору*. Иако вођени логиком, у првом реду, али и семантиком, полазници вежбају грађење синтагми и то, у овом случају, са неконгруентним атрибутима што је прилагођено нивоу постигнућа коме је намењен уџбеник.

Вежбање синтагми подстакнуто је и задатком за проверу компарације придева. Наиме, требало је синтагме (што се термилолошки овако и наводи) поређати идући од основних ка компаративним облицима придева. Дате су двоконституентске и троконституентске синтагме у којима је требало препознати степеневане облике придева. Ово је један од задатака којима се на непосредан начин стичу синтаксичке компетенције формирања и употребе синтагматских јединица у српском језику.

млад човек – старији човек – човек средњих година – стар човек – млађи човек

велика река – мала река – мања река – већа река

дуга коса – кратка коса – дужа коса – краћа коса – коса средње дужине

Слика бр. 50: *Научимо српски 2*, М. Алановић и др, 62. страна

На овај задатак се надовезује следећи, опет са непосредним утицајем на развој синтаксичких компетенција. Он се односи на писање реченица у којима треба употребити компаратив задатих придева: *интересантан, танак, весео, редак, мек, озбиљан, драг, чист, вредан, нов, неодговоран, широк, храбар*. Након што адекватно одреде компаративну форму наведених придева, треба их правилно употребити у реченицама како би добили граматички исправну реченицу.

Једанаести тип задатка подразумева састављање питања употребом упитних речи *КУДА? ГДЕ? ОДАКЛЕ?*, а задати примери су: (1) *Јован живи у Италији*; (2) *Вечерас идем у биоскоп*; (3) *Коста долази из Грчке*; (4) *Књиге су на столу*; (5) *Отпутовали су у Лондон*. Сличан овом је радни налог који подразумева формулисање питања на основу понуђених одговора: (1) *Да, могао бих да Вам унесем пртљаг*; (2) *Не, сутра не могу да се нађем с*

тобом; (3) *Сигурно. Љубав би могла да промени наше животе*; (4) *Врло радо. Видимо се испред базена!* и (5) *Не долази у обзир! Мораш се вратити до поноћи*. Полазници треба сами да одаберу адекватну упитну реч, као и конституенте који јој следе, како би формирали питања у складу са одговорима који су дати. Исти тип задатка јавља се пред сам крај уџбеника, а одговори на основу којих треба формирати питања су: (1) *Враћам се у Белгију за два дана*; (2) *Купио сам једну везицу младог лука!*; (3) *Не, Мотики није Кинез, он је Јапанац*; (4) *Мој шешир је од сламе!*; (5) *До центра Вам је најбоље четворком или једанаестицом!*

Веома интересантан радни налог тиче се формирања реченица на основу свих значења која су у *Речнику српскохрватског књижевног језика* Матице српске дата за лексему *зид* (слика бр. 51). С обзиром на то да су наведени и чести изрази са лексемом *зид*, које чујемо у свакодневной комуникацији, полазници имају и захтев да саставе реченице и за сваки израз. Тако се вежба творба синтаксичких конструкција без навођења било ког конституента, док примери са изразима већ садрже синтаксичке конституенте који треба да буду саставни део реченица. Било да имају основу за творбу реченица или не, сваки од захтева доприноси развоју синтаксичких компетенција тј. способности да се употребом значења и израза објашњене лексеме формирају граматички, правописно и семантички адекватни искази.

<p>зид м (лок. зиду; мн. зидови, ген. зидова) 1. а. усџравни, окомити део зграде на коме лежи кров зграде и који преграђује њен унутрашњи простор. б. ограда (обично од камена или циџе, оџеке). в. фиг. преграда, прејрека. 2. сџрана суда, посуџе, цеви и сл.</p> <p>Изрази:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. бити затворен (из)међу / у четири зида; 2. дотерати, догурати притерати до зида, притиснути уза зид; 3. живи зид; 4. и зидови имају уши; 5. прислонити кога уза зид; 6. ћутати као зид; 7. ударати главом о зид. 	<p>б. Напишите реченице за свако од наведених значења.</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>в. Објасните значења израза.</p>
---	---

Слика бр. 51: *Научимо српски 2*, М. Алановић и др, 72. страна

Тринаести тип задатка, дат пред сам крај уџбеника, тиче се састављања реченица на основу задатих речи. Сви реченични конституенти су дати, али треба им пронаћи место у реченици како би се добила семантички прихватљива реченица. Дати су следећи примери: (1) *Школу дан ми сваки идемо у*; (2) *Пољске ово наши су из пријатељи*; (3) *Часове треба вежбања похађати редовно лекторски*; (4) *Је данас топло изузетно*; (5) *Свиђају мени ове се црвене пертле веома на патикама*; (6) *Вест јеси чуо ли већ најновију?* и (7) *Ли викенда екскурзију хоћемо овога ићи на?* Уколико полазници знају енглески језик предавачи ће им скренути пажњу да у српском језику није строго одређен распоред синтаксичких конституената као у енглеском (субјекат, предикат, објекат, прилошке одредбе и допуне), већ да се прилошке одредбе или допуне могу наћи и на почетку реченице, а да она граматички, и семантички, буде прихватљива.

На основу свега наведеног можемо закључити да је ауторски тим овог уџбеника настојао да радни налози буду разнолики, да подједнако вежбају и писану, и усмену комуникацију, да вежбају усвојене граматичке садржаје и да на посредан, али и непосредан, начин утичу на развој синтаксичких компетенција на Б нивоу постигнућа. Чини се да је задатака највећи број (уколико их упоредимо са граматичким садржајима или лингвометодичким текстовима/предлошцима), па се стиче утисак да се знања стичу посредством практичних примера – кроз реализацију морфолошких, лексичких, морфосинтаксичких, синтаксичких и семантичких садржаја. Било да подразумевају формирање реченица на основу задатих модел, са наведеним синтаксичким конституентима или без њих, сваки радни налог доприноси, на свој начин, развоју синтаксичких компетенција. Било да је реч о усменом или писаном формирању реченица чиме се добија краћи текст, успешна реализација подразумева обавезну евалуацију предавача. Само тако ће полазници знати да ли су на адекватан начин одговорили свим синтаксичким захтевима који су дати посредством радних налога у уџбенику *Научимо српски 2*.

3.2.3.4. Закључне напомене

Пролазећи детаљно кроз сваку од микроструктура уџбеника *Научимо српски 2* можемо извести следеће закључке када је синтаксички минимум у настави српског језика у питању: (1) присутни су теоријски садржаји о синтакси српског језика (са објашњењима или само са примерима), (2) лингвометодички текстови/предлошци су синтаксички усложњени у односу на лингвометодичке текстове из претходног нивоа, (3) радни налози су довољно разнолики, и подстицајни, да се њима на адекватан начин вежбају усвојени синтаксички садржаји.

Када погледамо синтаксичке садржаје, закључујемо да су теоријски осветљене поједине врсте зависних реченица што је у складу са нивоом постигнућа. Обрађене су односне, временске, узрочне, условне и објекатске реченице. Било да објашњења за наведене врсте реченица проналазимо у оквиру микроструктура уџбеника или у сегменту *Граматика* на крају уџбеника, садржајно, јасно и поткрепљено примерима дати су синтаксички садржаји о наведеним врстама зависних клауза. Теоријски садржаји су представљени у табели, све је прегледно, па се тако ови делови уџбеника могу користити и у процесу самообразовања.

Синтаксичко обликовање лингвометодичких текстова/предлогака подигнуто је на виши ниво с обзиром на количину предзнања полазника након што су прошли кроз почетни курс српског као страног језика. Уколико пођемо од синтагми, видећемо да су доминантне именичке, и то двоконституентске (*лажна брада, тамне наочаре, чешки таксиста*) и троконституентске (*уобичајена туристичка тура, радна способност човека, човеково слободно време*), са конгруентним (*млађи брат, празнични ручак, енглески туриста*) и неконгруентним атрибутима (*сестра од ујака, браћа од тетке, брат од стрица*). Након анализе синтагми, настојали смо да укажемо на присуство реченица без предиката и на њихов значај у комуникативном процесу – служи за успостављање комуникације, и за отпоздрављање. Примери реченица без предиката су: *До виђења; У реду; На првом спрату; Пријатно; Презадовољан!* Без обзира на то што јој поједини лингвисти не придају значај и не сматрају је реченицом, указали смо на такве примере с обзиром на то да се често јављају у свакодневној комуникацији – било усменој, било писаној. Затим смо указали на присуство

реченица са именским предикатима. Иако очекујемо глаголе у функцији предиката у реченици, када очекујемо описивање као начин обликовања текста, именски предикати се често проналазе у корпусу. Примери реченица са именским предикатима су: *Мој се тата зове Немања; Он има једног брата и то је мој стриц Миле; Били сте веома љубазни; И тако, било једном једно дрво...; И дрво је било срећно.* Њима се, на посебан начин, обликују синтаксички садржаји – реченица постаје информативна, кратка, али ефектна (једноставна за памћење, лако разумљива и применљива у комуникацији – било усменој, било писаној).

Како Б ниво постигнућа подразумева овладавање језиком на вишем нивоу, не чуди нас што су у лингвометодичким текстовима присутније сложене у односу на просте реченичне структуре. Међутим, ни модели простих реченица не изостају у анализираном корпусу. Неки од примера су: *Она ће Вам помоћи; И волело једног дечака...; Дечак је волео дрво... много, врло много; Пролазило је време; И дечак је одрастао.* Видимо да често синтаксичке конструкције отпочињу везником (напоредног односа) – *И дрво је било срећно... ал' не баш сасвим, истински; А, ако се не пријавим, нећу никад отићи на море,* а имамо и уметања појединих синтаксичких конституената. Уметнути синтаксички конституенти одвојени су са обе стране запетама (*Ја сам, као што знате, Марко*), па их лако и препознајемо у тексту. Предавачи имају задатак да објасне да се приликом коришћења ових реченица прави интонациона пауза при изговору уметнутих делова реченица.

Систем координације и систем субординације присутни су у анализираном корпусу. Како су поједине зависне клаузе биле и теоријски обрађене, лингвометодички текстови су били засићени примерима зависних реченица. Учили смо примере: (1) изричних, (2) односних, (3) временских, (4) узрочних, (5) условних, (6) намерних и (7) месних. Поред тога што су односне, условне, узрочне, временске и објекатске дате кроз теоријска објашњења (или само кроз табеле на крају уџбеника), и остале врсте уочене у лингвометодичким предлошцима могу послужити као адекватни примери своје врсте. Неке од примера независних реченица су: *Побери моје јабуке, дечаче, однеси их у град, и продај; Тако ћеш доћи до новца, и бићеш срећан; Дечак је то и учинио и дрво је поново било срећно; Један таксиста није имао таксиметар, а други је одбио да му наплати возњу у еурима по уобичајеном курсу.* Систем субординације чине следеће реченице: *И дечак је, када је посекао стабло и када је направио од њега лађу, отпловио на њој; Да сам на твојем месту, ја бих покушала; Ако га напустим, ко зна да ли ћу поново имати сигурно радно место; Желела бих да се упишем на Одсек за српски језик и лингвистику; Хтела бих да разговарам са Љиљаном Ђук; Проблеми који настају су: стрес, напетост, гојазност, умор и слабљење читавог организма; Ко не ризикује, не профитира...; Код Срба је некад био обичај који се изводио само на Ускрс; Зато је за модерног човека веома важно да одабере неку врсту рекреације, која ће му помоћи да остане здрав и психички и физички.* Наведене врсте синтаксичких конструкција (независних и зависних) налазе се у оквиру вишеструкосложених реченица.

На основу увида у све типове радних налога којима се на посредан или непосредан начин увежбавају синтаксичке компетенције, можемо закључити да се посредством задатака стиче највише компетенција везаних за формирање реченица – било да је реч о усменој реализацији или писаном дискурсу. Почев од радних налога који се тичу разумевања прочитаног, одговарања на питања (било да су везана за лингвометодички текст или упућена полазницима), затим формирање реченица/дијалога/краћих текстова посредством слика или замишљене ситуације, па све до трансформисања реченица,

допуњавања реченица (зависном или независном клаузом) и формирањем реченица на основу задатих речи или само једног конституента (прилога за време) или задатих синтагми, израза и лексичких значења. Уколико их упоредимо са претходно анализираним радним наловима, можемо рећи да је ауторски тим настојао да радни налози буду разнолики, да мотивишу полазнике на рад и активност у наставном процесу, а за евалуацију задатака неопходан је рад предавача како би полазници знали да ли формирају граматички и правописно коректне реченице. Било да посредно (када прате синтаксичке садржаје) или непосредно (када се обрађују морфолошки садржаји попут глаголских прилога садашњег и прошлог), решавање радних налога у овом уџбенику доприноси стицању синтаксичких компетенција на завидном нивоу. Након успешно урађених задатака полазници су спремни да наставе са учењем српског као страног језика, као и за процес самообразовања.

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	/	Зависносложене реченице (односне, временске, узрочне, условне), пасив и глаголски прилози*
Лингвометодички текст/предложак	Именичке (двоконституентске и троконституентске)	Реченице без предиката, реченице са именским предикатима и модели простих реченица	Систем субординације (саставни и супротни) и систем координације (временске, условне, изричне, односне, узрочне)
Радни налози/задаци	Именичке (двоконституентске и троконституентске)	Реченице без предиката, реченице са именским предикатима и модели простих реченица	Систем субординације (саставни и супротни) и систем координације (временске, условне, изричне, односне, узрочне)

*Пасив и глаголски прилози укључени су као непосредни утицаји на развој синтаксичких компетенција.

Табела бр. 10: Синтаксички минимум у уџбенику *Научимо српски 2* М. Алановић и др.

3.2.4. Наташа Милићевић Добромиров, Љиљана Ћук, Наташа Радуловић, *Учимо српски 2: средњи ниво*, Нови Сад: Азбукум, 2011.

Већ у *Уводној речи* уџбеника *Учимо српски 2: средњи ниво* Н. Милићевић Добромиров, Љ. Ћук, Н. Радуловић сазнајемо да он није намењен почетницима, већ искључиво онима који имају „солидну основу и елементарни фонд речи”. Уџбеник представља друго, допуњено издање уџбеника *Учимо српски 1: основни ниво* и настао је на основу дугогодишњег искуства које је настало посредством рада са странцима. Дидактичко обликовање овог уџбеника подразумева поделу микроструктура на три дела: (1) лекције (укупно их има 6), (2) преглед граматике и (3) граматичке вежбе. Указано је и на употребу и латинице и ћирилице, као и на тематику лингвометодичких текстова/предлогака који описују: (1) свакодневни живот, али и (2) културолошке и историјске сегменте, представљене кроз српске песме, пословице, квивове и брзалице.

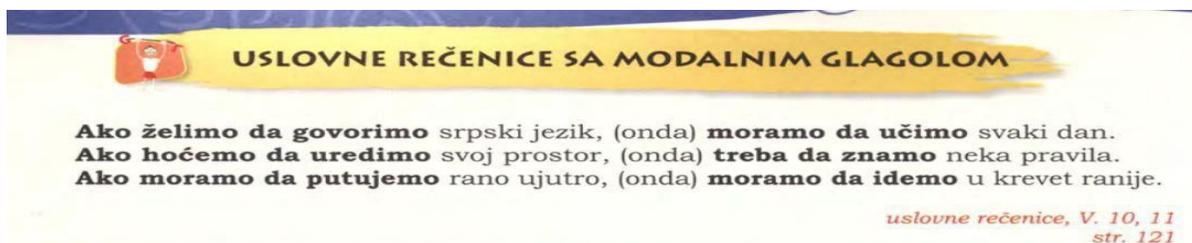
У наредним поглављима ћемо видети на који начин су у овом уџбенику организовани: (1) теоријски садржаји о синтакси српског језика, (2) лингвометодички текстови и (3) радни задаци. Видећемо и на који начин се садржаји разликују у односу на претходно анализирани уџбеници, као и у којој мери доприносе формирању синтаксичког минимума у настави српског као страног језика.

3.2.4.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика

У уџбенику *Учимо српски 2: средњи ниво* Н. Милићевић-Добромиров, Љ. Ћук, Н. Радуловић не проналазимо теоријска објашњења из области синтаксе српског језика. Оно што би се могло третирати као синтаксички садржај, а да личи на теорију, јесу граматички коментари и примери који након њих следе. Тако су се ауторке определиле да посредством примера упознају полазнике са синтаксичким специфичностима српског језика. У другом делу уџбеника, након свих лекција, дат је преглед граматике, али ни у тим садржајима не проналазимо синтаксичке. Али, у последњем делу уџбеника, предвиђеном за увежбавање наученог, има довољан број радних налога којима се проверавају синтаксичке компетенције, па тако употреба овог уџбеника доприноси стицању синтаксичких знања. Било да су у питању „чисти” синтаксички садржаји, или мофолошки и морфосинтаксички, сваки аспект, на свој начин, утиче на развој и усвајање синтаксичких одлика српског језика. Сада ћемо видети које то граматичке садржаје, уочене у уџбенику, можемо искористити при стицању синтаксичких знања.

Први синтаксички садржаји о синтакси српског језика тичу се условних реченица са модалним глаголима (слика бр. 52). Интересантно је то што се већ након примера појављују смернице на којој страни се налазе задаци којима се увежбавају усвојени синтаксички садржаји. Нема посебних теоријских објашњења (с обзиром на то да се очекује да су се полазници са овом врстом реченица сусретали раније), али дати су модели на основу којих полазници стичу компетенцију творбе условних реченица са модалним глаголима. Стечено знање проверава се кроз вежбања, који чине последњи сегмент садржинске структуре уџбеника, а за њих су дате смернице у оквиру лекције – то су напомене, дате ситнијим словима, након примера условних реченица. То полазницима сугерише да могу истог тренутка да потраже задатке и провере да ли су адекватно разумели, и усвојили, садржај о

условним реченицама. Полазницима су на располагању и решења, па тако и евалуација може бити обављена у кратком временском периоду што ће полазницима дати повратну информацију о постигнућима и указати им на то шта су добро савладали, а за шта је потребно још вежбе.

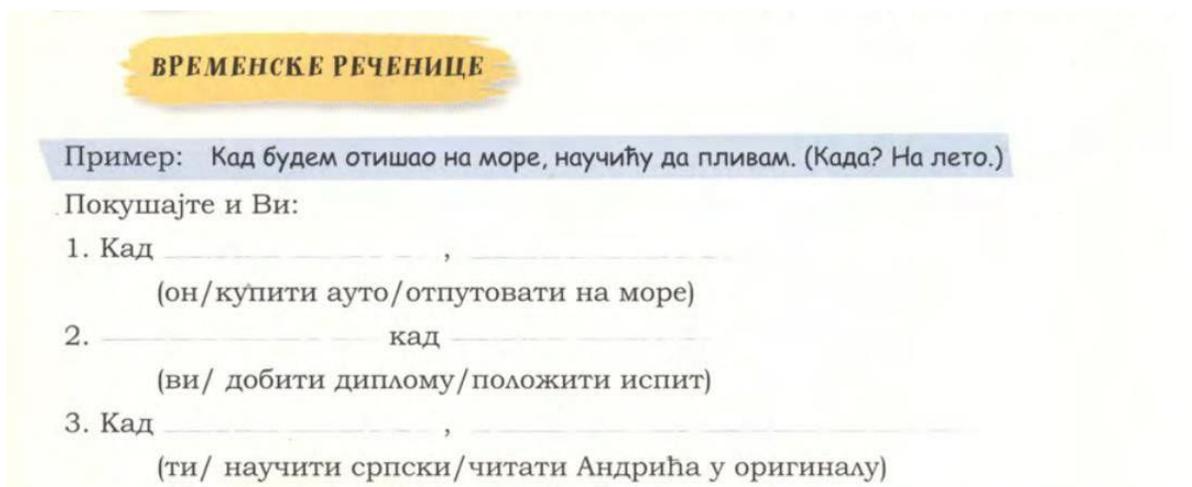

Слика бр. 52: *Учимо српски 2: средњи ниво*, Н. Милићевић Добромиров и др, 38. страна

Дат са узвичником испред себе је теоријски коментар који се односи на то да везници *кад(а)* и *док* у временским реченицама немају исто значење. Након овога следи коментар: *временске реченице се испред главних реченица одвајају зарезом*. Сугерисали смо већ да предавачи морају скренути пажњу полазницима да се у писању зависна реченица, која се нађе у инверзији, тј. пре главне, независне реченице, мора одвојити запетом, а у говору се то регулише интонационом паузом. Сада је то правило дато и „на папиру”, да их подсети или да укажу на значај употребе ове запете као поштовања ортографског правила.

Релативне заменице *који* и *чији* представљају садржај који непосредно утиче на развој синтаксичких компетенција, у првом реду творбе односних (релативних) зависних реченица. Након овог наслова следи радни налог који се тиче допуне реченица са адекватним обликом релативних заменица, па тако након допуне реченица конституентом који недостаје, имамо различите примере синтаксичких конструкција – условних и односних, али и просте реченице.

Када се у уџбенику обрађује футур II (слика бр. 53), спомиње се његова употреба у временским и условним реченицама. Нема теоријских објашњења, већ се посредством наведеног примера подстичу полазници да самостално реше задатак и тако науче по ком моделу се формирају временске реченице.

Слика бр. 53: *Учимо српски 2: средњи ниво*, Н. Милићевић Добромиров и др, 84. страна

Након овог радног налога дата је обрада условних реченица (слика бр. 54). Наиме, наведена су три услова и начин творбе за сваки од њих. У питању су: (1) услов у садашњости – **ако** модал + презент, (онда) модал + презент (Пример: Ако желиш да положиш испит, мораш много да учиш); (2) услов у будућности – а. **ако** презент, (онда) футур I (Пример: Ако научиш граматику, положићеш тест из српског језика); б. **ако** футур II, (онда) футур I (Пример: Ако будеш научио граматику, положићеш тест из српског језика) и (3) немогући услов – **да** презент, (онда) потенцијал (Примери: Да не пада киша, ишли бисмо напоље. (Али, пада киша!) и Учила бих руски језик, **да** имам времена (Али, немам га!)). Уз све наведено, дата је и напомена да постоје још неки типови условних реченица и наведене странице где се полазници о њима могу информисати. Дидактичко обликовање микроструктура овог уџбеника дато је тако да се врши интеракција са полазницима што доприноси, бар се тако чини, мотивацији студената/ученика за рад, као и активном учењу у наставном процесу.

УСЛОВНЕ РЕЧЕНИЦЕ В: 13, 14, стр. 140

А услов у садашњости (учили смо у 3. лекцији)
ако модал + презент, (онда) модал + презент
 Пример: Ако желиш да положиш испит, мораш много да учиш.

Б услов у будућности
ако презент, (онда) футур I
 Пример: Ако научиш граматику, положићеш тест из српског језика.
ако футур II, (онда) футур I
 Пример: Ако будеш научио граматику, положићеш тест из српског језика.

В немогући услов
да презент, (онда) потенцијал
 Примери: Да не пада киша, ишли бисмо напоље. (Али, киша пада!)
Учила бих руски језик, **да** имам времена. (Али, немам га!)

(Напомена: Постоје још неки типови условних реченица.)
 В: 21 - 22, стр. 142, 143

Слика бр. 54: Учимо српски 2: средњи ниво, Н. Милићевић Добромиров и др, 84. страна

При обради потенцијала II (који се користи за маштање), појављује се везник *кад* којим отпочиње реченица са овом врстом потенцијала. Творба овакве синтаксичке конструкције представљена је кроз образац: **кад** + потенцијал, (онда) потенцијал (Пример: **Кад бих имао** пара, купио бих брод). Видимо да се потенцијал употребљава у временским

зависним клаузама и то уведеним везником *кад*. Тако се морфологија сажима са синтаксом и заједно чине да се формира адекватна синтаксичка конструкција.

Иако их квантитативно нема много, квалитативно се садржаји о синтакси сматрају значајним за стицање граматичких компетенција на Б нивоу постигнућа. Представљене су синтаксичке одлике посредством примера, а за поједине су дата објашњења у виду граматичких коментара. Условне реченице се обрађују двојако: (1) са модалним глаголима (*Ако желимо да уредимо свој простор, (онда) треба да знамо нека правила*) и (2) са обрадом футура II (а. услов у садашњости – *Ако желиш да положиш испит, мораш много да учиш*; б. услов у будућности – *Ако научиш граматику, положићеш тест из српског језика* и *Ако будеш научио граматику, положићеш тест из српског језика* и в. немогућ услов – *Да не пада киша, ишли бисмо напоље. (Али, пада киша!)* и *Учила бих руски језик, да имам времена (Али, немам га!)*).

Временске реченице се обрађују кроз граматички коментар да везници *кад* и *док* немају исто значење, док се о њима говори и при обради футура II, заједно са условним реченицама. Дат је пример: *Кад будем отишао на море, научићу да пливам*, а након њега следе радни налози чији примери представљају варијацију наведеног, па се тако проверава усвојено, посредством нових примера.

Односне зависне клаузе представљене су посредством релативних заменица *који* и *чији*. Нема теоријских објашњења нити граматичких коментара, али су зато дати примери које треба допунити адекватним формама релативних заменица како би се добио прихватљив исказ, а неки од таквих примера су: (1) *Мила Старчевић се упустила у нову авантуру: почела је да пише путопис, _____ је наслов **На ивици облака***; (2) *Друга група путника су људи _____ најчешће нису свесни где се налазе*; (3) *Прво њихово интерконтинентално путовање био је пут за Кенију, али тек пошто су добро проучили Стари континент, _____ су земље све обишли*; (4) *Постоје туристи _____ воле комфор*. Допуна ових реченица одговарајућим примером релативних заменица долази до формирања односних (релативних) зависних клауза. Тако се систем субординације допуњује новим знањима и примерима, па их полазници могу користити у усменој, или писаној комуникацији.

На основу свега наведеног о теоријским садржајима из синтаксе српског језика у уџбенику *Учимо српски 2: средњи ниво*, можемо закључити следеће: (1) нема теоријских садржаја; (2) синтаксичке компетенције се стичу посредством примера и приликом обраде граматичких садржаја из морфологије српског језика (потенцијал и футур II) и (3) акценат је на усвајању зависних клауза (временских, условних, односних), при чему се усвајају и ортографска правила (писање запете када се зависна реченица нађе у инверзији тј. пре главне, независне реченице). Иако теорије нема у форми коју очекујемо, то не значи да се посредством примера не може утицати на развој синтаксичких компетенција. Уз адекватну потпору предавача, овај уџбеник може послужити за проширивање знања о синтакси српског језика у складу са захтевима Б нивоа постигнућа.

3.2.4.2. Лингвометодички текстови/предлошци

Оно што се уочава на први поглед када су лингвометодички текстови у питању јесу њихови занимљиви наслови. Ауторке су настојале да на тај начин подстакну полазнике на читање, динамичније и лакше усвајање нове лексике, а самим тим и нових, занимљивијих,

модела синтаксичких конструкција. Уџбеник отпочиње текстом који носи наслов *Сто људи, сто ћуди*, затим следе наслови: *Брак – мрак, Од љубави деца расту, Фенг Шуи – уређење простора, Кућа снова, Ситнице које живот значе, Пад који је запањео свет*. Како лекције у овом уџбенику тј. лингвометодички предлошци садрже и „писања по маргини”, која су тематски у складу са оним што је примарно дато у оквиру текстова, али на занимљивији начин, и ове сегменте ћемо анализирати с обзиром на то да су богат извор синтаксичких конструкција. Они садрже информације о знаменитим личностима из српске културе, науке и историје. Текстови су обимнији с обзиром на то да је у питању Б ниво постигнућа, богати реченицама различите структуре – почев од модела простих реченица, преко система координације и субординације, па све до вишеструкосложених реченица.

Као и у раније анализираним уџбеницима, поћи ћемо од једне од најмањих синтаксичких јединица, а то су синтагме. Оно што примећујемо када су синтагме у питању јесте њихова разуђеност, па тако имамо следеће типове синтагми: (1) двоконституентске – *занимљив језик, ванбрачна деца, ватрени родољуб, компјутерске игре, интерконтинентално путовање, пилотска кабина*; (2) троконституентске – *прва српска феминисткиња, прва уметница академик, стара кинеска уметност, угледна новосадска породица, најпознатија збирка песама, супермодеран мобилни телефон, најатрактивнији компјутерски играчи, најпознатији глумачки пар, дивна бела хаљина*; (3) четвороконституентске – *жива икона националне културе, картонска насеља индијских градова* и (5) петоконституентске – *елитна српска научна и културна установа*. Видимо да су све синтагме именичке, а атрибути углавном конгруентни (*интерконтинентално путовање, супермодеран мобилни телефон, ватрени родољуб, елитна српска научна и културна установа*), док су четвороконституентске са неконгруентним атрибутима (*жива икона националне културе, картонска насеља индијских градова*). Када би се радила синтаксичка анализа синтагми, предавачи би полазницима указали на присуство ужих синтагми у саставу ширих синтагми, као у примеру *жива икона националне културе* где је главна реч шире именичке синтагме *икона*, а у оквиру ње проналазимо ужу синтагму *националне културе* где је главна реч такође именица – *култура*, а њен зависни члан придев *националан*. Чини се да се на овом нивоу постигнућа може говорити о анализи синтагми, и да их полазници могу користити у усменој или писаној комуникацији како би што детаљније описали оно што другима желе да пренесу.

Управо у „писањима на маргини” проналазимо реченице без предиката. Њихова функција је информативна – ту су да обавесте о познатим личностима из српске културе, науке и историје. Њима се уводи у причу о знаменитим Србима, па тако имамо примере: *Филозоф, писац, историчар, дипломата; Мислилац, путописац, преводилац, дипломата*; али, има их и у самим текстовима, попут примера: *И пре нашег првог сусрета; Драга госпођо!, Нипошто!; А затим тупи ударци; Не велику; Ах, предивно; Ех, ти; Добро, хвала; Лако; Одлично!; О, боже благи!; Па, ето; Ни у сну; Боже сачувај!; Дobar знак*. Чињеница је да другу групу примера реченица без предиката не можемо семантички освестити уколико немамо шири контекст. Изоловано се не могу користити уколико им не претходи, или након њих следи, реченични контекст. Зато је и за употребу ових реченица неопходно да полазници имају синтаксичке, али и семантичке, прагматичке и текстуалне компетенције. Тек у споју наведених компетенција употреба реченица без предиката ће имати свој пуни смисао.

У оквиру синтаксичких конструкција чести су примери реченица са именским предикатима. Наиме, њима отпочињу уводни лингвометодички предлошци, с обзиром на

то да представљају описе личности који уче српски језик као страни. Примери реченица са именским предикатима су: *Ја сам Александар; Мој надимак је Саша; Ја сам Вирџинија; Американка сам; Мој матерњи језик је шпански; Мој муж је Американац; Дан и ја смо Немци; Моја жена је добра, вредна и веома лепа; И сви су данас добри људи, образовани и свестрани; Била је лепотица, сликарка, ватрени родољуб, прва српска феминисткиња.* С обзиром на то да именице и придеви, поред глаголске копуле, улазе у састав именског дела сложеног предиката, о овом типу се може говорити приликом обраде придева, а примерима из текста потврдити усвојено о неглаголским предикатима.

Како је реч о лингвометодичким текстовима намењеним учењу српског језика на Б нивоу, очекивано је да синтаксичке структуре буду сложеније. Међутим, готово да није могуће саставити лингвометодички предлог који у себи нема просту реченицу. Иако их је мањи број у односу на сложене, примери су: *Имам пријатеље у Србији; Предавао је Историју и Међународне односе; Долазим из Сједињених Америчких Држава; Говорим енглески, шпански, кинески и српски језик; Студирам Историју Балкана; Студирам математику; Живимо у Србији неколико година; А ја се зовем Соња; У Србији се осећам као код куће; Али, много воли децу; Милена Дравић и Драган Николић, најпознатији глумачки пар Србије, причају о свом заједничком животу; Живимо заједно више од тридесет година; Као млада девојка сањала сам о дану свог венчања и дивној белој хаљини.* Синтаксичка функција ових реченица јесте да буду основа за формирање сложенијих синтаксичких структура, док је на комуникативном плану битно њихово познавање због отпочињања комуникације (усмено) или везаног текста (писана реализација).

Систем сложених реченица у српском језику представљен је кроз координацију и субординацију. У корпусу су уочене следеће реченице напоредног односа: (1) саставни – *Живим у Новом Саду већ три године и предајем енглески језик; Али, ни она није савршена: пуно троши, претерано прати моду, и не зна да игра шах; На срећу, деца воле спорт и на утакмице никад не идем сам; Никада не кува и ретко иде у шетњу или биоскоп са децом; Саша вози добар ауто, спрема стан, шета пса и кува!; У детињству се преселила у Нови Сад и ту живела већи део свог живота; Обожавао сам их, мазала и пазила са много задовољства; Чекам тебе испред Славије, па идемо да посетимо Теслу; Ја сам Марија Елена и Мексиканка сам;* (2) супротни – *Рус сам, а тренутно живим и радим у Србији; Родио се у Београду, а умро у Лондону; Али, то је Београд и ја сам се навикао; Људи имају већу потребу да се крећу, а мењају се и међуљудски односи* и (3) раставни – *У слободно време играм шах са комшијом или се шетам по Ади Циганлији.* Независне реченице саставног напоредног односа уведене су везницима *и* и *па*, супротног *а* и *али*, а раставног везником *или*. Систем координације специфичним чине и примери низања реченица без везника. Такви су примери: *У кући спремам, кувам, васпитавам децу; Људи их граде, живе у њима, развијају их, улепшавају; Јешићемо неко традиционално јело, слушаћемо музику...; Скоро све спортске дисциплине се развијају, обарају се рекорди – секунд брже, центиметар даље, поен више.* Чини се да, у примерима уоченим у тексту, изостанак везника не доводи до неразумевања текста. Предавачи, када је овакво низање независних реченица у питању, треба да објасне полазницима да није нужно навођење везника напоредног односа, а да су ипак у питању независно сложене реченице које се семантички не разликују од оних које имају везнике напоредног односа.

Субординацију чине готово све врсте зависних реченица. Поред тога што је о појединим врстама било речи у оквиру теоријских коментара или примера који их прате, и остале врсте су репрезентативне с обзиром на везнике којима су уведене у сложену

синтаксичку структуру. Поред напомена синтаксичке природе, ту су и напомене које се тичу ортографског правила употребе запете када се зависна реченица нађе у инверзији.

Почећемо од изричних реченица. Њихова синтаксичка функција је објекатска, а уведене су везником *да*. Примери изричних реченица су: *Кинези верују да уређење простора по Фенг Шуи правилима утиче на здравље човека, на његове финансије, каријеру, љубав и породицу; Понекад се дешава да спорт постане замена за све остало у животу; Научници су покушали да открију зашто људи толико воле компјутерске игре; Ово удружење од својих чланова тражи да у пасошу имају печате најмање педесет земаља света; Волела бих да ми се све ово никада није догодило; За њих се каже да су Срби из дијаспоре*. Изричне реченице су дате као допуна глаголима из главне реченице.

Намерних реченица је најмање у анализираном корпусу, али без обзира на то, примери које проналазимо су реперезентативни за дату врсту. У питању су следећи примери, уведени везником *да*: *Становници села су се растрчали да помогну, а један сељак је чуо женски глас који дозива у помоћ; Труде се да науче српски што боље, да упознају своју родбину која је остала у Србији, да посете стари крај*. Њихова синтаксичка функција је прилошка одредба намере.

Условне реченице су дате кроз теоријске садржаје о условним реченицама које се јављају са модалним глаголима, а након тога и при обради футура II, као глаголског облика који улазе у састав условних реченица. Иако су за сваку од наведених садржаја дати и примери, они су потврђени и у лингвометодичким предлошцима: *Нарочито, ако си глумац; Ако желимо да имамо срећан и успешан живот, морамо знати правила за уређење простора; Ако желимо да утичемо на неки део живота, морамо да појачамо енергију тог дела дома; Можеш да зажмуриш, ако хоћеш; Не могу се планирати градови, ако човек не верује у будућност; Ако је неко помислио да срушене куле близнакиње у Њујорку означавају крај периода градње високих грађевина, није имао право*. Синтаксичка функција ових реченица је прилошка – прилошка одредба услова.

Готово увек заједно, појављују се условне и узрочне реченице. Чест везник узрочних реченица је *јер*, па уочавамо примере: *Учим српски јер је занимљив језик; Јако је лоше спавати на поду јер онда човек узима превише пасивне енергије из земље*. Овај тип узрочне реченице ортографски је адекватно употребљен – без запете испред везника *јер*²⁹. Примери узрочних реченица су уведени и везником *зато/зато што*: *Учим српски зато што је мој отац Србин; Зато сам одлучила да родим још једно дете и покажем да то није тачно; Зато увек идемо на места где други туристи из групе не смеју*. Синтаксичка функција обе врсте узрочних реченица је прилошка одредба узрока.

Као и намерних, ни месних реченица нема велики број. Ипак, учени примери месних реченица јесу репрезентативни за своју врсту. У питању су следећи примери: *Друга група путника су људи који најчешће нису свесни где се налазе; Зато увек идемо на места где други туристи из групе не смеју*. Ове реченице су уведене везником *где*, а синтаксичка функција им је прилошка – прилошка одредба за место.

Теоријски коментар семантичког разликовања везника *кад* и *док*, увели су садржај о временским реченицама у микроструктуру овог уџбеника. Примери временским реченицама су и у лингвометодичким предлошцима су уведени везником: (1) *кад* – *Када се вратим с посла, желим да се одмарам, читам новине или гледам ТВ; Кад дође кући, обично руча, легне на кауч, гледа телевизију и чита новине; Када сам родила сина, отац моје деце*

²⁹ По старом *Правпису* (2002) употреба везника *јер* у оквиру узрочних реченица захтевала је употребу запете, док по новом, актуелном *Правпису* Матице српске (2011) запета не претходи везнику *јер*.

је желео да се венчамо; Жао нам је да нешто пропустимо када смо већ преваљили толико пут; И данас, када сретну Весну Вуловић, многи људи јој кажу да, док лете, стално мисле на њу; Сећа се да је био мрак када је отворила очи у шок-соби у болници у Прагу; Они српски језик још увек говоре код куће, у различитим српским клубовима или недељом кад оду у цркву и (2) док – Његов отац, угледни револуционар с краја 19. века, док је седео у затвору, одлучио је да му се деца зову Слободан и Правда. Синтаксичка функција и зависних клауза уведених везником кад, и зависних клауза уведених везником док, је иста – функција прилошке одредбе за време.

Подстакнуте садржајима о релативним заменицама *који* и *чији*, уведене су односне (релативне) реченице. У лингвометодичким текстовима уочени су примери уведени релативним заменицама: (1) *који* – *Сан јој се никада није остварио: готово три деценије је била у вези са једним човеком који није желео да је ожени; Врата дома са отварањем ка унутра симболишу срећу која улази у кућу; Само позовеш музику за сто и кажеш коју песму желиш; Многи људи који играју компјутерске игрице имају утисак да су у другом свету; Занимљиво нам је све што је у вези са земљом у коју планирамо да идемо; Сељак који ју је нашао, почео је први да помаже Весни;* (2) *шта* – *Он је ћутљив и никад не знам шта мисли; Ипак, не волим што Милан мало ради у кући; У Драгану сам нашла оно што сам очекивала; Милена увек прати шта ја радим, и ја пратим шта она ради; Ми желимо да видимо више него што нам нуди план пута;* (3) *какав* – *Видела сам какав је човек, какав је колега, какав је према родитељима, пријатељима* и (4) *чији* – *Многи млади људи, чији су преци давно дошли у далеке земље, желе боље да упознају своју домовину у Србији.* Односне (релативне) реченице које смо пронашли у лингвометодичким предлошцима се односе на именицу из главне реченице, па је њихова синтаксичка функција атрибуцка.

Последња уочена врста зависних реченица у лингвометодичким текстовима, и „писању на маргини”, јесу допусне реченице. Уведене су у синтаксичку конструкцију везником *иако*. Нема много таквих примера, али су адекватни представници своје врсте. То су реченице: *Иако су се Милева и Алберт волели, Албертова породица није волела Милеву; Уместо страха од летења, имам страх од земљотреса, иако никад нисам осећала страх пре тога.* Синтаксичка функција допусних реченица у наведеним примерима јесте прилошка одредба допуштања.

Како је учење посредством овог уџбеника подигнуто на виши ниво, вишеструкосложене реченице у лингвометодичким текстовима нису ретка појава. Наиме, већ на овом нивоу постигнућа, полазници би требало да овладају компетенцијом творбе реченица које се састоје од више независних и зависних клауза тј. да структура сложене реченице буде већа од минимума (две реченице) који синтаксичку конструкцију и чини сложеном. Такви су примери: *Ја тада нисам хтела, јер су сви веровали да сам рађала децу док не добијем сина и да је то услов да се удам; Акваријуми са златним рибицама доносе срећу, али их не треба држати у ходнику јер онда срећа излази из куће.* Управо на оваквим примерима, уз помоћ предавача, полазници могу спровести синтаксичку анализу – одредити врсте реченица у оквиру вишеструкосложене синтаксичке структуре.

На синтаксичком плану појављује се још једна занимљивост, може се рећи синтаксичка специфичност. Реч је о уметању – појединачних синтаксичких конституената или читавих клауза. Уметања се лако препознају с обзиром на то да су одвојена запетама, као у примерима: *Касније, после годину дана, срели смо се поново и ту је почео наш нови однос; Ја, као и многе жене, чекам свог човека; И, нећеш ми веровати, Музеј Николе Тесле; Све ме занима о Тесли и, што се мене тиче, можемо да одемо тамо заједно; И данас, када*

сретну Весну Вуловић, многи људи јој кажу да, док лете, стално мисле на њу. Уметнути конституенти (*после годину дана, као и многе жене*) и клаузе (*нећеш ми веровати, што се мене тиче, када сретну Весну Вуловић, док лете*) у писању се одвајају запетом, а у говору интонационом паузом. И ови примери могу послужити за синтаксичку анализу, али и за учење по моделу када је усмена, али и писана, комуникација у питању.

Синтаксичким специфичностима у овом уџбенику није крај. Наиме, као и у претходно анализираним уџбеницима, и овде проналазимо реченице које отпочињу везником. Такви су примери: *И колико ћеш остати у Србији?*; *И, нећеш ми веровати, Музеј Николе Тесле*; *Али, ја сам овде до четвртка, после идем у Нови Сад*; *Али предлажем да одемо на вечеру негде ових дана*; *А сада ћемо да наручимо једну песму*; *И данас, када сретну Весну Вуловић, многи људи јој кажу да, док лете, стално мисле на њу*; *И долазак авиона је био чудан: каснио је, морали смо ићи пешке до њега.* Како не би дошло до семантичке конфузије, без обзира што су се и раније сусретали са свима наведеним везницима којима отпочињу реченице, битно је да предавачи укажу на семантичке разлике међу њима како би и њихова употреба била адекватна.

На основу свега наведеног, када су синтаксичке конструкције у лингвометодичким текстовима у питању, можемо извести следеће закључке: (1) у текстовима проналазимо реченице различите структуре – просте и сложене; (2) проналазимо реченице различитог типа – координација и субординација и (3) проналазимо одређена синтаксичка онеобичавања – уметање синтаксичких конституената/читавих клауза, отпочињање реченица везником. Стиче се утисак да су синтаксичке „иновације” подстакнуте количином предзнања полазника, али и нивоом постигнућа коме је намењен овај уџбеник. То нам потврђује и присуство четвороконституентских (*картонска насеља индијских градова*) и петоконституентских (*елитна српска научна и културна установа*) синтагми. Реченице без предиката (*Драга госпођо!*, *Нипошто!*; *А затим тупи ударци*) и реченице са именским предикатима (*И сви су данас добри људи, образовани и свестрани*; *Била је лепотица, сликарка, ватрени родољуб, прва српска феминисткиња*) не изостају ни у овим текстовима.

Исто се може рећи и за моделе простих реченица, па имамо примере: *Али, много воли децу*; *Милена Дравић и Драган Николић, најпознатији глумачки пар Србије, причају о свом заједничком животу*; *Живимо заједно више од тридесет година*; *Као млада девојка сањала сам о дану свог венчања и дивној белој хаљини.* На ове примере надовезују се примери сложених реченичних конструкција. Наиме, координација и субординација су присутне и у овим лингвометодичким текстовима. Реченице напоредног односа су: *Никада не кува и ретко иде у шетњу или биоскоп са децом*; *Људи имају већу потребу да се крећу, а мењају се и међуљудски односи*; *У слободно време играм шах са комшијом или се шетам по Ади Циганлији.* Специфичним независносложене реченице чини то што се, у појединим примерима, њихово низање одвија без везника, као у примерима: *Јешћемо неко традиционално јело, слушаћемо музику...*; *Скоро све спортске дисциплине се развијају, обарају се рекорди – секунд брже, центиметар даље, поен више.* Без обзира на то што везници изостају, семантички су реченице прозирне, па их полазници могу користити у комуникативном процесу.

Субординација је представљена посредством следећих врста зависних клауза: (1) изричне – *Ово удружење од својих чланова тражи да у пасошу имају печате најмање педесет земаља света* (синтаксичка функција објекатска), (2) намерна – *Труде се да науче српски што боље, да упознају своју родбину која је остала у Србији, да посете стари крај* (синтаксичка функција прилошке одредбе за намеру); (3) условне – *Не могу се планирати*

градови, ако човек не верује у будућност (синтаксичка функција прилошке одредбе за намену; (4) узрочне – *Зато увек идемо на места где други туристи из групе не смеју* (синтаксичка функција прилошке одредбе узрока), (5) месне – *Зато увек идемо на места где други туристи из групе не смеју* (синтаксичка функција прилошке одредбе за место), (6) односне – *Многи људи који играју компјутерске игрице имају утисак да су у другом свету* (синтаксичка функција атрибута) и (7) допусне – *Иако су се Милева и Алберт волели, Албертова породица није волела Милеву*.

Вишеструкосложене реченице нису ретке у овом корпусу (*Акваријуми са златним рибицама доносе срећу, али их не треба држати у ходнику јер онда срећа излази из куће*), као и уметања – било појединачних синтаксичких конституената, било читавих клауза (*Све ме занима о Тесли и, што се мене тиче, можемо да одемо тамо заједно*). И на самом крају разматрања синтаксичких конструкција у лингвометодичким текстовима уџбеника *Учимо српски 2*, уочавамо синтаксичке конструкције које отпочињу везницима, као што су примери: *А сада ћемо да наручимо једну песму; И данас, када сретну Весну Вуловић, многи људи јој кажу да, док лете, стално мисле на њу*.

Све наведено доводи до закључка – синтаксичке конструкције структурно одговарају потребама које подразумевају синтаксичке компетенције предвиђене за Б ниво постигнућа. Разнолики примери координације и субординације, синтаксичке специфичности које захтевају прилагођавања у виду поштовања одређених ортографских правила, као и интонационих пауза, доприносе стицању синтаксичких знања и компетенција које се могу користити као добра основа за даље усавршавање граматичких компетенција српског језика као страног.

3.2.4.3. Радни задаци/налози

Радни налози/задаци у уџбенику *Учимо српски 2: средњи ниво* Н. Милићевић-Добромиров, Љ. Ђук, Н. Радуловић богат су извор синтаксичких информација. Читав, последњи, сегмент уџбеника чине радни налози којима се увежбавају стечена знања током коришћења овог уџбеника. Радни налози не изостају ни при дидактичком обликовању микроструктура уџбеника, па тако имамо двоструко проверавање наученог. Оно што овај уџбеник одваја од осталих јесте чињеница да задатке прате решења тако да се овај уџбеник може користити у процесу самообразовања.

Међу првима се појављује радни налог који се тиче самосталног формирања реченица. Наиме, задатак носи наслов *Погоди ко је! Погоди шта је! – Замислите једну особу или предмет. Причајте о њима. Користите личне заменице*. Примарни задатак је да се формирају реченице, али уз посредство личних заменица, па у синтаксички имамо укључен и морфолошки аспект. Варијација овог задатка гласи: *Размислите: (а) Да ли постоји пријатељство између мушкарца и жене?; (б) Да ли из пријатељства може настати љубав? или Опишите себе карикатурално (Шта значи „тамна страна личности“?).* Ту су и теме за дијалог или везани текст: (1) дијалог – *У улици Корнелија Станковића број 4 полицајац је зауставио жену која је у ауто возила двоје деце. Жена је брзо возила. Она сада мора да плати казну. Поделите улоге и напишите дијалог између жене и полицајца. Користите информације из њене возачке дозволе и одговорите на питања или Напишите кратке разговоре према примеру. Шта је добро **радити** кад те боли грло? ~ Кад те боли грло, добро је **попити** врућ чај;* и (2) везани текст – (1) *Да ли жена може да преузме улогу*

мушкарца?; (2) *Како замишљате живот једне жене – возача таксија, жене – астронаута или живот једне бодибилдерке?* или (1) *Како Фенг Шуи утиче на човека?*; (2) *Да ли у Вашој земљи постоји неко старо веровање о уређењу простора?*; (3) *Шта желите да промените у свом стану и зашто?* Примери за самостално формирање краћих текстова подстакнути су и у задатку: *Замислите ове ситуације. Шта треба радити?* – (1) *напољу пада киша, а ти немаш кишобран*; (2) *ауто ти се покварио на путу где нема никога*; (3) *спава ти се док возиш ауто*; (4) *боли те глава а почиње важан састанак*; (5) *усамљен си и тужан*. У неколико реченица треба написати и како замишљате живот без (1) *сунца*, (2) *аутомобила и авиона*, (3) *полиције, али и Теслиних изума који омогућавају*: (1) *лечење рендгеном и магнетном резонанцом*; (2) *филмове са специјалним ефектима*; (3) *свакодневицу уз радио и телевизију*. Како се захтеви за самостално формирање краћих текстова само нижу, учачамо да је сваки од њих занимљив на свој начин и да мотивише полазнике да активно учествују у њиховој изради. Један од таквих задатака је: *Како замишљате град будућности? Како ће изгледати*: (1) *породица*, (2) *посао*, (3) *превоз*, (4) *место становања*, (5) *уметност*, (6) *навике*, (7) *облачење*. Затим имамо радни налог који се тиче одговора на питања: (1) *Шта мислите о графитима на храмовима и црквама?* и (2) *Која је Ваша омиљена реклама? Опишите је, као и: Које је ваше омиљено јело? Знате ли како се оно прави? Дајте нам рецепт.*

Радни налози који прате синтаксички садржај о условним реченица дати су кроз двојаке захтеве: (1) да се пронађу примери условних реченица у лингвометодичком тексту (*Фенг Шуи*) и (2) да се напише шест примера који почињу са *Ако...* Након овог налога, самостално формирање реченица подстакнуто је и у радном налогу који гласи: *Смислите реченице у којима се могу користити деминутиви*, уз наведене примере: *Ти ниси мама, ти си мамица!*; *Ти си мој колачић!* Варијанта овог типа задатка гласи овако: *Напишите три своја примера користећи прилоге за место овде, ту, тамо.*

Увежбавање условних реченица врши се и у сегменту уџбеника у коме су дата само вежбања, након свих обрађених граматичких јединица. Први радни налог гласи: *Направите условне реченице за изражавање услова у садашњости, по моделу: ако – модал – презент, онда – модал – презент (услов у садашњости), пример: (ти) – желети – добро изгледати = морати – пуно се кретати → Ако желиш да добро изгледаш, онда мораш да се пуно крећеш.* Примери за решавање су: (1) *(ја) – хтети – добро говорити страни језик = морати – више вежбати*; (2) *(она) – моћи – сама путовати = умети – водити рачуна о себи*; (3) *(ми) – смети – користити његову библиотеку = морати – бити захвални њему*; (4) *(они) – желети – правити журку = требати – проверити да ли су њихови пријатељи слободни* и (5) *(ви) – требати – договорите састанак = морати – позвати телефоном секретарицу*. На овај радни налог се надовезије задатак са истим захтевом, уз пример: *(ја) – позитивно размишљати = бити весео → Ако позитивно размишљам, онда сам весела*, а примери за решавање су: (1) *(ми) – ићи код пријатеља = носити вино*; (2) *(он) – ради дуго = бити уморан*; (3) *(ви) – телефонирате превише = добити висок рачун*; (4) *(оне) – уче за испит = бити врло заузет*; (5) *(ја) – бити код куће = спремати ручак*. Без обзира на то што су дати сви синтаксички конституенти које треба искористити у реченици, творба реченица је препуштена полазницима с обзиром на то да треба употребити адекватне граматичке форме, правописно коректне како би се добио семантички прихватљив исказ.

Варијација овог радног налога тиче се изражавања услова у будућности, посредством футура II. Поставка задатка гласи: *Направите условне реченице за изражавање услова у будућности, по моделу: ако – презент – онда – футур II (услов у*

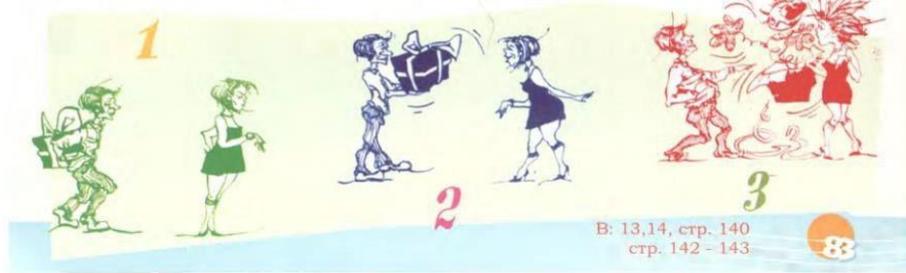
будућности). Пример: (он) – брзо заврши са послом = стићи на позоришну представу → Ако (он) брзо заврши са послом, стићи ћемо на позоришну представу. Треба решити следеће примере: (1) (ви) – купити пет аутомобила = потрошити много пара; (2) (они) – отићи у Египат = јахати камиле; (3) (ми) – попити кафу касно = не спавати; (4) ти – одлазити редовно код зубара = имати леп осмех; (5) (она) – увек љута = немати много пријатеља. Још један радни налог подразумева употребу футура II, уз малу корекцију поставке задатка. Наиме, задатак гласи овако – Одговорите користећи футур II: Шта ћете урадити... Пример: Ако сутра / имали врло напоран дан? → Ако сутра будем имао / имала врло напоран дан, увече ћу се дуго одмарати. Треба решити и следеће примере: (1) ако будете добили главну премију на лотоу?; (2) кад се сутра будете пробудили?; (3) чим се буде завршио час српског језика?; (4) кад се будете уморили?; (5) чим будете ово прочитали?; (6) ако будете заспали на часу? Овим радним налогом се захтева самосталност при формирању другог дела реченице коме претходи условна са футуром II. Иако је дата помоћ у виду конституената који треба синтаксичку конструкцију да чине, њихово правилно позиционирање, као и адекватан граматички, и ортографски облик, представљају самостални рад полазника.

Условне реченице којима се изражава будућност, провераване су још двама типовима задатака. Поставка првог гласи – Направите условне реченице за изражавање услова у будућности, по моделу: ако – футур II, онда – футур I (услов у будућности). Пример: (ви) – пажљиво слушати професора = лакше разумети граматику → Ако (ви) будете пажљиво слушали професора, онда ћете лакше разумети граматику. Примери које треба решити су: (1) (он) – доћи = разговарати с њим; (2) (они) – донети нови ЦД = слушати сви заједно; (3) (ти) – поново заборавити на књигу код куће = вратити се по њу; (4) (ми) – бити гладан = отићи у ресторан; (5) (она) – бити мис света = борити се за мир у свету; (6) (ја) – размишљати о проблему = наћи решење. На овај радни налог надовезује се други тип, чија поставка гласи – Направите условне реченице за изражавање жеље, по моделу: ако – потенцијал, онда – потенцијал (жеља). Пример: (ја) – путовати овог викенда = не бити код куће за породични ручак → Ако бих (ја) путовао овог викенда, онда не бих био код куће за породични ручак. На основу овог урађеног модела, треба урадити следеће примере: (1) (она) – више читати = боље говорити; (2) (Ви) – питати мене = брзо добити одговор; (3) (ми) – ручати у 19 часова = не вечерати; (4) (ти) – позвати нас у госте = (ми) доћи; (5) (они) – јести само чоколаде = бити дебео; (6) (ја) – не трчати = немати кондицију.

Следећи радни налог се односи на одговарање пуним реченицама. Питања су следећа: (1) Шта обично радите кад пада киша?; (2) Шта никада не радите кад пада киша?; (3) О чему најчешће размишљате док пада киша?; (4) Где најчешће будете док киша не престане да пада?; (5) Шта се дешава када сте Ви весели, док су други тужни? Поред креативности, и познавања лексема, полазници треба да саставе граматички, и правописно коректан исказ, па се у тој компетенцији огледају стечена синтаксичка знања.

Тип задатка који се често јавља у уџбеницима и радним свескама за учење српског као страног језика јесте описивање посредством слика (слика бр. 55). Један од таквих задатака изгледа овако:

2. Саставите причу од понуђених слика. Користите речи изненађење, поклон, радост, смешно... Које ћете глаголе употребити?

Слика бр. 55: Учимо српски 2: средњи ниво, Н. Милићевић Добромиров и др, 83. страна

Овај радни налог не подразумева потпуно самостално формирање приче на основу слика с обзиром на то да су дате смернице у виду: (1) лексема које треба употребити – *изненађење, поклон, радост, смешно...* и (2) врсте речи – *Које ћете глаголе употребити?* Тако постоје одређена ограничења када је формирање приче у питању (избор лексема), али, ипак, са друге стране имамо самостално конструисање синтаксичких јединица тј. реченица. Оне треба да буду и граматички, и правописно, и семантички адекватни искази.

Следећи тип задатка се односи на творбу питања. Поред умећа формирања потврдних и одричних форми, синтаксичке компетенције које се односе на творбу питања, такође, имају значаја у формирању синтаксичког минимума неопходног за овладавање страним језиком на свим његовим нивоима. Поставка овог задатка гласи: *Поставите што више питања за дате реченице. Пример: Она би купила тај џемпер. → Шта би она купила?; Ко би купио тај џемпер?; За коју прилику би она купила тај џемпер?* На основу ових примера, треба урадити следеће: (1) *Ми бисмо хтели да идемо на утакмицу;* (2) *Ти би гледала филм;* (3) *Ја бих чекала пријатеље;* (4) *Ви бисте ишли на море.*

Како структуру овог уџбеника чине тестови (дати пред сам крај), настојаћемо да укажемо на синтаксичке задатке дате у оквиру њих. Иако је највише морфолошких задатака (којима се проверавају падежни облици), ни синтаксички налози не изостају. Сличног су типа као и задаци који се јављају као интегрални део микроструктура. Тичу се формирања условних реченица. Поставка задатка гласи – *Направите условне реченице за изражавање услова у садашњости, по моделу: (ви) – морати – брзо научити српски = требати – вежбати сваки дан → Ако морате да брзо научите српски, (онда) треба да вежбате сваки дан.* На основу наведеног примера треба урадити следеће: (1) *(ми) – хтети – путовати око света = морати – имати много новца;* (2) *(ти) – знати – говорити стране језике = моћи – лакше путовати;* (3) *(они) – требати – писати научни рад = смети – користити специјалне фондове у библиотеци.*

Следећи задатак из ове групе радних налога тиче се постављања (најмање три) питања на основу задатих реченица. Наведен је пример – *Ми бисмо сутра отишли на пијацу са Мирјаном. → Када бисмо (ми) отишли на пијацу са Мирјаном?; Куда бисмо ми сутра отишли?; Са ким бисмо (ми) сутра отишли?; Ко би сутра отишао на пијацу са Мирјаном?* Примери које треба урадити су: (1) *Ми бисмо желели да у недељу идемо на кошаркашку утакмицу* и (2) *Софија би за 15 минута радо попила чај с мало лимуна.* На овај начин се проверавају синтаксичке компетенције творбе питања – подједнако значајног за комуникацију, као и формирање потврдних и одричних реченица.

Видимо да се највише радних налога, када је синтакса у питању, тицало вежбања условних реченица. Као да је акценат стављен на увежбавање ове врсте зависних реченица. Било да се вежбају уз усвајање презента, футура II или потенцијала, стичу се синтаксичке компетенције формирања условних зависних клауза. Присуство тестова, као и њихових решења, пред сам крај уџбеника, доприносе провери свих граматичких садржаја усвојених коришћењем овог уџбеника, па се тако може користити у процесу самообразовања.

Иако не показују разноликост, радни задаци доприносе стицању синтаксичких знања и компетенција. Као и у претходно анализираним уџбеницима, задаци у којима се захтева самостална творба реченица доприносе увежбавању и усменог, и писаног комуницирања. Поред адекватног граматичког склопа, конституенти самостално творених реченица треба да буду и семантички, и ортографски прихватљиве, за шта је неопходна евалуација предавача.

Радни налози са творбом упитних форми реченица значајни су за развој синтаксичких компетенција. Тако се комплетира трострука компетенција формирања: (1) потврдних, (2) одричних и (3) упитних форми реченица. Поред тога што треба да одаберу адекватну упитну реч, и остали реченични конституенти морају бити у складу – како граматичком тако и семантичком. С обзиром на то да радни налози дати у овом уџбенику подразумевају минимум троструко формирање питања, у зависности од маркиране речи у оквиру потврдне реченица, полазници се упознају са различитим упитним речима (и врстама упитних речи) и користе их у комуникативном процесу.

Стицање синтаксичких компетенција посредством слика, такође, било је дато у микроструктурама овог уџбеника. Било да су имали помоћне примере (или делове реченица), или да су потпуно самостално формирали синтаксичке конструкције на основу виђеног, полазници су увежбавали формирање краћих текстова или дијалога, чиме су вежбали креативност, али и творбу синтаксичких конструкција. Чини се да су их управо овакви радни налози подстакли на активност и мотивисали да усавшавају своје синтаксичке компетенције. За евалуацију оваквих задатака била би, такође, неопходна помоћ предавача. Једино тако би полазници знали да ли су употребљене синтаксичке конструкције граматички, семантички и ортографски адекватни искази.

3.2.4.4. Закључне напомене

Синтаксичке компетенције усвојене коришћењем уџбеника *Учимо српски 2: средњи ниво* Н. Милићевић-Добромиров, Љ. Ђук, Н. Радуловић допуњују стечена синтаксичка знања на А нивоу постигнућа. Иако су се ауторке определиле за усвајање теоријских садржаја тј. модела творбе синтаксичких конструкција посредством примера, то не умањује могућност да се стекну синтаксичка знања неопходна за обављање комуникативног процеса на Б нивоу постигнућа. Примери условних реченица са модалним глаголима, временских реченица (уз указивање на семантичку разлику између примера *кад* и *док*), као и релативних заменицама *који* и *чији* (којима се уводе односне реченице), указују на разуђеност система координације у српском језику и вишеструкост функције истих везника. С обзиром на то да је примера зависних клауза довољан број, као и да морфолошки садржаји (о футуру II и потенцијалу) улазе у састав синтаксичких конструкција, сматрамо да је довољан број информација неопходних за стицање синтаксичких компетенција на које ће се надовезивати остали синтаксички садржаји, неходни за остваривање комуникативног процеса.

Лингвометодички текстови (саставни део сваке лекције) дају се на почетку уџбеника, али се тематски исте приче надовезују на већ постојећи текст. Како те додатне текстове треба употпунити лексемама/синтаксичким конституентима како би се добио адекватан исказ (а решења су дата на самом крају уџбеника) можемо закључити да и они, као и „писања на маргини”, представљају богат извор синтаксичких конструкција. Уколико пођемо од синтагми, као једног од најмањих синтаксичких јединица, видећемо да су оне именичке, већином са конгруентним, али и неконгруентним атрибутима, и да имају: (1) два конституента – *пилотска кабина*; (3) три конституента – *супермодеран мобилни телефон*; (4) четири конституента – *картонска насеља индијских градова* и (5) пет конституената – *елитна српска научна и културна установа*. Како су реченице без предиката често имале функцију при успостављању комуникације, њихова форма је, након завршеног курса за А ниво постигнућа, већ позната полазницима, па се потешкоће при њиховом усвајању свODE на минимум. Без обзира на то, уочене реченичне конструкције без предиката попут: *О, боже благи!*; *Па, ето*; *Ни у сну*; *Боже сачувај!*; *Добар знак* – не могу се разумети без ширег контекста, тј. изоловано. Оне носе одређени семантички садржај, али се њихов пуни семантички смисао остварује тек када имамо шире реченично окружење.

Често коришћене код описивања (што је случај када је садржинско обликовање лингвометодичких текстова у питању), реченице са именским предикатима заузимају место у синтаксичком структурирању дијалога и везаних текстова. У овом уџбенику проналазимо примере: *И сви су данас добри људи, образовани и свестрани*; *Била је лепотица, сликарка, ватрени родољуб, прва српска феминисткиња*. Видимо да су ове реченице веома информативне, а могу послужити и при обнављању стеченог знања о придевима у српском језику.

Систем сложених реченица српског језика у уџбенику *Српски језик за странце 2: средњи ниво* (координативног и субординативног типа) чине: (1) независносложене реченице саставног, супротног и раставног напоредног односа и (2) зависносложене реченице – изричне, временске, условне, узрочне, односне, намерне, месне и допусне. Условне и временске реченице су представљене и у сегментима који се тичу граматике, а с обзиром на то да се ови синтаксички садржаји појављују и у другим уџбеницима, претпостављамо да их аутори сматрају значајним у стицању синтаксичких компетенција на Б нивоу постигнућа. Све врсте сложених реченица препознају се на основу репрезентативних везника (и независних, и зависних), па их је једноставно уочити у ширем текстовном окружењу. Посредством примера независних и зависних клауза полазници стичу способност да их успешно користе у комуникативном процесу.

У оквиру лингвометодичких текстова уочене су и поједине синтаксичке специфичности. Наиме, реч је о уметању синтаксичких конституената или читавих клауза, у структури вишеструкосложене реченице. Наиме, овакве синтаксичке специфичности уочљиве су у контексту с обзиром на графичке маркере (у форми запета са обе стране уметнутог дела), а у усменом говору се препознају по интонационој паузи. Неки од примера уметања су: *Касније, после годину дана, срели смо се поново и ту је почео наш нови однос*; *Ја, као и многе жене, чекам свог човека*; *И, нећеш ми веровати, Музеј Николе Тесле*. Поред ове, необичним синтаксичке конструкције чини то што реченице почињу везницима. Иако су сви ти везници познати полазницима, ако узмемо у обзир да су се са њима сусретали још на претходном нивоу постигнућа, неопходно је да предавач укаже на семантичке разлике међу њима како би се семантички адекватно разумемо остатак синтаксичког садржаја. У лингвометодичким текстовима уочавамо следеће примере: *Али предлажем да одемо на*

вечеру негде ових дана; А сада ћемо да наручимо једну песму; И данас, када сретну Весну Вуловић, многи људи јој кажу да, док лете, стално мисле на њу. Када, уз помоћ предавача, отклоне све синтаксичке и семантичке недоумице, полазници ће моћи да користе све наведене врсте синтаксичких конструкција без икаквих потешкоћа, и у усменој, и у писаној комуникацији и тако постати равноправни саговорник – без nelaгода које са собом носи недовољно (морфо)синтаксичко, синтаксичко, семантичко и ортографско познавање српског језика.

Како и раније имали прилике да видимо да радни налози итекако доприносе стицању синтаксичких компетенција, значај коришћења задатака у овом уџбенику дат је двојако: (1) у оквиру микроструктура, када прати граматичке садржаје или лингвометодичке текстове, као и (2) у оквиру вежбања/тестова на самом крају уџбеника. Већ на основу ове чињенице закључујемо да је радних налога довољан број, као и да су ауторке инсистирале да се посредством радних налога стичу сва нијансирања када је творба синтаксичких конструкција у питању. Задаци који се односе на стицање синтаксичких компетенција су: (1) вежбање зависних клауза (акцент је на условним, временским реченицама са семантичким разликовање везника *кад* и *док*, као и односим) и то посредством морфолошких садржаја (о футуру II и потенцијалу, као и релативним заменицама *који* и *чији*), (2) творба питања на основу задатих реченица (са вишеструким избором упитних речи), (3) самосталног формирања краћих текстова или дијалога, (4) формирање приче на основу слика (уз потпуно самосталан избор лексема, па самим тим и синтаксичких конституената, или на основу задатих примера реченица или само датих лексема), (5) допуњавања реченица на основу задатог дела како би се добио синтаксички, ортографски и семантички коректан исказ и (6) трансформисање реченица на основу задатих примера. Иако по типу нису разнолики, радни налози доприносе стицању и увежбавању синтаксичких компетенција, а сва решења задатака датих кроз тестирање доступна су на крају уџбеника, па се тако он може користити у процесу самообразовања.

На основу свега наведеног, можемо закључити да у лексичком смислу овај уџбеник чини адекватну надградњу онога што је научено на претходном (А) нивоу постигнућа, да су лингвометодички текстови тематски занимљиви полазницима и да доприносе мотивацији за учење. Када је синтаксички минимум у питању, посредством овог уџбеника полазници стичу нова знања о зависним клаузама у српском језику, допуњују примере простих реченица и независнословених (саставног, супротног и раставног односа), а сусрећу се и са синтаксичким специфичностима, које се тичу: (1) уметања – појединих конституената или читавих клауза и (2) отпочињања реченица везницима. Вишеструкосложене реченице, уз адекватну помоћ предавача, могу допринети синтаксичкој анализи – посредством само једне реченице полазници могу увидети какве све одлике чине синтаксу српског језика.

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	/	Зависносложене реченице (условне и временске)

Лингвометодички текст/предложак	Именичке (од двоконституентских до петоконституентских)	Реченице без предиката, реченице са именским предикатима, модели простих реченица	Систем координације (саставни, супротни и раставни) и систем субординације (изричне, намерне, условне, узрочне, месне, односне, допусне)*
Радни налози/задачи	Именичке (од двоконституентских до петоконституентских)	Реченице без предиката, реченице са именским предикатима, модели простих реченица	Систем координације (саставни, супротни и раставни) и систем субординације (изричне, намерне, условне, узрочне, месне, односне, допусне)

*У лингвометодичким текстовима се уочавају специфичне синтаксичке одлике: (1) уметање појединачних конституената или клауза и (2) отпочињање реченица везником.

Табела бр. 11: Синтаксички минимум у уџбенику *Учимо српски 2: средњи ниво*, Н. Милићевић Добромиров и др.

3.2.5. **Смиља Здравковић, Љубица Живанић, Бранимир Путник, Српски за странце – више од речи. [Средњи течај за странце], Београд: Институт за стране језике, 2015.**

Велику благодет за полазнике учења српског као страног језика, али и уопште страних језика, чине они уџбеници који имају наставке. Наиме, ако јединствен и уједначен начин дидактичког обликовања уџбеника прати уџбеничке комплете (за више до једног нивоа постигнућа), то ће помоћи полазницима да их лакше користе, али и да уз помоћ њих лакше и усвајају нове граматичке садржаје. Уџбенички комплети доприносе да се формира граматички систем – да се од фонетског, па све до нивоа дискурса укаже на специфичности српског језика. Управо један уџбенички комплет допуњује уџбеник *Српски за странце – више од речи (средњи течај за странце)* (2015) С. Здравковић, Љ. Живанић и Б. Путника. Он представља наставак уџбеника *Српски за странце – реч по реч. Почетни течај* М. Селимовић Момчиловић, Љ. Живанић (2007). Наведени уџбеници чине комплет који је намењен учењу српског језика од А1 до Б2 нивоа постигнућа.

Првих шест лекција уџбеника намењено је учењу језика на Б1 нивоу постигнућа, док је осталих шест намењено учењу на Б2 нивоу. Али, како се граматичке, лексичке и прагматичке компетенције међусобно преплићу, ова граница није строга. Тако уџбеник има укупно 12 лекција, али и: (1) четири ревизије, (2) парцијални речник уз сваки део лекције, (3) граматички додатак уз сваку лекцију и (4) CD са аудио записима за вежбе. Лекције показују уједначену структуру, са новим лингвометодичким предлошцима и вежбањима, док поједини граматички садржаји (у складу са нивоом постигнућа) бивају за полазнике потпуно нови, а поједини су дати са циљем да се присете претходно наученог граматичког садржаја посредством уџбеника из истог комплета. Остаје да размотримо у којој мери лингвометодички текстови, граматички/(морфо)синтаксички садржаји и радни налози доприносе стицању синтаксичких компетенција и формирању синтаксичког минимума у настави српског као страног језика.

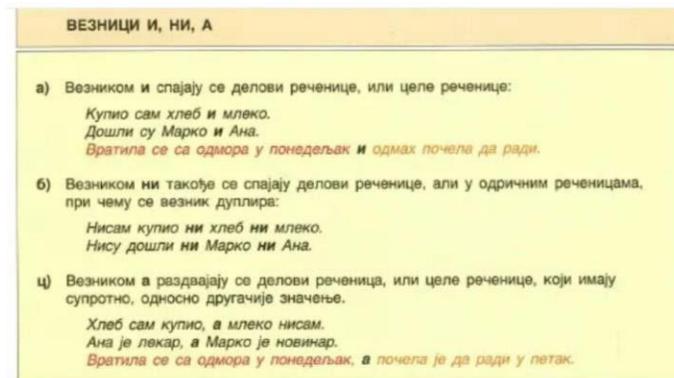
3.2.5.1. Теоријски садржаји о синтакси српског језика

Када су синтаксички садржаји у питању, специфичност овог уџбеника се огледа у следећем: (1) појављују се нови садржаји о синтакси српског језика и (2) обнављају се већ стечена знања. Видимо да се у овом уџбенику преплићу старо и ново, а све са циљем стицања што бољих синтаксичких компетенција које се односе на творбу реченица и њихово коришћење у комуникативном процесу. На стицање синтаксичких компетенција, у великој мери, утиче добро дидактички обликован уџбеник, па самим тим корелација између већ стечених и потенцијално нових постигнућа односи се на квалитативно добру дидактичку структуру. Када нови уџбеник укључује већ стечено, а уз то пружа и нове граматичке информације, све то доприноси доброј основи за усвајање нових знања, и утврђивање већ постојећих. Овом приликом ћемо размотрити обим и нових, и већ познатих синтаксичких садржаја, који утичу на формирање синтаксичког минимума у настави српског као страног језика.

У овом уџбенику, такође, синтаксички садржај можемо поделити у две групе: (1) „чисто” синтаксички садржаји и (2) морфолошки и (морфо)синтаксички садржаји који имају непосредан утицај на развој реченичне структуре. Свака од ове две групе доприноси формирању синтаксичких конституената и модела синтаксичких конструкција који доприносе једноставнијем обављању комуникације – било писане, било усмене. Условно речено модели се усвајају, али у зависности од комуникативне ситуације и саговорника може се кориговати исказ, па се укључивати знања и компетенције из више граматичких области – морфологија, (морфо)синтакса и синтакса српског језика. Све наведено сугерише да нема само синтаксичко знање утицаја на творбу реченице, већ су ту и остале граматичке смернице (несинтаксичке) које битно доприносе стицању синтаксичког знања и компетенција. Најпре ћемо указати на „чисто” синтаксичке садржаје који се обрађују у овом уџбенику, а након тога следи осветљавање непосредних утицаја на формирање реченица.

„Чисто” синтаксички садржаји подразумевају и потпуно нове садржаје, али и обнављања која се тичу садржаја укључених у уџбеник који овом претходи. Полазимо од садржаја који се тичу везника напоредног односа. У овом уџбенику су везници напоредног односа представљени као конектори делова реченица или читавих реченица. За везник *и* се наводи теоријски садржај – везником *и* спајају се делови реченица, или целе реченице (189), а примери су: *Купио сам хлеб и млеко; Дошли су Марко и Ана; Вратила се са одмора у*

понедељак и одмах почела да ради. Ванлингвистички фактор који утичу на полазнике тако што сугеришу да је у питању граматички садржај су оквири испуњени бојом (комбинација жуте и наранџасте) како би се и визуелно указало на оно на шта треба обратити пажњу. Тако су, доследно, од почетка до краја уџбеника представљени граматички садржаји. Теоријски садржај о везнику *ни* гласи – *везником ни такође се спајају делови реченице, али у одричним реченицама при чему се везник дуплира* (189). Наведени су примери: (1) *Нисам купио ни хлеб ни млеко*; (2) *Нису дошли ни Марко ни Ана*. Овом приликом је указано и на везник *а*. Наводи се следеће: *везником а раздвајају се делови реченица, или целе реченице, које имају супротно, односно другачије значење* (189). Примери који прате наведени теоријски садржај су: (1) *Хлеб сам купио, а млеко нисам*; (2) *Ана је лекар, а Марко је новинар*; (3) *Вратила се са одмора у понедељак, а почела је да ради у петак*. Чини се да поред адекватног теоријског коментара и наведених примера, полазници неће имати недоумицу када ове везнике ваља употребити у комуникативном процесу. Без обзира на то што нису дата термилошка решења (везници напоредног односа) то неће битно утицати на усвајање овог граматичког садржаја. Предавачима остаје да током наставног процеса, на следећем нивоу постигнућа, укажу на терминологију ради препознавања синтаксичког садржаја у граматичким приручницима чије је коришћење често при стицању граматичког знања на највишем нивоу постигнућа.

Слика бр. 56: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Ј. Живанић, Б. Путник, 189. страна

Приликом разматрања везника напоредног односа (*и*, *ни* и *а*) указано је на специфичности система координације у српском језику. Сада ћемо указати на одлике система субординације – веома распрострањене у анализираном корпусу. До овог уџбеника се није јављао садржај о зависноупитним реченицама, бар не у овој форми. Наиме, у ради се о трансформацији упитних реченица у зависноупитне, а да се при томе не промени значење. Дати су примери: (1) *Да ли си скувао ручак?* → *Каж ми да ли си скувао ручак*; (2) *Колико је Милица платила своје нове џипеле?* → *Ана је питала колико је Милица платила своје нове џипеле*; (3) *Када почиње концерт?* → *Ниси ми рекао када почиње концерт*. Навођење ових примера има двоструку функцију: (1) да покаже како гласе упитне реченице у српском језику и (2) да упитне реченице трансформишу у зависноупитне, а да се при томе не утиче на промену семантике.

Zavisnoupitne rečenice	
Upitne rečenice bi glasile: Da li si skuvao ručak? Koliko je Milica platila svoje nove cipele? Kada počinje koncert?	Zavisnoupitne rečenice: Kaži mi da li si skuvao ručak Ana je pitala koliko je Milica platila svoje nove cipele. Nisi mi rekao kada počinje koncert.

Слика бр. 57: Српски језик за странце – више од речи, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 189. страна

Систем субординације допуњују садржаји који се тичу: (1) временских реченица, (2) кондиционалних реченица и (3) узрочних реченица. Када су временске реченице у питању, наводи се која све значења могу да се искажу везником *кад*. У питању су следећи случајеви: (1) везником да може се изразити истовременост – тада су глаголи у обе реченице (у временској и главној) имперфективни и тада се може заменити са *док*; (2) радња временске реченице десила се пре радње у главној реченици (у будућности, у прошлости) и (3) радња реченице која почиње везником **пре него што** дешава се **после** радње у главној реченици. Сви наведени синтаксички коментари праћени су адекватним примерима: (1) *Кад шетам, волим да гледам излоге.* → *Док шетам, волим да гледам излоге*; (2) *Кад урадиш домаћи задатак, поћи ћеш / поћи у град*; *Када сам урадила домаћи задатак, отишла сам у град* и (3) *Пре него што отпутујем, посетићу родитеље*; *Он је радио у школи пре него што је прешао у нашу фирму*. Како су се полазници морали упознати са временским зависним клаузама коришћењем уџбеника намњеним А нивоу постигнућа, садржаји о временским реченицама у уџбенику *Српски језик за странце – више од речи* доприноси да се стечено знање допуни теоријским садржајем о временским реченицама, као и да се уведу нови примери синтаксичких конструкција са временским зависним клаузама.

ВРЕМЕНСКЕ РЕЧЕНИЦЕ
Везник КАД а) Везником кад може се изразити истовременост – тада су глаголи у обе реченице (у временској и главној) имперфективни и тада се може заменити са <i>док</i> : <i>Кад шетам, волим да гледам излоге.</i> <i>Док шетам, волим да гледам излоге.</i> б) Радња временске реченице десила се пре радње у главној реченици: 1) у будућности: <i>Кад урадиш домаћи задатак, поћи ћеш / поћи у град.</i> 2) у прошлости: <i>Када сам урадила домаћи задатак, отишла сам у град.</i>
Везник ПРЕ НЕГО ШТО Радња реченице која почиње везником пре него што дешава се после радње у главној реченици: 1) у будућности: <i>Пре него што отпутујем, посетићу родитеље.</i> 2) у прошлости: <i>Он је радио у школи, пре него што је прешао у нашу фирму.</i>

Слика бр. 58: Српски језик за странце – више од речи, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 57. страна

Допуну граматичком садржају о временским реченицама чини део микроструктуре који указује на истовременост радњи када се у реченици употреби везник *док*. Наведено је

поткрепљено илустрацијом што додатно утиче на то да се полазницима скрене пажња на садржај, али и да га лакше усвоје, па да све заједно допринесе мотивацији за учење и активности у наставном процесу. Све је лепо илустровано, уз графички приказ модела творбе овакве врсте реченица. Ту су и два примера (*Чита новине док чека аутобус* и *Док чека аутобус, чита новине*) (44) којима се документује све наведено. Овде би се полазници могли присетити ортографског правила које се тиче употребе запете када се зависна реченица нађе у инверзији.

б) Шта ради овај човек док чека аутобус?

ДОК + имперфективни глаголи
истовремене радње

Чита новине док чека аутобус.
Док чека аутобус, чита новине.

Слика бр. 59: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 44. страна

Наведени садржај прати и ограничење приликом потпуног изједначавања везника *кад* и *док* тј. реченичних конструкцијама у којима су они потпуни еквиваленти, па тако неће доћи до промене семантике исказа. Везници *кад* и *док* се међусобно могу смењивати ако: (1) су радње истовремене и (2) су имперфективни глаголи у обе реченице (44). Оба навода потврђена су примерима – *ДОК/КАД шетам по граду, гледам излоге* и *ДОК/КАД спрема кућу, слуша музику*.

КАД = ДОК ако:

- су радње истовремене

- су имперфективни глаголи у обе реченице
шетали и *гледали*... *спремали* и *слушали*

ДОК / КАД шетам по граду, гледам излоге.

ДОК / КАД спрема кућу, слуша музику.

Слика бр. 60: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 44. страна

Често коришћена у комуникативном процесу, али спомињана и у уџбеницима за нижи ниво постигнућа, јесте узрочна реченица. Дат је теоријски садржај: *овим реченицама износи се узрок вршења радње главне реченице. Везници: јер* (увек стоји има главне реченице – *Тања није дошла у школу јер се разболела*), *зато што* (увек стоји иза главне реченице –

Врати ми књигу зато што спремам испит), *пошто* (може стајати и испред, и иза главне реченице – *Пошто је књига била врло скупа, нисам је купио* и *Нисам купио књигу пошто је била врло скупа*). Наведено допуњује већ стечено знање, проширује га теоријским информацијама о узрочним реченицама у српском језику, али бива и основа за даље учење и коришћење узрочних реченица у наставном, а самим тим и комуникативном, процесу.

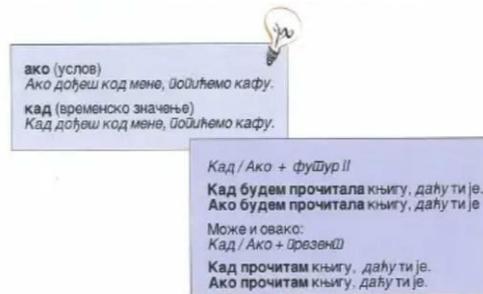
УЗРОЧНЕ РЕЧЕНИЦЕ
Овим реченицама износи се узрок вршења радње главне реченице. Везници: јер, зато што, пошто
Реченице с везником јер увек стоје иза главне реченице: <i>Тања није дошла у школу јер се разболела.</i>
Реченице с везником зато што увек стоје иза главне реченице: <i>Врати ми књигу зато што спремам испит!</i>
Реченице с везником пошто могу стајати и испред и иза главне реченице: <i>Пошто је књига била врло скупа, нисам је купио.</i> <i>Нисам купио књигу пошто је била врло скупа.</i>

Слика бр. 61: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 172. страна

У овом удбенику се појављује нови синтаксички термин – кондиционална реченица. Претпостављамо да је избор овог термина узрокован термином у енглеском језику, па су аутори одлучили да га употребе за представљање условних реченица тачније прошлог услова. Представљена су два модела: (1) да + ПЕРФЕКАТ, ПОТЕНЦИЈАЛ → ПОТЕНЦИЈАЛ + (да + ПЕРФЕКАТ) → *Да је кренуо на време, не би закаснио* и (2) да + ПЕРФЕКАТ (доп. глагола) ПОТЕНЦИЈАЛ → ПОТЕНЦИЈАЛ + (да + перфекат + доп. глагола) → *Да је видео да је коловоз клизав, возио би спорије* (144). Како је све и графички приказано, а донекле и познато полазницима, претпоставља се да усвајање овог граматичког садржаја полазницима неће стварати потешкоће. Уз то је дат граматички коментар да: *кондиционалне реченице за прошлост означавају радњу или ситуацију која се само замишља, а није се догодила* (144). Управо се овакве реченице могу искористити у радним наловима којим се захтева писање на задату тему, која би могла гласити: *Да сам имао/имала чаробни штапић* или *Да сам ја био/била на твом месту*.

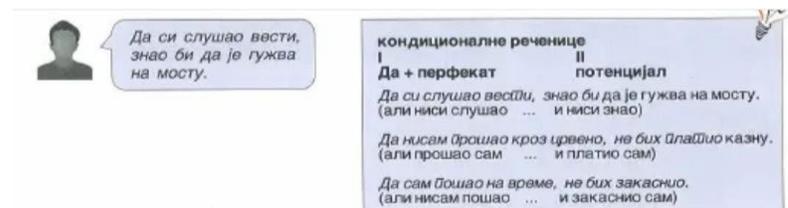
КОНДИЦИОНАЛНЕ РЕЧЕНИЦЕ – прошли услов												
Кондиционалне реченице за прошлост означавају радњу или ситуацију која се само замишља, а није се догодила.												
Модел 1: <i>Да сам видео знак, сигурно бих смањило брзину.</i> <i>Да је кренуо на време, не би закаснио.</i>												
<table style="width: 100%; border: none;"> <tr> <td style="text-align: center;">да + ПЕРФЕКАТ,</td> <td style="text-align: center;">ПОТЕНЦИЈАЛ</td> <td style="text-align: center;">--></td> <td style="text-align: center;">ПОТЕНЦИЈАЛ + (да + ПЕРФЕКАТ)</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">↓</td> <td style="text-align: center;">↓</td> <td></td> <td style="text-align: center;">↓</td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;">Да [сам видео знак],</td> <td style="text-align: center;">[смањило бих брзину]</td> <td style="text-align: center;">--></td> <td style="text-align: center;">[Смањило бих брзину] [да сам видео знак]</td> </tr> </table>	да + ПЕРФЕКАТ,	ПОТЕНЦИЈАЛ	-->	ПОТЕНЦИЈАЛ + (да + ПЕРФЕКАТ)	↓	↓		↓	Да [сам видео знак],	[смањило бих брзину]	-->	[Смањило бих брзину] [да сам видео знак]
да + ПЕРФЕКАТ,	ПОТЕНЦИЈАЛ	-->	ПОТЕНЦИЈАЛ + (да + ПЕРФЕКАТ)									
↓	↓		↓									
Да [сам видео знак],	[смањило бих брзину]	-->	[Смањило бих брзину] [да сам видео знак]									

ни нема велике разлике јер се, суштински, на комуникативном плану преноси иста информација. Али, при учењу страног језика је добро имати синтаксичку алтернативу – баш у оним тренуцима када полазник не може да се сети примарног модела он искористи секундарни, а при томе пренесе исти семантички садржај.

Слика бр. 64: Српски језик за странце – више од речи, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 182. страна

Сматрамо повољним методичким поступком чињеницу да се у оквиру радних налога полазници подсећају модела творбе појединих зависних реченица. Претходно наведени пример је један од њих, а истом темом, тј. кондиционалним реченицама, бави се и садржај који следи. Наиме, истакнут је модел кондиционалне реченице у којој имамо: (1) конструкцију да + перфекат и (2) потенцијал. Све је аргументовано примерима, па ће овај садржај полазници усвојити без већих потешкоћа и недоумица. Примере кондиционалних реченица прате еквиваленти у загради (Да си слушао вести, знао би да је гужва на мосту → али ниси слушао..... и ниси знао) што доприноси семантичким разграничењима и објашњењима – у којим комуникативним ситуацијама и са којим семантичким циљем треба употребити кондиционалне реченице.

Слика бр. 65: Српски језик за странце – више од речи, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 55. страна

Иновативни граматички садржај у овом уџбенику односи се на присуство синтаксичког садржаја о беспредикатским реченицама. Наиме, ни у једном до сада анализираном уџбенику не проналазимо реченице без субјекта у теоријским садржајима о синтакси српског језика. Компаративним методом је указано на разлике између реченица које имају субјекат и оне које га немају (*Студенти много уче пре испита* → *Пре испита се много учи*). Следи навођење синтаксичких конституената у зависности од тога који падежни облик се захтева као допуна глагола, па имамо: (1) ако глагол тражи допуну у акузативу, у

овим (бесубјекатским) реченицама допуне ће бити у номинативу, а глаголи добијају се – (Они радо слушају музику) → *Радо се слуша музика*; (2) ако глагол нема допуну у акузативу онда је бесубјекатској реченици увек у сингулару – *Људи много пуше* → *Много се пуши*; (3) ако је реченица у перфекту, глагол се увек користи у средњем роду – *Много се пушило* (203). Како се раније нису сусрели са овим синтаксичким садржајем, дати синтаксички комантари (у форми теоријских објашњења) и довољан број примера заједно доприносе да полазници успешно усвоје наведени садржај. Предавачима остаје да сугеришу да су реченице без субјекта неодређеније тј. не дају конкретне информације о вршиоцима радње, али могу послужити када је разматрање општих тема у питању – када оне ни не захтевају конкретне информације.

Бесубјекатске реченице

Бесубјекатске реченице немају исказан субјекат (не зна се ко врши радњу).

субјекатске реченице	бесубјекатска реченица
Студенти много уче пре испита.	Пре испита се много учи.
Сви купују поклоне за уселјење.	Купују се поклони за уселјење.

– Ако глаголи траже допуне у акузативу, у овим (бесубјекатским) реченицама допуне ће бити у номинативу, а глаголи добијају **се**.

(Они радо слушају музику) ----> Радо **се** слуша музика.
(Они су радо слушали музику) Радо **се** слушала музика.

(У Кинотеци људи гледају старе филмове.)
----> У Кинотеци **се** гледају стари филмови.
(У Кинотеци су људи гледали старе филмове.)
У Кинотеци **су се** гледали стари филмови.

– Ако глагол нема допуну у акузативу онда је у бесубјекатској реченици увек у сингулару.
Људи много пуше. ----> Много се *пуши*.

– Ако је реченица у перфекту, глагол се увек користи у средњем роду.
----> Много се *пушило*.

Слика бр. 66: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 203. страна

У сегментима који се тичу радних налога проналазимо и допуну за бесубјекатске реченице. Како почињу са *Да се подсетимо!*, бивају погодна средство за обнављање стечених знања и компетенција о реченицама без субјекта са допуном у акузативу, како у презенту тако и у перфекту. Указано је на нове примере, па се они могу користити као модели при обављању комуникације.

4. *Старе куће се руше а граде се нове, високе зграде.*

Да се подсетимо!

I Реченице без субјекта (са допуном у акузативу)

презент	перфекат
Млади <i>слушају</i> рок музику (акуз.)	
↓	↓
<i>Слуша се</i> рок музика (ном.)	<i>Слушала се</i> рок музика.
Он <i>користи</i> нове аранжмане.	Користили <i>су се</i> нови аранжмани.
<i>Користи се</i> нови аранжмани.	
Ми <i>чувамо</i> културно наслеђе.	<i>Чувало се</i> културно наслеђе.
<i>Чува се</i> културно наслеђе.	

Слика бр. 67: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 74. страна

Разматрање „чисто” синтаксичких садржаја завршавамо указивањем на дуплу негацију у српском језику – синтаксички садржај који проналазимо у уџбенику *Српски језик за странце – више од речи*. Садржај отпочиње граматичким објашњењем: *негативне заменице се увек употребљавају с негативним глаголом* (145), кога прате примери та све негиране заменице: (1) *Ништа нисам рекао*; (2) *Нико није звао*; (3) *Не свиђа ми се ниједна слика у овој књизи*; (4) *Нисам имао никакве проблеме на путу* (145).

ДВОСТРУКА НЕГАЦИЈА	
Негативне заменице увек се употребљавају с негативним глаголом:	
Ништа	Ништа нисам рекао.
Нико	Нико није звао.
Ниједан, -дна, -о	Не свиђа ми се ниједна слика у овој књизи.
Никакав, -ква, -о	Нисам имао никакве проблеме на путу.

Слика бр. 68: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 34. страна

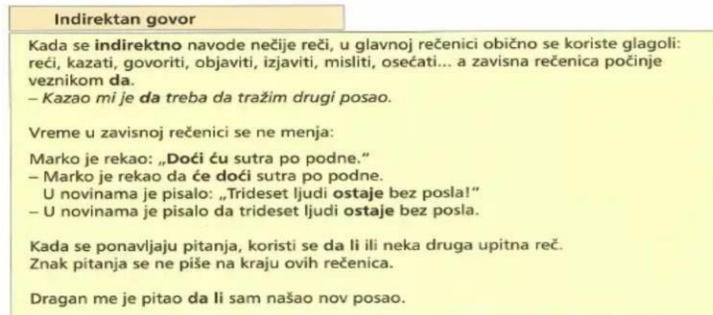
Како су и у раније анализираним уџбеницима предвиђеним за учење и усвајање језика на Б нивоу разматрани морфолошки и (морфо)синтаксички садржаји који непосредно утичу на развој синтаксичких компетенција, биће на њих указано и при анализи овог уџбеника. Наиме, на граматички садржај о зависноупитним реченицама надовезује се садржај о управном (директном) и неуправном говору. Када је директни говор у питању, наводи се следеће: *када директно наводимо нечије речи обележавамо их знацима навода: „X” или цртицама: –X–, при чему се обично користе глаголу рећи, казати, саопштити...* Наводе се и примери: *Мој пријатељ је рекао: „Треба да тражиш нови посао” или – Треба да тражиш други посао – рекао је мој пријатељ* (75).

Direktan govor
Kada direktno navodimo nečije reči obeležavamo ih znacima navoda: „X” ili crticama: –X–, pri čemu se obično koriste glagoli reći, kazati, saopštiti...
Moј prijatelj je rekao: „Treba da tražiš drugi posao.” ili – Treba da tražiš drugi posao – rekao je moј prijatelj.

Слика бр. 69: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 75. страна

Након разматрања директног говора следи садржај о индиректном говору (слике бр. 69 и 70). Наводи се следећи теоријски садржај: *Када се индиректно наводе нечије речи, у главној реченици обично се користе глаголи: рећи, казати, говорити, објавити, изјавити,*

мислити, осећати... а зависна реченица почиње везником **да**. Наведен је и пример: *Казао ми је да треба да тражим други посао*. Пример прати граматички коментар да се време у зависној реченици не мења (75), уз нове примере: (1) *Марко је рекао: „Доћи ћу сутра по подне”*. → *Марко је рекао да ће доћи сутра по подне* или (2) *У новинама је писало: „Тридесет људи остаје без посла”* → *У новинама је писало да тридесет људи остаје без посла*. Ове примере прати граматички коментар: *Када се понављају питања, користе се да ли или нека друга упитна реч. Знак питања се не пише на крају ових реченица (75)*. Примећујемо ортографски коментар на крају овог садржаја о не писању знака питања на крају оваквих реченица. Уз то се наводи још један пример како би се наведено, опет, потврдило: *Драган ме је питао да ли сам нашао нов посао*. Чини се да је овај теоријски садржај важно усвојити због писане реализације, док у усменој комуникацији он бива праћен ванлингвистичким факторима – променом интонације и гестикацијом, којима сугеришемо да постављамо питање иако се чини да је у питању потврдна реченица. Ваља скренути пажњу полазницима да без обзира на то што различито звуче, семантика се не мења, па могу изабрати модел који им више одговара и који им улива сигурност да добро обављају комуникативни процес.

Слика бр. 70: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 75. страна

Други граматички садржај који се тиче непосредног утицаја на стицање синтаксичких знања јесте глаголски прилог садашњи. Како је о њему и раније било речи, а нагласак је стављен на његово замењивање зависном клаузом, овом приликом ћемо указати само на то шта чини овај садржај. У питању је: (1) модел творбе – имперфективни глаголи и наставак *-ћи* на треће лице плурала презента и (2) значење – радња која је истовремена са неком другом радњом и начин. За све наведено дати су примери, садржај је познат полазницима уколико су уџбеничке компете користили и при учењу језика на нижем (А) нивоу постигнућа, па овај садржај доприноси усвајању нових примера употребе глаголског прилога садашњег.

- Za građenje pasivnog participa postoje četiri nastavka:

1. -n, -na, -no
čitati – čitan, pozvati – pozvan, izabrati – izabran
2. -en, -ena, -eno
kupiti - kupljen, pojesti – pojeđen, peći – pečen, seći – sečen, popiti – popijen,
3. -ven, -vena, -veno
otkriti – otkriven, odenuti – odeven
4. -t, -ta, -to
zabrinuti – zabrinut, uzeti – uzet, poznati – poznat, priznati – priznat

Pošto se oblici patricipa pasivnog vrlo često koriste u pridevskom značenju, mogu se lako naći u rečnicima kao pridevi i menjaju se po padežima.

Prozor je otvoren. -----> Sedela je pored otvorenog prozora.
(pasiv) (pridev)

Слика бр. 72: Српски језик за странце – више од речи, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 94. страна

Четврти, а уједно и последњи, тип непосредног утицаја на стицање и развој синтаксичких компетенција српског језика тиче се релативне заменице *који*. Важно их је усвојити с обзиром на то да се њима уводе односне (релативне) зависне клаузе. Дата је парадигма уз коментар да се у акузативу мушког рода облици разликују у зависности од тога да ли се односе на људе (живо) или на ствари (неживо). С обзиром на то да је наведена и употреба заменице *који*: *обично се налази непосредно иза именице или заменице на коју се односи, и зато се са њима увек слаже у роду и броју, али се не слаже у падежу, јер он зависи од функције коју заменица који, -а, -е има у реченици (субјекат, објекат, допуна) (175).* Током синтаксичке анализе дискурса биће значајно да знају којим заменица се уводе односне реченице.

Zamenica KOJI, -A, -E

a) **Oblici**

sg. koji, koja, koje
pl. koji, koje, koja

	muški rod	srednji rod	ženski rod
N	koji	koje	koja
G	kojeg(a) / kog(a)		koje
D	kojem(u) / kom(e)		kojoj
A	kojeg(a) / kog(a) (ljudi) koji (stvari)		koju
V	/	/	/
I	kojim		kojom
L	kojem(u) / koje(m)		kojoj

U akuzativu muškog roda, razlikuju se oblici za ljude (živo) i stvari (neživo):
Lekar koga sam pozvao došao je brzo.
Broj koji sam pozvao bio je zauzet.

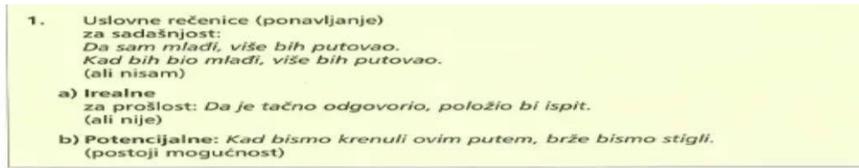
b) **Upotreba**

Zamenica koji, -a, -e obično se nalazi neposredno iza imenice ili zamenice na koju se odnosi, i zato se sa njima uvek slaže u rod i broju:
Evo žene koja... *Evo čoveka koji...* *Evo deteta koje...*

ali se ne slaže i u padežu, jer on zavisi od funkcije koju zamenica koji, -a, -e ima u rečenici (subjekat, objekat, dopuna):
Konačno sam kupio automobil ^{akuz} o kom ^{lok} sam sanjao!
<-- Sanjao sam o automobilu ^{lok}

Слика бр. 73: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 175. страна

На садржај о релативној заменици *који* надовезује се садржај о условним реченицама, уз напомену да је у питању понављање. Наведене су условне реченице за садашњост: *Да сам млађи, више бих путовао / Кад би био млађи, више бих путовао (али нисам)*. Условне реченице су подељене на: (1) иреалне – *Да је тачно одговорио, положио би испит (али није)* и (2) потенцијалне – *Када бисмо кренули овим путем, брже бисмо стигли (постоји могућност)*. Ових пар примера додатно потврђују све претходно речено о условним реченицама, а наведени модели синтаксичких конструкција могу се често користити у наставном процесу.

Слика бр. 74: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 94. страна

У уџбенику *Српски језик за странце – више од речи* смо пронашли теоријске садржаје о синтакси српског језика. Било да су у питању „чисто” синтаксички садржаји или морфолошки и (морфо)синтаксички садржаји који непосредно утичу на стицање и развој синтаксичких компетенција, било да су у питању нови синтаксички садржаји или синтаксички садржаји који се понављају – сваки од њих, на свој начин, утиче на творбу синтаксичких конструкција полазника. „Чисто” синтаксички садржаји односе се на: (1) нове синтаксичке садржаје (бесубјекатске реченице, зависноупитне реченице, термин *кондиционална реченица*, двострука негација, директан и индиректан говор) и (2) старе садржаје који су допуњени овом приликом (везници напоредног односа – *и, ни, а*, затим временске реченице, условне реченице, узрочне реченице, пасив, релативна заменица *који*, глаголски прилог садашњи). Теоријски коментари у великој мери доприносе бољем разумевању обрађеног синтаксичког садржаја, а наведени примери као адекватни модели за творбу сличних синтаксичких конструкција. Старо и ново, директни или индиректни утицају на развој синтаксичких компетенција битно мењају снажање полазника у комуникативном, али и наставном процесу било да се од њих захтева усмена или писана реализација језика.

3.2.5.2. Лингвометодички текстови/предлошци

Лингвометодички предлошци у уџбенику *Српски језик за странце – више од речи* спајају свакодневне, животне ситуације (у којима се и потенцијални корисници уџбеника могу наћи), као и део културе, историје и традиције српског народа. Управо се у овом текстовима реализује методски поступак – учење посредством културе. Синтаксичка структура текстова је прилагођена нивоу постигнућа, различити су по обиму што уноси

динамику у дидактичко обликовање микроструктура уџбеника. Синтаксичка анализа лингвометодичких предлогака биће разматрана почев од синтагми, преко модела простих и сложених реченица, координативног и субординативног типа, па све до синтаксичких специфичности које се односе на низање клауза без везника, прављење интонационих пауза посредством различитих интерпункцијских знакова, уметања лексема или читавих клауза, као и отпочињање реченица неким од везника напоредног односа.

Најпре ћемо указати на синтагматске јединице. Лингвистичком анализом текстова, уочене су следеће синтагме: (1) двоконституентске – *пластичне кесе, катастрофални удари, велике комете, елементарне непогоде, ударне вести, културно наслеђе, туристички водич, славна имена, млади таленти, археолошки локалитет* и (2) троконституентске – *брза планинска река, стара народна музика, аутентично српско писмо, европска престоница забаве, узбудљив ноћни живот, најпознатија српска фреска, чувени британски археолог, први сателитски сигнал, средњовековна српска уметност, стара српска ћирилица, познати енглески писац, млади историчар уметности, аутентично српско писмо, најстарија рукописна књига, српско културно наслеђе*. Наведени примери показују да су присутне именичке синтагме са једним или два зависна члана. Доминантнији су примери са конгруентним атрибутима (ударне вести, археолошки локалитет, стара српска ћирилица, узбудљив ноћни живот), али не изостају ни примери са неконгруентним атрибутима (*европска престоница забаве, млади историчар уметности*). Често су синтагме део сложеног неглаголског предиката, па се приликом указивања на ове примере може споменути и њихова друга, синтаксичка функција.

За лингвистичку анализу важне су реченице са именским предикатима. Најзаступљенији су предеви у функцији именског дела сложеног неглаголског предиката. У корпусу су уочени следећи примери: *Лепа је, пространа, окружена зеленилом; Заштићена је, такође, од буке и вибрација; Школска зграда је била стара, са великим прозорима и црвеним кровом; Моји нови пријатељи, њих осморо, велики су љубитељи природе; Љубомир је електричар; Главни јунак је мост – ћуприја*. Иако су најприсутнији придеви, и именице су саставни део сложених неглаголских предиката, као у примерима: *Љубомир је електричар* или *Главни јунак је мост – ћуприја*. С обзиром на то да су већ на А нивоу постигнућа усвојили велики број именица и придева, очекивано је да ће их користити у комуникативном процесу и ван њихових примарних синтаксичких функција, а на предавачима је задатак да укажу на синтаксичку функцију – део сложеног неглаголског предиката.

Мање него у уџбеницима за А ниво постигнућа присутне су реченице без предиката. Да ли то има везе са њиховом кратком формом или смањеном употребом у комуникативном процесу, не може се са сигурношћу рећи, али бар тако корпус показује. У њему су уочени следећи примери беспредикатских реченица: *А двориште!*; *Ево – судски тумач за француски језик; Језик, људи, обичаји, храна, мириси, споменици – све то заједно!* Како се у овом уџбенику теоријски указује на синтаксички садржај који се тиче бесубјекатских реченица, у наставном процесу би се могле обрађивати заједно.

Као и претходно анализирани примери, и модели простих реченица су мање заступљени у корпусу него модели сложених реченица. Оно што их карактерише јесте присуство великог броја одредби и допуна, па можемо рећи да доминира четврти модел простих реченица ($N_1 + VF + N_x$ или $S+P+AD$). Примери простих реченица су: *Слажем се с тобом; На свадбу се обично доносе поклони; Од агенције за некретнине су добили адресе десетак кућа и станова; Има толико места за твоје цвеће...; До посла бих имала само*

петнаестак минута пешке; Ова еколошка кућа користи сунчеву енергију за грејање; У двориште школе дошло је много деце с родитељима; Сео сам у прву клупу; Водим пса у шетњу сваког јутра; Министар је водио разговор са колегом из Италије; Дошла сам у Србију пре шест месеци; Живим у Новом Саду са својим младићем; Писац Милан Недић написао је књигу о последњим данима Стефана Немање; У великој кући недалеко од Дунава живео сам с родитељима, бабом и дедом и с породицом мог стрица, очевог брата; У нашем народу кум има велики значај за породицу; У новије време младенци бирају за кумове најбоље пријатеље; Годинама има проблема са срцем; Чувени српски научник Јован Цвијић (1865–1927) изучавао је карактерне особине српског народа. Значај ових реченица огледа се у информативности.

Како су у граматичком, теоријском делу микроструктура представљени везници напоредног односа (*и, ни и а*), у лингвометодичким предлошцима се уочавају синтаксичке конструкције координативног типа. У питању су реченице: (1) саставног односа: *У понедељак је купио Политику, попио кафу и јавио се на оглас за продавца у агенцији за некретнине; Често смо без питања узимали чамац мог стрица и одлазили на пецање; Долазим аутом на посао и обично стижем десетак минута пре девет; Зауставио сам ауто и отворио прозор* и (2) супротног односа: *Много смо тренирали и надали се победи, али су момци из друге екипе имали данас више среће; Донесите нам и предјело, а ми ћемо погледати јеловник; Тако се традиција мења, али однос према кумовима остаје исти; Он спрема месо за роштиљ, а Душан спрема салат; Нисам имала времена да се уплашим, а лопови су већ изашли из банке.* Било да се ради о координацији међу лексемама или клаузама, везници служе да се препознају у корпусу, а усвајање семантике везника доприноси да се адекватно употребљавају у комуникативном процесу.

Нешто разгранатији од система координације јесте систем субординације што је очекивано с обзиром на ниво постигнућа коме је уџбеник намењен. У лингвистичким текстовима уџбеника *Српски језик за странце – више од речи* показано је све оно што је теоријски усвојено о зависним реченицама у српском језику. Најпре ћемо указати на примере изричних реченица. То су: *Ана и Душан су одлучили да купе нов стан или кућу; Сигурна сам да ће те позвати на разговор; Верује се да је презиме Јовановић од имена Јован, једно од најчешћих и најтипичнијих код Срба; Открио је да на формирање тих особина пре свега утиче географски положај; Искуства других градова показују да се уложени новац у ову манифестацију вишеструко враћа.* Синтаксичка функција уочених изричних реченица је објекатска.

Кроз морфолошку обраду односне заменице *који*, полазници су упознати са односним (релативним) реченицама у српском језику. С обзиром на њихову информативност, у анализираном корпусу их, поред временских, има доста. Примери односних реченица су: *Уместо класичног крова кућа има заштиту од земље која је штити од ниских зимских и високих летњих температура; У најужем центру Београда, близу Народног позоришта, изграђена је луксузна „паметна зграда” која штеди енергију; Мислим да је важно да научим језик средине у којој живим; Део који говори о језику прихваћен је у народу као аутентичне Немањине речи упућене сину Растку; За неколико дана ћемо вам јавити шта смо одлучили; Напиши које курсеве си завршио поред факултета, које језике говориш; Грнчарство је једно од најстаријих занимања којим се човек бави; Музеј града Београда чува ову збирку, која има огромну културно-историјску и документарну вредност; Каже се, али судски тумач је преводилац који преводи документе и може да их овери печатом; У свему томе могу да уживају туристи који одлуче да посете Србију;*

Изненађен сам брзином којом сам се спријатељио са неким људима; Улазна врата су била окренута ка истоку, према излазећем сунцу, а никада према северу због ветрова који овде дувају. Како се обично односе на именицу из претходне клаузе, њихова најчешћа синтаксичка функција је атрибутска.

Овом приликом ћемо указати на месне реченице уведене везником где. Примери су: *Стан где сада живе је мали јер имају двоје деце; Гледали су где се одмарају овце – не у влажној шуми, него на сунчаном месту; Београд је велики град где се дешавају и лепе, и ружне ствари; Осам векова касније у Студеници је отворена изложба „Манастирске болнице” где се могло видети да су прве српске болнице биле добро опремљене.* Синтаксичка функција ових реченица је прилошка – прилошка одредба за место.

Већ много пута спомињане и кроз теорију, и кроз практичне примере, временске реченице су често присутне, како у комуникацији тако и у лингвометодичким текстовима. У везани текст или дијалог, уведени су двама везницима: (1) *кад* и (2) *док*. Примери уведени везником *кад* су: *Кад сам је први пут видео, изгледала ми је као дворац из неке бајке; Кад је звонило, позвао нас је да уђемо у учионицу; Када је Даница, студенткиња из Бугарске, дошла у Београд било јој је тешко; Кад је одлазио на Београдску тврђаву да направи снимке града, људи су се питали какву то кутију носи преко рамена; Данас имам свој чамац и кад год сам слободан идемо заједно на пецање; Труде се да дођу у Србију сваке године, за Ускрс или Божић, или када је неки важан породични догађај; Кад није гужва у граду, у центру смо за петнаестак минута.* Примери који указују на истовременост радњи, уведени везником *док*, су: *Радознало сам гледао учитеља док је писао кредом по табли; Мислим да човек треба да учи док је жив; Учим речи и фразе док слушањем људе на улици или док слушам телевизију; Учим речи и изразе док слушањем људе око себе или док гледам телевизију; Док трају радови, користим јавни превоз.* Како су представљени и у теоријском делу уџбеника, и кроз радне налоге, са синтаксичком функцијом прилошке одредбе за време, једноставне су за препознавање у лингвометодичким текстовима од тренутка када се усвоје везници.

Баш као и временске, узрочне реченице су често разматране у дидактичким материјалима/уџбеницима за учење српског као страног језика. Учени примери су: (1) уведени везницима *зато* – *Ани се највише свиђа један стан у близини Народног позоришта зато што је навикла да живи у центру;* (2) уведени везником *јер* – *Мало сам нервозан јер журим на још један разговор; Њихова деца ће остати још недељу дана код Аниних родитеља јер у стану има много посла; Више пара је трошено на забаву него на куповину јер је луна-парк на Сајму био најбоље опремљен забавни парк у земљи* и (3) уведени везником *пошто* – *Пошто није могао поново да добије визу за Америку, ја сам одлучила да дођем у Србију; Пошто воли музику и уме да свира хармонику, једном недељно води музичку секцију.* Синтаксичка функција ових реченица тиче се прилошке одредбе узрока.

Увек уз узрочне спомињу се и условне реченице. У овом уџбенику појавио се и нови синтаксички термин – *кондиционална реченица*. У лингвометодичке текстове уџбеника *Српски језик за странце* – *више од речи* уврштене су условне реченице уведене везницима: (1) *ако* – *Ако су се после неколико дана испод камена доселили инсекти, то је био знак да ту има живота и да је то право место за кућу; Ако се будемо понашали као сада, наш свет ће ускоро изгледати сасвим другачије; Ако успе у томе, имаће годину дана да покаже своје културне вредности, али и да доведе уметнике из читаве Европе и света; Ако верујемо у себе, успећемо!* и (2) везником *да* – *Да сам видео знак, сигурно бих смањιο брзину; Да сам пошао аутобусом, већ бих стигао на посао.* Иако се међусобно могу замењивати везници *ако* и *кад*, то није могуће у свим наведеним примерима, а да не дође до промене семантике

исказа. Зато је примарна синтаксичка функција датих примера прилошка – прилошка одредба услова.

Иако их је мали број, није занемарљиво њихово присуство у анализираном корпусу с обзором на то да указују на још једну врсту зависних реченица у српском језику. Реч је о намерним реченицама. Како су уведене везником *да* (који има вишеструку функцију када су зависне клаузе у питању), предавачи имају задатак да укажу на њихову семантичку разлику у односу на условне или изручне реченице. За то је, наравно, неопходно адекватно разумети шире синтаксичко окружење тј. контекст. У уџбенику су уочене следеће намерне реченице: *Позвали су свог пријатеља архитекту Горана Лазића да им помогне при избору; Сваког јутра се упозоравају возачи да прилагоде брзину условима на путу; Изненада, саобраћајац ми је дао знак да станем.*

Систем субординације, када је овај уџбеник у питању, закључујемо разматрањем узрочних реченица. Наиме, у корпусу су уочене следеће намерне реченице: *Добро се сећам првог дана у школи иако је од тада прошло пола века; Иако му је било много тешко, није изгубио оптимизам; Иако нема море, Србија има много могућности да буде туристичка земља: добар географски положај, пријатну климу, лепе пејзаже, области нетакнуте природе, споменике из праисторије, старог и средњег века, и, пре свега, гостољубиве људе.* Све допусне реченице почињу везником *иако*, а њихова синтаксичка функција је прилошка – прилошка одредба допуштања.

Анализирајући лингвометодичке предлошке са синтаксичког аспекта уочили смо и одређене специфичности, које су уочљивије у писању, али се не могу занемарити ни при усменом изражавању. У питању су: (1) отпочињање реченица везником; (2) уметање (појединачних синтаксичких конституената или читавих клауза); (3) асиндентско низање реченица (низање без везника) и (4) интонациона пауза (нека врста парцелације исказа посредством употребе различитих интерпункцијских знакова). У прву групу смо уврстили реченице: *И како је тихо, без гужве и буке трамваја и аутомобила; Али, овде се траже две године искуства, а ја имам само једну; И ја сам га видела; Али овде и плата ми је мала; И поред нових технологија и материјала, интересовање за ову керамику је велико; Али, у спорту се побеђује и гиби; Али, кажу да су многа јела масна и врло зачињена, а порције огромне; И све нам је близу – Калемегдан, шеталишта поред река, паркови, позоришта; Али, бојим се да би требало уложити још доста новца; А стан... он је у добром стању, светао је, има централно грејање; Али, има и неке лоше стране: на трећем је спрату, без лифта; Али, јутрос ми се десило много непријатних ствари.* Примери показују да реченице почињу везницима напоредних односа (*и, а и али*), али се не могу разумети без реченице која јој претходи.

Уметање појединих синтаксичких конституената или читавих клауза, на графичком плану уочених захваљујући запетама са обе стране, потврђују следећи примери: *Веровало се да ће, ако постоје, интелигентна бића у космосу разумети његову поруку љубави и разумевања; Мој младић жели да усаврши енглески језик, и тако, кад смо заједно, говоримо само енглески.* Оба примера указују на уметање зависних клауза – овде условне и временске реченице.

Асиндентско низање реченица уочавано је и у текстовима намењеним нижем нивоу постигнућа. Примери у овом уџбенику указују на то да разумевање садржаја није угрожено ако се изоставе везници. То потврђују и примери: *Соња ужива у куповини, воли да бира, да проба ствари; Није разумела језик, није имала стан, није знала куда иде; Сада је све много*

боље и лакше, нашла је леп стан близу посла, има нове пријатеље; Одлучили су да му дају шансу, запослили су га.

Низање реченица без везника може бити замењено прављењем интонационих пауза (у говору) или неке врсте парцелације синтаксичке конструкције употребом црте или три тачке (у писању). У уџбенику су уочени следећи примери: *Један од највећих животних проблема данас је – незапосленост; Сви они пролазе исти пут: читају огласе, пишу и шаљу молбе, спремају сертификате и дипломе и очекују позив на разговор; Путовање ме је увек привлачило, али летење – не; Ево – судски тумач за француски језик; Језик, људи, обичаји, храна, мириси, споменици – све то заједно!; Главни јунак је мост – ћуприја. Уочени су у писању, али се и у говору морају реализовати – најчешће када се жели указати на важност информације која након интерпункцијског знака следи.*

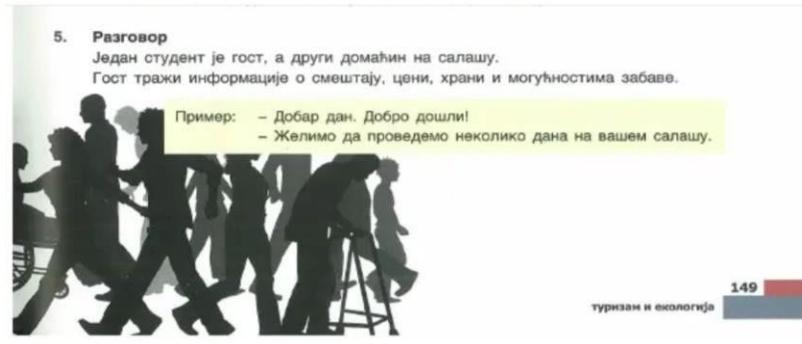
Сви наведени примери су показали разноликост синтаксичких структура на Б нивоу постигнућа. Тематска разноврсност текстова (који приказују свакодневне животне ситуације, али и сегменте из српске историје, културе и традиције описујући познате српске личности – Јован Цвијић, Исидора Секулић, Милена Павловић Барили, Никола Тесла, Доситеј Обрадовић, Стефан Миленковић, Мики Манојловић и др.) доприноси мотивацији студената за рад и активно учешће у наставном процесу, али и процесу самообразовања. Најпре је указано на синтагме (двоконституентске – *туристички водич, славна имена, млади таленти* и троконституентске – *најпознатија српска фреска, чувени британски археолог, први сателитски сигнал*), а затим и на реченице са именским предикатима (*Заштићена је, такође, од буке и вибрација; Школска зграда је била стара, са великим прозорима и црвеним кровом*), реченице без предиката (*А двориште!; Ево – судски тумач за француски језик*), модели простих реченица (*Министар је водио разговор са колегом из Италије; Дошла сам у Србију пре шест месеци; Живим у Новом Саду са својим младићем*), независноложене реченице (*Зауставио сам ауто и отворио прозор; Много смо тренирали и надали се победи, али су момци из друге екипе имали данас више среће*) и зависноложених реченица (*Открио је да на формирање тих особина пре свега утиче географски положај; Музеј града Београда чува ову збирку, која има огромну културно-историјску и документарну вредност; Кад није гужва у граду, у центру смо за петнаестак минута; Радознало сам гледао учитеља док је писао кредом по табли; Њихова деца ће остати још недељу дана код Аниних родитеља јер у стану има много посла; Ако се будемо понашали као сада, наш свет ће ускоро изгледати сасвим другачије; Позвали су свог пријатеља архитекту Горана Лазића да им помогне при избору; Иако нема море, Србија има много могућности да буде туристичка земља: добар географски положај, пријатну климу, лепе пејзаже, области нетакнуте природе, споменике из праисторије, старог и средњег века, и, пре свега, гостољубиве људе; Београд је велики град где се дешавају и лепе, и ружне ствари*). Специфичности на синтаксичком плану показују примери: (1) када реченице почињу везником (напоредног односа) – *И све нам је близу – Калемегдан, шеталишта поред река, паркови, позоришта*; (2) уметања – *Иако нема море, Србија има много могућности да буде туристичка земља: добар географски положај, пријатну климу, лепе пејзаже, области нетакнуте природе, споменике из праисторије, старог и средњег века, и, пре свега, гостољубиве људе*; (3) асиндентско низање реченица – *Није разумела језик, није имала стан, није знала куда иде* и (4) интонационе паузе / парцелација реченица – *Сви они пролазе исти пут: читају огласе, пишу и шаљу молбе, спремају сертификате и дипломе и очекују позив на разговор; Путовање ме је увек привлачило, али летење – не*. Све наведено довољно је да покаже колико је разноврсних синтаксичких модела полазницима дато посредство

лингвометодичких текстова. Било да су у питању само нови примери већ познатих синтаксичких модела, или потпуно нове синтаксичке појаве (као што су интонационе паузе уведене интерпункцијским знаковима – црта или три тачке), све заједно доприноси стицању нових модела творбе синтаксичких конструкција, нових могућности за замену зависних везника, а да се не промени семантика, као и способности да се реченице користе у комуникативном процесу. Остаје да укажемо на који начин радни задаци/налози утичу на развој и унапређивање синтаксичких компетенција полазника.

3.2.5.3. Радни задаци/налози

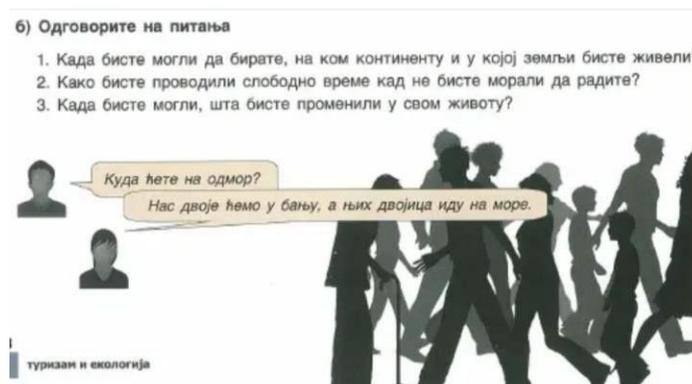
Радни налози/задаци, присутни у сваком уџбенику, врше евалуацију постигнућа полазника, али могу пружити и нове информације о граматичком систему српског језика. Овом приликом је интересовање на синтаксичким садржајима, па ћемо посредством овог уџбеника указати на обим синтаксичког садржаја који се проверава овим задацима, као и на начине на које ови радни налози доприносе стицању нових синтаксичких знања и компетенција. Без обзира на то што су се аутори определили за класичније типове задатака, у првом реду оне који ангажују полазнике и подстичу да самостално долазе до решења, то не умањује њихов значај за усвајање модела реченичних структура корисних за обављање комуникативног процеса.

Први тип задатка односи се на самостално формирање текста којим треба одговорити на задату тему. Иако у неким дидактичким материјалима проналасимо ограничења у виду дужине текста (нпр. од 150 до 180 речи), то овде није случај што полазницима у потпуности даје слободу да обликују дискурс, али да при томе задовоље критеријуме који се односе на садржај текста с обзиром на то да се мора дати довољно информација како би се одговорило захтевима. Неке од теме су: *Опишите стан или кућу у којој живите и напишите које просторије има; Опишите једну занимљиву особу коју познајете; Опишите свој пут до Београда: одакле сте кренули, како, колико је трајало путовање, да ли је било проблема на путу?; Опишите један ваш непријатан догађај у саобраћају; Опишите саобраћај у свом граду. Који су највећи проблеми (гужва, велики број возила, уске улице, мало места за паркинг, скупе карте...?; Како бисте решили те проблеме (високе казне за грешке возача и пешака, нова паркинг места или гараже, забранили бисте саобраћај у центру града...)?; Користећи дате податке напишите текст о Кули Небојша; Напишите и-мејл агенцији за издавање станова и замолите да вам пронађу стан или кућу.* Поред везаних текстова, полазници могу осмислити и дијалоге, најчешће при усменој реализацији. Неки од захтева подразумевају следећу ситуацију за коју треба формирати дијалог: *Један студент је гост, а други домаћин на салашу. Гост тражи информације о смештају цени, храни и могућностима забаве.* Иако су полазницима на располагању речи и изрази које могу искористити како би одговорили на задату тему, морају самостално да им одреде позицију у синтаксичкој структури, да све конституенте употреби у одговарајућој граматичкој форми, а да она, уз то, буде и ортографски прихватљива. Тако сва стечена граматичка знања морају бити проверена без обзира на то што су им лексичке јединице на располагању јер су оне дате у свом канонском облику.

Слика бр. 75: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Ј. Живанић, Б. Путник, 149. страна

Сличан претходном, али уз мање обимне одговоре, јесте **други тип** задатка који подразумева одговарање на постављена питања. Нека од питања су: *Који је био ваш први утисак о Србима?; Да ли сте касније променили мишљење?; Које су сличне, а које различите особине вашег и нашег народа?; Шта се променило у здравственом систему у односу на далеку прошлост?; Да ли се у вашој породици традиционално купују неке новине?; Када будете завршили курс, да ли ћете наставити да учите српски језик?; Да ли знате нешто о српским славама? Да ли је по вашем мишљењу боље становати у центру или на периферији?* При формирању одговора на ова питања предавач мора сугерисати полазницима да они не буду кратки, већ садржајни, како би се вежбало формирање синтаксичких конструкција.

Слика бр. 76: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Ј. Живанић, Б. Путник, 150. страна

4. Одговорите на питања и објасните зашто
- Да ли је по вашем мишљењу боље становати у центру или на периферији?
 - У којим деловима града су станови скупли у вашој земљи?
 - Да ли је потребно да нам неко помогне при избору стана?
 - Шта је за вас већи недостатак, кад зграда нема лифт или кад нема централно грејање?

Слика бр. 77: Српски језик за странце – више од речи, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 74. страна

Најмање самосталности при формирању реченица подразумева **трећи тип** радних налога који се тиче разумевања прочитаног. С обзиром на то да су одговори садржани у лингвометодичким текстовима, на полазницима је само да реченице прилагоде питању. Без обзира на то што су одговори садржани у тексту, полазници треба да адекватно формирају реченицу у складу са постављеним питањем, па се често дешава да и реченице из текста морају бити прилагођене – у смислу промене граматичког облика и правописно прихватљивих синтаксичких конституената. Наводимо примере: *С ким су Ана и Душан отишли на вечеру?*; *Зашто се Еми свиђа овај ресторан?*; *С ким Душан ту често долази?*; *Чега се добро сећа господин Марковић?*; *Како је описао своју школу?*; *Где је сео кад је први пут ушао у учионицу?*

Четврти тип подразумева формирање питања на основу подвученог дела реченице. Овим радним налозима се подразумева одабир упитне речи, као и позиционирање синтаксичких конституената.

8. Postavite pitanja tako da podvučeni delovi rečenice budu odgovor
- Napraviću čokoladnu tortu za subotu jer nam dolaze gosti.
 Napraviću čokoladnu tortu za subotu jer nam dolaze gosti.
 Napraviću čokoladnu tortu za subotu jer nam dolaze gosti.
 Napraviću čokoladnu tortu za subotu jer nam dolaze gosti.
 Napraviću čokoladnu tortu za subotu jer nam dolaze gosti.

Слика бр. 78: Српски језик за странце – више од речи, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 63. страна

Пети тип подразумева да се од две реченице направи једна, а да се при томе не промени значење исказа. Полазницима је дат пример (*Дошао сам у Београд. Уписао сам се на течај српског језика. / Кад сам дошао у Београд, уписао сам се на течај српског језика. / Уписао сам се на течај српског језика кад сам дошао у Београд*) на основу којих треба урадити следеће: (1) *Звонило је. Учитељ је позвао децу у учионицу*; (2) *Видео га је. Прешао је на другу страну улице*; (3) *Први пут је видео школу. Изгледала му је као дворац од бајке*; (4) *Шетам по Калемегдану. Увек сретнем неког пријатеља*; (5) *Вратили су се из школе. Урадили су домаће задатке*; (6) *Дува ветар. Боли ме глава*. Овде конституенти остају исти, али се мора кориговати њихов распоред како би се добио смислени исказ.

а) Од две реченице направите једну с везником кад. Имате две могућности.

Пример: Дошао сам у Београд. Уписао сам се на течај српског језика.
Кад сам дошао у Београд, уписао сам се на течај српског језика.
Уписао сам се на течај српског језика кад сам дошао у Београд.

1. Звонило је. Учитељ је позвао децу у учионицу.
2. Видео га је. Прешао је на другу страну улице.
3. Први пут је видео школу. Изгледала му је као дворца из бајке.
4. Шетам по Калемегдану. Увек сретнем неког пријатеља.
5. Вратили су се из школе. Урадили су домаће задатке.
6. Дува ветар. Боли ме глава.

Слика бр. 79: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 41. страна

Сличан претходном радном налогу је и следећи са једном разликом: да се у другом делу реченице потврдан облик замени одричним. Вежбају се условне реченице уведене везником *да*, а такође треба две реченице сажети у једну. Дат је решен пример: *Возач није знао за ограничење брзине. Возио је брзо. / Да је возач знао за ограничење брзине, не би возио брзо.* Примери које треба решити на основу задатог су: (1) *Падала је киша. Коловози су били клизави;* (2) *Возачи нису прилагодили брзину условима на путу. Било је много судара;* (3) *Возио је брзо. Платио је казну;* (4) *Радови на путу нису завршени на време. Било је застоја у саобраћају;* (5) *Није пошао аутобусом. Закаснио је на посао;* (6) *Видео је нови саобраћајни знак. Није платио казну.* Да је испуњен услов из прве реченице, не би дошло до промене значења друге реченице односно она не би потврдна прешла у одричну реченицу.

и) Од две реченице направите једну

Пример: Возач није знао за ограничење брзине. Возио је брзо.
Да је возач знао за ограничење брзине, не би возио брзо.

1. Падала је киша. Коловози су били клизави.
2. Возачи нису прилагодили брзину условима на путу. Било је много судара.
3. Возио је брзо. Платио је казну.
4. Радови на путу нису завршени на време. Било је застоја у саобраћају.
5. Није пошао аутобусом. Закаснио је на посао.
6. Видео је нови саобраћајни знак. Није платио казну.

Слика бр. 80: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 132. страна

Шести тип радних налога подразумева да се на основу слика формира текст тј. евалуација постигнућа се врши посредством слика. Методички гледано, учење посредством слика доприноси бољој мотивацији за учење и подстиче активност полазника за учешће у наставном процесу, па се из тог разлога аутори уџбеника опредељују да ове радне налоге уврсте у микроструктуру уџбеника. Када су дате форографије, полазницима су дате и одређене смернице како треба организовати дискурс – било да је он писани, или усмени. Одговарајући на постављена питања или испуњавајући захтеве, полазници формирају краће текстове. У наведеном задатку уочавамо да се вежбају узрочне реченице посредством употребе различитих везника – *јер, зато што, пошто*. Полазници могу да изаберу како ће своју причу уклопити у синтаксички ток који је наметнут задатком. Као одговор на питање:

Шта радите кад вам се нешто поквари?, полазници имају три опције: (1) *Зовем мајстора јер...*; (2) *Зовем пријатеља зато што...* и (3) *Не зовем мајстора пошто*. Полазници морају, најпре, самостално одговорити на питање: *Ко је човек са слике и зашто је дошао?*, а након тога следи избор како ће причу завршити. Овде имамо двојачко ангажовање: (1) формирати реченице/краћи текст самостално и (2) довршити започете реченице тако да оне буду семантички коректне.

Слика бр. 81: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 34. страна

Помоћ полазницима чине и сегменти поставке следећег задатка. Наиме, дати су модели које треба искористити како би се описало оно што се види на сликама. Понуђена су осећања (топло, хладно, непријатно, забринуто), а полазници праве избор на основу онога што виде на нумерисаним сликама како би адекватно одговорили на постављено питање. Без обзира на то што имају модел, умеће полазника се огледа у формирању реченица и семантичком повезивању слике и речи.

Слика бр. 82: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 104. страна

Након наслова *Разговор с послодавцем је пола посла* (слика бр. 83) следи задатак који се односи на следеће: *Погледајте слику. Шта мислите, ко су људи на слици и о чему разговарају?* Сличан претходном задатку, али опет различит ако се узме у обзир чињеница да је овде само постављено питање на које треба дати одговор, а нема помоћи у виду почетака реченица. На полазницима је избор синтаксичких конституената, употреба њиховог адекватног граматичког и ортографског облика.

I Razgovor s poslodavcem je pola posla

Pogledajte sliku. Šta mislite, ko su ljudi na slici i o čemu razgovaraju?

Слика бр. 83: Српски језик за странце – више од речи, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 58. страна

Седми тип радних налога подразумева повезивање делова реченица како би се добио семантички прихватљив исказ. Имамо два типа повезивања: (1) понуђена су три одговора, а тачан је само један и (2) дела реченице из прве колоне коме одговара само један део из друге колоне. Први пример је дат: *Ана жели да купи овај стан зато што је навикла да живи у центру.*

а) Повезите одговарајуће делове реченица и заокружите тачан одговор као у примеру:

Пример: Ана жели да купи овај стан
 а) јер се налази на првом спрату
 б) пошто жели да станује близу хотела Славија
 в) зато што је навикла да живи у центру

1) Душану се свиђа кућа
 а) зато што се налази на периферији
 б) пошто је школа близу
 в) јер би деца могла да се играју на чистом ваздуху

2) У кућу треба уложити још новца
 а) пошто жели да адаптирају поткровље
 б) јер кућа није завршена
 в) зато што је стара

Слика бр. 84: Српски језик за странце – више од речи, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 32. страна

б) Повезите делове реченица:

Не бих закаснио на аутобус	освојио би прво место.
Било би боље	да те нисам чекао.
Да је наш тим победио јуче,	не бих отишла у град.
Да си рекао да ћеш доћи код мене,	не би била љута на нас.
Већ бисмо стигли у Лондон	да смо јуче остали код куће.
Да си ме питао,	да авион није каснио.
Да је знала шта се десило,	рекао бих ти шта мислим о томе.

Слика бр. 85: Српски језик за странце – више од речи, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 138. страна

Варијацију овог типа задатка чине и радни налози који подразумевају да се заврши реченица. Дат је пример: *Анина и Душанова деца су код њене мајке ... јер у новом стану има још много посла.* На основу овог примера треба довршити следеће реченице, а да се добије смислени исказ: (1) *Ани се свиђа стан у поткровљу _____*; (2) *Тај стан је био слободан _____*; (3) *Весна и њен муж су смањили станарину _____*; (4) *Милош увек зове мајсторе за струју и воду _____*. Полазници имају

ограничење када је решавање овог задатка у питању – морају употребити речи тј. везнике *јер, зато што, пошто*. Управо се посредством овог задатка вежбају узрочне реченице.

1. Завршите следеће реченице према тексту.
Користите речи: *јер, зато што, пошто* као у примеру
- Пример: Анина и Душанова деца су код њене мајке...јер у новом стану има још много посла.
- Ани се свиђа стан у поткровљу _____
Тај стан је био слободан _____
Весна и њен муж су смањили станарину _____
Милош увек зове мајсторе за струју и воду _____

Слика бр. 86: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 34. страна

5. Završite rečenice
1. Da sam bio bolji učenik _____.
 2. Kada bih dobio milion evra _____.
 3. Da sam na tvom mestu _____.
 4. Kada bismo sutra ustali ranije _____.
 5. Da stanujem u centru _____.
 6. Da je znao šta ga čeka _____.

Слика бр. 87: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 210. страна

7. Završite rečenice
1. Dok smo putovali _____.
 2. Kada je došla _____.
 3. _____ pre nego što _____.

Слика бр. 88: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 207. страна

Осми тип задатка подразумева да се од задатих речи формирају реченице. Наиме, полазницима су на располагању сви синтаксички конституенти који треба да чине реченичну структуру. Распоред конституената није унапред одређен, већ њихово место морају одредити полазници, као и граматичке и правописне облике. Модел примера је: *кад / радовао / нас / се / није / видео / је / Марко*. → Марко се није радовао кад нас је видео. Примери за решавање су: (1) *је / на / се / закаснила / зато што / професор / Милицу / љутио / час / на*; (2) *се / инјекције / да / знао / толико / плашии / нисам*; (3) *поклонима / за / радију / Нову годину / се / највише / деца*.

в) Направите реченице од следећих речи, као у примеру

Пример: кад / радовао / нас / се / није / видео / је / Марко
Марко се није радовао кад нас је видео.

је / на / се / закаснила / зато што / професор / Милицу / љутио / час / на

се / инјекције / да / знао / толико / плашиш / нисам

поклонима / за / радују / Нову годину / се / највише / деца

Слика бр. 89: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 103. страна

Како уџбеник *Српски језик за странце – више од речи* садржи четири ревизије (на крају уџбеника), поједини типови задатака се у њима понављају, али са различитим примерима за решавање, па тако полазници имају могућност да још једном провере оно што су коришћењем овог уџбеника научили. Евалуацију морају да спроведу предавачи, а иновативност у типу задатка односи се на трансформисање директног у индиректни говор. Неки од примера за решавање су: (1) Рекла сам јој: „Знам да није лако остати без посла, али мораш бити оптимиста”; (2) Љиља каже: „Почињем да губим наду да ћу успети поново да се запослим”; (3) Другарица ју је позвала: „Дођи вечерас у Скадарлију да прославимо лепу вест” (208). Интересанто је да у оквиру ревизија нема никаквих смерница, нити једног урађеног примера, како би полазници на основу њих могли решавати остале задатке. То је очекивано с обзиром на то да ревизије подразумевају неку врсту тестирања, па смернице какве смо виђали у оквиру микроструктура овде нису дозвољене како би се што доследније приказао ниво постигнућа полазника након коришћења уџбеника *Српски језик за странце – више од речи* С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник. Због свега наведеног, предавачима је дат задатак да, уколико су овај уџбеник користили у наставном процесу, спроведу евалуацију постигнућа и дају полазницима повратну информацију о стеченим компетенцијама и употреби језика на Б нивоу постигнућа.

1) Промените директан у индиректан говор

1. Рекла сам јој: „Знам да није лако остати без посла, али мораш бити оптимиста.”
2. Љиља каже: „Почињем да губим наду да ћу успети поново да се запослим.”
3. Другарица ју је позвала: „Дођи вечерас у Скадарлију да прославимо лепу вест.”
4. Обећали су ми: „Следеће недеље ћете добити своју канцеларију.”
5. Питали су га: „Где сте радили до сада?”
6. Један члан комисије их је питао: „Зашто сте добили отказ?”

Слика бр. 90: *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 44. страна

Ту је и задатак за проверу творбе реченица на основу задатих конституената. Међутим, видимо да је овде дат урађен пример, па се не може рачунати као правило да смерница за решавање задатака у ревизијама уопште нема. За решавање су дати следећи примери: (1) 450. 000 / средином / у / је живело / Београду / прошлог века / становника; (2) глобалном / о / састанку / се говорило / том / загревању / много / на; (3) се писало / него / више / сада / ћирилицом / некада. И у овом задатку нису дати конституенти оним редоследом којим треба да се нађу у реченици, па полазници морају и то проценити како би се добио семантички прихватљив исказ, али и граматички и правописно коректан.

1. Направите реченице од следећих речи

Пример: болести / да / стотину година / изазивају / се није знало / вируси / тешке / пре
Пре стотину година није се знало да вируси изазивају тешке болести.

1. 450.000 / средином / у / је живело / Београду / прошлог века / становника
2. глобалном / о / састанку / се говорило / том / загревању / много / на
3. се писало / него / више / сада / ћирилицом / некада

Слика бр. 91: Српски језик за странце – више од речи, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 83. страна

Тип задатака који је место заузео и у сегменту који се тиче *Ревизије* јесте да се напишу питања на основу подвучених конституената. Треба, најпре, утврдити која упитна реч одговара подвученом делу реченице, а након тога све остале синтаксичке конституенте позиционирати на адекватан начин.

2. Направите питања тако да подвучене речи буду одговор

У последњем моменту, возач је приметио велико дрво које је пало преко улице и зауставио је ауто.

У последњем моменту, возач је приметио велико дрво које је пало преко улице и зауставио је ауто.

У последњем моменту, возач је приметио велико дрво које је пало преко улице и зауставио је ауто.

У последњем моменту, возач је приметио велико дрво које је пало преко улице и зауставио је ауто.

Слика бр. 92: Српски језик за странце – више од речи, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 37. страна

У оквиру *Ревизија* проверава се и стечено знање о пасиву. Радни налог се тиче трансформисања активних у пасивне реченице. Није наведен модел по коме треба решити задате примере, па се у потпуности проверавају постигнућа полазника.

6) Од датих активних реченица направите пасивне

1. Ову камеру сам купио на снижењу. _____
2. Продавац је лепо сплковао поклон. _____
3. Мајстор још није поправио мој ауто. _____
4. Анђелка и Франко су лепо уредили нови стан. _____
5. Ову књигу ће превести на 6 језика. _____
6. Нису платили рачуне на време. _____

Слика бр. 93: Српски језик за странце – више од речи, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник, 64. страна

Анализа радних задатака/налога у уџбенику *Српски језик за странце – више од речи* С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путника показала је традиционалност у погледу типова задатака, али са друге стране, садржински, богата је разноликим примерима који доприносе да се синтаксичке компетенције усвоје на најбољи могући начин – посредством примера граматичке појаве која је теоријски обрађена у уџбенику. Како су саставни део микроструктура уџбеника, али и *Ревизија* датих на његовом крају, уочавамо да се типову уочени у микроструктурама, појављују и у *Ревизијама*.

Радни налози у уџбенику *Српски за странце – више од речи* подразумевају: (1) самостално формирање текстова/дијалога одговарајући на задату тему; (2) одговоре на питања која су у вези са текстовима – разумевање прочитаног; (3) одговарање на питања упућена полазницима – исказују мишљење, искуство, догађај/дживљај полазника; (4) сажимање две синтаксичке конструкције у једну – посредством задатих речи или без њих; (5) допуне реченица сегментом који недостаје; (6) формирање реченица на основу задатих конституената – којима треба одредити место и граматички и правописно исправан облик; (6) трансформисање активних у пасивне реченице; (7) трансформисање директног у индиректни говор; (8) повезивање делова реченица и (9) формирање реченица, па и читавих текстова посредством слика – уз наведене речи или изразе које треба употребити или без њих. Било да имају моделе по којима треба решити задатке или да то чине потпуно самостално, радни налози у овом уџбенику доприносе евалуацији постигнућа, али и развоју синтаксичких компетенција које се тичу творбе и употребе реченица у наставном и комуникативном процесу. Полазници стичу способност употребе разноликих модела реченица (по типу, или сложености), па их успешно користе у писаној и усменој комуникацији.

3.2.5.4. Закључне напомене

Како представља наставак уџбеника *Српски језик за странце – реч по реч* уџбеник *Српски језик за странце – више од речи* доприноси употпуњавању синтаксичких знања стечених на А нивоу постигнућа, али и стицању нових знања и компетенција када је синтакса српског језика у питању. Синтаксички коментари у виду теорије доприносе бољем разумевању примера, а за сваки пример појаве која се обрађује дат је модел творбе, а затим и потврда кроз пар нових примера. Обим теоријских садржаја пролагођен је нивоу постигнућа, а терминолошка решења су у складу са потребама потенцијалних корисника. Како је већ у садржају наведено који су граматички садржаји стари (па их је потребно само обновити), а који нови (па на њих треба обратити пажњу), то полазницима даје смернице на ком месту могу пронаћи информације које им у синтаксичком мозаику недостају. Поред теоријских садржаја о напоредним везницима (*и, ни, а*), зависним клаузама (временским, узрочним, кондиционалним), директном и индиректном говору, пасиву, глаголском прилогу садашњем, двострукој негацији – који су, донекле, били познати полазницима, појављују се садржаји о међусобном замењивању везника (*ако* и *кад*), а да се при томе значење исказа не промени, као и садржај о беспредикатским реченицама – које полазници нису раније усвајали, бар не посредством употребе уџбеничких комплета за А ниво постигнућа. Како су лингвометодички текстови и А нивоа постигнућа, и Б нивоа постигнућа богати примерима реченица без предиката, могуће је да су се приликом њихове обраде, у наставном процесу, сусрели и са примерима бесубјекатских реченица.

Када су лингвометодички текстови у питању, може се закључити следеће: (1) богат су извор разноврсних синтаксичких конструкција – зависних и независних, (2) синтаксичка структура је прилагођена потребама потенцијалних корисника и (3) уочене су одређене синтаксичке специфичности – низање клауза без везника, отпочињање реченица везником, уметања, интонационе паузе. Полазећи од најједноставнијих синтаксичких јединица – синтагми (двоконституентске и троконституентске), па преко реченица са именским предикатима и реченица без предиката, система координације (саставне и супротне

реченице) и систем субординације (изричне, временске, месне, односне, узрочне, условне, допусне, начинске). У корпусу реченице почињу везницима (напоредног односа), уметаће (појединачних синтаксичких конституената или клауза), интонационе паузе (или нека врста парцелације) – постигнута употребом црта или три тачке, низаће синтаксичких конструкција без везника.

Радни налози су класични, али ангажују полазнике – потпуно самостално решавају задатке или имају потпору у виду смерница како треба успешно решавати задатке. Без обзира на то што имају моделе синтаксичких конструкција, самосталност у раду захтевана је при: (1) формирању краћих текстова/дијалога на задату тему; (2) одговарање на постављена питања – везаних за лингвометодичке текстове и (3) одговарање на питања – усмерених ка полазницима. Допуна реченица и трансформације доприносе да се стекну синтаксичке компетенције које ће допринети доброј основи за стицање синтаксичких знања и способности на вишем нивоу постигнућа. Како би се све речено ставило у контекст синтаксичког минимума, дајемо табелу са уоченим синтаксичким садржајима за уџбеник *Српски језик за странце – више од речи* С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник.

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	/	Напоредни везници, зависносложене реченице (временске, узрочне и условне)*
Лингвометодички текст/предложак	Именичке (двоконституентске и троконституентске)	Реченице без предиката и реченице са именским предикатима	Систем координације (саставне и супротне) и систем субординације (изричне, временске, месне, односне, узрочне, условне, допусне и начинске)**
Радни налози/задаци	Именичке (двоконституентске и троконституентске)	Реченице без предиката и реченице са именским предикатима	Систем координације (саставне и супротне) и систем субординације (изричне,

			временске, месне, односне, узрочне, условне, допусне и начинске)
--	--	--	--

*Теоријске поставке о синтакси српског језика чине и граматички садржаји који непосредно утичу на развој синтаксичких компетенција: (1) директни и индиректни говор, (2) пасив, (3) глаголски прилог садашњи и (4) двострука негација

**Реченице показују одређене специфичне карактеристике: (1) уметање (појединачних конституената или читавих клауза) и (2) интонационе паузе – уведене интерпункцијским знаковима (црта и три тачке)

Табела бр. 12: Синтаксички минимум у уџбенику *Српски језик за странце – више од речи*, С. Здравковић, Љ. Живанић, Б. Путник

3.2.6. Наташа Милићевић Добромиров, Биљана Новковић Ацаип, Милица Кричковић, Сања Секач, *Аз буки српски 3: српски језик за више нивое (Б1+Б2)*, Нови Сад: Азбукум, 2020.

Уџбеника *Аз буки српски 3: српски језик за више нивое (Б1+Б2)* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић Ацаип, М. Кричковић, С. Секач јесте наставак истоименог уџбеника *Аз буки 2* и по Азбукумовој скали знања, која је у складу са Заједничком скалом знања европских језика, предвиђен је за учење српског језика на Б1 и Б2 нивоу. Намењен је, како ауторски тим каже, богаћењу речника, и сопственог стила изражавања, као и бољег разумевања језика – било при писаној, или усменој комуникацији. Иако је, што се лекција тиче, формално првих осам предвиђено за Б1 ниво, осталих осам за Б2 ниво, то није строга подела с обзиром на разна преплитања садржаја и указивања на оно што је већ обрађено.

Као и претходно анализирани уџбеник, и овај има решења задатака, на самом крају уџбеника, па се може користити у процесу самообразовања. Поред овог сегмента, уџбеник садржи и: (1) граматички преглед, (2) правопис, (3) рекција глагола, (4) списак израза по лекцијама, (5) звучни записи. Свака микроструктура подељена је на четири дела: (1) граматика, (2) лексика, (3) *Да ли знаш?* и (4) писмена вежба. Кроз сваки од ових сегмената проткане су синтаксичке одлике српског језика. У наредном поглављу ћемо видети на који начин сваки од делова – теоријски садржаји, лингвометодички текстови и радни налози – доприносе формирању синтаксичког минимума у настави српског као страног језика.

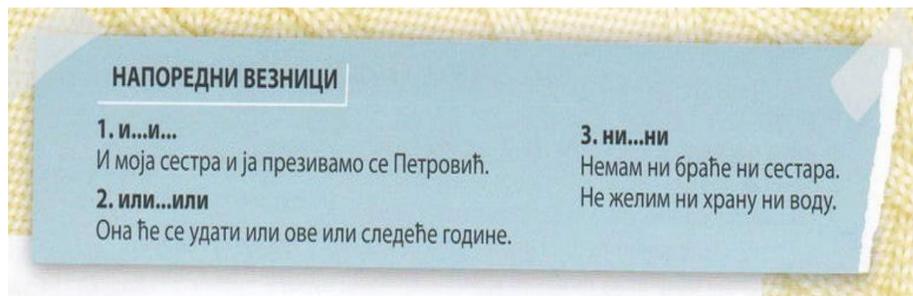
3.2.6.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика

Како употреба овог уџбеника подразумева учење и усвајање језика на Б1 и Б2 нивоу, очекујемо да синтаксички садржаји буду сложенији, да пронађемо синтаксичка објашњења/коментаре и за њих довољан број адекватних примера. Оно што се на самом почетку може закључити јесте да је у овом уџбенику наведено највише синтаксичких садржаја ако у обзир узмемо све анализирани уџбенике. Да ли је на то утицала наставна пракса, или година објављивања (с обзиром на то да је млад уџбеник), ауторке су уочиле

потребу да граматiku српског језика употпуне адекватним теоријским садржајем. Било да су дати и синтаксички коментари, или се само наводе модели творбе синтаксичких конструкција и за њих адекватни примери, наведени садржаји битно утичу на развој синтаксичких компетенција. Синтаксичке садржаје у овом уџбенику груписаћемо на следећи начин: (1) „чисто” синтаксички садржаји и (2) граматички (морфолошки) садржаји који непосредно утичу на развој синтаксичких конструкција. Настојаћемо да укажемо на информације о синтакси српског језика дате и у микроструктурама, али и у сегменту *Преглед граматике*, дат пред сам крај уџбеника.

Најпре ћемо указати на „чисто” синтаксичке садржаје. Морамо напоменути занимљиву чињеницу да се у овом уџбенику термилошки одређују реченице на независне и зависне. Затим се указије на везнике напоредног односа и на различите врсте зависних реченица. Сваки теоријски садржај је графички одвојен од остатка садржаја, па га полазници лако уочавају. Синтаксички садржаји дати у оквиру микроструктура допуњени су у деловима граматичког прегледа, па заједно чине богат извор теоријских поставки о синтакси српског језика. С обзиром на то да је уџбеник намењен Б1 и Б2 нивоу постигнућа, синтаксички термини и модели творбе синтаксичких конструкција у потпуности су прилагођени датом нивоу.

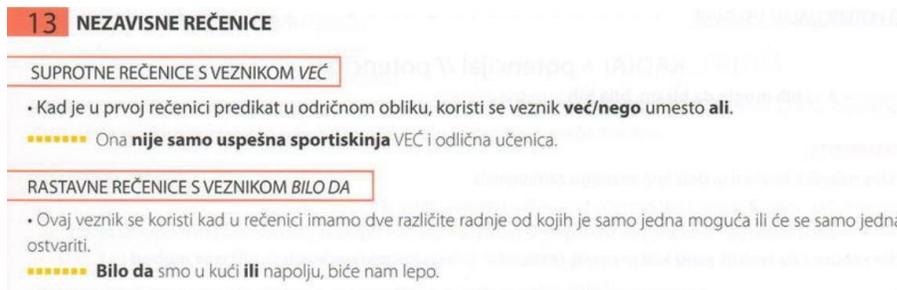
Први синтаксички садржај на који наилазимо тиче се навођења напоредних везника. Наведене су три групе примера: (1) *и...и...* – *И моја сестра и ја презивамо се Петровић*; (2) *или...или...* – *Она ће се удати или ове или следеће године*; (3) *ни...ни...* – *Немам ни браће ни сестара*; *Не желим ни храну ни воду*. Видимо да су овде у напоредном односу лексема или синтагме, а не клаузе, па предавачи треба да, када у текстовима буду наилазили на независносложене реченице, укажу на то да се напоредни однос остварује и на нивоу лексема/синтагми или читавих клауза. Поред наведеног, ваља указати и на семантичке разлике међу наведеним везницима.

Слика бр. 94: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 17. страна

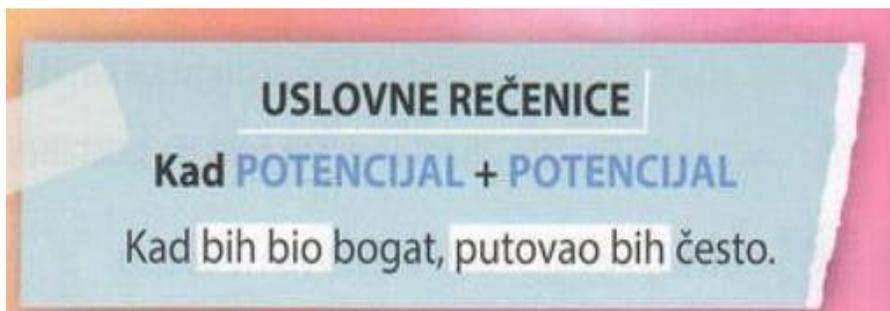
Поред садржаја о напоредним везницима, у оквиру микроструктуре уџбеника, у одељку намењеном граматички, проналазимо синтаксички термин *независне реченице* након кога следе разматрања: (1) супротних реченица с везником *већ* и (2) раставних реченица с везником *било да*. За први тип се наводи објашњење: Кад је у првој реченици предикат у одричном облику, користи се везник *већ/него* уместо *али* → *Она није само успешна спортисткиња ВЕЋ и одлична ученица*. За други тип се наводи следеће: *Овај везник се користи кад у реченици имамо две различите радње од којих је само једна могућа или ће се само једна остварити* → *Било да смо у кући или напољу, биће нам лепо*. Веома концизно, али информативно представљене су две врсте напоредног односа – супротни са везником *већ* и раставни са везником *било да*. Иако у форми само једне реченице, довољне су да укажу

на употребу ове две врсте независних реченица у комуникативном процесу. Примери адекватно указују на дате врсте, нема двосмислености, па тако могу послужити као добар модел за формирање ових врста клауза у комуникативном процесу – било усменом, било писаном.

Слика бр. 95: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 161. страна

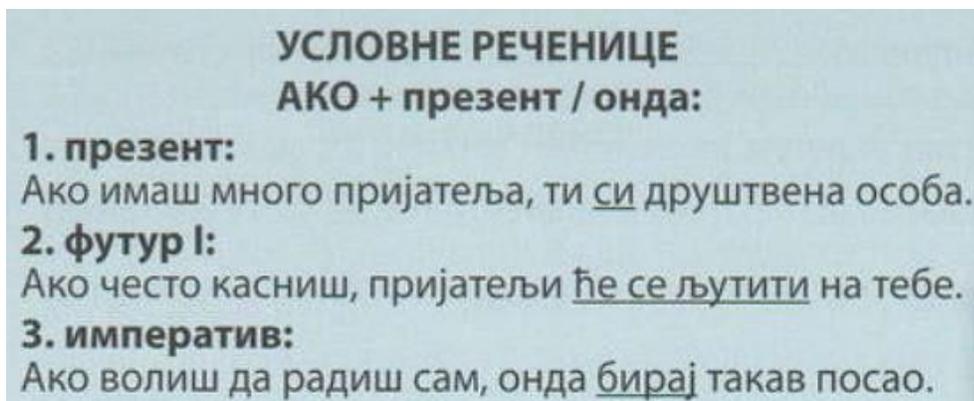
Када је систем субординације у питању, у оквиру микроструктура најпре се указује на условне реченице. Обрада условних реченица реализована је кроз сва три типа: (1) реални услов, (2) могући услов и (3) нереални услов. У оквиру микроструктура проналазимо моделе творбе и по један пример, док се информације о условним реченицама допуњују садржајима у граматичком прегледу.

Слика бр. 96: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 26. страна

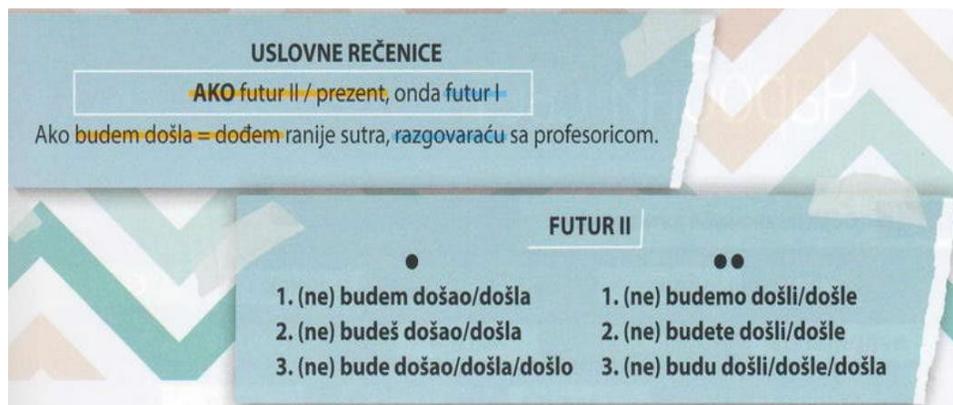
Наведени пример указује на употребу потенцијала у обе клаузе: (1) зависне (условне) и (2) независне. Маркиран је везник *КАД*. Иако примарно везник временских зависних реченица, овим примером се указује на то да он може бити и везник условних реченица.

Поред наведеног, у лекцијама проналазимо и додатак за творбу условних реченица. У питању су условне реченице уведене везником *ако*, и то три типа: (1) *ако* + презент / презент → *Ако имаш много пријатеља, ти си друштвена особа*; (2) *ако* + презент / футур I → *Ако често касниш, пријатељи ће се љутити на тебе* и (3) *ако* + презент / императив → *Ако волиш да радиш сам, онда бирај такав посао*. Видимо да се овим примерима, врло репрезентативно, јасно, концизно указује на нове моделе творбе условних реченица посредством везника *ако*. Тиме се допуњују синтаксичка знања о условним реченицама.

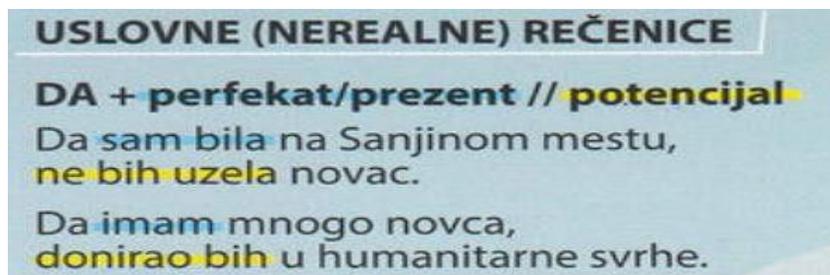
Слика бр. 97: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 34. страна

О условним реченицама се разматрало и при обради футура II с обзиром на то да он улази у састав условних зависних клауза. Ово је само још један пример преплитања морфолошких, морфосинтаксичких и синтаксичких црта српског језика, па видимо да се једно без другог не могу усвајати. Како се не може подвући јасна граница између нивоа постигнућа, исто тако не може бити ни строгих синтаксичких садржаја јер све остале гране граматике непосредно утичу на стицање синтаксичких знања и компетенција.

Слика бр. 98: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 77. страна

Након навођења примера условне реченице где се комбинују футур II или презент са футуром I, као и читаве парадигме глагола *доћи* у футуру II, указује се на условне (нереалне) реченице. Дат је модел творбе: ДА + перфекат / презент // потенцијал. Дата су два примера условних реченица са нералним условом: (1) Да сам била на Сањином месту, не бих узела новац и (2) Да имам много новца, донирао бих у хуманитарне сврхе. Овим примерима се указује на нову улогу везника *да* – увођење нереалне условне реченице. С обзиром на то да везник *да* више препознајемо као везник којим се уводи изрична реченица, на предавачима је да укажу на различиту сферу употребе овог везника.

Слика бр. 99: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 84. страна

Сви наведени садржаји о условним реченицама допуњени су у сегменту који се тиче граматичког прегледа. Веома детаљно, кроз све моделе творбе појединачно, дати су примери сва три типа условних реченица: (1) реални услов, (2) могући услов и (3) нереални услов.

Слика бр. 100: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 161. страна

За први тип (реални услов) наведена су чак три модела у зависности од врсте глаголских облика који се комбинују у зависној и независној клаузи условних реченица. У питању су следећи примери: (1) Ако имаш много пријатеља, ти си друштвена особа; (2) Ако си савестан и одговоран, бићеш успешан у послу; (3) Ако волиш да радиш самостално, онда бирај посао где не зависиш од других људи; (4) Ако буде ишла на журку, обуци хаљину. Наведени примери указују на комбиновање везника *ако* са: (1) презентом – у обе клаузе, (2) презентом и футуром II, (3) презентом и императивом, (4) футуром II и футуром I, (5) футуром II и императивом. Све је јасно, концизно, са примерима који на адекватан начин осликавају варијације овог типа условних реченица, али са истим значењем – реални услов.

На овај садржај се надовезује други тип условних реченица – нереалне условне. Уведене су везником *да*, уз комбиновање: (1) перфекта и потенцијала → Да сам била на Сарином месту, не бих узела паре, (2) презента и потенцијала → Да сам на твојем месту, ишла бих на ту журку.

B) NEREALNE USLOVNE

MODEL 1: DA + perfekt // potencijal

***** Da **sam bila** na Sarinom mestu, **ne bih uzela** pare.

MODEL 2: DA + prezent // potencijal

***** Da **sam** na tvom mestu, **išla bih** na tu žurku.

Слика бр. 101: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 161. страна

Знања о условним реченицама комплетирана су садржајем о потенцијалним условним реченицама. Овај модел условних реченица има потенцијал у обе клаузе. Поред примера (Кад бих могла да бирам, била бих успешна глумица), појављују се и смернице (ЗАПАМТИТЕ): (1) ове реченице имају два дела који се могу замењивати и (2) не заборави да користих зарез кад је везник (АКО, КАД, ДА) на почетку реченице. Овим садржајем се заокружују информације о условним реченицама, баш као и у претходно анализираном уџбенику, важан сегмент у комуникативном процесу – било писаном, било усменом.

C) POTENCIJALNE USLOVNE

MODEL: KAD(A) + potencijal // potencijal

***** Kad **bih mogla da biram, bila bih** uspešna glumica.

ZAPAMTITE:

- Ове реченице имају два дела који се могу замењивати.
- ***** Ако волиш дружење, бирај посао у тиму = Бирај посао у тиму ако волиш дружење.
- ***** Кад бих могла да бирам, била бих успешна глумица = Била бих успешна глумица кад бих могла да бирам.
- Не заборави да користиш зарез кад је везник (АКО, КАД, ДА) на почетку реченице.

Слика бр. 102: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 162. страна

Када су зависне клаузе у питању, у оквиру микроструктуре појављује се и садржај о релативним реченицама. Веома лепо, графички маркирано, представљена је творба односних реченица. Полазницима ће све бити јасно чим погледају графички приказ творбе релативних реченица.

Слика бр. 103: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 34. страна

Садржај о релативним реченицама не изостаје ни у граматичком прегледу. Ту је детаљно (посредством релативних заменица *који* и *чији*) објашњена творба односних реченица у српском језику. Када је у питању заменица *који* дати су коментари: (1) заменица који се односи на именицу из главне реченице (дечак) → Ово је дечак који сваки дан чува нашег пса; (2) заменица који има сва три рода, једнину и множину, а мења се и кроз падеже; (3) када спајамо две реченице у једну (То је музика. Музику слушам сваки дан), уместо речи *музику* из друге реченице, користимо заменицу *који* и та заменица је у истом падежу као и именица *музику*. Речи *музику* и *који* су у акузативу зато што стоје уз глагол *слушати*. Ова синтаксичка објашњења прати и читава парадигма заменице *који*, и то за сва три рода (мушки, женски, средњи) како би се полазницима сугерисало који облик треба употребити у зависности од падежа.

ODNOSNE REČENICE (KOJI)

***** Ovo je dečak **koji** svaki dan čuva našeg psa.

- Zamenica KOJI se odnosi na imenicu iz glavne rečenice (dečak).
- Zamenica KOJI ima sva tri roda, jedninu i množinu, a menja se i kroz padeže.

Kako da znamo koji padež da upotrebimo?

***** To je muzika **koju** slušam svaki dan.

- Ovu rečenicu smo dobili od dve rečenice:
- ***** To je muzika. Muziku slušam svaki dan.
- Kada spajamo ove dve rečenice u jednu, umesto reči *muziku* iz druge rečenice, koristimo zamenicu KOJU i ta zamenica je u istom padežu kao i imenica *muziku*. Reči *muziku* i *koju* su u akuzativu zato što stoje uz glagol *slušati*.
- ***** To je dečak. O dečaku svi pričaju. = To je dečak o kojem svi pričaju.

	MUŠKI ROD	ŽENSKI ROD	SREDNJI ROD
JEDNINA ●			
Nominativ	koji	koja	koje
Genitiv	kojeg / kog	koje	kojeg / kog
Dativ	kojem / kom	kojoj	kojem / kom
Akuzativ	koji (neživo) kojeg / kog (živo)	koju	koje
Instrumental	kojim	kojom	kojim
Lokativ	kojem	kojoj	kojem
MNOŽINA ●●			
Nominativ	koji	koje	koja
Genitiv		kojih	
Dativ		kojim(a)	
Akuzativ		koje	koja
Instrumental		kojim(a)	
Lokativ		kojim(a)	

Слика бр. 104: Аз буки 3, Н. Милићевић Добромиров и др, 162. страна

Синтаксички садржај о односним реченицама уведеним посредством релативне заменице *који*, допуњује се садржајем о односним реченицама уведеним везником *чији*. Након примера – То је дечак са чијим псом се играо често, наведени су граматички коментари који се тичу следећег: (1) заменица *чији* се односи на именицу из зависне реченице (пас), (2) заменица *чији* има сва три рода, једнину и множину, а мења се и кроз падеже као придев. Након ових коментара, уследило је и објашњење, након примера – То је жена. О жениној кући сам ти причала → То је жена о чијој кући сам ти причала, које гласи: када спајамо ове две реченице, уместо речи *жениној* из друге реченице, користимо

заменицу *чијој*. Заменица *чијој* слаже се са именицом *кући* у роду (женски), броју (једнина) и падежу (локатив).

ODNOSNE REČENICE (ČIJI)

***** To je dečak sa **čijim** psom se igram često.

- Zamenica ČIJI se odnosi na imenicu iz zavisne rečenice (pas).
- Zamenica ČIJI ima sva tri roda, jedninu i množinu, a menja se i kroz padeže kao pridev.

Kako da znamo koji padež da upotrebimo?

***** To je žena o **čijoj** kući sam ti pričala.

- Ovu rečenicu smo dobili od dve rečenice:

***** To je žena. O ženinom kući sam ti pričala.

- Kada spajamo ove dve rečenice, umesto reči *ženinom* iz druge rečenice, koristimo zamenicu ČIJOJ. Zamenica ČIJOJ slaže se sa imenicom *kući* u rodu (ženski), broju (jednina) i padežu (lokativ).

Слика бр. 105: Аз буки 3, М. Милићевић Добромиров и др, 162 страна

Следећи тип зависних клауза, обрађен у оквиру микроструктуре уџбеника, јесу временске реченице. Наведен је модел творбе са везником *кад* и комбиновањем футура II и футура I. Уочавамо пример: *Кад будем био пунолетан, добићу нова права и обавезе.*

VREMENSKA REČENICA

Kad + futur II onda futur I

Kad **budem bio** punoletan, **dobiću** nova prava i obaveze.

Слика бр. 106: Аз буки 3, Н. Милићевић Добромиров и др, 41. страна

Чини се да је ово превише једноставно, и концизно, па није довољно да укаже на све примере временских реченица. Како не би оптерећивале текст граматичким (теоријским) садржајима, ауторке су одлучиле да то учине у сегменту *Преглед граматике*, па зато у оквиру њега проналазимо детаљније информације о везницима и начинима творбе временских зависних клауза. Веома информативно, уз навођење везника и начина комбиновања глаголских облика у зависности од природе везника, представљене су временске зависне клаузе у српском језику. Овом приликом употребљена су три везника временских реченица: (1) *кад*, (2) *пре него што* и (3) *након што*. Са првим везником (*кад*) долазе футур II и футур I – *Кад будем завршила средњу школу, уписаћу се на факултет*. Са другим везником (*пре него што*) се остварује више комбинација глаголских облика: (1) презент у обе клаузе, (2) перфекат у обе клаузе, (3) футур II и футур I, (4) презент и футур I. Примери реченица за сваки од наведених типова су: (1) *Пре него што се дете роди, родитељи бирају име за њега*, (2) *Пре него што се дете родило, родитељи су бирали име за*

њега, (3) Пре него што буду добили дете, родитељи ће бирати име за њега, (4) Пре него што добију дете, родитељи ће бирати име за њега. Трећи тип везника (*након што*) представљен је посредством примера: (1) са перфектом у обе клаузе – Након што је град погодио снажан земљотрес, обнова је трајала годинама; (2) са презентом у обе клаузе – Након што падне киша, улице су мокре, (3) са футуром II и футуром I – Након што будем дошла кући, скуваћу чај и (4) са презентом и футуром I – Након што дођем кући, скуваћу чај. У одељку ЗАПАМТИТЕ проналазимо граматичке коментаре којима се сугерише да након везника *пре него што* и *након што* увек користимо глаголе свршеног вида, а да се у другом делу реченице (након запете) могу користити и глаголи свршеног, и глаголи несвршеног вида, у зависности од реченице.

Поред примера, даје се и ортографски коментар који се тиче употребе запете увек када сложена реченица почиње временском зависном клаузом, а запета се не употребљава ако је она друга по реду. Ово правописно правило наведено је и у сегменту који се тиче искључиво правописа, пред сам крај уџбеника, тако да је више пута (и у оквиру микроструктура, и у оквиру приказа правописних правила) наглашена употреба запете када се зависна реченица нађе у инверзији тј. пре независне клаузе.

VREMENSKE REČENICE

MODEL: KAD + futur II // futur I

••••••• Kad **budem završila** srednju školu, **upisaću se** na fakultet.

- Vremenska rečenica se obavezno odvaja zarezom kad njome počinje složena rečenica.
- Ukoliko je vremenska rečenica druga po redu, ne pišemo zarez.

••••••• **Upisaću se** na fakultet kad **budem završila** srednju školu.

FUTUR II		
	JEDNINA ●	MNOŽINA ●●
1. lice	budem učio/učila	budemo učili/učile
2. lice	budeš učio/učila	budete učili/učile
3. lice	bude učio/učila/učilo	budu učili/učile/učila

MODEL: PRE NEGO ŠTO + prezent // prezent

- Radnja rečenice koja počinje veznikom PRE NEGO ŠTO, desila se druga po redu.

••••••• Pre nego što **se** dete **rodi**, roditelji **biraju** ime za njega.

MODEL: PRE NEGO ŠTO + perfekat // perfekat

••••••• Pre nego što **se** dete **rodilo**, roditelji **su birali** ime za njega.

MODEL: PRE NEGO ŠTO + futur II // futur I

••••••• Pre nego što **budu dobili** dete, roditelji **će birati** ime za njega.

MODEL: PRE NEGO ŠTO + prezent // futur I

••••~•• Pre nego što **dobiju** dete, roditelji **će birati** ime za njega.

Слика бр. 108а: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 164. страна

ZAPAMTITE:

- Posle veznika PRE NEGO ŠTO uvek koristimo glagol svršenog vida!
- U drugom delu rečenice (posle zareza) možemo koristiti i svršeni i nesvršeni vid, u zavisnosti od rečenice.
- Ne zaboravi da koristiš zarez između kad složena rečenica počinje veznikom *pre nego što*.

MODEL: NAKON ŠTO + perfekat // perfekat

Radnja rečenice koja počinje veznikom NAKON ŠTO, desila se prva po redu.

***** Nakon što **je** grad **pogodio** snažan zemljotres, obnova **je trajala** godinama.

MODEL: NAKON ŠTO + prezent // prezent

***** Nakon što **padne** kiša, ulice **su** mokre.

MODEL: NAKON ŠTO + futur II // futur I

***** Nakon što **budem došla** kući, **skuvaću** čaj.

Слика бр. 107: *Аз буки 3*, М. Милићевић Добромиров и др, 163. страна

MODEL: NAKON ŠTO + prezent // futur I

***** Nakon što **dođem** kući, **skuvaću** čaj.

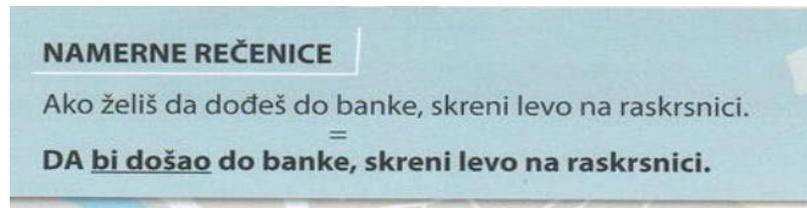
ZAPAMTITE:

- Posle veznika NAKON ŠTO uvek koristimo glagol svršenog vida!
- U drugom delu rečenice (posle zareza) možemo koristiti i svršeni i nesvršeni vid, u zavisnosti od rečenice.
- Ne zaboravi da koristiš zarez kad složena rečenica počinje veznikom *nakon što*.

Слика бр. 108б: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 164. страна

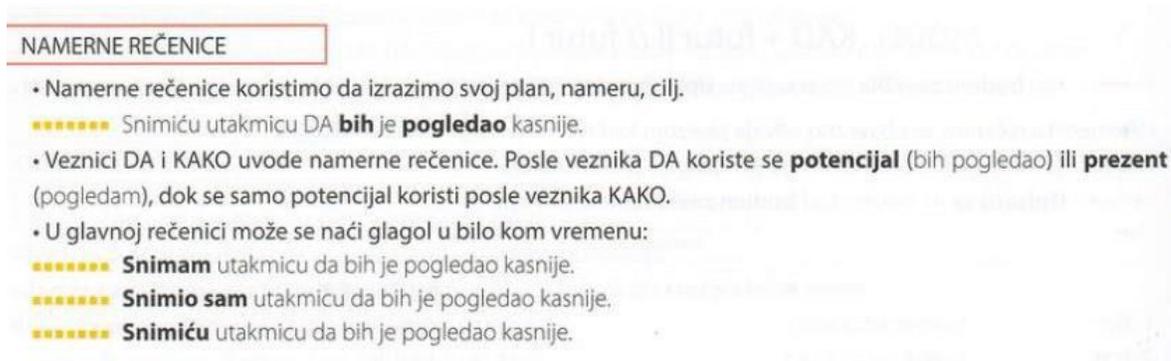
Иако се одавао утисак да су временске реченице, толико фреквентне и у писаној и у усменој комуникацији, веома концизно обрађене у оквиру микроструктуре, након увида у граматички преглед, можемо закључити да су на веома информативан начин представљене временске реченице са везницима: (1) *кад*, (2) *пре него што* и (3) *након што*. Поред довољног броја примера за сваки од модела, дати су и граматички коментари (употребе запете и глагола свршеног вида) што све заједно доприноси усвајању синтаксичког знања о временским зависним клаузама.

Поред условних, односних и временских реченица, у уџбенику *Аз буки 3* проналазимо и синтаксичке садржаје који се тичу обраде намерних реченица. У оквиру лекција намерне реченице су представљене посредством једног примера, и то трансформације намерне реченице са везником *ако* (*Ако желиш да дођеш до банке, скрени лево на раскрсници*) у реченицу са везником *да* (*Да би дошао до банке, скрени лево на раскрсници*), а да се при томе битно не промени семантика исказа.

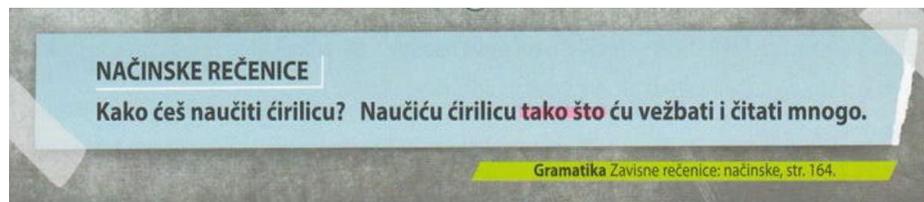
Слика бр. 109: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 124. страна

Садржај о намерним реченицама допуњен је у сегменту који се тиче граматичког прегледа. Ту је чак наведена и дефиниција намерних реченица – намерне реченице користимо да изразимо свој план, намеру, циљ. Наводе се две врсте везника: (1) *да* и (2) *како*. Уз навођење везника стоји и напомена – после везника *да* користи се потенцијал (*бих погледао*) или презент (*погледам*), док се само потенцијал користи после везника *како*.

Слика бр. 110: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 164. страна

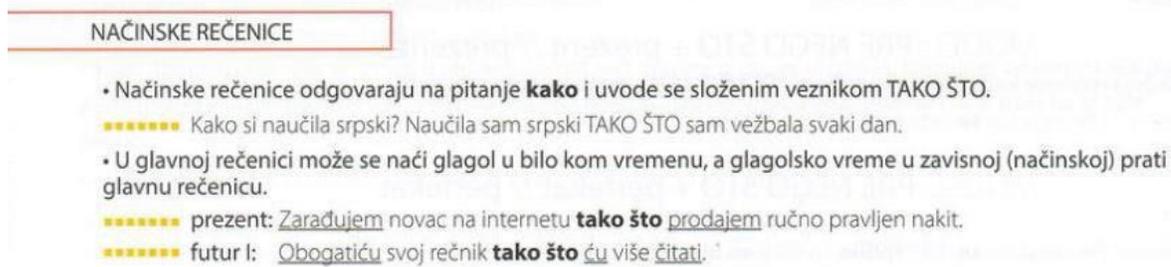
У до сада свим анализираним уџбеницима нисмо проналазили синтаксички садржај који се тичао начинских реченица. Овде су оне представљене и у микроструктури, и у граматичком прегледу. У оквиру лекције дат је само пример: *Научићу ћирилицу тако што ћу вежбати и читати много*, уз смерницу да се детаљније о начинским реченицама погледа на 164. страни.

Слика бр. 111: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 91. страна

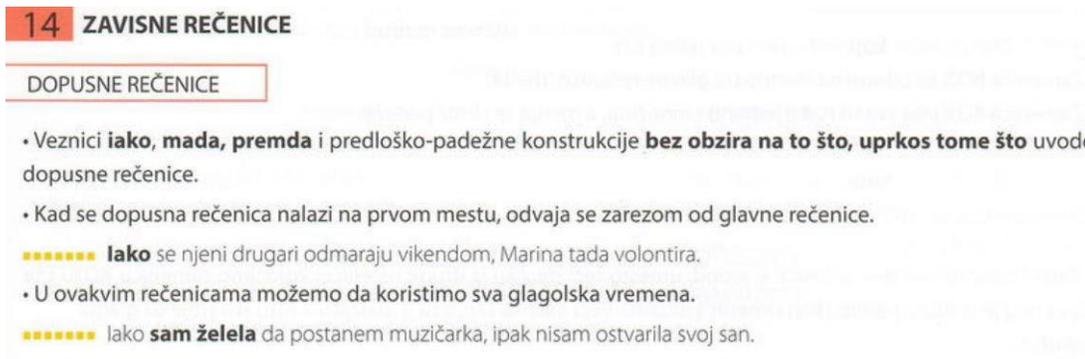
И заиста, на упућеној страници можемо пронаћи детаљније информације о начинским реченицама. Оне *одговарају на питање како и уводе се сложеним везником ТАКО ШТО* → *Како си научила српски? Научила сам српски тако што сам вежбала сваки*

дан. Овај пример прави теоријски коментар: у главној реченици може се наћи глагол у било ком времену, а глаголско време у зависној (начинској) прати главну реченицу. Дати су примери са: (1) презентом – Зарађујем новац на интернету **тако што** продајем ручно прављен накит и (2) футур I – Обогатићу свој речник **тако што** ћу више читати. С обзиром на то да је и раније, у уџбеницима намењеним учењу на А нивоу постигнућа, било примера начинских реченица, овај садржај је учинио да се разјасне све недоумице које су дошле са овом врстом реченица. Дати су репрезентативни примери, пропраћени адекватним теоријским објашњењима, па се надамо да ће их полазници лако препознати у оквиру лингвометодичких текстова/предлога, као и у усменој комуникацији. Овако се шире знања о зависним клаузама у српском језику – уведен је нови зависни везник (*како*), а са њим и нова врста зависне клаузе – начинска. Овом приликом се не спомиње други термин за ову врсту зависне клаузе (поредбена), као ни њихова синтаксичка функција – прилошка одредба за начин, што може бити тема на часу (током наставног процеса) или на следећем нивоу постигнућа.

Слика бр. 112: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 164. страна

Како примере и ове врста зависних чланова проналазимо у анализираном корпусу, очекивано је да ћемо у сегментима уџбеника који се односе на граматику пронаћи детаљније информације о њима. Реч је о допусним реченицама. У оквиру микроструктура нема података о допусним реченицама (иако су оне наведене у садржају), већ се кроз радни налог којим се захтева трансформација реченица употребом везника *иако*, полазници упознају са овом врстом зависних клауза. Али, у делу у ком је дат преглед граматике, имамо теоријске податке о допусним реченицама. Наиме, њима отпочиње део који се тиче зависних реченица.

Слика бр. 113: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 161. страна

Како је и за остале врсте зависних реченица било речи о везницима, (не)употреби запете и глаголским временима које прате зависну, али и независну клаузу, то је и овде случај. Наведено је да: (1) везници иако, мада, премда и предлошко-падежне конструкције без обзира на то што, упркос томе што уводе допусне реченице; (2) када се допусна реченица налази на првом месту, одваја се зарезом од главне реченице и (3) у оваквим реченицама можемо да користимо сва глаголска времена. Видимо да је синтаксички садржај (о допусним реченицама) допуњен ортографским и морфолошким садржајем који битно утичу на употребу ове врсте зависне клаузе у писаној, и усменој реализацији комуникативног процеса.

„Чисто” синтаксичке садржаје заокружићемо зависним клаузама којима се исказује узрок. Наиме, узрочне реченице се спомињу у оквиру морфолошког садржаја о предлошко-падежним конструкцијама којима се исказује узрок. За узрочне реченице наводе се везници: *јер, зато што, због тога што, пошто, будући да*. Примери узрочних реченица дати су након примера предлошко-падежних конструкција, и то: (1) од + генитив – Умире јер је гладан / Скаче зато што је срећан / Боле га ноге због тога што се уморио; (2) из + генитив – Погрешила је јер није знала / Ударио га је зато што је био љубоморан / Врти косу јер је тако навикла; (3) због + генитив – Није дошла у школу пошто је била болесна / Посвађали су се зато што су обојица били заљубљени у исту девојку / Аутобуси нису ишли јер је пало много снега. Како су у корпусу, али и у усменој комуникацији, ове врсте зависних реченица честе, и са њима су се полазници сусретали раније, она су ови садржаји допринели допуни онога што им је већ било познато. Кроз бројне примере лакше ће их препознати у корпусу, али и користити у комуникативном процесу. Дати су репрезентативни везници (*јер, зато што, због тога што, пошто, будући да*), а изостаје запета испред везника *јер* што указује на то да су ауторке примениле ортографска правила из актуелног правописа.

УЗРОК		
предлошко-падежна конструкција	пример	узрочна реченица (везници: јер, зато што, због тога што, пошто, будући да)
ОД + генитив	Умирем од глади. Скачем од среће. Боле га ноге од умора.	Умире <u>јер</u> је гладан. Скаче <u>зато што</u> је срећан. Боле га ноге <u>због тога што</u> се уморио.
ИЗ + генитив	Погрешила је из незнања. Ударио га је из љубоморе. Врти косу из навике.	Погрешила је <u>јер</u> није знала. Ударио га је <u>зато што</u> је био љубоморан. Врти косу <u>јер</u> је тако навикла.
ЗБОГ + генитив	Није дошла у школу због болести. Посвађали су се због девојке. Аутобуси нису ишли због снега.	Није дошла у школу <u>пошто</u> је била болесна. Посвађали су се <u>зато што</u> су обојица били заљубљени у исту девојку. Аутобуси нису ишли <u>јер</u> је пало много снега.

Слика бр. 114: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 103. страна

Све до сада наведено, у овом поглављу, тицало се „чисто” синтаксичких садржаја. Међутим, одређени морфолошки и (морфо)синтаксички садржаји битно утичу на обликовање синтаксичких конструкција. Зато ваља указати на непосредно утицање на формирање синтаксичких конструкција. Управо у овом уџбенику проналазимо садржаје којих раније није било у оквиру граматике у уџбеницима српског као страног, а реч је о слагању субјекта и предиката. Наиме, веома прецизно, концизно речено је да уз субјекат

SLAGANJE PREDIKATA SA BROJEVIMA U PERFEKTU			
	muškarci	žene	muškarci i žene zajedno
gramatičko slaganje	Trojica momaka su došla.	Pet/šest/sedam žena je došlo.	Dvoje ljudi je došlo.
semantičko slaganje	Trojica momaka su došli.	Dve/tri/četiri žene su došle. Pet/šest žena su došle.	Dvoje ljudi su došli.

Слика бр. 117: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 111. страна

Граматички садржаји о глаголским прилозима (глаголски прилог садашњи и глаголски прилог прошли) битни су за творбу појединих зависних клауза тј. они се у реченицама могу заменити зависном реченицом (временском, узрочном, условном, начинском), а да се при томе значење не промени. Употреба глаголских прилога доприноси економичности исказа – са мање синтаксичких се, семантички, пренесе иста информација као што би се то учинило употребом читаве зависне клаузе. Поред морфолошких података о употреби и творби глаголског прилога садашњег, наводе се и њихове замене зависним клаузама: (1) временске реченице – Читајући новине, заспала је = Док је читала новине, заспала је; (2) условну реченице – Радећи много можемо постићи успех = Ако радимо много, можемо постићи успех; (3) Жена је говорила да се осећа добро желећи да брзо оде из болнице = Жена је говорила да се осећа добро јер је желела да брзо оде из болнице; (4) Истраживао је микроекспресију снимајући људе = Истраживао је микроекспресију тако што је снимао људе. Управо један од радних налога би могао бити да се у реченицама глаголски прилог садашњи замени зависним клаузама. Тако се вежбају обе граматичке одлике: (1) глаголски прилог садашњи и (2) зависне клаузе.

15 GLAGOLSKI PRILOG SADAŠNJI

- Glagolski prilog sadašnji je poseban glagolski oblik koji pokazuje radnju koja se dešava u isto vreme kada i radnja u glavnoj rečenici.

jedna radnja (glagolski prilog sadašnji)	druga radnja (drugi glagol)	Obe radnje se dešavaju u isto vreme.
Pevajući pesmu	ide u grad.	

Od kojih glagola se gradi glagolski prilog sadašnji?

- Glagolski prilog sadašnji gradi se samo od nesvršenih glagola.

Kako se gradi glagolski prilog sadašnji?

1. staviti glagol u 3. lice množine prezenta (na primer: oni pevaju)
2. dodati nastavak **-ći** (pevaju + ċi = pevajući)

- Glagolski prilog sadašnji se uvek završava na **-ći** i taj oblik se nikad ne menja. Dakle, on nema oblike za lice, rod ili broj.
- Važno je da znaš da su subjekat glagolskog priloga sadašnjeg i glavnog glagola uvek isti!

Слика бр. 118а: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 164. и 165. страна

Kada koristimo glagolski prilog sadašnji?

• Glagolski prilog sadašnji može zameniti:

1. vremensku rečenicu:

***** Čitajući novine zaspala je. = **Dok** je čitala novine, zaspala je.

2. uslovnu rečenicu:

***** Radeći mnogo možemo postići uspeh. = **Ako** radimo mnogo, možemo postići uspeh.

3. uzročnu rečenicu:

***** Žena je govorila da se oseća dobro želeći da brzo ode iz bolnice. = Žena je govorila da se oseća dobro **jer** je želela da brzo ode iz bolnice.

4. načinsku rečenicu:

***** Istraživao je mikroekspresiju snimajući ljude. = Istraživao je mikroekspresiju **tako što** je snimao ljude.

Слика бр. 118б: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 164. и 165. страна

На информације које су дате у оквиру граматичког садржаја о глаголском прилогу садашњем надовезује се морфо(синтаксички) садржај о глаголском прилогу прошлом. Наиме, идентична је дидактичка обликованост садржаја, с тим да је другачији начин творбе, па самим тим и примери са глаголским прилогом прошлим. Након модела творбе глаголског прилога прошлог, појединачних примера у зависности од завршетка инфинитива, даје се граматички коментар о томе када се употребљава глаголски прилог садашњи. Реч је о: (1) временским реченицама – Дошавши кући, урадио сам домаћи = Кад сам дошао кући, урадио сам домаћи; (2) узрочним реченицама – Наслутивши превару, одустали смо од сарадње са њима = Пошто смо наслутили превару, одустали смо од сарадње са њима; (3) начинску реченицу – Заузели су прво место, победивши све противнике = Заузели су прво место тако што су победили све противнике. Видимо да и употреба глаголског прилога прошлог доприноси економичнијем исказивању садржаја, а да трансформисање у неку од зависних клауза (временску, узрочну и начинску) не доводи до промене семантике исказа. Овим примерима претходи разматрање глаголског прилога садашњег у оквиру микроструктуре. Након што је веома илустративно дат начин творбе глаголског прилога садашњег, уследили су и различити примери у односу на оно што је дато у оквиру граматичког сегмента. У питању су: (1) временске реченице – *Након што/ Пошто су победили Француску, освојили су Дејвис куп.* = *Победивши Француску, освојили су Дејвис куп;* (2) начинске реченице – *Оборио је светски рекорд тако што је претрчао 100 m за само 9,45 секунди* = *Оборио је светски рекорд претрчавши 100 m за само 9,45 секунди* и (3) узрочне реченице – *Пошто није постигао ниједан гол, разочаран је изашао са терена* = *Не постигавши ниједан гол, разочаран је изашао са терена.* Уз наведене примере стоји и граматичка напомена која каже да глаголски прилог прошли кондензује зависне реченице.

GLAGOLSKI PRILOG PROŠLI

GRAĐENJE: infinitivna osnova + VŠI (pobedi+vši= pobeđivši)
osnova radnog gl. prideva + (A)VŠI (postig+avši=postigavši; pa+vši=pavši)

Glagolski prilog prošli kondenzuje zavisne rečenice:

- 1. vremenske rečenice:** Nakon što/Pošto su pobedili Francusku, osvojili su Dejvis kup.
Pobeđivši Francusku, osvojili su Dejvis kup.
- 2. načinske rečenice:** Oborio je svetski rekord tako što je pretrčao 100 m za samo 9,45 sekundi.
Oborio je svetski rekord pretrčavši 100 m za samo 9,45 sekundi.
- 3. uzročne rečenice:** Pošto nije postigao nijedan gol, razočaran je izašao sa terena.
Ne postigavši nijedan gol, razočaran je izašao sa terena.

Слика бр. 119: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 145. страна

16 GLAGOLSKI PRILOG PROŠLI

• Glagolski prilog prošli je poseban glagolski oblik koji pokazuje radnju koja desila pre radnje u glavnoj rečenici.

prva radnja (glagolski prilog prošli)	druga radnja (drugi glagol)
Pročitavši knjigu	otišla je na spavanje.

Od kojih glagola se gradi glagolski prilog prošli?

• Glagolski prilog prošli gradi se samo od svršenih glagola.

Kako se gradi glagolski prilog prošli?

a) Kod glagola koji se u infinitivu završavaju na -ti:

1. od glagola u infinitivu treba oduzeti nastavak -ti (na primer: pročitati > pročitati-)
2. dodati nastavak **-vši** (pročitati + vši = pročitavši)

b) Kod glagola koji se u infinitivu završavaju na -ći ili -sti:

1. na osnovu radnog glagolskog prideva dodati nastavak **-avši** ili **-vši**.

INFINITIV	GLAGOLSKI PRILOG PROŠLI
doći	došavši
učiti	ušavši
ispeći	ispekavši
naći	našavši
pasti	pavši
pojesti	pojevši

• Glagolski prilog prošli se uvek završava na -(a)vši i taj oblik se nikada ne menja. Dakle, on nema oblike za lice, rod ili broj.

• Važno je da znaš da su subjekat glagolskog priloga prošlog i glavnog glagola uvek isti!

Kada koristimo glagolski prilog prošli?

• Glagolski prilog prošli može zameniti:

1. vremensku rečenicu:

***** Došavši kući, uradio sam domaće. = **Kad** sam došao kući, uradio sam domaće.

2. uzročnu rečenicu:

***** Naslutivši prevaru, odustali smo od saradnje sa njima. = **Pošto** smo naslutili prevaru, odustali smo od saradnje sa njima.

3. načinsku rečenicu

***** Zauzeli su prvo mesto pobeđivši sve protivnike. = Zauzeli su prvo mesto **tako što** su pobedili sve protivnike.

Слика бр. 120: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 165. страна

Садржај о глаголском прилогу садашњем и о глаголском прилогу прошлом допунио је правописни коментар употребе запете, дат у оквиру сегмента који се тиче правописа, пред сам крај уџбеника. Правило се тиче употребе запете увек када се зависна реченица нађе у инверзији тј. пре главне реченице. Ово правило потврђују и примери зависних реченица уведени различитим везницима (*кад, иако, ако*), па видимо да је применљиво на све врсте зависних клауза у структурама које отпочињу зависним везником.

- Zarez se uvek piše u zavisnosloženoj rečenici, kada prvo dolazi zavisna (rečenica koja počinje veznikom), a onda glavna rečenica (inverzija):
- **** *Kad dođem kući, prvo izujem cipele.*
- **** *Iako se njeni drugari odmaraju vikendom, Marina tada volontira.*
- **** *Ako imaš mnogo prijatelja, ti si društvena osoba.*
- **** *Kad bih bio bogat, putovao bih često.*

Слика бр. 121: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 165. страна

Синтаксички садржај који, такође, непосредно утиче на развој синтаксичких компетенција јесте граматички садржај о релативним заменицама. Како се њима уводе односне (релативне) зависне клаузе, тако је важно знати парадигму релативне заменице *који*. У форми табеле, веома репрезентативно, дата је парадигма релативне заменице *који*, у сва три рода (мушки, женски, средњи). Наведена је и разлика у облику (акузатив) у зависности од тога да ли се односе на људе и животиње (*којег/ког*) или на ствари и биљке (*који*).

РЕЛАТИВНА ЗАМЕНИЦА			
	мушки	средњи	женски
Н:	који	које	која
Г:	којег/ког		које
Д:	којем/ком		којој
А:	*којег/ког/ **који	које	коју
И:	којим		којом
Л:	којем/ком		којој

*Односи се на људе и на животиње.
** Односи се на ствари и биљке.

Слика бр. 122: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 34. страна

Морфолошки садржај који је у вези са употребом заменица у оквиру синтаксичких констукција, а дат у одељку који се бави граматичким прегледом, тиче се распореда заменица. Наиме, у зависности од тога да ли је у питању дужи или краћи облик заменице, у ком је лицу или броју, одређена јој је позиција у реченици. Позиција је одређена у сва три

облика реченица: (1) потврдном, (2) одричном и (3) упитном. Позиција синтаксичких конституента и графички је престављена – дати су бројеви изнад сваког конституента.

Red reči u rečenici

- Ako se radi o dužem obliku lične zamenice u 3. licu jednine:

1	2	3	4
Tebi	se	čitala	knjiga.

Upitna rečenica: Da li **se tebi** čitala knjiga? Odrična rečenica: **Tebi se** nije čitala knjiga.
- Ako se radi o dužem obliku lične zamenice u 3. licu množine:

1	2	3	4	5
Tebi	su	se	čitale	knjige.

Upitna rečenica: Da li **su se tebi** čitale knjige? Odrična rečenica: **Tebi se** nisu čitale knjige.

Слика бр. 123: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 158. страна

- Ako se radi o kraćem obliku lične zamenice u 3. licu jednine:

1	2	3	4
Čitala	ti	se	knjiga.

Upitna rečenica: Da li **ti se** čitala knjiga? Odrična rečenica: Nije **ti se** čitala knjiga.
Ne čita **ti se** knjiga.
- Ako se radi o kraćem obliku lične zamenice u 3. licu množine:

1	2	3	4	5
Čitale	su	ti	se	knjige.

Upitna rečenica: Da li **su ti se** čitale knjige? Odrična rečenica: Nisu **ti se** čitale knjige.
Ne čitaju **ti se** knjige.

Слика бр. 124: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 158. страна

Граматички садржаји у којима имамо термине *реченица* и *логички субјекат* (у дативу) тиче се реченица с логичким субјектом у дативу. Дати су примери и за једину, и за множину. С обзиром на то да се у оквиру овог граматичког садржаја појављују синтаксички термини, сматрамо да он може, непосредно, утицати на развој синтаксичких компетенција.

Реченице с логичким субјектом у дативу

~~Пије му се~~ сок.

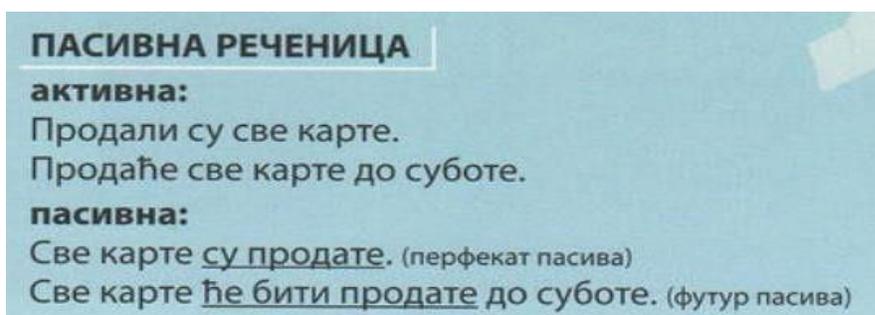
~~Гледају му се~~ српски филмови.

(глагол са ~~СЕ~~ + лог. субјекат у дативу
+ грам. субјекат у номинативу)

*Глагол се слаже с именицом у номинативу.

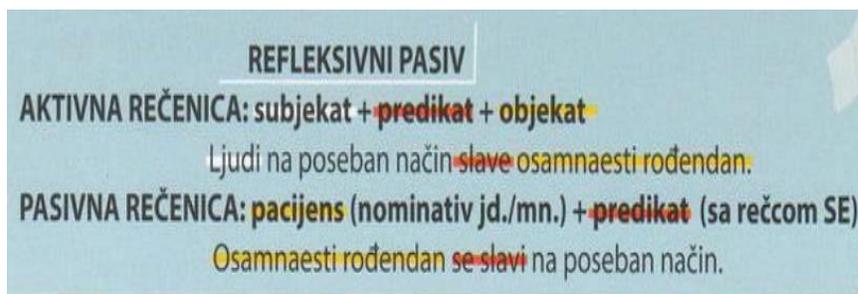
Слика бр. 125: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 54. страна

Непосредно на стицање синтаксичких компетенција утиче и граматички садржај који се тиче обраде рефлексивног пасива. Аутори других уџбеника (већ раније описаних) укључивали су садржај о пасиву у микроструктуру уџбеника. За обе врсте пасива (рефлексивни и партиципски), као и за основни модел пасивних реченица, дати су модели творбе које прати по један пример реченице – најпре активне, па након њих и пасивне. Указано је да кључну разлику између активне и пасивне реченице, а она се тиче присуства тј. одсуства објекта у оквиру синтаксичке структуре. Полазници се, најпре, упознају са формом пасивне реченице, након чега следе детаљније разматрања рефлексивног и партиципског пасива.

Слика бр. 126: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 47. страна

О рефлексивном и партиципском пасиву говори се и у оквиру граматичког прегледа, па имамо веома информативан садржај. Напоменуто је да се рефлексивни пасив може јавити у свим глаголским облицима, па су наведени примери за пасив: (1) презента – *Рођендан се слави свуда у свету*; (2) перфекта – *Рођендан се славио свуда у свету*; (3) футура I – *Рођендан ће се славити увек*; (4) футура II – *Ако се њен рођендан буде славио у суботу, нећу доћи*; (5) потенцијала – *Кад би се њен рођендан славио сутра, могли бисмо бити напољу*. Ваља споменути и граматички коментар, важан при употреби синтаксичких конституената у оквиру реченица, да објекат активне реченице постаје субјекат пасивне. Ово рашчлањавање синтаксичких функција односно њихово трансформисање из једне у другу синтаксичку функцију битно утичу на творбу реченица тј. бар на распоред синтаксичких конституената.

Слика бр. 127: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 39. страна

REFLEKSIVNI PASIV

MODEL: subjekat pasivne (pacijens) + glagol u 3. licu (SE)

- Refleksivni pasiv može da se javi u svim glagolskim oblicima:

pasiv prezenta: ●●●●●● Rođendan **se slavi** svuda u svetu.
pasiv perfekta: ●●●●●● Rođendan **se slavio** svuda u svetu.
pasiv futura I: ●●●●●● Rođendan **će se slaviti** uvek.
pasiv futura II: ●●●●●● Ako **se** njen rođendan **bude slavio** u subotu, neću doći.
pasiv potencijala: ●●●●●● Kad **bi se** njen rođendan **slavio** sutra, mogli bismo biti napolju.

- Ovi glagoli u infinitivu nemaju SE, već ga dobijaju kada su u pasivu.

Razlike između aktivne i pasivne rečenice:

- Aktivna rečenica ima subjekat, predikat i objekat.

●●●●●● Ljudi slave rođendan.

- Pasivna rečenica nema objekat, već reč koja je bila objekat u aktivnoj rečenici sada postaje subjekat.

●●●●●● Rođendan se slavi.

Слика бр. 128: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 159. страна

За разлику од рефлексивног пасива који има глагол у 3. лицу (*се*), партиципски пасив се гради од трпног глаголског придева. Код партиципског пасива субјекат пасивне реченице није исказан (или је очигледан или је неважан), али ако већ мора да се исказе, онда се користи предлошко-падежна конструкција *од стране*, кад је у питању лице, док је *инструментал без предлога* резервисан за субјекат кад означава неживе појмове. Када се јави у презенту, партиципски пасив означава стање. Наведени су примери за партиципски пасив: (1) презента – Врата су отворена; (2) perfekta – Књига је написана прошле године; (3) futura I – Књига ће бити написана следеће године; (4) futura II – Ако књига буде написана следеће године, имаће промоцију на Сајму књига и (5) потенцијала – Кад би књига била написана до краја године, издавач би пристао на те услове. Посредством адекватних, и довољних, примера приказан је садржај о пасиву у српском језику. Када савладају творбу пасивних реченичних конструкција, полазници ће их често користити у комуникативном процесу – због кондензације реченичне конструкције, па самим тим и економичнијег и динамичнијег излагања садржаја.

PARTICIPSKI PASIV

MODEL: subjekat pasivne (pacijens) + trpni glagolski pridev

Pisac je napisao knjigu (aktivna rečenica) : Knjiga je napisana (pasivna rečenica).

- Subjekt pasivne rečenice najčešće nije iskazan jer je očigledan ili nevažan. Ukoliko ipak postoji potreba za njegovim iskazivanjem, koristi se predloško-padežna konstrukcija *od strane*, kad su u pitanju lica, dok je *instrumental bez predloga* rezervisan za subjekat kad označava nežive pojmove.

●●●●●● Film je snimljen **od strane našeg poznatog reditelja**.

●●●●●● Grad je pogođen **jakim zemljotresom**.

- Participski pasiv može da se javi u svim glagolskim oblicima, ali u prezentu označava stanje.

pasiv prezenta: ●●●●●● Vrata **su otvorena**.

pasiv perfekta: ●●●●●● Knjiga **je napisana** prošle godine.

pasiv futura I: ●●●●●● Knjiga **će biti napisana** sledeće godine.

pasiv futura II: ●●●●●● Ako knjiga **bude napisana** sledeće godine, imaće promociju na Sajmu knjiga.

pasiv potencijala: ●●●●●● Kad **bi** knjiga **bila napisana** do kraja godine, izdavač bi pristao na te uslove.

Слика бр. 129: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 160. страна

На основу свега наведеног када су теоријски садржаји о синтакси у питању у уџбенику *Аз буки З* можемо издвојити следеће закључке: (1) у уџбенику се проналазе „чисто” синтаксички садржаји (у првом реду о зависним реченичним конструкцијама) и (2) морфолошки и (морфо)синтаксички садржаји који непосредно утичу на развој синтаксичких компетенција (на Б нивоу постигнућа). Када је реч о „чисто” синтаксичким садржајима у питању, они су дати у оквиру микроструктура уџбеника, а допуњени у сегментима који су искључиво намењени прегледу граматике и правописа, а налазе се на самом крају уџбеника. Тако је и са садржајима који непосредно утичу на стицање синтаксичких компетенција – уколико узмемо у обзир све наведене морфолошке и (морфо)синтаксичке особине видећемо да сваки од тих граматичких компетенција, са свог аспекта, доприноси творби реченица.

Када је о „чисто” синтаксичким особинама реч, полази се од везника напоредних односа (независних везника), па преко независних реченица, до зависних клауза (којима је посвећено највише пажње у овом уџбенику). Представљени су везници *и*, *или* и *ни*, и то само да повежу лексеме или синтагме, док је у граматичком прегледу уведен термин *независна реченица*, и дати примери за њу. За сва три типа услова (реални, потенцијални и нереални) наведени су модели творбе (односно комбиновање глаголских облика у оквиру независне и зависне клаузе) са примерима. Тако су представљене и временске, односне, начинске, допусне и узрочне реченице – што у оквиру микроструктура уџбеника, што допуњене синтаксичким коментарима у одељку који се тиче граматичког прегледа. Садржаји који непосредно утичу на развој синтаксичких компетенција попут релативне заменице (тј. њихова парадигма), слагање субјекта и предиката, рефлексивни и партиципски пасив, доприносе стицању нових способности, као и могућности, за творбу синтаксичких конструкција различитог типа (координација и субординација, просте и сложене) што чини добру основу за стицање нових знања и вештина у комуникацији на наредном, највишем нивоу постигнућа.

3.2.6.2. Лингвометодички текстови/предлошци

Прво што морамо напоменути када су лингвометодички текстови у питању тиче се чињенице да им претходе нове лексеме, за које треба дати семантичка објашњења. И тако је за сваку микроструктуру уџбеника. Након тог радног налога следи лингвометодички предлошак. Поред лингвометодичких текстова, ту су и текстови (дијалози или везани) којима недостаје само по једна реч у оквиру реченице, па тако полазници имају задатак да допуне текст облицима речи који недостају и тако добију комплетан текст, који се, такође, у наставном процесу може користити за лингвистичку анализу.

Методички „трик” који користе сви аутори уџбеника јесте да текстови буду занимљиви потенцијалним корисницима и да их на тај начин подстакну на активност и мотивишу да више и боље уче страни језик. Аутори уџбеника су у томе успели што нам доказују и занимљиви наслови лингвометодичких предложака: *Када снови постану стварност*, *То сам што сам*, *Трновит пут до знања*, *Кућа из снова*, *Више од речи*, *Нека тело говори*, *Игре без граница*, *Коцка је бачена*, *Лова до крова*, *Трошкарчење на све стране*, *Пет до дванаест*, *Сви за једног, један за све*, *Ништа преко ноћи*. Већ на основу самих наслова лингвометодичких текстова можемо закључити да они крију занимљиве податке из свакодневног живота, али и из културе, историје и традиције српског народа. Уколико

кренемо од синтагми, преко реченица са именским предикатима, па укажемо на просте реченице и сложене реченице (координативног и субординативног типа), видећемо какав су извор синтаксичких одлика управо текстови овог уџбеника.

Најпре ћемо размотрити синтагме, као једне од најмањих синтаксичких јединица, а које служе да лексички, семантички и информативно употпуне синтаксички исказ. У анализираним лингвометодичким текстовима пронашли смо синтагме различитог типа. У питању су следеће врсте синтагми: (1) двоконституентске – *омиљени рођак, рођени брат, рођена сестра, сестра од стрица, српски манастири, религиозне сцене, величанствене слике, успешна ветеринарка, креативни људи, чувени геније, непроходни путеви, природна катастрофа, ограничење брзине, јапанска башта, камена башта*; (2) троконституентске – *света хришћанска књига, збуњени професор историје, непосредна близина школе, планине кинеске провинције, сребрна четка за косу, традиционална енглеска башта, разне украсне траве, панталоне са широким ногавицама, велике сунчане наочаре, огрлице од природних материјала, екстравагантне женске фризуре, капут од животињске коже, златна квочка с пилићима, ефекат стаклене баште, екстремно ниске температуре*; (3) четвороконституентске – *удаљена, мала острва Филипина; кратку косу јарких боја; уске фармерице с високим струком; кариране кошуље дугих рукава; богато украшена старинска хаљина; трака украшена бисерном граном; митска бића старих Словена*; (4) петоконституентна – *дугачак штап са бодљикавом куглом на крају; девојка са златним рамом на крилу*. Видимо да су све наведене синтагме именичке, са конгруентним (*српски манастири, природна катастрофа, традиционална енглеска башта*) и неконгруентним (*кариране кошуље дугих рукава, капут од животињске коже, девојка са златним рамом на крилима*) атрибутима. Предавачи ће полазницима скренути пажњу да постоје уже синтагме у оквиру ширих синтагми, као у примерима: *митска бића старих Словена, кратку косу јарких боја, сребрна четка за косу, уске фармерице са високим струком*. При синтаксичкој анализи најпре ће се указати на шире синтагме (*уске фармерице са високим струком*), а након тога и на ужу синтагму (*са високим струком*). На Б нивоу постигнућа студенти су већ упознати са структуром синтагме тј. да би синтагма уопште постојала мора да садржи најмање два конституента. С обзиром на то да је највише примера било са именицом у функцији главне речи, можемо рећи да је њихова употреба широко распрострањена у комуникативном процесу – кроз лингвометодичке текстове су имали готове моделе, па су их зато често и користили у усменој или писаној комуникацији.

Лингвистичку пажњу привлаче и реченице у којима нека именска реч има функцију именског дела предиката. Такви предикати су увек сложени и називају се именски предикати. Они су веома информативни када је процес комуникације у питању и служе да нешто што детаљније објасне. Примери реченица са именским предикатима су: *Фреске су велике слике насликане на зидовима манастира; Тај текст је врло специфичан; Марина Поповић је веома млада и успешна ветеринарка; Савесне особе су добро организоване, увек стижу на време, вредне су и одговорне; Био је веома образован и свестран*. Видимо да је функција именских предиката да искажу неку особину субјекта, па су најчешће придеви ти који преузимају улогу именског дела предиката. О њима се већ може говорити када се обрађује градиво о придевима, али свакако примере треба прилагодити нивоу постигнућа.

Као и у претходно анализираним уџбенику, ни овде не проналазимо много примера простих реченица. Како смо при анализи уџбеника за А ниво постигнућа указивали на све моделе простих реченица, овде нам остаје да наведемо примере простих реченица уочених у корпусу: *Зовем се Милан Јовановић; Рођен сам у Новом Саду; Име Милан добио сам по*

свом прадеди; Породица са татине стране пореклом је из Војводине; Она живи сама; У давно доба књиге нисмо штампали; Преписивали смо их, дуго и стрпљиво; Понекад су преписивачи на маргинама текстова бележили понешто о свом приватном животу. Наведени примери указују на постојање прилошких одредби и допуна којима се проширује основни модел просте реченица (S + P). Ови модели се лако памте, па самим тим и чешће користе у комуникативном процесу.

Систем сложених реченица представљен је посредством и координације, и субординације. И о независним, и о зависним реченица је, у теоријском смислу, било речи и у граматичким (синтаксичким) деловима уџбеника, али и у граматичком прегледу на крају уџбеника. Када се говори о везницима напоредног односа, указано је на напоредни однос међу лексемама тј. појединачним конституентима, а након тога и међу клаузама. Уочене су независне реченице: (1) саставног, (2) супротног и (3) раставног односа.

Независне реченице саставног односа уведене су везницима: (1) *и* – *Они вековима живе овде и нису се често селили; Пре три године је завршила Ветеринарски факултет и сада ради у једној ветеринарској амбуланти; Током 20. века догодили су се велики светски ратови, развиле су се различите индустрије и технологије, а медицина је напредовала и победила многе болести; Филм све време држи пажњу и гледаоци највише уживају у догађајима из разреда, с утакмице, малог и великог одмора; Решење можда изгледа једноставно: треба изградити путеве и мостове, набавити аутобусе и запослити возаче;* (2) *те* – *Глагољица је ипак била врло компликовано писмо, те су Ћирилови и Методијеви ученици створили ново писмо – ћирилицу; Пред крај живота, голубове је сматрао својим пријатељима, те их је хранио и бринуо о њима;* (3) *па* – *С временом су се ова два језика мешала са српским народним језиком, па је настао још један језик – славеносрпски; Даровита сам за рад са животињама, па ме је деда назвао Дар Мар – од „даровита Марина”.* Видимо да су независне реченице дате у склопу вишеструкосложених реченичних структура, али пошто су уведене познатим везницима, једноставне су за препознавање у оквиру лингвометодичких предлога.

Независне реченице супротног односа уведена су везницима: (1) *а* – *Моји прабаба и прадеда били су познати винари, а тај посао касније су наследили и моји деда и баба; Говорио је течно неколико језика, а од раног детињства био је заљубљеник у књижевност и уметност* и (2) *али* – *Преселили су се у Србију за време Другог светског рата, али је много родбине отишло да живи и у иностранство; Не виђамо се често, али лети мој брат од тетке, њен син Игор, и ја свуда идемо заједно; Имам много родбине, али се углавном виђамо на веселима – славама, рођенданима, свадбама и криштењима; Презимена код Срба постала су уобичајена тек у 18. веку, али постоје још од 14. века; У време сеоба, Словени су имали свој језик, али нису имали писмо; Имам много родбине, али се углавном виђамо на веселима – славама, рођенданима, свадбама и криштењима; Током живота, имао је неколико пријатеља, али је увек живео сам.* И супротне независне реченице уведене су везницима који су чести у комуникативном процесу, па њихово препознавање у ширем контексту (било дијалозима или везаним текстовима) не ствара потешкоће полазницима.

Најмање је примера раставног напоредног односа, али како је везник *или* представљен у теоријским садржајима о напоредним везницима, ову врсту независне реченице препознају у корпусу на основу овог везника. Уочили смо пример: *Можда ти додају новац на твоју уштеђевину или ти повећају цепарац.* Иако усамљен пример, он је довољан репрезент за независне реченице раставног односа.

Систем зависних реченица је доста разумејенији у односу на систем координације. То је очекивано с обзиром на ниво постигнућа коме је уџбеник намењен. С обзиром на то да су у оквиру микроструктура уџбеника дати теоријски садржаји о зависним клаузама (временским, начинским, условним, узрочним, допусним, односним) примери су садржани у лингвометодичким предлошцима који им претходе. Као и у раније анализираним уџбеницима, најпре ћемо размотирити изричне реченице. Примери су: *Тек 1851. кнез Александар Карађорђевић одлучио је да се презимена не могу мењати и зато сад Срби имају исто презиме као и њихове бабе и деде; Одувек сам желела да постанем ветеринарка; Сањала сам да могу да мазим животиње и бринем о њима по цео дан; Мој тата каже да сам већ са четири године знала да желим да свирам баш тај инструмент; Могу да кажем да живим свој сан; Говорио је да је четвртак дан за царева и да зато ни он тада ништа не ради; Наставници нису примећивали да Сима нема домаћи, али, када су сазнали да га сви зову Сима Цар, заинтересовали су се и тражили објашњење; Са друге стране, за несавесне особе често кажемо да су опуштене, да стално касне и да могу бити лење; На неким пословима је посебно важно да будеш смирен; Кажу да би, када би једног момента престали да раде сви Теслини проналасци, индустрија престала да ради, трамваји и возови би стали, градови би остали у мраку, а фабрике би биле мртве; Научници сматрају да тинејџерима треба много подрике и разумевања; Сви мислимо да ће се десити нешто велико кад будемо напунили осамнаест година; Циљ им је да постигну свој наум – да стекну поверење других док преговарају на састанцима, управљају фирмом или презентују своје нове идеје.* Синтаксичка функција изричних реченица јесте објекатска. Без обзира на то што нису дати теоријски коментари о изричним реченицама у оквиру микроструктура, како су уведене познатим везником *да*, можемо их препознати у оквиру лингвометодичких предложака.

О временским реченицама је било речи и у оквиру микроструктура, и у оквиру граматичког прегледа. Наиме, када су обрађиване временске реченице, полазницима су дати везници временских зависних клуза заједно са примерима. А примери временских реченица уочених у корпусу су уведени везницима: (1) *кад(а)* – *Када су почели да примају хришћанство, било је неопходно да се на њихов језик преведу Библија и друге црквене књиге; Кад имам мало слободног времена, највише волим да се дружим с коњима; Прву харфу сам видела када сам кренула на часове у музичку школу; Кад желиш да оствариш своје снове, мораш бити упоран и вредан; Кад бирамо посао, треба да знамо које особине су добре за коју врсту посла; Када се 1902. године десила саобраћајна несрећа због пребрзе возње, први пут се у историји увело ограничење брзине; Када помислимо на моду, прво што нам падне на памет јесу млади људи; Кад ноћу лете на метли, сијају као ватра; Кад одлазе на посао, обично се одевају тако да буду у складу са окружењем; Кад је направљен, имао је свега шест килограма, док данас победници кући носе пехар тежак 105 килограма;* (2) *док* – *Док волонтира у селу, ради с кравама, коњима, пилићима, кокошкама, овцама и свињама; Често је ишао три пута око кварта док не уђе у зграду и увек је тражио да му се поред тањира поставе три салвете пре сваког obroка; И док нека деца живе у непосредној близини школе и до ње путују аутобусом, друга деца морају да иду најопаснијим путевима на свету; Ова словенска митска бића понекад су слична митским бићима из других култура, док су нека од њих потпуно јединствена и не постоји ни у једној другој култури; Док разговарамо с неким, никако не би требало да држимо неки предмет, рецимо књигу или шољу, испред себе; Буди одлучан када се рукујеш и срдчан док гледаш саговорника у очи; Док доносимо злата вредне закључке о околини – дешавањима, појавама или људима,*

ослањамо се у великој мери на први утисак. Видимо да у појединим примерима (попут *Кад је направљен, имао је свега шест килограма, док данас победници кући носе пехар тежак 105 килограма*) долази до комбиновања везника, па се у исто време појављују оба наведена. Како је у граматичким садржајима говрено о глаголском прилогу садашњем и његовом трансформисању у временску зависну клаузу, а да се при томе не промени значење исказа. Реченице које могу бити трансформисане на тај начин су: *Исти утисак ћемо оставити ходајући подигнуте главе, под условом да истовремено делујемо опуштено; Гледајући саговорника у очи, поручујемо му да имамо разумевања за њега и да га ценимо.* Ове реченице ми могле звучати и овако: *Исти утисак ћемо оставити кад ходамо подигнуте главе, под условом да истовремено делујемо опуштено* и *Кад гледамо саговорника у очи, поручујемо му да имамо разумевања за њега и да га ценимо.* Видимо да трансформација глаголског прилога садашњег у временску зависну клаузу ни на који начин не утиче на промену семантике исказа, с тим да употреба глаголског прилога садашњег утиче на кондензацију реченичне структуре тј. на економичност исказа. На основу наведених примера видимо да су временске реченице итекако заступљене у анализираном корпусу, па се очекује и њихова употреба у комуникативном процесу. Синтаксичка функција ових реченица јесте прилошка – прилошка одредба за време.

Месне зависне реченице су, такође, пронађене у анализираном корпусу. Њихова синтаксичка функција је прилошка – прилошка одредба за место. Иако их нема велики број, по везнику који их уводи у сложену реченицу (*где*) препознају се у везаном тексту или дијалогу. Примери су: *У оним земљама где се вози са леве стране, као у Великој Британији и Јапану, и знакови су с леве стране; Њих двојица су били нераздвојни и изазивали су страх где год да се појаве; Викендом се не одмара, већ волонтира као ветеринарка у селу где живе њени баба и деда.*

Још један тип зависних реченица чији су се модели творбе, али и заменице која их уводи у сложену синтаксичку структуру (*који*) и њена парадигма, били разматрани у оквиру микроструктуре уџбеника јесу односне (релативне) реченице. Оне су разматране и у оквиру лекција, али и у оквиру граматичког прегледа. Поред „чисто” синтаксичког садржаја о односним реченицама, ту је и граматички (морфолошки) садржај о релативним реченицама који, такође, доприноси усвајању модела творбе релативних реченица у српском језику. Синтаксичка функција ове врсте зависних реченица је атрибуцка, а на семантичком плану доприносе лепоти исказа и детаљном информисању. Примери односних реченица пронађени у уџбенику *Аз буки 3* су: *Срећан сам што се мојим родитељима свидело ово име, јер смо тако наставили породичну традицију; Постоје и многа презимена која су везана за професије, надимке или место порекла; Говори нам ко се налази на фресци и шта се на њој дешава; Српски језик припада групи словенских језика, који чине највећу језичку породицу у Европи; Ово је веома скуп инструмент и Милица је права срећница што има своју харфу код куће; Надимак код Срба обично је скраћено име или нека реч која описује наш изглед или наше понашање; Са једне стране имамо особе које су отворене, самопоуздане, добро се осећају у великом друштву, оптимистичне су и веселе; Особе које уживају у уметности, новим идејама и сазнањима, које воле другачије ствари, веома су радознале; Друге, које више воле познате и уобичајене ствари, мање су заинтересоване за нова искуства; За особе које су спремне да помогну другима, које су пријатне и љубазне, кажемо да су веома саосећајне; Лакше се припремају за живот који их чека; Коначно сам купила телефон за који су моји родитељи мислили да је прескуп; Био је то неми филм који је приказивао улазак воза у станицу; Главни јунаци филма су Михаило, ученик који се издваја својом*

интелигенцијом и духовитошћу, па га зато зову Филозоф, и Даница, лепа и скромна девојка из разреда; Ту је и збуњени професор историје, који има обичај да држи предавање у празној учионици кад ученици побегну са часа; Уместо тога, ученици су направили дрвене мердевине, којима су се спуштали низ стрму планину и тако ишли до школе; Фотографије деце која свакодневно прелази овај опасни пут брзо су постале познате у целом свету, па је њихова држава одлучила да направи безбедније, челичне мердевине, којима се ови вредни ученици спуштају до школе; За децу која живе на изолованој планини високо изнад реке Рио Негро у праишуми Колумбије, спуст низ уже најједноставнији је пут до школе; Саобраћајни знакови стоје на улици и обавештавају нас о томе шта је дозвољено, а шта забрањено у саобраћају; Упозоравају нас на разна правила и обавезе којих се морамо придржавати; Сваки Србин чуо је за Марка Краљевића, храброг јунака који је бранио свој народ од непријатеља; Био једном један цар који је имао три сина и једну ћерку, коју је чувао као очи у глави; На том дугом путовању наишли су на један чардак, који није био ни на небу ни на земљи. Наведени примери показују да су односне реченице, углавном, саставни део вишеструкосложених реченица и да се често комбинују са узрочним, временским и изричним реченицама, али да се на основу заменице који препознају у ширем контексту.

Допусне зависне реченице разматране су теоријски у оквиру лекција, али и прегледа граматике. У корпусу су пронађене допусне реченице уведене везником *иако*. То су следећи примери: *Но, иако су манастири српски, текстови на фрескама писани ћирилицом, данас ипак нису разумљиви свима; Иако није било лако, нисам одустала; Иако нам надимак никад не стоји у неком званичном документу, врло често нам остаје до краја живота и по њему нас сви памте; Иако има много разлика међу народима, неке ствари исте су за све културе света; Иако ће нас многи гледати као одрасле особе, које су самосталне и одговорне, мислим да се ништа битно неће променити у нашим животима и да ће већина младих и даље живети са својим породицама и зависити од њих; Иако је снимљен 1998. године, овај филм је и данас веома популаран; Иако се мисли да видео-игрице слабе вид, могу и повољно утицати на њега.* Синтаксичка функција наведених допусних реченица јесте прилошка – прилошка одредба допуштања.

Узрок, као морфолошка категорија, разматран је посредством предлошко-падежних конструкција у чији састав улазе. Посредством овог садржаја се дошло и до разматрања узрочних реченица. Везници којима се уводе узрочне реченице су: (1) *зато / зато што* – *То је зато што су људи често узимали име свог оца када су правили презиме, па су се презимена мењала с времена на време; Зато што се овде ћирилицом не пише на српском већ на старијем, српскословенском језику; Постајеш одговоран за све што радиш и зато осамнаести рођендан није обичан дан; Зато треба водити рачуна о томе како се рукујемо и да ли гледамо саговорника у очи и (2) *јер* – *Трудила сам се да запамтим његове савете јер сам мислила да ће му касније много помоћи; Разликују се од других људи јер су веома посвећени ономе што раде и не обраћају пажњу на свакодневицу; Тај рођендан је другачији од свих других јер се прославља твој улазак у свет одраслих и веома је важан дан не само за тебе већ и за твоју породицу, твоје пријатеље, као и за целу заједницу; Окачила сам капут на чивилук, јер је у кући било прилично топло.* Синтаксичка функција ових зависних реченица је прилошка – прилошка одредба узрока.*

Поред узрочних, и условне реченице су разматране кроз теоријске садржаје. Наводе се везници и комбинације глаголских облика што зависи од глаголског времена у независној клаузи. Након што се наведе везник, ту су и примери, а слични су пронађени и у анализираном корпусу: *На пример, ако си веома мршав, могу те назвати Мрша, док пуније*

особе зовемо Боца или Буцко; Ако носиш наочаре, постоји опасност да те позову Ђора, а ако ниси висок, да будеш Мали; Понекад, ако нешто неуобичајено урадимо или кажемо, и то може бити инспирација за надимак; Ако си отворен и спреман на акцију, онда је најбоље да будеш део тима или да будеш вођа; Ако волиш да радиш ствари самостално, онда бирај посао где не зависиш од других људи; Ако желиш да се бавиш уметношћу, имаш нове и свеже идеје, своје место ћеш можда наћи у некој новинској агенцији, у неком сликарском атељеу или ћеш почети с писањем романа; Ако си савестан и одговоран, бићеш успешан у послу, посебно ако други људи зависе од тебе; Ако си саосећајан, треба да помажеш људима; Ако си смирен, лакше ћеш радити било који посао; Ако има много гостију, онда се не слави код куће, већ у ресторану; Ипак, има вила које умеју бити опасне и зле, па тако јунацима раде о глави, ако их неко од њих увреди; Ако се окренемо око себе, схватићемо да смо окружени словима; Ако ово погрешно разумете, можете упасти у незгоду; Њима је нелагодно ако их неко гледа право у очи; Ако будете путовали у Јапан, имајте ово на уму; Ако желите боље да разумете свог саговорника, не слушајте само његове речи већ ослушните и шта вам његово тело говори; Заправо, ако савладамо уметност говора тела, уопште више није толико битно шта говоримо; Ако имају неки важан састанак с новим клијентима, сигурно нећи ићи у бадемантилу, већ у пажљиво одабраном оделу, с краватом и скупоценим сатом, односно, у добро скројеној хаљини и ципелама које се савршено слажу с ташном. На основу датих примера можемо закључити да је најдоминантнији везник условних реченица у уџбенику *Аз буки 3* везник *ако*, али се поред њега условне реченице у сложене синтаксичке структуре уводе и везником *да*. Иако није типичан за ову врсту зависних реченица (с обзиром да је репрезентативни везник изричних реченица) на основу контекста, и ако се укључи семантички аспект, можемо закључити да су у питању условне реченице. Уочили смо примере: *Да је послушала своје ближње, сада не би била у оволиком проблему; Да би неко успео, потребни су упорност, издржљивост и храброст, али и непрекидна подршка родитеља, породице и пријатеља.* Синтаксичка функција обе врсте клауза (и оних уведених везником *ако* и оних уведених везником *да*) јесте прилошка тј. прилошка одредба услова.

Остале су још две врсте зависних клауза, које су уочене у анализираном корпусу. У питању су намерне и начинске реченице. Намерне зависне клаузе уведене су везницима *да* и *како*. Реченице уведене везником *да* су: *Многе речи биле су скраћене да се лакше и брже могу написати; Да би спасао животе људи, направио је овај револуционарни производ; Први пут је 1947. године употребљен радар да би се смањио број возача који пребрзо возе.* Намерне реченице уведене везником *како* су: *Кад је једног дана Сања стигла у банку како би подигла остатке своје црканице, запрепастила се када је видела стање на свом рачуну; Разлог томе је додавање нових елемената на постоље како би имена свих нових победника овог такмичења могла бити на њему.* И један и други тип намерних реченица има заједничку синтаксичку функцију – прилошка одредба намере.

Последње, али за комуникативни процес не мање значајне, разматране су начинске реченице. За њих није наведено друго термилошко одређење (поредбене), па се за то може сугерисати током наставног процеса. Начинске реченице су разматране и у деловима посвећеним граматици, а примери пронађени у лингвометодичким предлошцима су: *Људи троше много новца, као да праве свадбу; Можда је сад и немогуће замислити како ће се видео-игре развијати, али је сигурно да ће још дуго остати популаран вид забаве.* Синтаксичка функција и ових реченица јесте прилошка – прилошка одредба за начин.

Након што смо указали на присуство свих типова реченица (и по сложености, и по зависности) треба указати на одређене специфичности које су уочене у лингвометодичким текстовима, а у вези су са синтаксичким констукцијама. Реч је о: (1) уметањима – било појединачних синтаксичких конституената или читавих клауза, (2) отпочињању реченица везником – везником напоредног односа, (3) интонационим паузама – настале су услед употребе црте и (4) низање без везника. Најпре ћемо указати на примере уметања појединачних синтаксичких конструкција: *Он је био велики усамљеник који је, повучен и скроман, радио далеко од очију јавности; Прича, као и радња филма, говори о љубави између двоје ученика који иду у исти разред и прати смешне и занимљиве догледовитине њихових другова и професора; За разлику од срдачног, не претерано јаког, али стабилног стиска, који улива поверење, млак стисак руком не говори у прилог идеји да пред нама стоји неко снажног духа и вредан пажње; С појавом видео-игара, крајем прошлог века, друштвене игре постале су мање популарне, али су у овом веку поново доживеле процват; Ми се, као људска врста, у великој мери ослањамо на своје инстинкте и интуицију када процењујемо свет око себе; Све ово утиче на људе и питање је да ли нам, нашом кривицом, сад живот виси о концу; Једном приликом, после једног лова, Хју Бивер, директор ирске пиваре Гинис, с ловцима је повео жучну расправу о томе која птица је најбржа ловна птица у Европи. Са друге стране, уметање читавих клауза, било зависних или независних, показују нам следећи примери: Оно што је створио велико је и, како време пролази, постаје још веће; Ипак, многи млади у Србији, чак и кад заврше факултет и запосле се, не одвајају се од куће лако; Уз руковање, ако се ради о родбини или пријатељима, иду и пољупци – три пута у образ; Најстарија друштвена игра, за коју знамо, потиче из Египта; Почетком седамдесетих година, кад је већина кућа већ имала телевизор, Ралф Бајер је направио прототип прве видео-конзоле; У тридесетак секунди у наш видокруг, док одмеравамо нову особу, не улазе само појавни облици попут њене одеће, фризура или става тела; Питање је да ли ми, као саговорници, треба да будемо свесни шта нам се приказује; Уколико си још млад за прави посао, можеш наћи посао на неколико сати викендом, кад не идеш у школу, или можеш додатно помагати родитељима у кући, а они ће те на неки начин наградити; Недавна истраживања прогнозирају да ће, ако се нешто не учини, Венеција 2100. године бити подводни град. Оба типа уметања доприносе информативности исказа и, како су у питању дуже синтаксичке конструкције, њихово одвајање запетама указује на паузе које се праве у интонацији.*

Друга специфичност тиче се отпочињања реченица везником. Реченице почињу везницима напоредног односа – *и* и *а*. Без обзира на то што отпочињу везником, семантика ових реченица није угрожена ни без навођења ширег контекст тј. везници не утичу на неразумевање синтаксичких структура. Примери реченица које почињу везником су: *А када се млад човек формира правилно, онда и промене које доба одраслих доноси са собом не падају тако тешко, зар не?; А у последњој соби кулаш, коњ жуте длаке, а на њему опрема са драгим камењем; И као што нам је важно како ми доживљавамо нову особу, тако нам је битно и како ми изгледамо неком новом; И док је некад било могуће једва на прсте набројати оне који их имају, данас је обрнуто – мало је оних који их уопште немају; И даље је тај огроман новац био „ћен“; И да, већина сматра да је главни кривац за све промене човек; А сви знамо да је температура у стакленој башти већа у односу на спољну температуру; А ми се данас питамо на шта помисле тениски репрезентативци Србије када припремају салату. Видимо да у појединим примерима (И као што нам је важно како ми доживљавамо нову особу, тако нам је битно и како ми изгледамо неком новом; И док је*

некад било могуће једва на прсте набројати оне који их имају, данас је обрнуто – мало је оних који их уопште немају; А када се млад човек формира правилно, онда и промене које доба одраслих доноси са собом не падају тако тешко, зар не?) имамо нагомилавање везника тј. независним везником почиње реченица, а након њега следи зависни везник. Овакво нагомилавање везника, ипак, не утиче на разумевање исказаног.

Са асиндентским низањем везника сусретали смо се и раније, на нижем нивоу постигнућа. Без обзира на то што се реченице нижу без међусобних граница, то не утиче на њихово разумевање. Примери реченица које се нижу без везника су: *Велики глечери се топе, подиже се ниво мора, разорне временске непогоде све су чеиће, велик број биљних и животињских врста близу је изумирања; Неретко деле савете о начину на који треба вежбати, шта је најбоље јести, како се одмарати.* Наведени примери указују на то да нема само независних реченица које се нижу без везника, већ да се и зависне реченичне клаузе нижу без употребе везника, као у примеру: *Неретко деле савете о начину на који треба вежбати, шта је најбоље јести, како се одмарати.*

Нека врста парцелације реченице врши се употребом црте при чему се прави интонациона пауза између делова исказа. У корпусу су уочени примери: *То је пунолетство – дан кад из света деце прелазиш у свет одраслих; Непогоде у Венецији су аларм који нас подсећа да нешто морамо да урадимо – и то што пре; Али, откуд онда на овој фотографији из 2010. године четири српска тенисера – и то потпуно ћелава – с пехаром Дејвис купа, званим Салатара?; Интересантно је да је ово једини пехар који се гоји – сваке године постаје све тежи.* Црта би, бар на основу наведених примера, требало да укаже на део синтаксичке конструкције на који треба да се обрати пажња с обзиром на то да су информативни.

На основу свега наведеног можемо закључити да су лингвометодички текстови у уџбенику *Аз буки 3* поред занимљиве тематике, богат извор синтаксичких конструкција. У њима се проналазе реченице различите по сложености – просте и сложене, као и типу – независне и зависне, па имамо моделе који се могу користити у комуникативном процесу. Полази се од синтагми (двоконституентске, троконституентске, четвороконституентске и петоконституентске), па преко реченица са именским предикатима, до модела простих реченица и модела сложених реченица (координативног и субординативног типа). За сваки од уочених синтаксичких јединица наведени су адекватни примери, док је указано и на синтаксичке специфичности – уметање (појединачних синтаксичких конституената или читавих клауза), употреба црте (чиме се прави интонациона пауза, али и нека врста парцелације исказа), отпочињање реченица везником и асиндентско низање реченица. Сложене реченице, било независне или зависне, уведене су репрезентативним везницима, па их, након што из пређу кроз теоријске садржаје, полазници једноставно препознају у комуникативном процесу. Више је сложених него простих реченица што је очекивано с обзиром на ниво постигнућа коме је уџбеник намењен. Поред свих теоријских садржаја, лингвометодички текстови, као богат извор синтаксичких конструкција, доприносе стицању нових, и надоградњи већ постојећих синтаксичких компетенција. Појављују се нови везници, па самим тим и нови типови реченица, чиме се шири опсег реченичних модела који се користе и у усменој, и у писаној, комуникацији. Све оно што је теоријски обрађено и потврђено кроз лингвометодичке текстове вежба се у радним налозима. Видећемо на који начин радни налози доприносе усавршавању процеса формирања, и употребе, различитих синтаксичких конструкција у писаној и усменој комуникацији.

3.2.6.3. Радни задаци/налози

Један од првих радних налога са којима се полазници сусрећу, а у вези је са синтаксом српског језика, јесу задаци који се односе на самостално формирање везаног текста или дијалога. Ови радни налози подразумевају само задату тему, а на полазницима је избор који начин изражавања ће употребити тј. којим синтаксичким конструкцијама ће обликовати дискурс. Поставка задатка за сваки од ових радних налога је идентична (*Напишите састав*), где, у зависности од тога у ком делу уџбеника се јавља дати налог, постоји ограничење када је дужина текста у питању (најмање 150, а највише 220 речи). Неке од тема су: *Дом је тамо где је породица* или *Сви моји драги*; *Моја инспирација* или *Моја подршка*; *Опиши Марков дан. Он је друштвена и саосећајна особа, али се често нервира. Бити пунолетан – одлична ствар*; *Напиши честитку пријатељу за осамнаести рођендан* (Треба да садржи око 50 речи); *Мој омиљени филм*; *Понашање у саобраћају у мојој земљи*; *Најзанимљивија кућа у којој сам био/била*; *Опиши једну модну комбинацију која би за тебе била пун погодак и једну која би за тебе била модни промашај*. Ово су биле тема на које је требало одговорити уз помоћ 150 до 180 речи тј. од тог броја речи је требало саставити реченице и одговорити на задату тему. Нешто обимнији текст (од 180 до 220 речи) требало је написати као одговоре на следеће теме: *Моја омиљена бајка* или *Мој омиљени јунак из бајке*; *Правила писања у мом језику* или *Моје писмо*; *Више од речи*; *Предности и мане друштвених и видео-игрица*; *За интернет и против њега*; *Како моје друштво троши џепарац*; *Наша борба против глобалног загревања* и *Предности и мане професионалног спорта*. С обзиром на то да су теме веома занимљиве, претпостављамо да подстичу полазнике да на што интересантнији начин, избором разноврсних синтаксичких средстава, и правописно адекватних исказа, одговоре на задате теме. Евалуацију ових задатака мора да изврши предавач, па полазници од њега добијају усмену или писану повратну информацију на основу које ће кориговати свој исказ како би добио задовољавајућу, комуникативну, форму.

Занимљивост у овом уџбенику представља и чињеница да након сваког лингвометодичког текста следе питања која се директно односе на кориснике уџбеника тј. на њихова мишљења или искуства везана за теме које су описане у лингвометодичким текстовима. Овом приликом ћемо указати на читаве групе питања које следе након текста. Неке од њих су: (1) *Који ти је хоби?*; (2) *Како хоби може да постане посао?*; (3) *Који ти је највећи таленат?*; (4) *Који је твој највећи сан?*; (5) *Како можемо остварити своје снове?*; (6) *Ко је твоја највећа инспирација?*; (7) *Ко ти је највећа подршка?* или (1) *Које су неке од твојих карактерних особина?*; (2) *Која је твоја најбоља особина, а која најгора?*; (3) *Које особине не волиш код других људи?*; (4) *Које карактерне црте тражиш код родитеља?* Следећи задатак којим се захтева одговарање на постављена питања везан је за поистовећивање са највећим генијем свих времена – Николом Теслом. Полазници су упитани: (1) *Да ли си ти постигао/-ла велик успех у некој области?*; (2) *Које особине, по твом мишљењу, мора имати нека особа да би постигла велик успех?* Још неке од тема су: (1) *На шта прво помислиш када чујеш реч тинејџер?*; (2) *Шта за тебе значи бити одрасла особа?*; (3) *С колико година постајеш одрасла особа?*; (4) *Шта мислиш кад је право време да се осамосталиш?*; или: (1) *Који ти је омиљени филмски жанр?*; (2) *Ког глумца или глумицу желеш да упознаш?*; (3) *Да ли ти се више допада филм који је снимљен по књизи или сама књига?*; (4) *Зашто су, по твом мишљењу, серије толико популарне?*; (5) *Шта је, по твом мишљењу, важније – глума или специјални ефекти?*; (6) *Кад би могао/-гла да*

снимиш филм, о чему би био? Ту су још и теме: (1) *Како млади прате моду?*; (2) *Ко је твој модни узор?*; (3) *Шта волиш да носиш?*; (4) *Који је најбољи модни савет који си добио/добила?*; (5) *Шта је у моди у твојој земљи?*; (6) *Које одевне предмете који су у моди никад не би носио/носила?*; (7) *Које старомодне одевне предмете волиш?* / (1) *Шта изражавамо говором тела?*; (2) *Како и кад најчешће гестикулираш?*; (3) *Шта је то мимика? Наведи неке примере;* (4) *Знаш ли неке гестове који су другачији од културе до културе?*; (5) *Да ли постоји разлика у говору тела код девојака и момака? Наведи неке примере;* / (1) *Које друштвене игре волиш?*; (2) *У којим приликама играш друштвене игре?*; (3) *Како се понашаш када победиш, а како када изгубиш?*; (4) *Да ли поштујеш правила у игри или понекад вараш?*; (5) *Који реквизити се користе у друштвеним играма?*; (6) *Које су добре стране друштвених игара?* / (1) *Колико је важан први утисак о некоме?*; (2) *Шта доприноси стварању првог утиска?*; (3) *На који начин људи привлаче пажњу?*; (4) *Да ли је важно бити другачији? Зашто? Требало је одговорити и на следећа питања: (1) Који је твој надимак?*; (2) *Како си га добио / добила?*; (3) *Како су те родитељи звали кад си био / била мало дете?*; (4) *Да ли се у твојој земљи дају надимци према физичком изгледу? Који?*; (5) *Да ли се у твојој земљи дају надимци према именима животиња? Који?*; (6) *Кад би био/била позната личност, да ли би имао/имала уметничко име? Управо овим радним налогом су покренуте бројне теме. Слушајући колеге, полазници могу кориговати сопствени исказ или унапредити изражавање. Предавачи треба да их подстичу на то да одговарају пуним реченицама, а не само уз помоћ речи или две. Једино тако ће утицати на развој синтаксичких компетенција.*

Како за комуникативни процес важна потврдна реченична форма, тако је за успостављање комуникације неопходно је умеће постављања питања. Оно се вежба радним налозима чија поставка гласи: *Постави питање на основу подвученог дела у одговору: (1) Милица свира харфу већ осам година; (2) Она је одличан ђак; (3) Њена мама је такође музичарка; (4) Милица је много научила од своје професорице; (5) Милица дуго није имала своју харфу јер је тај инструмент веома скуп; (6) Најсрећнија сам када свирам на концертима.* Подвучени делови реченица утичу на избор упитних речи, а након тога следи правилан распоред конституената, да би се добио граматички (и ортографски), као и семантички адекватан исказ.

Следећи тип радног налога подразумева творбу реченица на основу задатих конституената, а циљ је да се вежбају допусне реченице. Дат је пример: *одмарати се викендом / волонтирати тада (њени другари, Марина) → Иако се њени другари одмарају викендом, Марина тада волонтира.* Поставка задатка гласи: *Направи реченице користећи везник иако.* Примери за решавање су: (1) *живети у граду / радити и са домаћим животињама (Марина); (2) није лако ићи у две школе / бити одличан ђак (Милица); (3) обожавати животиње / немати кућног љубимца (Марина); (4) вредно вежбати / не побеђивати често (Милица); (5) бити веома млада / бити успешна ветеринарка (Марина); (6) бити ретко слободна / ићи на јахање и дружити се с коњима (Марина); (7) не знати свирати харфу / мислити да је тешко (људи); (8) свирати флауту / желети свирати харфу (мама, Милица).*

Вежбање условних реченица се одвија посредством више типова задатака. Први тип подразумева задатак са следећом поставком: *Направи условне реченице (пример: радити вредно – бити успешан → Ако радиш вредно, бићеш успешан).* Примери за решавање су: (1) *уживати у уметности – треба радити самостално;* (2) *често се свађати – немати много пријатеља;* (3) *не каснити – урадити више ствари;* (4) *бити отворен – тражити посао у*

великој фирми; (5) бити често под стресом – не бити добар за тим; (6) волети традиционалне ствари – не занимати се за нове и другачије идеје; (7) паничити у кризним ситуацијама – не радити као полицајац; (8) осећати се добро у великом друштву – имати добре социјалне вештине. Други тип задатка којим се вежбају условне зависне клаузе подразумева да се потпуно самостално доврше реченице. У првом делу је условна реченица, а на основу ње, како би се семантички употпунио исказ, треба довршити реченицу. Примери за решавање су: (1) *Ако будем био/била на маскенбалу....*; (2) *Ако будем ишао/ишла на скијање....*; (3) *Ако се будем дотерао/дотерала за излазак...*; (4) *Ако будем носио/носила фризуру јаких боја...*; (5) *Ако будем био/била на рок свирци...* Иако су се раније сусретали са моделима условних реченица, овде морају да буду и креативни, али и да имају довољно синтаксичког знања како би формирали граматички прихватљиве исказе.

Односне реченице вежбају се у задатку чија поставка гласи: *Направи реченице као у примеру* (Пример: *Сања је вредна особа. Она све ради на време → Сања је вредна особа, која све ради на време*). Примери које треба решити на основу задатог су: (1) *Марија је ученица. Она је веома вредна и одговорна*; (2) *Милош је отворен дечак. Њега сви воле зато што је увек весео*; (3) *Софија је добра особа. С њом можеш причати о свему*; (4) *Мој брат је одговоран дечак. Он увек долази на време*; (5) *Јасна је веома себична девојка. Од ње не треба тражити помоћ*; (6) *Јован је пријатан дечак. Њему можеш рећи све*.

Следећи тип радног налога тиче се допуне реченица клаузом – било да се она налази у првом или другом делу реченице. Поставка једног од таквих задатака гласи: *Питај свог пара шта би радио у следећим ситуацијама*. Реченице које треба допунити су: (1) *Кад би био познат глумац...*; (2) *Кад би упознала председника...*; (3) *Кад би био веома богат...*; (4) *Кад би имала чаробну лампу...*; (5) *Кад би добио Нобелову награду...*; (6) *Кад би имала временску машину...*; (7) *Кад би могла да имам један таленат...*; (8) *Кад би свирао један музички инструмент...*; (9) *Кад би био спортиста...*; (10) *Кад би имала кућног љубимца...* Овај радни налог подразумева усмену реализацију, па је неопходна евалуација предавача. Поставка другог задатка гласи: *Напиши први део реченице*. Примери који треба урадити су: (1) *..... путовао бих по целом свету*; (2) *..... носила бих елегантне хаљине*; (3) *..... ужасно бих се уплашила*; (4) *прво бих звала маму и тату*; (5) *звала би се као моја сестра*. У овом задатку се захтева да се оформи почетак реченица,

Временске реченице се вежбају уз помоћ радног налога чија поставка гласи: *Заврши реченице*. Примери за решавање су: (1) *Кад будем завршио/-ла средњу школу.....*; (2) *Кад будем био пунолетан/-тна...*; (3) *Кад се будем запослио/-ла...*; (4) *Кад будем имао/-ла децу*; (5) *Кад будем имао/-ла свој стан...*; (6) *Кад будем био/-ла у пензији* По истом принципу као и условне реченице, овде ваља довршити синтаксичку структуру како би се добио семантички и граматички прихватљив исказ.

Намерне реченице се вежбају на следећи начин: *Искажи реченице на други начин*. Пример: *Ако желиш да будеш добар ученик, мораш много да учиш → Да би био добар ученик, мораш много да учиш*. Примери које треба урадити: (1) *Ако желиш да нађеш хотел, скрени лево*; (2) *Ако желиш да возиш брод, мораш да имаш специјалну дозволу*; (3) *Ако желиш да будеш добар возач, треба да имаш много искуства*; (4) *Ако желиш да стигнеш до школе, мораш да пређеш улицу*. На овај задатак надовезује се задатак са поставком: *Направи реченице према моделу из претходног задатка*. Пример: *путовати по свету / имати много новца → Да би путовао/-ла по свету, треба да имаш много новца*. Примери за решавање су: (1) *отићи на концерт / купити карту*; (2) *прећи улицу / погледати на семафор*; (3) *ући у национални парк / проћи кроз тунел*; (4) *изаћи из стана / отворити*

врата. Синтаксички конституенти јесу наведени, али треба им наћи позицију у реченици, дати их у адекватном облику (било да су именске речи у питању или глаголи) и за њих пронаћи адекватан везник.

Вежбање пасивних реченица врши се посредством следећег радног налога: *Пребацити реченице из актива у пасив*. Треба трансформисати следеће реченице: (1) *Режисер је сместио радњу у далеку прошлост*; (2) *Завршили су снимање филма у августу*; (3) *Номиновали су филм за награду Оскар*; (4) *Изабрали су га за најбољег глумца године*; (5) *На аукцији су продали костим из познатог филма*; (6) *Снимили су филм на тајној локацији*. Затим се вежбање пасивних реченица спроводи у супротном смеру. Поставка задатка гласи: *Пребаците реченице из пасива у актив*: (1) *Све карте за ову пројекцију су продате*; (2) *Серија је снимљена веома брзо*; (3) *Филм је први пут приказан прошлог викенда*; (4) *Глумци су награђени аплаузом*; (5) *Репертоар је постављен на интернет*; (6) *Нови биоскоп је отворен у среду*.

Ни вежбање глаголског прилога садашњег и његових еквивалената, када је синтаксичка функција у питању, не изостаје у овом уџбенику. Наиме, један од радних налога тиче се трансформисања реченица посредством глаголског прилога садашњег. Поставка задатка гласи: *Напиши реченице користећи глаголски прилог садашњи*. Примери за решавање су: (1) *Ако пратите ове савете, постићи ћете боље резултате*; (2) *Тако што гледамо некога у очи, говоримо му да га поштујемо*; (3) *Можемо привући нечију пажњу и кад се служимо само говором тела*; (4) *Док слушамо другу особу, сазнајемо много о њој*; (5) *Оставићемо добар утисак ако ходамо исправљених леђа*; (6) *Научила је много о људима јер се бавила психологијом*. Предавачи би током решавања овог радног налога требало да скрену пажњу полазницима да при трансформисању не сме да се промени значење.

Сличан овом радном налогу јесте задатак чија поставка гласи: *Искажи дате реченице на други начин, а да смисао остане исти*. Примери за решавање су: (1) *Вежбајући сваки дан, брзо ћете савладати плесне кораке*; (2) *Путујући по свету, упознала је много различитих култура*; (3) *Слушајући музику, лако је научила нови језик*; (4) *Одмахујући главом, људи обично изражавају негодовање*; (5) *Осим говором, много тога можемо рећи и гестикулирајући*; (6) *Осмехујући се, покушала је да смири ситуацију*. Сада треба глаголски прилог садашњи трансформисати у зависну клаузу, а да се при томе не промени значење.

Узрочне реченице се вежбају посредством задатка који гласи: *Трансформиши реченице као у примеру* (Пример: *Закаснили су зато што аларм није звонио* → *Закаснили су због аларма*). Примере које треба формирати на основу наведеног јесу: (1) *Срушио је књиге јер није био пажљив*; (2) *Болео ју је стомак због тога што није јела*; (3) *Није отишла на факултет пошто се прехладила*; (4) *Смејали су се јер су чули добар виц*; (5) *Саша гледа ТВ зато што му је досадно*; (6) *Није могла да их погледа јер ју је било срамота*; (7) *Скинуо је џемпер јер му је било топло*; (8) *Нису отишли на излет пошто је падала киша*. Овде је циљ претворити узрочну зависну клаузу у предлошко-падежну конструкцију чиме се постиже економичност у изражавању – кондензује се реченична структура.

За разлику од радних налога које смо спомињали на почетку овог поглавља где је требало потпуно самостално формирати краћи текст на основу задате теме, радни налог који следи тиче се писања приче на основу датих речи и израза. Посредством фотографија и понуђених речи и израза полазници треба да саставе граматички, правописно и семантички адекватне исказе. Провера овог радног налога захтева помоћ предавача.

21 Napiši priče na osnovu datih podataka koristeći ponuđene reči i izraze. Kažite šta je ta osoba želela da postane i šta radi danas.

oduvek • još kao dete • baviti se • hobi • sanjati • biti talentovan • inspiracija
 vežbati • danas • svaki dan • vikendom • odustati • truditi se • pomagati • učiti od nekoga

Novak, teniser, trening, vredan, uporan, takmičenja, trofej, odustati...

Rada, vaspitačica, deca, knjige, mašta, vrtić, roditelji, strog, pažljiv...

Andrej, slikar, likovna akademija, galerija, kreativan, inspiracija, san, talentovan...

Слика бр. 130: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 34. страна

Учење посредством слика у великој мери доприноси бржем и једноставнијем запамћивању садржаја, па самим тим и модела синтаксичких конструкција. Уколико полазницима укажемо на овакав вид учења, очекује се да ће бити мотивисанији за рад, активнији у наставном процесу и да ће стећи нове граматичке компетенције које ће допринети бољем сналажењу у комуникативном процесу. Полазницима су понуђене фотографије на основу којих треба одговорити на постављена питања користећи креативност, али и већ стечена синтаксичка и ортографска знања из српског језика како би се формирао семантички прихватљив исказ – разумљив саговорницима.

8 Шта утиче на наш суд о другима?

9 Погледај фотографије ових људи. Шта прво примећујеш на њима? Какав закључак можеш донети о њима?

Слика бр. 131: *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др, 113. страна

У зависности од креативности и синтаксичких способности полазника зависи какве ћемо исказе добити. Међутим, кад различити полазници формирају дискурс, разликоваће се начин изражавања (избор лексема и синтаксичких конституената), али порука мора да буде иста. Управо при слушању других/другачијих одговора, на исту тему, полазници ће имати прилику да коригују, а самим тим и побољшају своје излагање. Иако у радним наловима не проналазимо ноту иновативности можемо рећи да они доприносе развоју синтаксичких компетенција с обзиром на разнолике захтева. Од творбе краћих текстова, преко творбе питања, творбе реченица на основу задатих конституената и допуне делова који недостају, вежба се формирање реченица – и координативног, и субординативног типа. Било да су просте или сложене, видимо да су настале посредством радних налога, али и лингвометодичких текстова и теоријских садржаја који им претходе.

3.2.6.4. Закључне напомене

Уџбеник *Аз буки 3* је у потпуности дидактички обликован у складу са нивоом постигнућа. Наиме, има граматичких (теоријских) садржаја који указују на синтаксичке одлике српског језика, а тичу се независних и зависних реченица. Поред садржаја који се односе само на синтаксу, уочавамо и морфолошке и морфосинтаксичке садржаје који непосредно утичу на развој синтаксичких компетенција. Када је синтакса у питању, у сегменту који се односи на теорију, разматрају се независни везници (*и, или, ни*), али на нивоу лексема, а не реченица (*И моја сестра и ја презивамо се Петровић; Она ће се удати или ове или следеће године; Не желим ни храну ни воду*). Али, без обзира на то полазници се упознају са спонама међу лексемама и реченицама. Затим следе синтаксички садржаји о зависним реченицама, и то: (1) условним (*Ако имаш много пријатеља, ти си друштвена особа; Да сам на твојем месту, отишла бих на ту журку; Кад бих могла да бирам, била бих успешна глумица*); (2) односним (*Милош је дечак са којим се дружим; То је дечак са чијим псом се често играм*); (3) временске (*Кад будем био пунолетан, добићу нова права и обавезе*); (4) узрочне (*Скаче зато што је срећан*); (5) допусне (*Иако нам надимак никад не стоји у неком званичном документу, врло често нам остаје до краја живота и по њему нас сви памте*); (6) намерне (*Ако желиш да дођеш до банке, скрени лево на раскрсници*); (7) начинске (*Научићу ћирилицу тако што ћу учити и вежбати много*). Поред „чисто” синтаксичких садржаја, проналазимо граматичке садржаје који битно утичу на стицање синтаксичких компетенција које се тичу творбе реченица различитог типа – по сложености (просте, (вишеструко)сложене) и врсти (координација и субординација). У питању су следећи садржаји: (1) слагање субјекта и предиката, (2) односне заменице *који* и *чији*, (3) предлошко-падежне конструкције за исказивање узрока, (4) глаголски прилози (садашњи и прошли) и (5) пасивна реченица (рефлексивни и партиципски пасив). Сваки од наведених садржаја, на свој начин, утиче на развој синтаксичких компетенција – на кондензацију реченице и економичност у изражавању (било усменом, било писаном), као и на творбу свих типова синтаксичких конструкција у зависности од тога коју информацију желе да пренесу. За разлику од претходно анализираних уџбеника, овде проналазимо више синтаксичких садржаја него раније, датих само са примерима или уз одређени теоријски коментар, али и у оквиру микроструктура уџбеника, и у оквиру граматичког прегледа, на самом крају уџбеника.

Узимајући у обзир занимљиву тематику лингвометодичких текстова, очекујемо да ће они подстаћи полазнике да активније учествују у наставном процесу, али и у процесу самообразовања. Сваком претходе објашњења нових речи и израза, а они бивају богат извор различитих синтаксичких конструкција. Полазећи од синтагми (двоконституентских, троконституентских, четвороконституентских и петоконституентских), преко реченица са именским предикатима, па све до модела простих реченица и (вишеструко)сложених реченица – у лингвометодичким предлошцима налазе се репрезенти и независних, и зависних клауза.

Модел простих реченица су мање заступљени у овом уџбенику него модели сложених и вишеструкосложених реченица. Овде проналазимо и неколико синтаксичких специфичности, а тичу се: (1) уметања – или појединачних синтаксичких конституената, или читавих клауза; (2) употребу црте – за парцелацију исказа и интонациону паузу; (3) отпочињање реченица везницима (напоредног односа) и (4) асиндентско низање реченица (без везника) – и независних, и зависних клауза. Када су зависне клаузе у питању, у корпусу проналазимо следеће типове реченица: (1) изричне, (2) временске, (3) условне, (4) узрочне, (4) допусне, (5) начинске, (6) намерне и (7) месне.

Када су радни налози у питању, разликују се по степену ангажованости полазника уџбеника. Највеће синтаксичко знање треба да покажу полазници у задацима који се тичу писања састава (од 150, па све до 220 речи), као и одговарања на постављена питања (јер су намењена потенцијалним корисницима). Све остале синтаксичке и морфосинтаксичке специфичности вежбају се посредством радних налога који захтевају трансформисање реченица, творбу на основу задатих конституената или да се отпочне или доврши већ започета реченица. Иако полазници, често, имају моделе на основу којих треба да доврше започето, опет је на њима избор – синтаксичких конституената, морфолошки и ортографски исправних облика како би се добио и семантички прихватљив исказ. Чини се да наведени модели служе да покажу како треба урадити примере, али са на њих полазници не могу у потпуности ослонити с обзиром на то да нови примери подразумевају и нове конституенте. Без обзира на то можемо закључити да уџбеник *Аз буки 3* представља добру основу за даље учење и усвајање језика – како на синтаксичком, тако и на свим осталим граматичким нивоима.

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	/	Систем координације (напоредни везници) и систем субординације (временске, условне, узрочне, намерне, начинске и допусне реченице).

Лингвометодички текст/предложак	Именичке (двоконституентске, троконституентске, четвороконституентске, петоконституентске)	Модел простих реченица	Систем координације (напоредни везници) и систем субординације (изричне, временске, условне, узрочне, намерне, начинске, месне и допусне реченице).
Радни налози/задачи	Именичке (двоконституентске, троконституентске, четвороконституентске, петоконституентске)	Модел простих реченица	Систем координације (напоредни везници) и систем субординације (временске, условне, узрочне, намерне, начинске и допусне реченице).

Табела бр. 13: Синтаксички минимум у уџбенику *Аз буки 3*, Н. Милићевић Добромиров и др.

3.2.7. Јулија Шапић, *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Београд: Храбар, 2024.

Уџбеник *Говори српски да те цео свет разуме 2* (2024) представља наставак истоименог уџбеника (2022, 2023, 2024) ауторке Ј. Шапић, па га тематски и граматички допуњује. Намењен је учењу српског језика од нивоа Б1 до нивоа Б2/Ц1, па ћемо га третирати као гранични уџбеник, али ћемо у првом реду осветлити синтаксичке садржаје који доприносе усавршавању језика на Б нивоу постигнућа. Тематска и граматичка разноликост, занимљив наслов књиге, богат текстуални и радни садржај – чине квалитет овог уџбеника. Његовим коришћењем, како ауторка у предговору наводи, може се реализовати око 200 академских часова (Шапић 2024: [3]).

Садржај је подељен у 24 лекције које поред лингвометодичких текстова и граматичких садржаја имају и вежбања, што доприноси евалуацији усвојеног. Вежбања су конципирана тако да се од њих може формирати радна свеска. Ауторка указује на ванлингвистичке факторе (ведре боје и илустрације) који доприносе стварању позитивне атмосфере и при усвајању захтевнијих граматичких садржаја. Већ само када погледамо структуру уџбеника, можемо закључити да је богат разноврсним садржајем, да пружа много информација о српском језику, али и српској култури и традицији, и да се може користити као потпора за савладавање српском језика на највишем нивоу постигнућа. У наставку рада биће размотрено који све граматички садржаји, лингвометодички текстови и радни налози

доприносе усвајању, развоју и неговању синтаксичких компетенција у настави српског као страног језика на Б нивоу постигнућа.

3.2.7.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика

У уџбенику *Говори српски да те цео свет разуме 2* Ј. Шапић акценат није на усвајању граматике српског језика. Стиче се утисак да је она ту, саставни део микроструктура, са циљем да олакша разумевање текстова и самостално формирање реченица у комуникативном процесу, али да није нужно да се теоријски памте информације о граматици српског језика, па тако и о синтакси, која је предмет нашег рада. У прилог овој констатацији јесте и чињеница да граматички садржаји нису посебно издвојени у микроструктури уџбеника (сем да је дат оквир текста), нити постоји неки ванлингвистички фактор који указује да је у питању граматички садржај, па самим тим се ни полазницима не скреће пажња да на посебан начин третирају такве садржаје. Без обзира на то, садржајност уџбеника погодује учењу на Б нивоу постигнућа, а помоћ предавача ће допринети бољем сналажењу при коришћењу уџбеника.

При указивању на синтаксичке садржаје морамо, најпре, споменути да су посебно обрађене зависне реченичне конструкције (као „чисто” синтаксички садржај) и управни и неуправни говор (као садржај који непосредно утиче на развој синтаксичких компетенција). Полазимо од условних реченица. Уводи се нови синтаксички термин *погодбене реченице*. Условне реченице су, најпре, представљене кроз нереални услов, у садашњем и прошлом времену, што почиње примером *Да сам на твом месту, не бих бринуо*. Први део реченице може бити исказан у садашњости или прошлости, али у оба случаја глагол у другој клаузи је у потенцијалу. Занимљиво је да су након примера дати граматички коментари (са узвичником): (1) распоред реченица може бити обрнут; (2) ове реченице не постоје у будућем времену и (3) обратите пажњу на негацију код парафразирања. Све наведено показује да се теоријски садржај о условним реченицама поред приказа модела творбе састоји и од граматичких коментара који употпуњују овај синтаксички садржај и доприносе бољој употреби у комуникативном процесу.

Да сам на твом месту, не бих бринуо.
нереални услов
 Кажемо да би под другим условима била друга последица.

УСЛОВНЕ (ПОГОДБЕНЕ) РЕЧЕНИЦЕ, НЕРЕАЛНИ УСЛОВ	Да сам на твом месту... (ја нисам на твом месту) <i>садашње време</i>	не бих бринуо. <i>потиенцијал</i>
	Да сам био на твом месту... (нисам био на твом месту) <i>прошло време</i>	

! Редослед реченица може да буде обрнут.
 Ова конструкција не постоји у будућем времену.
 ! Обратите пажњу на негацију код парафразирања:
 Разболео сам се, па нисам ојтишао на час. — Да се нисам разболео, ојтишао бих на час.

Слика бр. 132: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Јулија Шапић, 57. страна

Претходно наведеним садржајем се не завршава разматрање условних реченица. Наиме, како би се садржај о условним зависним клаузама употпунио, наводи се потенцијални услов (слика бр. 132). Уз модел творбе и адекватан пример, овако представљен синтаксички садржај је једноставан за усвајање, а самим тим и употребу – како у комуникативном тако и у наставном процесу.

Ако би могао да им поделиш тестове, спасио би ме.
ѿошеницијални услов

УСЛОВНЕ (ПОГОДБЕНЕ) РЕЧЕНИЦЕ	Ако би + глагол...	... глагол + би.
	ако + ѿошеницијал	ѿошеницијал

! Редослед реченица може да буде обрнут.

Слика бр. 133: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Јулија Шапић, 46. страна

Како се некако увек спомињу заједно, уз условне реченице говори се о узрочним реченицама (слика бр. 133). У оквиру њих се говори и о последичном односу. Примерима је указано на њихову позицију у простим (*Због Тање увек иду колима; Умирем од страха; Листам часопис из досаде*) и сложеним (*Иду колима зато што Тања не воли авионе; Лоше ми је због тога што се плашим; Листам часопис пошто ми је досадно*) реченицама. Издвојени су посебно и везници, па је полазницима све веома репрезентативно.

	Зашто (што)? Због чега?	
	<i>ѿпроста реченица</i>	<i>сложена реченица</i>
Узрочни и последични односи	због, од, ради, из...	зато што, због тога што, јер, пошто
	Због Тање увек иду колима. Умирем од страха.	Иду колима зато што Тања не воли авионе. Лоше ми је због тога што се плашим.
	Торбе стављамо горе ради сигурности. Листам часопис из досаде.	Торбе стављамо горе јер је тако сигурније. Листам часопис пошто ми је досадно.

Слика бр. 134: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Јулија Шапић, 38. страна

		Зашто (што)? Због чега?	
		једноставна реченица	сложена реченица
Узрочни и последични односи		због, од, ради, из...	зато што, због тога што, јер, пошто
		Због Тађе увек иду колима. Умирем од страха.	Иду колима зато што Тађа не воли авионе. Лоше ми је због тога што се плашим.
		Торбе стављамо горе ради сигурности.	Торбе стављамо горе јер је тако сигурније.
		Листам часопис из досаде.	Листам часопис пошто ми је досадно.

Слика бр. 135: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Јулија Шапић, 38. страна

Врста зависне реченице која не изостаје ни у једном уџбенику, од почетка учења српског језика као страног, јесте временска. У овом уџбенику јој је посвећено највише пажње, па се указује на истовременост и неистовременост. Фокус је на реченице уведене везницима *када(а)*, *док*, *пошто* у реченицама са значењем будућности. Након што су наведени модели творбе и примери (*Нећу моћи да причам кад / док га будем возио; Зваћу те кад се вратим*), дати су граматички коментари за: (1) истовременост – у зависној реченици је чешћи глагол несвршеног вида и (2) неистовременост – у зависној клаузи је чешћи глагол свршеног вида.

		Када?
		кад(а), док, пошто у реченицама са значењем будућности:
Односи истовремености у будућности		кад(а) / док Нећу моћи да причам кад / док га будем возио. <i>футур I + кад / док ... футур II</i> У зависној реченици: чешће глагол несвршеног вида.
Односи неистовремености у будућности		кад(а) / пошто Зваћу те кад се вратим. <i>футур I + кад / док ... садашње</i> У зависној реченици: чешће глагол свршеног вида.

Слика бр. 136: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, страна

Садржај о временским реченицама допуњује се информацијама о везницима и реченичним моделима за изражавање прошлости и садашњости (слика бр. 137). Ту се наводе примери за два везника, којима могу бити исказане временске реченице садашњег и прошлог времена, а то су: (1) *кад (а)* – а. кад (а) = док (*Кад / док су ишли кроз шуму, причали*

су о биљкама и животињама); б. кад (а) = пошто (*Кад / пошто је бик изашао на стазу, видео је туристе*) и в. кад (а) = пошто = чим (*Кад / пошто / чим је водич то приметио, рекао је да станемо*) и (2) док – а. проста реченица (за време / током / у току – *Боравим на планини током распуста / за време распуста*) и б. сложена реченица (док – *Боравим на планини док траје распуст*). Наведени примери указују на међусобна замењивања везника са временским значењем, а да се при томе семантика исказа не промени. Садржају о временским реченицама показују да се њима може изразити истовременост и у прошлом, и у садашњем, и у будућем времену. Тако полазници имају читав спектар употребе временских реченица који ће отклонити све недоумице када је употреба адекватног везника временског значења у питању.

Када?	
кад(а) у реченицама садашњег и прошлог времена	
Односи истовремености у садашњости и прошлости	<p>кад(а) = док</p> <p>Кад / док су <i>ишли</i> кроз шуму, причали су о биљкама и животињама.</p> <p><i>зависна реченица – глагол несвршеног вида</i></p>
Односи неистовремености у садашњости и прошлости	<p>кад(а) = пошто</p> <p>Кад / пошто је бик <i>изашао</i> на стазу, видео је туристе.</p> <p>кад(а) = пошто = чим</p> <p>Кад / пошто / чим је водич <i>то приметио</i>, рекао је да станемо.</p> <p><i>зависна реченица – глагол свршеног вида</i></p>

Слика бр. 137: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Јулија Шапић, 29. страна

Када?		
док у реченицама садашњег и прошлог времена		
	<i>проста реченица</i>	<i>сложена реченица</i>
ОДНОСИ ИСТОВРЕМЕННОСТИ У САДАШЊОСТИ И ПРОШЛОСТИ	<p>за време</p> <p>током / у току</p> <p>Боравим на планини током распуста / за време распуста.</p>	<p>ДОК</p> <p>Боравим на планини док траје распуст.</p>

Слика бр. 138: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Ј. Шапић, 27. страна

Поред „чисто” синтаксичког садржаја, који се у овом случају односио на зависне клаузе, указаћемо на граматички садржај који непосредно утиче на развој синтаксичких компетенција, а појављује се и у претходно анализираним уџбеницима предвиђеним за Б ниво постигнућа. У питању је директни и индиректни говор (слика бр. 139). Наведени су примери реченица директног и за њих еквиваленте индиректног говора (Дуња је рекла: „Боровнице су прошле”. / Дуња је рекла да су боровнице прошле; Питали су се: „Како се зове то место”. / Питали су је како се зове то место). Овде предавачи треба да скрену пажњу на неписање упитника на крају реченице која почиње са *Питали су је...* Све наведене информације важне су за писану реализацију језика док ће се у усменој реализацији језика трансформисање директног у индиректни говор испољити променама у интонацији и гестикулацијом.

Директни и индиректни говор	<p>Дуња је рекла: „Боровнице су прошле”. Дуња је рекла да су боровнице прошле. Написали су јој: „Ићи ћемо на Копаоник”. Написали су јој да ће ићи на Копаоник.</p> <p>Питали су је: „Како се зове то место?” Питали су је како се зове то место.</p> <p>Питали су Дуњу: „Желиш ли...” Питали су Дуњу да ли жели...</p> <p>Водич нам је рекао: „Станише!” Водич нам је рекао да станемо.</p>
-----------------------------------	---

Слика бр. 139: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Јулија Шапић, 31. страна

Када су у питању теоријски садржаји о синтакси српског језика у уџбенику *Говори српски да те цео свет разуме 2*, можемо закључити следеће: (1) „чисто” синтаксички садржаји се тичу зависних реченица и (2) непосредни утицаји на развој синтаксичких компетенција тичу се разматрања директног и индиректног говора. Већ стечени садржаји о зависним клаузама (условним, узрочним и временским) проширују се, поткрепљују новим примерима и бивају модели које полазници могу користити у комуникацији. Знања о директном и индиректном говору доприносе стицању компетенције преношења туђег говора.

Без обзира на то што нема ванлингвистичких фактора који указују да се ради о граматичким/синтаксичким садржајима, они су, иако утоњени у остале сегменте микроструктура, веома информативни с обзиром на то да се у оквиру њих појављују граматички коментари. Разноврсни примери, којих је довољан број, доприносе да се теоријски садржаји о синтакси српског језика у уџбенику *Говори српски да те цео свет разуме 2* успешно користе у наставном процесу, а самим тим и у процесу комуникације – како писане, тако и усмене.

3.2.7.2. Лингвометодички текстови/предлошци

Уџбеник *Говори српски да те цео свет разуме 2* Ј. Шапић специфичним чине лингвометодички текстови/предлошци. Наиме, ауторка се определила за веома занимљив начин изражавања, па се стиче утисак да јој је циљ био да подстакне полазнике на учење и активност у наставном процесу, али и да им укаже на специфичне речи и изразе (попут српских изрека или пословица) како би имали посебне компетенције када је учење страног језика у питању – нијансирање, и што прецизнија употреба језика. Ауторка кроз

лингвометодичке текстове указује на актуелне теме, занимљиве младима, мотивишући их за учење српског језика. Већ у првом лингвометодичком тексту видимо занимљиве синтаксичке конструкције, а у сваком предлошку су болдиране нове речи или изрази које захтевају објашњење. Када је обим текстова у питању, он је прилагођен нивоу учења језика, а често их прате и QR кодови чијим се читавањем добијају детаљније информације о теми која је у тексту обрађивана. Углавном се оне тичу додатних информација о историјским местима у Србији (попут манастира) или познатим личностима (Стеван Стојановић Мокрањац, Милунка Савић, Надежда Петровић, Никола Тесла, Милутин Миланковић).

Већ занимљиви наслови привлаче пажњу потенцијалних корисника уџбеника. Било да је реч о актуелним темама којима се баве млади (*Вештачка интелигенција, Тражите нас на друштвеним мрежама*) или су оне део српског језика, културе, историје и традиције (*Златна брда и долине; Има једна пећина строга; И вукови на броју; Крв није вода; Кад нису чиста посла; Цабе сте кречили; Здравом за готово; Глава на раменима; Божја и јарећа кожа; Што на ум, то на друм?; Где има ватре, има и дима; Увек се заврши неком од наших песама*) указано је на свакодневне животне ситуације (у првом реду су истакнуте потешкоће при учењу и усвајању српског језика као страног јер су актери текстова управо полазници курса језика), али и на културна и историјска места, догађаје и личности. Тако се остварује методички метод учења посредством културе. Богатство овог уџбеника чине књижевноуметнички текстови на крају уџбеника, а неки од наслова су: *Људи говоре* (одломак) Р. Петровић, *Стаклени пуж (претпразничка повест)* (одломак) М. Павић, *Психичке особине Јужних Словена* (одломак) Ј. Цвијић, *О пореклу* Д. Максимовић, *Петријин венац* (одломак) Д. Михајловић). Компетенција читања и разумевања књижевности писане на језику који се учи као страни показује познавање језика на веома високом, завидном нивоу.

Лингвистичку тј. синтаксичку анализу текстова започињемо испитивањем синтагми. Као и раније, најдоминантније су именичке синтагме, а у овом уџбенику: (1) двоконституентске – *српски домаћини; градски таксисти; српски менталитет; јутарњи тип; индустријски процеси; свакодневни живот; национални стереотипи* и (2) троконституентске – *дубоке мудре очи; лепе српске речи; нестварни зимски пејзажи; пејзажи са снежним јелкама; црвенкасти пећински накит; прецизно инжењерско око; мрачни порушени град; стари српски рукописи; традиционална народна музика; најсавременији музички токови*. У већини примера зависни члан синтагме има функцију конгруентног атрибута, али појављују се и спорадични примери у којима је атрибут неконгруентни (попут *пејзажи са снежним јелкама*). Како су готово неизоставни део синтаксичких конструкција, бар када је овај ниво постигнућа у питању, захтевају да се њихова обрада укључи у наставни процес. Проширивање знања би се могло односити и на испитивање ужив у оквиру ширих синтагми.

Реченице без предиката су веома присутне у лингвометодичким текстовима овог уџбеника. Како су дијалогске форме текстова честе, управо је овај тип реченица допринео одговарању на питања. Неки од примера су: *Сто посто!; Српски темперамент; Сребрни ренџи ровер; Ма не, само енглески; И бомбардовања; Ах, та чудна виљушка; И уз пасуљ са кобасицом; Јагњетина под сачом и домаћа погача!; О, свишта!; Апсолутно!; Статива!; Е, ево пластичне кутијице од „Тик-така“; Хоп!; Из зграде код Железничке – на све стране; Просто као пасуљ!; О, мусака; Мир, срећа и радост; И романтични филмови; Мало математике; Емоције, па да*. Неки од наведених примера се не могу разумети без ширег

контекста (*О, свишта!*; *Апсолутно!*; *Статива!*; *Мир, срећа и радост*), па је неопходно њихово навођење.

Без обзира на то што је реч о Б нивоу постигнућа, модели простих реченица не изостају. Уочени примери су: *Узимала сам приватне часове онлајн*; *Другари су отпутовали на планину*; *Стигли су у свој апартаман пре него што је пао мрак*; *Друштво се вратило пуно утисака*; *Иза њих је ишао велики бик*; *У октобру сазревају ораси*; *Деци се српска школа свиђа*; *Институција породице се урушава*; *Милунка се родила на Видовдан у малом селу код Јошаничке Бање*; *Мозак троши глукозу*; *Започели сте нови живот*; *Имате новог послодавца*; *Мокрањац је написао нотне записе фолклорних мелодија и црквених песама*. Без обзира на то што су у питању просте реченице, видимо да су веома информативне и значајне за обављање комуникативног процеса.

Како је уџбеник намењен Б1 и Б2/Ц1 нивоу постигнућа, очекувано да ће у текстовима доминирати сложене реченице. Анализа корпуса то потврђује, па имамо: (1) независносложене реченице и (2) зависносложене реченице. Систем координације чине следећи напоредни односи: (1) саставни – *Машине решавају задатке према циљу и саме бирају решења*; *Бик је спустио главу и дуго је посматрао нашу малу групу*; *Све се добро завршило, али је било веома стресно*; *Младе професорке српског Дуња и Весна су на паузи у соби за одмор, пију кафу и разговарају*; *Са свега неколико месеци су се навикла на наставу на српском језику и стекла нове другаре*; *Милунка је обукла мушко одело, одсекла косу и јавила се у војску уместо брата под именом Милун Савић*; *Мало труцка, па престане* и (2) супротни – *Живим у Лондону, али често долазим овде*; *Бик нас је чекао неко време, а затим је кренуо својим путем*; *Сутра ујутру морам у Нови Сад, а у седам смо организовали тестирање у школи*; *Старац је сваки дан ишао на пецање, а старица га је чекала код куће*; *Живот се полако средило, а бизнис је кренуо набоље*. Саставни напоредни однос се у везаном тексту препознаје по везницима *и* и *па*, а супротни по везницима *а* и *али*.

Систем зависних реченица доста је разуђенији у односу на систем координације што је очекивано. Лингвометодички текстови су богати вишеструкосложеним реченицама, синтаксичке функције зависних клауза узроковане су врстом зависне реченице. Најпре ћемо размотрити изричне реченице. У везани текст су уведене везником *да*, па их полазници препознају. Примери изричних реченица су: *Рекао је да се одушевио нестварним зимским пејзажима са снежним јелкама*; *Сазнали су да је Копаоник настао од речи копати јер је богат рудама*; *Виктор је успео да нађе повољан стан и бацио се на учење српског*; *Гледала сам српске комедије јер су ми Срби рекли да су домаће комедије баш смешне, а оне су у ствари увек на крају трагичне*; *Јавили су на вестима да је квар на мрежи*. Уочени примери показују да је синтаксичка функција изричних реченица објекатска.

У обимнијим текстовима односне (релативне) реченице имају значајну улогу с обзиром на то да доприносе детаљнијем описивању, па су самим тим су и текстови садржајнији и информативнији. Примери односних реченица су: *Нек разбије стереотипе који нису тачни*; *Срби су веома породична нација која негује породичне везе*; *Милунка Савић (1889–1973) била је жена-војник чија храброст и пожртвованост заслужују наше дубоко поштовање и дуго сећање*; *Размере ове појаве очигледно премашују капацитете служби које би можда могле да их уклањају*. Синтаксичка функција односних реченица уведених везником *који* и везником *чији* имају синтаксичку функцију атрибута.

За разлику од претходно анализираних уџбеника, у овом проналазимо већи број месних реченица. Њихово присуство у лингвометодичким текстовима показују следећи примери: *Тамо пише број шалтера где се пријављујеш на лет и предајеш пртљаг*; *Воденица*

је стајала испод стена на брзој реци у мрачној шуми где скоро да нема сунца; Златар је помало дивља планина, где је мало туриста и много густих шума и ливада са високом травом; Јунак има неколико живота, али може све да их изгуби у овом мрачном порушеном граду где вребају преваранти и где работи полако пеузимају контролу над човечанством; Каријеру научника остварио је у Америци, где је и умро. Синтаксичка функција месних реченица је прилошка – прилошка одредба за место.

Највише разматране и у синтаксичким (теоријским) садржајима јесу временске зависне реченице. У делу који се тиче граматике дати су примери међусобног замењивања везника *кад* и *док*, као и *пошто*, па се у корпусу проналазе примери уведени овим везницима. Уочени примери, у зависности од врсте везника, су: (1) *док* – Она нема живаца да ме чека *док саставим реченицу*, на пређе на енглески; Човек учи *док је жив!*; Виктор је то већ знао, јер је долазио на Копаоник на скијање још *док је живео у Русији*; *Док су пешачили кроз шуму*, причао им је о биљкама и животињама тог краја; (2) *кад* – *Кад је Виктор послао слике Копаоника у групу*, Марина је предложила да оду тамо на три дана *док траје михољско лето*; *Кад сам чекала такси*, донео ми га је да ти вратим; *Кад видим* – вода у чаши се тресе; *Кад видите неког у трамвају да се удубио у ишарану скрипту* – тај је сигурно кренуо на испит и (3) *пошто* – *Пошто су одморили поред пећине*, планинари су кренули уз реку да виде још једно чудо природе – гејзир који избацује воду неколико метара у вис. Уочени су и примери са глаголским прилогом садашњим који може бити замењен временском зависном клаузом која неће утицати на промену значења: *Увече, лежећи на своја два јастука*, Алекс има навику да размишља о животу као о двострукој спирали, где се све ствари увек враћају на почетак, могло би се рећи *Увече, *док седи на своја два јастука*, Алекс има навику да размишља о животу као о двострукој спирали, где се све ствари увек враћају на почетак*. Синтаксичка функција свих уочених примера јесте прилошка одредба за време.

С обзиром на то да је о узрочним и условним реченицама било речи у граматичким деловима уџбеника, примери су део лингвометодичких предлога као потврда наведених граматичких коментара. Примери узрочних реченица су: *Тањи је то *одговарало јер не воли авионе*; *Земљотрес се може догодити и ноћу, зато немојте качити изнад кревета слике или полице*, а кревете одмакните од прозора; *Док траје олуја немојте се туширати јер је вода добар проводник струје*; *Дане устаје у цик зоре и зато му се често деси да предухитри Радета**. Све узрочне реченице (и оне уведене везником *јер*, и оне уведене везником *зато*) имају прилошку синтаксичку функцију – прилошка одредба услова.

Како су условне реченице у микроструктури уџбеника представљене кроз модела за прошло и садашње време (јер се у будућем не могу јавити), примери уочени у корпусу то потврђују. Наводимо неке од њих: *Ако ти је потребна помоћ*, јави се слободно; *Ако су Вас већ звали неким од набројаних имена*, можете сматрати себе интегрисаним у српско друштво; *Ако идете тамо*, не заборавите да понесете јакну: и лети и зими унутра је само седам степени; *Ако буду паничили*, неће моћи да размишљају како треба; *Да смо кренули кући раније*, звала бих Цесику телефоном и не бих бринула; *И да ти кажем још нешто: да сам ја на твојем месту*, не бих пила ракију; *Да није било музике*, ја не бих пио и певао. Условне реченице су уведене везницима *ако* и *да*, а синтаксичка функција је прилошка – прилошка одредба услова.

Можда више него у раније анализираним уџбеницима проналазимо примере допусних реченица. Сви примери су уведени везником *иако*. Примери су: *Мара и ја говоримо енглески, иако бих ја волео да није тако*; *Иако не постоји јединствена дефиниција*

термина вештачка интелигенција, углавном се мисли на компјутере који могу да уче; Против националних стереотипа бори се свака нација, иако та борба помало личи на борбу са ветрењачама; Иако се рок одувек сматрао музиком младих, сад ту улогу полако преузимају модернији жанрови. Синтаксичка функција допусних реченица је прилошка одредба допуштања.

Систем субординације завршавамо истицањем намерних реченица. Уведене су везником *да*, са синтаксичком функцијом прилошке одредбе намере. Наводимо примере: *Пошто су одморили поред пећине, планинари су кренули уз реку да виде још једно чудо природе – гејзир који избацује воду неколико метара у вис; Кад сам чекала такси, донео ми га је да ти вратим; Важно је и то да мама или бака проспу мало воде за својим дететом које је кренуло на полагање – да све иде глатко као вода; Да би то доказао, направио је брод на даљинско управљање.*

Синтаксичке одлике лингвометодичких текстова завршавамо истицањем одређених специфичности које обликују синтаксичку конструкцију. Реч је о: (1) низању реченица без везника; (2) врсти парцелације реченица и (3) отпочињању реченица везником. Како смо се са примерима асиндентског низања реченица сусрели и раније, наводимо следеће примере: *Технологија жури, закони касне; Њени посмртни остаци су пренети у Алеју великана, улица у Београду добила је њено име, обновљен је спомен-комплекс у Јошаничкој Бањи, подигнути су споменици у Инђији и у Београду.* Без обзира на то што се нижу без везника, чини се да то неће довести до неразумевања садржаја.

Примери који указују на неку врсту сегментације текста, уочљиви су на основу прте или три тачке које на графичком плану остварују ту парцелацију. Када би се овакве реченице употребљавале у говору, морале би бити праћене интонационом паузом. У корпусу проналазимо велики број примера: *А можда и из љубави – што према језику, што према том једином народу у свету који...; Све сам разумела – треба да пребацим ауто у гаражу; А сада имамо преча посла – да уз помоћ вештачке интелигенције смислимо рекламу за нови производ, проверимо статус поруџбине, напишемо мејл клијенту, испланирамо недељни распоред и да нас саветује како да се ослободимо стреса на послу; Кад видим – вода у чаши се тресе; Цунами – тешко, немамо море; Свиђају им се наставници – кажу да нису много строги; А оно што је најлепше у целом наставном процесу – то су школски распуст; Кад видите неког у трамвају да се удубио у шишарану скрипту – тај је сигурно кренуо на испит; Неке пак роде док им биолошки сат није откуцао – али без мужа; Током ратова – а овде се, нажалост, често ратовало – песма је помагала људима да одрже морал и снагу.* Без обзира што су у питању прекиди реченичне структуре, уз адекватан изговор не доводе до неразумевања изреченог садржаја.

Како су полазници, уколико су користили раније анализиране уџбенике, имали пред собом примере реченица које отпочињу везником, и у овом корпусу ће их препознати. Уочени примери отпочињу везницима напоредног односа *а* и *али*, а то су: *Али сад ми нешто не иде; Али сам подесила мобилни на српски интерфејс; А сад је већ касно да је зовем; Али музичари су свирали божанствено; А иза сваке успешне жене не стоји нико.* Када је у питању један везник, сматрамо да неће унети семантичке забуне, док нагомилавање независних и зависних везника на почетку реченица (*А кад одрасте, ствара своју породицу; Али кад је хтела да то саопшти мужу, видела је да нема мобилни; Али ако саговорник стоји поред нас, морамо ли да га ослобађамо?*) могу томе допринети.

Већ од првих лекција могао се уочити занимљив начин излагања садржаја у лингвометодичким текстовима – реченична структура је разнолика, информативна и

интересантна потенцијалним корисницима. Док информишу о сналажењу странаца у новој, нематерњој средини, или о значајним културним и историјским споменицима у Србији, или личностима које су кроз историју допринеле развоју српске земље и народа, синтаксичке конструкције постају погодне за граматичку анализу и бивају модели на основу којих полазници могу да врше избор реченица којима ће остваривати комуникацију – како писану, тако и усмену. Разнолика употреба везника доприноси проширивању знања о зависним реченичним конструкцијама и чини их лако уочљивим у обимним везаним текстовима који доминирају у овом уџбенику.

3.2.7.3. Радни задаци/налози

На почетку истицања особина радних налога и њиховог утицаја на стицање и развој синтаксичких компетенција, морамо указати на то да је већина задатака усмерена на проверу морфолошких знања и вештина, али да ни задаци којима се проверавају синтаксичка знања не изостају. Ауторка уџбеника *Говори српски да те цео свет разуме 2* се определила за класичне типове задатака који ангажују полазнике на два начина: (1) да потпуно самостално долазе до решења или (2) да уз помоћ смерница одговоре свим захтевима.

Прво ћемо указати на тип задатка који се тиче формирања краћих текстова – било у писаној, било у усменој форми. Неке од тема на које је требало одговорити су: *Напишите текст или песму о Србији; Запишите 3–4 савета која бисте дали странцу који се сели у Вашу земљу; Десетогодишње дете Вас је питало како може да купи карту и да путује авионом; Објасните му поступак куповине карте и испричајте о свим фазама путовања.* У овим задацима се очекује потпуна самосталност при формирању синтаксичких конструкција, али семантичка страна текста је подстакнута појединим питањима (*Како бисте објаснили Вашем пријатељу из друге земље шта је слава? Да ли је религиозни, друштвени или породични празник?; Да ли је то стари обичај или се појавио у скорије време?; Да ли сви Срби славе исту славу?*). Сличан овом је и пример у коме полазник треба да замисли да је у улози новинара и да има задатак да интервјуише неку познату личност.

 Разговарамо. а) Набројте ликове који се налазе на српским новчаницама. Чији лик бисте додали или заменили? Чија судбина је оставила утисак на Вас?

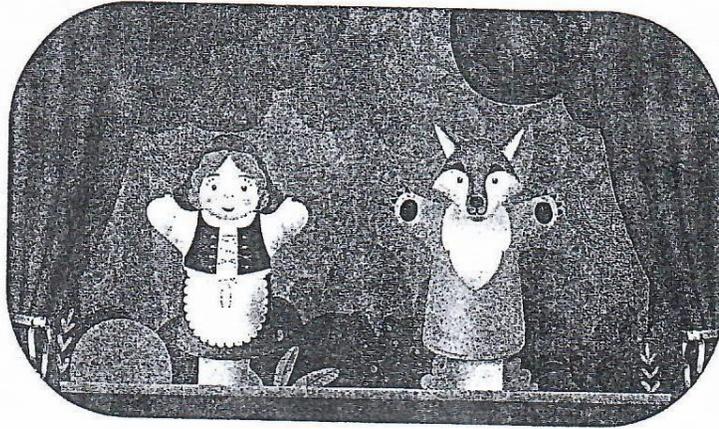
б) Замислите да сте новинар и да интервјуишете познате личности. Изаберите особу која Вам је најинтересантија и смислите пет питања која бисте јој поставили. Ако Вам је потребно више времена, припремите и **напишите** питања код куће.

Слика бр. 140: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, страна

Веома интересантан задатак јесте онај у коме треба испричати шта се дешава у *Црвенкапи*. Читајући текстове уочавамо да ауторка указује полазницима на бајковите садржаје из српске књижевности, па се сходно томе овај задатак нашао своје место у микроструктури уџбеника. Оно што реализацији овог задатка може да претходи јесте аудио запис, или само да се полазници присете да су је некада чули – можда и у свом матерњем језику. Евалуацију овог радног налога мора да обави предавач, али он може и својим питањима и сугестијама да подставке полазнике да буду што креативнији, али и успешнији, у реализацији овог задатка.

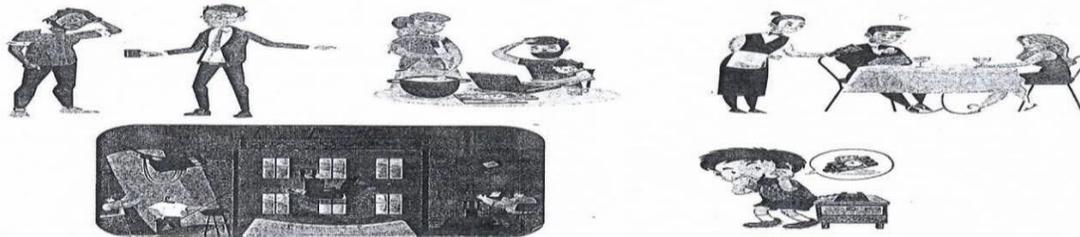
 Разговарамо. Испричајте бајку о Црвенкапи.

Слика бр. 141: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Јулија Шапић, 105. страна

Формирање текста на основу слика је, такође, задатак којим се подстиче креативност, али и способност формирања синтаксичких конструкција како би се доследно описало оно што је дато на фотографијама. Поред избора синтаксичких конституената, важна је и њихова позиција, као и то да они буду граматички и ортографски адекватни. Евалуацију и овог задатка мора обавити предавач.

Обичније ситуације на сликама.

Слика бр. 142: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Јулија Шапић, 64. страна

Претходни пример је дат без смерница, па је на полазницима избор свих речи и израза које ће чинити текст. Наредни, сличан, има смернице у виду графичког приказа (представљени су актери приче), као и речи које треба искористити (*Шта је коме донео Деда Мраз? Користите речи да би, зато што и слично*).

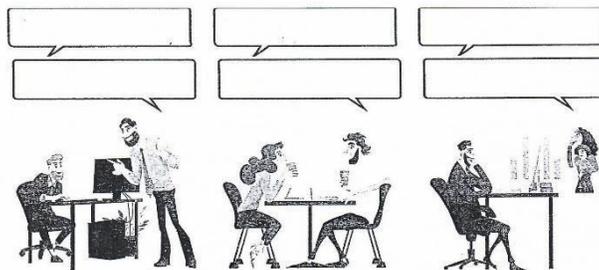
Поделите поклоне. Коментаришите шта је коме донео деда Мраз. Користите речи да би, зато што и слично.

Слика бр. 143: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Јулија Шапић, 37. страна

Поред везаног текста, за успостављање комуникације важно је и формирање дијалога. И код овог радног налога постоје смернице – да се при формирању дијалога укључе конституенти обраћања. Дијалог се формира посредством слика, па полазници морају да осмисле како теку разговори једног човека у зависности од ситуације у којој се налази. И овде је неопходна евалуација предавача.

г) Смеслите дијалоге који укључују обраћања!

Слика бр. 144: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Јулија Шапић, 20. страна

Поред вежбања творбе текстова (било везаних, било дијалошких) чести су радни налози који подразумевају састављање реченица на основу задатих конституената. Један од

њих гласи: *Саставите и напишите реченице према моделу један од*: (1) *Никола Тесла, талентован, научник, свих времена*; (2) *Тенисер Ђоковић, познат, светски, спортиста*; (3) *Баклава, укусан, слатки, јело*; (4) *Никољдан, чест, слава, у, Србија*. Иако је овде примарни циљ задатка вежбати компарацију придева, он има значај и при творби синтаксичких конструкција с обзиром на то да захтева употребу исправних граматичких облика како би се добио правописно прихватљив исказ.

Већ следећи задатак истог типа нема никаквих ограничења – полазници могу саставити реченице у времену у ком желе, али да при томе искористе све конституенте. Такође, да би се добила ортографски исправна реченица морају облици појединачних конституената да буду адекватни. Проверу врши предавач током наставног процеса.

 16.5. Вежбамо. а) Саставите реченице од понуђених речи у времену у ком желите. Додајте предлоге и помоћне глаголе где је потребно.

1. Патријарх Павле, подсећати, људи, њихов задатак – бити, људи.
2. Фигура, не седети, столица, већ, лебдети, земља.
3. Инспирација, споменик, бити, фотографија, Павле, трамвај.
4. Патријарх, освојити, срца, људи, свој, једноставан, живот.
5. Он, нигде, не ићи, службена кола, већ, ићи, пешице, или, градски превоз.
6. Идеја, споменик, допасти се, јавност.
7. Људи, полемисати, споменик.
8. Зашто, његов, поглед, није, усмерен, црква?
9. Црква, Свети Марко, други, величина, Београд.
10. Темел, Руска црква, уграђен, груди, руска земља.

Слика бр. 145: *Говори српски да те цео свет разуме* 2, Јулија Шапић, 97. страна

Условне реченице се вежбају на исти начин. Наведене су условне зависне клаузе, а треба их завршити конституисањем независних клауза како би се добио семантички и граматички прихватљив исказ. Неки од примера су: (1) *Да Мајк није срео Бруна* ; (2) *Да Бруно није раскинуо са Софијом.....*; (3) *Да су се Бруно и Маша венчали у Србији* Овом приликом наводимо и варијанте овог задатка – треба завршити реченицу, али у испуњавање неког другог услова – *Саставите реченице од понуђених речи у садашњем времену*. Додајте *да* или *помоћни глагол тамо где је потребно*. Примери који се раде су: (1) Овај, текст, не, тежак; (2) Ми, не, сигуран, у, наш, знање, српског; (3) Достављач, пица, не моћи, попети се, горе; (4) Чувар, казати, да, ми, моћи, оставити, ауто, овде; (5) Ја, слагати се, са Ви (Шапић 2024: 6). Затим, *саставите реченице у облику потенцијала*. Пазите на ред речи. После тога одговорите на три питања од понуђених по избору. (двоструки захтев – вежбање потенцијала и самостална творба реченица). Треба урадити примере: (1) *Шта, Ви, рећи, себи, пре, десет година?*; (2) *Колико, нов, реч, (ја) требати, учити, дневно?*; (3) *Где, странац, моћи, запослити се, у, Србија?*; (4) *Зашто, (ми) требати, смејати се, чешиће?*; (5) *Да ли, Ви, хтели, мало торте?* (6) Видимо да у последењем примеру треба формирати упитне реченице, па се тако поред потврдних реченичних форми полазници уче како да постављају питања на српском језику. Без обзира на то што су наведени сви синтаксички конституенти полазници стичу способност да их адекватно распореде и да наведу њихове прихватљиве граматичке форме, па решавање ових радних налога доприноси побољшању компетенција које се тичу творбе синтаксичких конструкција.

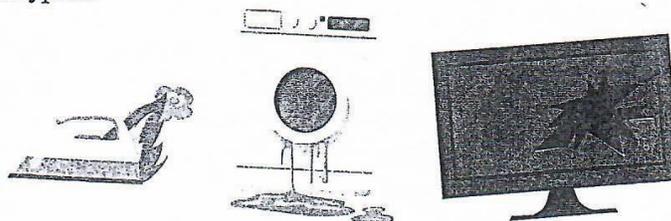
г) Завршите реченице – шта би се десило (шта се не би десило) под одређеним условима.

- о Да Бруно није дошао у кафану „N”...
- о Да Мајк није срео Бруна...
- о Да Бруно није раскинуо са Софијом...
- о Да Бруно и Маша нису учили српски у истој групи...
- о Да су се Бруно и Маша венчали у Србији...

Слика бр. 146: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Јулија Шапић, 74. страна

 Разговарамо. Завршите реченице по свом избору.

1. Маче је закачило вазу са цвећем и...
2. Јуче сам заборавио да извадим јогурт из торбе и он...
3. Три године сам носио патике и сада...
4. Нисам чуо будилник зато што...
5. Колегиница носи гипс јер...
6. Нисам могао да уђем у стан због тога што...
7. Обишао сам све спратове гараже у тржном центру зато што...
8. Морам да перем све ручно: машина за веш...
9. Због ветра моја лепа фризура...

Слика бр. 147: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Јулија Шапић, 121. страна

 13.6. Вежбамо. а) Завршите реченице. Употребите временски облик по свом избору.
Пример: *Нисам скувао суйу јер нисам имао од чега да је скувам.*

1. Посаветовао бих се са неким, али _____.
2. Јасна не ради па има времена да излази, а ја _____ да излазим!
3. Коста има билијар код куће, али _____ да игра.
4. Ако не дођете пре осам, _____ да се паркирате.
5. Нећу да одговарам на телефонски позив, мене _____ да зове тако касно.
6. Вратили смо се кући исти дан зато што _____ да преноћимо.
7. Пошто су Тања и њен муж вегетаријанци, а ти постиш, ја _____ да спремам месо.
8. Борислава је отишла на море сама јер _____ да оде.
9. Идем на службени пут, па _____ да оставим моје мачке.
10. Знам да би хтела да купиш много књига, али _____ да их чуваш.
11. Стефан опет хоће да разговарамо о нечему, али ми _____ да разговарамо.
12. Бошко никад не слави рођендан јер _____ да позове на рођендан.
13. Деца _____ да једу после школе, купи им по једну пљескавицу!
14. Немој да палиш свеће, ако нам се запали кућа, _____ да спавамо.

Слика бр. 148: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Јулија Шапић, 124. страна

Иако се овим радним налозима најмање проверавају компетенције полазника да формирају реченице, задаци за разумевање прочитаног су саставни део микроструктура уџбеника *Говори српски да те цео свет разуме 2* Ј. Шапић. Без обзира на то што су одговори садржани у лингвометодичким текстovima, полазници морају адекватно да формирају реченицу – са свим граматичким облицима, а семантички коректно. Неки од примера су: (1) *Зашто су пријатељи решили да иду на Копаоник*; (2) *Зашто се на Дан Светог Методија обележава рударска слава?*; (3) *Које чудо природе су видели планинари?* И пример који наводимо посредством фотографије тиче се преношења искуства странаца током посете српских манастира. Поред тога што треба да одговоре на основу прочитаног текста, последња два питања су намењена полазницима (*Шта мислите, да ли су се девојке враћале истим путем?*; *Да ли сте и Ви имали неко чудно, необично или опасно путовање?*), па се у њима у потпуности захтева самосталност при формирању синтаксичких конструкција. Питања намењена полазницима проналазимо и у задатку: (1) *Шта почињете (сте почели / ћете почети)?*; (2) *Шта настављате да радите?*; (3) *Да ли сте завршили или престали са нечим?*; (4) *Саставите по једну реченицу са сваким глаголом³⁰ у било ком времену.* Пример: *Сутра почињем нови живот.* Овим задатком се проверава творба синтаксичких конструкција, али и креативност полазника и способност да врше избор адекватних граматичких и семантичких јединица како би исказ био прихватљив. На основу наведеног видимо да је често у радним налозима јавља више од једног захтева, чиме се постиже разноврсност и садржајност питања, што указује на присуство великог броја захтева у оквиру микроструктура уџбеника. Што им је више радних налога на располагању, то ће више имати могућности да усвајају нове моделе реченица и вежбају оно што су о синтакси српског језика већ научили. Једино вежбањем се ствара добра основа за даље напредовање при учењу страног језика.

 Разговарамо. Одговорите на питања:

1. Где се налази и како изгледа Манастир Светих врача Козме и Дамјана?
2. Шта су девојке купиле у манастиру за успомену?
3. Зашто су решиле да иду у Милешеву?
4. Шта је Тања прочитала о том манастиру?
5. Како је изгледао пут док су се спуштале ка манастиру?
6. Како се Марина осећала док је возила стрмим путем?
7. Зашто је Тања разговарала са Марином чудним гласом?
8. Колико су се спуштале?
9. Како је изгледао манастир кад су га угледале?
10. Шта је продавац сувенира рекао о путу којим су прошле?
11. Шта мислите, да ли су се девојке враћале истим путем?
12. Да ли сте и Ви имали неко чудно, необично или опасно путовање?

Фреска Бели анђео, Милешева

Слика бр. 149: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Јулија Шапић, 140. страна

³⁰ Овом радном налогу претходи табела у коме су наведени глаголи (свршени и несвршени) и именице проистекле од њих, па их треба употребити при одговарању на постављена питања. Неки од глагола су: (1) почињати, почињем ~ почети, почнем ~ почетак; (2) завршавати, завршавам ~ завршити, завршим ~ завршетак; (3) престајати, престајем ~ престати, престанем ~ престанак.

Претходно анализирани радни налози тичу се творбе потврдних и упитних реченица. Како би се допунила знања о три основна типа реченица, вежба се и формирање одричних синтаксичких конструкција. Поставка таквог задатка гласи: *Направи сложену реченицу са негацијом према датим моделима*. Пример: *Кренуо сам на посао раније. Не желим да упаднем у гужву.* → *Кренуо сам на посао раније да не упаднем у гужву / да не бих упао у гужву.* (39) Неки од примера које треба решити су: (1) *Покриј се ћебетом. Немој да се смрзнеш;* (2) *Купио сам храну за целу недељу. Нећу да размишљам о томе касније;* (3) *Гледај куд стајеш. Не желим да паднеш;* (4) *Богати бизнисмен је решио: неће се више женити;* (39) У већини примера треба сажети две реченице у једну чиме се постиже економичност у изражавању, а преноси се исти семантички садржај.

Важан за стицање синтаксичких компетенција јесте и радни налог који се тиче вежбања употребе везника. У питању су везници временских зависних реченица, али њихов адекватан избор ће допринети да се добије семантички прихватљивији исказ. Иако се на први поглед чини да се везници могу међусобно замењивати, то није тако. Наводимо само неки од примера: (1) *Спусти дрон (пошто / пре него што) се батерија испразни;* (2) *Клима се укључује тек (пошто / док) затворите балконска врата;* (3) *(Кад / пре него што) се вратим с посла, направити колач са малинама;* (4) *Чуо сам вести тек (пошто / пре него што) сам укључио радио.* Добар избор везника указује на то да полазници схватају њихову семантику, па их, сходно томе, правилно и употребљавају у зависности од синтаксичких конституената у непосредном окружењу. Након што ураде овај задатак треба потпуно самостално да формирају реченице користећи везнике *пре него што*, *пошто* и *док*. Управо се у овим примерима у потпуности примењује стечено синтаксичко знање о везницима временских зависних клауза.

б) Изаберите одговарајући везник из заграда.

1. Спусти дрон (пошто / пре него што) се батерија испразни. 2. Клима се укључује тек (пошто / док) затворите балконска врата. 3. (Пре него што / док) је жена у куповини, уживам код куће у миру и тишини. 4. (Кад / пре него што) се вратим с посла, направити колач са малинама. 5. Чуо сам вести тек (пошто / пре него што) сам укључио радио. 6. (Пошто / пре него што) кренете, проверите да ли сте укључили фарове. 7. (Док / кад) је син завршио факултет, запослио се у школи. 8. Чекај ту (док / кад) не дођем! 9. (Пре него што / пошто) пустиш пса у стан, опери му шапе. 10. (Пошто / пре него што) сам уградио климу, живот ми се променио набоље. 11. (Пре него што / док) ја спремам месо, ти можеш да направиш салату. 12. (Кад / док) смо ушли у подрум, осетио сам мирис влаге. 13. Искључи мобилни интернет (пре него што / док) пређеш границу. 14. Морамо да свратимо на пумпу (пре него што / кад) останемо без горива.

в) Напишите по један Ваш пример користећи везнике *пре него што*, *пошто* и *док*.

Слика бр. 150: *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Јулија Шапић, 127. страна

Последњи тип задатка на који ћемо указати овом приликом односи се на трансформацију активних у пасивне реченице. Дат је пример на основу кога треба урадити остале: *Прогласили су га издајником.* → *Проглашен је издајником.* Примери за решавање су: (1) *Побуњеници су сврхнули владу;* (2) *Одузели су му држављанство;* (3) *У Србији су забранили његове књиге;* (4) *Касније су га рехабилитовали.* Иако се, суштински, мења само један конституент, та промена доводи до промене реченичне форме.

б) Пребаците реченице у пасив. Пример: *Прогласили су га издајником. – Проглашен је издајником.*

1. Побуњеници су свргнули владу. _____
2. Одузели су му држављанство. _____
3. У Србији су забранили његове књиге. _____
4. Касније су га рехабилитовали. _____
5. Посмртне остатке су пренели у Београд. _____
6. Научник је описао у књизи проблем ледених доба. _____
7. Црква је прихватила Миланковићев календар. _____

Слика бр. 151: *Говори српски да те цео свет разуме* 2, 116. страна

Узимајући у обзир све анализиране радне налоге, можемо извести следеће закључке: (1) радни налози су класичног типа, (2) проверавају знања о зависним клаузама и везницима и (3) подстичу самосталност када је формирање краћих текстова/дијалога у питању. Теоријски садржаји о синтакси српског језика узроковали у типове задатака у микроструктурама. Било да треба да одговоре на задату тему, било да се тичу разумевања прочитаног, или завршетка реченица на основу задатко првог дела – сви радни налози, на свој начин, ангажују полазнике. Евалуацију свих задатака – и оних који се реализују у писаној форми, и оних који се реализују у усменој форми, врши предавач.

Како би се подстицала способност творбе зависних реченица, полази се од усвајања везника којима се уводе у вишеструкосложену реченичну структуру, па су такви радни налози присутни у овом уџбенику. Указујући на поједина замењивања везника, а да се при томе не промени значење исказа, указују на моћ језика тј. синтаксичких конституената да буду међусобно заменљиви без икаквих промена на семантичком плану. Управо је ово важно код учења страног језика – да постоји алтернатива да се искажу мисли, осећања, опише неки догађај или личност. Трансформисањем активних у пасивне реченице постиже се економичност у излагању, а задаци за разумевање прочитаног служе да уочимо готове моделе реченица, али и да ангажују полазнике с обзиром на то да се на њиховом крају увек проналазе питања која се тичу полазника – да искажу њихов став о теми о којој се расправља. Управо се овим задацима (било да су дате смернице за решавање или не) постиже двоструки ефекат: (1) самостално формирање реченица – са свим конституентима (њиховим распоредом и граматичким облицима) и (2) усвајање готових модела који се могу искористити за усмену, или писану релизацију језика.

3.2.7.4. Закључне напомене

Уџбеник *Говори српски да те цео свет разуме* 2 Ј. Шапић структурно и садржински показује да је реч о наставку истоименог уџбеника предвиђеног за усвајање српског као страног језика на А1 и А2 нивоу, па је намњен усвајању језика на Б1 и Б2/Ц1 нивоу. Уједначена дидактичка структура уџбеника доприноси једноставнијем коришћењу и стављању фокуса на садржај који треба да буде обрађен и који се третира као нов.

Уколико пођемо од теоријских поставки о синтакси српског језика, значајно место заузимају примери зависних реченица у српском језику и граматички коментари који их прате. Неки од њих су: *Ако би могао да им поделиш тестове, спасао би ме; Торте стављамо горе јер је тако сигурније; Кад / док су ишли кроз шуму, причали су о биљкама и*

животињама; Боравим на планини док траје распуст. Примери трансформације директног у индиректни говор омогућавају полазницима да једноставније (посебно када је писана реализација у питању) пренесу туђ говор. Неки од примера уочених у корпусу су: *Водич нам је рекао: „Станите!”* → *Водич нам је рекао да станемо* или *Написали су јој: „Ићи ћемо на Копаоник”* → *Написали су јој да ће ићи на Копаоник.*

Већ сами наслови лингвометодичких текстова/предлогака (*Што на ум, то на друм?*; *Где има ватре, има и дима; Увек се заврши неком од наших песама*) указују на занимљиве садржаје који су у њима описани. Ауторка је настојала да се начином излагања садржаја приближи потенцијалним корисницима, али и да да што више нових речи и израза, па самим тим и клауза како би се стекла нова знања и способности. Све оно што је ново, у тексту је болдирано, па тако и на графичком плану имамо истакнуте иновације у тексту. Како је у питању уџбеник намењен за Б, па и Ц1 ниво постигнућа, лингвометодички предлошки су различитог обима и типа – има везаних, али и дијалогских текстова. Када је синтаксичка структура у питању, полази се од синтагми: (1) двоконституентских (*индустријски процеси; свакодневни живот*) и (2) троконституентских (*црвенкасти пећински накит; прецизно инжењерско око*). Без обзира на ниво постигнућа, не изостају ни реченице без предиката (*О, мусака; И романтични филмови*), као и модели простих реченица (*Институција породице се урушава; Милунка се родила на Видовдан у малом селу код Јошаничке Бање*). Најразуђенији је систем субординације (*Јавили су на вестима да је квар на мрежи; Срби су веома породична нација која негује породичне везе; Пошто су одморили поред пећине, планинари су кренули уз реку да виде још једно чудо природе – гејзир који избацује воду неколико метара у вис; Тамо пише број шалтера где се пријављујеш на лет и предајеш пртљаг; Човек учи док је жив!; Док траје олуја немојте се туширати јер је вода добар проводник струје; Ако буду паничили, неће моћи да размишљају како треба; Против националних стереотипа бори се свака нација, иако та борба помало личи на борбу са ветрењачама; Да није било музике, ја не бих тио и певао*), док се проналазе и представнији система координације у српском језику (*Милунка је обукла мушко одело, одсекла косу и јавила се у војску уместо брата под именом Милун Савић; Мало труцка, па престане; Живим у Лондону, али често долазим овде; Сутра ујутру морам у Нови Сад, а у седам смо организовали тестирање у школи*). Уочене синтаксичке конструкције имају и своје специфичности које се тичу: (1) низања реченица без везника (*Технологија жури, закони касне; Њени посмртни остаци су пренети у Алеју великана, улица у Београду добила је њено име, обновљен је спомен-комплекс у Јошаничкој Бањи, подигнути су споменици у Инђији и у Београду*); (2) отпочињање реченица везником напоредног односа (*А сад је већ касно да је зовем; Али музичари су свирали божанствено*) и (3) интонационе паузе између делова реченица (*Цунами – тешко, немамо море; Свиђају им се наставници – кажу да нису много строги*).

Све наведено, у граматичко-теоријском делу рада и лингвометодичким текстовима, проверава се у радним наловима. Иако су класичнији, доприносе стицању синтаксичких компетенција предвиђених за Б ниво постигнућа. Ако полазимо од задатака који потпуно подстичу самосталност полазника, преко оних који имају смернице за решавања, па све до задатака који се тичу допуна реченица клаузом која недостаје или трансформисање реченице, а да се при томе значење исказа не промени – видећемо да је уџбеник *Говори српски да те цео свет разуме 2* утицао на развој другачијих, специфичнијих начина излагања што има за циљ нијансирање у језику. Овакве синтаксичке компетенције омогућавају реализацију језика у свим сферама деловања тј. у различитим функционалним

стиловима, како разговорном, тако и књижевноуметничком. Тако полазници могу да читају и тумаче дела из српске књижевности, као важног сегмента српске културе, значајног за овладавање језиком на највишем нивоу. Уз добру потпору предавача, овај уџбеник може допринети да се, након овладавања језиком на Б нивоу постигнућа, унапреди процес самообразовања и формира добра основа за стицање синтаксичких знања и компетенција за највиши ниво – ниво владања језиком.

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	/	Система субординације (условне, узрочне и временске реченице)
Лингвометодички текст/предложак	Именичке (двоконституентске и троконституентске)	Реченице без предиката и модели простих реченица	Систем координације (саставне и супротне реченице) и систем субординације (изричне, односне, временске, месне, узрочне и условне)
Радни налози/задачи	Именичке (двоконституентске и троконституентске)	Реченице без предиката и модели простих реченица	Систем координације (саставне и супротне реченице) и систем субординације (изричне, односне, временске, месне, узрочне и условне)

Табела бр. 14: Синтаксички минимум у уџбеници *Говори српски да те џео свет разуме 2* Ј. Шапић

3.3. Уџбенички комплети предвиђени за Ц ниво постигнућа

Учење страног језика подразумева стицање компетенција на свим његовим граматичким нивоима – почев од фонетике/фонологије, преко морфологије, лексикологије, морфосинтаксе, синтаксе, па све до семантике, прагматике и анализе дискурса. Како би се остварио највиши циљ учења страног језика, а то је овладавање језиком, неопходна је подршка у виду дидактичких материјала – уџбеника и приручника, која ће полазницима олакшати читав процес. Поред дидактичких материјала, неопходан је и предавач како би се одмах отклањале неодумице, али и учење усмерило на прави начин. Како смо до сада извршили анализи уџбеника за А и Б ниво постигнућа, како бисмо створили слику о синтаксичком минимуму у наставни српског као страног језика неопходно је да укажемо на синтаксичке садржаје присутне у уџбеницима за Ц ниво постигнућа.

Уџбеници за Ц ниво постигнућа специфичним чини мањи број публикација у односу на уџбенике предвиђене за учење и усвајање језика на почетном и средњем нивоу постигнућа. Без обзира на то, настојаћемо да укажемо на нове синтаксичке садржаје присутне у уџбеницима за Ц ниво постигнућа, али и на оне који се том приликом понављају – а све са циљем што бољег владања језиком, како у комуникацији, тако и у настави, и у свим сферама друштвеног деловања полазника.

На Ц нивоу постигнућа, *Наставним програмом учења и полагања српског језика* (2004), осмишљеног на основу *Заједничког европског оквира за учење страних језика и Европског језичког портфолија*, спроводи се: (1) писмена провера постигнућа – а. писање, б. лексика, в. граматика и г. правопис; и (2) усмена провера постигнућа – а. читање, б. разумевање прочитаног и в. конверзација. Када је писање на Ц1 нивоу у питању, оно подразумева: (1) коришћење и једног и другог писма; (2) уме да напише брзо прочитан или изговорен текст, без обзира на садржај текста, па чак иако постоје акустичне или артикулационе сметње приликом изговарања или слушања текста и (3) уме да напише правилно текст, чак иако је он изговорен са неким погрешкама (акцентским, дијалекатским и сл.). За синтаксички минимум који овом приликом испитујемо важне су поједине морфолошке поставке, али у првом реду оно што је предвиђено за област синтаксе. На морфолошком плану, садржаји који утичу на стицање синтаксичких компетенција, односе се на: (1) правилну употребу свих морфолошких облика стандардног језика, чиме се не разликује од говорника коме је српски језик матерњи и (2) грешке су ретке, научљиве и не ремете семантичку вредност исказа. Исто важи и за синтаксу: (1) правилна употреба свих синтаксичких облика стандардног језика, чиме се не разликује од говорника коме је српски језик матерњи и (2) грешке су ретке, научљиве и не ремете семантичку вредност исказа. Евалуација усмених постигнућа на Ц1 нивоу подразумева: (1) течно и разговетно читање текста из било ког домена или жанра; (2) разумевање сложених и обимних текстова без обзира на садржај, а у случају неразумевања нејасног или нелогичног дела текста, у стању је да јасно и конкретно укаже на нејасноћу и (3) може да учествује у свакодневној конверзацији са таквом лакоћом и спонтаношћу да могућа потпуно нормална интерекција са изворним говорником. Након завршеног курса на Ц1 нивоу постигнућа, када је конверзација у питању, полазници би требало да имају следеће компетенције: (1) активно учествује у разговору, дајући своје мишљење о свим темама и бранећи своје ставове, (2) може да прилагоди начин изражавања одређеној особи и ситуацији, као и да одреди одговарајући формални ниво комуницирања у датим околностима и (3) вешто и успешно комуницирање у афективној, метафоричкој и шаљивој равни употребе језика. Компетенције

се гранају још и на способности: (1) читања књижевних текстова (прозних или поетских) без ограничења и давање свог мишљења о прочитаном и (2) писања новинских, полемичких или књижевних текстова. На основу наведеног закључујемо да већ знања и компетенције стечене на Ц1 нивоу подразумевају употребу језика у различитим, новим сферама, а не само у комуникације. Тако се постиже нијансирање у језику што је значајна особина оних који српски језик уче као страни.

Постигнућа везана за писану реализацију језика на Ц2 нивоу подразумевају следеће: (1) подразумева се коришћење и једног и другог писма, уме да пише диктиран текст на оба писма; (2) приликом читања не обраћа пажњу на писмо којим је писан текст, у смислу да су му оба писма подједнако блиска; (3) уме да напише брзо прочитан или изговорен текст, без обзира на садржај текста, па чак иако постоје акустичне или артикулационе сметње приликом изговарања или слушања текста и (4) уме да напише правилно текст, чак иако је он изговорен са неким погрешкама (акцентским, дијалекатским и сл.). Полазник на Ц2 нивоу, има и способности: (1) читање књижевних текстова (прозних или поетских) без ограничења и давање свог мишљења о прочитаном и (2) писања новинских, полемичких или књижевних текстова. Када су морфологија, синтакса и правопис у питању, подразумева се истоветност – подразумева се правилна употреба свих морфолошких/синтаксичких/правописних облика стандардног језика, чиме се не разликује од говорника коме је српски језик матерњи. За овај ниво постигнућа важно је споменути још да је читање течно и разговетно, а читају се текстови из било ког домена или жанра. Разумевање прочитаног на овом нивоу подразумева следеће компетенције: (1) може да разуме сложене и обимне текстове без обзира на садржај, а у случају неразумевања нејасног или нелогичног дела текста, у стању је да јасно и конкретно укаже на нејасноћу; (2) може да резимира сложен текст и (3) може да прати специјализована предавања и презентације које користе дијалекатске језичке обрте и непознату терминологију. И на самим крају разматрање постигнутих знања и компетенција након учења у усвајања српског језика на Ц2 нивоу, указаћемо на способности везане за конверзацију. Оне подразумевају способности: (1) учешћа у свакодневној конверзацији са таквом лакоћом и спонтаношћу да могућа потпуно нормална интерекција са изворним говорником; (2) активног учешћа у разговору, дајући своје мишљење о свим темама и бранећи своје ставове; (3) прилагођавања начина изражавања одређеној особи и ситуацији, као и да одреди одговарајући формални ниво комуницирања у датим околностима и (4) да вешто и успешно комуницира у афективној, метафоричкој и шаљивој равни употребе језика.

Све наведено указује на стечена компетенције након завршеног Ц1 и Ц2 курса српског као страног језика, али *Наставним програмом учења и полагања српског језика* (2004) се не прописују конкретни синтаксички садржаји које треба обрадити током наставе на највишем нивоу постигнућа. Зато ће наш задатак бити да укажемо на синтаксичке садржаје које проналазимо у уџбеницима за Ц ниво постигнућа, као и додатним дидактичким материјалима за које се процењује за могу послужити за усвајање језика на највишем нивоу (у првом реду се мисли на приручник тј. граматику српског језика за странце). Анализа садржаја ће бити реализована на идентичан начин као и анализа претходних садржаја чиме ће се допунити синтаксички минимум у настави српског као страног језика садржајима који су планирани да буду обрађени на Ц1 и Ц2 нивоу.

3.3.1. Јелица Јокановић Михајлов, Весна Ломпар, *Говоримо српски. Уџбеник српског језика за странце*, Београд: МСЦ, 2001.

Уџбеник *Говоримо српски* Ј. Јокановић Михајлов, В. Ломпар настао је из вишегодишње потребе да се за септембарски Скуп слависта припреми уџбеник који ће бити прилагођен потребама полазника Скупа, у првом реду полазника средњег и вишег курса. Уз велику подршку МСЦ-а, ова књига је угледала светлост дана и прилагођена је учењу и усвајању језика на највишем – Ц1 и Ц2 нивоу. Вишегодишње искуство у настави омогућило је ауторкама да своје знање и искуство прилагоде потенцијалним корисницима уџбеника, што је у резултату дало уџбеник који је приступачан за коришћење у наставном процесу, али и у процесу самообразовања.

У поглављима који следе, задатак ће бити да укажемо на теоријске поставке о синтакси српског језика, лингвометодичке текстове као изворе синтаксичких конструкција и радне задатке/налоге који ће допринети формирању синтаксичког минимума на Ц нивоу постигнућа. На основу спроведене анализе синтаксичких садржаја, у све три форме (теорију, текст, радне налоге), у методичком делу рада покушаћемо да дамо методичке импликације за наставну праксу – као исходиште резултата до којих се овим путем дошло.

3.3.1.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика

Претпоставке о теоријским поставкама српског језика на Ц нивоу постигнућа подразумевају сложене садржаје о независним и зависним клаузама, као и морфолошки и (морфо)синтаксички елементи који утичу на овладавање језиком. Ауторке су ставиле акценат на објашњавање синтаксичких појава које су честе у текстовима, али и комуникативном процесу.

Полазимо од конструкције *да + презент* с обзиром на то да она учествује у творби сложених глаголских предиката. Полазницима се сугерише да ова конструкција мења инфинитив, а најчешће има облика питања и представља *љубазно предлагање*. Иако је, суштински, реч о морфосинтаксичком садржају, одлучили смо да ову конструкцију издвојимо у оквиру теоријских поставки о српском језику с обзиром на њихову улогу предиката – синтаксичког конституента без кога не може да постоји реченица. Објашњење је концизно, али веома јасно и прецизно што чини да га полазници брзо и лако усвоје.

- б) Конструкцију да + презент већ познајете као замену за инфинитив (почеле су да се договарају = почеле су се договарати, може једна од нас да је отпрати = може је једна од нас отпратити), а сада је запамтите у честој употреби где она обично има облик питања и представља љубазно предлагање нечега:

Слика бр. 151: *Говоримо српски*, Ј. Јокановић Михајлов, В. Ломпар, 10. страна

Како је реч о уџбенику намењеном за Ц ниво постигнућа, у првом реду за курсеве српског језика у оквиру МСЦ-а, проналазимо морфосинтаксичке и синтаксичке садржаје који се често јављају у комуникативном процесу, а непосредно утичу на усвајање знања и вештина везаних за творбу синтаксичких конструкција. Један од таквих садржаја тиче се морфологије српског језика, а улази у састав сложених неглаголских предиката. У питању је трпни глаголски придев. У оквиру табеле, прегледно, дате су његове улоге у реченици. Глаголски прилог садашњи се употребљава: (1) за грађење пасива (*Био је откривен најзначајнији антички споменик*), (2) као пасивни крњи перфекат (*Јуче је коначно постигнут договор*) и (3) као прави придев (а. као атрибут – *група ђака предвођених професором*; б. као апозитив – *Ирски сетер је, подстакнут грајом, устао* и в. именски предикат – *Кад видите изложбу, бићете одушевљени*). Посредством глаголског прилога трпног указано је и на његове синтаксичке функције, па је значајно истаћи садржај који се тиче функција атрибута, апозитива и именског дела предиката. Атрибут и апозитив доприносе информативности исказа, па се често јављају у оквиру синтаксичких конструкција лингвометодичких текстова.

 Коментари и вежбе

1) Облици: *предвођен, смештен, пронађен, откривен, подизан, саграђен ...* познати су вам као трпни глаголски придеви. Они у реченици могу бити различито употребљени:

- за грађење пасива (=трпног стања)
такве су у тексту реченице:
На овом месту пронађени су остаци античке архитектуре.
Био је откривен најзначајнији антички споменик.
Овде су подизане куће многих виђених Београђана.
Некада је у овој згради била смештена Велика школа.
- као пасивни крњи перфекат
обично у насловима новинских текстова:
Покренут нови циклус инвестиција
Откривено ново налазиште нафте
Јуче коначно постигнут договор
- као прави придев
 - као атрибут: група ђака предвођених професором ...
 - као апозитив: Ирски сетер је, подстакнут грајом, устао.
Обасјана светлошћу, сијала су три
бронзана споменика.
 - као именски део предиката: Био је очаран.
Увек је због таквих вести забринут.
Кад видите изложбу, бићете одушевљени.

Слика бр. 152: *Говоримо српски*, Ј. Јокановић Михајлов, В. Ломпар, 30. страна

Овом приликом ћемо указати на употребу пасивног презента у облику конструкције активни презент + се него конструкције бивам (биваш, бива...) + трпни глаголски придев. Наведени су примери који се чешће употребљавају и они који се ређе употребљавају у савременом српском језику, па ће их, у зависности од тога, полазници користити у наставном процесу.

У савременом језику много је чешћа употреба пасивног презента у облику конструкције активни презент + се него конструкције бивам (биваш, бива...) + трпни глаг. придев:

чешће је :

ређе је:

ове новине се брзо распродају = ове новине брзо бивају распродате

споменици се подижу
заслужним људима = споменици бивају подигнути
заслужним људима

у таквим ситуацијама људи се
лако збуне = у таквим ситуацијама људи лако
бивају збуњени

Слика бр. 153: *Говоримо српски*, Ј. Јокановић Михајлов, В. Ломпар, 31. страна

Теоријска разматрања о синтакси српског језика закључујемо истицањем садржаја о глаголском прилогу садашњем. С обзиром на то да овај глаголски облик може бити замењен зависном клаузом, важно је указати на његову творбу, као и сферу употребе. Када се јаве у реченичној конструкцији, указују на истовременост радњи (*чита и у исто време клима главом*). Поред истовремености, глаголски прилог садашњи указује на начин вршења радње (*климајући главом*), а може бити замењен зависном клаузом, а да се при томе не промени семантика исказа. Иако, понекад, облици глаголског прилога садашњег полазницима звуче необично, често се срећу у лингвометодичким текстовима, па је задатак предавача да укажу на њихову замену зависном клаузом.

- 3) Јесте ли препознали ове глаголске облике:
вртећи оловку, климајући главом, правећи покрете ;
чита ћутећи, чита не слутећи колико повећава нервозу?

То је *глаголски прилог садашњи*. У тексту *Извештај* погледајте реченице у којима се налазе ови облици и видећете да се све ове радње одвијају истовремено са читањем :

чита и у исто време врти оловку,
чита и у исто време клима главом,
чита и у исто време прави покрете ...

Осим истовремености, ови облици означавају и начин на који се врши радња: чита тако што врти оловку, клима главом, прави покрете... Гради се од несвршених глагола.

Слика бр. 154: *Говоримо српски*, Ј. Јокановић Михајлов, В. Ломпар, 69. страна

Иако у уџбенику *Говоримо српски* Ј. Јокановић Михајлов, В. Ломпар не проналазимо „чисто” синтаксичке садржаје, уочени морфолошки и (морфо)синтаксички садржаји битно утичу на развој синтаксичких конструкција. Указано је на фреквентне реченичне конституенте и њихове функције. Циљ ауторки је био да истакну често употребљаване конструкције – како у говору, тако и у писању.

Овом приликом се указује на: (1) конструкцију *да* + презент, (2) трпни придев, (3) пасивне конструкције у форми *презент* + *се* и (4) глаголски прилог садашњи. Указано је на њихову ређу, или чешћу употребу у комуникативном процесу или писаном дискурсу, као и на њихове синтаксичке конструкције. Без обзира на то што граматичких садржаја у уџбенику *Говоримо српски*, по обиму, нема много, они су концизни, али веома информативни, па доприносе унапређивању већ стечених знања и вештина при учењу српског као страног језика.

3.3.1.2. Лингвометодички текстови/предлошци

Лингвометодички текстови у уџбенику *Говоримо српски* Ј. Јокановић Михајлов, В. Ломпар показују одређену специфичност. Наиме, они се тематски ослањају један на други, па тако чине текстуалну целину. Описујући свакодневни живот и тешкоће странца у Београду, у исто време указује на лепоте и занимљивости главног града, спомињући том приликом занимљивости из српске културе, историје и традиције. Тематски и структурно текстови су прилагођени полазницима кусева које организује Међународни славистички центар.

Синтаксичку анализу дискурса отпочињемо разматрањем синтагми. У резултату анализе синтаксичких јединица уочили смо двоконституентске и троконституентске синтагме, али и спорадични примери четвороконституентских синтагми. Уочили смо следеће примере синтагми: (1) двоконституентске – *специјализовани курсеви, лекторске вежбе, фонетска лабораторија, афирмисани слависти; виђени Београђани; француски манастири; кинески цар; земљано узвишење*; (2) троконституентске – *најзначајнији антички споменик; лака јутарња измаглица; југословенска кошаркашка школа* и (3) четвороконституентске – *веома топло августовско поподне*. Видимо са су синтагме именичке, чији зависни конституенти имају синтаксичку функцију конгруентног атрибута. Пример *земљано узвишење* показује да је глаголска именица у функцији главне речи именичке синтагме, на шта треба указати полазницима. Синтагме доприносе лепоти описивања, реченичне структуре постају вишеструкосложене, па су погодне за лингвистичку анализу на Ц нивоу постигнућа.

Анализа реченица отпочиње разматрањем реченица без предиката. У овом уџбенику се чешће јављају у дијалошким, него у везаним текстовима. Уочени примери су: *Књижевник, филозоф, педагог и народни просветитељ, једна од најзначајнијих и најутуцајнијих личности српског народа XVIII и почетка XIX века; Само тренутак; Скоро невероватно!; Јадна твоја стрина!; Зоран, Игоров друг из детињства; Свака част, пријатељу!; Полако, полако; Ју! Какав безобразлук*. Ове реченице се не могу разумети без ширег контекста, па се ретко употребљавају изоловано – изузев у неким одговорима током дијалога.

Иако је уџбеник *Говоримо српски* намењен за учење и усвајање српског језика на Ц нивоу, примери простих реченица не изостају. То су модели са прилошким одредбама и

допунама, па бивају информативне у писаном дискурсу, али и у усменој комуникацији. Примери простих реченица су: *На Филолошком факултету у Београду се сваког септембра, већ више од тридесет година, одржава међународни Скуп слависта; Идемо према излазу; Ја се још колебам; Привлаче ме и језик и књижевност; Ушле су са газдарицом у собу.* Структура простих реченица је позната полазницима, а са овим текстовима упознају се са новим примерима.

Систем координације и систем субординације присутнији су у текстовима намењеним за средњи и виши ниво постигнућа (Б и Ц). У овом уџбенику, на основу везника напоредног односа, учили смо следеће врсте независних реченица: (1) саставне, (2) супротне и (3) раставне. Саставни напоредни однос препознаје се на основу везника *и* и *па*, па имамо примере: *Он је отворио врата европској култури и створио основу за модерну књижевност код Срба; Јелена и Зорица су и даље разгледале огласе и коментарисале њихов садржај; Позвониле су на врата и за неколико тренутака врата су се отворила; А јуче ми се и Игор придружио, па смо обишли и све бутике у Сава центру; Радујем се и једва чекам.* Независне клаузе којима се исказује супротан однос, препознају се по везнику *али*: *И ја сам видела један, близу наше амбасаде, али га нисам баш разумела.* Систем координације представљен је и посредством раставног напоредног односа где су уочени примери: *Не знам само хоће ли увек говорити овако споро и разговетно, или је то само сада на почетку; Све што им је у огласима изгледало повољно, или је било далеко, или се у телефонском разговору откривао неки недостатак.* Препознају се по везнику *или*.

Систем субординације чине разнолике врсте зависних реченица. Указаћемо на њихове синтаксичке функције и везнике којима се уводе у сложену реченичну конструкцију. Полазимо од примера изричних реченица: *Професор је, међутим, предложио својим ученицима да га одрже на онај начин на који су стари Грци држали часове: у шетњи; Маки је после прошлогодишњег боравак сматрала да познаје Београд, али је сада слушала називе различитих крајева града из огласа и морала је признати да су јој многи непознати; Девојкама се учинило да је соба баш као предодређена за Маки; И код нас има доста графита, само не смеју да се пишу баш на сваком месту; Страшно би се разочарала да одустанеш од овог лепог обичаја; Кажу тетке да се не секира.* Видимо да су све изричне реченице уведене везником *да*, а њихова синтаксичка функција је објекатска.

Како су честе у лингвометодичким текстовима, али и у говору, разматрају се односне (релативне) реченице. Примери релативних реченица су: *Назив „МСЦ” одмах упамте и полазници који су први пут овде, а његово име је синоним за сарадњу, срдачне сусрете и пријатељско дружење преко целе године; Две младе Београђанке, студенткиње филологије Јелена и Зорица, сачекале су на Железничкој станици воз којим је из Русије допутовала њихова познаница Тања; Милош, који је сасвим случајно чуо део разговора младог пара, настави да шета.* Видимо да су све односне реченице уведене везником *који*, а синтаксичка функција је атрибутска и апозитивна.

Често разматране и теоријски, и практично, често коришћене у усменој и писаној комуникацију, јесу временске зависне клаузе. У овом уџбенику препознају се по везницима *чим*, *кад* и *док*. Примери су следећи: *Чим је воз стао, Тања се нашла у загрљају својих другарица; Чим је газдарица изашла, девојке су углас почеле да износе своје утиске; Кад стигнемо добићеш програм и видећеш у којој си лекторској групи, а то је најважније; Чим је обавила административне послове у Ректорату и у својој амбасади, почела је да организује свој боравак у Београду; Ово је била соба моје ћерке док се није удала и отишла са мужем у нови стан.* У корпусу смо пронашли пример временске реченице са глаголским

прилогом садашњим, који указује на истовременост радњи: *Само један стан на Врачару их је интересовао и тако су, проверавајући у новинама адресу, у лаганој шетњи дошле до зграде у којој се издавала соба са купатилом и употребом кухиње.* Могло би се рећи и *Само један стан на Врачару их је интересовао и тако су, док су у новинама проверавале адресу, у лаганој шетњи дошле до зграде у којој се издавала соба са купатилом и употребом кухиње.* Видимо да при овој врсти промене синтаксичке структуре не долази до промене семантике. Синтаксичка функција уочених примера зависних реченица је прилошка – прилошка одредба за време.

С обзиром на то да су били саставни део лингвометодичких текстова раније анализираних уџбеника, и овде проналазимо условне и узрочне реченице. Условна: *Бојим се да ћемо закаснити ако свраћамо у хотел; Ако буде пребрзо, рећи ћемо јој, замолићемо је да говори спорије; Ја ћу бити у трпезарији, ако вам затребам; Чак је претерано уредна, ако се тако може рећи; Већ сада има више званица него што смо планирали, а ако зовемо и све даље рођаке нигде краја. Синтаксичка функција условних реченица јесте прилошка одредба услова.*

Поред условних, чести су примери узрочних реченица. У сложену реченицу уводе се везницима *зато* и *јер*. *Још се нису добро упознали и зато су искористили ову паузу да поразговарају; То ипак није тако често, јер данас код нас породице нису више бројне као некад; Дошао је готово до Римског бунара, када му се учинило да треба да се врати назад до Диздареве куле, јер су небо већ испуниле звезде. Синтаксичка функција узрочних реченица је прилошка – прилошка одредба узрока.*

Поред класичне поделе зависних и независних реченица, и њихових примера, на које је овом приликом указано, у реченичној структури уочавамо неке специфичне одлике. Једна од њих указује на интонационе паузе, направљене посредством различитих интерпункцијских знакова – црта и три тачке. Примери су: *А опет, нема ни много времена....; Тако... Можемо да кренемо; Кад само помислите на зевање, јавља се исти рефлекс, јер – зевање је нешто чему не можете одолети!* Ова врста сегментовања исказа у писању се испољава употребом интерпункцијских знакова, а у говору интонационом паузом. Ова врста испрекиданости изражавања може, у појединим случајевима, довести до неразумевања текста, па је неопходно да предавачи уклоне све семантичке дилеме.

Синтаксичку структуру ових лингвометодичких текстова чини отпочињање реченица везницима. Реченица почиње везницима напоредног односа, а уочени примери су: *А сад, причај нам како си путовала и шта код тебе има ново....; И ми из центра им завидимо; И код нас у Немачкој људи стално журе, још више него овде; А велика такмичења прате готово сви.* Везници у овим примерима немају корелативну функцију, већ њима отпочињу реченице. Чини се да уочени примери не нарушавају разумевање исказа, а предавачи имају задатак да укажу на семантичке разлике између везника.

Када је о везницима реч, у корпусу се уочавају примери низања реченица без везника. То су следећи примери: *Ево таксија, седите вас две овде, ја ћу напред; Питај нашу лекторку, она сигурно зна.* Низање реченица без везника не омета разумевање текста.

У овом корпусу пронашли смо и примере вишеструкосложене реченице. Наводимо примере: *У холу факултета се скупљају слависти пред отварање Скупа, чују се жагор и смех, сусрећу се стари познаници, они једни другима представљају нове колеге, младе слависте и будуће полазнике курса, звоне поздравни на српском, разговарају почетници и стручњаци, мешају се различити изговори и акценти, али сви једни друге разумеју и на свим лицима се види задовољство што су ту и што ће у наредним данима бити део овог*

славистичког скупа; То је онај час када сунце нестаје са хоризонта, док се на величанственом споју две реке, Саве и Дунава, готово невидљиво беласа прамен водене паре, која делује као лака јутарња измаглица. Када предавачи сугеришу да је за разумевање оваквих реченица неопходно правити интонационе паузе у говору, на адекватан начин ће их полазници користити. Њихова обимна структура може допринети да постану погодан материјал за увежбавање синтаксичких одлика српског језика. За евалуацију таквог радног налога, неопходан је рад предавача.

Синтаксичка анализа лингвометодичких текстова довела је до следећих закључака: (1) присутне су именичке синтагме (двоконституентске, троконституентске, четвороконституентске), (2) реченице без предиката саставни су део дијалогских текстова, (3) модели простих реченица имају прилошке одредбе и допуне, (4) координација је присутна посредством саставних, супротних и раставних односа и (5) систем координације чине изричне, односне, временске, условне и узрочне реченице. Реченичне конструкције показују и неке специфичне одлике, попут: (1) сегментовање исказа које прате интонационе паузе и писање црте или три тачке, (2) отпочињање реченица везницима (напоредног односа) и (3) низање реченица без везника. Без обзира на то што реченица почиње везником, или се реченице нижу без корелата, или проналазимо одређену врсту сегментовања реченице – полазници неће имати потешкоћа при разумевању исказа јер је реч о учењу и усвајању српског језика на Ц нивоу. Лингвометодички текстови из овог уџбеника дају подршку за учење синтаксичких садржаја током наставног процеса, а уз помоћ предавача могу послужити и за синтаксичке анализе дискурса.

3.3.1.3. Радни задаци/налози

Дидактичка структура радних налога за коју су се определиле ауторке Ј. Јокановић Михајлов и В. Ломпар другачије су од очекиваних. Наиме, за евалуацију синтаксичких знања и вештина одабрале су различите жанрове, као што су оглас или графит. Поред класичних задатака у којима полазници треба да искажу своје мишљење по одређеном питању, јављају се и задаци који се тичу употребе везника, трпних придева, пасивних конструкција, творбе текстова различитих књижевних жанрова. У овом делу рада ћемо указати на типове радних налога који, посредно или непосредно, утичу на стицање синтаксичких компетенција творења реченица, па и дискурса.

Полазимо од задатка којим се од полазника очекује одговарање на питања и исказивање мишљења везаних за студијске програме на Филолошком факултету у Београду. Од полазника се очекује да искажу свој став о свом студијском програму, као и о оном који не би изабрали. Овај задатак подразумева потпуну самосталност при избору синтаксичких конституената и њиховом позиционирању у оквиру реченичне конструкције како би се добио семантички и граматички прихватљив исказ. За проверу ових радних налога неопходан је предавач. Помоћ при решавању ових задатака јесте списак свих студијских програма, па на основу њих полазници могу да конципирају своје одговоре.

На овај задатак се надовезују радни налози који подразумевају писану реализацију језика (задаци 4 и 5), као и усмену реализацију синтаксичких конструкција (задаци 6 и 7). Тематски се наслањају на претходно истицање огласа, па представљају само наставак онога што је већ вежбано. Овај радни налог доприноси формирању краћих текстова.

4) Саставите краћи оглас у коме тражите стан за четворочлану породицу. Истакните у огласу битне захтеве које стан мора испуњавати.

.....
.....
.....
.....

5) Ви сте студент који тражи колегу с којим би заједно изнајмио стан. Сваки од вас ће имати посебну собу, а остале просторије ће вам бити заједничке. Саставите одговарајући оглас.

.....
.....
.....
.....

6) Замислите себе као саветника у агенцији за некретнине. Желите да продате клијенту стан на трећем спрату. Истакните добре стране стана: опишите како је окренут, колика је квадратура, које делове стан има, јесу ли све собе са засебним улазом или су пролазне, како је опремљен (централно грејање, телефон, тераса, балкон), има ли у згради вешерница или тераса за сушење рубља, да ли уз стан иде подрум или можда гаража и сл.

7) Колико су најчешће високе стамбене зграде у Вашем граду? Шта мислите о становању на највишим спратовима солитера? Да ли Вам смета висина? Јесте ли на највишим спратовима опуштени или напрегнути? Уживате ли у лепом погледу и панорама града? Волите ли возњу лифтом? Јесте ли некада били у ситуацији да се лифт заглави? Како реагујете у таквим ситуацијама?

Слика бр. 157: *Говоримо српски*, Ј. Јокановић Михајлов, В. Ломпар, 42. страна

Сличан претходним је и следећи радни налог. Полазницима су представљени графити, као посебна књижевна врста, уз захтева да искажу свој став о њима, да ли су некад и сами писали графите и да изаберу један графит који ће детаљно описати. Овим задатком се подстиче самостално творење реченица, па су значајне за утврђивање модела независнослужених и зависнослужених реченица.

Искључи телевизор, укључи мозак

Волите ли графите?
Какво је ваше мишљење о писању по зидовима?
Јесте ли некада и сами написали нешто ?

Н
И
Ј
О
В
И
Ј
О
С
У
П
О
Д
И
В

кад ја тамо а оно међутим

Који су познати графити у вашем граду?
Који је ваш омиљени графит? Како је
настао? На шта се односи?

Погледајте графите исписане на овој
страници и прокоментаришите их –
објасните шта значе, на коју ситуацију
се могу односити, пробајте да
погодите ко би могао бити њихов
аутор.

ШТО ВОЛИМ ЧИСТ,
БЕО ЗИД

Ово нисам писао ја, мајке ми !

Е ПА САД ШТА БУДЕ !

ДА МИ НИЈЕ НЕКО СЛУЧАЈНО
ПИСАО ПО ЗИДУ !

виолина је живчани инструмент

зауставите Земљу,

дружите се више с малом децом -
имаћете прави поглед на свет

О
Д
К
О
Н
О

Слика бр. 158: *Говоримо српски*, Ј. Јокановић Михајлов, В. Ломпар, 49. страна

Да акценат није само на творби везаног текста, показује пример задатка који подразумева формирање дијалога. Дијалог треба да има елементе разговорног функционалног стила, а на полазницима је избор синтаксичких конструкција. Посредством синтаксичких одлика полазници се упознају и са стилским одликама српског језика.

- 2) Саставите сами мали, кратки дијалог у коме ћете употребити понеки елеменат разговорног језика.

.....
.....
.....
.....
.....

Слика бр. 159: *Говоримо српски*, Ј. Јокановић Михајлов, В. Ломпар, 69. страна

6) Како употребљавате двоструке везнике: **и...и...** ; **ни... ни...** ? Погледајте реченице из претходне вежбе:

отац ради као лекар
стриц ради као лекар

И отац и стриц раде као лекари.

није постала професор
није постала лекар

Није постала ни професор ни лекар.

Спојите на исти начин парове реченица:

волим музику
волим књижевност

он ће се бавити спортом
он ће се бавити шахом

студирала је психологију
студирала је социологију

рад ми прија
одмор ми прија

нисам инжењер
нисам архитекта

не радим у пошти
не радим у банци

Зорицу нисмо срели у граду
Милана нисмо срели у граду

њега не познајем
његову сестру не познајем

7) А како употребљавате двоструке везнике: **НИТИ...**
НИТИ... ?

У претходној вежби сте везнике **И...И...** и **НИ... НИ...** употребили испред падежних облика: **и музику и књижевност, и рад и одмор, ни у пошти ни у банци, ни њега ни њу.**

Слика бр. 161: *Говоримо српски*, Ј. Јокановић, Михајлов, В. Ломпар, 19. страна

Последњи разматрани тип радног налога тиче се употребе различитих семантичких израза у оквиру синтаксичких конструкција. Понуђена су три израза: (1) *у (на) крилу*, (2) *у наручју* и (3) *у загрљају*. Структура реченице може бити разнолика – или проста, или сложена. Иако је полазницима понуђен модел, морају самостално да формирају реченицу са избором свих синтаксичких конституената, њихових граматичких облика и позиције у реченици како би се добио ортографски и семантички прихватљив исказ.

4) Да ли сте сасвим разумели шта значи: *ове кесе можемо држати на крилу*? Шта је овде **крило**: део аутомобила, део тела или нешто треће? Говори ли се у изразима *на крилу* и *у крилу* о птицама или о људима? Упоредите и ове реченице:

Стави ташну на крило, а ја ћу сести поред тебе.
Дете је заспало у мајчином крилу.

Разликујете ли значења: у (на) крилу, у наручју, у загрљају? Саставите по једну реченицу са сваким од ова три израза:

.....
.....
.....

Слика бр. 162: *Говоримо српски*, Ј. Јокановић Михајлов, В. Ломпар, 9. страна

На основу свега реченог, када су радни налози у питању, изводимо следеће закључке: (1) на занимљив начин се проверавају синтаксичке компетенције полазника, (2) задаци подразумевају самостални рад полазника (уз помоћ у виду наведеног примера или конституента који треба употребити) и (3) посредством радних налога полазници се упознају и са другим жанровима (жанр огласа и графита) што их мотивише за рад и активност у наставном процесу. Радни налози се тематски наслањају на лингвометодичке предлошке, као и на садржај који је, као теорија о (морфо)синтаксичким и синтаксичким одликама, јавља у оквиру микроструктуре уџбеника.

С обзиром на то да подстичу самостални рад полазника, евалуација ових радних налога препуштена је предавачима. Како је овај уџбеник намењен учењу и усвајању језика на највишем нивоу, радни налози доприносе и процесу самообразовања с обзиром на то да су и структуром, и садржајем прилагођени потребама потенцијалних корисника и нивоу постигнућа.

3.3.1.4. Закључне напомене

Како је дидактичких материјала за учење и усвајање српског као страног језика на највишем, Ц нивоу постигнућа, мање у односу на уџбенике намењених учењу језика на нижим нивоима постигнућа, уџбеник *Говоримо српски* Ј. Јокановић Михајлов, В. Ломпар пример је дидактичког материјала намењеног Ц нивоу постигнућа, а проистеклог из искуства у настави ауторки, а за потребе реализације курсева за српски као страни језик. Садржаји, што граматички, што лексички, конципирани су тако да се могу реализовати на часу, тематски су занимљиве полазницима јер описују свакодневне ситуације током боравка странца у Београду.

У уџбенику се не проналазе „чисто” синтаксички садржаји, али постоје садржаји који непосредно утичу на развој и унапређивање синтаксичких компетенција. Најпре се говори о конструкцији *да* + презент (као саставном делу сложених предиката), затим о трпном придеву и његовим синтаксичким функцијама (атрибут, апозитив и именски део предиката), пасивним конструкција у форми активни пасив + *се*, као и глаголском прилогу садашњем. Сваки од наведених садржаја, на свој начин, утиче на упознавање нових модела

реченица које сада бивају подобне за употребу у различитим функционалним стилевима, а не само у разговорном.

Лингвометодички текстови привлаче пажњу читалаца због тема којима се баве, а који као главне актере лингвометодичких текстова наводе управо оне који српски језик уче као страни. Вишеструкосложена реченица је честа у овом дискурсу, а сва стечена синтаксичка знања и компетенције доприносе њиховом разумевању. Ако пођемо од именичких синтагми (двоконституентских, троконституентских и четвороконституентских), па реченица без предиката, модела простих реченица, реченица координативног типа (саставне, супротне и раставне), па система субординације (изричне, односне, временске, условне и узрочне) видећемо читав спектар конструкција које улазе у састав лингвометодичких предлога, а служе као модели за употребу у писаној, или усменој реализацији језика.

Радни налози у уџбенику *Говоримо српски* Ј. Јокановић Михајлов, В. Ломпар ангажују полазнике на другачији начин. Упознајући их са новим књижевним жанровима, доприноси развоју компетенција за употребу језика и у другим функционалним стилевима. Доминира самостална употреба језика, уз минималне смернице, па коришћење овог уџбеника тј. евалуација радних налога захтева ангажовање предавача, како би полазници у потпуности овладали језиком.

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	/	/
Лингвометодички текст/предлог	Именичке (двоконституентске, троконституентске и четвороконституентске)	Модели простих реченица са прилошким одредбама и допунама	Независносложене реченице (саставне, супротне и раставне) и зависносложене реченице (изричне, односне, временске, узрочне и условне)
Радни налози/задачи	Именичке	Модели простих реченица са прилошким одредбама и допунама	Независносложене реченице (саставне, супротне и раставне) и зависносложене реченице (изричне, односне,

			временске, узрочне и условне)
--	--	--	-------------------------------

Табела бр. 15: Синтаксички минимум за уџбеник *Говоримо српски* Ј. Јокановић Михајлов, В. Ломпар

3.3.2. Наташа Милићевић Добромиров, Биљана Новковић, Супер српски: српски језик за странце, високи ниво, Нови Сад: Азбукум, 2011.

Поред уџбеника *Говоримо српски* Ј. Јокановић Михајлов, В. Ломпар, представника дидактичких материјала намењених за високи ниво постигнућа јесте уџбеник *Супер српски: српски језика за странце, високи ниво* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић (2011). С обзиром на то да садржински представља наставак уџбеника *Учимо српски 2*, заједно чине уџбенички комплет који, услед сличности у дидактичком обликовању граматичког садржаја, погодно утиче на стицање добре основе за унапређивање граматичких знања српског језика. Како ауторке наводе, према Европској скали знања страних језика садржина овог уџбеника је намењена нивоима Ц1 и Ц2. *Супер српски* се састоји од осам лекција, у оквиру којих имамо једну жиру тему која је подељена на подтеме. Како су књижевноуметнички текстови (о српској култури и традицији) саставни део уџбеника, формиран је посебан одељак – *Читанка*. Структуру овог уџбеника чине и: (1) граматика, (2) стилистика, (3) звучни записи и (4) решења задатака.

Претпостављамо да ће наведени сегменти, свако на свој начин, утицати на развој граматичких, па самим тим и синтаксичких компетенција. Остаје да укажемо, за сваки од анализираних сегмената уџбеника (теоријске поставке, лингвометодички предлошци и радни налози), на конкретне утицаје на формирање синтаксичког минимума у настави српског као страног језика.

3.3.2.1. Теоријске поставке о синтакси српског језика

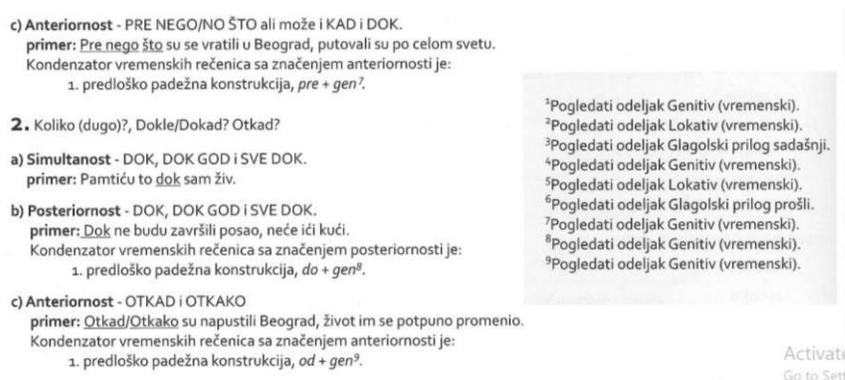
Уџбеник *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић представља богат извор синтаксичких садржаја српског језика. У оквиру микроструктура појављују се, спорадични, граматички коментари и поред њих упућивање на страницу на којој се могу пронаћи детаљније информације. Тако је пред крај уџбеника дат преглед граматике – веома информативно, са примерима, уз навођење везника, дају се подаци о зависним реченицама у српском језику. Поред њих указаћемо, као и раније, на морфолошке и морфосинтаксичке садржаје који непосредно утичу на развој синтаксичких компетенција.

Када су временске зависне реченице у питању, говори се о: (1) симултаности, (2) постериорности и (3) антериорности. За свака од ова три типа наводе се везници и примери. Наводе се кондензатори зависних реченица у зависности од тога да ли је реч о симултаности, постериорности и антериорности. На графичком плану све је означено како треба, па је полазницима указано на шта треба да обрате пажњу. Како учење на Ц нивоу подразумева висок ниво познавања граматике, претпоставка је да ће садржај који је дат бити прихватљив потенцијалним корисницима. Садржај о временским реченицама представља надградњу онога што је усвојено на претходним нивоима постигнућа. Занимљиво је да код

овог синтаксичког садржаја постоје фусноте којима се указује на месте на којима треба потражити још информација о временским реченицама, па тако уџбеник „не оставља у недоумици” полазници који овај уџбеник користе у наставном процесу, као и у процесу самообразовања.

Слика бр. 163: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 118. страна

Слика бр. 164: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 118. страна

Систем субординације употпуњује се садржајем о намерним (финалним) реченицама. Најпре је дата дефиниција (*исказују циљ извршења радње главне реченице*) и везник који их уводи (*како*). Указује се на специфичан тип који чине конструкција НЕ БИХ ЛИ + радни придев. Поред наведеног, истакнуто је да су кондензатори намерних реченица следеће предлошко-падежне конструкције: (1) ради + генитив; (2) на/за + акузатив и (3) на + локатив. Како не би било недоумица, и овде се упућује на додатне садржаје којима се проширују знања о намерним реченицама у српском језику.

NAMERNE (FINALNE) REČENICE

Iskazuju cilj izvršenja radnje glavne rečenice. Imaju dva osnovna oblika, iste vrednosti: veznik DA (*s potencijalom* ili *s prezentom*) i veznik KAKO (*s potencijalom*).

primer: Budite predani poslu *da ne dobijete/ne biste dobili* otkaz.
Budite predani poslu *kako ne biste dobili* otkaz.

GRAMATIKA

Poseban tip namernih rečenica su one s konstrukcijom NE BIH LI + radni pridev. One nisu odrečne, nego samo pokazuju da se ostvarenje namere shvata kao malo verovatno.

primer: Pregledali su njegov dnevnik, *ne bi li* tamo *našli* rešenje misterije.

Kondenzatori namernih rečenica su:

1. predložko padežna konstrukcija, *radi + gen*¹⁴;
2. predložko padežna konstrukcija, *na/za + akuz*¹⁵;
3. predložko padežna konstrukcija, *na + lok*¹⁶.

¹⁴Pogledati odeljak Genitiv (intencionalni).

¹⁵Pogledati odeljak Akuzativ (intencionalni).

¹⁶Pogledati odeljak Lokativ (intencionalni).

Слика бр. 165: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 119. страна

За условне реченице у српском језику ауторке наводе и термин кондиционалне. Најпре се наводе условни везници, а након њих и три типа: (1) реалне реченице, (2) потенцијалне реченице и (3) иреалне реченице. За сваки од типова, и њихових подтипова, наводе се адекватни примери. Условне зависне клаузе и њихови везници су у оквиру синтаксичких конструкција маркирани подвлачењем, па тако овај дидактички материјал полазници могу користити у процесу самообразовања.

USLOVNE (KONDITIONALNE) REČENICE

Uslovni veznici su: AKO, UKOLIKO, KAD(A) i DA.

Ove rečenice delimo na tri tipa:

1. Realne rečenice iskazuju ostvarljiv i aktuelan uslov, koji se uglavnom odnosi na budućnost i na sadašnjost,

a ređe na prošlost. Za budući uslov, u zavisnoj rečenici se upotrebljava *prezent* ili *futur II*.

Veznici koji se javljaju u ovom tipu rečenica su: AKO, UKOLIKO i rečca LI (umesto veznika).

primer: Ako čuvate novac u bankama, *dobijaćete* kamatu na osnovu uloga.

Ako vreme kupovine *bude bilo* odvojeno od plaćanja, *omogućiće* se razvoj kreditiranja.

Budete li čuvali novac u bankama, *dobijaćete* kamatu na osnovu uloga.

Kondenzatori realnih uslovnih rečenica su:

1. instrumental devrbitivne imenice¹⁷;
2. glagolski prilog sadašnji¹⁸.

¹⁷Pogledati odeljak Instrumental (uslovni).

¹⁸Pogledati odeljak Glagolski prilog sadašnji.

2. Potencijalne rečenice iskazuju uslov čije se ostvarenje ne očekuje, ali je moguće.

Glagol je u *potencijalu* i u glavnoj i u zavisnoj rečenici.

Veznici koji se javljaju u ovom tipu rečenica su: KAD(A), AKO ili UKOLIKO.

primer: Kad bi vreme kupovine *bilo* odvojeno od vremena plaćanja, *omogućio bi* se razvoj kreditiranja.

Activate Wi
Go to Settings |

Слика бр. 166: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 119. страна

3. Irealne rečenice delimo na dve podvrste, prema tome da li se odnose na sadašnjost ili na prošlost.

a) Rečenice za **sadašnjost** označavaju situaciju koja ne odgovara stvarnosti i nije moguća. U zavisnoj

rečenici se javlja veznik DA i *prezent* glagola, a u glavnoj *potencijal*.

primer: Da sam deset godina mlađi, *predložio bih* joj brak.

b) Rečenice za **prošlost** označavaju radnju ili situaciju koja se samo zamišlja, a nije se dogodila. U zavisnoj

rečenici se javlja veznik DA i *perfekat* glagola, a u glavnoj *potencijal*.

primer: Da je vreme kupovine *bilo* odvojeno od novca, *omogućio bi* se razvoj kreditiranja.

Слика бр. 167: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 119. страна

NAČINSKE REČENICE

Počinju prilozima, odnosno veznicima: KAKO, KOLIKO, KAO ŠTO, KAO DA, NEGO ŠTO, NEGO DA ili ŠTO. Dolaze obično posle glavne rečenice.

1. Kako i kao što znače isto. Uvode stvarnu radnju. U korelaciji sa njima često dolaze *tako, ovako* ili *onako* u glavnoj rečenici.

primer: Kako si radio, tako te i plaćaju.

Kondenzatori načinskih klausa sa veznikom *kako*, kao što su:

1. eksplikativni genitiv (kao semantička dopuna glagolu)¹⁹;
2. glagolski prilog sadašnji²⁰.

¹⁹Pogledati odeljak Genitiv (eksplikativni).

²⁰Pogledati odeljak Glagolski prilog

2. Kao da uvodi nestvarnu radnju.

primer: Opominje me da pada kiša, kao da ja to ne znam.

3. Koliko iskazuje meru ili intenzitet radnje u glavnoj rečenici. Može se pojačati rečcom *god*.

primer: Međunarodna zajednica će pojačati koliko god bude potrebno.

4. Nego što i nego da izražavaju nejednakost između sadržaja glavne i zavisne rečenice.

primer: Povreda je teža nego što sam mislio.

Radije ću ići peške nego da čekam autobus.

5. Što...to uvodi rečenice koje sadrže komparativ prideva ili priloga i u glavnoj i u zavisnoj, a pokazuju proporcionalan odnos dve radnje.

primer: Što je metal topliji, to je mekši.

Activati

Go to Seti

Слика бр. 168: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 120. страна

Како уџбеник има велики број текстова књижевноуметничког функционалног стила, који уједно указују на специфичности из српске културе и традиције, детаљном описивању доприносе односне (релативне) реченице у српском језику. Најпре је указано на чињеницу да отпочињу односним заменицама (*који, чији, какав, колико, ко* или *шта*), као и на то да је често уметнута у главну реченицу и да односна заменица са речју на који се односи остварује конгруенцију. Сadrжај о односним реченицама употпуњују значења сваке од наведених заменица, а сва значења праћена су примерима. Сadrжајем о односним реченицама завршава се обрада зависних реченица.

ODNOSNE (RELATIVNE) REČENICE

Počinju odnosnim zamenicama: KOJI, ČIJI, KAKAV, KOLIKI, KO ili ŠTO. Često su umetnute u glavnu rečenicu. Dolaze skoro uvek direktno posle imenice, zamenice ili imeničke sintagme na koju se odnose. Odnosna zamenica se slaže sa reči na koju se odnosi u rodu, broju i padežu.

1. koji

primer: Evo je žena koju smo juče videli u gradu.

Predsednik za koga smo glasali mora da ispuni obećanja.

Kondenzatori odnosnih rečenica su:

1. kvalifikativni genitiv²¹;
2. kvalifikativni akuzativ²²;
3. kvalifikativni instrumental²³.

²¹Pogledati odeljak Genitiv (kvalifikativni).

²²Pogledati odeljak Akuzativ (kvalifikativni).

²³Pogledati odeljak Instrumental (kvalifikativni).

Слика бр. 169: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 120. стр.

2. Što ima dve upotrebe:

a) Kao nepromenljiva može se upotrebiti umesto *koji*.

primer: Gledaj ove ljude što prolaze (=koji prolaze).

b) Odnosi se na ceo sadržaj prethodne rečenice. Uvek se odvaja zarezom.

primer: Bolesnik je počeo da jede, što je dobar znak.

3. Kakav se ne odnosi na konkretnu reč, nego na vrstu.

primer: Napravite salatu kakvu želite.
Ovo je stan kakav sam želela.

Слика бр. 170: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 120. страна

4. Čiji izražava pripadnost reči na koju se odnosi.
primer: Vratit će se čovek u čiju si se kuću uselio.

5. Ko se odnosi na reč koja je uvek zamenica muškog roda u jednini.
primer: To je učinio neko ko vam ne želi dobro.
Najviše žali onaj ko je bio najbliže pobedi.

Слика бр. 171: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 121. страна

Како одређени морфолошки и морфосинтаксички садржаји доприносе стицању синтаксичких компетенција указаћемо на њих и при анализи овог уџбеника. С обзиром на то да може бити замењен зависном клузом, глаголски прилог садашњи неизоставни је део уџбеника намењених средњем и високом нивоу постигнућа. Глаголски прилог садашњи може бити кондензатор временских, начинских, узрочних и условних реченица.

GLAGOLSKI PRILOG SADAŠNJI (GERUND)

Postoji samo od nesvršenih glagola. Gradi se od nastavka –ČI koje se dodaje na 3. lice množine prezenta glagola.

primer: gledati > gledaju > gledajući; govoriti > govore > govoreći
Ima uvek isti subjekat, kao i glagol u predikatu.

Označava istovremenu radnju i tada vrši funkciju kondenzatora vremenske rečenice:

primer: *Sedeći* na terasi, mogla je sve da vidi.

Može značiti i način vršenja neke radnje i tada vrši funkciju kondenzatora načinske rečenice:

primer: Izašli su iz kafane *vičući* i *pevujući*.

Takođe može značiti i uslov i uzrok i tada vrši funkcije kondenzatora uzročnih, odnosno uslovnih rečenica:

primer: *Živeći* u velikom gradu, shvatili smo da nam takav način života ne odgovara.

Baveći se sportom, možeš produžiti svoj životni vek.

Слика бр. 172: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 121. страна

Исту синтаксичку функцију има и глаголски прилог прошли. Објашњен је начин творбе и указано на то да глаголски прилог прошли може бити кондензатор: (1) временских реченица, (2) узрочних реченица и (3) начинским реченицама.

GRAMATIKA

GLAGOLSKI PRILOG PROŠLI

Nastaje samo od nesvršenih glagola. Gradi se od nastavka -VŠI koji se dodaje na infinitivnu (1), odnosno prezentsku (2) osnovu glagola:

1. Glagoli na -ti (oni kojima prethodi osnova na vokal)

primer: kupi-ti > kupivši; uze-ti > uzevši

2. a) Glagoli na -sti

primer: pasti > pa-o > pavši; pojesti > poje-o > pojevši

b) Glagoli na -ći

primer: ispeći > ispek-ao > ispekavši; pomoći > pomog-ao; pomogavši; otići > otiš-ao; otišavši

Ima uvek isti subjekat, kao i glagol u predikatu.

Označava prethodnu radnju i tada vrši funkciju kondenzatora vremenske rečenice.

primer: *Stigavši* u dvorac, shvatio je šta je uradio.

Može da bude i kondenzator uzročnih rečenica.

primer: *Naslutivši* prevaru, odbili smo svaki razgovor s njima.

Activate V
Go to Setting

Слика бр. 173: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 121. страна

У закључку разматрања теоријских синтаксичких садржаја истичемо следеће: (1) уочавамо садржаје о зависним реченицама у српском језику (временске, односне, начинске, условне) – „чисто” синтаксички садржаји и (2) уочавамо садржаје о глаголским прилозима (прошлом и садашњем) – непосредни утицају на стицање синтаксичких компетенција. Информативност садржаја, прилагођеност потребама и претходним знањима полазника, фусноте које упућују на додатне информације – заједно дају погодан синтаксички материјал који током процеса учења и усвајања језика могу користити и полазници, и предавачи.

3.3.2.2. Лингвометодички текстови/предлошци

Лингвометодички текстови у уџбенику *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић тематски, и по обиму, у потпуности одговарају нивоу постигнућа коме су намењени. Како овај уџбеник садржи *Читанку* у њему проналазимо текстове књижевноуметничког функционалног стила – како прозне, тако и поетске (*Најбоља мама на свету* Д. Радовић, *Комо* Срђан Ваљаревић, *Кад су цветале тикве* Д. Михаиловић и др.). Посредством књижевности, историје, културе и традиције полазници усвајају нове моделе синтаксичких конструкција.

Синтаксичку анализу лингвометодичких текстова отпочињемо истицањем синтагми. Број конституената се не разликује од броја у претходно анализираном уџбенику, па имамо: (1) двоконституентске – *собне колеге, препуне канцеларије, непроцењив значај, национална свест, савремени токови, апсолутна приватност, нераскидиве везе, професионални фотограф, екстремни спортови* и (2) троконституентске – *вишевековна турска власт, различити друштвени слојеви, двоглави бели орао*. Сви примери показују да је главна реч именица, а синтаксичка функција зависних конституената је конгруентни атрибут.

Овом приликом ћемо истаћи реченице са именским предикатима с обзиром на њихову информативност у везаном тексту. Примери су: *Мајка јој је била ниска и дебела; Изнад свега, Матица је била и остала опитенародна; Са друге стране, права путника су основна; А ја нисам био југословенски првак*.

Како је реченична структура текстова прилагођена потребама потенцијалних корисника, указујемо на сложене реченице – координативног и субординативног типа. Координацију чине следећи напоредни односи: (1) саставни – *Сипала ми је вино, и спустила свеску; Она се стварно збунила и ћутала је* и (2) супротни однос – *И кућу је подвукла, али је оца одстранила и одатле; Мирис хране мешао се са мирисом мора, а успављивали су их звуци таласа и љуљање брода*. Везник саставног односа је *и*, а супротног *а* и *али*.

Како су зависне реченице у уџбеничку структуру уведене посредством теоријских садржаја, примери реченица из корпуса имају функцију да их аргументују. Полазимо од изричних реченица. Уочени су примери: *Схватио сам да он не живи са њима; Градском одлуком о јавном линијском превозу прописано је да путник не сме да омета возача у току вожње, да уђе у возило пијан, да баца отпатке на под, да пуши, насилно отвара врата, води животиње у возило и слично*. Синтаксичка функција изричних реченица је објекатска.

Односне реченице су уведене односном заменицом *који*. Неки од примера су: *Свака ствар коју урадимо или не урадимо, кажемо или прећутимо, покажемо или покушамо да сакријемо, заправо је порука коју шаљемо другима; Данас ова два града вежу дубоке, нераскидиве везе, које су саграђене буквално од дасака које живот значе*. Односне реченице

се ослањају на именицу из претходне клаузе, па је њихова синтаксичка функција атрибуцка.

Временске реченице су уведене везницима *кад* и *док*. Неки од примера су: *Када особа измишља ствари, поглед јој скреће удесно (ако је леворука) и улево (ако је деснорука); Кад тешко радите цео свој животни век за себе и друге, онда желите да сачувате своју имовину; Док год будете имали уз себе картицу, осећаћете се заштићено*. Поред очекиваних везника временских реченица, уочили смо да пример у коме глаголски прилог прошли има функцију корелата временских реченица. Пример је: *Сазнавши за то, Стефан Немања је наредио својим људима да га пронађу и одмах доведу кући*. Могао би бири замењен *Кад је сазнао за то, Стефан Немања је наредио својим људима да га пронађу и одмах доведу кући*. Употреба глаголског прилога прошлог кондензује реченичну структуру што доприноси економичности исказа.

Узрочне зависне клаузе разматране су у граматичком делу уџбеника, па их уочавамо и у лингвометодичким текстовима. Узрочне реченице су у анализираном корпусу уведене везницима *јер* и *пошто*. Уочени примери су: *Добро је да говорник успоставља контакт очима са слушаоцима, јер на тај начин држи њихову пажњу; Пошто сам ја стално негде ван куће, бићете као на hopeу тоопи*. Синтаксичка функција наведених примера је прилошка – прилошка одредба узрока.

Некако се увек уз узрочне говори о условним реченицама. У овом уџбенику су разматране теоријски, а уводе се везницима *ако* и *да*. Наводимо неколике примере: *Ако особа покуша да исконтролише такве потребе, они постају укочени и неприродни; Да би се покренуо поступак за кажњавање неког контролора, сектор службе тарифе и продаје у ГСП „Београд” мора имати путничкову писмену пријаву; То је неопходно ако хоћеш да завршиш књигу*. Синтаксичка функција ових реченица јесте прилошка одредба услова.

Како је уџбеник *Супер српски* намењен учењу и усвајању језика на највишем нивоу постигнућа, реченична структура лингвометодичких текстова је требало да буде разуђена. Примери то и потврђују, у првом реду што су углавном заступљене вишеструкосложене реченичне конструкције. С обзиром на то да су полазницима доступни теоријски садржаји о зависним реченицама, лакше ће их препознати у дискурсу. Поред синтагми, честе су именице са именским предикатима, а систем координације чине реченице саставног и супротног напоредног односа. Примере зависних реченица чине: (1) односне, (2) изричне, (3) временске, (4) узрочне и (5) условне реченице. Синтаксичке функције зависних клауза јесу: (1) објекат (изричне), (2) атрибут (односне) и (3) прилошке одредбе (временске, узрочне и условне).

3.3.2.3. Радни задаци/налози

С обзиром на то да Ц ниво постигнућа подразумева самосталност при формирању реченица/текстова, најпре указујемо на теме за које је требало написати краће саставе. Избор конституената је препуштен полазницима. Неке од тема су: *Опишите типично венчање у својој земљи, објашњавајући шта га чини специфичним и незаборавним (37); Изаберите једно занимање и опишите један радни дан. Напишите есеј (200-250 речи); Моје најужбудљивије искуство (250 до 300 речи); Напишите жалбу Управи јавног градског превоза за недолично понашање контролора*. Полазници ће самостално формирати

граматички (синтаксички) прихватљиве исказе који ће семантички бити разумљиве саговорницима/читаоцима. Евалуацију овог радног налога мора да изврши предавач.

10. Odgovorite.

- Koje savete biste Vi dodali?
- Da li ste bili u prilici da govorite javno?
- Koja je uloga publike?
- Koje su osobine dobrog govornika?
- Na šta obraćamo pažnju kod govornika?

11. Preformuliшите Savete za dobrog govornika koristeći reflektivni pasiv.

G Refleksivni pasiv, str 122.

Слика бр. 174: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 10. страна

11. Опишите своја искуства у следећим ситуацијама (у Србији или у некој другој, вама страниој земљи):

- поздрављања (руковање, љубљење)
- возња таксијем
- остављање бакшиша
- долазак у госте
- случајни сусрет на улици
- пословни састанак
- планирање слободног времена

Слика бр. 175: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 23. страна

Употреба жаргона, као стилски маркиране лексике, проверава се у овом уџбенику. Наведен је пример писма, писан на жаргону, на основу кога полазници треба да формирају одговор. Помоћу овог радног налога се постиже специјална употреба језика – стилски маркирана, а за семантичка објашњења жаргона неопходно је ангажовање предавача или консултовање речника жаргона.

6. Напишите одговор на писмо користећи жаргон.

Слика бр. 176: *Супер српски*, Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 25. страна

Следећи радни налог подразумева кондензовање реченичне структуре употребом предлошко-падежних конструкција уместо узрочних реченичних клауза. Вежба се трансформација реченице без промене њене семантике. Тако се постиже економичност у излагању.

1. Замените подвучене делове реченице (узрочне(каузалне) реченице) предлошко-падежном конструкцијом/номиналном конструкцијом.

- а) Будући да нису имали довољно доказа, случај је затворен.
- б) Пошто се дечак уплашио, испричао је лажну причу.
- в) Дечак је слагао јер није знао шта ће му родитељи рећи.
- г) Због тога што су желели авантуру, Којадиновићи су направили брод „Кли-кли“.
- д) Захвалио се полицији јер су му помогли да нађе сина.
- ђ) Будући да су добро познавали тај крај, лако су пронашли аутомобил.

Слика бр. 177: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 83. страна

2. Замените подвучене делове узрочним (каузалним) реченицама.

- а) Трчао је у страху да га не ухвате.
- б) Признајући кривицу, смањена му је казна.
- в) Честитали су му на успеху.
- г) Радио је то из навике.
- д) Говорећи по неку реч језика народа, јефтиније смо пролазили.

Слика бр. 178: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 83. страна

Исти тип задатка дат је и за временске реченице само што је овде трансформација у супротном смеру. Наиме, уместо временских израза треба употребити временске клаузе, а да се при томе не промени значење. Оваква промена реченице доприноси разумењу синтаксичкој структури – чешће употребљаване у писаној него усменој комуникацији.

3. Замените подвучене делове временским (темпоралним) реченицама.

- а) Током путовања ова несвакидашња породица научила је многе језике.
- б) Након повратка у Београд, Србољуб све више размишља да кормило препусти Вањи.
- в) Пре досељења на острву Реунион, крстарили су по многим морима.
- г) Од напуштања Београда, живот им се потпуно променио.
- д) До проналаска сина, тата је био у паници.

Слика бр. 179: *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић, 83. стр.

Радни налози у уџбенику *Супер српски* доприносе евалуацији постигнућа, али и самосталној творби синтаксичких конструкција у везаном тексту. На крају уџбеника се налазе решења појединих задатака, али одговарање на питања или формирање текстова мора проверити током наставног процеса. Ц ниво постигнућа подразумева владање језиком, па полазници уз помоћ ових примера врше самоевалуацију.

3.3.2.4. Закључне напомене

С обзиром на то да је намењен учењу и усвајању језика на највишем, Ц нивоу, постигнућа, дидактичка обликованост уџбеника, када су садржаји у питању, требало би да укључи све садржаје који су били обрађени раније и да пружи нове информације, као специфичне одлике синтаксе српског језика. У уџбенику *Супер српски* изнети су теоријски садржаји о зависним реченицама – временским, односним, намерним и начинским, као „чисто” синтаксичким садржајима, док непосредни утицају укључују обраду глаголског прилога садашњег с обзиром на могућност замене глаголског прилога садашњег зависном клаузом, а да се при томе значење не промени.

Лингвометодички текстови су тематски разноврсни, занимљиви потенцијалним читаоцима, али и богат извор синтаксичких конструкција. Како је у питању уџбеник предвиђен за усвајање језика на највишем нивоу, мало је модела простих реченица. Систем координације чине саставни и супротни напоредни однос. С обзиром на то да је систем субординације присутан у теоријским садржајима, у лингвометодичким текстовима је примера велики број. У питању су изричне, односне, временске, узрочне и условне реченице.

Радни налози показују да се на овом нивоу постигнућа вежбају специфичне синтаксичке одлике, а тичу се употребе језика у другим типовима употребе, а у овом уџбенику се то показује као жаргон. Задацима се полазници подстичу да самостално одговарају на постављена питања, али и формирање краћих текстова. Посредством овог уџбеника полазници се оспособљавају да трансформишу појединачне синтаксичке конституенте у зависне клаузе чиме се добија сложенија и информативнија синтаксичка структура. Управо ово доприноси употреби указивању на синтаксичко нијансирање у језику и компетенције које се тичу различитих типова изражавања, а да то не утиче на промену семантике, већ само на промену синтаксичке структуре. Када се оспособе да користе различите жанрове и типове лексике, и у писаној, и у усменој комуникацији, сматраће се да владају језиком на нивоу који је предвиђен уџбеником који је коришћен у наставном процесу, али и у процесу самообразовања. Стечена синтаксичка знања на овом нивоу указују на све оно што је претходно научено, али и на неке од специфичних граматичких црта, а све са циљем да се остварује што садржајнија комуникацији – и у свакодневним, животним ситуацијама, али и на академском нивоу, било да је реч о усменој или писаној комуникацији.

	Синтагме	Просте реченице	Сложене реченице
Теоријски део	/	/	/
Лингвометодички текст/предложак	Именичке (двоконституентске,	Модел простих реченица са прилошким	Независносложене реченице (саставне и супротне) и

	троконституентске и четвороконституентске)	одредбама и допунама	зависносложене реченице (изричне, односне, временске, узрочне и условне)
Радни налози/задаци	Именичке (двоконституентске и троконституентске)	Модел простих реченица са прилошким одредбама и допунама	Независносложене реченице (саставне и супротне) и зависносложене реченице (изричне, односне, временске, узрочне и условне)

Табела бр. 16: Синтаксички минимум у уџбенику *Супер српски* Н. Милићевић Добромиров, Б. Новковић

3.1.4. Додатни дидактички материјал – приручник (граматика)

Аналізу дидактичких материјала за учење и усвајање граматике српског језика завршићемо разматрањем приручника тј. граматике која је намењена странцима. Наиме, граматика носи наслов Граматика српског језика за странце (2009) П. Мразовић, З. Вукадиновић. Како и сам наслов говори, граматика је садржински и структурно обликована тако да је могу користити они који уче српски као страни језик, а уколико у обзир узмемо целокупан граматички садржај (а не само синтаксички) можемо рећи да је реч о граматички коју могу користити сви који желе да унапреде своја знања из граматике српског језика – и матерњи говорници, и предавачи српског језика и књижевности, и полазници курсева учења српског као страног језика.

Најпре морамо указати на разлоге одлуке да у рад укључимо анализу садржаја Граматике српског језика за странце. Два су разлога томе: (1) синтаксички садржаји у граматички ће нам указати на обим и квалитативне одлике које морају поседовати полазници након завршетка учења српског као страног језика и (2) употреба граматике ће дати информације о конкретним наставним јединицама из области синтаксе српског језика, које треба укључити у наставни процес, с обзиром на то да их не проналазимо у Наставном програму за учење и полагање српског језика. Овом приликом нећемо детаљно указивати на сваки од сегмената представљања синтаксичког садржаја, већ ћемо дати попис садржаја поредећи га са синтаксичким садржајима присутним у уџбеницима за учење српског као страног језика.

Прво морамо указати на чињеницу да се у овој граматички, што је и очекивано, проналазе бројни синтаксички термини, с тим да се стиче утисак да они нису посебно прилагођени потенцијалним корисницима. Овде би се могло поставити питање: Да ли је могуће овладати језиком без употребе граматичких термина? Одговор на ово питање

остављамо за неку другу прилику, а сада ћемо описати структуру садржаја о синтакси српског језика у Граматици српског језика за странце П. Мразовић, Зоре Вукадиновић.

Теоријски садржаји о синтакси српског језика су, најпре, подељени у два велика поглавља: (1) реченица и (2) позиција елемената. Сваки од ових делова састоји се од поглавља, а поглавља садрже потпоглавља. Најпре се указује на: (1) дефиниција и опште напомене; (2) типови и ранг реченица (независна и зависна реченица) и (3) врсте реченица (критеријуми за поделу на независне и зависне реченице). У оквиру независних разматрају се: (1) изјавне, (2) упитне и (3) заповедне реченице. У овом сегменту се наводе, када су зависне реченице у питању, само два критеријума на основу којих је извршена њихова класификација: (1) на основу формалних карактеристика и (2) на основу њихове синтаксичке функције.

Други наведени критеријум при подели зависних реченица је најавио садржај који се тиче реченичних делова (дефиниције и општих напомена). Најпре је извршена класификација допуна (дата у виду табеле), а након тога се говори о субјетку – као конституенту који не мора нужно да буде саставни део реченице. Затим се о допунама говори посредством падежних облика, па се указује на допуну у генитиву, у акузативу и у инструменталу. Након ових допуна говори се о: (1) препозиционим допунама, (2) адвербијалним допунама, (3) предикативној допуни, (4) вербативна допуна. Затим следи навођење реченичних образаца коме претходе дефиниција и опште напомене.

Како су адвербијалне допуне већ разматране, указује се на адвербијалне одредбе. Говори се о њиховој класификацији и то на: (1) модификативне, (2) ситуативне и (3) негационе и (4) субјективне. Детаљније се разматрају ситуативни додаци: (1) временски (темпорални) додаци, (2) месни (локални) додаци, (3) узрочни (каузални) додаци, (4) погодбени (кондиционални) додаци, (5) допусни (концесивни) додаци, (6) последични (консекутивни) додаци, (7) намерни (финални) додаци, (8) инструментални додаци, (9) пратећи (комитативни) додаци и (10) рестриктивни додаци. Садржаји о реченичним додацима проширују се и садржајем о: (1) негациони додаци и (2) субјективни додаци (редуктивни, селективни, ординативни, јудикативни, верификативни).

Након допуна, говори се о комплексним реченицама (дефиниција и опште напомене). Затим следи детаљније разматрање класификације реченица, и то на: независне и зависне. Уследила је прва класификација зависних реченица на: (1) уведене и (2) неуведене зависне реченице. По другом критеријуму, разликују се зависне реченице које: (1) зависе од глагола и (2) зависе од неглаголских речи (именица, придева или заменица).

Када је систем субординације у питању, обрада зависних реченица отпочиње прегледом и значењем допусних реченица. Затим се разматрају адвербијалне реченице, и у првом реду временске (темпоралне) реченице, са свим корелативима на основу којих се препознају у ширем контексту. Након временским обрађују се: (1) месне (локалне) реченице, (2) узрочне (каузалне) реченице, (3) погодбене (кондиционалне) реченице, (4) допусне (концесивне) реченице, (5) последичне (консекутивне) реченице, (6) намерне (финалне) реченице, (7) начинске (модалне) реченице, (8) односно-проширујућа (еволутивна) реченица и (9) релативна (односна) реченица (посебно је истакнута њихова атрибуцка улога).

Следећа тема је позиција елемената (опште напомене), а у оквиру ње се разматрају следећи граматички садржаји: (1) комуникативни фактори, (2) семантички фактори, (3) позициони елементи, (4) правила за позицију елемената у реченици, (5) правила за позицију допуна, (6) правила за позицију додатака у реченици, (7) пермутиран поредак. Када је општи

преглед позиције елемената у питању, разматрају се следеће позиције: (1) предње поље, (2) средње поље и (3) задње поље. Након позиције елемената, разматрају се позиције зависних реченица.

Након свих наведених садржаја можемо закључити следеће: (1) граматика је веома информативна (даје готово све податке о синтакси српског језика, али и осталим лингвистичким областима), (2) граматички садржаји су представљени научним стилем, (3) дате су синтаксичке схеме и (4) синтаксички садржаји нису прилагођени нивоу знања, као ни потребама потенцијалних корисника, па се могу усвајати само уз помоћ предавача. Помоћ предавача је неопходна и при објашњавању синтаксичких термина. Граматика српског језика за странце П. Мразовић, З. Вукадиновић представља садржајно дидактичко средство за стицање знања и компетенција, али матерњих говорника, с обзиром на то да је за коришћење овог уџбеника у настави неопходна помоћ предавача. Тако се ова граматика не може користити у процесу самообразовања. Граматика је богат извор синтаксичких садржаја, па може послужити за попис наставних јединица које могу бити обрађене на сваком од нивоа постигнућа.

4. АНАЛИЗА ПОМОЋНОГ КОРПУСА

Након спроведене синтаксичке анализе уџбеника за учење српског као страног језика на А, Б и Ц нивоу постигнућа (синтетички део рада), указаћемо на емпиријске чињенице које су у вези са синтаксичким минимумом у настави српског као страног језика. Уџбеници су чинили примарни корпус, док су помоћни корпус чиниле две врсте тестова:

(1) за завршни испит (сва три нивоа) и (2) формираних за потребе пилот-истраживања.

Како је након сваког курса реализованог у Центру за српски као страни Филолошко- уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу спроведено тестирање (било са циљем стицања потврде о похађању наставе или сертификата), тестови са завршног испита послужили су као део помоћног корпуса. Да би се испитале синтаксичке компетенције у непосредном процесу стицања знања (током и при крају курса), спроведено је пилот- истраживање, а дидактички материјал добијен посредством овог начина евалуације употпуњује помоћни корпус. У емпиријском делу рада задаци ће бити: (1) утврдити моделе синтаксичких конструкција на сваком од нивоа постигнућа, (2) указати на најтипичније грешке полазника (не узимамо овом приликом у разматрање морфосинтаксичке погрешке – деклинационе и глаголске облике) и (3) покушати да дамо методичке импликације за наставну праксу са циљем да се унапреди наставни процес, али и дидактичка и садржинска структура уџбеничких комплеката и приручника.

4.1. Тестови студената

Тестове студената са завршног испита одабрали смо за први део помоћног корпуса. Наиме, тестови су прикупљени у Центру за српски као страни језик Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу током следећих академских година: 2016/2017, 2017/2018, 2018/2019, 2019/2020, 2020/2021, 2021/2022, 2022/2023, 2023/2024. и 2024/2025. Иако су тестови били различити по структури, с обзиром на то да су у тренутку реализације прилагођавани потребама полазника курса, а у зависности од дужине трајања курса и одлика наставног процеса (који обим граматике је обрађен и како је наставник проценио

ниво постигнућа на крају курса), резултати нашег истраживања изведени су на основу специфичних одлика синтаксичких структура. Овом приликом се нисмо бавили типовима задатака, нити њиховим поставкама, већ искључиво истраживању реченичне конструкције, а самим тим и познавања синтаксичких одлика српског језика при учењу српског као страног. Ванлингвистички фактори, такође, нису овом приликом узимани у обзир, а полазници су били различитог пола, узраста и нивоа образовања, са различитим потребама и побудама за учење српског као страног језика. Курсеве су похађали студенти из Пољске, Бугарске, Русије, Румуније, Немачке, Литваније, Италије, Шпаније, Грчке, па чак и Индије и Маурицијуса, а било је полазника и филолошког и нефилолошког профила. Полазници су полагали завршне испите од А1 до Ц1 нивоа, па ћемо указати на синтаксичке специфичности сваког од њих.

Курсеви су различито трајали, а све је било условљено индивидуалним одликама полазника, што иде у прилог чињеници да ни ниво постигнућа, као ни тестови за евалуацију не могу бити исти, с тим да морају укључити оно што је обрађено током наставног процеса. Резултате спроведене синтаксичке анализе ћемо распоредити по нивоима постигнућа и при томе указати на специфичности сваког од њих када су синтаксичке одлике у питању. На основу добијених резултата покушаћемо да дамо методичке импликације са циљем да укажемо на сегменте обраде синтаксичких садржаја на сваком од нивоа постигнућа, као и како евалуација постигнућа може утицати на унапређивање синтаксичких знања и компетенција.

4.1.1. Тестови студената са завршног испита

Без обзира на то што се тек почиње са учењем страног језика, од самих почетака се очекује да полазници стичу способности формирања реченица. Реченица је неопходна за успостављање комуникативног процеса, па су тако и уводни часови засновани на покушајима да се појединачни синтаксички конституенти повежу у реченичну конструкцију, а да при томе буде само семантички прихватљива. Прво се формирају краћи дијалози (са циљем успостављања комуникације), а након тога и краћи текстови (најчешће са темама из свакодневног живота – казати нешто о себи, о породици, о животу у новој средини, учењу језика).

Поред тога што ћемо указати на форму реченичних конструкција, указаћемо и на морфосинтаксичку употребу лексема тј. видети да ли су употребљене лексеме семантички у сагласју са синтаксичком функцијом коју обављају у реченици. Овом приликом ћемо размотрити четири типа задатака којима се проверавају синтаксичке компетенције студената: (1) задаци који се тичу разумевања прочитаног, (2) задаци који подразумевају одговарање на постављена питања, (3) задаци који подразумевају трансформсање реченица и (4) задаци који подразумевају самостално формирање текста.

4.1.1.1. А1 ниво постигнућа

Самим тим што су први у низу процеса евалуације, тестови за А1 ниво постигнућа не показују сложеност када су захтеви у питању. Наиме, задаци за разумевање прочитаног прате текст са семантички једноставнијим реченицама, с тим да су оне и просте, и сложене,

и координативног и субординативног типа. Након што прочитају текст, полазници су имали задатак да одговоре на питања: (1) *Колико чланова има породица Јовановић?*; (2) *Ко води ујутру децу у школу?*; (3) *Ко је старији, Дејан или Софија?* Неки од одговора су били: (1) *Породица Јовановић има четири чланова*; (2) *Због тога Горан ујутру води децу у школу*; (3) *Дејан*. Одговори на прва два питања указују на утицај модела реченица из текста, па тако, по угледу на њих, полазници користе облик *четити чланова* уместо *члана*, па изостаје конгруенција с бројевима. Овај тип погрешке је очекиван с обзиром на то на ком нивоу се јавља. Другим одговором су у синтаксичку структуру уведени конституенти *због тога* из истог разлога. У тексту се појаљује реченица која почиње са *због тога*, па је по узору на њу овде дата иста реченична конструкција. Без обзира на погрешку, реченица *Због тога Горан ујутру води децу у школу* би пренела исту семантичку информацију као и реченица *Горан ујутру води децу у школу*, међу полазницима курса на А1 нивоу постигнућа. Трећи одговор подразумева реченицу у форми једне лексеме. Одговор је био само *Горан*, а могао је да гласи и *Горан је старији од Софије*. Видимо да се студенти, на овом нивоу постигнућа, опредељују за краће синтаксичке форме услед несигурности.

Други тип задатака подразумевао је одговарање на питања посредством слика. Нека од њих су била: (1) *Како се они зову?*; (2) *Шта они раде (у животу)?*; (3) *Одакле су они?*; (4) *Ко је најбољи тенисер на свету?* или (1) *Где седи девојчица?*; (2) *Шта држи мама?*; (3) *Где се налази воће?*; (4) *Где је прозор?* Прва група питања тиче се дешавања из српског и светског тениса, а друга се тиче просторних односа. Међу одговорима проналазимо следеће синтаксичке конструкције: *Они су Рафа и Ноле*; *Они играју тенис*; *Ноле је број 1, али када игра са Рафом увек је интересантно гледати*; *Девојчица седи за столом*; *Мама држи торту*; *Прозор је иза девојчице*. Видимо да су студенти адекватно одговорили на питања формирајући при томе просте (*Они су Рафа и Ноле*; *Мама држи торту*), али и сложене реченице (*Ноле је број 1, али када игра са Рафом увек је интересантно гледати*). Правилно су употребљене предлошко-падежне конструкције, па су реченице и формално (у смислу распореда и граматичких форми конституената), али и семантички, прихватљиве.

Трећи тип задатка подразумева одређене промене синтаксичких конструкција тј. трансформације. На овом нивоу смо у ову категорију сврстали реченице које подразумевају да се доврши започето. Наиме, реченице су почињале са: (1) *Никада _____*; (2) *Ретко _____*; (3) *Понекад _____*; (4) *Често _____*; (5) *У септембру _____*; (6) *Следећег месеца _____*; (7) *Ускоро _____*. Видимо да се почетак односио на време вршења неке радње, а одговори су били: (1) *Никада не једем пасуљ*; (2) *Ретко радим ноћу*; (3) *Понекад тијем домаћу кафу*; (4) *Често идем у Београд аутобусом*; (5) *У септембру ћу живети у Београду*; (6) *Следећег месеца ћу ја у Малагу*; (7) *Ускоро ћу ићи у Шпанију*. Видимо да су студенти формирали семантички, али и граматички прохватљиве исказе. Реченице су просте по структури, али веома информативне. Имају објекат (*Никада не једем пасуљ*) или прилошке одредбе (*Ускоро ћу ићи у Шпанију*). Погрешка се јавила код полазника који је употребио заменицу *ја* уместо глагола *ићи*, да би исказао будуће време – *Следећег месеца ћу ја у Малагу*. Али, без обзира на то реченица је прихватљива – и граматички, и семантички. Управо овај пример показује да већ на овом нивоу постигнућа умеју да искажу исти садржај на различите начине.

Последњи у низу задатака тиче се самосталног формирања реченица. Помоћ студентима били су наведени основни подаци о личности, на основу чега су они морали да саставе реченице које су се тичале занимања, знања страних језика, хобија. Овом приликом уочене су следеће синтаксичке конструкције: (1) просте – *Он је студент на медицински*

факултету; Он говори енглески и српски језик; Он воли музику и филм; Да, ја имам један брата; Моја омиљена боја је жута; и (2) сложене – Моја другарица се зове Марија, а мој друг се зове Никола; Ја волим да једем палачинку са сиром. Примери показују да се грешке тичу правилне падежне форме (на медицински факултету) и конгруенције (један брата), док је структура реченице адекватна – наводе се субјекат и предикат, па прилошке одредбе. Полазници творе реченице са именским и глаголским предикатима. Када су сложене реченице у питању, примери указују на присуство реченице координативног типа (супротна реченица уведена везником *а*), док је зависна клауза у самостални рад студената уведена везником *да* и има објекатску синтаксичку функцију, па може послужити за синтаксичку анализу изричних реченица.

Уочени примери показују да студенти на А1 нивоу постигнућа чешће употребљавају просте реченичне конструкције, али ни сложене реченице овом приликом не изостају. Како се на овом нивоу постигнућа инсистира на савладавању писања и читања, као и на оспособљавању за успостављање основне комуникације – на факултету, у продавници, у ресторану – реченичне конструкције које полазници формирају задивољавају и граматичке, и семантичке критеријуме српског језика. Задацима се, углавном, захтева да се запише текст који се чује (диктат), да се препише текст са латинице на ћирилицу, да се допуни реченица конституентом који недостаје како би се добио исказ (падежна форма или глаголски облик), па на овом нивоу нема пуно простора за синтаксичку анализу дискурса. Али, без обзира на то реченице које су студенти користили значајне су у смислу уочавања најчешћих грешака (употреба предлошко-падежних конструкција и конгруенција) како би се у наставном процесу инсистирало на уклањању истих. Иако се ова знања ни не очекују на А1 нивоу постигнућа, адекватно вођење предавача доприноси формирању добре основе за нова синтаксичка знања и вештине. Оно што се сматра значајним на овом нивоу постигнућа, када је синтакса у питању, јесте творба синтагми, па реченице бивају веома информативне што је битна одлика комуникативног процеса.

4.1.1.2. А2 ниво постигнућа

Како су студенти који уче српски језик на А1 нивоу потпуни почетници, предност, или можда мана, студената који српски језик уче на А2 нивоу јесте та што они имају одређено предзнање српског језика. Било да су га стекли у окружењу матерњих говорника (услед различитих животних околности) или посредством формалних начина учења и усвајања језика (учење које је институционално условљено – школа језика или центар за учење страног језика, било уживо или онлајн), као и посредством индивидуалних часова језика – та знања утичу на приказ постигнућа при тестирању на завршном испиту. Њихов утицај може бити двојак: (1) побољшању писане и усмене реализације реченице или (2) повећан број погрешки услед неадекватно спроведеног претходног учења и усвајања језика. Како наведено представља утицај ванлингвистичких фактора на учење и усвајање страног језика, њима се нећемо детаљније овом приликом бавити, већ ћемо указати на садржај и структуру реченице на А2 нивоу постигнућа.

У анализу ћемо укључити исте типове задатака. Уколико узмемо у обзир први тип (разумевање прочитаног), видећемо како дати модели реченица у оквиру лингвометодичких текстова утичу на одговарање на постављена питања. Нека од постављених питања су: (1) *Шта је Маја по занимању?*; (2) *Шта Мају интересије?*; (3) *Каква је Мајина мама?*; (4)

Зашто Гордана сваког дана путује од Београда до Новог Сада?; (5) Ко је Иван?; (6) Ко је старији, Гордана или Иван?; (7) Који спорт воли Иван? Указаћемо на неки од одговора: (1) *Она је студенткиња, студира социологију или Маја је студенткиња*; (2) *Она воли читати, слушати музику и гледати класичне филмове. Такође, воли да иде у биоскоп и позориште или Она воли да чита, гледа филмове на телевизији, слуша класичну музику. Да иде у биоскоп и позориште*; (3) *Лепа, висока жена са плавом косом и плавим очима или Мајина мама је лепа, висока жена. Има плаву косу и плаве очи*; (4) *Она ради у Новом Саду као лекар (исти одговор се понавља); (5) Мајин отац или Иван је Мајин тата; (6) Иван је старији или Иван је старији него Гордана; (7) Он воли кошарку или Иван воли кошарку.* Варирање одговора на постављена питања, а са циљем да се укаже на разумевање прочитаног, показују следеће: (1) полазници кондензују реченичну структуру (употребом именице *студенткиња* – *Маја је студенткиња* уместо исказивања предиката *Маја студира социологију*), с тим да има и употребе обе структуре – са именским предикатом након кога се, без везника, употребљава проста реченица са глаголским предикатом (кондензовање реченичне структуре се врши и употребом беспредикатских форми *Мајин отац*); (2) присутна је употреба форми инфинитива којим се замењује конструкција *да + презент* (*Она воли читати, слушати музику и гледати класичне филмове*), с тим да су они допуна глаголу *волети* (где је требало употребити глаголске именице *читање, слушање музике, гледање класичних филмова*); (3) употреба напоредног везника *него* са поредбеном функцијом – *Иван је старији него Гордана* и (4) употреба реченица без предиката (*Лепа, висока жена са плавом косом и плавим очима*, а правилније је рећи као у другом примеру *Мајина мама је лепа, висока жена. Има плаву косу и плаве очи*). Међутим, последњи пример не утиче негативно на разумевање изреченог с обзиром на то да је студентима познат шири контекст. Интересантим овај радни налог чини то што једна од реченица гласи *Да иде у позориште и биоскоп*, па је сада овде ипак отежано разумевање изреченог без ширег контекста. На основу изнетих одговора закључујемо да су модели реченица из лингвометодичког текста утицали на одговоре који су дали корисници, с тим да су их они прилагођавали на свој начин – кондензујући или проширујући синтаксичку структуру.

Одговарање на питања, усмерена на полазнике, као други тип задатка, подразумевао је питања: (1) *Одакле сте?; (2) Где сте рођени?; (3) У којем месецу сте рођени?; (4) Шта сада радите?; (5) С ким живите?; (6) Зашто учите српски језик?; (7) Каква је Ваша земља?* Одговори су се међусобно највише разликовали по структури, али и присуству/одсуству одређених синтаксичких конституената што може утицати на семантику исказа. Уочили смо следеће одговоре: (1) *Ја сам са Маурицијуса; Ја сам из Русије, из Москве*; (2) *Код куће; Ја сам рођен у Москви*; (3) *У фебруари; Ја сам рођен у јануару*; (4) *Пишем испит; Радим испит*; (5) *Са мужем; Живим са породицом*; (6) *Због љубав; Желим да студирам у Србији*; (7) *Пре лепа; Моја земља је велика.* Ови одговори у потпуности илуструју реализацију реченица и исказа различите форме, а да при томе задатак буде тачан. Погрешке се тичу морфологије, и морфосинтаксе, а реченичне конструкције или одговарање само уз помоћ предлошко-падежних конструкција или чак појединачних лексема. Иако је у примерима одговора у форми просте реченице истакнут субјекат заменицом *ја*, а није садржан у предикату, то битно не утиче на разумевање реченице. Да полазници имају способност творења и реченица са садржаним субјектом, указују реченице *Пишем испит/Радим испит*, у коме је субјекат садржан у предикатима *пишем, радим*. Наведен је и објекат. Најзанимљивији тип одговора јесте онај који подразумева само предлошко-падежну конструкцију (*Код куће; Са мужем; Због љубав*) или лексема (*Пре лепа*). Иако падежне

форме нису адекватно употребљене, као ни творба лексеме *прелеп*, то не утиче битно на разумевање исказа. Овај задатак показује да дужина синтаксичке конструкције, као ни њен конституентски састав, не утичу на преношење информација – иста информација се преноси и путем реченичне форме, или употребом појединачних синтаксичких конституената.

Трансформисање реченица се у тестирању на А2 нивоу постигнућа тиче творби упитних конструкција. Наиме, за подвучену реч у реченици треба формирати питање. Примери за решавање су били: (1) *Лука игра фудбал*; (2) *Милена учи граматику*; (3) *Маја је дошла возом у Београд*; (4) *Закаснио сам због гужве*; (5) *Цео дан сам провела са Недом*; (6) *Он иде на посао пешке*. Први пример је урађен како би се полазницима указало на то шта се од њих очекује. Овде је требало, најпре, употребити адекватну упитну реч, а након ње и све остале синтаксичке конституенте. Одговори су били различити, с тим да је употреба упитних речи била адекватна свуда осим у првом примеру, где поред форме *Шта учи Милена?* имамо и питање *Ко учи граматику?* Није адекватно одређена синтаксичка функција подвучених конституената, па тако имамо погрешну употребу упитне речи. У примерима са адекватном упитном речју, и остали синтаксички конституенти су правилно распоређени: *Шта Милена учи?*; *Како је Маја дошла у Београд?*; *Зашто си закаснио?*; *Са ким си била јуче?*; *Како он путује до посла?* Међутим, овде уочавамо и примере са погрешним распоредом конституената: *Са ким она је провела цео дан?* или *Зашто ти си касниш?* Видимо да овде забуну полазницима стварају енклитички облици глагола *јесам/бити*. Без обзира на ове погрешке, употреба упитних речи је адекватна што ће саговорницима сугерисати шта треба да одговоре без обзира на то што семантички, и синтаксички, немају увек потпуно тачну реченичну конструкцију.

Када је последњи тип задатка у питању, у њему уочавамо различите форме синтаксичких конструкција. Задаци су подразумевали да се напише нешто о људима у Србији и о неком светском објекту који има дугу традицију. При формирању краћих текстова учили смо следеће типове реченица: (1) реченице са именским предикатима – *Оне су врло старе, око четири хиљаде година*; *Пирамиде су жуте*; *То су највише зграде на свету*; (2) просте реченице – *Пирамиде у Гизи налазе се у Египту*; *Ја сам дошао у Србију око пола године пре*; *Руси и Срби имају много сличности*; (3) сложене реченице – а. координативног типа – *Ја никад нисам био у Египту и никад нисам видео ова здања*; и б. субординативног типа – *И прва ствар, која ми је привукла пажњу, су били људи*; *Али, сви људи, који су познати данас, су могли да је виде*; *Ово место је важно зато што је последње светско чудо*; *Није обично за мене да могу да верујем људима*; *Да сам знао то у септембру, не бих бринуо о мом путовању*. Примери показују да су у самосталним радовима студената присутне различите форме реченица (просте и сложене), али и различитог типа (супротне независне, као и односне, узрочне, изричне и условне зависне реченице). Адекватно је употребљен интерпункцијски знак – запета, с тим да није релизовано правило да после запете не може да стоји краћи енклитички облик глагола, као што је примењено у примерима: *И прва ствар, која ми је привукла пажњу, су били људи*; *Али, сви људи, који су познати данас, су могли да је виде*. Ово погрешка би се могла кориговати током наставног процеса, на неком од виших нивоа постигнућа с обзиром на то да представља једну специфичну морфосинтаксичку, ортографску, али и стилску одлику српског језика.

На основу свега реченог, када су синтаксичке конструкције студената на А2 нивоу постигнућа у питању, можемо извести одређене закључке. Они обухватају следеће синтаксичке компетенције: (1) студенти употребљавају просте и сложене реченичне конструкције; (2) на питања одговарају и у форми предлошко-падежне конструкције или

појединачних лексема; (3) реченице су и независне, и зависне и (4) адекватно употребљавају упитне речи и врше позицију конституената унутар упитне реченичне конструкције. Погрешке које смо овом приликом уочили, више се тичу морфологије (неадекватна падежна форма у оквиру предлошко-падежне конструкције) или ортографије и стилистике (употреба енклитичког облика глагола након запете), док су реченице потпуно прихватљиве за обављање, и усмене, ни писане, комуникације у питању.

4.1.1.3. Б1 ниво постигнућа

Како се ниво постигнућа мења, тако се мењају захтеви и евалуација постигнућа. Иако су типови задатака при завршној провери нивоа постигнућа на овом нивоу битно не мењају, примери постају комплекснији. Поред стандардне употребе језика, од полазника се очекује познавање и специфичнијих облика употребе језика. Инсистира се на самосталности при формирању синтаксичких конструкција уз смернице, као што су: понуђене речи или изрази, везници или граматички облици које треба употребити у реченици. Како се променио ниво постигнућа, мењају се и задаци које ћемо овом приликом разматрати. На Б1 и Б2 нивоу постигнућа, евалуацију синтаксичких компетенција вршићемо посредством следећих задатака: (1) формирање реченица од задатих речи, (2) трансформисање реченичних конституената у зависне клаузе и (3) самостално формирање текстова.

Најпре ћемо указати на примере реченичних конструкција које представљају резултат творбе реченица на основу задатих синтаксичких конституената. У тестовима за завршни испит студената Б1 нивоа дате су следеће речи: *активност; болест; поправити, поправим; станари једне зграде; угасити, угасим*. Реченичне конструкције у које су студенти укључили наведне конституенте гласе: *Студенти имају добру активност на испиту; Треба поправити један задатак; Станари једне зграде су ми одговарали; Једна болест ми мучи; Треба угасити светло; Ја волим кад човек има активност; Обично болест има различите дијагнозе; Ја могу поправити ауто; Станари једне зграде студирају на факултету; Професоре, можете ли угасити светло!; Бавим се физичком активношћу; Уморна си од ове болести; Не брени! Брзо ће поправи твој ормар; Станари једне зграде на плате кирију; Ја бих угасила светло у соби*. Заједничка особина свих наведених реченица јесте та да се семантички могу третирали као прихватљиви искази, без обзира на грешке морфолошке природе (*ми мучи* уместо *ме мучи* где уочавамо погрешну употребу енклитичког облика заменице; или форма презента *поправи* уместо инфинитива *поправити*). Полазници користе и глагол *требати* у реченицама којим желе да укажу на потребу да се одређена радња изврши. Уочили смо овом приликом и реченицу којом се преноси директан говор – *Професоре, можете ли угасити светло!*, па ова синтаксичка конструкција има призивак заповести/молбе. Интересантно је да су све формиране реченице по структури просте без обзира на то што је у питању Б1 ниво постигнућа. То можемо оправдати тиме што је дат само један синтаксички конституент – било у форми једне лексеми или синтагме у питању је један синтаксички члан.

Сложене реченичне конструкције проналазимо у задацима који се тичу самосталног формирања краћих текстова како би се описала нека необична ситуација или позната личност. Дошло је до непријатне, неочекиване ситуације – нестала је струја, па тако нестало и озвучење, па полазници треба да осмисле како би познате личности на то одреаговале (Чарли Чаплин, Никола Тесла, Марго Роби, Винстон Черчил, Златан Ибрахимовић). Како

би описали „сусрете” са познатим личностима и покушали да реше проблем, без последица, студенти користе следеће реченице: (1) просте – *Ја и Чарли Чаплин бисмо почели да играмо коло; Никола Тесла би поправио неку сијалицу; Златан Ибрахимовић би почео трчати око просторије; Чарли Чаплин би глумио у филмовима без звука, као у Холивуду 19. века; Никола Тесла би сам поправио звук; Ја бих са Чарлијем урадио неку представу без звука;* (2) независносложене – *Винстон Черчил би запалио цигару и попио вињак; Марго Роби би чекала мајстора и била би на инстаграму;* (3) зависносложене – *Марго Роби би глумила несрећну жену која је добила главобољу; Мислим да Никола би добио струју из ваздуха или земље.* Систем сложених реченичних конструкција допуњују примери који настају као одговор на захтев: *Напишите 7 реченица о особи која Вам није драга.*

Најпре ћемо указати на просте реченице. Примери које проналазимо су: *Имао сам пријатеља у Русији; Зове се Влад; Ми смо заједно студирали на факултету; На почетку све је било добро; Али, мој пријатељ је украо телефон некој девојци; Ја више не желим разговарати са овим човеком; Она добро изгледа; Нажалост, она не ради ништа за нашу зграду; Не хтео би писати лоше ни о једном човеку; Желим бити оптимистом, видети само добро, лепоту и то је то.* Примери показују да су ове просте реченице веома информативне с обзиром да су основни модели проширени прилошким одредбама и допунама. Погрешно употребљене падежне форме (*оптимистом*) не утиче битно на семантику синтаксичке конструкције.

Независносложене реченице илуструју следећи примери: *Мој комшија често устаје у шест ујутру и свира фрулу; Он је висок као бор, али изгледа као дете у лицу; Она живи са породицом на четвртој спрату и не дозвољава никому да прави буку цео дан; Она воли цвеће и бави се цео дан у бапти.* Уочавамо да су доминантнији примери саставних реченица (уведених везником *и*), док не изостају ни реченице уведене везником *али* (уочен је и пример када реченица почиње везником *али* из реда простих реченица – *Али, мој пријатељ је украо телефон некој девојци*, па су полазници већ упознати са семантиком овог везника).

Систем субординације чине: (1) изричне реченице – *Он је препознао да има ту особину да грицка мрвице са туђег стола, то значи да је сиромашан;* (2) месне реченице – *Онда иде у продавницу где тражи нешто два сата;* (3) временске – *Он чак и кад промеша чај и то ради наопако;* (4) односне – *У мом животу има пуно људи који ми су драги.* Када су зависне реченице у питању, први пример показује уланчавање изричних реченица употребом везника *да*. Месна и временска реченица имају функцију прилошких одредби – прилошка одредба за место и време. Уочена односна реченица има синтаксичку функцију атрибута. Погрешка се јавља при позиционирању енклитичког облика глагола *бити* и енклитичког облика заменице *ја* – [...] *који ми су драги*. Иако је дошло до пермутације позиције енклитичких облика, то битно не утиче на семантику реченице, па је могуће реализовати комуникативни процес без већих тешкоћа.

Видимо да на Б1 нивоу постигнућа су полазници оспособљени да користе и независносложене и зависносложене реченице при формирању краћих текстова. Правилно уланчавају реченице, уз мање корекције у морфолошком смислу. Адекватно користе везнике које памте као корелативе независних и зависних реченица. Уз морфолошке и (морфо)синтаксичке корекције, током наставног процеса, могу бити отклоњене све погрешке које доводе до граматички и ортографски неадекватних реченица.

4.1.1.3. B2 ниво постигнућа

За разлику од B1 нивоа постигнућа, овде имамо још комплексније захтеве. Од полазника се очекује самостално формирање текстова на задату тему. Обим граматичког садржаја је сада већи, па се од полазника очекују разна нијансирања у језику – како на лексичком, тако и на синтаксичком плану што је условљено наменом излагања – било усменог, било писаног. Као и у претходно анализираним тестовима, и овде ћемо указати на задатке и њихова решења, која се тичу: (1) завршавања реченица на основу датог почетка, (2) трансформисања реченичних конструкција – кондензација реченичне структуре и (2) самосталног формирања текста.

Први тип задатка којим се испитује способност формирања синтаксичких конструкција односи се на компетенцију завршавања реченица на основу задатих првих клауза како би се добио адекватан граматички и семантички исказ. Примери за решавање су: (1) *Кад бисмо имали среће,.....*; (2) *Да сам на твојем месту,.....*; (3) *Када бих могао да вратим време,*; (4) *Кад би сви људи на свету,.....*. Посредством овог задатка вежбају се временске и условне зависне клаузе. Неки од одговора би били: (1) *живели бисмо лакше*; (2) *изабрао бих узану кошуљу*; (3) *не бих променио ништа*; (4) *живели мирно не би било ратова*. Видимо да се сваки од наведених наставака може самостално употребљавати, па тако ови делови реченица могу, у комуникативном процесу, бити употребљени изоловано, с тим да је за њихово разумевање неопходан шири контекст.

Задатак који смо именовали као *трансформисање синтаксичких конституената у зависну клаузу* при спровођењу тестирања на B2 нивоу постигнућа модификован је тако што је промењен смер трансформације – у задатој реченици се налазе зависне клаузе, а уместо њих треба употребити глаголске прилоге – садашњи и прошли. Реченице су: (1) *Залупила је вратима и излетела из куће*; (2) *Чинио је добра дела и прочуо се по целом свету*; (3) *Немој да једеш док стојиш!* Одговори су били следећи: (1) *Залупивши вратима излетела је из куће*; (2) *Чинићи добра дела прочуо се по целом свету*; (3) *Не једи стојићи*. Видимо да се оваквим поступком трансформисања реченица постиже кондензација реченичне конструкције, па се у наставном процесу може инсистирати на коришћењу таквих реченица у комуникацији. Грешке у творби глаголског прилога садашњег (*чинићи* и *стојићи*), спадају у домен морфологије, али овај тип задатака наводимо с обзиром на то да оне могу бити замењене зависном клаузом, а да то не утиче на семантику, као ни преношење жељених информација у комуникативном процесу.

Како се на B2 нивоу очекује од полазника да умеју да саставе реченице различите по типу и сложености, како бисмо указали на стечене синтаксичке компетенције након овог нивоа постигнућа, размотрићемо структуру реченица које обликују формирање текста на задату тему. Најпре, морамо истаћи да реченице пронађене у оквиру анализе тестова за B2 ниво постигнућа указују на присуство великог броја синтагми, што ће примери реченица и показати. Иако акценат није на простим реченичним конструкцијама, у корпусу учавамо следеће примере: *Живео је као сиромах*; *Сад је то мени смешно*; *Та различитост могућности 'читања' филму чини га врло добрим и мудрим*; *Добар дан, ја сам Викторија*; *Неке ствари су покварене*; *Недостаје једна ствар*. Наведене реченице показују да се њима може пренети одређена информација. Грешке које се јављају, морфолошког су типа.

Независносложене реченице бивају неизоставни део синтаксичке структуре текстова који настају као продукт самосталних студентских радова. Код решавања овог задатка може постојати ограничење, у смислу форме (од 150 до 200 речи или напишите седам реченица),

али свакако је задата тема која ће се обрађивати. Текстове које формирају студенти чине следеће сложене реченице: (1) координативног типа – *Пре недељу дана гледала сам филм 'Хари Потер' и оставио је он на мене јак утисак; У исто време тај професор се заљубио али је видео своју љубав у затвору као ипијуна* и (2) субординативног типа – *Мислим да 'Хари Потер' је филм који може да учи важних ствари у животу, као вредност пријатељства, породице, љубави и доброг, великог срца; Шта је мени чудно је да свако га разуме на другачији начин и види у њему другачије ствари; На пример, сећам се да ја кад сам била млађа мислила сам да то што читамо и гледамо је озбиљно; Исто, кад сам била мала, неке сцене су ми биле комичне или без значења, а сад ми се чине веома емоционалне и дубоке; Девојка којој сте послали ову црвену хаљину коју сам наручила преко интернета; Добила сам вашу шминку и нисам задовољна зато што је баш ужасна; Желим новац зато што сте изневерили моја очекивања; Јуче сам имао разговор за посао и особа која ме је питала није била квалификована; Филм је веома популаран јер успева да постави та питања кроз смешне догађаје; Последњи филм који сам гледала се зове 'Олуја Бијанка 2';* Забележени су и примери вишеструкосложених реченичних конструкција: *Када човек гледа 'Кухињу' успева да се развесели, али и да се стави на место јунака, да размисли шта би он урадио и вероватно да сазна да није био у праву у неким догађајима у свом животу; Ово је једна прича која представља једног професора који треба да се облачи као жена али је требало да иде у Русију да добије награду која не постоји.* Примери показују да је у питању полисиндентско низање реченица, с тим да у другом примеру не уочавамо интерпункцијски знак (запету) испред везника супротног односа, а ту је, по правописном правилу српског језика, обавезна. Наведени примери указују на присуство зависних реченичних конструкција (изричних, временских, односних, узрочних) више него независних, али су оне уведене репрезентативним везницима (*и* и *али*), па полазници могу овакве примере да препознају у лингвометодичким текстовима. Реченичне конструкције су, без обзира на погрешке морфолошког типа, семантички разумљиве, а у наставном процесу би се могло инсистирати на кондензацији реченичне структуре чиме би се добило економичније, а опет информативно излагање.

Сви наведени типови задатака указују на то да је на Б2 нивоу постигнућа неизоставно присуство сложених синтаксичких структура, при чему су доминантније зависне реченичне клаузе. Полазници су стекли компетенцију формирања реченица на основу задатих почетака – са свим граматичким и семантичким специфичностима, умеју да трансформишу зависну клаузу у синтаксички конституент (глаголски прилог садашњи) и умеју да самостално формирају текстове на задату тему што потврђује чињеница да су при реализацији овог радног налога користили вишеструкосложене реченичне конструкције.

4.1.1.4. Ц1 ниво постигнућа

Како Ц ниво постигнућа подразумева овладавање језиком који се учи као страни, тестовима се реализују најсложенији радни налози за проверу стечених језичких способности. С обзиром на то да у периоду који је обухваћен истраживањем у Центру за српски као страни језик Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу није било полазника на Ц2 нивоу постигнућа (што не значи да их није било на Универзитету), овом приликом ће изостати анализа тестова на том нивоу постигнућа. Првобитна намера је била да корпус допуномо онлајн тестирањима полазника који су савладали српски језик у

обиму као матерњи говорник. Али, од тога смо одустали с обзиром на то да се мешају критеријуми и услови за реализацију (појављује се временска дистанца од периода учења језика до данас, полазници су тестове реализовали уживо, и потпуно самостално), па онлајн тестирање има ограничења попут немогућности провере самосталности полазника у раду. Због свега наведеног, у раду ћемо размотрити тестове студената на Ц1 нивоу постигнућа и указати на специфичне одлике реченица полазника који се може поистоветити са матерњим говорником.

Од полазника се захтевају трансформације реченица, употребом одређених синтаксичких конституената (попут именичких синтагми или глаголског прилога садашњег). Први тип подразумева употребу именичких синтагми уз глаголе: *сажालити се, задивити се, посумњати, руководити*. Неки од решених примера су: *Јуче сам се сажалио због неког просјака; Јован одлично руководи нашим радом; Увек су веровали њеним речима, али сад су се много разочарали; Сумњам у могућност да ћу данас положити возачку – нисам пуно учила; Он је био успешан војник и добро је руководио армијом; Пријатељица се задивила мојом новом хаљином; Разочарао сам се представом коју сам видео малопре; Јанко сумња у моју искреност; Мој муж добро руководи кошаркашким тимом*. Примери указују на то да су лексеме, које је требало укључити у синтаксичку конструкцију, семантички адекватно употребљене. При томе су формиране реченице различите по форми, али и типу, с тим да су најбројније просте реченичне конструкције (*Мој муж добро руководи кошаркашким тимом; Јуче сам се сажалио због неког просјака; Јован одлично руководи нашим радом*). Систем координације у дискурс самосталних студентских радова укључују везници *и* и *али*, док су у систем субординације укључене односне (*Разочарао сам се представом коју сам видео малопре*) и изричне реченичне конструкције (*Сумњам у могућност да ћу данас положити возачку – нисам пуно учила*). Полазници употребљавају интерпункцијски знак – *црту* – са циљем да издвоје садржај који је додатна информација (у писању) и направе интонациону паузу (у говору).

Следећи тип задатака подразумева замену предлошко-падежне конструкције или читаве клаузе глаголским прилогом садашњим или прошлим. Како су глаголски прилог садашњи, као и сви његови, обрађивани у оквиру уџбеника, очекује се да ће одговори бити тачни. Трбало је трансформисати следеће реченице: (1) *Док су одлазите возом Маја и Сања су нам махале с прозора* → *Одлазивши возом, Сања и Маја су нам махале*; (2) *Рекао је велику глупост у жељи да буде превише иновативан* → *Рекао је велику глупост желећи да буде иновативан*; (3) *Освојио је путовање у Рим кад је победио на конкурс за најбољу фотографију*. → *Освојио је путовање победивши за најбољу фотографију*. Примери показују да су полазници успешно савладали творбу глаголских прилога (садашњег и прошлог), као и да га лако примењују у реченици, а да при томе не промене њено значење. Употреба глаголских прилога (садашњег и прошлог) доприноси кондензацији реченичне структуре, па самим тим и бржем преношењу информација. У наставном процесу се овај задатак може реализовати и у супротном смеру – да се глаголски прилог садашњи или прошли замене неком од зависних клауза. Предавачи ће том приликом указати показницима на то да таква врста промене реченичне структуре не сме да доведе до промене семантике, већ само да се добије другачија синтаксичка конструкција.

Како је самостално формирање текстова неизоставни део на сваком од нивоа постигнућа, само са различитим захтевима (у формалном смислу – ограничен број лексема), такав радни налог ни овом приликом не изостаје. Као мотивација, и нека врста инструкције, дата је пословица *У добри је лако добар бити. На муци се познају јунаци*. Питање има два

захтева: (1) да се одреди семантика пословица и (2) да се пословице илуструју неком адекватном ситуацијом. Неки од одговора су садржали следеће синтаксичке конструкције: *Значи то да у комфору људи не желе да ризикују или уопште да су гори према другима него они који су у лошем положају. Често се каже да сиромашан човек има боље срце него богат. Видео сам како је просјак купио хлеб у продавници и дао га једном сиромашном детету на железничкој станици.* Наведени примери указују на присуство изричних зависних клауза. Типови реченица се затим усложњавају, а дате су као одговор на питање *Шта је срећа?* Наведено је да се у тексту употребе изрази *Није злато све што сија, Кашика је упала у мед* и *Ко тражи веће, изгуби и оно из вреће*. Да би одговорили на задату тему, полазници користе следеће синтаксичке конструкције, формирајући, при томе, краћи текст: *Срећа је за свакога нешто друго; Једни кажу да је то новац, други се томе супротстављају причајући да није злато све што сија; Неки кажу да срећу доносе деца, а други их мрзе; У данашњем свету се новац лако добија, и лако се троши; Људи не знају шта поседују, не вреди им то што имају – увек хоће више; Међутим, заборављају на пословицу ко хоће веће, изгуби и оно из вреће; Становништво живи у вечној ужурбаности, нема ни времена да се заустави на трен и размисли шта стварно хоће, шта могу да ураде да њихов живот буде бољи, срећнији; То да ли је живот сив или жути зависи само од тебе; Мој, на пример, има боју дуге; Ово горе постављено питање је једно од најбитнијих у људском животу јер шта је друго наш живот ако не бескрајна потрага за срећом; За неке људе срећа је имати пуно пара (нови лаптоп, одећу, накит); Није редак случај када човек чим више зарађује тим више купује – са већом зарадом повећавају се и наше потребе; Боље је обратити пажњу на право благо око нас – пријатеље, породицу, колеге; И то је по мом мишљењу права срећа кад је човек окружен добрим људима јер то не можемо да купимо, него морамо то некако досегнути.* Наведени примери указују на праву разуђеност синтаксичких конструкција (када је форма у питању), па имамо просте и сложене реченице. Оне ништа мање нису разуђене ни по типу реченица, па имамо изричне, временске и узрочне реченице. Колико год да је, формално, реченица дуга, било да се уочава низање клауза без везника, то не доприноси нераумевању исказа. На овом нивоу постигнућа полазници су настојали да задате изразе употребе у реченици, а да она буде што информативнија.

Прикупљени резултати показују да полазници на Ц1 нивоу постигнућа умеју да од једне лексеме формирају семантички, граматички и ортографски прихватљиве реченице. Оно што је задато уклопили су у шири контекст како би творили реченице. Примери показују да полазници користе вишеструкосложене реченице, са свим везницима и синтаксичким конституентима неопходним за реализацију дискурса. Било да је асинденстко, или полисиндетско низање клауза у оквиру сложене, то не омета да се пренесе потребна информација.

4.1. Тестови формирано за потребе пилот-истраживања

Како би се прикупио материјал за други део помоћног корпуса, реализовано је пилот-истраживање у Центру за српски као страни језик Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу током академске 2024/2025. године. Том приликом су формирана четири теста, сходно нивоу постигнућа полазника (А1, А2, Б1, Б2), а са циљем да се испитају њихове синтаксичке компетенције. У тренутку реализације истраживања није било полазника на Ц нивоу постигнућа, а сматрали смо да онлајн тестирање не би дало

релевантне резултате – што због временске дистанце учења језика (од најмање једне, а највише девет година), као и због укључивања помоћи (у виду дидактичких материјала) када је реализација у питању. Указаћемо на типове синтаксичких конструкција условљене нивоом постигнућа, али и врстом задатка. Без обзира на то што су пилот-истраживањем били обухваћени студенти од А1 до Б2 нивоа постигнућа, типови задатака су били исти, с тим да су обим и тежина задатака били условљени нивоом постигнућа што је дало различите резултате када су творба и употреба реченица у питању.

Примери тестова су дати у прилозима (Прилог 1, Прилог 2, Прилог 3, Прилог 4). Задаци су формирано по узору на радне налоге пронађене у уџбенику, али преузет је само тип, док су примери формирано за потребе тестирања. Потпуно преузимање задатака је када се наводе реченице на енглеском језику које треба превести на српски. Примери су преузети из уџбеника *Корак по корак српски* М. Даниловић (2011). Сваки од типова задатака подразумеваће проверу решења наведених у складу са нивоом постигнућа, па ћемо, компаративним методом, утврдити по чему се разликује синтаксичка конструкција од А1 до Б2 нивоа. Пред полазнике је стављено више захтева, а све са циљем да се прикаже што релевантније прикажу стечене синтаксичке компетенције на сваком од нивоа постигнућа, што ће послужити као основа за стицање синтаксичких знања и вештина на нивоу владања језиком – Ц нивоу.

Резултати анализе су показали да полазници: (1) адекватно формирају потврдне реченице, (2) да праве адекватан избор упитних речи, (4) да разумеју текст и у складу са њим одговарају на постављена питања дајући одговор у реченичној форми, (5) умеју да саставе краће текстове – на основу задате теме или посредством фотографија. Резултате спроведеног пилот-истраживања приказаћемо тако што ћемо за сваки од нивоа постигнућа навести уочене синтаксичке специфичности.

Сваки ниво постигнућа има исте типове задатака: (1) задаци за разумевање прочитаног; (2) творба упитних реченичних форми на основу подвучене речи у потврдној реченици; (3) самостално формирање краћих текстова одговарајући на задату тему; (4) творба одричних реченица; (5) формирање приче посредством слика; (6) творбу реченица на основу задатих конституената – дати су у канонском облику; (7) осмислити причу која почиње реченицом; (8) формирати краћи дијалог; (9) формирати реченице на основу синтаксичких конституената II – дате су падежне/глаголске форме које треба употребити у реченицама и (10) превод реченица са енглеског на српски језик. Када је решавање првог задатка у питању, на А1 нивоу постигнућа, примећено је да полазници творе пуне реченице – *Они су брат и сестра; Они долазе из Пољске; Они уче српски језик; Они живе у Крагујевцу; Они проводе слободно време са колегама; Да, он разуме српски језик; Ана више говори српски језик; Аљоши и Ани*. Те код последњег примера уочавамо свођење реченице на лексеме, при чему се добија прихватљив одговор, али без формирања реченица. Сви примери који му претходе указују на присуство свих реченичних конституената неопходних за конституисање реченице – субјекат, предикат, објекат, прилошке одредбе и допуне. Без обзира на то што су имали готове моделе, на полазницима је био избор синтаксичких конструкција (да ли ће употребити краће, беспредикатске реченице, или неки од модела простих реченица), па решавање овог задатка сматрамо једном од синтаксичких компетенција.

У другом типу задатка требало је формирати упитне реченице. Полазници правилно употребљавају упитне речи творећи притом следећа питања: *Колико Стефан има година?; Где он живи?; Где је професор?; Одакле су твоје колеге?; Како се зове његов пас?* На основу

наведених примера, а уз увид у поставку задатка (прилог 1, задатак број 2) можемо закључити да полазници врше адекватан избор упитних речи и формирају питања која могу бити коришћена у комуникативном процесу.

Трећи и пети тип задатка указује на самостално формирање реченица: први са смо задатом темом, а други уз помоћ слика. Неки од примера реченица су: (1) *Зовем се Александар; Ја сам Рус; Стигао сам у Србију пре четири месеца; Ми имамо кућу, купили смо је у априлу; Учим српски већ три месеца, али не говорим много;* и (2) *Жена и њена ћерка желе да направе питу; Они припремају посуђе и састојке; Ћерка меша састојке у великом тањиру, а њена ћерка гледа; Кад пита је готова, они играју; Сви чланови породице су срећни јер имају питу за дезерт.* Примери које смо издвојили указују на просте реченичне структуре (*Ја сам Рус; Стигао сам у Србију пре четири месеца*), и сложене – а. координативне – *Они припремају посуђе и састојке; Ћерка меша састојке у великом тањиру, а њена ћерка гледа* и б. субординативне – *Кад пита је готова, они играју; Сви чланови породице су срећни јер имају питу за дезерт.*

Тип задатка који се односи на формирање одричних реченица реализован је без грешке. Употребљена је речца *не* или одрична форма *није* испред глагола при чему је добијена одрична реченица.

Како је у шестом типу задатка дат распоред конституената, на полазницима је да им одреде форму и да саставе реченицу. Примери творених реченица су: *Она живи у Крагујевцу; Лекар ради у болници; Свеже воће купујем на пијаци.* Варијација овог типа задатка (радни налог број 9), дала је у резултату следеће синтаксичке конструкције: *Ујутру устајем, перем зубе и доручкујем; Не волим да радим ујутру, али морам; После подне ручам, понекад читам новине; Увече се одмарам, онда ручам и идем да спавам; Баш волим да спавам.* Видимо да полазници успешно користе и просте реченице, али и независно сложене реченице, уз употребу везника или без њих, при чему се добијају потпуно семантички и граматички прихватљиви искази.

Задатак који је подразумевао творбу дијалога, у резултату је дао реченице: *Ја се зовем Љиљана. Како се ти зовеш?; Моје име је Милош; Одакле долазиш?; Ја долазим из Пољске.* Примери показују да полазници користе одговарајуће упитне речи, постављају адекватна питања, при чему се добија природан, смислен ток дијалога.

Последњи задатак (превод реченица са енглеског на српски) дат је са циљем да се провери распоред конституената у оквиру синтаксичке структуре. Примери су: *Извини, нажалост, не могу да дођем; Кажу ми да позове ме касније; Како се осећаш?; Ја ћу купим поклон за њега? Ја ћу зовем другове на вечеру.* Наведени примери превода нам показују да се погрешке појављују највише у овом типу задатака. Иако су морфолошке и морфосинтаксичке природе, они битно утичу на семантику исказа.

Разлику у резултате пилот-истраживања указује творба реченица, па ћемо за наредне нивое указати на оно што је различито у синтаксичкој структури у односу на претходно изречено. На А2 нивоу постигнућа уочавамо следеће реченице: *Свако јутро неки дечак устаје; Поподне он иде бициклом дуж улице града; Увече дечак са својом породицом вечера код куће; И кад излази луна, дечак већ спава.* Видимо да се на овом нивоу постигнућа користе модели простих реченица, али су оне информативне с обзиром на то да имају прилошке одредбе и допуне. Поред модела простих реченица, у задатку број 7 (Прилог 2) уочили смо сложене реченице: *Једном ми смо одлучили да организујемо излет у природи; Кад смо били близу излетишта, почела је да пада киша; Кад киша је престала, па ми смо изашли у шуму.* У овом задатку се појављују изричне и временске реченице чиме се

допуњавају компетенције које се тичу творбе оба тима сложених реченица – и независних, и зависних.

На Б1 нивоу очекује се присуство сложених, па и вишеструкосложених реченица. При реализацији петог и седмог задатка (Прилог 3) уочене су следеће синтаксичке форме: (1) *У продавници он је изабрао цвеће који воли његова бака; Бака је отворила и била пријатно узбуђена кад је видела свог уніка са цвећем пре себе;* и (2) *Ова манифестација се догађа свако лето; Овде се окупљају популарни музичари и извођачи; Крагујевчани и гости Крагујевца могу три дана уживају у музици и добију море позитивне енергије.* Примери показују да су полазници настојали да начине што сложеније реченице и да у једној синтаксичкој структури пренесу што више информација. При томе су се јавиле погрешке на плану конгруенције (*убрао цвеће који воли његова бака*, а треба *убрао цвеће које воли његова бака*) и употребе предлошко-падежних конструкција (*са цвећем пре себе* уместо *са цвећем испред себе*). Иако су погрешке морфосинтаксичког типа, оне битно утичу на структуру реченице. У наставном процесу је битно вежбати употребу предлошко-падежних конструкција с обзиром на њихову прилошку функцију у реченици.

На крају остаје да укажемо на специфичне синтаксичке одлике које су уочене на Б2 нивоу постигнућа. Задаци пет и седам (Прилог 4) дају увид у следеће реченице: *Од житовних семенки може да се произведе брашно; Од брашна кувар може да меси укусан хлеб, кифле и различите слаткише; Када код мене долазе гости, увек спремам храну; У Србији људи више воле природу него град; Али мораш да пронађеш фирму која може да све уради; И само да се опустиш и ћеш уживати.* Видимо да се исти тип грешака јавља и на овом нивоу, с тим да виши ниво познавања лексема и синтаксичких одлика српског језика доприноси формирању и простих, и сложених реченица. Оне отпочињу и везницима напоредног односа *и* и *али*, па се оне могу разумети само у ширем контексту. Остаје да се у наставном процесу укаже на морфосинтаксичке грешке како би се реченична структура кориговала – у синтаксичком, семантичком и ортографском смислу.

На основу пописа резултата добијених након пилот-истраживања можемо извести заједничке закључке за сваки од нивоа обухваћен истраживањем. Резултати указују на следеће закључке: (1) студенти се опредељују за форму реченице при одговарању на питања, па одговори нису концизни, већ информативни – било да су у питању просте или сложене реченице; (2) адекватно творе упитне реченичне форме на основу подвучене речи у потврдној реченици – уз правилан избор упитне речи; (3) корпус чине и независне и зависне реченичне клаузе; (4) реченице се повезују у дискурс посредством везника, али и без њих, што битно не утиче на семантику и (5) грешке при самосталном формирању реченица, на свим нивоима, тичу се конгруенције, употребе предлошко-падежних конструкција и распореда синтаксичких конституената. Како би се наведне погрешке отклониле или свеле на минимум, у следећем поглављу ћемо покушати да дамо методичке импликације за наставну праксу које ће допринети побољшању синтаксичког обликовања дискурса на свим нивоима постигнућа.

5. МЕТОДИЧКЕ ИМПЛИКАЦИЈЕ ЗА НАСТАВНУ ПРАКСУ

Како се на побољшање граматичких компетенција утиче током наставног процеса, уз часове језика или употребу дидактичких средстава (уџбеника и наставних материјала), спроведена синтаксичка анализа примарног корпуса (уџбеници за учење и усвајање језика на свим нивоима постигнућа) и помоћног корпуса (тестови студената са завршног испита и тестови пилот-истраживања) може дати одређене методичке препоруке за унапређење знања и вештина употребе синтаксе српског језика на сваком од нивоа постигнућа. С обзиром на то да смо имали увид само у писани дискурс студената, можемо претпоставити да би реченичне форме у усменој комуникацији имале сличну структуру, или би биле краће од наведених, са циљем да се што брже и динамичније пренесе информације.

Било да уче језик на часу, или у процесу самообразовања методичке препоруке могу дати смернице и предавачима, и полазницима на које синтаксичке садржаје треба обратити пажњу како би се унапредила творба реченица – и у писаном, и у усменом изражавању. Методичке импликације до којих се дошло на основу резултата спроведене синтаксичке анализе поделили смо у три групе: (1) методичке импликације проистекле из анализе уџбеника, (2) методичке импликације проистекле из анализе тестова са завршног испита и (3) методичке импликације проистекле из анализе тестова формираних за потребе пилот-истраживања. Указаћемо на специфичне одлике сваке од њих, а све са циљем да се допринесе побољшању изражавања посредством разноврсних синтаксичких конструкција, а све са циљем употребе језика у различитим сферама деловања чиме се постиже овладавање страним језиком на највише нивоу.

5.1. Методичке импликације проистекле из анализе уџбеника

Како је циљ рада био указати на синтаксички минимум у настави српског као страног језика, и при томе акценат стављен на синтаксичку анализу садржаја уџбеника предвиђених за сва три нивоа постигнућа, добијени резултати доводе до одређених методичких импликација које могу бити реализоване у наставном процесу (примењују их предавачи) или у процесу самообразовања (користе их полазници курсева страног језика за самостални рад). Како су у питању дидактички материјали, методичке импликације проистекле из анализе уџбеника, морају се, донекле, односити и на дидактичко обликовање уџбеника тј. на његову садржинску/граматичку/синтаксичку структуру.

Кључан фактор за унапређење синтаксичких компетенција тиче се дозирања синтаксичког садржаја у оквиру микроструктура уџбеника. Синтаксички садржаји морају бити дозирани у складу са *Наставним планом учења и полагања српског као страног језика*. Без обзира на то што у том документу не проналазимо конкретне наслове синтаксичких јединица, на основу онога што је предвиђено да се усвоји на плану синтаксе може се прозрети које синтаксичке јединице треба да буду обрађене на сваком од нивоа постигнућа. Већ на почетку учења српског као страног језика треба увести синтаксички термин *реченица*, и на њене основне конституенте, без којих она нема статус реченице, па како учење буде одмицало указивати на појединачне синтаксичке конституенте (прилошке и именичке одредбе и допуне), да би се дошло до разматрања синтаксичких конструкција. Сматрамо да је значајно да постоје теоријски садржаји о синтакси српског језика од самих почетака учења језика, структурно прилагођени нивоу знања и способностима полазника да

одређени садржај усвајају, како би се формирала добра основа за стицање синтаксичких знања и компетенција на вишим нивоима постигнућа.

Друга методичка препорука се тиче граматичког прегледа као обавезног сегмента сваког дидактичког материјала намењеног коришћењу у настави (уџбеник, приручник, додатни дидактички материјали – наставни листови, хендаути), али и у процесу самообразовања. Важно је да полазници, од самих почетака учења и усвајања страног језика, имају преглед граматике како би увек знали где могу да пронађу информације које им недостају. У зависности од нивоа постигнућа, и граматички прегледи ће бити прилагођени могућностима усвајања и потребама потенцијалних корисника. Сваку синтаксичку појаву мора пратити пример како би полазницима сугерисао у којим комуникативним ситуацијама може да употреби усвојени модел реченице.

Постојање граматичких садржаја на једном месту, а не само расутих у микроструктурама уџбеника, допринеће лакшем и динамичнијем процесу учења и усвајања синтаксичких знања и компетенција. Када је синтаксички садржај у уџбенику у складу са оним што се на синтаксичком плану од полазника очекује након завршеног курса, на сваком од нивоа постигнућа, допринеће бољим резултатима током евалуације постигнућа на завршном испиту, као и формирању добре основе за усвајање синтаксичких компетенција на вишим нивоима постигнућа. Зато аутори уџбеника, при избору синтаксичког садржаја, треба да узму у обзир оно што је предвиђено *Наставним планом и програмом за учење и усвајање језика* (2004). Једино тако ће уџбеник у потпуности остварити свој циљ – оспособити ученике да користе језик посредством употребе синтаксичких конструкција, у писаној, и усменој комуникацији.

5.2. Методичке импликације проистекле из анализе тестова са завршног испита

Како би резултати након евалуације постигнућа били што бољи, мора се инсистирати на отклањању свих недоумица током наставног процеса, а за то морају бити довољно мотивисани и полазници, и предавачи како би постигли заједнички циљ – овладавање језиком на свим његовим нивоима. Методичка препорука проистекла из резултата истраживања тиче се реализације диктата на сваком часу – било на почетку, средини или крају. Обим диктата би се повећавао из часа у час, као и са променом нивоа постигнућа, како би се полазници упознавали са синтаксичком структуром српског језика, па их учили као готове форме и могли примењивати у говору и писању. Када оно што чују, покушају да напишу, у том истом тренутку могу добити повратну информацију од предавача шта треба кориговати како би усвајали што тачније, синтаксички и ортографски, прихватљиве исказе.

Наставник би интонацијом сугерисао студентима где треба употребити знаке интерпункције, па би се студенти вежбали и семантичкој заокружености реченичне структуре, али и правописним правилима. Падежне облике и конструкције ваља вежбати уклопљене у текст, у ширем синтаксичком окружењу, а не само на појединачним примерима. Посебно је важно упознати студенте са синкретичким падежним облицима и диференцијацијом при њиховој употреби. Од значаја за формирање синтаксичких структура било би и упознавање са предлозима уз зависне падеже, а то се може постићи усвајањем знања о прилошким одредбама за место, време, начин, узрок и сл. Од студената би се могло захтевати и да у тексту подвуку предлошко-падежне конструкције и да одреде падеж, а затим да исте употребе у новој реченици, коју ће самостално формирати. Овај тип

здатка би допринео препознавању падежних форми у дискурсу, као и њиховом именовању, што представља двоструку компетенцију – и препознавање форме и утврђивање синтаксичког термина, с обзиром на врсту предлога, као и значење са којим је конструкција употребљена у тексту.

У настави треба истицати да је у формама личних глаголских облика говорник садржан у облику, па редундантну информацију представља навођење заменице са циљем истицања лица које говори. Треба истаћи и синтаксичке форме без предиката, као и са садржаним и изостављеним субјектима с обзиром на то да се такви примери проналазе у лингвометодичким текстовима – и уџбеника, али и при евалуацији постигнућа током завршног испита.

Поједини уџбеници имају и вежбања којима се захтева превод реченица са српског на енглески или обрнуто. Наставна пракса је показала да овај тип вежбања значајно утиче на стицање синтаксичке компетенције студената, па их треба укључити у радне налоге уџбеника, али и у наставни процес с обзиром на то да се ова компетенција доприноси правилном позиционирању реченичних конституената.

5.3. Методичке импликације проистекле из анализе тестова формираних за потребе пилот-истраживања

Уколико у обзир узмемо резултате пилот-истраживања, можемо указати на одређене методичке препоруке за наставну праксу. Када је синтакса реченице у питању, ваља споменути, посебно за А2 ниво постигнућа, да се студенти морају упознати са везницима, довољно са везницима напоредних односа, како би формирали семантички, али и граматички нормативне исказе. Иако низање реченица без везника не утиче битно на синтаксичку структуру, увођење корелата доприноси творби вишеструкосложених реченица које би се, на вишим нивоима постигнућа, користиле за синтаксичку анализу. Чини се да би студенте за рад мотивисало, и подстакло на активност у наставном процесу, то што врше анализу синтаксичких конструкција које су сами формирали. Тада могу извршити и аутокорекцију синтаксичких конструкција, или потражити помоћ колега или предавача, па одмах отклонити све нејасноће како би се створили погодни услови за стицање нових, и обнављање стечених синтаксичких компетенција.

Како би полазници стекли компетенцију коришћења синтаксичких конструкција у различитим функционалним стилевима, мора се у наставни процес укључити синтаксичка анализа текстова различите намене. Ту су текстови разговорног функционалног стила, књижевноуметничког, административног и публицистичког стила, који указују на употребу разноликих синтаксичких конструкција у зависности од циља који се жели постићи – у првом реду скретање пажње саговорника на оно што се говори. Тако ће полазници научити да исту информацију могу пренети на различите начине, која је информативна за саговорника, али и добар пример примене синтаксичког знања полазника, било да говоре или пишу. Стицање компетенције коришћења језика у различитим функционалним стилевима допринеће стицању сигурности полазника током реализације комуникативног процеса – што имају више модела реченица, то ће лепше и боље реализовати синтаксичке конструкције и бити мотивисани за усвајање синтаксичких нијансирања које су итекако присутне у српском језику. Једино тако ће се у потпуности остварити циљ учења и усвајања језика – владање језиком у свим сферама употребе, и на свим његовим граматичким

нивоима, почев од фонетике и фонологије, преко морфологије, морфосинтаксе, лексикологије, синтаксе реченице, и као крајњи резултат дало способност анализе дискурса.

6. ЗАКЉУЧАК

Рад синтаксички анализира уџбеничке комплете за учење српског као страног језика од А1, па све до Ц2 нивоа. Уџбеници чине примарни корпус, док је су за помоћни корпус истраживања узети материјали (тестови) са завршног испита студената од А1, па све до Ц1 нивоа постигнућа, као и тестови студената настали као резултат спроведеног пилот-истраживања у Центру за српски као страни језик Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу. У рад нису укључени тестови Ц2 нивоа постигнућа с обзиром на то да се до њих могло доћи само посредством онлајн тестирања, а што не би било у складу са условима под којима се дошло до свих наведених резултата, након што је тестирање обављено уживо и прилагођено полазницима који су похађали курс српског као страног језика на одређеном нивоу постигнућа. Резултати завршног тестирања и тестова којима је реализовано пилот-истраживање представљају приказ стања непосредно након завршеног наставног процеса, реализовани су усмено, институционализовано су условљени, па су тако релевантан показатељ стечених синтаксичких знања и вештина на нивоима постигнућа од А1 до Ц1.

Анализа уџбеничких комплета обухватила је 16 уџбеника, распоређених у три групе (по нивоима постигнућа којима су намењени): (1) уџбенички комплети предвиђени за А ниво постигнућа, (2) уџбенички комплети предвиђени за Б ниво постигнућа и (3) уџбенички комплети предвиђени за Ц ниво постигнућа. У анализу смо укључили и један приручник (граматику) намењен учењу српског као страног језика. Циљ је био да укажемо на сложеност синтаксичких садржаја у граматички и покажемо да се она не може користити без помоћи предавача, па самим тим ни у процесу самообразовања јер је неопходно добро познавање синтаксе српског језика како би се она користила за унапређење синтаксичких компетенција.

Уџбеничке комплете смо анализирали кроз истицање: (1) теоријских садржаја о синтакси српског језика, (2) лингвометодичких текстова/предлогака и (3) радних задатака/налога. Различити по времену настанка, уџбеници, сваки за себе, бивају извори синтаксичких знања и компетенција. Поједини аутори су лингвометодичке текстове, као и теоријске садржаје о синтакси српског језика, прилагодили синтаксичким потребама полазника и нивоу постигнућа, док други истичу синтаксичке садржаје који нису прилагођени за учење српског као страног језика. Анализу сваког уџбеника прати табела која указује на синтаксички минимум који је остварен коришћењем сваког од уџбеника. Радни налози су саставни део сваке од микроструктура уџбеника, па доприносе евалуацији стечених синтаксичких знања и компетенција. Највише синтаксичких информација, и полазницима, и предавачима пружају радни налози који подстичу самостално формирање синтаксичких структура, током писане, или усмене реализације језика, како из реда појединачних реченица, тако и краћих, везаних и дијалогских текстова.

Како је синтетички део рада обухватио детаљну синтаксичку анализу уџбеника, емпиријским делом рада је указано на синтаксичку анализу завршних радова студената и тестова пилот-истраживања које је осмишљено специјално за потребе писања овог рада. Резултати истраживања су показали у којој мери, на сваком од испитиваних синтаксичких

нивоа, студенти показују синтаксичке компетенције. Коришћене су реченице различите по форми (просте и сложене), али и врсти (независносложене и зависносложене). Овом приликом су полазници творили и вишеструкосложене реченице, са везницима или без њих, што се у усменој реализацији може кондензовати.

У завршном делу рада смо покушали да дамо методичке импликације за наставну праксу, а све са циљем позитивних утицаја на стицање и развој синтаксичких компетенција на сваком од нивоа постигнућа. Било који уџбеник коришћен у наставном процесу мора бити пропраћен синтаксичким садржајима – од почетног до највишег нивоа постигнућа. Указано је на појединачне методичке импликације проистекле из: (1) синтаксичке анализе уџбеника, (2) синтаксичке анализе тестова студената са завршног испита и (3) синтаксичке анализе тестова формираних за потребе пилот-истраживања. Надамо се да ће наведне методичке препоруке допринети стицању нових, и унапређењу постојећих синтаксичких компетенција полазника. Надамо се, такође, да ће будући аутори уџбеника селекцију граматичких, па самим тим и синтаксичких садржаја, прилагодити очекиваним компетенцијама полазника које се тичу познавања граматике након завршеног курса језика на одређеном нивоу, укључујући и писану, и усмену реализацију језика.

С обзиром на то да емпиријски део рада није обухватио тестове Ц2 нивоа постигнућа, предлог за будућа истраживања могао би бити испитати специфичне одлике онлајн учења српског језика као страног на свим нивоима постигнућа, са акцентом на највиши ниво – ниво владања језиком. Тако би се указало, посредством компаративне методе, на предности и недостатке учења и усвајања синтаксе српског језика у дигиталном окружењу с обзиром на то да се све више инсистира на дигиталном учењу страног језика, па самим тим и српског, посредством примене савремених наставних метода и техника, а они подразумевају дигиталне уџбенике и различите веб-апликације за учење страног језика. Нека синтаксичка анализа спроведена у овом раду буде добра основа за унапређивање наставе и учења синтаксе српског језика прилагођене потребама оних који српски језик уче као страни, као и основа за разматрање нових могућности за учење и усвајање страног језика на свим нивоима постигнућа уз укључивање неопходних синтаксичких минимума у дидактичку структуру уџбеника (било да је он класични, или дигитални), а све са циљем да се што боље овлада свим синтаксичким специфичностима српског језика. Једино уз помоћ и потпору добро структурираних дидактичких материјала можемо утицати на мотивацију полазника за учење и усвајање српског као страног језика, и једино тако ћемо, заједно – и матерњи говорници, и полазници курсева српског као страног језика, и предавачи, чувати српску културу, традицију и језички идентитет припремајући га, увек изнова, за другачије лингвистичке анализе.

7. ИЗВОРИ

- Алановић и др. 2007: Миливој Алановић, Исидора Бјелаковић, Наташа Бугарски, Јасмина Дражић, Марина Курешевић, Јелена Војновић, *Научимо српски 2*, Нови Сад: Филозофски факултет, 2007.
- Бабић 1969: Slavna Babić, *Serbo-Croatian for foreigners*, Beograd: Kolarčev narodni univerzitet, 1969.
- Бабић 1984: Slavna Babić, *Serbo-Croatian for Foreigners. Book Two*, Kolarčev narodni univerzitet, Beograd, 1984.
- Бјелаковић, Војновић 2004: Isidora Bjelaković, Jelena Vojnović, *Naučimo srpski 1*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 2004.
- Вићентијевић, Живанић 2007: Гордана Вићентијевић, Љубица Живанић, *Српски језик за странце 2*, Београд: Институт за стране језике, 2007.
- Даниловић 2011: Мирјана Даниловић, *Корак по корак српски*, Београд: Корнет, 2011.
- Здравковић и др. 2012: Смиља Здравковић, Љубица Живанић, Бранимир Путник, *Српски за странце – више од речи*, Београд: Институт за стране језике, 2012
- Јокановић Михајлов, Ломпар 2001: Јелица Јокановић Михајлов, Весна Ломпар, *Говоримо српски. Уџбеник српског језика за странце*, Београд: МСЦ, 2001.
- Крајишник и др. 2004: В. Крајишник и др, *Наставни програм учења и полагања српског језика*, измењена и допуњена верзија (<https://learnserbian.fil.bg.ac.rs/programs.php>), Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик. Време последње посете: 16. 08. 2025.
- Милићевић Добромиров и др. 2011: Наташа Милићевић Добромиров, Љиљана Ћук, Наташа Радуловић, *Учимо српски 1: основни ниво*, Нови Сад: Азбукум, 2011.
- Милићевић Добромиров и др. 2011: Наташа Милићевић Добромиров, Љиљана Ћук, Наташа Радуловић, *Учимо српски 2: средњи ниво*, Нови Сад: Азбукум, 2011.
- Милићевић Добромиров и др. 2020: Наташа Милићевић Добромиров, Биљана Новковић Ацаип, Милица Кричковић, Сања Секач, *Аз буки српски 3: српски језик за више нивое (Б1+Б2)*, Нови Сад: Азбукум, 2020.
- Милићевић Добромиров, Новковић Ацаип 2011: Наташа Милићевић Добромиров, Биљана Новковић Ацаип, *Супер српски: српски језик за странце, високи ниво*, Нови Сад: Азбукум, 2016.
- Мразовић, Вукадиновић 2009: Павица Мразовић, Зора Вукадиновић, *Граматика српског језика за странце*, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
- Селимовић Момчиловић, Живанић 2007: Маша Селимовић Момчиловић, Љубица Живанић, *Српски за странце – реч по реч. Почетни течај*, Београд: Институт за стране језике, 2007.
- Ћорић 1987: Божо Ћорић, *Српскохрватски за странце*, Београд: МСЦ, 1987.
- Шапић 2023: Јулија Шапић, *Говори српски да те цео свет разуме*, Београд: Vizartis, 2023.
- Шапић 2024: Јулија Шапић, *Говори српски да те цео свет разуме 2*, Београд: Храбар, 2024.
- Zajednički evropski okvir za učenje, nastavi i ocjenjivanje jezika*, 2002, Podgorica.

8. ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 2016а: Б. Бабић, Грешке у творби облика партиципа актива на почетним нивоима српског као страног, у: *Српски као страни језик у теорији и пракси: тематски зборник радова*, 3, 143–154.

- Бабић 2016б: Б. Бабић, Грешке у употреби облика локатива на почетним нивоима учења српског језика као страног, у: *Теме језикословне у србистици кроз дијахронију и синхронију*, 703–726.
- Бабић 2016в: Б. Бабић, *Унитарјезичке грешке на почетним нивоима учења српског као страног језика*, Нови Сад: Филозофски факултет (докторска дисертација)
- Бањанин 2007: Љ. Бањанин, Лекторати српско-хрватског/српског језика у Италији: историјат, стање, перспективе, *Српски као страни у теорији и пракси*: тематски зборник радова, Београд: Филолошки факултет, 267–276.
- Бечева 2007: Н. Бечева, Теорија и пракса превођења превођења у настави српског језика као страног (на основу обуке на Универзитету у Пловдиву), *Српски као страни у теорији и пракси*: тематски зборник радова, Београд: Филолошки факултет, 247–254.
- Бјелаковић 2007: И. Бјелаковић, Методолошки оквир наставе српског као страног у књизи *Научимо српски I* (почетни ниво), *Савремене тенденције у настави језика и књижевности*, прип. Јулијана Вучо, Београд: Филолошки факултет, 260–269.
- Бјелаковић, Ајдановић 2011: И. Бјелаковић, Ј. Ајдановић, Онлајн курс српског језика као страног: конципирање и реализација, у: *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, 289–296.
- Бонковски 2016: Р. Бонковски, Пољски уџбеници за наставу српског језика као страног, у: Ана Пешикан (ур.), *Настава и учење – уџбеник у функцији наставе и учења*, Ужице: Учитељски факултет, 217–226.
- Бошњаковић, Станковић 2007: Ж. Бошњаковић, С. Станковић, Српски као страни језик у Републици Македонији, *Српски као страни у теорији и пракси*: тематски зборник радова, Београд: Филолошки факултет, 319–324.
- Браун 2005: J. D. Brown, *Testing in language programs*, New York: McGraw-Hill.
- Бурзан 1996: М. Бурзан, Српски језик у дијаспори, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 25/2, 1996: 339–345.
- Велимирац 2016: С. Велимирац, Улога наставника српског као страног језика, у: *Српски као страни језик у теорији и пракси*: тематски зборник радова, 3, 27–35.
- Вељковић Станковић 2016: Д. Вељковић Станковић, Коришћење хумористичких текстова у настави српског као страног, у: *Српски као страни језик у теорији и пракси*: тематски зборник радова, 3, 333–346.
- Вељковић-Станковић 2011: Д. Вељковић-Станковић, Развијање комуникативне и културне компетенције у настави српског језика као страног на примеру говорног чина молбе и употреба глагола *молити* и *мољакати*, *Српски као страни у теорији и пракси II*, ур. Весна Крајишник, Београд: Филолошки факултет, 134–144.
- Војновић 2007: Ј. Војновић, Усвајање падежног система у настави српског језика као страног (почетни ниво), *Савремене тенденције у настави језика и књижевности*, прип. Јулијана Вучо, Београд: Филолошки факултет, 281–289.
- Вучо 2009: Ј. Вучо, *Како се учио језик*. Београд: Филолошки факултет.
- Вучо, Дурбаба 2016: Ј. Вучо, О. Дурбаба, *Шлагворт на торти и палачинке са шлагвортом*: о дефицитима употребе академског вокабулара и потреби за академским речницима српског језика као матерњег и као страног, у: *Српски као страни језик у теорији и пракси*: тематски зборник радова, 3, 223–248.
- Георгини, Мустакидис, Меритас 2007: К. Георгини, С. Мустакидис, И. Меритас, Српски као страни језик на Балканолошком институту И. М. Х. А. у Солуну, *Српски као страни у теорији и пракси*, тематски зборник радова, Београд: Филолошки факултет, 277–286.
- Грбић 2022: Д. Грбић, Српски језик, књижевност и култура између Истока и Запада на на универзитетима у Савезној Републици Немачкој, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 51, 2022: 45–57.

- Димитријевић 2003: Н. Димитријевић, Критички преглед неколико главних видова уџбеника страних језика, *Уџбеник у настави страних језика*, прип. Јулијана Вучо, Никшић: Универзитет Црне Горе, 21–36.
- Дончева 1997: Д. Дончева, Статус србистике на Универзитету у Пловдиву, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 26/2, 1997: 499–501.
- Драгићевић 2010: Р. Драгићевић, Лингвокултуролошка упоредна истраживања етнокултурних стереотипа, у: *Анали Филолошког факултета*, Београд, 201–214.
- Драгићевић 2011: Р. Драгићевић, Лингвокултуролошки приступ настави српског језика као страног, *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, ур. Весна Крајишник, Београд: Филолошки факултет, 81–93.
- Дражић 2008: Ј. Дражић, *Минималне лексичке и граматичке структуре у српском као страном језику*, Нови Сад: Филозофски факултет.
- Дункова 2002: Т. Дункова, Настава српског језика у Бугарској (проблеми и перспективе с обзиром на специфику проучавања два сродна јужнословенска језика, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 30/1, 2002: 253–261.
- Дурбаба 2004: О. Дурбаба, Новински текстови у настави српског језика као страног, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 32/1, Београд: МСЦ, 271–278.
- Дурбаба 2011: О. Дурбаба, *Теорија и пракса учења и наставе страних језика*. Београд: Завод за уџбенике
- Ђорђевић 2018: К. Ђорђевић, Уџбеници и приручници српског језика као страног, *Лингвистичке актуелности*, 31, Београд: Институт за српски језик САНУ, 20–33.
- Ђукановић 2022: М. Ђукановић, Настава српског језика и културе у Словенији, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 51, 2022: 37–44.
- Елејмајер Животић 1996: О. Елејмајер Животић, Статус сербокроатистике на универзитету у Хамбургу, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 25/2, 1996: 475–480.
- Зенчук 2007: В. Зенчук, Културолошки аспект у настави српског као страног језика за Русе, *Српски као страни језик у теорији и пракси*, ур. Милорад Дешић, Београд: Филолошки факултет, 139–143.
- Иванова 1997: Ц. Иванова, О наставном процесу на српском језику на страним универзитетима, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 26/2, 1997: 495–497.
- Ивић 1963: М. Ивић, Основне типолошке карактеристике српскохрватске имперсоналне реченице, Београд: *Књижевност и језик*, X, бр. 1, Београд, [18]–24.
- Јамасаки 2011: К. Јамасаки, Српски као страни језик у Јапану, у: *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, ур. Весна Крајишник, Београд: Филолошки факултет, 254–265.
- Јармак 2002: В. Јармак, Нови аспекти наставе српског као страног за Украјинце и Русе, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 30/1, 2002: 243–251.
- Јелић – Кубудуру 2011: М. Јелић – Кубудуру, Српски језик у Грчкој, *Српски као страни у теорији и пракси* тематски зборник радова бр. 2, Београд: Филолошки факултет, 395–311.
- Јовановић 2011: В. Јовановић, Ефикасност изабраних метода у практичној настави српског језика (на основу предавања студентим Шлезиског универзитета), *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, ур. Весна Крајишник, Београд: Филолошки факултет, 179–185.
- Киш 2009: Н. Киш, Приближавање европским стандардима у усвајању српског језика као страног, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 57/3: 686–689.
- Кликовац 2007: Д. Кликовац, Предлошка значења у настави српског језика као страног: случај предлога у и на, *Српски као страни језик у теорији и пракси*, ур. Милорад Дешић, Београд: Филолошки факултет, 47–63.
- Ковачевић 1996: М. Ковачевић, Сложена реченица с независном релативном клаузом,

- Ковачевић 1997: М. Ковачевић, Експективне зависне реченице, *Српски језик: студије српске и словенске*, серија 1, год. 2, бр. 1/2, Београд, Никшић: Филолошки факултет, Филолошки факултет, 19–30.
- Ковачевић 1998: М. Ковачевић, *Синтакса сложене реченице у српском језику*, Београд: Рашка школа; Србиње, Српско просвјетно и културно друштво Просвјета
- Ковачевић 2004: М. Ковачевић, О једном експресивном типу сложене реченице с временским значењем у наративном дискурсу, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 32/1, Београд: МСЦ, [115]–129
- Ковачевић 2007: М. Ковачевић, *Србистичке теме*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет
- Ковачевић 2009: М. Ковачевић, *Огледи из српске синтаксе*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије
- Ковачевић 2015а: М. Ковачевић, *Кроз синтагме и реченице*, Београд : Јасен
- Ковачевић 2015б: М. Ковачевић, *О реченици и њеним члановима*, Београд : Јасен
- Ковачевић 2017: М. Ковачевић, *Српски језик под лупом науке*, Београд: Завод за уџбенике.
- Кончаревић 2002: К. Кончаревић, *Савремени уџбеник страног језика: структура и садржај*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Кончаревић 2003: К. Кончаревић, Метакогнитивна функција савременог уџбеника руског језика у инословенској средини: проблеми и решења, *Уџбеник у настави страних језика*, прип. Јулијана Вучо, Никшић: Универзитет Црне Горе, 74–92.
- Кончаревић 2004: К. Кончаревић, Функционална стилистика у настави српског језика као страног (филолошки профил), *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 32/1, Београд: МСЦ, 182–191.
- Кончаревић 2005: К. Кончаревић, Презентација српске културе у уџбеницима српског језика као страног – теоријски оквир и конструкцијска решења, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 34/1, Београд: МСЦ, [217]–228.
- Кончаревић 2007: К. Кончаревић, О неким параметрима структурно-садржинског обликовања уџбеника српског језика као страног у инословенској средини, *Српски као страни језик у теорији и пракси*, ур. Милорад Дешић, Београд: Филолошки факултет, 73–82.
- Кончаревић 2011: К. Кончаревић, Примена модела лингвокултуролошког поља у настави српског као инословенског језика (на материјалу поља „породични и родбински односи“), *Српски као страни језик језик у теорији и пракси II*, ур. Весна Крајишник, Београд: Филолошки факултет, 57–65.
- Крајишник 2005: В. Крајишник, *Лексички минимум српског као страног језика*, Београд: Филолошки факултет (докторска дисертација)
- Крајишник 2016: В. Крајишник, Нека питања методике наставе српског као страног језика, *Српски као страни у теорији и пракси III*, ур. Весна Крајишник, Београд: Филолошки факултет, 7–26.
- Крајишник, Ломпар 2012: В. Крајишник, В. Ломпар, Концепција онлајн курса српског као страног језика, у: *Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и промене*, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 3/41, Београд: МСЦ, [167]–176.
- Лашкова 2007: Л. Лашкова, Из структуре просте реченице у српском и бугарском језику, у: *Зборник Матице српске за славистику*, Нови Сад: Матица српска, [461]–464.
- Лубаш 2005: В. Лубаш, Настава српског језика у Пољској: некад и сад, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 34/1, 2005: 207–215.
- Маринковић 2003а: Н. Маринковић, О могућностима стицања комуникативне компетенције пре граматичке компетенције, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 31/1, Београд: МСЦ, 285–291.
- Маринковић 2003б: Н. Маринковић, Уџбеници у настави српског језика као страног у Центру за српски језик, у: Julijana Vučo (prir.), *Udžbenik u nastavi stranih jezika*, Nikšić: Univerzitet Crne Gore, 207–214.

- Маринковић 2016а: Н. Маринковић, *Граматички минимум српског као страног језика*, Београд: Филолошки факултет (докторска дисертација)
- Маринковић 2016б: Н. Маринковић, Дистрибуција граматичких категорија у настави српског као страног језика, у: *Српски као страни језик у теорији и пракси*: тематски зборник радова, 3, 87–94.
- Матрусова 2016: А. Матрусова, Песме у настави српског као страног језика, у: *Српски као страни језик у теорији и пракси*: тематски зборник радова, 3, 379–385.
- Миловановић 2007: А. Милановић, Савремене методе и нови приступи у учењу српског као страног, *Српски као страни језик у теорији и пракси*, ур. Милорад Дешић, Филолошки факултет, Београд, 2007, 91–98.
- Мркаљ 2007: З. Мркаљ, Проблем проучавања српског језика као страног у почетној групи, *Српски као страни језик у теорији и пракси*, ур. Милорад Дешић, Београд: Филолошки факултет, 227–238.
- Недељковић 2022: М. Недељковић, Граматички садржаји о сложеним реченицама у уџбеницима српског као страног језика за А ниво, у: М. Ковачевић, Ј. Петковић (уредници), *Савремена проучавања језика и књижевности*: зборник радова са XIII научног скупа младих филолога Србије, одржаног 10. априла 2021. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, година XIII, књ. 1, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 213–224.
- Недељковић 2024: М. Недељковић, Стандардне, супстандардне и дијалекатске особине српског језика у уџбеницима српског као страног језика, у: М. Ковачевић, Ј. Петковић (уредници), *Српски језик, књижевност, уметност*: зборник радова са XVIII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (27–28. X 2023. године), књ. 1, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 119–131.
- Ненезић 2009: Ј. Ненезић, Теорија уџбеника и њено значење за конструисање високошколског уџбеника страног (руског језика), *Ријеч*, 1, Никшић: 81–91.
- Несторовић 2007: З. Несторовић, Примери примене садржаја из књижевности у настави српског језика као страног, *Српски као страни језик у теорији и пракси*, ур. Милорад Дешић, Београд: Филолошки факултет, 207–216.
- Несторовић 2011: З. Несторовић, Садржаји усмене књижевности у настави српског као страног језика, у: *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, ур. Весна Крајишник, Београд: Филолошки факултет, 95–111.
- Николић 2012: М. Николић, Поредбено-начинске синтаксичке конструкције с поредбеном речју као у савременој српској прози, *Српски језик: студије српске и словенске*, XVII/1–2, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Филолошки факултет Београд, Филозофски факултет Никшић, Филозофски факултет Источно Сарајево, Филолошко-уметнички факултет Крагујевац, Филолошки факултет Бања Лука, Филозофски факултет Нови Сад, Филозофски факултет Ниш, Београд.
- Николић 2014: М. Николић, Предикатске поредбено-начинске конструкције у савременој српској прози, *Српски језик: студије српске и словенске*, XIX/1, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Филолошки факултет Београд, Филозофски факултет Никшић, Филозофски факултет Источно Сарајево, Филолошко-уметнички факултет Крагујевац, Филолошки факултет Бања Лука, Филозофски факултет Нови Сад, Филозофски факултет Ниш, Београд, 403–417.
- Николић 2021: М. Николић, Садржаји о новијој српској историји у уџбеницима за српски као страни језик (на примеру уџбеника из Пољске и Бугарске), *Српски језик: студије српске и словенске*, год. 26, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Филолошки факултет Београд, Филозофски факултет Никшић, Филозофски факултет Источно Сарајево, Филолошко-уметнички факултет Крагујевац, Филолошки факултет

- Бања Лука, Филозофски факултет Нови Сад, Филозофски факултет Ниш, Београд, 517–531.
- Николић 2024а: М. Николић, Методички потенцијал научних (конференцијских) зборника Српски као страни језик у теорији и пракси, у: *Српски као страни у теорији и пракси*: тематски зборник радова бр. 5, Београд: Филолошки факултет, 19–29.
- Николић 2024б: М. Николић, Српски као страни језик медицинске струке: лексички потенцијал уџбеника намењених почетном нивоу, *Наслеђе*, год. 21, бр. 57, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 517–531.
- Николић, Петковић 2015: М. Николић, Ј. Петковић, Синтагматске напоредне конструкције у средњошколској настави српског језика : методички приступ, *Наслеђе*, год. XII, бр. 30, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 135–146.
- Николић, Петковић 2017: М. Николић, Ј. Петковић, Дидактичко обликовање уџбеника српског језика у светлу социокултурне теорије Ј. С. Виготског, *Наслеђе*, год. XIV, бр. 37/2, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 251–262.
- Новаков 2003: П. Новаков, Настава и уџбеници енглеског језика у савременом окружењу, *Уџбеник у настави страних језика*, прип. Јулијана Вучо, Никшић: Универзитет Црне Горе, 135–142.
- Новаков 2007: П. Новаков, Модалност и модални глаголи у појединим граматикама енглеског и српског језика, *Савремене тенденције у настави језика и књижевности*, прип. Јулијана Вучо, Београд: Филолошки факултет, 290–297.
- Новаковић 2018: А. Новаковић, Дидактичко-методичка обликованост радне свеске за учење српског и енглеског језика као страног – контрастивни приступ (на примеру радних свезака *Реч по реч* и *New Headway Elementary*), *Годишњак за српски језик*, год. XXIX, бр. 16, Ниш: Филозофски факултет, 75–91.
- Новаковић 2019: А. Новаковић, Контрастивна анализа садржаја и дидактичке обликованости уџбеника за учење српског и енглеског језика као страног (на примеру уџбеника *Реч по реч* и *New Headway Elementary*), *Годишњак за српски језик*, год. XXX, бр. 17, Ниш: Филозофски факултет, 65–87.
- Новаковић 2020а: А. Новаковић, *Полифункционалност уџбеничког комплета за учење српског као страног језика*, Ниш: Филозофски факултет (докторска дисертација)
- Новаковић 2020б: А. Новаковић, Функционалност електронског интерактивног уџбеника *Serbian for Beginners* у настави српског језика као страног, *Српски као страни језик у теорији и пракси*: тематски зборник радова бр. 4, ур. Весна Крајишник. Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 459–474.
- Новаковић 2021а: А. Новаковић, Функционалност електронских интерактивних платформи у онлајн настави, *Настава и васпитање*, 70(1), 105–125.
- Новаковић 2021б: А. Новаковић, Активности Центра за српски као страни и нематерњи језик Филозофског факултета Универзитета у Нишу од оснивања до данас, *Philologia Mediana*, бр. 13 (2021), Ниш: Филозофски факултет, 949–971.
- Новаковић 2022а: А. Новаковић, *Увод у методiku наставе српског као страног језика*, Ниш: Филозофски факултет.
- Новаковић 2022б: А. Новаковић, Мотивација за учење српског као страног језика (на примеру Арноа Гујона, Тиага Фереире и Лиз Дуонг), *Прилози настави српског језика и књижевности*, бр. 11 (2022), 79–96.
- Новаковић 2022в: А. Новаковић, Иницијално образовање и могућности стручног усавршавања наставника српског као страног језика, *Примењена лингвистика*, 23, 7–20.
- Новаковић 2022г: А. Новаковић, Размишљања (страних) студената на размени о квалитету наставе српског језика и мобилности у Републици Србији, *Годишњак за српски језик*, 20 (2022), 53–68.

- Новаковић 2022д: А. Новаковић, Анализа студијских програма српски као страни језик на филолошким и филозофским факултетима у Републици Србији, *Методички видици*, 13, 13–39.
- Новаковић 2022ђ: А. Новаковић, *Уџбенички комплет у настави српског као страног језика*, Ниш: Филозофски факултет
- Новаковић 2022е: А. Новаковић, Најчешће недоумице предавача у вези са наставом српског као страног језика, *Филолог*, 25, 115–142.
- Новаковић 2022ж: А. Новаковић, Alternativni postupci prilikom učenja prezenta u nastavi srpskog kao stranog jezika, u: *Jezik, književnost, alternative: zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa* (ur. Biljana Mišić Ilić, Vesna Lopičić), Niš: Filozofski fakultet, 593–605.
- Новаковић 2023а: А. Новаковић, Слика лектората за српски језик у онлајн-медијима, *Исходшта*, 9, 207–222.
- Новаковић 2023б: А. Новаковић, Анализа грешака ученика из Либије у настави српског као страног језика на Народном универзитету у Крушевцу, *Philologia Mediana*, 15 (2023), Ниш: Филозофски факултет, 537–555.
- Новаковић 2023в: А. Новаковић, Кажипут Вука С. Карацића у настави српског као страног језика, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 71(3), 783–803.
- Новаковић 2024а: А. Новаковић, *Фрагменти о методици наставе српског као страног језика након Другог светског рата*, Ниш: Филозофски факултет.
- Новаковић 2024б: А. Новаковић, Методе исправљања ученичких грешака приликом развоја вештине писања у настави српског као страног језика, *Школски час*, год. XLII, бр. 3–4, 3–14.
- Новаковић 2024в: А. Новаковић, Допринос професора Милорада Дешића развоју методике наставе српског као страног језика, *Књижевност и језик*, 71 (2024), 53–66.
- Новаковић 2024г: А. Новаковић, Тириличко писмо и његове типографске варијанте у настави српског као страног језика, *Наслеђе: тематски број часописа посвећен србистици под насловом Србистика 21. века: наслеђе и континуитет*, Јелена Петковић и Милка Николић (ур.), 57, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 385–401.
- Новаковић 2024д: А. Новаковић, Онлајн-ресурси у настави српског као страног језика, *Школски час*, год. XLII, бр. 2 (2024), 3–14.
- Новаковић 2024ђ: А. Новаковић, Српски језик за странце Боже Ђорића у наставној пракси на почетку треће деценије XXI века, *Анали Филолошког факултета*, 36(1), 151–160.
- Новаковић 2024е: А. Новаковић, Завештање Димитрија Владисављевића: прва граматика за учење савременог српског као страног језика?, *Исходшта*, 10, 235–256.
- Новаковић 2024ж: А. Новаковић, Запажања о настави српског као страног језика на почетку треће деценије XXI века, *Philologia Mediana*, 16 (2024), Ниш: Филозофски факултет, 861–870.
- Новаковић 2024з: А. Новаковић, Ка квалитетнијој настави српског као страног језика: приказ уџбеника *Да ли је ваш час неми филм?* проф. др Јелене Редли (приказ), *Philologia Mediana*, 16 (2024), Ниш: Филозофски факултет, 951–954.
- Новаковић 2024и: А. Новаковић, *Кажипут: радна свеска за српски као страни језик*, Ниш: Филозофски факултет.
- Новаковић 2024ј: А. Новаковић, Слика студената из иностранства у нишким онлајн-медијима, у: *Језик нишких медија*, Љ. Раденковић, М. Јањић, М. Николић (ур.), Београд: Српска академија наука и уметности, Огранак САНУ у Нишу – Институт за српски језик, 205–220.
- Новаковић 2024к: А. Новаковић, Вебинар *Српски као страни: материјали без тајни* као вид неформалног образовања предавача српског као страног језика, *Октоих*, XIV, 47–55.
- Новаковић 2024л: А. Новаковић, Настава српског као страног језика на Радничком универзитету у Крушевцу, *Српски као страни језик у теорији и пракси: тематски*

- зборник радова бр. 5, ур. Весна Крајишник, Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 238–248.
- Новаковић, Јањић 2020: А. Новаковић, М. Јањић, Категоризација и анализа студентских грешака на испитним часовима српског језика, *Иновације у настави*, XXXIII, 2020/2, 112–127.
- Новаковић, Јањић 2023; А. Новаковић, М. Јањић, Методика наставе српског као страног и методика наставе српског као завичајног језика на Филозофском факултету Универзитета у Нишу. *Методички видици*, 14(2), 57–74.
- Новаковић, Јаћимовић 2023: А. Новаковић, Ј. Јаћимовић, О једномесечном интензивном курсу српског као страног језика Филозофског факултета Универзитета у Нишу, *Наше стварање*, LXX, 1–4, 251–273.
- Новаковић, Јовић 2022: А. Новаковић, Е. Јовић, Анализа грешака студената из Русије на почетном новоу учења српског језика као страног, *Philologia Mediana*, 14 (2022), Ниш: Филозофски факултет, 315–339.
- Новаковић, Костадиновић 2022: А. Новаковић, С. Костадиновић, Рефлексије студената мастерских студија Србистике о квалитету наставе на предмету *Методика наставе српског као страног језика*, *Методичка теорија и пракса*, 25 (2), 185–195.
- Новаковић, Мијајловић 2018: А. Новаковић, А. Мијајловић, Стилони и стратегије учења енглеског језика као страног, *Часопис за науку о језику и књижевности*, Никшић: Филолошки факултет, 97–132.
- Новаковић, Митић 2024: А. Новаковић, И. Митић, О настави српског као страног језика за средњошколце на подручју града Ниша, *Годишњак за српски језик*, 22, Ниш: Филозофски факултет, 133–143.
- Новаковић, Митровић 2022: А. Новаковић, А. Митровић, Фундаментална питања српског као страног језика из угла предавача, *Учење и настава*, бр. 1, год. VIII, Београд: Klett, 109–126.
- Новаковић, Стошић 2022: А. Новаковић, Ј. Стошић, Грешке странаца при коришћењу српског језика на Југјубу (на примеру Арноа Гујона), *Филолог*, 13(26), 96–130.
- Новаковић, Судимац Јовић 2024: А. Новаковић, Н. Судимац Јовић, Језичка лабораторија на Филозофском факултету у Нишу и њено место у настави српског као страног језика, *Годишњак за педагогију*, 9 (1), Ниш: Филозофски факултет, 57–71.
- Новаковић, Татар 2020: А. Новаковић, Н. Татар, Разврставајући тестови у настави српског језика као страног, *Баштина*, св. 53, Приштина – Лепосавић: Институт за проучавање културе Срба, Црногораца и Муслимана, 125–139.
- Новокмет 2016: С. Новокмет, Компарација придева у настави српског језика као страног, у: *Српски као страни језик у теорији и пракси*: тематски зборник радова, 3, 61–75.
- Пантић 2013: М. Пантић, Уџбеници и остала наставна средства у настави српског језика као страног, *Opera Slavica, Slavistické jazykovědný sešit*, Ročník XXIII, 4/2013, Vrno, 303–307.
- Пападрианос 1997: Ј. Пападрианос, Седам деценија србистике у Грчкој (1926–1996), *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 26/2, 1997: 485–493.
- Перишић 2016: Ј. Перишић, Употреба књижевног текста у настави (српског као страног) језика, *Методички видици*, год. 7, бр. 7, Нови Сад: Филозофски факултет, 255–276.
- Перишић 2019: Ј. Перишић, Традиционално и модерно у приручницима за српски као страни језик, год. 10, бр. 10, Нови Сад: Филозофски факултет, 333–343.
- Перишић 2020: Ј. Перишић, Колико Пољаци разумеју српске колокације? (Да ли једном учеснику библиотеке пада на памет из часа на час падан на мозак да лови и граби белешке, *Српски као страни у теорији и пракси*, тематски зборник радова бр. 4, Београд: Филолошки факултет, 563–580.
- Перишић 2021: Ј. Перишић, Начини именовања и обраде колокација у приручницима за српски језик као страни, *Методички видици*, бр. 12 (2021), 51–67.

- Перишић 2022: Ј. Перишић, Како учити језик на грешкама – прилог савременој методици српског као страног језика, *Методички видици*, бр. 13 (2022), 277–288.
- Перишић Арсић 2016: О. Перишић Арсић, Анализа грешака у српском језику као страном на примеру италифона, у: *Српски као страни језик у теорији и пракси*: тематски зборник радова, 3, 155–168.
- Перишић, Дражић 2023: Ј. Перишић, Ј. Дражић, Примена речника у настави српског језика на Јагелонском универзитету: план и програм предмета Српска и пољска лексикографија у контакту, *Српски као страни у теорији и пракси*: тематски зборник радова бр. 5, Београд: Филолошки факултет, 417–426.
- Петковић 2018: Ј. Петковић, Двострука негација у пропратнооколноним реченицама, *Српски језик: статус, систем, употреба* : зборник у част проф. Милошу Ковачевићу, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 351–360.
- Петковић 2007: Ј. Петковић, Акузативне конструкције са предлогом уз у значењу пропратне околности у електронском корпусу српског језика, *Српски језик, књижевност, уметност*: зборник радова са научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 26. и 27. октобра 2007. год. књ. 1, *Српски језик у (кон)тексту*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 167–180.
- Петковић 2009: Ј. Петковић, Акузативне конструкције са предлогом кроз са апстрактним и метафоричким значењем у електронском корпусу српског језика, *Српски језик, књижевност, уметност*: зборник радова са научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 31. октобра и 1. новембра 2008. год. књ. 1, *Српски језик у употреби*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 269–276.
- Петковић 2011: Ј. Петковић, Акузативне конструкције са предлогом кроз у функцији неконгруентног атрибута, *Савремена проучавања језика и књижевности*: зборник радова са II научног скупа младих филолога Србије одржаног 6. марта 2010. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, књ. 1, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 231–238.
- Петковић 2015: Ј. Петковић, Множење негација у релативним реченицама, *Српски језик, књижевност, уметност*: зборник радова са IX међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, (24-25. X 2014). књ. 1, *Српски језик – од Вука до данас*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 293–303.
- Петковић, Николић 2019: Ј. Петковић, М. Николић, Негација у српском као страном језику, *Наслеђе*, год. XVI, бр. 44, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 39–55.
- Пипер и сар. 2005: П. Пипер и сар, *Синтакса савременог српског језика – проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Пожгај Хаџи, Балажић Булц 2011: В. Пожгај Хаџи, Т. Балажић Булц, Српски у Словенији – ново стољеће, нове могућности, *Српски као страни у теорији и пракси*: тематски зборник радова бр. 2, Београд: Филолошки факултет, 205–216.
- Поповић 2005: Љ. Поповић, Разговор о Синтакси српског језика, у: *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLVIII/ 1–2, Нови Сад: Матица српска, 352–356.
- Поштић 2016: Т. Поштић, Формално писмо у настави српског као страног, у: *Српски као страни језик у теорији и пракси*: тематски зборник радова, 3, 213–222.
- Раичевић 2009: В. Раичевић, Настава страног језика у контексту дијалога култура, , *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 39/1, Београд МСЦ, [331]–337.
- Раковић 2019а: М. Раковић, Модели просте реченице у уџбеницима српског као страног језика за А ниво, у: М. Ковачевић, Ј. Петковић (уредници), *Српски језик, књижевност, уметност*: зборник радова са XIII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (26–27. X 2018. године), књ. 1: *Вуков српски рјечник и 200 година савременог српског језика*, 2019, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 39–47.

- Раковић 2019б: М. Раковић, Садржај и структура уџбеника српског као страног језика за А ниво, у: М. Ковачевић, Ј. Петковић (уредници), *Савремена проучавања језика и књижевности*: зборник радова са X научног скупа младих филолога Србије, одржаног 31. марта 2018. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, година X, књ. 1, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, 237–247.
- Раковић 2019в: М. Раковић, Садржаји о српској култури у уџбеницима српског као страног језика за А ниво (методички аспект), у: Д. Бошковић, М. Ковачевић, Н. Бубања (ур.), Научни округли сто *Брендови у књижевности, језику и уметности*: зборник радова, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 373–386.
- Раковић 2019г: М. Раковић, Упитне реченице у уџбеницима српског као страног језика за А ниво, сп. *Филолошко-уметнички форум*, година 5 (2019), број 2 (10), Хуманитарно списание за млади истраживачи, Издање на Факултета по словјански филологији, 2019, Софија: Faculty of Slavic Studies, Sofia University St. Kliment Ohridski, 173–181.
- Раковић 2020а: М. Раковић, Падежни систем у уџбеницима српског као страног језика за А ниво (лингвистички и методички аспект), у: М. Ковачевић, Ј. Петковић (уредници), *Савремена проучавања језика и књижевности*: зборник радова са XI научног скупа младих филолога Србије, одржаног 30. марта 2019. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, година XI, књ. 1, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 255–264.
- Раковић 2020б: М. Раковић, Реченична структура у писаном дискурсу студената на почетном нивоу учења српског као страног језика, *Лунар – часопис за књижевност, језик, уметност и културу* / одговорни уредник проф. др Часлав Николић, година XX, број 71, Крагујевац: Универзитет у Крагујевцу, 171–183.
- Раковић 2021: М. Раковић, О стилистичким и синтаксичким карактеристикама текстова у уџбеницима српског као страног језика за Б ниво, у: М. Ковачевић, Ј. Петковић (уредници), *Савремена проучавања језика и књижевности*: зборник радова са XII научног скупа младих филолога Србије, одржаног 26. септембра 2020. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, година XII, књ. 1, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 233–242.
- Савова 2011: Д. Савова, Функционални приступ у настави лексике српског језика за бугарске студенте, *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, ур. Весна Крајишник, Београд: Филолошки факултет, 239–251.
- Смољска 2002: А. Смољска, Улога текстова у изучавању српског језика као страног, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 30/1, Београд: МСЦ, 231–236.
- Спасић 2016а: Н. Спасић, Степен усвојености српског прозодијског система код студената којима српски није матерњи језик, *Наслеђе*, бр. 34 (2016), 227–240.
- Спасић 2016б: Н. Спасић, Ко жив ко мртав: колокације у настави српског језика као страног, *Савремена проучавања језика и књижевности*: зборник радова са VII научног скупа младих филолога Србије одржаног 28. марта 2015. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, књ. 1, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 327–337.
- Спасић 2016в: Н. Спасић, Учење акценатског система српског језика код изворних и неизворних говорника у теорији и пракси, *Методички видици*, бр. 7, год. 7 (2016), 91–112.
- Спасић 2019а: Н. Спасић, Примена и оправданост модела обрнуте учионице, *Савремена проучавања језика и књижевности*: зборник радова са X научног скупа младих филолога Србије одржаног 31. марта 2010. године на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, књ. 1, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 237–236.
- Спасић 2019б: Н. Спасић, Нова синтаксичко-стилистичка истраживања језичких категорија поређења и начина, *Наслеђе*, бр. 44, год. 16 (2019), 313–317.
- Спасић 2019в: Н. Спасић, Аутентичност српске културе у дидактичким материјалима српског као страног језика на А нивоу (лингвокултуролошки аспект), у: Д. Бошковић, М.

- Ковачевић, Н. Бубања (ур.), Научни округли сто *Брендови у књижевности, језику и уметности*: зборник радова, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 387–406.
- Спасић 2021: Н. Спасић, *Примена модела обрнуте учионице у обради јединица с поредбеним и начинским значењем у настави српског као страног језика*, Крагујевац (докторска дисертација)
- Средојевић, Спасић 2016: Д. Средојевић, Н. Спасић, Фонетско-фонолошки опис акценатског система савременог српског језика као Л2 код говорника којима је мађарски језик матерњи, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, књ. 51, св. 1 (2016), 57–76.
- Српски као страни језик у теорији и пракси II*: тематски зборник радова, ур. Весна Крајишник, Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, Београд, 2011.
- Српски као страни језик у теорији и пракси III*: тематски зборник радова, ур. Весна Крајишник, Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, Београд, 2016.
- Српски као страни језик у теорији и пракси IV*: тематски зборник радова, ур. Весна Крајишник, Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, Београд, 2020.
- Српски као страни језик у теорији и пракси V*: тематски зборник радова, ур. Весна Крајишник, Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, Београд, 2024.
- Српски као страни језик у теорији и пракси*: тематски зборник радова, ур. Милорад Дешић, Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, Београд, 2007.
- Станковић 2002: Б. Станковић, Једно виђење актуелних организационих и методичких питања изучавања српског језика као страног, у: *Развој модерног књижевног језика код Срба: настава српског језика, књижевности и кулуре, Научни састанак слависта у Вукове дане*, 1/30, Београд: МСЦ, 225–230.
- Станковић 2003: Б. Станковић, О принципима у организацији и методици изучавања српског језика као инословенског и страног, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 31/1, Београд: МСЦ, 241–248.
- Стефановић 2022: А. Стефановић, Настава српског језика на даљину на Сорбони, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 51, 2022: 29–36.
- Стипчевић 2007: С. Стипчевић, Српски у Италији, *Српски као страни у теорији и пракси*: тематски зборник радова, Београд: Филолошки факултет, 255–266.
- Стојичић 2018: В. Стојичић, Српски језик као страни у Републици Грчкој – изазови и перспективе, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 48/1, 2018: 217–228.
- Стојичић, Мутавцић 2011: В. Стојичић, П. Мутавцић, Мотивација грчких студената за учење савременог српског као страног језика, *Српски као страни у теорији и пракси*: тематски зборник радова бр. 2, Београд: Филолошки факултет, 267–279.
- Стрижак 2016: Н. Стрижак, Културолошки садржаји у настави српског као страног језика, у: *Српски као страни језик у теорији и пракси*: тематски зборник радова, 3, 311–322.
- Суботић, Дражић 2011: Љ. Суботић, Ј. Дражић, Информатичко-програмска решења за конципирање онлајн курса српског језика, у: *Српски као страни језик у теорији и пракси II*, ур. Весна Крајишник, Београд: Филолошки факултет, 279–303.
- Танасић 2005: С. Танасић, *Синтаксичке теме*, Београд: Београдска књига.
- Точанац 2003: Д. Точанац, Применљивост теорија у удбеницима страног језика, *Уџбеник у настави страних језика*, прип. Јулијана Вучо, Никшић: Универзитет Црне Горе, 11–20.
- Џидилко 2011: В. Џидилко, О концепту наставе српског језика у Немачкој, *Српски као страни у теорији и пракси* тематски зборник радова бр. 2, Београд: Филолошки факултет, 197–203.
- Шоами 1993: Е. Shohamy, *The power of tests: The impact of language tests on teaching and learning*, Washington, DC: The National Foreign Language Center.

9. ПРИЛОЗИ

9.1. Прилог 1 – тест за А1 ниво постигнућа

1. Прочитајте текст и одговорите на питања.

Аљоша и Ана су брат и сестра. Долазе из Пољске. У Србију су дошли да уче српски језик. Аљоша студира економију, а Ана право. Живе у Крагујевцу, у студентском дому. Слушају предавања у Центру за српски као страни језик. Са колегама сваки дан проводе слободно време. Аљоша добро разуме језик, али слабо говори. Ана више прича када су у продавници, ресторану, на факултету. Допада им се живот у Крагујевцу, имају нове пријатеље, брзо уче српски језик и сигурно ће се вратити у Србију када заврше факултет да је боље упознају.

А. Ко су Аљоша и Ана?

Б. Одакле долазе Аљоша и Ана?

В. Који језик уче Аљоша и Ана?

Г. Где живе Аљоша и Ана?

Д. Како проводе слободно време?

Ђ. Да ли Аљоша разуме српски језик?

Е. Ко више говори српски језик?

И. Ко ме се допада живот у Крагујевцу?

2. Направите питања тако да подвучени део реченице буде одговор.

А. Стефан има 32 године. _____

Б. Он живи у Немачкој. _____

В. Професор је у школи страних језика. _____

Г. Има колеге из Аустрије, Русије и Италије. _____
Д. Његов пас се зове Лајка. _____

3. Напишите нешто о себи.

4. Следеће реченице напишите у одричном облику.

А. Милан студира медицину. _____
Б. Марко и Никола су пријатељи. _____
В. Милица ради на факултету. _____
Г. Крагујевац је главни град Србије. _____
Д. Мирјана свира клавир. _____

5. Направите причу уз помоћ слика.

6. Направите реченице од понуђених речи.

- А. Она, живети, Крагујевац. _____
- Б. Лекар, радити, болница. _____
- В. Свеже, воће, куповати, пијаца. _____
- Г. Пити, кафа, без, шећер. _____
- Д. Читати, књига, библиотека. _____

7. Наставите причу на основу започетог: ДЕТЕ ЈЕ ПАЛО И ПОВРЕДИЛО КОЛЕНО.

8. Напишите дијалог. Пазите на ред речи.

- А: ја Љиљана зовем се. Ти како зовеш? _____
- Б: име моје Милош. _____
- А: ми је драго. _____
- А: долазиш одакле? _____
- Б: Русије из. А ти? _____
- А: ја Пољске из долазим. _____

9. Саставите реченице.

Ујутру
После подне } доручкујем, читам, спавам : волим, не волим
Увече

10. Преведите следеће реченице.

- A. I am sorry but I cannot come tonight. _____
- B. Tell him to call me later. _____
- B. How do you feel? _____
- Г. I' ll buy a present for him. _____
- Д. I' ll invate friends for dinner. _____

9.2. Прилог 2 – тест за А2 ниво постигнућа

1. Прочитајте текст и одговорите на питања.

Факултети у Крагујевцу су: Медицински, Економски, Правни, Машински и Филолошки. Ана студира машинство, а Милица право. Обе имају предавања и вежбе. За књиге обично иду у библиотеку. Доста уче како би положили све испите на време. Када имају слободно време, друже се са пријатељима. Често одлазе на излете ван града. Уживају у обиласку планина и манастира. Скоро су обишле манастире: Студеницу, Ђурђево ступове и Жичу. Веома им се допадају српска јела, посебно сарма и печење. Допада им се и српска музика, па често увече одлазе на журке које организују студенти свих факултета.

А. Који факултети постоје у Крагујевцу?

Б. Шта студира Ана?

В. Шта студира Милица?

Г. Где Ана и Милица узимају књиге?

Д. Шта раде када имају слободног времена?

Ђ. Шта им се највише допада у Србији?

Е. Које су манастире посетиле?

2. Направите питања тако да подвучени део реченице буде одговор.

- А. Главни град Србије је Београд. _____
Б. Марко иде на вечеру са пријатељима. _____
В. Ана ради у школи страних језика. _____
Г. Љиљанина породица живи у Крагујевцу. _____
Д. Никола има два пса: Фредија и Лесија. _____

3. Напишите нешто о својој породици.

4. Следеће реченице напишите у одричном облику.

- А. Никола чита новине свакога дана. _____
Б. Милош ради у банци као економиста. _____
В. Ујутру доручкујем код куће. _____
Г. Пијем кафу са шећером. _____
Д. Видела сам знаменитости града Крагујевца. _____

5. Направите причу уз помоћ слика.

6. Направите реченице од понуђених речи.

- А. Он, посетити, Москва. _____
Б. Мој отац, радити, факултет, среда и петак. _____
В. Месо, куповати, месара. _____
Г. Волети, пити, црно, вино, вечера. _____
Д. Гледати, филм, спавање. _____

7. Наставите причу на основу започетог: ОРГАНИЗОВАЛИ СМО ИЗЛЕТ У ПРИРОДИ. ПОЧЕЛА ЈЕ КИША.

8. Напишите дијалог. Пазите на ред речи.

- А: Дан добар. Поручити јело нешто? _____
Б: Наравно! Бисте шта желели? _____
А: кромир пржени шницле ловачке. _____
Б: нешто салату желите? _____
Б: купус салата желети. _____
А: моћи за пиће нешто. _____
Б: чаша бело вино моћи један. _____

9. Саставите реченице.

Сваког дана
Викендом } одлазим, тренирам, планинарим : волим, не волим
Када је лепо време

10. Преведите следеће реченице.

- A. I couldn't call you because I was busy. _____
- Б. She would like to see a few places in Serbia. _____
- В. I am going to celebrate my birthday on 30 June. _____
- Г. You'll feel better in a few days. _____
- Д. Is it something serious? _____

9.3. Прилог 3 – тест за Б1 ниво постигнућа

1. Прочитајте текст и одговорите на питања.

СВЕТЛАНИН РАДНИ ДАН

Сада ћу вам описати свој радни дан. Устајем свако јутро у 7 и 15. Не волим да доручкујем код куће, па само попијем кафу док се спремам за посао. Када се умијем, оперем зубе и попијем кафу, крећем да се спремам. Увече спремим шта ћу да обучем, па ујутру не трошим време на избор гардеробе. Пошто на посао путујем аутобусом, морам од куће да кренем и 7 и 50. Аутобус полази са станице у 8 часова. Моје радно време почиње у 8 и 30, па тако стижем на време. Након два сата рада, неко од колега иде да купи доручак, па свакога дана заједно доручкујемо за време паузе. То нам је постао мали ритуал. Током радног времена имамо више састанака, па је за успешан рад неопходно да будемо уигран тим.

Не ручам на послу, већ када дођем кући. Гледам да увек имам спремљен ручак, како би након посла могла мало и да одморим. Време након ручка користим и за дружење са пријатељима. Волимо да шетамо поред Дунава.

Рано одлазим у кревет, већ око 9 сати. Пре спавања волим да читам књиге домаћих аутора. Посебну пажњу ми је привукла књига *Од паишњака до научењака* Михајла Пупина.

А. Када устаје Светлана?

Б. Где Светлана доручкује?

В. Да ли Светлана увече припреми гаредробу за посао?

Г. Како путује до посла?

Д. Који ритуал имају Светлана и њене колеге?

Ђ. Шта Светлана ради након посла?

Е. Када Светлана одлази на спавање?

Ж. Шта Светлана воли да ради пред спавање?

З. Која књига јој се посебно допала?

2. Направите питања тако да подвучени део реченице буде одговор.

А. Град у коме живи има много становника. _____

Б. Свакога дана пијем лекове због главобоље. _____

В. Највише волим да проводим време са породицом. _____

Г. У Крагујевцу сам упознала пријатеље за цео живот. _____

Д. Никола жели да купи светло плаву кошуљу. _____

3. Напишите нешто о земљи из које долазите.

4. Следеће реченице напишите у одричном облику.

А. Желим да будем предавач страних језика. _____

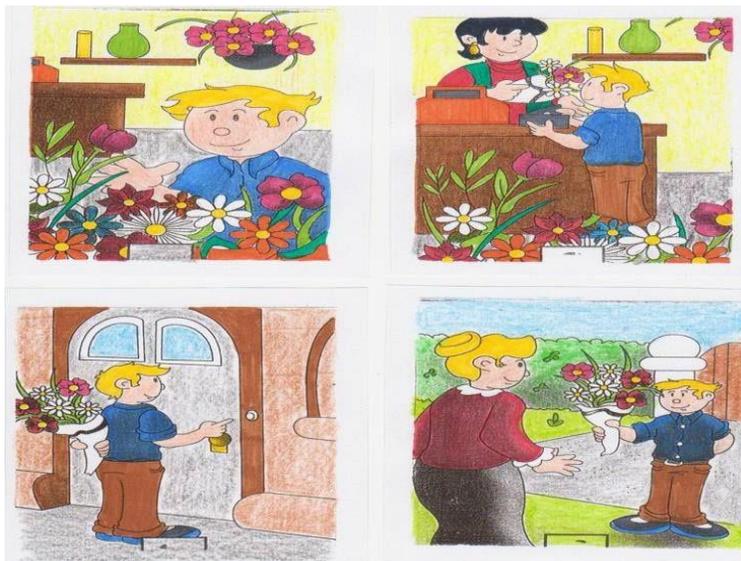
Б. Могу да обиђем све знаменитости Крагујевца. _____

В. Имам времена за дружење са пријатељима. _____

Г. Пијем кафу са шећером. _____

Д. Видела сам знаменитости града Крагујевца. _____

5. Направите причу уз помоћ слика.

6. Направите реченице од понуђених речи.

- А. Србија, људи, познат, гостопримство _____
- Б. Осећати, добро, не, попити, лек, бол. _____
- В. Манастир, културно добро, Србија. _____
- Г. Најлепши, планина, Србија, Златибор. _____
- Д. Срби, волети, летовати, Црна Гора. _____

7. Наставите причу на основу започетог: У КРАГУЈЕВЦУ СЕ ОДРЖАВА АРСЕНАЛ ФЕСТ.

8. Напишите дијалог. Пазите на ред речи.

- А: Дан добар. Србија долазите ли да? _____
Б: Не! Долазити Русије из? _____
А: Живот Русија какав? _____
Б: Радити много исплатити се. _____
А: Проводити слободно време како? _____
Б: Са пријатељима дружити викенд. _____
А: Времена имати себе? _____

9. Саставите реченице.

С пролећа
Викендом } природа, лепота, зелено, возња, бицикл : уживати, не уживати
Када пада киша } реке, набујати, правити, поплава

10. Преведите следеће реченице.

- А. I'll stay at home in the evening and watch TV. _____
Б. I like this brown hat, but I don't like that black one. _____
В. He thought that he had caught a cold while walking with Jovan near his summer house. _____
Г. Tomorrow I'll go to the shop and buy some fruits and vegetables. _____
Д. Maja has already prepared all the documents for the meeting. _____

9.4. Прилог 4 – тест за Б2 ниво постигнућа

1. Прочитајте текст и одговорите на питања.

МОЈА ПОРОДИЦА

Ми смо једна веома занимљива породица. Нама дани уопште нису досадни, ни тмурни. Кроз кућу се ори смех, а шала је саставни део нашег живота. Али, може се рећи да свако има своје задужење. Тата Милан је глава куће, а програмер по занимању. Али, све ради како мама Светлана каже. Ипак је она професорка српског језика и књижевности, па је и тату научила да је слуша. Без обзира на то, деле кућне послове.

Тата воли да кува, па често замени маму у кухињи. Изврсно припрема домаћу храну – прсте да полижеш! Мама њему помаже око кошења дворишта, па поготову у њему уживамо током пролећа и лета.

Најзанимљивији лик у нашој кући је дефинитивно моја сестра Тамара. Она је највећи шалјивџија у породици, веома комуникативна и дружељубива. Због ње нам је кућа увек пуна људи. Иде у Медицинску школу и волела би једног дана да постане лекар. Води бригу о нашим кућним љубимцима – куци Лајки и маци Цици.

И на крају, да кажем нешто о себи. Зовем се Никола. Сада сам друга година на Факултету техничких наука. Занима ме програмирање, па маштам да једнога дана отворим фирму са татом. Сан ми је да одем у Америку. Само на пар месеци. Мислим да не бих могао свој живот да замислим тамо. Авантуриста сам, волим да посетим нова места и пробам нова јела. Овог лета планирам да посетим Шпанију. Надам се да ће ми друштво правити девојка Милица, ако буде превазишла страх од летења.

А. Каква је Николина породица?

Б. Шта су по занимању Николини родитељи?

В. Које кућне послове обавља мама, а које тата?

Г. Ко је најзанимљивији лик у њиховој породици?

Д. Опишите Николину сестру Тамару.

Ђ. Чиме се бави Никола.

Е. Какви су Николини планови за будућност?

2. Направите питања тако да подвучени део реченице буде одговор.

А. Већ данима се осећам исцрпљено због припреме испита. _____

Б. Свакога дана након посла пијем кафу са другарицама. _____

В. Највише уживам у вожњи бродом када сам на мору. _____

Г. Сањам да постанем позната у свету моде. _____

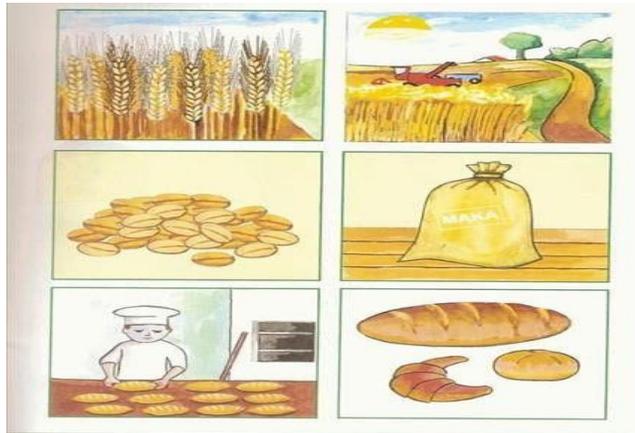
Д. Желим да купим хаљину са пуно цветних детаља. _____

3. Опишите најсрећнији тренутак у животу.

4. Следеће реченице напишите у одричном облику.

- А. Могу да проводим време са људима које волим. _____
- Б. Србија је богата планинама и рекама. _____
- В. Ове године имам више дана за одмор него прошле године. _____
- Г. Волим да попијем чај пре кафе. _____
- Д. Код Срба ми се допада смисао за хумор. _____

5. Направите причу уз помоћ слика.

6. Направите реченице од понуђених речи.

- А. Имати, када, бити, доћи, код, госте, ја. _____
Б. Србија, волети, највише, природу, гостопримљив, људи. _____
В. Манастир, културно добро, Србија, споменици, заштита, држава. _____
Г. Сан, отићи, Америка. _____
Д. Срби, волети, летовати, Грчка, Црна Гора, Турска. _____

7. Наставите причу на основу започетог: ЗА ТРИ МЕСЕЦА ОРГАНИЗУЈЕМО СВАДБУ.

8. Напишите дијалог. Пазите на ред речи.

- А: Дан добар. долазите ли да Немачка? _____
Б: Не! Долазити Русије из? _____
А: Живот Немачка какав? _____
Б: Радити много исплатити се. _____
А: Проводити слободно време како? _____
Б: Са породицом викенд проводити шетња. _____
А: Како време себе? _____
Б: Читање књига гледати филм одлазак позориште. _____

9. Саставите реченице.

С пролећа
Викендом } природа, лепота, зелено, возња, бицикл : уживати, не уживати
Када пада киша } набујати, правити, поплава, путовати,
Ако будемо имати времена } обилазак, планина, Србија

10. Преведите следеће реченице.

1. *My daughter does not like life in the village. She says there is nothing to do there and she cannot go anywhere in the evenings. But when we come to Belgade, she never goes anywhere. She just sits in her room and does nothing.*

2. *If I go to Serbia this summer, I would visit all the monasteries.*

3. *An old man approached me in Trg Republike today. He did not know how to get to Kalemegdan.*

4. *We left the village early in the morning, but it was already late when we arrived in town.*

5. *I am off to Kopaonik tomorrow. When I come back, I shall bring you a present.*

11. БИОГРАФИЈА АУТОРА

Марија (Слободан) Раковић рођена је 16. 04. 1993. године у Краљеву. Основну школу *Живан Маричић* завршила је као носилац Вукове дипломе. Средњу медицинску школу у Краљеву, смер Медицинска сестра – васпитач, завршила је 2012. године. Основне академске студије, студијски програм Српски језик и књижевност, уписује 2012. године. Основне студије је завршила 2016. године, са просечном оценом 9,35. Мастер академске студије уписује школске 2016/2017. на истом факултету и исте завршава у јулу 2017. године, са просечном оценом 9,78, одбранивши мастер рад са темом *Писани дискурс струке ученика средње медицинске школе*, пред комисијом коју су чинили ментор – проф. др Милка Николић, редовни професор и члан комисије – проф. др Јелена Петковић, редовни професор. Школске 2017/2018. године уписује Докторске академске студије Српски језик и књижевност (модул Језик) на Филолошко-уметничком факултету Универзитета у Крагујевцу. Положила је све испите остваривши при томе просечну оцену 9,70. Током сва три нивоа студија била је финансирана из буџета Републике Србије.

Новембра 2017. године била је ангажована на припреми и реализацији наставног процеса на курсевима *Српског као страног језика* на нивоу од А1 до Ц2 у *Центру за српски као страни језик* Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу. Била је члан пројекта *Динамика структура савременог српског језика*, (ОИ 178014), руководилац пројекта др Милош Ковачевић, редовни професор. Током зимског семестра 2018/2019. године бива ангажована за реализацију часова вежби на предмету *Методика наставе српског језика и књижевности 1*, а током летњег семестра исте године на предметима *Методика наставе српског језика и књижевности 2* и *Наставни приступ књижевним жанровима*.

Током академске 2024/2025. године ангажована је на реализацији часова вежби на предметима: *Академско писање*, *Функционална писменост и језичка култура*, *Култура говора* и *Српски језик (фонетика, морфологија)*. У Центру за научноистраживачки рад Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу запослена је као истраживач-сарадник. Поља научног интересовања: методика наставе српског као страног језика, методика наставе српског језика и књижевности, савремени српски језик, синтакса српског језика, стилистика српског језика, примењена лингвистика. Удата је и има двоје деце.

Образац 1

ИЗЈАВА АУТОРА О ОРИГИНАЛНОСТИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Изјављујем да докторска дисертација под насловом:

Синтаксички минимум у настави српског као страног језика

представља *оригинално ауторско дело* настало као резултат *сопственог истраживачког рада*.

Овом Изјавом такође потврђујем:

- да сам *једини аутор* наведене докторске дисертације,
- да у наведеној докторској дисертацији *нисам извршио/ла повреду* ауторског нити другог права интелектуалне својине других лица,

У Крагујевцу, 2025. године,

Марија Недељковић
потпис аутора

Образац 2

**ИЗЈАВА АУТОРА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНЕ И ЕЛЕКТРОНСКЕ ВЕРЗИЈЕ
ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Изјављујем да су штампана и електронска верзија докторске дисертације под насловом:

Синтаксички минимум у настави српског као страног језика

истоветне.

У Крагујевцу, 2025. године,

Марија Недељковић
потпис аутора

ИЗЈАВА АУТОРА О ИСКОРИШЋАВАЊУ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ

Ја, Марија Недељковић,

дозвољавам

не дозвољавам

Универзитетској библиотеци у Крагујевцу да начини два трајна умножена примерка у електронској форми докторске дисертације под насловом:

Синтаксички минимум у настави српског као страног језика

и то у целини, као и да по један примерак тако умножене докторске дисертације учини трајно доступним јавности путем дигиталног репозиторијума Универзитета у Крагујевцу и централног репозиторијума надлежног министарства, тако да припадници јавности могу начинити трајне умножене примерке у електронској форми наведене докторске дисертације путем *преузимања*.

Овом Изјавом такође

дозвољавам

не дозвољавам¹

припадницима јавности да тако доступну докторску дисертацију користе под условима утврђеним једном од следећих *Creative Commons* лиценци:

¹ Уколико аутор изабере да не дозволи припадницима јавности да тако доступну докторску дисертацију користе под условима утврђеним једном од *Creative Commons* лиценци, то не искључује право припадника јавности да наведену докторску дисертацију користе у складу са одредбама Закона о ауторском и сродним правима.

- 1) Ауторство
- 2) Ауторство - делити под истим условима
- 3) Ауторство - без прерада
- 4) Ауторство - некомерцијално
- 5) Ауторство - некомерцијално - делити под истим условима
- 6) Ауторство - некомерцијално - без прерада²

У Крагујевцу, 2025. године,

Марија Недекић
потпис аутора

² Молимо ауторе који су изабрали да дозволе припадницима јавности да тако доступну докторску дисертацију користе под условима утврђеним једном од *Creative Commons* лиценци да заокруже једну од понуђених лиценци. Детаљан садржај наведених лиценци доступан је на: <http://creativecommons.org.rs/>